APPARATUS BIBLICUS, SIVE MANUDUCTIO AD SACRAM SCRIPTURAM, ...

Bernard Lamy, Antonio incisore Luciani

Ad Simplicem Usum P.is Hyacinthi
à Fratta

Pertinet ad Conventum
S.ti Anthymi

De licentia P. Petri à
Fratta Pudij
anno 1739.

APPARATUS BIBLICUS,

SIVE MANUDUCTIO

AD SACRAM SCRIPTURAM,

Tum clarius, tum facilius intelligendam.

AUCTORE

R. P. BERNARDO LAMY,

Congregationis Oratorii Presbytero.

EDITIO SECUNDA VENETA

Juxta novissimam LUGDUNENSEM cæteris auctiorem addita: nunc primùm AUCTORIS VITA in synopsim redacta.

CUM FIGURIS ÆNEIS.

Apud Laurentium Basilium

VENETIIS, MDCCXXXIII.

Apud Laurentium Basilium.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

VITA AUCTORIS IN COMPENDIUM redacta,

EX AMPLIORI,

QUÆ OPERI DE TABERNACULO FOEDERIS Parisiis in fol. anno 1720. impresso præfigitur.

Ernardus Lamy Cœnomani anno salutis 1640. mense Junio natus est. Parentes ejus Alanus Lamy Dominus de la Fontaine, & Maria Masnier filium suum linguas addiscere, artesque liberaliores excolere impulerunt; quod illi studium primis quidem annis non multum arrisit, ut ipse testatur in primo circa scientias colloquio. Ast ubi primum littera ei sapere cœperunt, in Collegio Cœnomanensi Patrum Congregationis Oratorii D. N. J. C. studiis operam dedit; quibus ducibus mirum quantum sive in pietate, sive in scientiis profecerit.

Annum agens XVIII. *Congregationem Oratorii ingressus totum se Deo, & Ecclesiæ mancipavit. Cœnomano Parisios profectus domum Institutionis anno* 1658. *ingreditur, ubi religiosis acquirendis virtutibus totus incubuit; quæ eas in ejus animo radices egerint, ut multiplices per diversa vitæ illius spatia fructus protulerint.*

Fuit ille apprime ingenuus, ac veritatis amans, ac

tam felici præditus ingenio, ut ad ſcientias ſingulas natus crederetur; eoſque in ſingulis fecit proventus, ut de quacumque illum conſuleres, omnem illi operam inſumpſiſſe videretur, quod ampliſſimo teſtimonio confirmat D. Du Pin Biblioth. Scriptor. Eccleſ. tom. 5. p. 347.

Hæc tamen ſtudia illum à pii Sacerdotis officiis minime retardabant. Animum ſuum ſacris meditationibus quotidie paſcebat, ſingulis diebus incruentum offerebat Sacrificium, excipiendis confeſſionibus frequenter vacabat, divinæ legis lectioni & precibus certis diei noctiſque horis incumbebat.

Ea fuit modeſtia, ut aliorum de libris ſuis judicia grato animo exciperet, eoſque ex eorum opinione vel a nævis levioribus perpurgaret. Contentionem tam in ſcriptis, quam in colloquiis fugiebat; & ſiquando quorundam opiniones reprehenderet, in eorum errores tantum, non in ipſos invehebatur. Neminem primus aggreſſus eſt, ac laceſſitus intra modeſtæ defenſionis limites ſemper ſtetit; nihil magis veritus, quam tuendæ veritatis titulo a caritate deflectere.

Paupertatis amans divitias ſemper ſprevit. Tota illius ſupellex Bibliotheca, non tam librorum numero, quam delectu æſtimanda. Laboris adeo patiens fuit, ut omnia fere itinera ſua pedes confecerit. Modeſtiam, temperantiam, in dictis, in veſtibus, in omni denique ſupellectili ſpirabat. Verum divitias licet nullas, aut perexiguas poſſederit, multa tamen tum ad inopes ſublevandos, tum ad templa exornanda contulit; adeo ingenioſa eſt caritas, quam non in corpora modo, ſed & in animos exercebat.

Quantum in alios miſericors, tantum in ſeipſum auſterus fuit. Corpus vigiliis, jejuniiſque domabat, cubabat ſemper veſtitus, variiſque inſuper modis in ſe pie ſæviebat. Verum ſicuti laborum ſtudioſus fuit, ita eos aſſidue celare ſatagebat.

Hæc

Hæc tanti viri indoles fuit, hi mores. Nunc vitæ illius cursum, ac studiorum partes strictim percurram.

Peracto Lutetiæ Institutionis anno, in Salmuriensi Collegio a P. Carolo de la Fontenelle Philosophiam biennio audiit; & inde Vindocinum ad humaniores litteras docendum est missus. Tum anno 1664. in Juliacensem Academiam commigravit, ibique Humanitatem, ac Rhetoricam docuit. Tandem ad sacrum Presbyteratus ordinem evectus est anno 1667. Paulo post in Cœnomanensi Collegio per duos annos juventutis educationi præfuit; hinc Salmurium petiit anno 1669. & sub PP. Andrea Martin, & Joanne le Porc S. Theologiæ duobus annis vacavit, statimque ibidem Philosophiam biennio docuit; moxque Andegavi eandem palæstram emensus est. Dum vero cursum alium aggreditur, ineunte anno 1676. Superiorum jussu ex Andegavo Gratianopolim advocatur.

Huic Ecclesiæ praerat Eminentissimus Card. le Camus, qui Bernardum Lamy in curarum munerumque partem recepit, eoque in sua Diœcesis visitatione in primis est usus. Innumeros ille in hoc curriculo exanthlavit labores, ubique verbum Dei prædicans, Religionis elementa populos edocens, nulla non adiens per montes per nives pericula, vixque vel nocte quiescens. Gratianopolim reverso Clericorum instituendorum à sapientissimo Præsule provincia demandata est. Hanc impigre administravit, tuncque ad comparandam Scripturæ sacræ intelligentiam studium omne convertit, atque in Clericorum gratiam evulgavit Apparatum ad Biblia sacra, in quo de Hebræorum gente, legibus, ritibus, variisque ad Bibliorum intelligentiam spectantibus, tabulis XX. dispositum, *in fol.* Gratianopoli 1687. *Hoc opus ab omnibus laudatum avideque exceptum est. Hunc librum D. Franciscus Boyer, ut fidelibus omnibus prodesset, e Latino in Gallicum sermonem*

transfudit. *Prodiit Lugduni hoc titulo* Introduction a la lecture de l' Ecriture sainte, Lyon, 1689. in 12.

Non primus hic fuit eruditionis suæ fructus; sed plures jam ante libros emiserat in vario scientiarum genere, ac primo quidem Rhetoricam gallice scriptam sub hoc titulo: L' Art de parler. Paris, 1675. *in* 12. *Eruditorum omnium judicio hic liber probatus est, de eoque heic liceat amplissimum P. Nicolai Malebranche elogium adnectere, qui ad amicum quemdam scripsit his verbis;* Si tibi deest ars dicendi, manca est tua bibliotheca, deest tibi liber exquisitissimus, omnibusque suis numeris absolutus. *Attamen heic obiter fatendum est P. Lamy opera sua, ut plurimum antequam ea publici juris faceret, non satis elucrubasse; verum secundis curis forma meliore donata, perfectioraque prodierunt*.

Tribus ab hoc opere annis, edidit Nouvelles Reflexions sur l' art poetique, Paris, 1678. *in* 12. *Hunc libellum magno judicio conscriptum dixit D. Ellies Du Pin*.

Anno altero edidit Traite de mechanique, de l' equilibre des solides & des liqueurs *in* 12. Paris, 1679. *& anno sequenti* Traite de la grandeur en general, qui comprend l'Arithmetique, l'Algebre & l'Analyse, *in* 12. Paris, 1680. *quem Tractatum, dum pedes e Gratianopoli Parisios peteret, confecit*. *Post quinquennium emisit* Elemens de Geometrie, *in* 8. Paris, 1685. *Anno vero* 1701. *prodiit Parisiis* Traite de Perspective, où sont contenus les fondemens de la Peinture; *in* 8. *His operibus, quæ methodo & perspicuitate maxime commendantur, magnum tibi apud eruditos nomen peperit*.

Antequam Geometriæ elementa vulgaret, jam prodierant Entretiens sur les sciences, dans les quelles on apprend comment on se doit servir des sciences pour

se fai-

se faire l'esprit juste & le coeur droit, *in* 12. Lyon, 1684. *In eo libro dirigendorum studiorum methodum tradit, quæ maxime illius judicium Lectoribus commendat.*

Moralia deinde colloquia conscripsit, quorum hic titulus: Demonstration ou preuves evidentes de la verite & la saintete de la Morale Chretienne, premier & second entretien, 2. *vol.* Paris, 1688. *in* 12. *quibus tria alia adjecit Rothomagi impressa annis* 1706. 1709. *&* 1711. *In eo opere totius moralis Christianæ principia exponit, ac veræ Religionis certitudinem adversus Atheos Epicureosque demonstrat.*

Jam de illius ad sacram scripturam Manuductione verba fecimus. Dum hic liber in Gallicam linguam a D. Boyer translatus prælo subdebatur, primigenius illius Auctor Parisiis typis committebat Harmoniam seu concordiam quatuor Evangelistarum, in qua vera series actuum ac sermonum Domini nostri Jesu Christi, hoc est, vera vitæ ejus historia: adjecta locis novi ordinis ratione, 1689. *in* 12. *In eo opere tres potissimum opiniones probandas suscepit, quæ lites illi plurimas peperere.*

1. *Probare nititur bis in carcerem missum fuisse S. Joannem Baptistam, primum quidem Hierosolymis jussu magni Synedrii, denuo Herodis jussu in arce Machæruntis in Galilæa.*

2. *Negat Christum in ultima cœna agnum Paschalem cum discipulis manducasse, immo mortuum fuisse affirmat eo ipso die, quo Judæi Pascha ex lege manducarunt. Hanc opinionem ultro amplexi sunt magnæ eruditionis viri, inter quos Illustriss. Bossuetus Meldensium Episcopus.*

3. *Stabilire nititur Mariam Magdalenam eandem esse ac Peccatricem & Mariam sororem Marthæ & Lazari.*

Has opiniones confirmare aggressus est Epistola ad

R. P. Fourrè Parisiis anno 1690. *in* 12. *impressa hoc titulo:* Lettre au R. P. F. P. de l'O. dans la quelle on eclaircit quelques points de la nouvelle harmonie des Evangiles. Argumens pour les deux prisons de S. Jean. Argumens qui prouvent que J. C. dans la derniere Cene, dans la quelle il institua le Sacrement de l'Eucharistie, n'a pas mange l'Agneau Paschal. De la Magdelaine. *At fuit hoc classicum canere.*

Primus in illum signa movit D. Bulteau, opinionem de duplici B. Joannis carcere nullatenus recipiendam esse conclamans. Verum ita P. Lamy censoris objectiones solvit, ut victor ex prælio redierit, judice D. Ellies Du Pin in Biblioth. Auctor. Eccles. XVII. *seculi.*

Eodem anno 1690. *Joannes Piennd duas dissertationes Gallico idiomate conscriptas edidit. Prima duplicem B. Joannis carcerem impugnabat; altera Christum pridie mortis suæ Pascha manducasse contendebat. Sebastianus quoque le Nain D. de Tillemont utramque P. Lamy opinionem duabus notis tomo primo Commentariorum ad Historiam Ecclesiasticam impugnavit; nota nimirum 26. in vitam D. N. J. & in D. Joannis Bapt. historiam nota 9.*

Cum vero tot adversariis vidit impeti suum de Paschate systema, quæstionem denuo tractare, ac penitius scrutari instituit; quod peregit libello Gallice scripto, cui titulus. Traite historique de l'ancienne Paque des Juifs, avec de nouvelles preuves des deux prisons de S. Jean Baptiste, *&c.* Rouen, & Paris, 1693. *in* 12.

D. Tillemontius Auctoris argumentis minime cessit; immo Epistolam scripsit, qua illa fluxo nixa fundamento ostendat. Extat hæc Epistola ad calcem tomi secundi Commentar. in Historiam Ecclesiast. At R. P. Joannes Harduinus Soc. Jesu novum systema ex-

cogi-

cogitavit, Judæos nempe per duos dies Pascha immolasse: quod vulgavit Parisiis, anno 1693. *sub hoc titulo:* Dissertatio de ultimo Christi Paschate. *Hoc tamen systema nullus e litigantibus amplexus est.*

R. P. Michael Mauduit Evangeliorum Analysim anno 1693. *Parisiis publicavit, inserta dissertatione, qua Patris Lamy de ultimo Christi Paschate sententiam elevare tentat; contenditque Christum luna* XIV. *die Jovis Pascha immolasse, Judæos vero luna* XV. *die Veneris.*

Singulis his adversariis seorsim respondit P. Lamy, quas responsiones Gallice conscriptas anno 1693. *vulgavit sub hoc titulo:* Suite du Traite historique de l'ancienne Paque des Juifs.

Inter hæc P. Harduinus emisit in lucem colloquium, in quo præcipua capita suæ Dissertationis gallice redduntur, ac novis ratiociniis confirmantur. Hoc colloquium in 40. *diario eruditorum anni* 1693. *refellit P. Lamy. D. Pienud pariter in* 4. *diario anni* 1695. *responsionem edidit ad eam, quam adversus ejus Dissertationem P. Lamy vulgaverat. Huic aliam P. Lamy opposuit, quam in diario* 12. *ejusdem anni reperies.*

P. Gabriel Daniel e Soc. Jesu dum Lodovici Leonis Mutinensis librum, De utriusque Agni typici & veri immolationis legitimo tempore, *e latino in gallicum vertit, assutis ad Auctorem notis in Bernardi Lamy systema excurrit, qui novi hostis incursus nova Dissertatione repulit.*

R. P. Paulus Yvo Pezron Cisterciensis Historiæ *suæ* Evangelicæ *Dissertationem attexuit, in qua dum ad Harduini opinionem accedit, Patris Lamy sententiam videtur impetere.*

D. Carolus Vitasse in Tractatu de Eucharistia quæstionem de ultimo Christi Paschate agitans communem sententiam pro virili propugnat, adversaque Bernardi Lamy argumenta tentat elevare.

Doctis-

Doctissimi hi viri licet Auctoris nostri sententiam aperte non impetissent, quintam tamen partem ille addidit Tractatui de antiquo Judaeorum Paschate, in qua eorum argumenta evertere nititur, suamque opinionem magis stabilire. Huic responsioni Epistolam opposuit D. Vitasse in diario erudit. anni 1696. *cui P. Lamy in eodem diario duas alias Epistolas objecit: ac denuo in diario anni* 1697. *novam uterque Epistolam imprimi curavit, in qua varie agitur de Marcionis haeresi circa ultimam Christi Coenam.*

Post tot conflictus praelium redintegrat P. D. Gabriel Bessin Benedictinus, qui Rothomagi anno 1697. *edidit* Reflexions sur le nouveau Systeme du Pere Lamy. *Hujus adversarii ictus repulit ille duabus Epistolis in diariis* 40. *&* 41. *anno sequente vulgatis hocce titulo*: Sixieme suite du Traite historique de la Paque.

Post tot exanthlatos labores pro Concordia sua Evangelica, eam rursus doctis auctam commentariis auctor noster vulgavit Parisiis duobus tomis in 4. *anno* 1699. *Eodem anno D. Anquetin Rector Ecclesiae Lionensis Dissertationem emisit, qua contendit Mariam Magdalenam aliam esse ac Mariam sororem Marthae, & neutram fuisse Peccatricem. Hanc dissertationem confutare aggressus est, P. Lamy duabus epistolis quae eo ipso anno prodierunt sub hoc titulo:* Defense de l'ancien sentiment de l'Eglise Latine touchant l'Office de Sainte Magdelaine, ou suite de la Dissertation latine sur le meme sujet imprimee dans le Commentaire sur la concorde Evangelique. *His epistolis alias opposuit D. Anquetin sub hoc titulo.* Lettres d'un Ecclesiastique de Rouen. *Siluit quidem P. Lamy, verum sententiam haud mutavit.*

Interea doctissimus Auctor inter ipsum tot hostium conflictum Apparatum Biblicum seu Manuductionem ad sacram Scripturam tum clarius, tum facilius intel-

ligen-

ligendam, Lugduni *publicavit, anno* 1696. *in* 8. *Hic liber ab Abbate de Bellegarde in Gallicum translatus, impressus est Parisiis*, 1697. *in* 8. *Sed cum hæc versio eo inscio vulgata esset, aliam ab amico suo D. Boyer elaboratam approbavit, eamque multis in locis auxit, correxitque. Prodiit hæc Lugduni, anno* 1699. *in* 4. *Additamenta gallica in latinum Apparatum intulit, eumque rursus auxit, & correxit; qui vulgatus est Jenæ* 1709. *& Amstelodami anno sequente. Hanc editionem secutus est D. Boyer in nova editione Gallica, quæ Lugduni anno* 1709. *prodiit. Denique anno* 1715. *Latinam editionem cæteris auctiorem in publicum emittere parabat P. Lamy, at morte præventus eam absolvere non potuit; quod opus deinde D. *** Auctoris amicissimus perfecit, edidit que Lugduni anno* 1723. *in* 4.

Præter hæc Historiam Theologiæ scholasticæ latine scripsit, in qua quo tempore quæque opinio nata sit, quis eam invexerit, scrutatur. Huic Tractatui Bibliothecam Theologorum scholasticorum, seu indicem librorum ab eisdem de Theologia editorum ordine chronologico attexere volebat, sed aliis studiis ab eo opere impeditus est; siquidem Tractatum de J.C. homine Deo, cujus in suis scriptis meminit, eodem tempore meditabatur.

Tandem post ejus obitum Opus, cui triginta annos insudarat, Templi scilicet Salomonici descriptio, anno 1720. *Parisiis prodiit. Hoc antea ter quaterve exscripsit, semperque in melius mutavit; æneasque tabulas, quæ ipsi insunt, à doctissimis sculpturæ, picturæve viris effingi curavit.*

Tot librorum scribendorum inter Sacerdotalis vitæ labores copiam illi fecit firma cum mentis tum corporis valetudo, quam sat constantem expertus est ad annum vitæ 74. *quo illius animum affecit mœror ingens, ex quo corporis quoque secuta est ægritudo. Hujus mœroris causam paucis subijciam.*

Qui-

Quidam juvenis perlectis aliquot P. Lamy opusculis falsæ religionis errores ejurandi consilium iniit, eumque adire, ejusque monita exposcere cœpit, quibus obsequens miros in pietate ac scientiis progressus fecit. At juvenis vix anno uno aut altero elapso ad errores pristinos rediit; quam ob rem tantus Patris Lamy animum mœror invasit, dum pereuntem juvenis animam miseratur, ut corpus quoque paulatim mœrore tabesceret.

Exeunte Januario anni 1715. *ingravescente morbo de ejus salute desperandum fuit. Inter has corporis angustias, ut culcita uteretur, nam super paleas cubabat, & cilicium, quo semper induebatur, deponeret, vix tum Superiores obtinuere. Die Januarii* 29. *cum e vena pulmonaris ruptione sanguinem plurimum excreasset, deficientibus viribus Ecclesiæ Sacramenta enixe petiit, hisque pie susceptis eo ipso die ex hac vita commigravit. Bibliothecam suam tres in partes divisam Cœnomani, Parisiis, Rothomagi, Domibus Oratorii legavit. Liceat heic apponere, quod de tanto viro inquit D. Ellies Du Pin*: Doctus erat, at simul modestus, magnoque judicio præditus. Linguas plurimas callebat, artes omnes ac scientias pervaserat, maxime vero Scripturæ sacræ intelligentiam fuerat adeptus. Mens illi prompta ad omnes artes, atque elocutio facilis. Puro sermone scribebat tum gallice, tum latine, & in suis scriptis conjecturas ac ratiocinia intendebat, sed non ultra metas. *Huic felicitatem adprecare, Lector, ejusque elucrubrationibus fruere.*

PRÆ-

PRÆFATIO.

Uid est autem Scriptura, nisi quædam Epistola omnipotentis Dei ad creaturam suam. His verbis Gregorii Magni lib. 4. Ep. 39. & sequentibus, te pie Lector, compellabo. *Stude ergo, quæso, & quotidie Creatoris tui verba meditare, disce cor Dei in Verbis Dei.* Fastidire enim tantum Dei munus non solùm negligentia esset, sed maximum crimen. *Qui assidua meditatione coluit sanctas Scripturas,* inquit Divus Bernardus, *habet signum suæ prædestinationis, quod & Dominus asseruit dicens, qui ex Deo est, verba Dei audit.* Quæ lectio majorem voluptatem parere posset? neque enim sanum gaudere possumus, ut utar verbis S. Augustini, nisi de spe, nempè regni cœlestis. Hujus autem regni mysterium nobis explicant Scripturæ, viam ad illud aperiunt, & donec hanc viam emensi fuerimus, prægustandas cœlestes delicias præbent: *ut per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus.* Rom. cap. 15.

Sed cui alteri studio, quàm sacrorum Codicum vir Theologus utiliori opera incumbere potest? Multùm falluntur, qui rerum inutilium studiis occupantur. Hoc errore non pauci laborant. Quis enim ex iis qui studio Theologico per tot annos distinentur, vanas, ne dicam ineptas quæstiones non potiùs verset animo aut agitet in Scholis, quàm

pascat

pascat mentem lectione Scripturarum; quibus sedulam operam impendisse videtur sibi; cùm horis subcisivis in unum aut alterum caput oculos parùm attentos conjecerit. Veritatem omnes studendo inquirimus, sed nescio qua vertigine abrepti, aliis quàm quibus eundum erat itineribus, ad eam currimus. Non insistimus vestigiis sanctorum Patrum, per quorum manus traditæ sunt nobis Scripturæ, & earum verus sensus ad nos pervenit. Illi spretis fontibus non sectabantur rivos. Ex Scripturis fortiora, quibus adversùs Hæreticos pugnarent, petebant tela & pabulum pascendis fidelibus Christianis. Sumamus in manus Chrysostomum, Gregorios, Basilium, Ambrosium, Augustinum, advertemus hos Doctores plenos cibo cœlestis doctrinæ eructare verbum bonum

Magno itaque dolore afficitur animus, quòd cum homines distringantur variis curis, quibus revocantur à studio veritatis; cui cognoscendæ, & colendæ facti sumus; attamen quod superest temporis tricis, & apinis impendunt: disputant de lana caprina: unde tot Theologastri. Neque enim dixerim Theologum, qui in quacunque quæstione non scrutatus sit, ex quibus Scripturarum locis huic quæstioni lux affulgere possit, & quis circa illa loca sit unanimis Conciliorum & Patrum consensus. Indè, inquam, tot Sophistæ & Declamatores occupaverunt pulpita Sacra. Etenim nunquam eum virum æstimaverim Concionatorem Verbi Di-

bi Divini, quod nunquam ore usurpat; exordio promittens expositionem Scripturarum; reliquà autem oratione nugans, & vanis sermocinationibus studens Auditorem suum delectare. Sic populus inani cibo pascitur, fraudatus solido; & versatur in tenebris ignorantiæ; nam aliundè quàm ex sacris Concionibus scientiam salutis non accipit, qui literis vacare non potest.

Eorum autem qui arti Concionatoriæ animum adjungunt, & Scripturas Sacras negligunt, ideò pejor mihi videtur error; quòd ex ditiori penu non illis suppetere possit materies, quam nec singulos dies concionando exhaurirent, si bene percepissent animo & memoria complecterentur, tum sensum, tum verba sacrorum Codicum. Quot enim egregiis dictis, quot præclaris facinoribus, quot exemplis, similitudinibus, parabolis, quæ adminicula sunt & præsidia Oratorum, abundant illi Codices? Sed non solùm veram doctrinam & omnem dicendi materiam suppeditant, verùm etiam ornamenta, quibus pondus, vis, & decor adduntur orationi. Ubi enim major in docendo perspicuitas juncta cum brevitate, quàm in Evangelio? Quis Oratori in carpendis hominum vitiis vehementior, quàm Prophetæ? Quis ad movendum, & flectendum magis aptus quàm Paulus? Undè decor ille Poeticus qui efflorescere debet in Oratione, faciliùs conciliatur quàm ex Psalmis Davidicis? Ubi denique major copia sententiarum quàm in libris Salomonis?

Sed frustrà necessitas & pretium studii sacrarum Litterarum nunc demonstrantur illi, quos voluptates emolliunt, deterret labor, nisi huic studio sternatur via compendiosa & facilis. Ideò ex multis voluminibus quæ cum labore evolvuntur, comparantur magno pretio, nec passim occurrunt, excerpseram quæ ad intelligendas Scripturas necessaria erant, & arte contraxeram in tabulis illa proponens, ut uno intuitu cognoscerentur quæ alioqui longo, & difficili studio quasi sparsa diversis locis pervestiganda essent. Verùm ob tabularum angustiam pleraque quæ alicujus utilitatis sunt, non complexus eram; aut quantum necessarium est, non potueram explicare.

Itaque quamquam prioribus hisce tabulis maneat suum pretium, nec usus spernendus sit, ut quæ præcipua sunt, contracta ponantur ob oculos, novum opus aggressus sum tunc temporis cùm otio magis abundarem, & librorum copià locupletior essem, quàm olim cùm edidi has Tabulas. Multa ergo quæ illis deerant adjunxi huicce novo Operi; & ut multa paucis dicam, omnibus locupletavi quæ advertebam in Apparatu Biblico desiderari.

Salus ex Judæis est, ait Dominus *Joan. c. 4.* quia scilicet repromissio facta erat ad Abraham, Isaac & Jacob Patres Judeorum de Domino nostro Jesu Christo, qui ex illis ortus, in Judæa natus est, & salutis quam per eum consecuti sumus, opus, perfecit. Igitur res Judæorum perspectas habere quamplurimum interest, ut intelligantur Scripturæ in quibus

quæ

quæ Christi sunt, continentur, sive de eo prenuntiata à constitutione mundi, sive ab eo completa temporibus præordinatis. Etenim Scriptores sacri, quod ab omnibus fieri solet, cùm Hebræis primitùs scriberent, mores eorum, ritus, consuetudines, & similia quæ omnibus nota erant, non satagebant explicare. Hæc igitur aliundè petenda quàm ex sacris Codicibus. Ego verò nec labori, nec sumptui peperci in comparandis evolvendisque libris, ex quibus rerum Judaicarum certam cognitionem consequerer. Prima pars Operis singula explicat quæ quoquomodo spectant Judæos; Genus eorum, Origines, Historiam, Religionem, Sacrificia, Loca sacra, Tabernaculum, Templum, Synagogas, Festa, personas Sacras, Sacerdotes, Levitas, Politiam, leges tum scriptas, tum ore traditas, Magistratus, Tribunalia, pœnas civiles & Ecclesiasticas, antiquos & hodiernos eorum ritus circa res tum Religiosas, tum domesticas, circa vestes, cibos, ædes, ortum, matrimonium, funera, luctus. Etiam de variis Sectis sermo fit. De mensuris temporum, de Kalendario, de ponderibus, de mensuris cavis, & longis.

Pleraque, fateor, nonnisi breviter perstringo. Avidus autem doctrinæ Lector expeteret ut singula quæque excuterem, non illa nudè proponendo, sed demonstrando apertis testimoniis, & ubique allegatis Auctoribus. Verùm majoris molis volumen, ne dicam plura volumina compegissem; quæ procul dubio fastidirent quibus scribo, & manuductione

opus est. Optant enim habere ducem præeuntem qui citra negotium, eos deducat in Lectionem Sacri Codicis, nec eos diù moretur in vestibulo. Hìc tamen indigitabo fontes de quibus ipse potavi, undè qui sunt studiosi, & ipsi potare possunt & plenè sitim restinguere.

Post ipsum Codicem Sacrum nulli alii Auctores certioris utilitatis sunt ad res Judæorum cognoscendas quàm Philo, & Josephus. Deinde *Misnajot*, nimirum liber ille, quo continetur id omne quod Judæi traditione acceperant à majoribus suis, & ceperunt scriptis mandare postquam Templum eversum est, & patrio Solo ejecti, timebant ne memoria prorsus excideret. *Misnajot*, variis Glossis & Commentariis, ut suo loco dicetur, fuere exposita: ex quibus crevere volumina, quibus constat illa collectio, quam Talmud appellant. Maimonides in Opere quod *Manum Fortem* inscripsit, dilucidè simul & breviter totam doctrinam Talmudis exposuit. Cui licitum est ipsum Talmud, aut illud opus Maimonidis adire sine interprete, potest carere cæteris libris per quos res Judaicæ nuper innotuere Christianis; & quibus utor pro meis. Sed ne videar horum librorum Auctoribus suam laudem suffurari, indicabo qui illi sint Auctores per quos profecerim, ut & illis fruantur quibus otium suppetet & locupletes Bibliothecæ reseratæ sunt. Possem illos in diversas classes distribuere. Prima contineret qui Linguam Hebræam excoluere, & in Libros Judæorum viam patefecerunt anteà præclusam. Altera classis esset eorum qui Inter-

terpretati sunt Misnajot, & diversos Talmudis tractatus, tum & libros veterum & recentium Rabbinorum, à quibus tota doctrina Talmudica vel ex parte elucidata est. Ad tertiam classem revocarem eos qui in genere res Judaicas exponendas susceperunt, vel aliquot peculiares Tractatus de illis ediderunt. Sed Bibliographiam edendam non suscipio, ideò prout memoriæ occurrent hosce Auctores recensebo.

Sebastianus Munsterus primus post Joannem Reuclinum inter Christianos studium litterarum Hebraicarum excitavit, aliquot Rabbinos Latinè reddidit. Ante illum tamen non penitùs res Judæorum ignotæ erant, ut videre est in Pugione fidei Raymundi Martini, quod Opus Petrus Galatinus ferè totum exscripsit. Paulus Riccius initio superioris sæculi aliquot loca Talmudis interpretatus fuerat. Tunc cœperunt studia Hebraica vigere; & innumeri viri hisce studiis clari quos non vacat omnes recensere. Sed non prætermittam silentio Sanctem Pagninum qui Thesaurum Linguæ sanctæ composuit, Franciscum Vatablum, Leonem Juda, Paulum Fagium, Franciscum Junium, Tremellium, Ariam Montanum Auctorem hujus Biblici Apparatus qui editus est cum Bibliis Regiis Polyglottis Antuerpiensibus, Genebrardum, Andream Masium, Joannem Mercerum, Drusium, Hugonem Grotium, Ludovicum de Dieu, Sixtinum Amama, Simeonem de Muis & innumeros alios. Præter Commentarios quos illi ediderunt in sacrum Codicem, in quibus

res Judaicas illustrant, plerique ex illis etiam nonnullos Rabbinos interpretati sunt.

Postquam patefactum est quot uberes fructus percipi possent ex Lectione Talmudis, mirum est quanto studio plerique incubuerint scrutandis Judæorum Libris. Magnam facem prætulere Buxtorfii Pater, & filius. Utriusque multa sunt Opera quæ omnia utilia sunt. Constantinus l'Empereur studia Hebraica maxime promovit. Tractatus Talmudicos integros inde habuimus Latina Lingua donatos à Coccio, à Sebastiano Schmidio, à Joanne Henrico Ottone, à Christophoro Vagenselio, à Seringhamio, à Peringero, & aliis jam nominatis Auctoribus, v. c. à Constantino l'Empereur.

Operis autem insignis Maimonidis quod inscriptum est *Manus fortis*, partes aliquas reddidere Latinè Dionysius Vossius, Vorstius, Humphridus Prideaux, Georgius Gentius, Josephus Voisin, Ludovicus de Veil, Karpsovius. Alii alios Tractatus interpretati sunt. Pocockius prefationes Commentariorum quos Maimonides in Misnajot Arabicè scripserat, in Latinam Linguam reddidit.

Memoriæ occurrunt innumeri alii Scriptorum Rabbinorum Interpretes, Philippus d'Aquin, Gauminus, Uchtmanus, Rittangelius. Didici ex diversis Librorum Catalogis Taylerum, Ulmanum Hilpertum nonnullos Tractatus sive Talmudis, sive Maimonidis interpretatos esse.

Hi viri Hebraica Eruditione insignes quos nominavi speciales libros de rebus Judaicis scripse-

ſcripſerunt, aut in notis quibus Auctores Hebræos illuſtrarunt, multa quæ ad ritus & mores Gentis pertinent inſeruere. Magnum Dictionarium Talmudicum Buxtorfii Theſaurus eſt antiquitatis Judaicæ. Libellum aureum de Synagoga Judaica edidit; ubi videre eſt omnes hodiernos ritus Judæorum, ex quibus veteres æſtimari poſſunt. Filius ejus diverſos Tractatus compoſuit utiles, de Arca, de Azymo, de Lotione Manuum, de Sponſalibus. Arias Montanus antiquitates Hebraicas expoſuit qui tractatus continetur in Apparatu ſuo Biblico. Conſtantinus l'Empereur ubique in ſuis notis ad Auctores Hebræos quos plures Latina Lingua donavit, diſſerit de rebus Hebraicis. Sebaſtianus Schmidius Librum de Paſchate publicavit refertum ſcientia. Notæ Pocokii in præfationes Maimonidis à ſe verſas multam Eruditionem continent. Dignus laude Vagenſeilius in notis ſuis ad verſionem Sota & in confutatione librorum quos *Tela ignea Satanæ* inſcripſit.

Sigonius de Republica Hebræorum librum elegantem concinnavit nuper editum Helmſtadii cum copioſis notis Joannis Nicolai. Cornelius Bertramus pariter de Republica Hebræorum ſcripſit; cujus librum Conſtantinus l' Empereur ſuis notis auxit.

Cunæus eandem materiam tractavit ſicut & Menochius & Flavius Illyricus in *Clavi Scripturæ*, Leuſdenius in ſuo Hebræo. Hottingerus ſcripſit de legibus Hebræorum ſicut & Spencerus qui cùm originem rituum hujus Gentis accerſere vellet ex Ægypto, nu-

per egregiè confutatus est à Vvithio. De jure regio Hebræorum scripsit Vvielmus Schikardus cujus Opus plurimi fit. Rebus Judaicis in lucem vindicandis præcipuam operam impendit Seldenus in Tractatibus diversis, de jure naturali, in libris de Synedriis, in uxore Hebraica & successionibus, in libro de anno Civili, in libro de Nummis. Duo volumina Ligfooti ferè integra occupantur in Talmude exponendo. Thomas Goduinus in suo Moise & Aaron suscepit omnes antiquitates Judaicas breviter explicandas; Pfeifferus selectas: Leo Mutinensis hodiernos ritus Judæorum explicat. Hunc Gallicè loquentem induxit Richardus Simon, & notis illustravit.

Innumeri sunt Scriptores qui aliquas partes rerum Judaicarum tractant, alii doctrinam ut Hoornebek libro de convincendis Judæis, & Hulsius in Theologia Judaica. Vitringa in suis observationibus sacris differit de Archisynagogo. Adversùs hunc scripsit Rhenferdius librum Hebraica doctrina refertum. Braunius miræ eruditionis libros edidit de Vestitu Sacerdotum Hebræorum. Outramus scripsit de Sacrificiis. Gomarus de Poesi, Gejerus de luctu, Bynæus de Calceis. Legi quinque volumina Bibliothecæ Rabbinicæ Julii Bartolocci. Henricus Otho Lexicum Rabbinicum composuit in quo multa que res Judæorum spectant feliciter explicat. Ferè prætermiseram Josephum Voisin, cujus præter versiones habemus librum de Jubilæo, de Lege divina, & notas in Pugionem fidei sicut & Theologiam Judaicam.

Innumeri sunt alii Scriptores qui etiamsi

dedi-

dedita opera non differant de rebus Hebræorum, aliud agendo illas non rarò explicant, ut Josephus Scaliger, Hugo Grotius, utrique Capelli, Clopenburgus, Altingius, & alii. Samuelis Bocharti Opus de Sacris animalibus, exhibeo contractum in tertia parte nostri Apparatus. Pleraque ad Judaicos ritus attinentia in hocce Opere tractat. Sacra ejus Geographia mihi utilis fuit. Ribera scripsit de Tabernaculo & Templo, diligentiùs Villapandus, qui urbem Hierosolymam descripsit, & de mensuris Hebraicis disseruit; unde lux nobis affulsit sicut & ex libris Serrarii, Bonfrerii.

Ex tot, inquam, Auctorum floribus puta, Lector, Mellificium nostrum collectum. Pleraque autem, quæ hic delibamus, scito à nobis alibi diligentiùs & fusiùs pertractata. Etenim in libris de Templo Jerosolymitano, quibus ab annis pluribus insudavi, & qui nunc prælo committuntur, retego fundamenta quibus innixus definio valorem veterum Nummorum, longitudinem mensurarum, pondus & capacitatem vasorum quibus Hebræi utebantur. Tabernaculum Mosaicum cum suppellectili sua & omni suo cultu fusè descripsi sermone, & figuris. Ita de Urbe Jerosolyma, & Templo Salomonico, Pauca inserui huicce Apparatui, spem potiùs ut facerem, quàm ut implerem desiderium hæc cognoscendi. In iisdem libris de Templo fusè disserui de Sacrificiis, de Festis, de Mensuris temporum, de Kalend. Judaico. Præterea in Tractatu de Paschate multa quæ spectarent Ritus Judaicos exposui & comprobavi non spernendis argu-

mentis. Denique in commentariis quos edidi in Harmoniam quatuor Evangelistarum, res Judaicas ubi occasio se dedit non sine certis suis probationibus elucidavi.

Constat tribus partibus præsens Opus. Prima pars rerum Judaicarum cognitionem indit; quæ necessaria est ut Biblia intelligantur. Pars autem secunda de ipsis Bibliis tota est. Ibi Historiam eorum quæ Bibliis contigerint prosequor. Inde discet curiosus Lector cum voluptate, quibus olim characteribus exarata sint; an illa puncta quæ nunc in textu Hebræo subjiciuntur consonantibus litteris, recens vel antiquum inventum sit; quando & à quibus in Græcam Linguam versus sit textus Hebræus, & quidquid circa Versiones Græcas memoratum est antiquis monumentis. Quæ sint illæ editiones celebres quarum Esdras, Origenes, Massoretæ feruntur Authores, & similia. Adjunximus explicationem idiotismorum seu proprietatum Linguæ Hebraicæ; quas proprietates quantum intersit non ignorare nemo non videt.

Hæc uberiùs pertractata occurrunt in Apparatu Bibliorum Polyglottorum Londinensium; qui instar Bibliothecæ est, sed & compluribus aliis libris adjutus sum.

Paucis doceo quibus & quot Libris constent Biblia. Quale sit cujusque Libri argumentum; à quibus & qua Lingua scriptus: quæ sit ejus auctoritas.

Hæc Sixtus Senensis copiosè & erudite prosecutus est in Bibliotheca sua sancta. Similiter & Alphonsus Salmero, & complures

alii.

alii. Theologorum eſt de Libris canonicis diſſerere. In hanc operam multi incubuerunt: Argumenta cujuſque Libri habes in Biblia, quam vir pius, & eruditus procuravit elegantibus Typis Antonii Vitrè. Nolui enumerare omnes Scripturæ ſacræ interpretes, quod ante aliquot annos ſatis diligenter fecit Crovæus Anglus. Singulis diebus luculenta Opera in lucem prodeunt. Singulari ſtudio Bibliothecarii pervolvendi unde boni libri cognoſcantur.

Ne aliquid deeſſet noſtro Apparatui ex iis quæ deſiderari animadvertebam à ſtudioſis, tertia parte eum auxi; de qua non opus eſt ut verba faciam; quæ enim ſcripta compilavi ingenuè declaravi ſuis locis. Experieris, Lector, opus noſtrum perpetui Interpretis vices ſupplere. Nam etiam aliud agendo compluribus Scripturarum locis lucem interdum infero. Opus quidem haberes linguis originalibus, quas ſaltem ut delibare velles te hortarer. Sed ſi otium non tibi ſuppetit aut deterret labor, compara diverſas Verſiones, quarum varietas utcumque ſuccurrit ignorantiæ Linguarum originalium. Etenim dum veritatis fontem plures Interpretes conantur eruere, & quiſque eam exprimit pro ſua facundia, faciunt ut iſta veritas clariùs luceat.

Non decet hic pluribus diſſerere de ſtudio Sacrarum Litterarum, & hùc afferre quæ infra occurrent. Utinam iſto noſtro labore ſic ſubleveris qui illo non dedignaberis uti, ut Biblia cum voluptate perlegas, & verè & ex animo dicas Magni Auguſtini verbis Deum alloquentis: *ſint caſtæ deliciæ meæ Scripturæ tuæ*.

LI-

LIBRORUM
ET CAPITUM
ISTIUS
VOLUMINIS SERIES.

LIBER PRIMUS.

IV. *De*

LIBER SECUNDUS.

LIBER TERTIUS.

Finis series Librorum & Capitum.

JU-

JUDICIUM

Magistri Pauli DE COHADE, *Doctoris, Socii Sorbonici, Officialis Metropolitani, & Custodis Sanctæ Crucis in Ecclesia Lugdunensi.*

QUantum faciam, quantum amem Apparatum hunc Biblicum, ita notum esse arbitror, ut res non egeat argumentis; amoris autem mei causæ sunt Authoris excellens ingenium, præstantia in omni genere Litterarum, comprehensio Sacræ & profanæ vetustatis, deinde, valor ac pretium operis, in quo tria occurrunt commendatione dignissima, necessitas, suavitas & dignitas; dignitatem ostendit argumenti majestas, suavitatem mira varietas, necessitatem explicatio rerum ad intelligentiam utriusque Testamenti attinentium, qua neglecta cæspitet aut magnis impedimentis lector detineatur prorsus oporteat; eam ob rem eruditam hanc Isagogem distributam melius, diligentius fusiusque pertractatam dignam puto nova luce, novo prælo, novo idiomate, novis præconiis. Datum Lugduni die vigesima sexta Septembris, anno millesimo septingentesimo decimo quarto.

DE COHADE.

NOI

NOI REFORMATORI

Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approbazione del *P. Fra Tommaso Maria Gennari Inquisitore*, nel Libro intitolato: *Apparatus Biblicus, sive Manuductio ad Sacram Scripturam. Auctore P. Bernardo Lamy*, non v'esser cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Attestato del Segretario Nostro; niente contro Prencipi, e buoni costumi, concedemo Licenza a *Lorenzo Baseggio Stampatore*, che possi esser stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite copie alle Publiche Librerie di Venezia, e di Padova.

Data 10. Ottobre 1732.

(
(Alvise Pisani Kav. Proc. Reform.
(Pietro Grimani Kav. Proc. Reform.

Agostino Gadaldini Segretario.

Adi 26. Novembre 1732.

Registrato nel Magistrato degl'Illustrissimi ed Eccellentissimi Signori Esecutori contro la Bestemmia.

Angelo Legrenzi Segretario.

APPA-

APPARATUS BIBLICUS, SIVE MANUDUCTIO AD SACRAM SCRIPTURAM.

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Hebræis, ut dicit Apostolus, credita sunt eloquia Dei, id est Scriptura; ad cujus ergo intelligentiam interest scire qui fuerint Hebræi: Undè illis origo & nomen. Horum divisio in Tribus, & familias. Qui nati, qui facti Hebræi. Alienigenæ asciscebantur in eorum gentem circumcisione.

N id incumbimus, hanc-ce ad Sacras Scripturas Manuductionem adornantes, ut rerum, quas voluit Deus esse apparatum Incarnationis J. C. D. N. veram & claram cognitionem subjiciamus. Ergo cùm Respublica, quæ ex posteris Abrahæ, Isaac & Jacob, scilicet ex Hebræis coaluit, typus sit christianæ Ecclesiæ, hoc est, pii illius cœtus, qui à Christo cogendus erat, propiùs ista res-

spublica spectanda est. De ipsa autem gente protinus in genere differendum, ingerendo animis generalem notionem, quam perfectiorem sequentibus capitibus reddemus; omnes ejus, ut ita dicam, lineas ducendo; nempe exponendo regimen ejus, leges, Religionem, mores, consuetudinesque. Hæc omnia diligenter expendere operæ pretium est: ut enim in Republica Hebræa nihil temerè institutum est, sed omnia causa Christi; ita ipsis Hebræis omnia contigerunt, ut ait Apostolus (1. *Cor. cap.* 10.) in figuris ejusdem Christi. In Hebræorum autem gente alii nati erant Hebræi, alii facti, sive asciti genti Hebraicæ. In his qui nascebantur Hebræi, tria considerare licet, originem, nomen, & ordinem, seu gentis divisionem in certas Tribus, sive classes.

Hebræi originem ducebant à Sem, qui in Scriptura nominatur primus inter filios Noe. Arphaxad enim Sem natus genuit Sale, qui fuit pater Heber, ex quo genitus est Phaleg pater Ragau, à quo Sarug, qui fuit pater Nachor. Ille genuit Thare patrem Abrahæ (*Gen.* 11.) Abraham ex ancilla sua Agar habuit Ismaelem, quem circumcidit cum omni domo sua. In eo tamen non reputatum est illi semen (*Gen.* 16. & 17.) sed in Isaac, quem centenarius suscepit ex Sara nonaginta annos nata (*Gen.* 21.) Scilicet ex Isaac oriunda erat benedicta illa proles, multiplicanda tanquam arena maris. Propterea qui priùs dicebatur *Abram*, id est, *pater excelsus*, ex duabus vocibus Hebræis *ab* pater, & *ram* excelsus, postea dictus est *Abraham*; quod nomen idem sonat ac *pater multi populi* AB-RAB-HAM (*Gen.* 17.)

Isaac genuit Esau & Jacob. Esau fuit primogenitus. Appellatus est *Edom*, id est, *rufus*, quòd coctionem rufam pretio primogenituræ suæ emisset à fratre suo minori Jacobo, qui sic illi benedictionem subripuit, ut infrà dicetur, & evasit primogenitus & hæres.

hæres: Ab Esau sive Edom orti sunt Idumæi. Jacob duodecim filios genuit, quorum nomina sunt, Ruben, Simeon, Levi, Juda, Issachar, Zabulon, Dan, Joseph, Benjamin, Nephthali, Gad, & Aser. Hi fuere patres gentis illius, cui benedixit Deus, suá eloquia credidit, & promissiones de Messia venturo (*Gen.* 29. & 30.)

His tribus Abraham, Isaac, & Jacob definitur origo gentis. Neque enim sufficit dicere Judæorum caput esse Abraham; cùm & Ismaelitarum sit parens; sicut Judæos habere patrem Isaacum, quoniam & ab Isaac sint Idumæi: ideò sæpè sæpiùs nominantur simul Abraham, Isaac, & Jacob, quando de Patribus Judæorum sermo fit.

Ab Heber, à quo originem ducebant, ut suprà dictum est, & cujus lingua utebantur, dicti sunt *Hebræi*; nisi fortè verisimilius sit sic nuncupatos à verbo Hebræo *Havar*, id est, *transivit*; quia Abraham à Deo vocatus ex terra Chaldæorum transivit flumen Euphratem, & venit in terram Chanaan (*Gen.* 11 & 12.) Hebræi verò *Israelitæ* dicti sunt à patre Jacob, qui appellabatur Israel; quod nomen significat *prævalentem Deo*. Sic eum ipse Deus dignatus est appellare, postquàm cum eo fortiter luctatus est (*Gen.* 32.) Hoc nomine posteri Jacob distincti sunt à filiis Esau, qui de nomine ejus *Edom* nominati sunt *Idumæi*.

Tertiò illi de quibus sermonem instituimus, nomen acceperunt à Tribu Juda, nimirùm dicti sunt *Judæi* tribus de causis. Primò, quia reges ex ea fuere. Secundò, quia ex ea Messias debuit nasci. Tertiò, quia illa Tribus omnium maximè florens & integra, duce Zorobabele ex captivitate Babylonica rediit (1. *Esdræ* 8.) Nam Tribus Benjamin ferè deleta fuerat in bello, quod adversùs eam cæteræ Tribus Israel gesserunt (*Judic.* 20.) Decem verò Tribus, quæ schismate erant avulsæ à Tribu Juda, captivæ abductæ à

Salmanezar (4. *Reg.* 17.) nunquam redierunt & quasi evanuerunt: soli verò Judæi ex gente Hebræa superfuerunt, qui populus censeri possent: nam quidam de aliis Tribubus reversi sunt pauci numero, qui Tribui Juda sese adjungentes, de nomine ejus omnes appellati sunt *Judæi*.

Protinus ac lapsus est Adam, omnium hominum parens, promisit illi Deus futurum ejus lapsus Reparatorem. Selegit autem Judæos sibi in populum, in quo ostenderet & significaret quid esset gesturus per illum Reparatorem, qui Hebræis dictus est *Messias*, id est, *unctus*, ideò à Græcis appellatus *Christus*, quod est nomen ejusdem significationis. Tanto operi, quo restauranda erat humana natura, voluit Deus quasi præludere per quater mille annos, magno apparatu excitans hominum animos, ut essent idonei excipiendo Messiæ sive Christo. Quia ergo ad hoc selegit Judæos, quibus sua judicia, & quæ erat gesturus, manifestaret; ideò per excellentiam vocati sunt *Populus Dei*. Cæteri homines vocantur *Goim* Græcè *Ethnici*, hoc est, *Gentiles*, qui & appellantur *incircumcisi*, per oppositionem Judæis qui mares suos omnes circumcidebant.

Necesse erat ut Populus ille Dei aliqua diversitate nosceretur, & præferret visibilibus signis alium populum, nempe Christianum, qui aliquando futurus erat Deo devinctior sincera cordis dilectione; & quem sibi cordi esse demonstraturus erat Deus perpetuis & conspicuis donis Spiritus sancti. Cùm, inquam, populus Israeliticus populi Christiani esset quasi emblema, congruebat ut consignaretur caro ejus. Pro tali signo præcepit Deus abscissionem præputii, nimirùm pelliculæ, quæ tegit partem corporis, pudoris causa non nominandam. Nota illa indicabat aliquando Christianos rescissuros omnia carnis suæ inutilia & nociva desideria; præputium autem impunè rescindi po-

di poteſt octavo à nativitatis die. Præterea ea pars carnis videbatur mortificanda, qua communicatur labes primi parentis ad poſteros ejus omnes, qui via carnis naſcuntur. Hac conditione circumciſionis pepigit Deus pactum cum Abraham; ſcilicet ut omnes poſteri ejus circumciderentur. Placabatur autem Deus ſanguine circumciſionis, quatenus figurabat ſanguinem Chriſti. Permiſit Deus ut ſeptem dies à nativitate natus infans incircumciſus maneret; quia ante diem ſeptimum propter infirmitatem maximè periculo obnoxius eſt. Veriſimile eſt plures Iſraelitas fuiſſe incircumciſos uſque ad tempus Paſchatis primi, quod Moyſes celebrandum curavit ipſo die, quo ex Ægypto profectus eſt: neque enim licebat viro incircumciſo edere Agnum Paſchalem (*Exod.* 12. 48.) Ideò ante illud Paſcha generalis circumciſio ſaltem maximæ partis Iſraelitarum peracta fuit; ut colligitur ex eo quod poſtea juſſit Deus populum circumcidi, cùm ingreſſus eſt terram Promiſſionis. Facta ergo erat anteà generalis circumciſio, ut puto, per triduum tenebrarum quibus involuta eſt Ægyptus. Ex circumciſione enim æger futurus erat uſque ad diem tertium, quo dolor eſt graviſſimus (*Gen.*34. 25.) Adultorum gravior circumciſio; ideò cùm Moyſes circumcidiſſet filium ſuum, ſive Sephora uxor ejus, & ſic multum dolorem procreaſſet proli ſuæ, ſuccenſens marito ſuo: *Sponſus ſanguinum tu mihi es*, inquit illa (*Exod.* 14. 15.

Quoniam umbram fugat veritas, æquum fuit ut, poſtquam Meſſiæ vultus terrarum orbi affulſiſſet, eæ imagines tollerentur, in quibus fuerat olim myſterii hujus occulta quædam ſignificatio. Itaque poſt mortem Chriſti vim ſuam perdidit circumciſio; nec etiam iis qui ex prophanis gentibus illum venerati ſunt, præputia ponere neceſſe fuit, ut eccleſiæ ſacris initiarentur; nec Judæis officiebat, quod recutiti eſſent, ut Paulus docet ad Corinthios ſcribens capite ſeptimo pri-

mo primæ Epistolæ: *Circumcisus aliquis vocatus est? Non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est? Non circumcidatur. Circumcisio nihil est, & præputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei.* Enimverò illo ævo quidam malè superstitiosi, ex Judaismo in Christianismum transeuntes, usque adeò nulla Judaici ritus superesse vestigia in corpore suo voluere, ut præputia quæ infantes amiserant, jam repararent viri, ad eam rem medicorum usi opera; quæ fuit profectò nimis anxia religio: jure igitur eam culpavit Apostolus. Videre est apud Josephum in Antiquitatibus (*Lib.* 12. *cap.* 6.) quomodo apostatæ Judæi relictis moribus patriis obtinuerant ab Antiocho, ut gymnasium Hierosolymis, sive locum extruerent, in quo more Græcorum nudi luctarentur: ne autem nudi dissimiles Græcis viderentur, abscondebant, inquit Josephus, circumcisionem; quod aliter facere non poterant quàm adducendo præputia. B. Hieronymus illum locum Apostoli de cælibatu & de conjugio interpretatur. *Eo*, inquit, *tempore quo vocatus es & credidisti, si circumcisus, hoc est, cælebs eras, noli ducere uxorem, id est, noli adducere præputium, ne circumcisionis & pudicitiæ libertatem oneres sarcina nuptiarum. Rursum si in præputio quis vocatus est, ne circumcidatur. Habebas uxorem cùm credidisti? Noli fidem putare causam dissidii. In pace enim vocati sumus.* Ibi Hieronymus, ut ostendat Pauli locum non esse verbo tenùs, aut sine allegoria explicandum, disertè ait, haud esse potestatis nostræ præputium adducere post circumcisionem. Nos, inquit Cunæus, non opponemus Hieronymo illustrium medicorum consensum, qui fieri id posse affirmant, quod negat ille. Satis illum redarguit tot historiarum fides: Scriptor Machabæorum (*Lib.* 1. *cap.* 1. *v.* 16.) & Flavius Josephus.

Circumcisio per quadraginta annos, dum in Arabum

bum desertis errabant Hebræi, omissa est, quia cùm sæpiùs movenda castra essent, ægrorum imbecillitas ex recenti vulnere moram injecisset profectioni. Nec tunc temporis illa in carne nota necessaria erat; quòd in vastissimis illis locis nullæ erant gentes, quibus misceretur sacer Populus. Attamen, quoniam circumcisos prosequebatur singularis quædam Numinis benignitas, utique valdè infelices videri possunt, quos in solitudine natos fati vis extinxit acerbo funere. Sed, inquit Cunæus, nobis Sacri Codicis contextum acriùs inspectantibus, nulla adhuc reperta ratio est, cur in deserto crederemus aliquos periisse, qui nati ibidem essent. Illud constat eorum omnium, quos ex Ægypto Moses eduxit, neminem, exceptis duobus, in Palæstinam venisse. Itaque quod summus populi ductor Josue, cùm Jordanem transiisset, Israelitas denuò circumcidisse memoratur, id ad eos pertinet qui circumcisi nondum fuere, quia nati in deserto erant. Repetita tamen circumcisio dicitur, quia revocabatur mos, qui usurpatus olim in Ægypto, ac dein intermissus, postea penitùs abierat in desuetudinem; neque enim circumcisionis ulla fit mentio in deserto: quare priùs quàm pascha populus comederet in terra Chanaan, necesse fuit ut circumcideretur; quod Josue fecit, ut ipse narrat capite quinto. Tunc cùm circumcisio administrata est in Galgala, dixit Dominus ad Josue, *Hodie abstuli opprobrium Ægypti à vobis, vocatumque est nomen loci illius Galgala*, id est, *revolutio*, quia revolutum est opprobrium ab Israel. Quo autem sensu præputium poterat dici opprobrium Ægypti, respondent qui putant hisce diebus Ægyptios circumcidisse genitalia, præputium æquè his populis ac Israeliticis visum fuisse rem pudendam; sed viri docti probant non statim ab Ægyptis admissam circumcisionem. Ergo sic accipiendus ille locus, quasi diceret: à vobis abstuli malam notam,

qua similes eratis Ægyptiis, & ideò mihi exosi; quare dicebant filii Jacob Sichimitis (*Gen.* 34. 14.) *Non possumus facere quod petistis, nec dare sororem nostram homini incircumciso: quod illicitum est & nefarium apud nos.* Josephus (*Antiquit. l.* 5. *cap.* 1.) vult circumcisionem in Galgalis fuisse signum recuperatæ libertatis, quòd perfectè tunc exierint ex Ægyptiaca servitute.

Cunctæ animantes, cùm recens natæ sunt, quia incertum adhuc est, an vita illis vitalis sit, ante octavum diem vix in censu animantium æstimantur. Præterea nondum spurcities diffluxit, quæ ex utero illis, atque ex partu credita est adhærescere. Ea causa est cur ex hoc genere mactari victimas sibi vetuerit Deus, cui ingratum est quicquid semiperfectum aut impurum est. Extat edictum Levitici (*Levit. cap.* 22. *versic.* 27.) *Bos, ovis, & capra cùm genita fuerint, septem diebus erunt sub ubere matris suæ. Die autem octavo & deinceps offerri poterunt Domino.* Igitur quoniam etiam circumcisio velut quoddam solemne sacrum fuit, per quod puerorum surgentem spem consecrabant Numini, planè oportuit hic eandem opportuni temporis legem esse. Placuit auctem octavus dies, non ob arcanam vim quę in numero esset; sed quia nec ante peragi sacer ille ritus potuit, & ut diutiùs differretur, necesse haud fuit. Quod si dies post octavum quivis alius ex parentum fuisset delectus libitu, jam metus erat ne supinitate hominum & socordia quotidie res in deterius iret. Ita enim fit in vita. Primùm prolatatio & ignaviæ quædam dulcedo allubescit: mox contemptio succedit atque neglectus. Ipse Sabbati dies, si octavus à natali esset, non exceptus fuit, quamvis ab omni alio opere continerent tunc manus suas Judæi; Deus enim, cùm legem dedit Abrahamo de circumcisione, mortem interminatus fuerat cuicumque viro Israelitæ, cujus caro non fuisset cir-

circumcisa octavo die, quam forsan tum incircumcisus, tum pater ejus subibat. Angelus enim Domini occurrens Moysi, cùm reverteretur in Ægyptum, voluit tum prolem ejus, tum eum ipsum interficere: sed Sephora uxor ejus tulit illicò acutissimam petram, & circumcidit præputium filii sui (*Exod.* 4.)

Revertamur ad cœptum sermonem de divisione totius gentis in Tribus duodecim, quot erant filii Jacob, & singularum Tribuum in cognationes & familias. Etiamsi qui ortum ducebant ex Levi, quem genuerat Jacob, non numerarentur inter Tribus, non ideò minùs duodecim Tribus erant. Manasse enim & Ephraim, duo filii Joseph, qui filius erat Jacob, constituebant duas Tribus. Filii autem Levi soli Deo vacabant, divisi in tres cognationes; Gersonitarum, à Gerson filio Levi primogenito; Caathitarum, à Caath altero filio Levi; Meraritarum, à Merari tertio filio Levi. Porrò Caath secundus filius Levi genuit Amram, qui ipse suscepit Aaronem & Moysem. Moyses fuit ductor populi Dei: Aaron verò Dei summus Sacerdos filios habuit Nadab & Abiu, Eleazarum & Ithamarum. Mortuis Nadab & Abiu, ad superstites duos filios Aaronis Eleazarum & Ithamarum sacerdotium pertinuit. Horum prolem David divisit in viginti quatuor familias sive classes, quæ suis vicibus à sabbato ad sabbatum obirent munera sacerdotalia per octo dies. Filii Eleazari constituerunt sexdecim classes sacerdotum: octo alias filii Ithamari (*Paralip.* 24.) Harum viginti quatuor classium subjiciuntur nomina ab eo accepta qui familiæ caput fuit.

E L E A Z A R I

1. Joiarib.
2. Jedei.
3. Harim.
4. Seorim.
5. Melchia.
6. Maiman.

7. Accos.

7. Accos.	12. Jacim.
8. Abia.	13. Hoppha.
9. Jesua.	14. Isbaab.
10. Sechenia.	15. Belga.
11. Eliasib.	16. Emmer.

I T H A M A R I

17. Hesir.	21. Jachin.
18. Apheses.	22. Gamul.
19. Pheteia.	23. Dalaiau.
20. Hezechiel.	24. Maaziau.

Cæteri filii Jacob dividebantur in hasce cognationes.

Tribus Ruben in Henocitas, Phalluitas, Hesronitas, Charmitas.

Tribus Simeon in Namaelitas, Jaminitas, Jachinitas, Zareitas, Saulitas.

Tribus Gad in Sophonitas, Aggitas, Sunitas, Oznitas, Heritas, Aroditas, Arielitas.

Tribus Juda in Selaitas, Pharesitas, Zareitas, Hesronitas, Hamulitas.

Tribus Issachar in Tholaitas, Phuaitas, Jasubitas, Semranitas.

Tribus Zabulon in Sareditas, Elonitas, Jalelitas,

Tribus Joseph primùm, ut diximus, dividebatur in duas familias Manasse & Ephraim. Manasse verò familia subdividebatur in Machiritas, Galaaditas, Jezeritas, Helecitas, Asrielitas, Sechemitas; Ephraim autem in Suthalaitas, Becheritas, Thehenitas, Heranitas.

Tribus Benjamin in Belaitas, Asbelitas, Ahiramitas, Suphamitas, Hereditas, Noemitas.

Tribus Dan in Suhamitas.

Tribus Aser in Jemnaitas, Jessuitas, Brieitas, Heberitas, Melchielitas.

Tri-

Tribus Nephtali, in Jesielitas, Gunitas, Jeseritas, Sellenitas.

Hi omnes ortum suum ducebant ex Abrahamo; qui ergo nascebantur Hebræi. Jam de his agamus qui fiebant, scilicet amplectendo instituta Hebræorum. Hinc nata distinctio Hebræorum factorum, & Hebræorum ex Hebræis, sive Judæorum originariorum, qui Abrahamidæ erant secundùm carnem. Paulus scribens ad Philippenses (*cap.* 3. *v.* 5.) ut se Judæis commendaret aiebat. *Circumcisus octavo die, ex genere Israel, de Tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, secundùm legem Pharisæus.*

Non admittebantur in ecclesiam sive in cœtum Israelitarum eunuchi (*Deut.* 23.) Qui autem non excludebantur solebant dici *Proselyti*. Vox græca est, quæ *advenam* significat. Hebræis *gher* est *peregrinus*, *advena*. Chaldæis & Syris *gheiora*; undè LXX. Interpretes fecerunt γειώρας: quo nomine hi & Justinus martyr appellant proselytos. Non omnes proselytos sive advenas Judæi adigebant ad circumcisionem. Duplex erat proselytorum genus. Alii dicebantur *Berith*, id est, *Fœderis*, qui se adigebant universæ legi *Mosaicæ*. Alii appellabantur *Toschab*, id est, *habitationis*, *domicilii*, sive, ut loquuntur Judæi, *portæ*; qui nempe intra portas Judæorum commorabantur, sed non amplectebantur omnes leges eorum. Tenebantur tamen lege sabbati (*Exod.* 20. 10.) & his omnibus legibus quibus Thalmudici, id est, Judæorum doctores putant Noachum astrinxisse filios suos, verbi causa, non colere idola, abstinere à sanguine. Quæ fuerint illa Noachidarum præcepta exponemus suo loco. Sinere non poterant Judæi ut in eorum terris sine ullæ lege viverent advenæ: in consortium suum admittere non poterant eum qui his saltem præceptis non pareret. Nam, inquit Maimonides: (*Tract. de proselyt. cap.* 3.) *Tenemur interficere omnes gentiles, qui nolunt*

recipere præcepta Noachidis data, si sint sub potestate nostra. Moses magister noster legem & præcepta nullis tradidit nisi Israelitis (sicut dictum est legem præcepit nobis Moses, hereditatem congregationi Jacobi) iisque omnibus qui vellent proselyti fieri è cæteris gentibus terræ; nam dictum est, sicut vos, sic erit proselytus. Si quis verò noluerit legem & præcepta in se suscipere, non cogent eum; at verò jussit Moses à Deo ipso edoctus ut cogeremus unumquemque, qui in mundum venerit, suscipere in se præcepta Noachidis data, & quicumque ea in se non suscipiet, interficietur; qui verò ea in se susceperit, vocatur proselytus domicilii in quocumque loco. Obligatur autem ea in se suscipere coram tribus viris doctis.

Exponit Maimonides (*Cap.* 2.) quis propriè dicebatur proselytus domicilii, sive portæ. *Quis est*, inquit, *proselytus domicilii? Is gentilis est, qui in se suscipit à cultu idolorum abstinere, & cætera observare præcepta, quæ præcipiuntur filiis Noe, nec circumciditur nec baptizatur. Quin ecce admittunt eum veluti unum ex piis è gentibus mundi. Quare autem vocatur proselytus domicilii? Quia licitum est nobis ei domicilium præbere inter nos in territorio Israelitico.* Capite sequenti idem Judæus de piis Gentibus, de quibus toties fit sermo in sacro Codice, sic statuit. *Quicumque in se suscepit septem præcepta Noachidarum, & in iis observandis cautus est, ecce ille est, ex piis è Gentibus mundi, & portionem habet in sæculo futuro, si modò ille suscipiat ea & observet.* Ex illis proselytis portæ habentur Naaman Syrus, eunuchus Candacis Reginæ, Cornelius, & alii qui dicebantur Græcè *εὐσεβεῖς viri pii*, à Latino interprete *viri religiosi* (*Act.* 10. 2.)

Proselyti *berith*, fœderis, sive justitiæ, ut loquuntur Judæi, amplectebantur totam legem Moysis, & habebantur veluti indigenæ, sive orti ex gente ipsa.

Sic

Sic Achior (*Judith.* 44.) appositus est ad populum Israel. *Justitiæ* appellabantur, quia justi erant, incedentes in omnibus Dei mandatis. Circuibant mare & aridam Judæi, ut facerent tales proselytos, augendæ gentis causa. Tribus autem rebus fiebant proselyti justitiæ. Sanguine circumcisionis, qui appellabatur sanguis fœderis; circumcideretur enim necesse erat juxta mandatum datum Abrahæ: quod omnis masculus non circumcisus periret de populo (*Gen.* 17.) Circumcisio autem erat veluti sigillum, qua quis obsignatus statim Judæus fiebat, & ideò adstrictus legibus, quibus omnes Judæi tenebantur. Ideò Paulus aiebat Galatis. (*c.* 5. *v.* 3.) *Testificor autem rursùs omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ.* Sic, inquam, quisquis se præbebat circumcidendum, mancipabatur Judaismo. *Et sic in perpetuum*, loquitur Maimonides (*Cap.* 1. *dicti tract.*) *quotiescumque aliquis Gentilis voluerit in fædus intrare, & stationem habere sub alis divinæ majestatis, suscipereque in se jugum legis, opus est ei circumcisione.*

Post sanatum circumcisionis vulnus, qui ambibat proselytus justitiæ dici, baptizandus sive abluendus erat coram saltem tribus viris inter Judæos primariis; in quorum præsentia inter lavandum profitebatur se anteactam vitam abominari; non ambitione, non avaritia petere baptismum, sed amore legis Mosaicæ, cujus gravioribus mandatis priùs imbuebatur. Etiam spondebat se deinceps piè castèque victurum, Deum veneraturum, ejusque mandatis futurum obedientem. His ritibus Gentes & ipsi Judæi admissi sunt in ecclesiam Christianam, quando voluerunt in ea fieri proselyti; quos ergo ritus operæ pretium est animadvertere, si quidem non prorsus diversis administrabant Apostoli baptismum Christianum. Denique proselytus, ubi circumcisus & baptizatus fuerat, sacrificium offerebat. Cùm mulier alienigena in ecclesiam Judæam admit-

admittebatur, circumcisio quidem omittebatur, cætera verò fiebant.

Veluti infans, qui ex matris alvo recens nascitur, proselytus habebatur. *Gentilis*, inquit. Maimonides, *qui proselytus fit, uti & servus qui manumittitur, habendus est tanquam infans recens natus, omnesque consanguinei quos habuit, dum Gentilis fuerat, vel dum adhuc servus fuerat, jam desinunt haberi pro sanguineis illius*. Indè Dominus mirabatur, quod Nicodemus, magister in Israel, non caperet quod dicebat: *Nisi quis renatus fuerit denuo, &c.* (*Joan. 3. cap. 3. v. 3.*) cùm ex consuetudinibus Judæorum in iis quæ spectabant proselytos, debuisset cognoscere, quomodo quis denuò nasci & infans fieri posset. Non prætermittam quæ Maimonides insuper refert de ratione, qua admitterentur proselyti; neque enim injucundum esse potest lectori advertere originem apertam rituum antiquorum baptismi Christiani; quos præcessere Judaici ritus, certè à Christo & ab Apostolis non omnes pariter deleti, sed correcti. *Quomodo admittent proselytum*, inquit Maimonides, *hisce diebus*? Respondet, *cùm venerit ut initiaretur, & inquisiverint de eo, & non invenerint aliquam causam iniquam conversionis illius, dicent illi: quid percepisti in nobis, quòd venis ut fias proselytus? Nonne cognoscis quòd Israelitæ hisce temporibus sint doloribus afflicti, & exagitati, & extorres, & dissipati, & quòd afflictiones continuò ingerantur iis? si respondeat, hæc cognosco, nec tamen dignus ego qui accipiar inter illos, statim illum admittent, & fundamenta Religionis ei nota facient, qualia sunt unitas Dei, & prohibitio idololatriæ, & de his prolixè agent.*

Præcepta tum graviora tum leviora declarabant, & jam indicabant pœnas præceptorum omissorum his-ce verbis quæ sunt Maimonidis. *Scito tu quod priùs quàm accederes ad Religionem hanc; si comederes adipem,*

pem, non puniendus eras pœna excisionis; nec, si prophanares Sabbatum, puniendus eras pœna lapidationis; sed jam, postquam Proselytus factus sis, si comedas adipem, puniendus es pœna excisionis, & si prophanes sabbatum, puniendus es pœna lapidationis. Sed non eum multis gravabunt, nec sollicitè ei incutient minutiora, ne forte in causa sint ut depellant eum, avertantque à via recta ad viam iniquam: nam in initio non trahunt hominem nisi mollibus benevolentiæ verbis, uti in Scriptura dicitur: funibus hominis traham eos, & postea, vinculis charitatis. Sicut notas ei faciunt præceptorum pœnas, sic etiam ei nota facient præceptorum præmia, & declarabunt ei quod ex observatione horum præceptorum acquiret vitam æternam in mundo futuro. Et quòd nemo sit perfectè justus, nisi vir sapiens qui observat hæc præcepta, etiam & cognoscit ea.

Dicent etiam ei: Scito tu quòd mundus futurus non reservetur nisi justis, iique sunt Israelitæ, & quoad hoc quod observas Israelitas in afflictionibus esse in hoc mundo, ideò est quòd felicitas mundi futuri reservetur iis; nam non possunt multa felicitate frui in hoc mundo sicut Gentes terræ, ne fortè superbiat animus eorum, iique in errores abducantur, & perdant præmium sæculi futuri, juxta id quod dicitur: impinguatus est Jeshuron & recalcitravit. Deuter. cap. 32. 15. in Vulgata, *incrassatus est dilectus & recalcitravit.* Judæi omnes & Græci per *Jeshuron* intelligunt Jacob, Israelem quem dilexit Deus. De origine hujus-ce vocis, tum & de propria ejus significatione non constat. Redeamus ad Maimonidem qui pergit loqui. *Et prolixè agent de hac re, ut amorem in eo excitent. Si verò resiliat & non velit proselytismum in se suscipere, abeat in viam suam; sed si suscipiat, non morabuntur eum quin statim eum circumcidant; & si priùs circumcisus fuisset, eliciunt ab eo sanguinem fœderis ex præeuntis scilicet circumcisionis cicatrice, & tum morabuntur eum donec*

sanetur

ſanetur vulnus illius, & deinde baptizabunt illum. Et Triumviri ſtabunt ſurſum juxta eum, notaque ei facient aliqua præcepta leviora, & aliqua graviora ſecunda vice, dum ipſe adhuc ſtat in aquis; ſed ſi fœmina ſit quæ initiatur, fœminæ eam collocabunt in aquis collo tenus, & judices ſtabunt extra, & nota facient ei aliqua præcepta leviora & aliqua graviora, dum ipſa adhuc eſt in aquis; poſtquam verò baptizata ſit coram illis, avertent facies ſuas & egredientur, ne videant eam cùm aſcendit ex aquis. Inde ritibus antiquis baptiſmi Chriſtiani multa lux accedit.

Apud Judæos erant ſervi, ex gentibus quas vicerant, vel ex illis qui ſe pretio ultrò mancipaſſent: propria ſervorum munera ſunt, inquiunt Judæi, ut ſolvant Domino calceamentum ſuum, aut illud induant; ex quo more venit illa formula ad exprimendam magiſtri dignitatem: *Cujus ego non ſum dignus ut ſolvam ejus corrigiam calceamenti* (*Joan. c.* 1. *verſ.* 27.) Qui luſcum fecerat ſervum aut ancillam, pro oculo dimittebat liberos; ſimiliter ſi iis dentem excuſſiſſet. Lex non ſinebat tradi domino ſuo qui ſe recepiſſet in terram Iſrael & Iſraelitiſmum ſuſcepiſſet (*Exod. cap.* 21. *v.* 26. *&* 27. *Deut.* 23. 15.) Poſtquam ſervi manumiſſi fuerant, *libertini* dicebantur. Ut iſta generalis notio Gentis Hebræorum clarior fiat, protinus Gentis Hiſtoriam ſubjiciam, res omnes ejus digerendo per ætates ſuas.

CAPUT II.

Res Hebræorum per ætates ſuas digeſta.

TEmpus ab Adam primo hominum parente, ſive ſpatium illud annorum qui effluxerunt à creatione mundi ad ortum D. N. J. C. ſolet dividi in ſex ætates, quæ ſimul collectæ efficiunt quater mille annos.

Deum

Deum esse tum innata interior ejus notio docet, tum exterior mundus, quem non nisi ab auctore potentissimo, infinito, æterno, nimirùm à Deo (ea est enim significatio hujus vocis *Deus*) constat nec creari, nec servari potuisse creatum. Deum unum esse, mundus ille unus partium suarum concordia demonstrat. Sed non solitarius est Deus: in una enim ejus natura tres esse personas numero distinctas, Patrem, Verbum æterna generatione Patris Filium, & Spiritum, ipse cui de se credere dignum est, declarat in Scripturis, quas sacras dicimus, quia certò scimus ab illo nobis traditas. Filius autem Dei in illis Scripturis, quæ Græcis litteris exaratæ sunt, appellatur λόγος, quod nomen *sermonem* quidem & *verbum*, sed præterea *rationem*, & *sapientiam* denotat; ut quoties Latina vox VERBUM occurrit in Scripturis, ubi de Filio Dei agitur, non deceat cogitare sermonem prolatitium, sed summam Dei rationem sive sapientiam. Tertia persona dicitur SPIRITUS, qui Patrem Verbumque conjungit.

Trinitatis divinæ mens humana non obscuram imaginem præfert. Una quidem est; sed non ideò minus multiplex fæcunditate sua, facultates habens distinctas. Neque enim voluntas cognitio est, nec cognitio voluntas; undè æstimare possumus unitati non obstare fæcunditatem. Quod si mens nostra tantùm præstet corporibus, ut angusti corporis conclusa carcere, tamen, ut ita dicam, totum mundum complectatur, cujus innumeras partes claris, distinctis, diversisque cogitationibus intra se versare potest, non mirum si ipse Deus mente humana præstantior, simul unus sit natura, & personarum numero trinus; si, inquam, habeat sapientiam, quæ Verbum sit ejus, & Spiritum, qui Patris & Filii amor dici possit.

Hæc quidem non assequimur cognitione clara; altiora enim sunt. Nec etiam pleraque quæ sensibus

ſubjiciuntur, noſtræ ſubduntur cognitioni. Non ergo dico nos ex rebus notis intelligere poſſe Deum eſſe trinum, ſed ipſa quæ experimur, evincere quam fidem habemus de Trinitate, rationis quidem captum ſuperare, ſed huic non adverſari. Certum eſt eam perfectam felicitatem, qua Deus in hoc conſortio Verbi ſui & Spiritus, hoc eſt, cognitionis & amoris fruitur, nos utcumque habere compertam experimento: major enim voluptas eſſe non poteſt, quàm quæ ex perfecta cognitione & ſummo amore percipitur; quę voluptas cogitari non poteſt in Deo ſolitario. Quæ autem in creaturis finita & manca, in Deo ſumma & perfecta ſunt: ut ex humanis liceat conjectare divina; ſed non credere ſimilia. Satius eſt fidem adhibere Scripturis, per quas ipſe Deus declarat quæ de ſe eſſe ſentienda voluit.

Sacra Scriptura enarrat originem mundi, quem & ipſi ethnici ſcriptores fatentur cœpiſſe, vetuſta traditione edocti; idque probant ex incrementis artium quas videbant nuperis ſæculis adinventas, aut expolitas: undè conſtabat recens eſſe genus humanum.

A quo autem vel qua re impelli potuerit Deus, ut mundum conderet in tempore, ipſe æternus, non deprehendimus; nulla enim re indiga eſt divina natura, & ſolus ipſe ſe dignus eſt Deus: niſi putemus eum intuitum eſſe Verbum ſuum, humana carne induendum, & in mundano opere ſacrificium hujus carnis oblaturum. Non alia res eſt digna Deo quàm ipſe Deus. Propter gloriam nominis ſui mundum è nihilo eduxit, in quo coleretur ſacrificiis; ſed omnia ſacrificia, quæcumque ſint, pretium habere non potuerunt, niſi quatenus ſacrificium quod de ſe Verbum oblaturum erat, adumbrarent. Ergo Deus per Verbum ſuum, qui ſapientia ejus eſt, creavit in tempore mundum, reſtaurandum ab eodem Verbo, cùm perditus eſt. Nec minori ſapientia hæc reſtauratio facta eſt,

quàm

quàm prima mundi creatio, de qua primùm sermo faciendus.

Deus, cælo & terra primùm creatis, Adamum & Evam formavit, quos in paradiso, nempe in loco voluptatis collocavit; undè eos expulit, cùm persuasione diaboli, qui formam serpentis induerat, ex arbore vetita fructum decerpsissent. Continuò Adam & Eva obnoxii facti sunt morbis & morti, compulsi vesci pane in sudore vultus sui, qui creati fuerant immortales in omni bonorum copia. Attamen statim ac lapsi sunt, promisit illis Deus ex semine eorum nasciturum Redemptorem, quem Hebræi lingua sua appellaverunt MESSIAM, Græci CHRISTUM, quæ duo nomina idem sonant quod Latinis *unctus*. Olim qui obituri erant aliquod insigne munus, ad illud unctione consecrabantur. Ille Christus est ipsum Dei Verbum, Filius ejus: idcircò non mirum ab eo servatos homines quos fecerat; & cùm ab æterno Deus de Deo, futurus esset in tempore homo secundùm carnem, non mirum est, inquam, si omnia quæ posterioribus sæculis contigerunt, inservierint ei tum prænunciando, tum significando ortui ejus. Qui Christum haberet pro homine mero, dotibus quidem prædito, sed non alterius naturæ quàm quæ nostra est; an crederet, quod tamen constat, hæc omnia quæ veteres Scripturæ referunt, Patriarcharum acta & dicta, omnem religionis Judaicæ cultum, ritus, sacrificia, omnia, inquam, Christo mero homini adumbrando ordinata & instituta fuisse à Deo? Itaque ad intelligentiam veterum Scripturarum consequendam, necessarium primò est intelligere Jesum, quem vita ejus & miracula demonstravere esse Christum Adamo promissum, hominem quidem esse, sed & pariter verè Deum.

Sex dierum spatio cùm opus mundanum Deus absolvisset, septimo die quievit, qui dies deinceps ap-

pellatus est *Sabbatum*, id est, *dies quietis*, omnibus ferè gentibus antiquis facer: ideò cùm legem de hujus diei quiete Deus poneret Israeli, præcipit tantùm ut fieret memoria ejus (*Exod.* 20. 8.) *Memento ut diem sabbati sanctifices;* nempe quiescendo, sicut hactenus vidisti observatum.

Protinus patuit primi hominum parentis corruptam esse sobolem, & egere servatore, qui non solùm paupertati, sed & moribus corruptis mederetur. Cùm enim homo tam brevis sit ævi, dolores quos in terra patitur magnopere reformidare, aut gaudia quæ persentit magni facere non debet; omnia enim quę finem habent, parvi facienda sunt. Verùm cùm pravi mores æterna felicitate excludant; neque enim fieri potest sub Deo justo, ut mali in æternum felices sint, egebant homines Christo, à quo non solùm imbuerentur doctrina, sed cujus gratia sanaretur voluntas eorum, quam esse à Deo aversam, & ideò perversam, protinus compertum est. Etenim Cain filius Adam & Evæ, invidia motus, occidit Abelem fratrem suum, cujus sacrificium fuerat Deo acceptum magis: Deus enim igne cælitus misso illud incenderat. Hocce autem Abelis homicidium manibus fraternis patratum significabat futurum ut Christus aliquando occideretur ab ipsis suis fratribus Judæis, quibus se probaturus erat acceptissimum Deo. Scriptura non memorat rerum initio alios Adæ filios quàm Abelem & Cainum, id est, non plures nominat, sed relinquit cogitandos. Jam incolebatur terra, nec à paucis. Cainus terram arabat, Abel pascebat greges, & uterque indigebant administris. Statim post cædem Abelis, dicebat Cainus ad Deum: *Omnis igitur qui invenerit me, occidet me*; hoc indicat Cainum & Abelem non fuisse solos terræ incolas. Statim Cain ædificavit urbem, quæ numerum incolarum supponit. Ergo quod dicit Scriptura post mortem Abelis cognovisse

noviſſe Adam uxorem ſuam, & ei ſemen Seth poſitum pro Abel, non ſic intelligendum quaſi non antea multos alios filios procreaſſet, quos Moyſes ſilentio prætermiſit, quia non omnium hominum, ſed Patriarcharum ſeriem ſuſcipiebat texendam.

Cain cognovit uxorem (*Geneſ.* 4.) quæ peperit Henoch, ille Irad, hic Maviael, à quo Mathuſael, qui genuit Lamech, qui duas uxores accepit (ita introduxit polygamiam) quibus videtur fuiſſe exoſus, & petitus inſidiis, undè dicebat ad illas: *Auſcultate ſermonem meum: quoniam occidi virum, &c.* fons poteſt habere hunc ſenſum, *Num occidi virum:* nempe. An conſcius ſum cædis Abelis, propter quod ſcelus odio me habetis. Ut deterreret eas à malo facinore quod cogitabant, dicit: *Septuplum ultio dabitur de Cain, de Lamech verò ſeptuagies ſepties.*

Tum Cain, tum Seth, quem Deus dederat Adæ pro Abele, multùm excreverant poſteri. Sethi progenies reputata eſt ſancta, & filiorum Dei nomen meruit. Sed cùm illi filii Dei malo exemplo Lamechi iniere matrimonia cum filiabus hominum, ſive ſtirpe Caini, carnales evaſerunt. Itaque hominibus ſceleratioribus factis, Deus coactus eſt mundum diluvio perdere, uno excepto Noe, cum familia ſua, qui juſſu Dei arcam ingentem fabricavit, qua ſervavit omnium
animalium ſpecies, ne aquis perirent. Hæc arca ty- 1656
pus ſive imago fuit Eccleſiæ, quæ à Chriſto congreganda erat, ſervatura paucos homines, ſi cæterorum hominum pereuntium advertatur multitudo ingens; undè Chriſtus ſæpiùs dixit ſalutem eſſe paucorum. Sed & Eccleſia quamquam munda, complexura erat homines malos, paleam cum frumento ut in area, bonos & malos piſces ut in ſagena; ſicut in arcam intraverunt animalia munda & immunda. Ab Adamo ad diluvium tranſacta eſt prima ætas, quæ fuit annorum mille ſexentorum & quinquaginta ſex.

A tribus filiis Noe, Sem, Cham & Japhet, orti ſunt omnes populi. Qui ab eis proximè nati ſunt, antequam in diverſas abirent regiones, de turri excelſa ædificanda inierunt conſilium, quod turbavit Deus, ſic confundens linguas, ut unuſquiſque non audiret linguam proximi ſui, cùm priùs terra eſſet labii unius. Tunc homines penitùs Deum deſeruere, & ſervierunt diis alienis.

Ars Dei infirmata fuiſset, & malitia diaboli viciſſet Dei ſapientiam, ſi omnes homines, quos ut coleretur fecerat, prorſus ad peccandum declinaſsent. Peccatum ergo permiſerat, quia huic eluendo naſciturus erat Chriſtus, aſserturus divinæ Majeſtati decus multò majus quàm quod illi dedecus inferre diabolus voluerat, homines in peccatum inducens.

Tanta autem res eſt Deus factus homo, morte ſua iram Dei Patris placans, & in homine imaginem Dei peccato deletam renovans, ſive iterùm hominem condens: tanta, inquam, res non ſine prævio apparatu terris oſtendenda erat. Hanc ergo voluit Deus à ſæculorum initio, donec adventaret dies præſtitutus, in figuris præmonſtrare, & repræſentare quæ aliquando fierent. Ad hoc neceſse erat ut dum omne genus hominum in vitium rueret, gentem eligeret numeroſam, cui leges & ritus præſcriberentur, quibus promiſsus Chriſtus, dignitas ejus, opera, vita, mors, doctrina prænuntiarentur, & ſignificarentur. Quæ gens dum expectaret promiſsum ſervatorem, impleret totum orbem eadem expectatione; ut huic excipiendo aliquando homines benè præparati eſsent.

2083 Igitur Deus vocavit Abraham ex Ur Chaldæorum gente idololatra, ut eum conſtitueret caput hujus gentis quam ſepoſiturus erat ſibi in populum fidelem & peculiarem. Duplex Abrahæ vocatio diſtinguenda; prima cum patre ſuo Thare ex Ur Chaldæorum,

rum, ubi, juxta Josue cap. 24. Thare & Nachor, dum ibi habitabant servierant diis alienis. Laban ortus ex Nachor, qui remanserat in Mesopotamia adorabat idola, quæ Rachel filia ejus subfurata est (*Genes.* 31.)

Deus ex Ur Chaldæorum regione idololatrica Thare eduxit, cum filio Abram, & Loth nepote, quem Aran frater Abram susceperat. Thare commoratus est in urbe Haran, quæ erat via in terram Chanaan, & ibi mortuus est. Indè Abram (quæ est secunda ejus vocatio) à Deo jussus est exire cum cognatione sua, & pergere iter in terram Chanaan.

Quando Deus secundò vocavit Abram, spem illi fecit fœcundæ prolis, & ex ejus semine nasciturum Messiam promisit, tum & terram Chanaan, in quam statim Deo obediens, relicta cognatione sua, venit cum Sara uxore, & Loth fratris sui Aran filio; sed & intelligens feracitate hujus terræ innui à Deo feliciorem in cœlis mansionem, ut peregrinus in ea sub tabernaculis habitavit, non aliam deligens fixam sedem, quàm locum sepulchro.

Cùm regio multo pecori alendo non sufficeret, Loth se se recepit Sodomam, qua direpta à Codorlahomor, cùm & ipse Loth abductus esset captivus, Abraham armatis suis servis, eum & populum liberavit. Redeunti Abrahæ à cæde Codorlahomor occurrit Melchisedech, juxta cujus ordinem Messias futurus erat sacerdos. Melchisedech typus Christi benedixit Abrahæ, & ab eo recepit decimas, quippe à Christo Judæi sacerdotes benedicendi.

Deus renovavit Abrahæ promissionem de numerosa prole; ideò vocavit eum *Abraham*, hoc est, *Patrem multorum populorum*, cùm priùs appellaretur *Abram*; id est, *pater excelsus*. JEHOVA, sive summus Deus, qui in Scriptura dicitur dignatus Abrahamum familiari colloquio suo, ipsum erat Dei Verbum,

qui ab hisce temporibus præludebat incarnationi suæ. Quanquam enim tunc carnem non sic assumebat, ut jam fieret homo, in imagine tamen carnis, sive veræ, sive apparentis conspicuum Patriarchis se præbebat, ut omnis antiquitas credidit. Verbum inquam, erat unus ex tribus Angelis qui apparuerunt Abrahæ, qui promisit illi de lumbis ejus carnem se sumpturum. Hunc verò ut Jehovam, id est, Deum summum Abraham adoravit, pro Deo habuit, & ejus colloquio gavisus est; ad quod alludens, ut opinor, Christus ajebat in Evangelio Joannis (8. 56.) *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum; vidit, & gavisus est.*

Verbum Dei sic assumere carnem nostram, & familiari cum hominibus uti colloquio, non mirum videretur, si adverteremus illud intra nos semper esse, intimo nostro intimius. Etenim interiùs nobiscum loquitur, admonet, docet, arguit; quippe lux est omnem illuminans hominem, qua rectum iniquo secernimus, qua pungimur conscii pravi facinoris, & recreamur cùm sumus boni.

Deus edens exempla tremendorum suppliciorum, quibus scelera mundi aliquando igne æterno plecteret, Sodomam ob nefarias libidines suorum incolarum consumpsit igne cælesti; ex quo incendio solus Loth ereptus est cum uxore & utraque filia. Sic confirmabat Deus paucos multis pereuntibus servandos, qui aures præberent iis quos missurus erat, à quibus subducerentur è medio cœtu virorum corruptorum, quemadmodum ab Angelis ex peritura civitate Loth eductus est. Horum contra mandatum cùm uxor ejus post se respexisset, in statuam salis versa est, æternum monumentum corruptum sæculum citò & procul fugiendum, nec moras nectendas, versùs illud oculos retorquendo, & repetendo desideriis. Loth & duæ filiæ ejus se receperunt in speluncam juxta Se-

gor:

gor: Filiæ existimantes humanum genus interiisse, inebriati patris appetierunt concubitum; undè duo populi Moab & Ammon nati sunt.

Abrahæ ex ancilla natus est Ismael, à quo Ismae- 2094
litæ, gens effera, & quæ hactenus Deo exosa fuit: undè constitit non prodesse cuiquam habere sanctam originem, nasci scilicet parentibus sanctis, quorum virtutem moribus non referat. Ismael primogenitus Abrahæ non ejus heres fuit; ut Judæi, prima Abrahæ proles benedictionum Dei, semini Abrahæ promissarum, non fuere heredes.

Præceptum de circumcisione accipit Abraham, & 2107
se ipse circumcidit & Ismaelem filium cum omnibus masculis vernaculis. Deinde ei licèt seni centum annorum ex Sara etiam effæta natus est, juxta promissiones divinas, Isaac, in quo benedicendæ erant omnes gentes; quia scilicet ex semine ejus oriturus erat Messias. Id omne quod fiebat in Abrahamo & in populo ex eo gignendo, typus erat, id est, rudis forma rerum, ut diximus, sub Christo peragendarum. Ideò Deus, ut omnia quæ Christum spectant ostenderet miraculum esse, etiam miraculis plenum esse voluit id quod præmittebat in typum Christi orituri. Voluit, inquam, ex viro sene & ex muliere effæta enasci prolem, in qua erant gentes benedicendæ: simul ut significaret, quemadmodum cœlum & terras è nihilo eduxerat, ita pariter ex non aptis hominibus efformaturum se esse gentem sanctam.

Ab illa lege de circumcisione quam dedit Deus Abrahamo, tempus quod Judæi appellant legis, & cùm de duratione mundi loquuntur, numerandum est. Dicunt priora duo annorum millia transacta sine lege; jam enim circumcirca abierant cùm Abraham jussus est se & familiam circumcidere. Post hanc legem circumcisionis præteriere alii anni bis mille,

ut nos

ut nos Christiani credimus, usque ad Christum, post cujus ortum current & alii bis mille, quibus exactis, nempe post sex annorum millia quibus mundus durabit, juxta opinionem Judæorum, omnia consummabuntur.

2135 Ismaelem cum Agar matre jussu Dei domo sua expulit, post quàm ei natus est Isaac; neque enim heres futurus erat hic ancillæ filius, sed Isaac, qui cùm typus esset Christi præcipuus, Deus in eo præmonstravit exemplum rei, qua non alia magis attonitos homines facere potest, mortis scilicet, cui ipse addicturus erat JESUM CHRISTUM filium suum unigenitum. Præcepit enim Abrahæ ut Isaac quem susceperat & diligebat, suis ipse manibus mactaret: sed quoniam Isaac imago tantùm fuit, oblatus quidem est, sed non mactatus; Deus enim ipse, qui jusserat mactandum, patris fidem explorans, prohibuit per angelum ne faceret.

2148 Postea Abraham accersivit ex Mesopotamia Rebeccam filiam Bathuel, qui ex Nachor fratre suo ortum ducebat, & hanc dedit uxorem filio suo Isaac.

2168 Ex Rebecca gemello partu nati sunt Esau & Jacob, qui cùm in utero matris colluctarentur nondum nati, illa à Deo, quem consuluerat, responsum accepit duarum dissidentium gentium auctores ex ipsa prodituros. Hæc colluctatio præludium fuit belli quod futurum erat inter Judæos, qui ex Jacob orti sunt, & gentes, quarum pater dici potest Esau, ex quo orti Idumæi. Gentes protinus Evangelio aures præbendo præripuerunt benedictiones Judæis promissas; quos sic fraudaverunt alioquin sibi debita hereditate.

2183 Abraham 175. annos natus mortuus est.

2245 Esau fame pressus vendidit primogenita suo fratri Jacob, qui licèt natu minor, indè habuit jus in benedictiones fratris sui; idcircò illi benedictionem patris

Isaac

Iſaac ob ſenium caligantis ſubripuit, matris conſilio ſuas operiens manus hædinis pellibus, ut pro fratre qui villoſus erat haberetur. Ars illa iram Eſau in Jacobum concitavit, quam ut declinaret fugit ad Laban fratrem Rebeccæ. In itinere apparuit Jacobo Deus, à quo ex ſummitate ſcalæ quæ cœlos à terra attingebat, rurſus certior factus eſt de Meſſia naſcituro ex ipſius ſemine. A Laban poſtulavit filiam ejus Rachelem, 2252
pro qua noctu ſubmiſſa eſt ei Lia, ſoror Rachelis major natu; ſed & poſtea Rachelem in uxorem accepit. Ex utraque, tum ex utriuſque ancilla duodecim mares filios ſuſcepit. Filii Liæ: primogenitus Ruben, & Simeon, & Levi & Judas, & Iſſachar, & Zabulon. Filii Rachel: Joſeph & Benjamin. Filii Balæ ancillæ Rachelis: Dan & Nephtali. Filii Zelphæ ancillæ Liæ, Gad & Aſer. Hi duodecim filii cenſentur gentis Patriarchæ; ab iis enim ortæ duodecim tribus, in quas gens Hebræorum diviſa eſt.

Beneficia quibus Deus cumulavit Jacob moverunt 2265
invidiam avunculo ſuo Laban: fugere ergo ab eo coactus eſt Jacob, cum uxoribus ſuis, & prole, & pecoribus. Huic fugienti ne malum inferret à Deo prohibitus eſt Laban. Iterùm viſus eſt ei Angelus, cum quo luctans prævaluit; & ideò dictus eſt *Iſrael*, hoc eſt, *vir Dei*, nempe *vir fortis*. Quem priùs placaverat muneribus, Eſau invenit benignum in patriam reverſus.

Filii Jacob Joſephum fratrem, quem ægrè ferebant 2276
eſſe patri cariorem, vendiderunt mercatoribus. Quis in eo non advertat Jeſum Chriſtum ab ipſis Judæis fratribus traditum alienis gentibus, nempe Romanis: à quo tamen qui ad eum accedere voluerunt, ſervati ſunt; ut fratres à Joſepho ipſo, quem ſic malè exceperant. A mercatoribus, quibus illum vendiderant, ductus eſt in Ægyptum, ubi ſervivit Putipharæ, à cujus uxore de vi pudicitiæ illata falsò accuſatus in carce-

carcerem conjectus est. Sagax postea habitus somniorum interpres, è carcere advocatus est in aulam Pharaonis Regis, ut interpretaretur somnium ejus, quo significavit famem portendi post septem annos fertiles, quæ per steriles annos totidem esset duratura.

2288 Paulò ante mortuus fuerat Isaac, annos natus centum & octoginta. A Josepho per fertiles annos collecta frumenti copiâ, ubi obtigerunt anni steriles, quoniam alibi non suppetebat frumentum, in Ægyptum descenderunt fratres ejus, quos habere se pro exploratoribus cùm aliquandiu finxisset, his tandem se manifestum fecit, patremque suum Jacob cum tota familia accersivit in Ægyptum. Omnes animæ domus Jacob, quæ ingressæ sunt in Ægyptum, fuere septuaginta (*Genes.* 46. 27.) Hoc & adstruitur in Deuteronomio (*Deut.* 10. 22.) Græca versio in utroque loco addit quinque animas; quem numerum Lucas expressit in Actis (*Act.* 7. 14.)

2315 Post aliquot annos mortuus est Jacob, priùs edens vaticinium celebre de tempore quo oriturus esset Messias, nempe cùm auferretur sceptrum de Juda sive deficeret Respublica Judæorum, quam formaverat Deus ut in illa ederet apparatum, vaticinia, typos Christi sui venturi; quæ ideò debebat dissilire, post adventum Christi jam inutilis facta.

2369 Moritur pariter Joseph. Sic autem crevere posteri Jacob, ut infra ducentos annos ex LXX. animabus, quibuscum in Ægyptum venit, plus quàm sexies centena millia animarum ex eis prognata numerarentur. Hoc invidiam in eos concitavit, eo præsertim, cui placebat Joseph, defuncto rege. Duram igitur servitutem experti sunt Hebræi; ex qua tandem per Moysem Deus eos liberavit, & in terram quam promiserat deduxit.

Jusserat Pharao ut omnis proles mascula Hebræorum statim enecaretur recens nata. Id mandatum fue-

rat

rat obstetricibus, quibus, quòd non paruerint tam crudeli mandato, ideò Deus *ædificavit domos*, id est, prolem dedit (*Exod.* 1.21.) Sunt qui credant permissum eis ut conjugio cum Israelitis jungerentur. Postea omni populo præcepit Pharao ut proles mascula Hebræorum projiceretur in flumen. Cùm per tres menses post partum occultassent Moysem parentes ejus, tandem metu Regis eum aquis exposuerunt, ex quibus eductus ab ipsa filia Regis, cui parvulus placuit. Hunc illa educavit in ipsa aula Regia, quam aspernatus, statim ac adolevit, fugit in solitudinem. Ibi à Deo, qui eum ex rubo ardenti alloquebatur, jussus est populum liberare ex Ægypto, & uti adjutore fratre suo Aarone, qui sacerdotio postea præfectus est.

Mandatum Dei quod acceperat Moyses significavit in portentis Pharaoni, qui tandem post insignes plagas dimisit Hebræos ut irent quò eos vocabat Deus. Sed tantam rem non decet sic paucis verbis perstringere. Modus quo ex Ægyptiaca servitute Hebræus populus liberatus est, vaticinium & figura fuit liberationis per Christum à Dæmonum jugo, quod servitus Ægyptiaca repræsentabat.

Præcepit Deus Moysi ut decima-quarta die mensis Nisan ad vesperam ab omnibus Israelitis immolaretur agnus, cujus sanguine quisque aspergeret postes domus suæ. Mandatum implevere Judæi. Proxima nocte transiit angelus Domini per domos Ægyptiorum, omnesque eorum primogenitos interfecit, solis abstinens ædibus quibus illitus erat agni sanguis. Agnus ille typus erat Christi, cujus sanguine quicumque non irroratur, à morte æterna immunis esse non potest. Rei quæ beneficium mortis Christi tam clarè prænuntiabat, præcepit Deus renovari memoriam, sive de ea festum solemne, quod *Pascha* dictum est, singulis annis celebrari, eo die, & ea hora, qua verus Agnus scilicet Jesus Christus postea in cruce immolatus est.

Cùm

Cùm Israelitæ accincti more peregrinantium carnem Agni comedissent, jussu Pharaonis, cujus primogenito angelus non pepercerat, exierunt ex Ægypto.
2513 His mare Rubrum viam aperuit recedens, & reversum obruit Ægyptios, qui mutato consilio Hebræos revocare in servitutem volebant.

Ingressos eremum Israelitas, cùm jam per triduum iter agerent, aquæ penuria urgebat; neque enim quam repererant, ea ob amaritudinem usui esse poterat. Tunc impotentis populi contumacia apparuit, jamque in Moysen ferebatur, cùm ille edoctus à Deo lignum aquis intulit, cujus hæc vis fuit, ut dulcem saporem aquæ redderet: Sic ligni, cui Christus affixus est, recordatio leviores quas patimur ærumnas facere potest. Postea idem populus famem conquerens Moysem increpabat, Ægypti servitium cum saturitate ventris desiderans. Tum grex coturnicum supernè missus, castra opplevit. Postero die animadvertunt qui extra castra processerant, oppletum solum quapiam re, in modum coriandri seminis, glacialis albedinis, ut crebro hybernis mensibus superductis pruinis terram tegi videmus. De qua re cum Israelitæ sciscitarentur *Manhu*? nempè *Quid est hoc*? inde illa, qua pro pane usi sunt per quadraginta annos, dicta est *Manna*. In libro tertio iterum de manna disseremus, & de nominis ejus etymo. Singulis diebus manè quisque colligebat quantùm in unum diem pro numero singulis satis esset: sexto tamen die, quia Sabbato id non liceret, duplum colligebant. Cæteris verò diebus, qui in posterum diem consulentes, plus quàm præceperat Deus, colligebant, videbant hæc reposita fætore diro in vermes effervescentia; cùm die sexto in sabbatum reservata integra permanerent. Manna de cælo defluens signabat illam cælestem alimoniam, qua pascuntur Christiani participes Corporis Christi.

Inde progressus populus cùm aquæ penuria tentaretur,

taretur, ægrè ab exitio ducis temperabat. Tum Moyses, mandante Domino apud locum, cui Oreb nomen est, virga petram percutiens, largam aquæ copiam præbuit. Deus exemplo præmonstrans in hac mortalis vitæ peregrinatione quietem haud expectandam, sivit ut incursionibus Amalechitarum populus perturbaretur. Adversùs hos copias in prælium eduxit Moyses, præcipiens Josue ministro suo, ut cum electis viris adversùs eos pugnaret: ipse interim cum Aaron oravit in monte. Quoties manus levabat, vincebat Israel, qui statim cedebat victus, ubi præ lassitudine Moyses manus remittebat.

Jetro sacerdos Madianites filiam suam nomine Sephoram uxorem dederat Mosi, quando Regis Ægypti aulam deserens se in solitudinem recepit. Proficiscente in Ægyptum viro, Sephora domi resederat: cognitis verò rebus quæ per Moysem gerebantur, Jetro cum illa ad eum venit. Hujus consilio Moyses ordines populi distribuit. Tribunos, Centurionesque & Decuriones præficiens, necessarium disciplinæ ritum posteris tradidit. Jetro in patriam regressus est.

Tandem tertio mense postquam ex Ægypto egressi erant Israelitæ, ad montem Sinai pervenerunt. Ibi Dominus Moysem monuit ut populus sanctificaretur, auditurus Dei voces. Ubi Deus monti institit, tubarum clangoribus aer personuit, & crebra cœli fulgura emicuere. Moyses & Aaron in montis cacumine soli erant; populus circa ima montis constitit, Moyses interiorem nubem, quæ circa Dominum steterat, ingressus, quadraginta diebus totidemque noctibus fuit cum Domino. Ergo morante diutius, & desperato ejus reditu, populus compulit Aaronem ut vitulum aureum conflaret. Interea Moyses à colloquio Dei regrediens cum duabus tabulis lapideis, quibus Deus manu sua exaraverat præcipua ex mandatis suis, ubi advertit populum Dei immemorem esse, & luxui & sacri-

ſacrilegio deditum, tabulas confregit, indignam eſſe gentem exiſtimans cui lex Domini traderetur. Inſuper Levitas ad ſe aggregavit, eiſdemque præcepit, ut gladiis diſtrictis populum cæderent. Quo impetu viginti tria millia virorum perempta ſunt. Alias verò ſimiles tabulas pro his quas confregerat, paravit juſſu Dei Moyſes.

Ergo Iſrael legem accepit à Deo in monte Sinai, & formam religioſi cultus quo volebat coli. Siquidem legem à natura nobis inditam peccatum deleverat, ſive à Deo averſi & converſi ad creaturas non ampliùs audiremus Deum, nos interiori ſermone compellantem, ideo voluit in tabulis lapideis quæ carnis oculis legerentur, auribus audirentur, ſcribi ſumma & præcipua ſua mandata. Hæc ut præſentia eſſent, & ea quiſque calleret tanquam decem digitos ſuos, ad denarium numerum revocavit. Cætera crimina quæ vetita non exprimuntur in Decalogo, nempe in illo denario numero mandatorum, ore prohibuit Deus, & ſcribenda curavit in Libris ſacris.

Præterea Deus in monte Sinai Moyſi monſtravit exemplar Tabernaculi, in quo cultus illi exhiberetur, donec ſolidum templum in quieta ſede figeretur. Juxta hoc exemplar Tabernaculum paravit Moyſes, inſtruxitque neceſſaria ſupellectili. De hoc-ce tabernaculo ſermo fiet uberior.

Quadraginta annis populus erravit in deſerto, duce Deo; quatenus nubes incubans Tabernaculo viam quæ illis tenenda eſſet monſtrabat. Nec ulla res vitæ neceſſaria deerat. Eos fluentes ex petra aquæ ſequebantur. Toto hoc-ce tempore veſtimenta eorum perſeveraverunt non detrita vetuſtate; quod qui fieret, novit Deus. Quærunt aliqui an puerorum veſtimenta cum ætate creſcerent. Circa hæc quæ quis homo noſcere non poteſt, fruſtra tempus teritur. Licet autem populus Iſrael tot excitaretur beneficiis ad obediendum

Deo,

Deo; Manna cælesti cibo pasceretur; tamen sæpe in Moysen & in Deum rebellis fuit. Ideo Deus iratus immisit serpentes, quorum morsu multi periere. Sed & admonuit Moysen ut æneum serpentem erigeret, quem qui aspexere, protinus sanati sunt à vulnere serpentum, quos æneus serpens forma sua referebat. Sic Christus, ut Apostolus loquitur, de similitudine damnavit peccatum, & in cruce exaltatum si quis cum fide aspiciat, à lethifero morsu serpentis, nempe Diaboli, qui sub forma serpentis Adamum deceperat, protinùs sanatur.

Moyses intelligens vicinam esse terram quam sibi 2514
promiserat Deus, exploratores in eam misit, qui renuntiarunt felicem omni copia regionem, in testimonium referentes racemum miræ formæ. Sed simul significabant gentibus fortissimis habitari, & oppida muris munita validis. Quod ubi populo compertum, magna mentes omnium incessit formido, eoque mali ventum, ut, spreto Moysis imperio, ducem sibi constituere pararent, cujus ductu Ægyptum reverterentur.

Tunc Josue & Caleb qui inter exploratores fuerant vestibus conscissis, flentes populum obtestantur, ne exploratoribus credant, formidolosa referentibus, se quoque cum his fuisse, nihil autem metuendum in solo illo reperisse: promissis Dei confidere oportere, hostesque prædæ potiùs fore quàm exitio. In ista imagine Israelis videre est homines difficultatibus in adipiscendo regno cœlorum subeundis absterreri ab ipso regno. Delectantur potiùs Ægypti servitute, videlicet modicis & brevibus voluptatibus, quæ intra multos dolores hic interdum occurrunt; unde fit ut pauci in cœlum perveniant. Soli Josue & Caleb ex omnibus qui ex Ægypto exierant, ingressi sunt terram promissam.

Aaron moritur in vertice montis Horeb: nec me- 2552

ruit ingredi terram promissam, quia conflasset vitulum aureum.

2553 Israelitæ tempore peregrinationis suæ lacessiti sunt à multis gentibus, præcipuè à Moabitis, à quorum rege advocatus Balaam Propheta ut Israelitis malediceret, loco maledictionis, de Messia, qui ut stella oriturus esset ex Jacob, vaticinium protulit.

Moyses tot defatigatus laboribus, & longæ peregrinationis moras ægrè ferens, quasi incredulus, Deo displicuit; unde mortuus est in deserto, conspecta eminùs terra promissa. Attamen Scriptura in Numeris cap. XII. causam aliam assignat, quæ & Aaronem complectitur. *Dixitque Dominus ad Moysem & Aaron: quia non credidistis mihi ut sanctificaretis me coram filiis Israel, non introducetis hos populos in terram quam dabo eis.* Quia scilicet quasi diffidentes bis percusserint rupem ex qua exituras aquas Deus promiserat.

2554 Israelitæ in terram promissam duce Josue, quem ex mandato Dei elegerat Moyses sibi successorem, quadragesimo post Exodum anno ingressi sunt. Lacte & melle illa abundans figurabat cœlum & cœli delicias, quarum fient participes quos verus Josue, nimirùm Christus, Ægyptiaca servitute sive diaboli jugo liberatos in cœlum deduxerit, postquam in hoc mundo, tanquam peregrini, sine rerum mundanarum affectu, omnibus suis desideriis cœlum patriam quæsiverint.

Jordanis autem flumen transitum cùm prohiberet, neque navium copia pro tempore esset, neque vadari posset fluvius, qui tunc pleno alveo ferebatur, Josue arcam præferri à Sacerdotibus, eosdemque flumine consistere jussit. Quo facto quasi incisus est Jordanis; ita per siccum copiæ traductæ. Urbis Jericho, quæ ingredientibus terram occurrebat, & expugnationi haud facilis erat, muri ac turres sponte

ceci-

ceciderunt, postquam septies Arca fœderis circumlata est. Quos exploratores Josue miserat Jericho excepit hospitio Rahab, & occultavit, cùm eos advertisset rex Jericho, & occidere vellet. Gabaonitæ, gens valida, ultro se Israelitis dediderunt. Uno impetu urbes plurimas cepit Josue; & eorum reges interfecit. Diviso per Tribus duodecim Israelitarum captivo solo, pace summa Hebræi perfruebantur.

Josue mortuo, populus sine duce agebat. Sed cùm 2560
adversùs Chananæos bellandum esset, dux belli Judas fuit, id est, Tribus Juda. Hujus ductu res prosperè gestæ sunt: domi militiæque summum otium. Populus aut subactis aut per deditionem acceptis gentibus imperitabat. Inde, ut semper fieri solet secundis rebus, morum disciplinæque immemor, matrimonia ex victis assumere, paulatimque externos mores trahere, ac mox profano ritu idolis sacrificare, occœpit (adeo cuncta cum externis societas perniciosa est) quæ Deus longè ante prospiciens, salubri Hebræos responso instruxerat devictas gentes ut internecioni darent. Sed plebs cupida dominandi imperare victis cum pernicie malebat.

Per hæc tempora, adversùs Benjamitas bellum civile fuit, ad ulciscendam injuriam, quam illi intulerant uxori Levitæ, stupro eam opprimentes, ita ut ipsa animam efflaverit. Tribus Benjamin tunc ferro ferè absumpta, certè multum imminuta est.

Cùm omnis Israel relicto Deo idola coleret, de- 2599
stitutus divino auxilio, à rege Mesopotamiæ victus, octo annorum captivitatem pertulit, donec Othoniel duce in libertatem restitutus, per annos quadraginta rerum potitus est. Hoc-ce longo pacis intervallo corrupti rursum Israelitæ, idola coluere. Mox adfuit pœna peccantibus. Ab Eglone enim rege Moabitarum devicti duodeviginti annis servierunt, do-

nec Aod instinctu Dei regem hostium dolo interemit, contractoque tumultuario exercitu libertatem armis vindicavit, quam possederunt per octoginta annos, numerandos à quiete sibi ab Othoniele restituta.

2680 Post Aod, Samgar defendit Israelem, & adversùs Allophylos congressus secundo eventu prælium fecit. Rursumque Hebræos sectantes idola rex Chananæorum Jabin nomine subjugavit, gravissimamque in eos per viginti annos dominationem exercuit, donec pristinum Debora mulier statum reddidit: adeo nil spei in eorum ducibus erat, ut muliebri auxilio

2719 defenderentur. Sub hac duce vel judice quadraginta annis Hebræi fuerunt. Rursumque ob peccata Madianitis traditi, duro imperio habebantur, afflictique malo servituris divinum auxilium imploraverunt. Ita semper in secundis rebus immemores cœlestium beneficiorum Idolis supplicabant, in adversis Deo.

2759 Igitur cùm eis Madianitæ dominarentur, conversi ad Dominum, misericordiam solitam flagitaverunt, & impetraverunt. Gedeone duce vicerunt Madianitas, & jugum eorum excusserunt.

Abimelec Gedeonis patris, fratribus septuaginta interemptis, imperium occupavit; sed post triennium saxo à muliere ictus periit. Huic successit Thola.

2772 Post hunc Jair, sub quo populus relicto domino idolis se mancipavit: ob idque subactus est ab Ammoniis, à quibus illum Jephte liberavit. Votum ille nuncupaverat, quo devoverat quidquid sibi primum ex prospera pugna revertenti obvium esset. Cùm reverteretur victor, obvia ei facta est filia ejus, quam ideo Deo consecravit morti addicens, vel, ut quidam opinantur, astringens perpetuæ virginitatis lege.

Post Jephte, judices Israelis fuerunt Abesan: post hunc Ahialon; & deinde Abdon. Rursùm Israelitæ ad idola conversi subjecti sunt Philistæis, à quibus vindicati sunt auxilio Samsonis, qui miro robore inclitus

elitus fuit. Cessit tamen illecebris mulierculæ, cujus 2850
amore captus, incidit in manus Philistæorum. Protinùs privatus est oculis; attamen, similiter ac Christus, cujus fuit typus, moriendo ipsos hostes suos vicit; cùm enim Philistæi omnes epularentur in templo, quod duabus fulciebatur columnis, & adduci jussissent Samsonem, ut ludibrium daret, ille ductus inter columnas, has disjecit, & templi ruina se & Philistæos obruit, suo sepultus triumpho.

Post Samsonem, Eli judex fuit & Pontifex. Sunt 2887
viri docti, qui conjungunt viginti annos Samsonis cum viginti primis annis ex quadraginta per quos Eli judicavit Israel. Filii autem Eli, Ophni & Phinees, malis suis moribus cùm iram Dei in se concitassent & in Israelem, à Philistæis victi sunt & occisi. Arca quam secum in castra portaverant, capta est; quod cùm rescivisset Eli, decidens è solio suo, mortuus est, fracta cervice. Philistæi pressi malis quę immiserat Deus, arcam remisere.

Post Eli Samuel, quem Anna Elcanæ uxor hactenus sterilis impetraverat, & consecraverat Deo, judicavit Hebræos; qui cùm regem sibi constitui postulassent, SAULEM in regem eorum inunxit. Ille 2909
cùm Deo displicuisset, Samuel jussu Dei unxit DA- 2934
VIDEM, licèt adhuc maximè juvenem; à quo tamen gigas Goliath in singulari certamine interfectus est, & profligati sunt Philistæi, quibuscum perpetuum bellum Hebræi hactenùs gesserant. Tantæ victoriæ moverunt invidiam Sauli in Davidem, cujus mortem cùm sæpiùs Saul molitus esset, ille fugere coactus est, delitescens, & exilium mutans usque ad mortem Saulis, quo mortuo regnavit.

Sub Davide res Israelis floruere; sed ille inter pro- 2949
spera adulterii crimine se reum fecit cum Bethsabee uxore Uriæ, quem interficiendum curavit, cùm hoc adulterium aliter latere non posset. Tam grande pec-

catum cinere & lacrymis expiavit. Itaque Deus illi renovavit toties datam promissionem de futuro orbis Redemptore, qui de ejus semine nasciturus es-
2990 set. Rebus summa pace compositis, obdormivit. SALOMON ejus filius regni habenas sumpsit in manus; & quod in mente habuerat pater ejus, sed prohibitus fuerat à Deo, Templum extruxit in monte Moria; cùm hactenus pro Templo fuisset illud Tabernaculum, quod ex pellibus consuerat Moyses. Absolutum est Templum tertio millenario à creatione Mundi.

3000 Salomonis regnum pacificum fuit; sed ille ab opibus in luxum & vitia delapsus, cùm adversùs interdictum Dei ex alienigenis conjugia sumpsisset, simul & falsas religiones mulierum quas duxerat amplexus est. Ideò Dominus graviter increpito pœnam denuntiavit, nempe fore ut regnum ex parte majore ademptum filio, perveniret in manus servi illius; quod accidit. Successit enim ei ROBOAM filius ejus, sub quo scissum est regnum in duas partes à Jeroboam, qui decem tribus abductas à Juda & Benjamin rexit, conflatis & erectis in Samaria aureis vitulis, qui pro diis haberentur. Hac re cavens ne Tribus sibi subditæ reverterentur Jerusalem, religionis causa. Sola ergo Tribus Juda paruit Roboam cum reliquis Tribus Benjamin; quæ occisione fuerat ferè deleta in bello quod adversùs eam gesserant aliæ Tribus, ut dictum est. Ideò regnum Roboam appellatum est *Juda*, aliud verò *Israelis*.

	REGES JUDA.	*REGES ISRAEL.*
3029	I. Roboam regnavit annis 17.	I. Jeroboam regnavit annis 22.
3046	II. Abia patri Roboam succedit, anno Jeroboami	II. Na-

mi decimo octavo ineunte: regnavit annis tribus.

III. Aza filius Abiæ patri succedit anno vigesimo 3049
Jeroboami completo: regnavit annis 41.

II. Nadab regnat vivo 3050
adhuc patre suo Jeroboam, qui percussus à Deo præesse non poterat.

III. Baaza cædit Nada- 3051
bam, & destruit domum Jeroboam, qui adhuc superstes vivebat.

Hoc-ce anno Aza uni- 3063
versalem reformationem instituit ex consilio Azariæ Prophetę.

IV. Ela patri succedit. 3074

V. Zamri regnum oc- 3075
cupat.

VI. Amri à populo rex constituitur, parte modica Thebnin sequente. 3079

Mortuo æmulo Thebni, solus regnare incipit Amri.

VII. Achab filius Amri 3086
regnare incipit qui cultum Baalis idoli Sidoniorum in Israelem introducit, eoque cumulat idololatriam aureorum vitulorum. Duxit Jezabelem uxorem, quæ impia fuit mulier, curans interficiendum Nabot, ut vineam ejus possideret.

Aza ex pedibus diù cùm ægrotasset tandem moritur.

3090 IV. Josaphat patri succedit, anno quarto Achabi desinente.

3092 Josaphat anno tertio regni sui mittit Sacerdotes, Principes, & Levitas, qui docerent in civitatibus Juda. (3. *Paral.* 17. 7.)

3112 V. Josaphat jam senior Joram regni consortem statuit, Jorami

Temporibus Achab desperatissimis, & Ochosiȩ, & Jorami claruit propheta Elias, qui claudit cœlum, ut nulla pluvia decidat spatio trium annorum & sex mensium, donec jugulentur sacerdotes Baal; & inde imbrium abundè est. Alitur à corvo. Viduam alit Sareptanam. Suscitat puerum mortuum; cædit aliquot prophetarum greges: ignem cœlo deducit. Primus Elias gentium propheta jejunat quadraginta dies & noctes: videt Dominum ubi illum Moyses viderat. Vocatus est ad inungendum Hazael in regem Sy-

3106 VIII. Achab Ochosiam filium constituit proregem.

3108 IX. Joram Achabi filius succedit Ochosiæ fratri.

Israeli-

Israelitici anno quinto.

VI. Ochosias, patre morbo graviter laborante, prorex constituitur, & anno sequenti in regnum successit, anno 12. Jorami filii Achab.

VII. Athalia regnum occupat, & ut sola regnaret regiam stirpem enecat. Furori ejus subducitur Joas filius, & clam educatur.

VIII. Joas septennis puer à Joiada Sacerdote productus in Téplo inungitur in regem anno Jehu septimo; & Athalia mater occiditur. Per omne tempus quo vixit Joiada sacerdos, fuit religiosus Joas, at eo è vivis subla-

riæ, afflicturum Israelem propter idololatriam, & ad inungendum Jehu in regem Israelis, destructurum domum Achab, & ad inungendum Elisæum prophetię successorem.

3118

X. Jehu ab uno ex prophetis unctus regnat, & sequitur idololatriam Jeroboami. 3120

3126

Moritur Jehu.

to

	to Dei oblitus est.		
3148	Zacharias Sacerdos & Propheta inter Templum & altare occisus est.		XI. Joachas patri succedit.
3163		Jonas Propheta prædicit regnum ab oppressione Syrorum per Jeroboamum II. vindicandum. (4. *Reg.* 14. 25.)	XII. Joas à patre regni particeps admittitur.
3165	IX. Amasias patri succedit, anno Joasi regis Israel secundo completo.		
3168			XIII. Jeroboamus II. à patre ad bellum profecturo in regni consortium assumitur.
3195	X. Ozias sive Azarias, patre per conjurationem interfecto, regnum accipit, anno vigesimo septimo Jeroboami II.	In diebus Oziȩ, Joatham, Achas, & Ezechiȩ regum Juda, atque Jeroboami II. regis Israel Propheta Osee per integrum sæculum prophetavit.	
3217		Sub iisdem Regibus prophetavit Joel. Amos anno Oziæ XXIII. prophetare incepit. Cœpit & prophetare Isaias res Messiæ, pręcipuè	Mortuo Jeroboamo II. in pręceps ruere omnia, & ad anarchiam undecim annorum res deducta est.

XI. Jeoa-

mortem ejus vaticiniis describens, ut non tam prophetam quàm historicum ejus agat. Abdias fuit Osee, Amoso & Isaiæ æqualis.

Jonas jussus à Domino prędicare Ninivitis quòd nisi resipiscerent & pœnitentiam agerent omnes essent perituri, ut illud mandatum declinaret, navim conscendit, quam ne tempestas everteret, projectus est in mare à nautis; patuit enim eum causam esse tempestatis, quæ illicò sedata est. Exceptus autem ventre ceti, post tres dies ejectus est in littus. Typus manifestus Christi, qui tribus diebus jacuit in sepulchro, cùm tempestatem qua mũdus omnis con-

XIV. Zacharias quartus & postremus è stirpe Jehu regnavit anno 38. Osiæ sex mensibus. 3232

XV. Sellhum, cùm interfecisset Zachariam, anno 39. Oziæ, regnavit mense unico. 3233

XVI. Manahem Sellhum occidit, & per undecim ferè menses de regni possessione contendit, tandemque auxilium ferente Phule rege Asyriorum regnare cœpit pacificè, ann. XXXIX. completo Oziæ regis Juda.

XVII. Phaceia patri Manahemo succedit anno L. Oziæ. 3243

XVIII. Phacee filius Romeliæ, interempto Phaceia, regnat, anno LII. Oziæ. 3245

cutiebatur, morte sua compescuisset.

3246 XI. Joatham, mortuo patre Ozia, regnum suscipit, anno 2. Phacee.

Sub Joatham & duobus ejus successoribus Michæas Morastites prophetavit.

3251

Urbis Romæ jacta sunt fundamenta.

3262 XII. Achas patri Joathamo succedit, anno 17. Phacee completo.

3265

XIX. Ozea filius Elæ, interfecto Phacee, regnum invadit, anno 4. Achas: turbis intervenientibus hoc-ce potiri non potuit nisi anno 12. Achasi desinente.

3273

3277 XIII. Ezechias ab Achaso patre regni consors efficitur, qui inde ab anno 3. Oseę Regis Israel completo regnavit.

Cum

Salmanasar Rex Asſyrius anno Ezechiæ 6. Oſeæ 9. obſedit Samariam, & poſt obſidionem trium annorum capit, & decem Tribus in captivitatem abducit, atque hìc finis fuit regni Iſrael. 3283

Poſt abductas decem Tribus Nahum prophetat, ut conſolatio eſſet tam his qui jam captivi erant, quàm his qui obſidebantur ab hoſtibus.

Cum jugum Aſſyriorum excuſſiſſet Ezechias, anno ejus XIV. ad finem tendente, Sennacherib qui patri Salmanaſaro ſucceſſerat, regnum Judææ invadit; ſed ab Angelo deletus eſt exercitus ejus, occiſis nempe 185. millibus hominum una nocte. In Aſſyriam reverſus à duobus filiis occiditur.

Ex lethali vulnere decumbenti Ezechiæ Iſaias prorogationem regni in 15. annos, & liberationem è manu Aſſyriorum ſigno mirabili umbræ ſolaris retrò actæ dato denuntiat. 3291

XIV. Manaſſes morienti Ezechiæ, bono patri, impius ſuccedit filius annorum 12. tantùm natus; anniſque 55. Hieroſolymis regnat. 3306

Prin-

3327 Principes exercitus regis Assyriæ è Samaria, quò novos colonos induxerant, in viciniam Judæam progressi, Manassem in vepretis quibusdam latitantem ceperunt, & compedibus vinctum Babylonem abduxerunt.

3361 XV. Amon impius patri Manassi succedit, & regnat biennio.

3363 XVI. Josias octennis puer Amoni patri per domesticorum proditionem occiso succedit regnat annis 31.

3375 Anno Josiæ regni 13. Jeremias adhuc puer ad propheticum munus à Deo vocatur.

Ei adjunguntur Sophonias, Baruch, & alii.

Holda quoque Prophetis sub Josia floruit. (4. *Reg.* 22. *v.* 14.

3378 Nabopolassarus affinitatem cum Astyage Mediæ satrapa init, Amysa filia Nabuchodonosori filio Nabopolassari desponsata, uterque junctis viribus Ninivem & in ea Saracum regem oppugnant, quo sublato Chaldæorum regnum Nabopolassarus annis 21. obtinuit.

XVII. Jo-

XVII. Josia à Nechaone rege Ægypti occiso, populus Joachasum juniorem ejus filium in regem unxit; sed post tres menses Nechao regem constituit Eliakim fratrem ejus seniorem, quem Joakim appellavit. 3394

Nabopolassarus filium Nabuchodonosorem in societatem regni assumptum adversùs rebellem Cœlesyriæ satrapam mittit, atque hoc primum initium imperii Nabuchodonosor. (Jerem. 25. 1. 3397

Habacuc hoc circiter tempore prophetavit, cum jam jam immissurus esset Deus Chaldæos in Judæam.

Judæam invasit Nabuchodonosor, & Joakim catenis vinxit.

Initium Captivitatis Babylonicæ LXX. Annorum.

Jeremias prophetat fore ut Judæi per LXX. annos captivi degerent Babylone, qui septuaginta anni captivitatis ab hoc anno numerandi sunt. 3398

Daniel de filiis Juda cum cæteris captivis abducitur.

Mortuo Nabopolassaro patre Nabuchodonosor Babylonem redit, ibique solus imperat, inde secun- 3399

Joa-

dum initium imperii ejus *Daniel*. 2. 1.

3401 Joakim postquam tribus annis in fide Nabuchodonosoris permansit, rebellavit.

3405 A Chaldæis captus, abjectus est insepultus.

XVIII. Ei successit filius ejus Joachin, sive Jechonias, qui cùm menses 3. & dies 10. regnasset, captivus abductus est cum matre & proceribus.

Nabuchodonosor anno septimo transtulit 3023. captivos Judæos. *Jerem.* 52. 28.

XIX. In locum Jechoniæ substituitur Mattanias patruus ipsius, Josiæ filius, nomine ejus in Sedeciam mutato, qui undecim plenis annis regnavit.

3409 Anno quinto ab hac deportatione Ezechiel prophetare incipit, usque ad annum 27.

3416 Nabuzardan princeps exercitùs regis Babylonis succendit Templum & domum regis, postquam à Salomone conditum fuerat annis 424. mensibus 3. & diebus 8. mense quinto, ipsa die Sabbati, qua videbimus; postquam instauratum est, à Romanis eversum & incensum. Sedecias Rex ductus est captivus Babylonem cum omni populo; simul Nabuzardan asportavit reliqua vasa Templi.

3435 Nabuchodonosor rex Babylonis, cujus jussu incensum Templum, mente alienatus per septem annos be-
3444 stiarum more vixit. Successit ei Evilmerodachus quem occidit Neriglissor, qui adversùs Medos & Persas sub-

ditos

ditos ſocioſque ſuos ſollicitat. Hac occaſione Cyrus à 3445
patre Cambyſe & avunculo Cyaxare totius exercitus
imperator conſtituitur. Pugnat cum Nerigliſſore, qui
in hoc prælio occiditur. Laboroſaorchadus patri ſuc-
cedens regnavit aliquot menſes; quo interfecto, ei
ſuccedit Nabuchodonoſoris ex filio nepos Nabonydus,
ſive Labinytus, qui & Danieli Baltaſar dicitur. Iſte 3449
eſt Baltaſar, cui Daniel ſagacitate ſua commendatus
characteres in pariete inconſpicua manu deſcriptos,
quos non alius legere poterat, interpretatus eſt de
proxima morte. Baltaſar eadem nocte qua convivium
celebrabat, bibens vinum in vaſis ſacris Templi, à
militibus Cyri occiſus eſt, qui Babylone expugnata
regnum Babylonicum ad victores Medos & Perſas
tranſtulit.

Tunc Darius Medus Chaldæorum imperium à vi- 3466
ctore Cyro accepit, imperavitque annis duobus. Da-
rius & Cyrus junctis viribus contra Babylonios bellum
geſſerant. Darii ſolius mentio fit apud ſacros Scrip-
tores, quia ætate præcedebat; apud Ethnicos verò
ſolius Cyri, quia conditor fuit Perſicæ Monarchiæ.

Cyrus ille eſt qui finem attulit regno Babylonio;
ad id à Deo vocatus, ut pœnas à regibus Babyloniis
repeteret de Templo ſuo incenſo. Benignum ille ſe ſe
præbuit Judæis. Hoc itaque anno impleti ſunt ſeptua- 3468
ginta anni, numerandi à quarto anno Nabuchodo-
noſor, per quos duraturam ſervitutem Populi Dei
prædixerat Jeremias; cujus ſervitutis finem cùm ad-
verteret Daniel, ſignificavit poſt alios ſepties ſeptua-
ginta annos, ſive ſeptuaginta hebdomadas annorum
ſolvendam duriorem ſervitutem per Chriſtum, qui
occidendus erat. Harum hebdomadarum initium de-
ſignavit annus quo exiturum erat decretum de ſtruen-
dis muris Jeruſalem, nempe annus vigeſimus Artaxer-
xis. Septies ſeptuaginta anni efficiunt 490. qui inde
numerari poſſunt uſque ad mortem Chriſti.

D Si mens

Si mens Judæorum non fuisset obtusa, ejecti terra, cujus possessionem pacatam & felicem sibi à Deo promissam credebant, cæleste regnum terra feraci adumbratum intellexissent hisce designari promissionibus. In eadem enim terra, ferè statim ac illam ingressi sunt, servitutem & alia multa mala experti: interdum liberati, sed nunquam quievere, subindè bellis lacessiti. Quin etiam media in pace sub propriis suis Regibus jugum grave pertulere. Intelligere ergo poterant promissiones Dei, quæ inanes esse non possunt, spectare aliam terram. Etenim viderunt incensam hanc urbem quam elegerat Deus, incensum Templum quod ipse inhabitabat; hæc everti, & possessione sua deturbari Judæos permiserat Deus, ut alia majora cogitanda admonerentur. Quia verò nondum omnes typi præmissi fuerant, ideò necesse fuit, ut dum adveniret Christus, non omnino concideret Respublica Judæorum, & instauraretur Templum. Ergo soluti sunt captivitate, à Cyro impetrata venia in patriam redeundi, & instaurandi Urbem & Templum.

Profecti sunt Jerosolymam Judæi, duce Zorobabele Salathielis filio; & huc cùm pervenerunt, altari structo juge sacrificium obtulere. Anno sequenti, Templi quidem fundamenta jecerunt; sed adversariorum calumniis disturbatum est opus, donec Darii Hystaspis
3485 anno secundo repetitum est. Circa hæc tempora prophetaverunt Aggæus, Zacharias, & Malachias.

Per ducentos annos Judæi vixere subditi Persis, qui totum orientem ditione sua premebant. Horum primus est Cyrus, qui Judæis redeundi potestatem fecit. Postea regnavit Cambyses filius ejus, per septem annos & quinque menses, quem se simulans Magus eadem regiam occupavit. Fraus detecta est per Darium Hystaspem, qui loco ejus regnavit. Creditur ille esse Estheris Assuerus, nempe sub quo contigit quod narrat historia libri Esther. Xerxes fuit filius

Darii

Darii Hystaspis. Xerxem excepit Artaxerxes Longimanus; cujus anno septimo Esdras diploma obtinuit ad Rempublicam Judaicam reformandam.

Anno ejusdem vigesimo mense Nisan restituendæ 3558
Jerusalem, nempe ædificandorum murorum ejus obtinet veniam Nehemias (*Æsdr.* 2.) à quo anno numerandæ LXX. hebdomades, quibus impletis occidendus erat Christus, juxta Danielis vaticinium, & re ipsa occisus est Jesus filius Mariæ, ideò verè Christus agnoscendus. Annus hic vigesimus Artaxerxis incidit in annum ante Æram christianam 454.

Artaxerxi Longimano successit Xerxes II. Secundianus fratre Xerxe interfecto, regnat. Ochus alter Artaxerxis filius, necato fratre Secundiano, occupat regiam sedem, ipse appellatus Darius nothus. Huic filius Artaxerxes Mnemon succedit. Ochus regnum invasit, & dici voluit Artaxerxes. Codomanus in 36.8
regno collocatur, qui Darii nomen assumpsit.

Ab illo Sannabaletes missus in Samariam, ipse Chutæus genere, unde Samaritanis origo est, filiam suam in matrimonium collocavit Manassi, Jaddi Pontificis fratri. Ob hoc conjugium cum extera muliere suis exosus Manasses, ad socerum se recepit.

Alexander Macedo filius Philippi Macedonum Regis, Darium vicit in pugna ad Arbellum, & evertit regnum Persarum à Cyro fundatum, & totius orientis imperio potitus est. 3674

Sannabaletes impetravit veniam ab Alexandro ut in monte Garizim, qui montibus celsior imminet Samariæ, simile templum Jerosolymitano construeret.

Alexandro qui Magnus cognominatus est, mortuo, Duces ejus præcipui gentes ab eo devictas inter se partiti sunt. Cessit Ptolemæis Ægyptus, Syria Seleucidis. Ab hisce, quibus viciniores erant, Judæi multa mala pertulere; nec solùm Respublica

eorum labefactata, sed & Religio, maximè sub Antiocho ex hoc-ce Seleucidarum genere.

3836 Hoc Antiocho Syriæ Rege in Judaici nominis & Sacrorum perniciem impiè grassante, Mathatias, occiso regio satellite, qui ad prophanos ritus populum adigebat, ex Modin oppido profugit, & collecta Judæorum manu Regis minas contempsit. Moriens filios quos habebat quinque, fortissimos viros, ad tuendam libertatem & Religionem animavit. Horum principes erant Judas, cognomento Machabæus, Jonathas, & Simon: qui sigillatim populo præfuerunt. Primus Judas Machabæus, secundis aliquot præliis factis cum Antiochi ducibus, pollutum ab eo Templum repurgavit ac divinum cultum restituit.

Judas & fratres ejus dicti *Machabæi* putantur, quia præferrent in vexillis suis has litteras *M. C. B. I.* quę sunt initia vocum Hebræarum, quibus constat hæc sententia, quæ legitur in Exodo (15. 11.) *Quis sicut Deus inter Deos*? vel: *Quis similis tui in fortibus Domine*? MI CAMOCA BAELIM JEHOVA. Dicti sunt insuper *Assamonæi*; quam vocem sunt qui repetant à voce Hebræa *Hasidim*, unde Græci fecere *ἀσιδαῖοι*, id est, *sancti*, *Pii*, *Religiosi*.

Penes hos fuit regimen Judæorum postquam excusserunt Syriæ jugum. Cùm ergo Assamonæi de gente Levitica essent, ablatum quidem fuit sceptrum à domo David, sed non à Tribu Juda, quatenus tunc temporis Judæi non aliis legibus quàm suis astringebantur. Non, inquam, ampliùs regnavere viri de domo David, sed quoniam subsistebat adhuc Judaica respublica, nondum advenerat tempus, quo, juxta vaticinium Jacob (*Genes.* 49. 10.) oriturus erat Messias, nempe hac Respublica eversa.

3843 Interfecto Juda Machabæo, Jonathas loco ipsius dux electus est, cui successit Simon: huic Joannes Hircanus. Illi pariter Pontifices erant & duces, con-

continuis bellis laceſſiti à Syriæ Regibus.

Dum horum regum res florebant, Onias Oniæ III. Pontificis filius videns ſummum Sacerdotium impio Alcimo datum, cùm Reges Syriæ peſſumdarent Judæos, in Ægyptum venerat. Poſtquam de recuperando Pontificatu nulla ſpes illi eſſet, à Ptolemæo Philometore obtinuit, ut in Heliopolitana præfectura Templum ad inſtar Jeroſolymitani extrueret, cujus Pontifex conſtitutus eſt.

Joannes Hircanus Aſſamonæus Templum Cuthæo- 3875
rum ſive Samaritanorum diruit poſt ducentos annos quàm à Sannabalete extructum fuerat. Idem ſubjugatos Idumæos circumciſionem accipere coegit: indèque inter Judæos cenſeri cœperunt Idumæi. Hirca- 3898
no mortuo, Judas Ariſtobulus dictus, diademate ſibi impoſito, Principatum in regni formam tranſtulit. Poſt eum regnavit Alexander Jannæus ejus frater, & deinde Hircanus, cui cùm Ariſtobulus frater 3938
ejus invidiſſet coronam, diſcordiis utriuſque utentes Romani Judæam ſibi ſubjecerunt.

Pompeius Dux Romanorum, expugnata Urbe & 3941
capto Templo, Pontificatum & Principatum Hircano, quem Ariſtobulus expulerat, reddidit; ſed diadema vetuit, Judæoſque populo Romano fecit tributarios. Hinc in pejus res Judæorum ruere: ſcilicet appropinquante tempore quo oriturus erat Meſſias, in dies evaneſcebat eorum Reſpublica, juxta vaticinium Patriarchæ Jacob.

Craſſus Romanorum Dux contra Parthos movens, 3952
Templum Jeroſolymitanum ſpoliavit multo auro. Hiſce verò temporibus & Romanorum Reſpublica laboravit diſcordiis. Pompeius Magnus & Julius Cæſar de ſummo in illa imperio decertarunt, victo Pompeio & occiſo, Cæſar imperavit ſolus.

Jam in Judæam miſerat Cæſar Antigonum Ariſto- 3956
buli filium ut contra Pompeium, à quo pulſus fue-

rat pater ejus, aliquid moveret. Ubi Cæsar potitus est illo imperio, queri cæpit Antigonus de Hircano avunculo suo, & de Antipatro, quo præcipuo ministro utebatur Hircanus. Verùm Antipater natione Idumæus & Herodis Magni pater, Cæsarem sibi & Hircano conciliavit. Confirmatus itaque est Hircanus princeps & pontifex. Antipater autem, aucta ejus potestate Galilæam filio suo Herodi, licèt admodum juveni, curandam commisit.

3960 Cæsar Romæ in curia multis vulneribus confossus est. Octavianus nepos ejus statim in Italiam adveniens nomen Cæsaris assumpsit, se Caium-Julium-Cæsarem-Octavianum deinceps appellans. Continuum adversùs Cæsaris parricidas bellum gessit, inita societate cum Marco-Antonio & Lepido. Hi tres Imperium Romanum quasi hereditatem inter se diviserunt, factique sunt Triumviri Reipublicæ constituendæ.

3963 Herodes, cujus pater Antipater fuerat veneno sublatus, gratiam iniit Marci-Antonii, & Mariamnem uxorem duxit filiam Alexandræ, cujus Hircanus pater. Pachorus autem Regis Parthorum filius, cùm
3964 hisce diebus Syriam invasisset, in Palæstinam profectus Hircanum deposuit, & præfecit Antigonum, qui Hircano avunculo suo amputavit auriculas, ut sic ineptus fieret ad recipiendum Pontificatum: Hircanus præterea abductus est captivus.

Herodes verò, qui Judæa cesserat metu vinculorum, Romam venit, ubi opera Antonii Rex Judæorum appellatus est, & Antigonus hostis declaratus,
3967 quòd castra Parthorum secutus esset. In Judæam reversus Herodes expugnavit post triennium Hierosolymam, & eo instigante percussus est Antigonus ex Antonii jussu. Ita sceptrum Judæorum versum est ad alienigenam, quippe Antipater pater Herodis erat Idumæus. Curavit insuper Herodes ut Ponti-

tifi-

tificatus non traderetur nisi viris obscuri generis. Proprium filium, quem ex Mariamne susceperat, & cui Pontificatum dare coactus fuerat precibus matris, cum vix per annum eo functus esset, in piscina dum nataret suffocari jussit. Hircanum qui pa- 3970
triæ restitutus fuerat morte damnavit.

Triumviris inter se diffidentibus, tandem pulso 3974
Lepido, & Antonio victo, Octavianus Cæsar, qui postea & Augustus dictus est, solus evasit Monarcha. Finem bellis civilibus imposuit, & omnibus quæcumque cum cæteris nationibus gerebant Romani; itaque ubique bella sedata sunt, Deo volente, ut in pace nasceretur Christus.

Herodes quanquam priùs cum Antonio amicitia junctus, devincire sibi potuit Augustum, qui ei regnum firmavit. Mariamnem uxorem sibi suspectam morti addixit. Tunc autem omni metu vacuus à Judæorum ritibus magis magisque discessit. Attamen 3987
Templum Hierosolymitanum restauravit, sive restaurare incepit; ad quod restaurationis opus alludebant Judæi in Evangelio Joannis (2. 20.) cùm dicerent: *Quadraginta & sex annis ædificatum templum hoc*, id est, per hunc annorum numerum ædificatur. Plerisque ex filiis suis morte damnatis, diem obiit He- 4000
rodes; alios enim filios habuit superstites, ex quibus tres testamento designavit regni heredes. Confirmavit testamentum Cæsar Augustus. Judæa & Samaria cessit Archelao, cum nomine Ethnarchæ; Galilæa & Peræa Herodi Antipæ, Philippo Ituræa & Trachonitis, quarum regionum dicti sunt Tetrarchæ, quod nomen est dignitatis infra Regiam.

Instabat tempus quo Messias oriturus erat à Maria Virgine. Quanquam ex utero ejus virgineo proditurus, non ope hominis sed Spiritus sancti, ut partus celaretur diabolo, nempe ut lateret virgo & mater, jungenda fuit connubio. Igitur Josepho de-

ſponſata eſt. Tunc ad eam miſſus Angelus annuntiavit electam in matrem Chriſti, & in ſignum dedit Elizabetham cognatam ejus, quæ licèt effæta; conceperat ex Zacharia marito ſene. Statim Maria properavit ad montana Judææ ut viſeret Elizabetham, quæ paulò poſt peperit filium, cujus in nativitate Zacharias recuperavit vocem, quam amiſerat incredulus, cùm ab Angelo Gabriele audierat ſuſcipiendum à ſe filium. Puer dictus eſt Joannes, & Chriſto præcucurrit. Cùm partui Elizabeth interfuiſſet Maria, teſtis facta miraculorum, quibus inſignitus eſt, reverſa eſt Nazareth in urbem ſuam. Jam à tribus menſibus prægnabat; Joſephus, cui deſponſata erat, rem advertens noluit illam accipere in uxorem, donec, ab Angelo conſcius factus eſt myſterii.

Omnia concurrebant ut Chriſtus naſceretur, juxta prophetarum vaticinia, iis temporibus & locis quæ fuerant prænuntiata. Paulò ante mortem Herodis prodierat edictum à Cæſare Auguſto, ut deſcriberetur totus orbis, ſive conficeretur libellus in quo opes publicæ & ſubditorum numerus contineretur. Hæc deſcriptio prima facta eſt Præſide Syriæ Cyrino vel Quirino: Joſephus ut edicto pareret, aſcendit à Galilæa in Bethleem civitatem David, ut profiteretur ſive deſcriberetur cum Maria conjuge.
4000 Impletis autem diebus ut illa pareret, *PEPERIT FILIUM SUUM CHRISTUM*, quem ubi natum Herodes audivit à Magis, qui ſtella duce eum adoraturi venerant, occidit omnes pueros qui erant in Bethleem, cùm paucis ante mortem diebus Antipatrum proprium filium interfici juſſiſſet. Joſeph autem & Maria de malo conſilio Herodis admoniti, accipientes puerum fugerunt in Ægyptum. Defuncto Herode, Joſeph in terram Iſrael reverſus eſt, monitus ab Angelo. Cùm autem audiſſet Archelaum filium

filium Herodis regnare in Judæa, secessit in partes Galilææ, & habitavit in urbe Nazareth.

Jesus-Christus ex Maria Virgine natus est eo tempore, quod fuerat indicatum plurimis vaticiniis, de quo Judæi tenentur consentire. Concludunt enim omnes mundi ætates intra sexies mille annos. Duo prima milliaria præcesserunt legem, quæ per duo altera milliaria viguit usque ad ætatem Christi, qui sic natus est post quartum milliarium. Regni autem ejus non erit finis; nisi quod juxta Judæos in terris regnaturus est per bis mille annos.

Dum Jesus lateret cum Maria & Josepho in ur- 4010
be Nazareth, Archelaus anno decimo principatus sui Viennam Galliæ in exilium mittitur, & ejus ditio in provinciam redigitur, misso in Judæam Quirino, qui domum Archelai vendidit, censumque per Judæam & Syriam egit, ut jam Judæi nullo modo ampliùs sui juris fuerint, subditi alienis gentibus. Hujus descriptionis tempore, quæ secunda acta est à Quirino, Judas Galilæus exortus avertit populum multum post se, censum illum meram servitutem appellans, & addens solum Deum principem ac Dominum habendum.

Obiit Augustus. Tiberius Cæsar novum principa- 4017
tum iniit, sub quo Pontius Pilatus venit in Judæam, illam administraturus. Anno autem imperii Tiberii Cæsaris decimo quinto, Joannes Baptista cœpit prædicare. Populus omnis Israel præcucurrit Christo, ut dictum est, factis & verbis annuntians adventum ejus; quem, ubi institit, voluit Deus adhuc clariùs
indicari. Hujus, qui Christi fuit præcursor cunas 4031
multis prodigiis illustravit.

Cùm Joannes præparasset uno vel altero anno Judæos, aquis abluens in pœnitentiam, ipse JESUS ab eo baptizatus est, & declaratus Christus, verus Agnus Dei, non solùm voce & digito Præcurso-

curso-

cursoris, sed & Spiritu Dei, qui descendit supra eum in specie columbæ, dum ipse ascenderet ex aqua ubi fuerat baptizatus.

Inde cœpit JESUS CHRISTUS, scilicet Verbum, æternus Dei Filius, & in tempore caro factum, hominibus se conspicuum præbere. Cœpit docere verbo & exemplo, qui à mundo condito & ubique terrarum, hominum cordi prædicabat non auditus. Auribus, inquam, cœpit insonare, hominum captui sese sic accommodans, ut qui ejus vitam intueatur, protinus etiam sine litterarum subsidio evadat quantùm satis est, in instituendis moribus peritus. Ægris non licet cibos alioquin sanis utiles degustare. Ægri nascimur, non ergo mirum esse debet Jesum nobis ostendisse suo exemplo alias sequendas vitæ regulas, quam si perfecta uteremur valetudine. Docuit non defugiendam esse paupertatem, lugendum potiùs quàm ridendum. Vixit pauper, jejunans, non habens ubi caput reclinaret, siti, fame pressus, fatigatus labore, repulsam ubique patiens, & cùm per tres annos promulgasset evangelium suum, iniquo judicio condemnatus est; cruci affixus est; & mortuus definita die & hora, juxta antiqua vaticinia, expressa tum verbis Danielis, tum ritibus Paschatis, quod singulis annis hactenus fuerat à Judæis celebratum. Etenim hora nona in die Paschatis mortem subiit, quando Judæi in Templo mactabant agnos Paschales. Mors Christi incidit in annum Æræ, qua nos Christiani utimur, trigesimum tertium.

Æra Christian. 33

Oportebat Christum pati, neque enim à Deo justo judice venia prorsus condonari sic poterat peccato, ut nulla elueretur pœna. Sanguine, inquam, innocentis victimæ placandus erat Deus: sed, quod fieri non potuerat, ut quæ in sacrificium hactenus trucidata fuerant pecora resurgerent, vinculis mortis non detentus est JESUS, sed à mortuis surgens cœ-

los in-

los ingressus est, nemini antea reseratos, quò penetrare nobis spes facta est, si doctrinæ & vitæ communione, nempe fide & moribus sumus cum eo conjuncti.

Statim ac Jesus cœlum ovans repetiit, in terras Dei gratia, quasi imber largè defluxit. Spiritus Dei, quo olim omnia fœcundante, aqua, tellus viventes animas produxerant, decima die post Ascensionem Christi in cœlum, festo Pentecostes Judæorum, quo illi primitias triticeæ messis Deo offerebant, & qua die olim lex data fuerat, descendit in Apostolos. Tunc ergo Ecclesia Christi tanquam novus mundus apparuit. Nova rerum creatio facta est. Illuxit animis Apostolorum novus Sol. Peritiores facti, & in alios viros mutati novum evangelium palam promulgaverunt. Ingens multitudo populorum ad eos accessit, & quo vis novæ gratiæ eluceret, ita mutata sunt corda, ut Saulus, qui postea Paulus dictus est, dum meditaretur perniciem Christianorum, Christianus ipse & novæ legis Apostolus factus sit.

Tiberius Romanorum Imperator, sub quo baptizatus & mortuus est Christus, & ipse supremum 37
diem obiit. Paulò antè ad eum navigare jussus fuerat Pilatus, accusatus ab ipsis Judæis, quibus ut placeret, iniquo judicio Jesum damnaverat; ipse in exilio vitam finivit. Etiam Caiphas summus Pontifex, qui Jesum reum mortis dixerat, in ordinem redactus est, motus summo Sacerdotio.

Caius Caligula successit Tiberio, à quo Agrippa Herodis magni proles in vinculis tenebatur. His eum solvit Caligula, ac Philippi Tetrarchia, qui paulò ante Tiberium mortuus fuerat, eum donavit cum Regis appellatione. Tam repentinis & summis honoribus invidens Herodias, Herodem Antipam, à quo decollatus est Joannes, incitavit, ut Romam navigaret, ad regnum pariter impetrandum. Sed ipse

sua

sua Tetrarchia excidit, quæ Agrippæ donata fuit,
& in Gallias in exilium relegatus est. Ita similem
sortem experti sunt percussor Præcursoris ac Pilatus.
41 Successit Caio Caligulæ Claudius, qui Herodi A-
grippæ regnum confirmavit, & Judæam regno ejus
44 adjunxit. Cùm Agrippa Jacobum interfecisset, &
Petrum in carcerem conjecisset, mortuus est percus-
sus ab Angelo, cùm in Theatrum prodiens cantas-
set, acclamante populo (*Actor.* 12.) *Dei voces &
non hominis. Confestim autem percussit eum Angelus
Domini, eò quod non dedisset honorem Deo, & con-
sumptus à vermibus expiravit.* Agrippa reliquit su-
perstites tres filias & filium, qui junior Agrippa di-
ctus est, cui Claudius regnum Herodis regis Chal-
cidis, qui ejus avunculus erat, dedit.
54 Claudium excepit Nero, sub quo Christiani mul-
tùm exagitati sunt. Principes eorum Petrus & Pau-
67 lus illustre subiere martyrium. Nero ob crimina om-
68 nibus exosus & pulsus se interemit. Post excessum
Neronis Galba imperium suscepit. Mox Otho, Gal-
ba interfecto, summam rerum usurpavit. Hunc Vi-
tellius vita & imperio exuit, qui cum imperasset
octo mensibus, imperium delatum est Vespasiano,
cujus & Titi filii ejus armis usus Deus Urbem Je-
rosolymam & Templum evertit ac delevit. Quan-
70 quam enim Titus in id incumberet ut à militibus
parceretur Templo, attamen, juxta vaticinium Do-
mini, lapis super lapidem neque unus relictus est.
Igitur ædificium illud, quod steterat ut in eo ven-
turi Christi ederentur typi, & quo everso non po-
terat exerceri Mosaicæ legis ministerium, quasi eva-
nuit ex oculis. Ipsa quoque Hebræorum respublica,
pariter abiit in ventos. Nullus in ea vir princeps
aliqua auctoritate conspicuus remansit.

Herodes magnus genti Judæorum insititius erat,
sed cum Templo & Urbe omnis ejus progenies ever-
sa est.

gran

C *A*

TAB. I.

ever-
sa est.

ſa eſt. Agrippa, qui ſolus ex illa ſupererat, filius Druſillæ ſororis hujus, qui junior Agrippa dicebatur, in incendio Veſuviano periit: & ne cujuſcumque Templi Judaici vel veſtigium alicubi extaret, circa tempus quo everſum eſt Hieroſolymitanum, Lupus præfectus Ægypti templum Judæorum olim ab Onia ædificatum juſſu Veſpaſiani demolitus eſt. Veſpaſianus autem in Templum Pacis, quod Romæ dedicavit, congeſſit omnia ſpolia Judæorum, juſſitque eos Capitolio pendere, quod priùs Templo Dei pendebant ſemiſicli tributum. Uſque adeo Deus averſatus rebellem gentem, ut nec vectigalem habere voluerit. Ex illo tempore in nullo ſolo conſiſtit, ſed agitur vaga, & ubique extera, juxta minas quas ei per Moyſem intentaverat (*Deuter.* 12. 19.) ſi non audiret Prophetam, ſcilicet Chriſtum, quem ei miſſurus erat.

Omitto calamitates quas pertulere Judæi, & cędes ęorum innumeras. In ipſa obſidione Jeroſolymitana undecies centum millia periere. Ubique hiſce temporibus cædi dabantur, ita ut ſumma eorum qui fame, exilio, miſeriis conſumpti ſunt, pluſquàm unius millionis & ter centum mille hominum fuerit. Ut impleretur vaticinium Chriſti, quod de Templo non relinqueretur lapis ſuper lapidem, fundamenta ejus eruta ſunt, cùm novi templi in odium Chriſtianorum Julianus Apoſtata ponere voluiſſet: quod conſilium ejus erumpentes è fundamentis ignei globi abruperunt.

Huic-ce capiti attexam egregium locum D. Thomæ (*Summ. p.* 3. *quæſt.* 3. *art.* 5.) *Magno Dei conſilio factum eſt, ut poſt hominis caſum non illicò Dei Filius mitteretur. Reliquit enim Deus priùs hominem in libertate arbitrii in lege naturali, ut ſic vires naturæ ſuæ cognoſceret, ubi cùm deficeret legem accepit, qua data invaluit morbus, non legis ſed naturæ vitio: ut ita cognita ſua infirmitate, clamaret ad medicum, & gratiæ quæreret auxilium.*

CA-

CAPUT III.

Totius orbis terrarum descriptio brevis; Terra autem Israel paulò fusior, & urbis sanctæ & ædificiorum ejus. Tum disseritur de loco Paradisi, & ubi fuerit Ophir, undè tot opes Salomoni advehebantur.

NEmo res habeat clarè animo suo perspectas, cui fini hunc Apparatum Biblicum instruimus, nisi prìus dispositas ratione temporum & locorum quibus contigere. Francorum historiam, qui Franciam lustraverit, faciliùs intelligit; ita & Scripturam sacram, qui saltem in imagine Terram Israel contemplatus sit. Si quidem verò scribimus viris haud jam doctrina omni imbutis; sed quos novus amor Sacrarum literarum excitat, ne cuipiam ignotum sit quâ parte orbis terrarum sita fuerit terra Israel, & ignota hæc loca, ubi pars magna rerum, de quibus mentionem facit Scriptura, transacta est, summam totius orbis descriptionem præmittam, ipsam deinde terram Israel paulò fusiùs descripturus.

Terra hominum sedes rotunda est (*Tab. I.*) instar sphæræ sive orbis; qualem tibi prima tabula exhibet, in angulo superiori versùs orientem, in duo hemisphæria divisum. Hemisphærium A. (quod inferius dicitur, quia oppositum est ex adverso his regionibus, quas pede calcamus) olim totum ignotum erat, antequam ad illud navigio pervenisset Americus Vespucius, à quo suum nomen accepit pars illa orbis terrarum, quæ non potuit nominari in Sacris & profanis codicibus.

Alterum hemisphærium B. sive altera pars orbis divisa est in tres partes, Europam, Asiam, & Africam, quas certum est à tribus filiis Noe, nempe à Sem, Japhet & Cham primos incolas suos accepisse, ut pro-

probavit Samuel Bochartus in opere quod *Phaleg* inscripsit, id est, *de divisione orbis*.

Europa, cujus pars non ignobilior Gallia quam incolimus, separatur versùs Meridiem, ab Africa, mari quod Internum, sive Mediterraneum dicitur; ad Occidentem & ad Septentrionem habet Oceanum, mare diffusum & patens. Ab Oriente limes ejus est Asia. In Europa autem sunt, in Occidentali ejus plaga, Hispania, deinde Gallia, quæ alluuntur tum Oceano, tum mari interno. Versùs Oceanum septentrionalem videre est Hollandiam, Norvegiam, Sueciam, Daniam, Germaniam, Poloniam, & partem Moscoviæ.

In ipso mari septentrionali claræ sunt insulæ, Britannia, sive Anglia, & Hibernia. Mare internum prætexit Hispaniam, Galliam, Italiam, Græciam juxta quam plures sunt insulæ nobiles, ut Creta & Sicilia, quæ vicina est Italiæ. A Sicilia non longè abest Melite, quò Paulus Apostolus naufragus delatus est. In Italia Roma condita est, olim caput totius Mundi, nunc Religionis. Germani olim dicebantur populi omnes qui Europam ab Italico tractu usque ad Septentrionem occupabant. Ultra erant Sarmatæ & Scythæ.

Græcia pars est Europæ. Græci autem & in Asiam penetrarunt, cujus non paucas regiones subdiderunt suæ dominationi. Græciæ quæ in Europa est, urbs præcipua fuit Athenæ. Lacedæmonii & Macedones claruere inter populos ejus. Præclaras inter urbes Græciæ fuit Corinthus, quam situs ejus commendat inter duo vicina maria, quæ illam alluunt; condita est in Isthmo Achaiæ, clarior autem fuit duabus Pauli ad eam Epistolis. Thessalonica metropolis est Macedoniæ, cujus nomine duæ inscriptæ sunt ejusdem Apostoli epistolæ. Galatæ, Ephesii, Philippenses, Colossenses, populi sunt Asiæ, noti Pauli etiam Epistolis.

Asia ab initio rerum nobilis fuit, etenim protulit mor-

mortalium genus, & in alias partes emisit. Prima ritus sacrificiorum, mores, rationemque vivendi alias gentes docuit. In ea, inquam, primus hominum parens conditus est in paradiso terrestri, aut saltem in in eo statim collocatus, nempe, in horto amœno, qui idcirco appellatur Hebraicè *Edem*, id est, *voluptatis*. Qua in parte Asiæ situs sit ille hortus scrutantur viri docti, & abeunt in diversas sententias. Secum me abduxerat clarissimus Huetius Abrincensium Episcopus, qui hortum Edenicum situm opinatur in ea parte Asiæ, in qua duo diversa flumina Tygris & Euphrates aquas jungunt, quas post aliquod terræ spatium dividunt, ita ut fluvius qui illam irrigat regionem videatur quatuor capita habere. Hoc satis convenit paradiso, prout illum Scriptura describit in Genesi *cap. 2. v. 8. Plantaverat autem Dominus Deus paradisum voluptatis à principio*. Fons Hebræus sic verti potest: *plantaverat autem Dominus Deus hortum in Edem*, vox *Edem* idem sonat Hebræis quod *voluptas*, ideo Latinus interpres appellat *paradisum voluptatis*, & significat *antiquitus*, *primario*, *à principio*, etiam *Orientem*. Nomen itaque Hebræum reddi potest *principium* & *tempus anterius*, simul & *Regio orientalis*. Itaque paradisus voluptatis positus in orientali regione censendus est.

Pergit autem loqui Scriptura de paradiso *in quo posuit* Deus *hominem quem formaverat*, & paulo post addit. *Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis*, de Eden, *ad irrigandum paradisum*; *qui inde dividitur in quatuor capita*. Hec non accipit Huetius pro quatuor fluminibus, quæ orirentur in Eden in terra illa voluptatis, sed quæ per illam transirent. Non accipit, inquam quatuor illa capita pro quatuor fontibus sed pro quatuor initiis. In Scriptura quidem caput viæ est initium viæ. De linteo quadrato dicitur in Actis Apostolorum illud habuis-

habuiſſe quatuor initia. Ita & illud flumen, quo irrigabatur paradiſus, quatuor initia habebat, duo nempe cùm in Euphratis & Tygris diſtinctis alveis flueret, & duo alia cùm iterum Euphrates & Tygris conjuncti jam dividerentur, ut dictum eſt; quod repræſentamus in prima tabula, in angulo meridionali orientali, ubi ſubjicimus tabulam contractam terræ Eden, quam præfert prima pagina operis, cujus authorem laudavimus. Conatur ille probare vetuſtate & arte mutatos eſſe alveos dictorum fluviorum, dum ad irrigandos agros vicinos, aut ad coercendum eorum impetum, ſciſſi ſunt à principibus & populis in minores rivulos.

Anno hujus ſæculi ſexto Hadrianus Relandus elegantem & eruditam diſſertationem de paradiſo terreſtri edidit. Putat ille in Armenia fuiſſe olim paradiſum terreſtrem; & eo loco, qui medius eſt inter fontes quatuor fluviorum, Phaſidis, Araxis, Tygridis & Euphratis, quos opinatur deſcriptos Relandus à Moſe nominibus Phiſonis, Gihonis, Chiddekel, ſive Tygridis, & Phrat, ſive Euphratis; qui olim ex uno fluvio, poſtea cum omnibus quæ in paradiſo erant deperdito, ortum traxerunt.

Diſſidet Relandus ab Huetio, aliter interpretans quatuor flumina quibus Moſes aſſignat quatuor capita, *ἀρχάς*. Nomen *Naharim*, quod hic occurrit, uſurpari ſolet pro fluviis integris & naturalibus. *Roſche* autem *capita*, græcè *ἀρχαὶ*, rectiùs ſumuntur pro fontibus, ex quibus flumina ſcaturiunt; ita ut ubi ſunt quatuor diſtincta flumina, & quatuor ſint diſtincti fontes. Sic in Scriptura nominantur (*Geneſ.* 2.) *Nomen uni Phiſon, ipſe eſt qui circuit omnem terram Hevilath, ubi naſcitur aurum. Et aurum terræ illius optimum eſt: ibi invenitur Bdellium & lapis Onychinus.* Huetio videtur Phiſon alveus occidentalis ex duobus in quos fluvius paradiſi dividebatur ab eo egrediens;

 quem

quem Moyses, cùm proximior ipsi esset scribenti Genesim, primum sermone attigit. Quæ sit terra *Hevila* sive *Chavila* (littera enim Hebræa prima hujus vocis pronuntiatur vel *heth* vel *cheth*) quærere operæ pretium est. Inter gentium primos parentes, qui enumerantur in decimo capite Geneseos, duo nominantur Chavila. Alius filius Chus, alius filius Jectanis. Ille postremus habitavit in regione Chusan, in littore orientali sinus Arabici, sive maris rubri.

De altera *Chavila*, quæ à Chavila primùm habitata est, sermo est in loco quem tractamus. Hanc fuisse versùs sinum Persicum indicat Scriptura, cùm definiens limites Arabiæ, quæ Terræ sanctæ vicina erat, nominat *Sur*, quæ regio erat in vicinia Ægypti & sinus Arabici & *Chavila*, quæ ideo opposita erat, nimirum juxta sinum Persicum. Regio Saba circa illa loca erat, quam & auri feracissimam fuisse omnis antiquitas testatur; & indè verisimile est Magos advenisse aurum & thus deferentes Domino. Bdellium quod in *Hevilath* inveniri Scriptura dicit, alii accipiunt pro lapide pretioso, alii pro genere myrrhæ, alii pro gemma candida; undè *manna*, quia tanquam guttæ roris cœlo cadebat, similis bdellio dicitur in Scriptura. Myrrham, thus Sabæi mittebant in universum orbem. Antiqui & recentiores consentiunt sinum Persicum abundare candidis gemmis; quin & ferunt reperiri in Arabia prædictos lapides. Vulgatus interpres vocem *schoham* reddidit lapidem Onychinum, quem non alibi quàm in Arabia effodi scribit Plinius l. xxxv. 7.

Hæc exscripsi ex libro Huetiano. Excerpam ex Relando quæ ad suam sententiam confirmandam ipse adducit. Phisonem habet pro Phasi, magno fluvio Cholchidos, qui juxta Strabonem oritur ex montibus Armeniæ. *Phison* habet terminationem Hebraicam *on*; Phasis Græcam *is*. Inter *choloch* & *chavila*

non

non magna differentia est. *Chavila* in fonte Hebræo terminatur litera *he*, quæ ejusdem organi est ac *het* sive *chet*, ut levis sit mutatio; sive facilè ex *Chavila* fiat *Colchis*. Scythiæ pars est Colchis: *Scythia includitur Phasi flumine*; inquit Justinus, lib.2. Apud Scythas sive in Cholchide aurum provenit, quod dicit Scriptura de terra Chavila. *Apud illos*, inquit Strabo, lib.10. *dicuntur torrentes aurum deferre, quod barbari excipiunt tabulis perforatis & lanosis pellibus, unde ficta est aurei velleris fabula.* Pleraque alia testimonia legenda sunt in Relando, qui notat de hoc auro Colchico loqui Jobum cap. 37. 22. cùm dicit *ab Aquilone venit aurum*. Colchis locata est ad septentrionem Asiæ.

In illa terra quâm alluebat Phison *invenitur bdellium & lapis Onychinus*; ut fons habet, *Bedolach* & *Schoham*. Sunt quidem nomina lapidum pretiosorum, rem incertam esse convenit inter peritos. *Bedolach* sive bdellium videtur Relando cryſtallus, quam in Colchide reperiri optimam & frequentem ostendit. Lapidem *schoham* Vulgatus interpretatur *Onychinum*: Plerique alii interpretes *Smaragdum*, quos optimos in Scythia reperiri Plinius & Solinus docent.

Alter fluvius paradisi *Gehon* est: *nomen fluvii secundi, Gehon: ipse est qui circumit omnem terram Æthiopiæ.* In fonte regionem *Chus*: Ut Huetio placet, Gehon est alveus orientalis ex duobus illis per quos Euphrates & Tygris priùs conjuncti effundunt aquas in sinum Persicum. Olim Æthiopia hoc dicebatur nomine, quod nondum proprium parti Africæ. Relando *Gihon* sive *Gehon* est *Araxes*, quem Arrianus, libro VII. de expeditione Alexandri, inter maximos Asiæ fluvios recenset. *Gehon* derivatur à *Gouch*, quod est *erumpere* & *prodire*: *Aras*, unde *Araxes*, nomen Persicum est ejusdem significationis. Oritur ex Armenia. Regio autem Chus, quam circuibat Gehon non aliam putat Relandus quàm *Cos-*

ſæorum ſive *Cuſſæorum*. Populi proximi ſunt Medis. Etenim *ſupra Mediam*, inquit Strabo, *eſt Coſſæorum regio*, ſive ut alii loquuntur, *Cuſſæorum*.

Nomen verò fluminis tertii Tygris: ipſe vadit contra Aſſyrios. Fluvius autem quartus, ipſe eſt Euphrates. Conveniunt inter ſe omnes de hoc tertio & quarto fluvio. In fonte Hebræo Tygris vocatur *Chiddekel*, undè formatur *diglath*, quo nomine nunc appellatur à populis orientis; non diverſo à *diglito*, quo & notus fuit fluvius ille Plinio. Fluit autem contra Aſſyrios, id eſt tendere videtur versùs illam regionem, quæ tempore Moyſis dicebatur Aſſyria ab Aſſur primo ejus incola. Ibi Ninive urbs; cujus principes cùm vicinas provincias ſubegiſſent, Aſſyriorum imperium pariter & nomen latè propagatum eſt. Fons verti poterat, *qui labitur ad Orientem, Aſſyriam versùs*. Quod dixit Moyſes, ut ſignificaret alveum Tygris, interprete Huetio, ante conjunctionem ſuam cum Euphrate eſſe orientalem reſpectu alvei Euphratis, qui illi occidentalis eſt. Sed addit Moyſes *Aſſyriam*, quia ex Aſſyria, quæ reſpectu terræ Eden eſt ſeptentrionalis, Tygris flueret. Euphrates nomen ſuum quo appellat eum Geneſis ſervavit, ſaltem ex parte; dicitur enim *Frat*; cui nomini ſyllaba *eu* addita eſt, quæ Perſicè aquam notat, Euphrates, inquit Relandus, eſt aqua *Frat*, ſicut *Hindab* id eſt, *aqua Indi*, & *Nilab*, *aqua Nili*. Plinius (*Lib. 6. 9.*) ubi ſcripſerat Armeniam fundere Euphratem & Tygrim, pergit: *Araxes eodem monte oritur quo Euphrates VI. mille paſſuum intervallo*.

Non diſſiti fontes Euphratis & Tygridis, immo cùm dicti quatuor fluvii oriantur ex montibus Armeniæ, ibi videtur potiùs collocandus paradiſus, quàm in aliqua alia regione. Ad montes Armeniæ delata eſt Arca, cùm ſubſederunt aquæ diluvii; ut ibidem genus humanum per Noachum, quaſi al-

terum

terum Adamum, fuerit restauratum. Meritò ergo Justinus Scythis, cum Ægyptiis quondam de antiquitate contendentibus; palmam tribuit in illa disputatione quam fusè narrat initio libri II. Etenim illa regio prope Araxem, ubi Scythæ primò consederunt, priùs incoli cœpta est; quæ vicinior fuerit descensui familiæ Noachicæ ex Arca.

Asiam fuisse sedem Patriarcharum demonstrat situs paradisi terrestris, habitatam fuisse à Noe inde probare est, quòd arca videtur in vicinia Babylonis condita, ex lignis *Gopher*, ut notat Scriptura; *Gopher* autem, ut nomen ostendit, cupressus est, quæ arbor dicitur expers putredinis; quia, ut ait Vitruvius, *Habet amarum saporem, qui propter acritudinem non patitur penetrare cariem, neque eas bestiolas quæ sunt nocentes. Ideòque quæ ex his generibus opera constituuntur, permanent ad æternam diuturnitatem.* Undè non mirum Arcæ reliquias superfuisse per plura annorum millia, ut Josephus testatur, & pleri que alii vetusti Scriptores. In Babylonia autem est cupressorum magna copia, ex quibus, referente Ariano, lib. 7. Alexander Magnus classem construxit, cæsis in Babylonia cupressis. Præterea dicitur Arca, vi ventorum & aquarum impulsa ad Borealiores montes Armeniæ, requievisse in monte Ararath, ubi terra *Sinhar*; undè primi homines, perturbato eorum consilio de perficienda excelsa turri, profecti sunt in diversas orbis regiones. *Sinhar* autem in Scripturis conjungitur cum Babylonia.

Fines Asiæ sunt à Septentrione, Oceanus Scythicus sive Septentrionalis, ab Oriente mare orientale, à Meridie mare Indicum, sive rubrum. Ea sola parte qua conjungitur cum Europa, & in isto angulo quo adhæret Africæ, mari non cingitur. In septentrionalibus oris ejus erant Scythæ Asiatici. Bochartus vult terram *Gog* esse Scythiæ Asiaticæ par-

tem, circa Caucasum montem, ultra Armeniam & Colchidem, ibi ergo esse terram *Magog*.

Populi Asiatici magis orientales sunt Seres, Sinæ, Indi. In meditullio ejus, Persæ, Parthi, Medi, Iberi, Armeni, Versùs Europam, sive regiones viciniores Europæ, erant Syria, Palæstina, Phœnice, Cilicia, Cappadocia, Lycia, & insula Cyprus. Pars illa Asiæ quæ magis protenditur ad Europam, dicebatur minor Asia, ubi Phrygia, Mysia, Lydia, Caria, Æolis, Jonia, Doris, insula Rhodus. Mesopotamia, Assyria, Babylonia celebrantur in Scriptura, circa Euphratem & Tygrim fluvios. Mesopotamia inter utrumque est, quasi μέση τῶν ποταμῶν. id est, media inter amnes. Judæi appellant *Syriam fluviorum*. Assyria erat ad orientalem partem fluminis, quod Tygrim diximus ubi Ninive urbs, ad quam missus est Jonas propheta. Babylonia sive Chaldæa pars censetur Assyriæ, Mesopotamiæque. Ibi est Ur, unde vocatus Abraham venit in terram Chanaan, & alia urbs celebrior Babylon. Babylonem interfluebat Euphrates. Arabia contermina erat Africæ, ad Orientem & ad Meridiem terræ Israel. Dividitur Arabia in Petræam, Desertam, & Felicem. Felix erat inter utrumque sinum, Rubrum & Persicum; auri ferax & thuris, maxime ubi Sabæi populi, quos Plinius (*Lib. 6. cap. 28.*) *ditissimos sylvarum fertilitate odorifera, auri metallis, agrorum riguis, mellis, ceraque proventu.* Horum populorum Reginam Christus appellat *Reginam Austri*; Australis enim sive meridionalis hæc Arabiæ pars erat respectu terræ Israelis. Dona quæ obtulit Salomoni ostendunt Sabæis imperasse, qui tunc temporis censebantur fines mundi, ultra quos nempe non esset nisi Oceanus. Alia Arabia dicebatur Deserta, quæ erat ad orientem Judææ, ad septentrionem Arabiæ felicis. Hujus incolæ dicebantur *Arabes, Scenitæ*, quia habitabant in *scenis*, hoc est, in tentoriis,

toriis, quæ erant cilicina, sive de pilis camelorum, ibi regio Cedar. His tentoriis se comparat sponsa in Canticis (*Cap.* 1. 4.) *Nigra sum sed formosa, filia Jerusalem, sicut tabernacula Cedar*; *sicut pelles Salomonis*. Tertia denique Arabia, scilicet Petræa extendebatur ab Arabia Felici usque in Ægyptum. Populi Arabiæ Petrææ in sacro Codice memorati sunt Ammonitæ, Moabitæ, Idumæi, Amalekitę, Madianitæ. Ituræi & Traconitæ erant & pars Arabici generis. Ammonitæ erant trans Jordanem in montibus Galaad. Caput gentis *Rabba*, quæ postea dicta est *Philadelphia*; partem Ammonitidis occupavit tribus *Gad*.

Moabitæ erant ad Austrum Ammonitarum, quorum præcipua urbs dicta *Moab*. Pars Madianitarum sedes conjunctas cum Moabitis habuere. Madianitis proximi Amalekitæ. Ismaelitæ, qui orti sunt ex Abraham, & ex Agar ancilla ejus, habitaverunt terras illas, quæ & pro Idumæa habentur; nempe pro terra, quam incoluerunt posteri Esau qui dictus est, *Edom*, id est, *rufus*. Idumææ urbes censentur *Theman*, *Bozra*, *seu Bosra*, *Bosor*, *Dedan*, *Duma*. In hoc tractu erat desertum *Pharan*. Idumæa extendebatur juxta mare rubrum, quod videtur nomen accepisse ab *Edom*, nempe ab *Esau* qui vocabatur *Edom*, id est, *rufus*. Inter populos Arabiæ celebrantur, *Nabathei*, *Sabei*, *Panchei*. *Ailath* erat urbs in littore maris rubri;, & non procul *Asiongaber*, ibi Salomon ædificavit naves, quæ indè solvebant in regionem ditissimam *Ophir*.

Ubi situs fuerit locus ditissimus dictus Ophir, undè tanta Salomoni auri copia advehebatur, quærere de instituto est. Josephus scribit Ophir situm in regione Indiæ, quæ suo tempore aurea dicebatur, nimirum in India extra Gangem, ubi est aurea Chersonesus, in vicinia Regni, quod nunc *Pegusium* ap-

pellatur. Gemmas cujuscumque generis pretiosissimas nulli Indorum præter *Pegusios* vendunt. Simias & pavones quamplurimos habent, elephantos, & ideo eboris ingentem copiam. Præterea sylvis lignorum pretiosorum abundant, ex quibus citharæ aliaque id genus musices instrumenta conficiuntur. Mittebat Salomon in mare Erithræum viros nauticæ artis peritos, nempe Tyrios servos regis Hiram, qui fecerunt ei classem in Asiongaber (3. *Reg. cap.* 9.) *quæ est juxta Ailath in littore maris Rubri in terra Idumææ*. Mare illud Rubrum quod Hebræi appellant *jam suf* non solùm dicit sinum Arabicum, sive mare quod interjacet inter Arabiam & Ægyptum; sed & reliquum omne, ut ita dicam, mare Orientale; quod primis temporibus, quia ignotum, non definiebatur certis limitibus. Igitur classis nautica Salomonis ex Asiongaber solvens Ophir petebat; qui locus, ubicumque fuerit, auri ferax erat, & habebat pavos, & alias merces (3. *Reg.* 10. 22.) *Classis regis per mare cum classe Hiram semel per tres annos ibat in Tharsis, deferens indè aurum & argentum dentes elephantorum & simias & pavos*. Igitur notum cursus initium, nempe mare Rubrum, sive Erithræum, & Asiongaber. Notus est finis cursus, locus nempe unde adveherentur eæ merces, dictus *Ophir*.

Hunc locum quidam collocavere in Americæ regionibus, quæ dictarum mercium copiam habent. Sed præterquam illæ vastissimo pelago & periculosissimo à reliquo orbe sejunctæ sunt, nondum ars nautica satis nota erat, ut illæ regiones adiri possent: brevius ad illas patebat iter per mare Mediterraneum, & inde per fretum Herculis, quod Tyriis non erat intentatum. Nam verisimile est Herculem fuisse Tyrium mercatorem celebrem: *Harokel*, unde nomen illud Hercules, Hebraicè significat *mercatorem*.

Locus quidem Ophir non statuendus est nimium

vici-

vicinus Judææ, triennium enim impendebatur huic Ophiriticæ navigationi; sed nec etiam nimium removendus est, quia propter imperitiam rei nauticæ, his diebus nautæ tantùm littora legebant. Interdiù navigantes declinabant diligentiùs tempestates, quibus sufferendis eorum navigia, ut nostra, non erant idonea, ideò sæpius ad portus confugiendum; expectandi Etesiæ, sive venti qui certis anni temporibus vel obstant, vel favent.

Navigationis Ophiriticæ finem ponit Scriptura *Tharsis*. Sic mare appellat: undè de Jona dicitur (*Jon.* 1. 3.) descendisse in Joppem, portum maris Mediterranei, *ut fugeret in Tharsis*, hoc est mari fugeret, *à facie Domini*. Ophir maris insula erat, ibi mare diffusum. Pars ejus, quam quærimus, certè aurea terra erat, ut nomen indicat, *Chersonesus* sive aurea insula; quam Plinius & Solinus collocant extra fluminis Indi ostia. Josephus pro Ophir scribit σωφεὶρ; quod nomen non multùm differt à σαύπαρα, *Soupara*, vel *oupara*, vel *supara* urbs Indiæ intra Gangem, teste Ptolemæo. Non autem necesse est ut in ipsa *oupara* fuerint fodinæ auri & argenti; sufficit in vicinia ejus magnam utriusque copiam fuisse, nempe fuisse celebre emporium, quò deferrentur dictæ merces; quæ ergo ibi poterant comparari à classe Salomonica.

India elephantos, & ideo copiam eboris habere, & pavos, sive pavones & psittacos notum est; quin & ligna pretiosa, qualia codex sacer appellat *algumin* vel *almugim* ex quibus instrumenta musica conflabat Salomon. Eadem de India planè refert Quintus Curtius (*Lib.* 8. *cap.* 9.) quæ sacer Codex de Ophir. *Aves ad imitandum humanæ vocis sonum dociles sunt. Animalia insitata cæteris gentibus nisi invecta. Eadem terra & rhinocerotas alit, non generat. Elephantorum major est vis, quàm quos in Africa*

frica domitant. Et virilus magnitudo respondet. Aurum flumina vehunt, quæ levi modicoque lapsu segres aquas ducunt. Gemmas, margaritasque mare littoribus infundit. Videtur Job celebrasse illas terras aureas, cùm dicit (*Cap. 22. v. 24.*) *Dabit pro terra silicem, & pro silice torrentes aureos. Nahalim Ophir.* Sic Ophir innotuerat diu ante Salomonem.

Antequam Terram Israelis, quæ Asiæ pars est, ingrediamur, juvat & Africam sermone attingere. Illa Asiæ exiguo isthmo annectitur; ita peninsula sive ferè insula est, undique mari circumfusa. In illa Ægyptus nobilior regio est. Ægyptum à septentrione terminat mare, quod Mediterranei pars est; ab ortu sinus Arabicus, vel mare dictum Rubrum, quod interfluit illam & Asiam; Arabia, quæ Petræa dicitur, occupat partem isthmi sive angusti tractus, quo Africa cum Asia conjungitur. Habet Ægyptus à meridie Æthiopiam, ab occidente Cyrenaicam, Ægyptus in superiorem & inferiorem dividebatur, unde dicebatur Hebraicè duali numero *Mitzraim*. Ægyptum secat Nilus, qui pluribus ostiis sese effundit in mare Mediterraneum. Superior pars Ægypti erat supra sectionem Nili, ubi se scindit in plures alveos. Inferior Ægyptus infrà stabat inclusa intra *delta*, quod nomen apud Græços ex figura literæ *delta* sortita est, quia scilicet referret speciem hujus literæ græcæ Δ.

Tanis in inferiore Ægypto posita erat, ad interiora regionis *delta*, haud procul à mari, ad secundum alveum Nili, versùs orientem. In Tani erat regia Pharaonis, juxta conjecturas Bocharti, qui probat temporibus Moysis nondum Memphim conditam; Ideò regius Psaltes (*Psal. 77. 43.*) miracula quæ Moyses patravit in Ægypto, canit facta *in campo Taneos*. Præterea, ubi *Tanis* erat, nascebatur multa alga & planta, ex qua papyrus: ex qua ergo confici potuit

arca,

itine-

34
33
JU
et
TE
ISR
Noua

AQUILO
67
Libanus
Sidon
Sarepta
PHENICES
ASER
PANEAS
Dan als
Paneas et
Cæsarea
Philippi
TRIBUS
TRIBUS NIPTALIM
TRIBUS
Magedan
Dalmanuta
Capharnaum
Thabor
Genesareth

tuit

area,

arca, in qua expositus est Moyses in vicinia regiæ urbis. Terra *Gessen*, quæ & *Ramesse* dicebatur, ubi habitavit Jacob, erat ea in parte Ægypti quæ mari rubro vicinior est.

Suis aquis sic Ægyptum Nilus olim fæcundabat, ut nulla esset in toto orbe regio feracior. In illam cùm descendisset Jacob cum filiis suis, experti sunt duram servitutem; ex qua tandem egressi venerunt in terram promissam Abrahæ, Isaac & Jacob, Moyse ductore. Mare Rubrum sicco vestigio transierunt, aquis viam aperientibus. Protinùs ergo pervenissent Israelitæ in terram patribus promissam; etenim Ægypto proxima est: sed placuit Deo ut Moyses primùm eos deduceret ad montem Sinai in deserto, ubi antea illi sese conspicuum præbuerat, in quo legem suam esset promulgaturus. Hac promulgata etiam circumduxit illos Moyses per deserta vicina Sinai, spatio annorum quadraginta. Causas conjectant primùm quòd veteres incolæ è Terra promissa expellendi, ut locus cederet Israelitis, nondum impleverant mensuram iniquitatum, ob quas meritò postea sunt puniti. Secundò ut omnes Israelitę qui non digni erant qui Terram promissam ingrederentur, priùs mortem subirent. Insuper idoneum erat desertum ut in Israelitis peregrinantibus Deus ederet typos quorum gratia Israelitas elegerat. Hæc potissima causa propter quam voluit Deus ut tot annis peregrinarentur. Occurrebat illud in introitu Asiæ, in illam ab Africa tendentibus. Extendebatur secundùm sinum Arabicum. Ibi nunc Arabes; olim regionem illam aut proximam occupabant Amalechitæ, Madianitæ, Moabitæ.

Apposuimus in prima tabula, ubi notus orbis describitur, in ea parte Africæ quę tempore Apostolorum pro ignota haberi poterat, tabellam, quæ Ægyptum exhibet cum mari rubro & deserto, in quo peregrinati sunt Israelitæ. Ut illius peregrinationis itine-

itinera clariora fierent, tinea ducta est à Ramesse urbe Ægypti per stationum loca; ubi morati sunt Israelitæ. Has stationes Moyses describit in Numeris. (*cap.*33.)

Mense tertio egressionis suæ ex Ægypto venerunt Israelitæ ad montem Sinai, quo eis Lex data est. Mons ille non alius est, ut mihi videtur, quàm Horeb. In eo apparuit Deus in rubo ardenti, quod capite VII. Actuum adstruitur. *Horeb* vox est Hebræa, significans *desertum*, & *Sinai* nomen deserti est, à copia ruborum. *Sina* Hebræis *rubus* est. Vulgo tamen distinguuntur, quasi duo juga fuissent Horeb & Sinai.

Aliquandiu his-ce primis tabulis, Lector, pasce oculos tuos, ut quoties opus est, statim imago earum animo occurrat. Primam convolve, revolve secundam, quæ exponit terram Israel, de qua nunc sermo fiet; sed antea animadverte terram *Utz* patriam Job non temerè collocari ad orientem, in Arabia Scenitide, infra Mesopotamiam, in vicinia Chaldæorum & Sabæorum, circa ostia Euphratis. Ibi Geographi notant regionem, quæ *Ausitis* nominatur, quo nomine viri docti putant Græcos expressisse nomen *Utz*.

Ad orientem (*Tab. II.*) pars Arabiæ & populi quos recensuimus. Syri erant Israelitis septentrionales. Syri autem multiplices erant. Scilicet Syria quæ ab Hebræis dicitur Aram, regio latissima erat. Ejus incolæ dicuntur Aramæi. *Aramæos Aramus tenuit, quos Græci Syros appellare malunt*, inquit Josephus (*Lib.* I. *Antiq.*) Aram autem distinguitur diversis suis partibus; ita est *Aram Tzoba*, *Aram Rehob*, *Aram Damasech*, *Aram Naharin*, id est Syria duorum fluminum, nempe Euphratis & Tygridis, Græcis dicta *Mesopotamia*. Appellatur etiam *Aram Paddam*. In Mesopotamia erat Haran, quam Abrahamus incoluit quando egressus est ex Ur Chaldæorum. De Syria quatenus dictas regiones complectitur, sic Plinius loquitur. *Quondam terrarum maxima & pluribus distincta no-*

cta nominibus. Namque Palæstina vocabatur, quà contingit Arabas; & Judæa, & Coele: dein Phœnice; & quà cedit intùs, Damascena: & eadem Mesopotamia inter Euphratem & Tigrin: quaque transit Taurum, Comagene; & ultra Armeniam, Adiabene, Assyria ante dicta: & ubi Ciliciam attingit, Antiochia. Intelligit Plinius tractum qui *Antiochenes* dicebatur. Hæc *Antiochia* sita erat ad montem *Taurum* versùs fontes Euphratis in *Comagene*, cujus caput Samosata. Alia est *Antiochia* ad Orontem fluvium. Seleucis regio est Syriæ, ab urbe præcipua ejus Seleucia. Hæc regio idcirco animadvertenda, quia Græci Macedones principes ejus, imperium & tyrannidem diu exercuerunt in Judæos temporibus Machabæorum. Præcipuæ ejus urbes *Seleucia*, *Antiochia* juxta fluvium Orontem, alia quàm *Comagenes:* ibi fuit Asylum, & lauretum sacrum Apollini, quod dicebatur Græcè Δάφνη, cujus mentio fit libro II. Machab. cap. 4. Inter Seluciæ urbes nominantur *Apamea* & *Laodicæa*. Antiochia celebris evasit, Fuit sedes Regum Macedonum, sive Græcorum, & in illa primùm Discipuli Jesu nuncupati sunt *Christiani* (*Act.* 11. 26.) Non longè hinc *Emissa*, sive *Emesa*, *Beroea*, *Chalcidene* cujus metropolis *Chalcis*, sub *Libano monte*. Nummus reperitur sic inscriptus: *Chalcidos Rex Herodes*. Nec tacenda *Palmyra*, caput *Palmyrene*, non longè ab Euphrate, quam condidisse dicitur Salomon (3. *Reg.* 11. 18.)

Pars Syriæ, Libano & Antilibano definita & Mediterranea, nominatur *Cole-Syria*, id est *cava Syria*. Antilibanus australior monte Libano & huic adversus. In ea regione urbes conspicuæ sunt *Damascus*, *Abila*, *Laodicæa;* & ea pars Syriæ quæ terminatur fluvio *Eleuthero*, & extenditur versùs *Palæstinam*. Sunt verò qui & ultra *Eleutherum* fluvium extendunt. *Phœnice* pars est Syriæ, & hujus præcipuæ urbes in litore maris sunt *Ptolemais*, *Tripolis*, *Sidon*, *Sarepta* hospitium

tium Heliæ prophetæ, *Tyrus* inclyta mercibus suis; & sæpiùs nominata in sacro Codice. *Emath* celebratur, quia limes septentrionalis in Scriptura ponitur terræ Israel. Syriæ in austrum subjacet terra *Chanaan*. Palæstina proprium vocabulum est terræ Philistæorum; qui cùm essent in maritimo tractu Græcis primùm innotuerant, unde ab illis regio nomen accepit. Horum primariæ urbes fuere illæ quinque *Getta* vel *Geth*, *Accaron*, *Ascalon*, *Gaza*, *Azotus*. His adnumerantur *Joppe*, *Jamnia*, *Diospolis* sive *Lydda*, quæ ex Actis IX. 13. prope *Joppem* erat, *Raphia*, *Rhinocorura*.

Judææ limites, & situm ejus in terrarum orbe Tacitus definit in libro v. Historiarum cap. vi. *Judæorum terra finesque, qua ad Orientem vergunt, Arabia terminantur: à meridie Ægyptus objacet: ab occasu Phœnices & mare: septentrionem à latere Syriæ longè prospectant.* His-ce verbis Josue (*cap.* 14.) circumscribit terram Israel. *A deserto*, nempe ab Arabia; *& Libano usque ad fluvium magnum Euphratem, omnis terra Hethæorum usque ad mare Magnum contra solis occasum erit terminus vester.* Longitudo ergo hujus terræ à meridie versùs septentrionem extendebatur *à Sichor Ægypti usque dum ingrediaris Emath*, ut dicitur Paralip. XIII. 5. ubi narratur totum populum congregatum à Davide ad Arcam adducendam. Hoc & adstruit Author. II. Paralip. cap. VII. 8. cùm Salomon etiam dicitur congregasse populum *ab introitu Emath usque ad torrentem Ægypti* in fonte *Nachal mitzraim*. Ibi non alia res est, *Sichor mitzraim*, quàm *nachal mitzraim*, nempe Nilus; quod evinceam verbis Josue capite XIII. ubi adstruitur eadem longitudo terræ Israel. *A fluvio turbido qui irrigat Ægyptum, usque ad terminos Accaron contra Aquilonem.* In fonte fluvius turbidus ille appellatur Sichor. Reipsa nomen illud idem sonat quod *niger*. Nilus interdum appellatur à

Græcis

Græcis *melas* id est *niger*; ideo Poeta canit de illo.

Et viridem Ægyptum nigra facundat arena.

De Nilo loquebatur Jeremias cap. ii. 18. *Et quid tibi vis in via Ægypti ut bibas aquam turbidam? & quid tibi cum via Assyriorum ut bibas aquam fluminis?* Ibi Jeremias in fonte nominat *Sichor*. In Isaia xxvii. 12. ubi in latina Versione legimus, *In die illa percutiet Dominus ab alveo fluminis*, nempe ab Euphrate, qui *fluminis* nomine intelligitur, *usque ad torrentem Ægypti*, id est usque ad fluvium Ægypti, nam torrens accipitur etiam apud optimos Auctores profluvio: ibi in Græca versione legimus συμφράξει ὁ θεὸς ἀπὸ τῆ διώρυγος τῆ ποταμῆ ἕως Ῥινοκορούρων. *& erit in die illa, concludet Deus a fossa fluminis usque ad Rhinocoruram*. Sic limites terræ Israelis lxx. non extendebant usque ad fluvium Ægypti, sive ad alveum Nili magis orientalem juxta Pelusium urbem, scilicet ætate sua non ultra Rhinocoruram extendebatur terra Israel, sive non habebatur ratio soli quod interjacebat inter Pelusium & Rhinocoruram, quod antea optimum, arenis opertum fuerat, quodque ideo dicti interpretes vocant ἀοίκητον *inhabitatum*, apud Josue cap. 13. vers 3. ἀπὸ τῆ ἀοικήτε τῆς κατὰ πρόσωπον αἰγύπτε ab inhabitata quæ ad faciem Ægypti.

Cum primum edidi commentarium in Harmoniam Evangelicam typis Regiis, & excudendam curavi tabulam geographicam, in ea eram opinione, concludens terram Israel intra Rhinocoruram, quem errorem corrigo iterum hanc tabulam excudens inserendam Apparatui Biblico, quem & novo prælo committo.

In eo tractu Ægypti erat terra Gessen, ubi filii Israel habitaverant, dum detinebantur in Ægypto. Lacus Sirbonis, qui in ea parte est, olim ex Strabone longus ducentis stadiis, latus quinquaginta, tempore Plinii erat modica palus, quia ex parte arenis completus

pletus

pletus fuerat. *Ultra Pelusium*, inquit Plinius, *Arabia est*. Licet ergo videre cur à *Rhinocorura* LXX. Interpretes terram Israel metiantur, sive non ultra hanc urbem extendant.

Limes septentrionalis terræ Israel, ut diximus, erat introitus ad *Emath*, urbs quæ postea dicta est *Emisa* Eusebio, *Emissa* Ptolemæo, *Emessa* aliis. Limes septentrionalis etiam statuitur civitas *Dan*, ad radicem montis Libani, quæ postea dicta est *Paneas & Cesarea Philippi:* nempe non dicitur *Emath* limes terræ, sed introitus Emath. Limes verò meridionalis etiam ponitur *Bersabee* urbs (1.*Reg.* III.20.) *& cognovit universus Israel à Dan usque Bersabee, quod fidelis Samuel propheta esset Domini*. Intervallum autem illud intra dictas urbes non complectitur plusquam septuaginta milliaria, singula unius horæ itinere commensuranda. Latitudo verò si mensuretur ab occidente à mari Mediterraneo in orientem usque ad Euphratem flumen, juxta illud Psalmi lxxxix. 12. *Extendit palmites suos usque ad mare, & usque ad flumen propagines ejus*. Latitudo, inquam, illa magna esset. Sed multum contrahendam plerique putant, non illi assignantes ultra triginta milliaria.

Attamen in tam angusto theatro editum est magnum illud restaurationis nostræ opus: edita omnia quæ enarrant sacri Codices tanti operis præludia. Idonea erat illa regio, undè Verbum Domini, ut vaticinati erant prophetæ, exiret in orbem terrarum; in umbilico sive meditullio orbis noti sita; quod ut advertatur, considerandum est inferius hemisphærium latuisse usque ad novissima tempora, Britanni sive Angli quondam tantùm nomine noti erant. Morini enim populi regionis, quam nunc Picardiam vocamus, *extremi hominum* appellati sunt à Virgilio. Soli Germani qui accolebant Rheni ripas, & partem Germaniæ magis meridionalem, innotuerant. Ignotæ gen-

tæ gentes ſeptentrionali oceano propinquæ. Tractus ille Aſiæ, quem nunc occupant Moſcovitæ, Tartari, Chinenſes, pro ignoto habebatur. Sola ea pars Africæ, quam mare internum aut Nilus ex parte rigat, cognita erat. Cæterarum autem regionum accolæ more ferarum viventes, nec inter ſe, nec cum populis, qui melioribus moribus exculti erant, commercio jungebantur, ut vix in numero hominum cenſeri poſſint.

His ergo diebus, quibus Chriſtus apparuit in mundo, & Apoſtolos miſit prædicare Evangelium, quaſi orbis noti centrum erat Hieroſolyma, ex qua exivit lex ejus. Veriùs de ejus Templo quàm de Delphico dici poteſt, quòd umbilicum terrarum obtineret. Id adſtruit ſuprema veritas Deus apud Ezechielem (*Cap. 5. v. 5.*) *Hæc dicit Dominus Deus: ita eſt Jeruſalem, in medio gentium poſui eam, & in circuitu ejus terras*. Ad hunc locum Ezechielis ſic loquitur B. Hieronymus in Commentariis: *In medio gentium poſita eſt, ut quia notus erat in Judæa Deus, & in Iſrael magnum nomen ejus; omnes in circuitu nationes illius ſequerentur exempla*.

Situm illum Judææ & urbis Hieruſalem exhibemus prima tabula, qua deſcribimus notum orbem cùm promulgari cœpit Evangelium. Quas non continet regiones, aut occultat, eæ non tam incolas, quàm feras alebant. Plato in dialogo qui *Phædo* inſcribitur, orbis habitati terminos non extendit latiùs quàm à Phaſide fluvio Colchidis, qui in Pontum Euxinum ſe ſe exonerat, ad columnas Herculis, ſive ad fretum Gaditanum, quo Hiſpania ab Africa ſeparatur. Auguſti temporibus incertum erat an Africa circumlueretur mari: negat Strabo poſſe circumiri. Polybius ſcribit ignorari an Æthiopia ſit continens terra. Tempore Salomonis Regina Saba dicitur veniſſe à finibus terræ; quod & repetit Dominus in evangelio. Saba

pars censetur Arabiæ, quæ à quibusdam in Æthiopia collocatur. Quin & extremi Arabes tempore Pompeji magni, hoc est, aliquibus annis ante Christum natum, putabantur fines terræ. Undè postquam ille Syriam perdomuit, impensè optabat per Arabiam ad mare Erithræum penetrare, sperans quod sic victor penetraret ad oceanum, quo undequaque terra cingitur. Celtici, Lusitanique, id est, extremæ Hispaniarum gentes habebantur à Romanis pro hominum extremis versùs occidentem. Ne longum faciam, orbis cogniti ex Hebræorum geographia ultimi fines sunt, ab ortu *Ophir*, non Arabica, sed Indica: à septentrione *Magog* ad Caucasios montes, magisque ad occasum *Thiras*, ultra Istrum, sive Danubium, nempe Thracia: ob occasu *Tharsis*, seu hæc jam *Tartesus* Hispaniæ, seu *Carthago* Africæ, item *Phus* quę Mauritania & Numidia; ni satius sit, ut jam diximus, interpretari mare in genere, quod de oceano intelligendum erit. Denique à meridie Judæi statuebant pro terræ finibus Sabæam & Æthiopiam penetralia Austri, ut loquitur Job (*Cap. 9. v. 9.*)

Jerosolyma in umbilico sive meditullio tunc noti orbis sita, unius diei itinere distabat à mari Mediterraneo, quo patebat facilis navigatio in Græciam, Italiam, Gallias, Hispanias, Europæ nobiliores partes. Judæa quasi Asiæ ostium erat; & huic vicina Africa altera pars orbis. Itaque in confinio trium partium, in quas notus orbis dividebatur, posita, omnes conjungebat, ita ut potuerint Apostoli spargere per illas verbum Dei. Adjungendum quod proximæ erant Tyrus & Sidon, Phœniciæ civitates, primis temporibus celeberrima totius orbis emporia. Tyrii innumeras colonias deduxerant; & ubique terrarum urbes condiderant. Quin & litteras, & prima scientiarum elementa invexerant in Græciam; quibus, ut probat Clemens Alexandrinus, orbis eru-

ditus

ditus est, simul & idoneus factus Evangelio. Etenim horum commercio sermo de Judæis & Religione Judaica pervenit ad Gentes, quæ parandæ erant, ut suo tempore auribus exciperent Christi doctrinam.

Jerusalem fuit caput hujus terræ quam Deus promiserat Abrahæ, in quam venit ex Ur Chaldæorum. His diversis nominibus appellata est antiquitùs, *Terra Chanaan*, sive *Chananæa*, à Chanaan filio Cham, cujus filii, & populi qui ab eis orti sunt, eam tenebant. *Palæstina*, ab illis incolis quos *Philistæos* appellant Hebræi, Romani verò & Græci corruptè *Palæstinos*, qui cùm essent maritimi, primi gentibus innotuerant; ideo ab eis hæc regio dicta est *Palæstina*. Dicta & *Phœnicia*, forsan propter palmas in hac regione fructiferas. Dicti *Phœnices* ejus accolæ, qui priùs benè *Anachim* quia nempe *filii Anak*, ut dicitur, *de genere giganteo* (*Num. cap.* 13. *v.* 34.) *& quibus nullus potest ex adverso resistere* (*Deut. cap.* 9. *v.* 2.) Terra illa nominata est *promissionis*, respectu beneficii Dei: *Terra Israel*, quando à populo Dei cœpit occupari. *Judæa*, nomine præcipuæ partis hujus regionis, quando cæteris Tribubus in captivitatem abductis, sola Judæ tribus rediit in patrium solum. *Terra* denique *sancta* dicta est, à perfecto in ea nostræ redemptionis opere.

Huic-ce regioni contigit, quod cæteris orbis terrarum plagis, ut diversos habuerit incolas, dum novi antiquos expellunt, & pariter diversas urbes, dum antiquis eversis novæ excitantur. Varias in præfecturas pro diversis temporibus divisa est, si quidem non uni denominationi semper subjecta fuit. Non itaque una esse potest ejus descriptio. Diversorum temporum habenda ratio. Fluvii autem, lacus, montes non potuere permutari Eam secat Jordanis fluvius, penè in illa unicus; reliqui enim omnes potiùs torrentes quàm fluvii dicendi sunt.

Fontes habet ſuos Jordanis ſub Libano, juxta urbem *Dan*, undè nomen accepit: *Jor Fluvius* & DAN, id eſt, fluvius ſcaturiens ex *Dan*. Juxta alios Jordanis oritur ex lacu *Phiala*. Quiſquis fuerit ortus ejus, à ſeptentrione in meridiem fluens aquas *Meron* ſive lacum *Meron* ſecat, & ſtagnum *Geneſareth*, ſive Galilææ, ſive Tyberiadis. Cauſam horum nominum infra aperiemus, Illud ſtagnum Hebræi *Mare* appellant; nomen enim *Maris* tribuunt cuicumque congregationi aquarum, nempe cuique loco ubi copia eſt aquæ. Jordanis prætergreſſus hunc-ce lacum, ſive mare, Judæam & Peræam præterfluens, aquas ſuas & nomen amittit in lacu, quem Græci *Aſphaltitem* dixere ob ſuum bitumen; Judæi *Mare ſalis*, ſive mare ſalſiſſimum, ob aquarum amaritudinem. Appellatur etiam *Mare mortuum*, quia in eo piſces non vivunt. Ibi olim Sodoma & Gomorrha & aliæ urbes, quas ignis de cœlo abſumpſit. Antea erat amœniſſima planities, quam Jordanis fluvius rigabat, & poſtea in Sinum Arabicum, ut probabile eſt, ſe effundebat. Everſis autem urbibus Sodoma & aliis factum ut ſiſteret lapſum, & in ruinis illarum ſtagnaret. Inter fluvios terræ Iſrael recenſent *Jarmoch* in regione Gerſæorum è montibus Galaad: *Kirmion* versùs Damaſcum, qui & *Amanah* & *Abana* dicitur: additur *Pharphar*, ex montibus Hermon fluens: *Ciſon* in tribubus Iſſacharis & Zabulonis; *Arnon* ex cognomine monte, in mare Mortuum ſe exonerans, & *Jabboc* ex iiſdem montibus in Jordanem influens.

Montes celebriores, ſunt ad ſeptentrionem *Libanus*, & pars ejus auſtralior *Antilibanus*: ad orientem montes *Galaad*, *Hermon*, *Arnon*, ac montana Moabitarum: ad meridiem montana Judææ meridionalis: ad occaſum montes qui in tractu Galilææ extendunt ſe ad mare, in primis *Carmelus*, in quo, ut narrat Tacitus (*Lib. 2. hiſt. cap. 7.*) erat ara ſine ſimulacro

& ſi-

& sine templò, ut loquitur idem Author, *Ara tantum & reverentia*. Ibi forsan erecta in memoriam hujus aræ in qua exauditus est à Deo Elias, igne cœlitus misso (3.*Reg.* 18.) Inter montes, numeranda montana regionis Ephraim; dein Philistæorum. In media regione illustriores montes *Thabör*, *Garizim*, *Hebal*, *Sin*, *Moria*; Hebronis & Judææ montana.

Jam de incolis terræ Israel dicturus; quos pro varietate diversos habuit, non debeo silere quos versio Græca & Latina *Gigantes* appellant, in textu originali *Nephilim*, id est, *viros oppressores*, *tyrannos* homines *magnæ staturæ*; quorum timore cæteri caderent. Eodem *Gigantum* nomine in vulgato interprete appellantur, quos textus Hebræus nominat *Hanachim*, quos fuisse viros proceræ staturæ licet cogitare.

Moyses enumerat undecim filios Chanaan à quibus tunc occupabatur terra Chanaan quando in illam Abraham venit (*Gen. cap.* 10.) Primus SIDON, ex quo Sidonii, qui ea loca tenuere, ubi tunc vel postea fuere urbes *Sidon*, *Tyrus*, *Acron*, postea dicta *Ptolemais*, *Jeconan*. Secundus HETH, ex quo Hethæi, quorum fuere urbes *Dor*, *Aphec*, *Israel*, *Magedo*, *Galgal*, *Sarona*, *Gazer*. Tertius JEBUS, ex quo Jebusæi, qui & postea Philistim dicti sunt, quorum urbes hæ enumerantur, *Lachis*, *Geth*, *Accaron*, *Azotus*, *Ascalon*, *Gaza*, *Gerara*, *Dabir*. Quartus AMOR, ex quo Amorrhæi. Horum urbes *Nabaa*, *Hesebon*, *Bosor*, *Ramoth*, *Galaad*. Quintus GERGES, ex quo Gergesæi. In his locis quæ tenuerunt, urbes conditæ sunt *Damascus*, *Machati*; *Gessur*, *Soba*, *Theman*, *Astarath*, *Adra*. Sextus HEVE, ex quo Hevæi. Horum in regione notantur urbes *Hierusalem*, *Hierico*, *Hai*, *Bethel*, *Gabaa*, *Lebna*, *Maceda*, *Bezer*. Septimus ARAK ex quo Araki: urbes eorum *Esebon*, *Madian*, *Petra*. Octavus SIN,

ex quo Sini: urbes *Adama*, *Sodoma*, *Gomorrha*, *Sephoin*, *Segor*. Nonus ARAD ex quo Aradi. Urbes eorum *Arad*, *Herimoth*, *Hebron*, *Adolla*, *Eglon*. Decimus SAMAR, ex quo Samaræi. Loca tenuere ubi postea urbes *Samaria*, *Taphua*, *Thersa*, *Tanai*. Undecimus AMATH, ex quo Amathi. Urbes *Semeron*, *Cedes*, *Asor*, *Amath*. His populis annumerantur Pheresæi, quorum urbes fuere *Amalec* & *Bostra*,

Cùm in Terram promissam ingressi sunt Israelitę, tunc in ea parte quam invaserunt, & quæ *terra Israel* de eorum nomine dicta est, septem hi populi potentissimi fuere (*Deut.* 7. 1.) Amorrhæi, Pheresæi, Hevæi, Chananæi, Hethæi, Jebusæi, Gergesæi. Eam nihilominus Josue ductor Israelitarum eripuit his populis, donante Deo, & in duodecim portiones partitus est, quas cuique ex duodecim filiis Jacob sorte distribuit. Verùm filii Levi, Deo ordinante, nullam possedere terram, sed omnes religionis proventus inter fratres obtinuerunt, nempe decimas & primitias omnis proventus: nec ideò minùs regio censetur divisa in duodecim partes; duo enim filii Joseph Ephraim & Manasse constituti sunt duarum tribuum capita.

Iidem filii Levi in cæteris portionibus habebant sibi assignatas urbes, quæ ideò *Leviticæ* dicuntur; inter quas sunt quæ appellantur *Refugii* (*Josue* 20.) ad quas nempe qui animam percussisset casu, errore, nescius, recipere se poterat. In illis nulla erat in eum potestas ultoris sanguinis, nempe qui posset pœnam repetere patrati homicidii. Sex præstituuntur tales urbes in lege; sed præter illas, quadraginta duæ urbes Leviticæ etiam gaudebant jure *Refugii*, seu Asyli. Inter has autem discrimen illud agnoscit Maimonides, quod in primis sex sive vellent, sive nollent incolæ, simul ac eas ingrederetur quispiam homici-

da, tu-

da, tutus esset: in aliis non nisi vellent incolæ, sive pro eorum arbitrio. Qui illuc confugerat tenebatur non inde exire nisi mortuo summo Pontifice, alioquin poterat interfici ab ultore sanguinis. Lex Hebræa propinquo occisi permittebat ut extra Asyli locum homicidam interficeret. Hinc propinquus dicebatur vindex sanguinis.

Tribus Ruben & Gad & pars Manasses sortem suam habuere trans Jordanem versùs Syriam & Arabiam; cæteri verò filii Jacob cis Jordanem. Victis Sehon rege Hesebon & Amorrhæorum, & Og rege Basan, possessiones eorum petentibus Rubenitis, Gaditis & dimidiæ tribui Manasse ita diviserat Josue, ut Rubenitis australia ab Arnone fluvio, Moabitarum limite; septentrionalia, id est superior Galaaditis & regnum Basan, dimidiæ tribui Manasse obvenirent; quæ media interjacent, Gaditis seu tribui Gad. Omnium horum terminus occidentalis erat Jordanis fluvius: orientalis varius propter varios populos, qui his tribubus vicinas ab oriente sole terras accolebant. Moabitæ ab austro erant, ut tamen etiam in orientem extenderentur. Et Amalekitarum pars, sejuncta à cæteris suæ gentis; & hi à tergo erant Rubenitidis tribus: Ammonitæ à tergo Gaditis: supra quos alii Arabes usque ad Hermonem montem, objecti cum ipso monte tribui Manassitarum, ut dicit Christophorus Cellarius eruditè differens de Terra sancta, sicut de cæteris orbis partibus.

Tribus Juda fines habuit ab austro Idumæam, ab extremitate lacus Asphaltidis desertum Sin: ab oriente dictum lacum, ab occasu mare, à septentrione os ejusdem lacus ubi Jordanem excipit. Tribus Benjamin tribum Judæ à meridie, tribum Ephraim à septentrione contingebat: ab oriente Jordanem habuit: ab occasu non mare, sed tractum à Bethoron inferiore ad Judæ civitatem Cariathyarim. Tribus Simeon obti-

nuit multa australia oppida juxta Idumæam. Supra Simeonis tribum, in septentrionem, juxta mare ad Joppem usque, sita erat Danitica tribus, possidens eum tractum qui partim cum Judæ, partim cum Benjaminis tribubus ab occasu cohærebat. Sexcenti Danitæ profecti in septentrionem Chananææ oppidum extremum nempe *Lesem* sive *Lais* ceperunt, idque suo nomine Dan appellaverunt.

Tribus Ephraim & Manasse termini inter se mixti censentur. Ephraimitica obtinuit australes partes, dimidia Manasse septentrionales. Zabulonis tribus vulgò sic describitur, ut ab ortu lacum Genesareth habuerit, & indè mare versùs ad Carmelum, aut ad ipsum mare excurrerit. Issachar Zabuloni ab austro objecta, ita ut etiam angusto tractu ad Jordanem inter Manassitidem & Zabulonem pertigerit. Quæ supersunt in septentrionem usque ad Libani radices, tribubus Aser & Nephthali adjudicata sunt; illi maritima: huic mediterranea à lacu Genesareth ad fontes Jordanis & ultra. Limitem constituit Josue Aseritidi tribui ab austro Carmelum montem: à septentrione Sidonem magnam. Nephthalici fines sunt in meridiem ad Zabulonem, & in occidentem ad Aser, ab ortu Jordanis limes est ejus.

Quæ fuerint cujusque tribus urbes & limites indicat tabula. Limites permixti sunt; nam v.g. hereditas tribus Simeonis fuit *in medio possessionis filiorum Juda*, ut dicitur Josue 19.2. Non ergo fieri potest ut illa tribus includatur una linea, quæ omnino proprios ejus limites designet. Sed in libro Josue videre est quæ urbes cuique tribui obtigerint. Ad verba ergo Josue potiùs mens est advertenda, quàm ad lineas, quas, ut licuit, circa quamcumque tribum circumduximus.

Populi quos in Terra sibi promissa repererunt Israelitæ, nec victi, nec profligati sunt funditùs nisi sub Davide Rege. Ille postquam victor evasit de hostibus

ſtibus ſuis, res Judæorum compoſuit, & condidit civitatem in monte Sion, quæ ideò dicta eſt *civitas David*. Hæc fuit pars Jeroſolymæ, quæ caput facta eſt regni ſimul & Religionis, unde *Sancta* appellari ſolet.

Notum ex hiſtoria Judaica quam prẹmiſimus, quibus mutationibus res Hebræorum obnoxiæ fuerint. Quin & mutata regio quam incolebant, quatenùs in diverſo principatu, aliæ urbes viduantur incolis, & corruunt neglectæ, aliæ augentur advenis ſimul & ædificiis. In vario principatu antiqui limites convelluntur, contrahuntur aut extenduntur. Decem tribus, aliquo tempore poſtquam ſciſſæ ſunt à tribu Juda, abductẹ ſunt in captivitatem. Novi coloni deducti in earum locum, nempe Cuthæi, qui ſolam eam partem videntur occupaſſe, ubi olim erat Ephraim & media tribus Manaſſe. Ipſa tribus Juda ſeptuaginta annis captiva fuit apud Babylonios. Græci ſub Alexandro magno imperium Orientis invaſerunt, & qui ex illis reges Syriæ fuerunt conſtituti, ſuo adjecere regno pleraſque regiones, quas tenebant Iſraeliticæ tribus. Ergo diſſipatis tribubus, & una ſuperſtite tribu Juda, cùm nec alterius audiretur nomen, multo tempore ante Chriſtum natum diverſæ regiones terræ Iſrael non habebant nomen à tribubus, quibus olim in portionem ceſſerant. Illam Romani & Græci Palæſtinam & Phœniciam appellabant. Palẹſtina propriè dicta, tractus ille erat, in quo olim Philiſtæi: Phœnicia verò cæteræ regiones maritimæ quæ extendebantur ad Libanum. Phœnicia pars Syriæ erat. Itaque cùm Chriſtus in terris verſabatur, terra Iſrael diviſa erat in Idumæam, Judæam, Samariam, Galilæam. Galilææ autem nomine diverſas ſignificari regiones videbimus. Nomen Hebræum *Gelila* in plurali *Gelilot* idem ſignificat quod *tractus*, *terminus*, *limes*; quod interpretes non ſemper obſervarunt. Joſue (*Cap.* 13. *v.* 2.) in Latina ver-

ſione

sione dicit: *omnis videlicet Galilaa Philistiim*, melius vertisset Latinus interpres: *omnis tractus Philistim*. In hoc septentrionali tractu erat Accaron, quam urbem pro septentrionali termino terræ Israel ponit Josue. Colebat illa Beelzebub, qui idcirco appellatur *Deus Accaron*. Tractus ille dividebatur in quinque Regulos, sive satrapas Philistinorum.

Judæa complectebatur portionem terræ Israel quæ obtigerat Tribui hujus-ce nominis, tum & sortes tribuum Benjamin, Dan, & Simeonis. Ejus latitudo à Jordane flumine usque ad Joppem urbem maritimam explicabatur. Judææ urbes omnes tabula nostra non explicat, quia angustior; ut jam dixi. Petantur ex aliis tabulis patentioribus, quę ubique obviæ sunt; ideo has urbes enumerare hic supersedebo.

Idumæa adjuncta fuerat Judææ, ad cujus meridionalem plagam sita est inter Arabiam & Ægyptum. Etenim devictis Idumæis, cùm Hircanus pontifex edixisset ut circumciderentur, nisi mallent propriis pelli sedibus, amore patriæ admiserunt circumcisionem, cæterosque Judaicos ritus; undè non mirum est si apud Marcum recenseantur inter eos qui ad Jesum venerunt. Idumæa autem antiquitùs ipsa erat regio quam possederat Esau, dictus Hebræis *Edom*, id est *rufus*, ideo Græcis ἐρυθρός. Qui ex Edom orti sunt, primò nominati sunt *Edomei*, deinde *Idumæi*. Non alius est autem celebratus rex Erithreus quàm ipse Esau, dictus Græcis ἐρυθρὸς, id est rufus; & ab eo mare Erithræum, sive rubrum, accepit nomen, neutiquam à colore aquarum suarum aut arenæ suæ.

Samaria olim urbs indigenis priscis dicta *Semeron*, fuit sedes regum Israel, ab eo tempore quo Amri sive Omri eam condidit in monte quem emerat à Semer, de cujus nomine vocata est (3. *Reg.* 16. 24.) Diruta est ab Assyriis; postea instaurata à Cuthæis, scilicet ab illis populis qui post deportatas decem tribus

bus

bus eam incoluere. Joannes autem Hircanus quartus Aſſamonæorum iterum illam diruit. Herodes verò magnus reſtauravit; & *Sebaſtam* ſive *Auguſtam* appellavit. Samaria ad ſeptentrionem Judææ erat, inter Judæam & Galilæam, & inter Jordanem & mare magnum. Ibi olim fuerant tribus Ephraim, & media tribus Manaſſe quæ tranſierat Jordanem. Metropolis *Sichem*, Hebræis *Sichar*, inter Hebal & Garizim montes, in quibus Moyſes (*Deuter.* 11. 29.) præceperat maledictiones & benedictiones pronuntiandas, has legem ſervantibus, illas violantibus. Mons Garizim, ex quo benedictiones, ad id aptus, fontibus, hortis, vineis, oliveris etiam hodie inſtructus. Hebal verò, undè maledictiones, his exprimendis factus, quippe aridus ſicut ſaxum, teſte R. Benjamino in ſuo itinerario. Non longè à Sichem erat *Silo*, ubi diu fuit Arca Dei, & in hoc tractu urbs *Bethel*, in qua Jeroboam duos vitulos poſuit. Elegit hanc urbem, quia ibi Jacob vidiſſet in ſomnis Dominum innixum ſcalæ. Bethel idem ſonat quod *domus Dei*. Judæi autem in deriſum appellavere *Bethaven*, id eſt *domum iniquitatis*, ex quo vituli hic adorati ſunt; ad quos reſpiciebat Oſee propheta (*Cap.*10.5.) *Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariæ*. Sed & alia eſt urbs *Bethaven*, non longè à Bethel; ſic nominata ante Jeroboami tempora. De Bethel & de Bethaven loquitur Joſue (*Joſue* 7.2.*&* 18.12.) ut de urbibus diſtinctis.

Duas Galilæas diſtinguit Joſephus, ſuperiorem & inferiorem. Eas Phœnice & Syria cingunt; à meridie autem Samaria & Scythopolis uſque ad flumen Jordanem: ab oriente urbes Hippos & Gadara, & regio Gaulonitidis, Septentrionalis autem tractus ejus Tyro, itemque Tyriorum finibus terminatur. Hæc Joſephus, ſicut & cætera quæ de harum regionum limitibus hic dicimus. Quondam in eo tractu fuerant

tribus

tribus Iſſachar, Zabulon, Aſer, & Nephtalim, ſaltem ex parte; nam ultra Galilæam propriè dictam circa radices Libani erat regio Paneadis ab urbe Paneade, quæ urbs primùm *Dan*, poſtea *Paneas* & demum *Cæſarea Philippi* dicta eſt. Galilææ primùm lux Evangelii oborta eſt. Frequens erat urbibus, vicis & populis. Joſephus in illa numerat ducentas quatuor urbes aut vicos; & in quibuſdam ex illis vicis etiam pluſquam quindecim millia capitum.

Regio ultra Jordanem, quæ in diviſione terræ Iſrael obtigerat tribui Ruben, & tribui Gad, dicebatur Peræa, quaſi dicas ulteriorem, quia erat πέρα *ultra* Jordanem ἡ περαία γῆ, ſcilicet terra ſive regio ulterior. Longitudo ejus ex Joſepho erat à *Macherunte* ad *Pellam*; latitudo verò à Philadelphia, ubi olim Moabitis, uſque ad Jordanem. Et *Pella* quidem ad ſeptentrionem; ad occidentem verò Jordanis; ad meridiem Moabitis; ab oriente autem Arabia eſt. In transjordanica regione Joannes baptizabat, *ultra Jordanem* πέραν τοῦ ἰορδάνου locus dicebatur *Bethabara*, id eſt, *domus tranſitus*. Legitur in Vulgata latina *Bethania*, quod Librariorum error eſt. Tractus erat Jordanis, & ideo locus magis frequentatus: Juxta erat *Galgala*, quem locum ſic Joſue appellaverat ob circumciſos ibi Iſraelitas, & ideo ob revolutum ab illis opprobrium. Vox *Galgala* ſignificat *revolutionem*. Joannes Baptiſta prædicavit bonum nuntium, revolvendi opprobrii per pœnitentiam, ubi cultris lapideis circumciderat Joſue Iſraelitas.

Portio tribus Manaſſe quæ ſubſtiterat ultra Jordanem, occupaverat eam terræ Iſraelis regionem, quæ ad ſeptentriones terminatur Libano, qui reſpicit Damaſcum, & ad orientem montibus Sanir, ſive Hermon. In illo tractu ſuper Peræam Joſephus collocat Gaulonitidem, ſic dictam ab urbe *Gaulon*. Diſtinguit autem ſuperiorem & inferiorem Gaulonitidem. Vicina

Gaulo-

Gaulonitidi erat *Bathanæa*, ubi olim regnum Baſan. Juxta Bathanæam *Trachonitis*, ſic dicta ob aſperos montes, τραχὸν locus eſt *aſper* & *ſalebroſus*. Trachonitis ex Strabone terminat cavam Syriam, ſive, ut loquuntur Græci, Cœleſyriam. Pars ſeptentrionalior hujus tractus appellatur Auranitis, regio ſic dicta ab urbe *Auram*, quæ ſita eſt inter *Cæſaream Philippi* & *Damaſcum*. Nec ab ea longè *Ituræa*, contermina *Cœleſyriæ*, quæ eſt ultra montem Libanum. Plinius collocat Ituræos in ipſa Cœleſyria. Ituræa, inquit Adrichomius, à fluvio Jordane ſumens initium, juxta Libanum versùs occidentem ad montes uſque Sidoniorum & Tyriorum extenditur. Aliquoties etiam ſaltus Libani nuncupatur. Errant ergo qui in ipſa Peræa colocant Ituræos, eò quòd in Paralipomenis dicantur auxiliati fuiſſe tribubus Gad & Ruben; neque enim propterea vel intra has tribus, vel omnino proximos fuiſſe dicendum eſt. Ituræa ex Evangelio ſubdita erat Philippo magni Herodis filio; Perææ verò Tetrarcha erat Herodes Antipas Philippi frater.

Samaria, ut diximus, primùm urbis, poſtea regionis nomen, media reperitur inter Galilæam & Judæam, ut per eam à Galilæa tendentibus Jeroſolymam, tranſeundum eſſet. Eo tempore quo Dominus prædicabat, Metropolis Samariæ Sichem erat, Sichar à Judæis per opprobrium dicta. Alludebant ad verba Iſaiæ, qui inſectans idololatriam Ephraimitarum in montanis Samariæ, dixerat, væ..... *ebriis Ephraim*, uſus voce quæ derivatur à verbo *Sachar*, Hebraicè *inebriari*. Morem Judæorum ſequens Joannes, non *Sichem*, ſed *Sichar* appellat illam urbem Samariæ. Sunt qui derivant *Sichar* à *Secher*, *mendacium*, *falſitas*, *vanitas*; quia plena idolis Samaria, quæ ſolent appellari vanitates & mendacia. Juxta Sichar erat puteus Jacob, ad quem Jeſus fatiga-

tus

tus sedit, à Samaritana muliere aquam petens. In Genesi cap. XXXIII. 18. in vulgata dicitur de Jacob quod transiverit in urbem Salem Sichimorum, ex quo sequeretur urbem Sichem & dictam *Salem*. Paraphrastes Chaldæus interpretatur quod venerit Jacob incolumis ad urbem Sichem: *Salem* nomen est urbis, & simul idem sonat quod *salvus est*; quæ est observatio Relandi viri doctissimi, juxta quem Sichem & Samaria erant urbes distinctæ.

In ipsa terra Israel, in eo tractu qui Decapolis dicebatur à decem civitatibus, erant urbes decem Græcæ, quæ Judæorum legibus non utebantur, *Græcanici instituti* urbes, ut eas vocat Josephus. Plinius numerat inter Decapoleos urbes Damascum, Opoton, Philadelphiam, Raphanam, Scytopolim, Gadaram & Hippon. Josephus scribit Gazam, Gadaram, Hippon avulsas à regno Judæorum, Syriæ à Cæsare adjectas fuisse. Capharnaum, Corozain, Bethsaidam, & Cæsaream Philippi inter Decapoleos urbes vulgò Geographi numerant, sed malè. Constat plerasque ex civitatibus Decapoleos fuisse in Galilæa circa mare Tiberiadis, & Jordanem; qua de causa dicit Josephus Galilæos cinctos fuisse gentibus alienigenis. Hæc est, ut puto, Galilæa quæ apud Isaiam in Evangelio appellatur *Galilæa gentium*. Idem Josephus refert in Scytopoli, in Hippo civitatibus Decapoleos à Græcis interfectos Judęos qui cum eis habitabant. In primo Machabæorum (*Cap. 5. v. 15.*) Galilæi Judęi querebantur repletam Galilæam alienigenis, à quibus consumerentur. In tabula, lector, nomen legis *Decapoleos*, ubi constat fuisse plerasque urbes quas Decapolis complectebatur.

Ab urbe Gadara, quam Strabo facit Metropolim Perææ, agri vicini dicti sunt Gadareni. Juxta Gadaram erat urbs vicina nomine Gergesa, cujus mentionem facit Josephus, undè Gergesæi populi. Cùm

Gadara

Gadara & Gergeſa eſſent vicinę, non mirum ſi regio quę à Marco & Luca dicitur *Gadarenorum*, appelletur à Matthæo γεργεσηνῶν, *Geraſenorum*. Nec mirum eſt, ſi harum civitatum Gręci incolę alerent porcos, quod Judęis non licitum erat. Ex Marco ille dæmoniacus, qui liberatus eſt ab immundis ſpiritibus, quos Chriſtus immiſit in illos porcos, *cœpit prædicare in Decapoli quanta ſibi feciſſet Jeſus*. Ita Gergeſa & Gadara erant urbes Decapoleos; nam Mathęus & Lucas dicunt eum qui ſanus factus eſt, prędicaſſe per univerſam civitatem, quę non alia eſſe poteſt quàm Gadara, aut Gergeſa.

Ab his urbibus, ſive à Gadara, ſive à Gergeſa nomen ſuum non acceperat proximus lacus, quem Hebręi *mare* nominant. Dictus fuerat *Geneſareth* à proxima urbe Cenereth, quę in libro Joſue ſtatuitur in tribu Nephtalim. Septuaginta intepretes eam appellant χενέρεθ, & indè mare proximum nominatur *Cenereth* in Numeris (*Cap.* 34. *v.* 11.) & in lib. Joſue (*Cap.* 12. *v.* 3.) in quibus locis nullus eſt dubitandi locus, quin ſermo fiat de lacu *Geneſareth*, cui ab urbe *Cenereth* nomen factum, ſicut & vicinę regioni, nempe Geneſareticę; quam debemus diſtinguere à Geraſenorum, & Gadarenorum regionibus. Hanc Geneſareticam regionem irrigatam ſcribit Joſephus à fonte qui *Carpenaum* dicebatur. Veriſimile eſt fontem urbi Capernaum nomen dediſſe. Mare Geneſareth pariter & dictum eſt *Tiberiadis* à proxima urbe *Tiberiade*. Putant aliqui hanc olim dictam *Cenereth*, ſed ſine cauſa; etenim *Tiberiadem* ſcribit Joſephus de novo conditam fuiſſe ab Herode in loco, ubi antea nulla urbs. *Herodes Tetrarcha receptus in amicitiam Tiberii, de ipſius nomine urbem à ſe conditam vocavit Tiberiada, electo ad hoc optimo agro in ora lacus Geneſaretici.*

Cœleſyria, ſive cava Syria ultra terrę Iſrael antiquos

quos limites erat. Pars ejus dicebatur *Abilina*, cujus Metropolis *Abila*, quod animadverto, quia adjuncta fuerat *Abylina* Herodis Magni regno; & dum Lucas enumerat principes sub quibus Joannes Baptista prædicare cœpit, hanc regionem non prætermisit.

Herodes magnus sub quo J. C. D. N. natus est, totam terram Israel possidebat, Idumæam, Judæam, Samariam, Peræam, Galilæam, Paneadem, Gaulonitidem, Batanæam, Trachonitidem, Auranitidem & Abilinam. Moriens inter filios suos Archelaum, Herodem Antipam, & Philippum, partitus est regiones illas omnes. Regnum Archelao filio suo largitus est, quod complectebatur Idumæam, Judæam & Samariam, constituit verò Herodem Antipam Galilææ simul & Perææ Tetrarcham.

Nomen illud τετράρχης *Tetrarcha*, non quartam partem alicujus principatus denotat, sed quartum in Imperio Romano dignitatis & potestatis gradum; ubi in primo gradu erat Imperator: in secundo Proconsul, sive præses Provinciæ; in tertio Rex; in quarto Tetrarcha. Denique Herodes Philippo filio suo Gaulonitidem, Trachonitidem, Batanæam, & Paneada, Tetrarchiæ nomine assignavit, ut dicit Josephus; sed ex evangelio discimus Ituræam fuisse adjunctam Tetrarchiæ Philippi. Forsan Josephus Paneadis nomine & Ituræam complexus est & Auranitidem, Jamniam, Azotum, & Phasaelida dedit Herodes Salome sorori suæ.

Statim ac Herodes mortuus est, acclamatum est Archelao ut Regi; quod ubi resciverunt Joseph & Maria cum puero Jesu revertentes ex Ægypto *timuerunt* ire in Judæam: Archelaus autem à Cæsare Augusto non rex declaratus fuit, sed tantùm *Ethnarcha*, hoc est, *princeps gentis*. In cæteris confirmatum Herodis testamentum.

Arche-

ELENCHUS PARTIUM
URBIS JEROSOLYMÆ,

Quæ in ænea Descriptione TAB. III. *subjectis signis notantur.*

In Sion.

1. Arx Sionis, quæ Civitas David appellatur in Scriptura. Undique mons Sion præruptus erat, & vallibus circumdatus.

2. Piscina, sive receptaculum aquarum in monte Sion; ideo piscina illa dicta superior, quæ in superiori urbe esset.

3. Domus fortium.

4. Domus Eliasib.

5. Domus Azariæ.

6. Regia Salomonis, sive domus saltus Libani, & domus Reginæ.

7. Carcer.

8. Domus Monobazi.

9. Hippodromus; nempe locus, ubi equi exercentur.

10. Domus Annæ.

11. Regia Herodis Agrippæ.

12. Domus Caiphæ.

In Acra.

1. Arx Antiochi.

2. Regia Helenæ.

3. Theatrum.

4. Regia Herodis.

5. Arx Antonia, quam olim Assamonæi construxe-

ſtrùxerant in cuſtodiam Templi, cui imminebat. Poſtea Herodes ædificiis auctam & ornatam de nomine Antonii, cui regnum debebat, Antoniam appellavit.

6. Domus Pilati.

7. Curia.

8. Forum piſcarium.

In Bezeta.

I. Piſcina probatica.

II. Forum pecuarium.

M. Porta gregis, ſive pecuaria.

N. Porta Equorum.

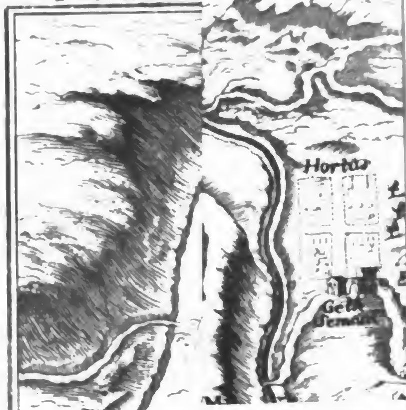
O. Porta Aquarum, qua ſcribunt Judæi viam compendioſiorem fuiſſe ad Montem Oliveti.

P. Porta Stercoraria, qua emittebantur ſordes, & qua ibant ad Calvariæ Montem.

Q. Fons, quo creditur irrigatos hortos regios in valle Cedronis.

mons alter qui Joſepho dicitur *Acra*, ubi urbs in-

Tab. III

Archelaus decimo anno ſui principatus, miſſus eſt Viennam Galliæ in exilium; & patrimonio ejus fiſco adjudicato, Cæſar Judæam, Samariam & Idumæam in provinciæ formam redegit, & Syriæ attribuit. Ab hoc tempore à præſidibus, procuratoribuſque Romanorum adminiſtratæ ſunt regiones illæ. Cùm Joannes Baptiſta prædicare cœpit, tunc Pontius Pilatus Judæam procurabat: conceſſas verò ſibi ditionis paternæ regiones, Herodes Antipas, & Philippus retinebant.

Idumæa regio eſt quam occupaverant filii Eſau, qui & dictus eſt Edom, in parte meridionali Judææ: quam cùm invaſiſſent Idumæi, tempore captivitatis, poſtea inde ejecti ſunt ab Aſſamonæis, niſi circumciſionem admitterent. Inde videre eſt apud Marcum (*cap.* 3.) multos ab Idumæa Chriſtum ſecutos. Prætermitto ſilentio urbes de quibus nil habeo dicendum. Præcipuarum ſitum indicat tabula quam delineamus terræ Iſrael. Hæc tabula quaſdam urbes aliter quàm ſolet diſpoſitas exhibet. Novæ diſpoſitionis rationem reddimus in commentariis in Harmoniam evangelicam. Verùm noſtra refert præ cæteris locis & urbibus conſiderare urbem ſanctam Jeruſalem, ſitum ejus, & ſuburbia. Creditur illa fuiſſe antiquitus *Salem*, cujus rex Melchiſedech. Græcè dicta eſt σόλυμα *Solyma*, poſtea obtinuit ut diceretur *Jeroſolyma*, & *Civitas ſancta*, maximè ex quo Templum Dei in ea ædificatum eſt. *Chadiſa* Hebraicè ſonat *ſanctum*, idcirco etiam Κάδυτις dicta eſt à Græcis prophanis. Cujus tribus fuerit quæritur? Linea tribuum Judæ & Benjamin incidebat in Jeruſalem, unde & partem templi Tribui Benjamin Judæi attribuunt.

Urbs ſancta Jeruſalem (*Tab. III.*) fundata erat in quatuor montibus. Ad meridiem erat mons *Sion*, ubi ſuperior urbs, ſive civitas David. Ad occaſum mons alter qui Joſepho dicitur *Acra*, ubi urbs in-

ferior, dicta *Salem*. Tertius mons erat *Moria*, ubi olim Abraham paratus fuerat filium in sacrificium offerre Deo. In eodem monte vidit David Angelum Dei sævientem in populos, & cùm ibi obtulisset sacrificium, monente Propheta Gad, agnovit Deum placatum. Qua propter in hoc monte Salomon filius ejus Templum ædificavit, ut in loco quem Deus elegisset inhabitandum. Quartus mons urbis appellabatur *Bezeta* & *Cænopolis*, sive *nova urbs*, qui mons urbi additus est, multitudine incolarum ejus crescente. *Bezeta* derivant à *Beth batzon*, hoc est *domus* sive *locus gregis*, quia ibi erat forum pecuarium. Juxta hoc forum erat piscina illa quæ in evangelio Joannis in fonte Græco ad *probaticam* sita dicitur, nempe vel ad forum pecuarium, vel ad portam gregis, ut vox Græca indicat *πρόβατον ovis*.

Mons Moria, qua spectabat ad Orientem, separabatur à monte Oliveti profunda valle, quam præterfluebat torrens Cedron, in quem per canales omnis sanguis victimarum quæ mactabantur in Templo effluebat. Idcirco cum torrens ille ater videretur, & dictus est *Kedar*, quæ vox Hebræis significat *atrum*. Non ergo à Cedris quæ in ejus ripis plantarentur, nuncupabatur.

In vertice montis Olivarum erat Bethania quindecim stadiis ab urbe. Vicus ille à dactilis palmarum, quibus ferax erat, nomen habuit. Ibi hospitabatur Dominus apud Martham & Mariam. Vicus Betphage, quod nomen interpretari possumus *vicum grossorum* sive *ficuum non maturarum*, proximior erat ubi. Inter Betphage & urbem occurrebat hortus *Gethsemani* à Domino frequentatus. Ad occidentem urbis erat mons *Ghion*, & collis qui dicitur Jeremiæ *Goatha*, Evangelistis *Golgotha*, hoc est Calvariæ locus. Uterque collis eo tempore ab urbe separabatur profunda valle, quæ Cadaverum dicebatur.

Mons

Mons *Golgotha* nomen accepiſſe dicitur à Calvariis eorum, qui ibi extremo ſupplicio afficiebantur. Plurimis Patribus placet ſic dictum à Calvaria Adami, qui ibi ſepultus fuerat. In hoc certè monte revolutum eſt, id eſt, ablatum opprobrium ab Iſrael, & indè nomen per vaticinium accipere potuit. *Galgala*, ſive *Golgol* ſignificat *revolutionem*, ut diximus ſupra; Vox autem *Golgol* ſive Galgal non multùm differt à Syriaca, *Golgotha*. Ex monte *Ghion* ſcaturiebant multæ aquæ. Joſephus ad hanc urbis plagam ſtatuit fontem *Siloe*, quem ideo non decet diſtinguere à fontibus dicti montis. Veriſimile eſt aquas Siloe deductas fuiſſe in urbem, in diverſas piſcinas. Una ex illis dicitur in Evangelio natatoria Siloe, ad quam miſit Dominus cæcum, ut aquis ejus ablueret oculos ſuos.

Inter meridiem & orientem urbis vallis erat, in quam influebat Cedron, quæ vallis dicebatur *Gehennon*, id eſt, *vallis Hennon*, infamis ob vivicomburia puerorum, quos olim idololatræ ſacrificabant idolo Moloc; undè factum ut locus durorum cruciatuum & comburii dicatur in Evangelio *Gehenna*.

Quoniam tribus in anno vicibus Judæi tenerentur ex omnibus locis confluere Jeroſolymam, patebant ejus ædes, & lecti ſternebantur omnibus, qui primi vacuas hoſpitibus occupaſſent; in ea enim urbe, ut nos Judæi docent, non conducebantur ædes. Civitas erat communis Judæis omnibus.

Orientem, occidentem, & reliquas orbis plagas, ſeu climata aſſignat Scriptura comparatione urbis Jeruſalem, vel Terræ ſanctæ. Scilicet ſcriptores ſacri Judæi ipſi ſcripſere Judæis. Daniel (*Cap.* 11.) prædicit reges auſtri, id eſt Ægypti, conflicturos cum regibus aquilonis, id eſt, Syriæ, putà Ptolemæos cum Antiochis. Ægyptus erat ad auſtrum Ju-

dææ. Aſſyrii & Chaldæi vocantur aquilonares, nempe reſpectu Judææ. Occidens ſæpè in Scriptura vocatur *mare*, eò quòd Mare mediteraneum, quod Palæſtinam attingit, ſit majori ex parte ad occidentem Judææ; etenim & eidem eſt ad auſtrum, quare ſubinde *mare* ſignificat auſtralem plagam, ut illo loco Pſal. 106. verſ. 3. *A ſolis ortu & occaſu, ab aquilone & mari*, id eſt *ab auſtro*. Subinde meridies vocatur *dextra*; ſeptentrio *ſiniſtra*; eò quòd convertenti faciem ad orientem talis ſit partium illarum ſitus.

Nec extra rem eſt dicere tecta ædium fere plana fuiſſe; ita ut in illis deambularetur; quare non mirum eſt ſi dixerit Dominus evangelium ſuum in tectis, id eſt, palam eſſe prædicandum; & in iis ambulare, apricari, diverſari, epulari, dormire, aliaque id genus facere liceret. Tecta autem circumdata erant peribolo ſive lorica, ex lege Deuteronomii (*Cap.* 22. *verſ.* 8.) ne quis incautus ex illis delaberetur. In feſto Tabernaculorum, quiſque in domate ſuo, id eſt, in tecto domus parabat ſibi & domeſticis tabernaculum ex arboribus. In Actis (*Cap.* 10. *v.* 5.) *Aſcendit Petrus in ſuperiora* ἐπὶ τὸ δῶμα, id eſt, ſuper tectum, *ut oraret circa horam nonam*. Scalæ autem quibus in tecta aſcendebatur plerumque extra ipſas ædes erant; ita ut ex tectis qui deſcenderet, non intraret in ædes. Hæc obſervatio lucem affert huic loco Matthæi (*Cap.* 24. *verſ.* 17.) *Et qui in tecto, non deſcendat tollere aliquid de domo ſua*. Videlicet ſtatim fugiat, nec intret in domum ſuam.

Denique, Lector mentem adverte ad veſtigium ædificii quod cernis in angulo tabulæ, quæ tibi urbem ſubjicit. Ex eo intellige ædificia procerum, qualia Caiphæ, fuiſſe ſimilia Monachorum hodiernis clauſtris. Spatioſum veſtibulum A. excipiebat intro-

troeuntes. Deinde atrium B. sive aula, nempe locus dialis occurrebat, circa quod erat peristylium. Nisi supposita hac ædium veterum dispositione, vix conciperes quæ de historia Petri negantis Dominum habent Evangelia. Ille admissus in vestibulum A. domus Caiphæ penetravit in atrium B. ubi ignis accensus erat, ad quem se calefaciebant milites. Agnitus ab aliquo in luce ignis regressus est in vestibulum A. ubi Jesum stiterant Sacerdotes, qui ideò Petrum respicere potuit, & eum audivit ejurantem se de numero discipulorum ejus non esse; tunc & eum alia ancilla agnovit. Nulli mirum videatur nos tandiu Hierosolymis immorari, cùm in ea completum sit opus, cujus causa scribimus.

CAPUT IV.

De locis sacris. Primùm de Tabernaculo quod in deserto in medio castrorum Moyses erexit juxta exemplar quod ei in monte Sinai monstratum est. De Templo Hierosolymitano, tum & de Synagogis, quibus Judæi vacabant precibus & lectioni Scripturarum.

MUndus Dei opus, ubique dignus est in quo homines edant indicia sui erga illum obsequii. Antequam Deus in populum collegisset posteros Abrahæ, nullus certus locus addictus erat cultui divino. Eligebantur tantummodò loca magis conspicua, vel quia excelsiora, vel ob insignis arboris viciniam. In codicibus, sub arboribus frondosis, iter faciendo, pro occasione olim viri pii sacra faciebant, quod postea etiam Deus fieri permisit, ut Gedeoni. Attamen Reges commendantur, qui excelsa abstulerunt, hoc est, non siverunt ut passim altaria extruerentur in locis excelsis, & extructa everterunt,

postquam Deus prohibuit ne extra locum electum quis sacrificia offerret. Deus voluit conjungere Israelitas Religionis vinculo, definiens unum locum in quo omnes convenirent, ut ostenderet illam unionem charitatis, quam resciderat peccatum, aliquando in nova lege resarciendam, Christianorum enim, si non nomine tenus Christiani sunt, unum cor est & anima una, Præterea providebat Deus ut typis impletis, cùm jam inutilis foret omnis ille veteris Legis apparatus, citò lex ipsa posset dissolvi; cùm enim sacrificia Judæorum alibi quàm in Templo fieri non possent, ubi illud eversum est, continuò religio eorum concidit.

Donec quietas sedes daret Judæis Deus, & eligeret locum in quo ei stabile Templum poneretur, Tentorium conflari præcepit, quod esset veluti Templum portatile, aptis partibus constans, ut in eo sacra omnia fierent; quod & citò dissolvi aut compingi posset, prout sedes mutanda aut figenda erat, tum & sine multo labore portari. Ideò compositum est variis asseribus, quorum singulorum pondus non esset nimis onerosum: velis, pellibusque, quæ illicò consuerentur vel dissuerentur, nec oneri essent. In medio castrorum erectum est illud Tabernaculum, circa quod primùm Levitæ castra metabantur; & circa illa duodecim Tribus. Castra tum Levitarum, tum cæterarum Tribuum quadrata erant. Sic dispositæ Tribus, ut Juda, Issachar, & Zabulon orientem respicerent: Ruben, Simeon, & Gad austrum: Ephraim, Manasse, & Benjamin occidentem: Dan, Aser, & Nephtali boream. Quæque ternæ illæ Tribus constituebant propria castra: ita quatuor castra distinguebantur, quibus ternariis præerant quatuor Tribus, videlicet Juda, Ruben, Ephraim & Dan; habentes proprium vexillum, cui, ut tradunt Hebræi,

Tab

pag: : 89.

ɔrxi,

bræi, impressum erat signum peculiare. In vexillo Ruben erat Imago hominis; in vexillo Judæ leo; in vexillo Ephraim bos; in vexillo Dan aquila. Deus ergo residens in Tabernaculo, quasi Imperator circumdatus exercitu suo, incurrere voluit in mentes hominum sub hac forma; ideò in visionibus, sive apparitionibus ejus, exhibentur dicta quatuor animalia, ut videre est apud Scriptores sacros (*Ezech.* 1. *Apoc.* 4. 7.) Intuebatur hæc vexilla sive hæc quatuor castra Psaltes cùm canebat (*Psal.* 80.) *Qui sedes super Cherubim, manifestare; coram Ephraim, Benjamin & Manasse, excita potentiam & veni ut salvos facias nos.* Quasi petat à Deo, ut ipse præeat quatuor castris Israel; unum ex illis nominat.

Sic delineandum curavimus Tabernaculum (*Tab. IV.*) ut totum in prima parte tabulæ exhiberetur, suis opertum integumentis; in alia verò, tum Tabernaculi propriè dicti vestigium, tum Tabulæ quibus compingebatur sine ullo velamine, columnæ quibus appendebantur vela, tum supellectilia ejus repræsentarentur. Tabernaculum erat in medio atrii, sive loci subdialis, circa quod tendebantur tapetia ocellata. Atrium illud longum erat centum cubitis, latum quinquaginta. In introitu ejus oppandebatur velum cæteris velis atrii pretiosius. In hoc introitu congregabantur cœtus Israel. Prima pars atrii, quæ introitui proximior, patebat singulis Israelitis, dum offerrent victimas, & his imponerent manus. Pars cætera solis Sacerdotibus cedebat. Ibi videre est altare æneum, quod superimponitur crepidini lapideæ, ita ut colle ad altare ascenderent ministri ad alendum in eo ignem & focos struendos, quibus holocausta consumebantur. Ultrà altare occurrit vas æneum capax, dictum ideò *mare æneum*; cujus aqua Sacerdotes pedes & manus abluebant sacra facturi, aut ingressuri in Tabernaculum.

Tabernaculum ipsum operiebatur quatuor integumentis. Duo interiora leviora erant, seu subtenuiora; tertium & quartum ex pellibus, quæ defendebant ab imbribus interiora Tabernaculi. Ut hæc quatuor integumenta pictor distingueret, ea adduxit sive advolvit, & appositis numeris notavit. Longum erat Tabernaculum triginta cubitis, latum decem. Partes duas habebat. Quæ magis intima ei erat, lata & longa decem cubitis, dicebatur *Sanctum sanctorum*. Altera pars appellabatur *Sanctum*. Utraque distinguebatur velo. Ante primam partem pariter oppansum erat velum. Sed hæc clariùs concipientur ex sequentibus formis. Litera Z notat formam totius compagis Tabernaculi, nempè tabularum suarum & columnarum. Cernere est seorsin illas tabulas, cùm manibus suis *m.m.* quibus una ad alteram adjungebatur, & annulis *n.n.* per quos inserebantur vectes, quibus totum opus colligabatur. *p.p.* sunt bases quæ tabulis subjiciebantur, ut erectæ starent.

X. Ichnographia est sive vestigium prædictæ compagis, nempè totius Tabernaculi, tabularum, basium, columnarum ejus. Indicatur & locus paxillorum, quibus illigabantur funiculi confirmantes Tabernaculum adversùs vim ventorum. In Sancto Sanctorum A. locus est Arcæ fœderis. Arcam autem separatim descriptam vides, cum operculo suo, quod dicitur Hebraicè, *caphoret*, à verbo *caphar*, quod significat *operire* & *expiare*, undè & illud operculum dictum est *Propitiatorium*. Formam ejus adverte. Supra propitiatorium erant Cherubini, quorum forma ignota est. Sunt qui nomen illud per metathesim factum putant à *Recab*, quod Hebræis sonat idem ac *vehiculum*, quod Arca Dei esset veluti vehiculum Dei: unde dicitur in Scripturis Deus *equitare* & *sedere super Cherubim*. Ut pictor distingueret Propitiatorium sive operculum ab Arca, exhibuit illud quasi manu

Che-

Cherubinorum elevatum. In Arca autem duæ erant tabulæ lapideæ, in quibus Lex ſcripta fuit digito Dei. Juxta illam virga Aaronis appoſita erat, & urna in qua Manna.

Pars reliqua Tabernaculi dicebatur *Sanctum*, ubi erant G. Candelabrum ſeptem lucernas habens, quod & ſeorſum delineatum vides. B. Altare aureum ſive thimiamatis, quia in eo incendebantur thimiamata, ſive odores. D. Menſa panum, quos Hebræi vocant *panes facierum*, quòd cùm eſſent quadrati, haberent diverſas facies; ſive quia erant ante faciem Arcæ, undè à Græco & Latino interpretibus appellantur *panes propoſitionis*, quia nempè proponerentur ante Deum. In menſa illa quam ſubjicimus oculis tuis, conſidera, lector, juxta traditionem Hebræorum inter panes propoſitionis diſpoſitos calamos aureos fiſſos. K. repræſentat unum ex illis calamis. Uſus eorum erat, ut ventus perflaret inter dictos panes, ne muceſcerent. Obſervandum eſt menſam horum panum fuiſſe ad latus ſeptentrionale, & candelabrum ad meridionale.

Singulis diebus Sacerdotes hanc partem Tabernaculi ingrediebantur ad lucernas candelabri componendas, ad adolendum, & ad removendos dictos panes ſingulis Sabbatis, cùm novos inferrent. In Sanctum Sanctorum ſolus ſummus Pontifex, & hoc ſemel in anno, in die feſto Expiationis intrabat.

Quoties movebantur caſtra, cuique Levitæ aſſignatum erat, quas partes Tabernaculi portaret. Alii tabulas cedrinas auro inductas, quibus compingebatur Tabernaculum; alii baſes argenteas, quibus ſuſtinebantur tabulæ; alii vectes, quibus-cum & per incaſtraturas illæ cohærebant; tranſibant enim vectes per annulos aureos qui his tabulis inhærebant, ut notatum eſt. Alii diverſa vela, quibus Tabernaculum tum operiebatur, tum defendebatur adversùs imbres, & atrium

præcin-

præcingebatur. Alii denique columnas quibus appendebantur vela; alii denique paxillos, funes, quibus adversùs vim ventorum columnæ illæ & tabulæ firmabantur. Hæc per se satis clara sunt in Exodo.

Jam animadvertimus Deum non tantùm generali providentia, sed & speciali imperio Israelitas rexisse. Hos soli suo dominio subjacere volebat; usus quidem Moyse per quem suas leges ediceret: inter quas illa præcipua fuit, ut sibi, tanquam summo Regi, Tabernaculum illud, de quo sermonem facimus, instrueretur, quod nimirum instar esset palatii sive regii habitaculi. *Facientque mihi*, ait Deus Moysen alloquens (*Exod. cap.* 25.) *Sanctuarium, & habitabo in medio eorum, juxta omnem similitudinem Tabernaculi quod ostendam tibi & omnium vasorum in cultum ejus*. Hoc est, ut interpretantur Judæi, facient mihi Israelitæ domum & vasa quasi sanctuarii Regis, domusque regiæ, & ego in medio eorum habitabo, in domo nempè solioque gloriæ, quod mihi facient. Voluit Deus & haberi Imperator, sive bellator fortis, ut nominis sui terrore impleret animos. Ideo mediis in castris Tabernaculum erectum est, circa quod, ut in exercitu fit, Israelitæ tenderent juxta cognationes suas & vexilla. Ita cum Tabernaculo conjuncta castra decet cogitare. Quin verisimile est, quoniam secundùm exemplar, quod viderat in monte, jussus sit Moyses erigere Tabernaculum. Verisimile, inquam, est Deum apparuisse residentem in Tabernaculo cum exercitu quo illud circumdabatur. Certum est nullam digniorem divinæ majestatis cogitationem olim animo ocurrisse, quàm Dei in Tabernaculo habitantis, in medio castrorum. Sub hac imagine non semel se conspicuum præbuit Deus Prophetis, ad quorum visiones intelligendas interest cognoscere quæ fuerit dispositio castrorum Israelis.

Jam diximus castra Israel fuisse in quatuor partes distri-

ELENCHUS
PARTIUM TEMPLI,

Quæ in ænea Icone TAB. V. *subjectis signis indicantur.*

a. a. Sanctum Sanctorum.
b. Arca fœderis.
c. Altare Thymiamatis.
d. Mensa Panum Propositionis.
e. Candelabrum aureum.
f. Sanctum.
g. Vestibulum.
h. h. Conclave cultrorum.
i. Collis altaris.
l. Musach Sabbati, sive sedes Regis.
m. m. Duæ columnæ æneæ dictæ Jachim & Boos.
n. Vestiarium.
o. Crustularii.
p. p. Conclave Cantorum.
q. Synedrium Magnum.
r. Conclave lavantium holocausta.
s. Conclave putei.
t. Conclave salis.
u. Conclave Panum Propositionis.
x. Conclave lapidum Altaris.
y. Conclave Agnorum.
z. Conclave Balnei.
a. a. Conclave Parhedrorum.
bb. bb. bb. bb. Locus ollarum.
cc. cc. cc. Exedræ.
dd. dd. dd. Gazophylacia.

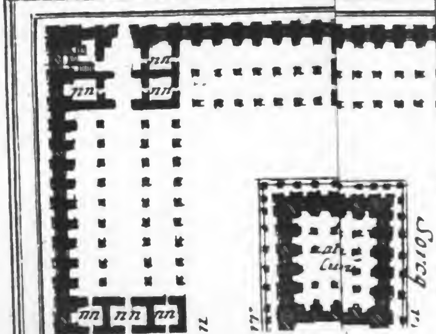
ee. Lecti

ee. Lecti Sacerdotum.
ff. Conclave Libaminum.
gg. Conclave Lignorum.
hh. Conclave Nazaræorum.
ii. Conclave Leprosorum.
ll. Synedrium minus.
mm. Area ad excipiendas eleemosynas.
nn. Cellæ Janitorum.
oo. Portæ.
pp. Synedrium minimum.
qq. qq. Margo ante Cellas Janitorum.
rr. rr. Vestigium Columnarum quæ inscribebantur litteris Hebraicis & Græcis prohibentibus, ne quis Gentilis vel immundus ultra progrederetur.

lo præsentem testabatur. Nubes interdiu operiebat
umbra

TAB. V.

Ichnographia Siue Vestigiwoluit ii
tanea descriptionibus Snudistar

distributa, sive quatuor minora castra, quibus præfuerint quatuor primariæ Tribus, nempè Juda, Ruben, Ephraim, & Dan. Cuique ex illis quatuor Tribubus, tres aliæ Tribus parebant. Quatuor dictæ principes Tribus occupabant laterum castrorum præcipuas sedes; omnes autem propria signa habebant, ut diximus, Juda leonem, Ruben humanam faciem, Ephraim bovem, & Dan aquilam cum serpente. Hæc animalia cæteris præstant, leo inter feras, bos inter jumenta, aquila inter aves, homo verò super omnia. Cùm ergo Arca Dei esset veluti quadriga, sive currus Dei, apposita sunt ei Cherubin, quibus veluti traheretur. Illa autem referebant faciem quatuor dictorum animalium: nimirum qui illa cerneret, ut Ezechieli contigit, sibi videbatur videre simul leonem, bovem, aquilam, & hominem. Ita Cherubin videntur symbola fuisse, quæ exhiberent quatuor signa quæ inerant vexillis quatuor præcipuarum tribuum, ita ut Arca cum Cherubinis fuerit veluti thronus Dei, in quo, quoties visus fuit Prophetis, apparuit sedens. Deus qui spiritus est, cùm vix aliter cogitari posset ab hominibus carnalibus, ingerebat se animis & oculis sub conspicua forma, qua nulla est Deo dignior, quàm potentis bellatoris. Mos erat antiquitùs ut è curru bellatores pugnarent; ut videre est in Homero. Bellator ille egregius est, qui virtutibus pollet, prudentia, robore, sagacitate, industria; quem nulla res lateat; omnia pervideat; quocumque feratur incredibili celeritate; qui ubique præsens sit; cui nulla vis valeat obsistere. Hisce omnibus virtutibus ornatum Deum exhibent Scripturæ, dum enarrant ejus apparitiones. Ad id idonea quatuor animalia ex quibus constabant Cherubin, & harum virtutum erant symbola.

Conspicuis autem miraculis Deus se in Tabernaculo præsentem testabatur. Nubes interdiù operiebat

umbra

umbra sua Tabernaculum, noctu verò instar columnæ ignis collucebat. Deus respondebat summo Pontifici dum consulebatur. Vox ejus audiebatur ex Sancto, quasi egrediens ex Arca. In Altari æneo, quod sub dio positum erat, ignis de cœlo delapsus absumebat membra holocaustorum sive victimarum quæ huic superponebantur.

Ubi contigit Israelitis summa pace frui sub regno florenti Davidis, tum de Templo stativo (*Tab. V.*) cogitandum fuit. David in hoc-ce opus seriò animum convertebat; sed ei tantùm concessit Deus, ut apparatum construeret, delinearet formam, & materiam pararet. Salomon filius ejus Templum inchoavit miris impensis, & septem annorum spatio ædificavit in monte Moria. Tunc ergo Arca Dei, quæ hactenus fuerat in Tabernaculo, quod diu in Silo substitit, deducta est Jerosolymam in Templum; quod dedicatum est cum celebri pompa. Hac-ce Deus manifesta signa edidit præsentiæ suæ, significans quod verè illum locum elegisset, in quo coleretur. Nube impletum est Templum, quo signo priùs collustratum fuerat Tabernaculum.

Salomon in ædificio Templi conatus est, quantùm potuit, exprimere Tabernaculum, efformans ex lapidibus quod primum ex pellibus erat. Conjice, studiose lector, oculos in vestigium hujus ædificii: simul animo cogita totam orthographiam ejus, hoc est, ipsa ædificia super hoc-ce vestigio extructa. Cùm mons Moria, ubi ædificatum Templum, non haberet in vertice suo aream satis patentem, erigendi fuerunt aggeres, ut sufficeret his omnibus capiendis ædificiis & atriis quæ necessaria erant. Vertex Moriæ tercentum & ampliùs cubitis superabat subjectas valles; quapropter pluribus gradibus ad solum Templi perveniendum erat. Mira erat horum graduum dispositio, mira structura, οἰκοδομή, ut loquuntur Evangelistæ:

gelistæ: admirabilis prospectus totius ædificii, quod positum supra montem extabat. In suis quatuor lateribus circumdabatur altis porticibus.

Igitur amovenda est animo opinio simile fuisse Templum Hierosolymitanum templis nostris. Hæc una constant æde; illud, ut dixi, multa ædificia & atria habebat, quæ capere possent infinitam hominum multitudinem. Verùm pars illa quæ repræsentabat Tabernaculum, in quo Arca, altare aureum, candelabrum, mensa panum propositionis, parva erat, comparata majoribus nostris ecclesiis; non enim patebat ultra sexaginta cubitos; quæ magnitudo sufficiebat; soli enim Sacerdotes intra illam admittebantur. Sanctum Sanctorum, quod *oraculum* id est, *loquutorium* dictum est, quia indè Deus alloqueretur summum Pontificem à quo consulebatur, habebat viginti cubitos in longitudine, viginti in latitudine. Velo pars utraque separabatur. Arca, candelabrum, Altare æneum, Mensa Panum propositionis in hoc Templo disponebantur, ut in Tabernaculo. Ante hujus-ce Templi fores expandebatur velum. In introitu erat porticus, in qua duæ columnæ æneæ, una dicta *Jachim*, altera *Booz*. Symbola erant & indicabant quòd Deus Templum illud statueret & confirmaret; ut liquet ex interpretatione harum vocum, quæ Hebraicæ sunt.

Circa ædem sacram erat atrium quod repræsentabat locum illum subdialem quo circumdabatur Taberculum. Multiplex est illud atrium, sive multa atria, quæ propriis septis distinguebantur. Primum atrium & majus patebat omnibus Judæis & gentilibus. Ideo *Gentium* dicebatur, longas habens porticus; in quibus spatiari licebat; sed nulla in eo domicilia, in quibus pernoctaretur. Primum illud & exterius septum complectebatur secundum, quod Israelitas solos admittebat. Septum illud secundum circumdabatur

tur ædificiis, in quibus noctu diuque versari, quin & vesci, munia religionis obire, precari, legere, orare, Legi studere licebat Israelitis, modo tamen mundi essent; nefas erat ulla immunditie pollutum vel limina hujus atrii attingere. Latera ejus quingentorum cubitorum erant. In medio hujus septi tertium erat, quod *Sacerdotum* dicebatur, complectens eorum domicilia, loca ubi commorabantur, comedebant, dormiebant. Distinguebatur in duas partes; intimior continebat Ædem sacram, & cingebatur ædificiis, quæ, prout surgebant, contrahebantur. Hæc fusiùs explicare non est hujus loci nec temporis. Altera pars habebat atrium centum cubitorum & in ejus meditullio altare holocaustorum, in quo sacrificia fiebant.

Ne simile quis credat altaribus nostris, protinùs dicam latum viginti cubitis Hebræis; altum verò decem. In eo aut supra illud non mactabantur victimæ, sed consumebantur, postquam sanguis earum effusus fuerat ad ejus crepidinem, nempe in fossa qua circumdabatur, & sanguis quo respergebatur, exceptus diffluebat per subterraneos canales in torrentem Cedronis. Altari, prout surgebat, diversæ erant crepidines veluti gradus. Quadratum erat; & cùm altum esset, quia ad illud gradibus ascendere non licebat Sacerdotibus, appositus collis erat quo ibant ad summam aream ejus. Ibi multi foculi super quos struebant membra victimarum. Ignem ibi perpetuum subjectis lignis alebant.

Mare æneum quod in Templo majus quàm in Tabernaculo Salomon conflavit, bisseni ænei boves sustinebant, positum pariter inter vestibulum Templi & Altare ad meridiem. Atrium illud, in quo vas illud, & altare quod & holocaustorum appellabatur, proprium erat Sacerdotum qui sacra facerent. Si quis ex populo offerret, poterat ejus prima limina subire. Thro-

re. Thronus Regis erat in eodem atrio, ad dexteram ingredientium per portam orientalem.

Tum Sacerdotum, tum Iſraelitarum atria cingebantur porticibus, gazophylaciis, variis conclavibus, & ædificiis; neceſſariæ enim erant cellæ ad reponendum ſal, quo aſpergebantur membra victimarum, oleum quod infundebatur lucernis candelabri, vinum quod effundebatur cum ſacrificiis; tum ad ſervandas veſtes Sacerdotum & phialas, pateraſque, quarum uſus erat ad excipiendum ſanguinem. Inſuper paranda erant conclavia Sacerdotibus, qui toto tempore quo obirent Sacerdotalia munera, à ſabbato ad ſabbatum, Templo non diſcedebant. Loca ergo illis deſtinata ad veſcendum, ad cubandum. Quin pleriſque ex piis Iſraelitis utriuſque ſexus licitum erat dies nocteſque commorari in Templo, Deo ſervientes, ut Evangelium (*Luc.* 2.) aſtruit de Anna. Ergo Gynæcæa erant, ſive loca propria mulieribus. Adde ſacros conventus agi etiam ſolitos in Templo. Summus judicum conſeſſus in eo erat, quorum amplam ſedem eſſe oportuit.

In ſingulis portis atriorum erant veſtibula. In veſtibulo portæ orientalis atrii Sacerdotum puto collocatum fuiſſe Gazophylacium, ſive diſpoſitas arcas eleemoſynarias. Locus ille exornatus fuerat donariis Principum, ideò conſpicuus. Reſpondebat faciei Ædis ſacræ. Huc veniebant Iſraelitæ adoraturi, ideò JESUS CHRISTUS ibi quandoque ſermonem habebat ad populum frequentem. Ibi, ut opinor, advertit mulierem quæ eleemoſynam detulerat ad arcas eleemoſynarias. Patebat atrium Sacerdotum tribus portis, una ad orientem & duabus aliis, quarum hæc ad ſeptentionem, illa ad meridiem.

Atrium Iſraelitarum ad orientalem plagam unica porta patebat. Hæc dicebatur *Specioſa*; quam non aliam puto ab ea quæ à Joſepho appellatur *Corinthia*, nempè quia

pè quia

pè quia ex ære Corinthiaco conflata, quod genus æris suo splendore non multùm inferius erat auro. In lateribus autem septentrionali & meridionali, in unoquoque tres portæ erant. In latere occiduo nulla porta erat; & ex hac parte conspicuum posticum Templi; cui ne obverterent terga Israelitæ dum egrediebantur Templo, ideo nulla aperta porta in illo latere occidentali.

Israelitarum atrium quadratum erat, habens in quatuor angulis atriola sive minora atria culinis circumdata, quæ serviebant usibus piorum Israelitarum ad coquenda eorum sacrificia; nempe eas partes victimarum, quæ ab offerentibus comedendæ erant *in loco sancto*, ut lex præcipit, nimirum in atriis, vel in conclavibus quæ atria cingebant. Præterea plerique erant, ut modo dixi, viri pii, mulieresque religiosæ, quæ non discedebant de Templo; quibus idcirco clinæ necessariæ. Adductus sum ut crederem, postquam J.C. D.N. repetiit cœlum, discipulos ejus unà cum Maria matre in cœnaculum nempè in superius aliquod Templi ædificium secessisse, & ibi usque ad diem Pentecostes commoratos, oratione, jejunio se præparasse ad illapsum Spiritus Sancti; qui cùm contigit, facta voce magna, excitati quotquot erant in Templo convenerunt, & mirati sunt Apostolos diversis linguis loquentes. Sicuti in angulis atrii Israelitarum erant culinæ ad usum eorum; ita in latere occidentali atrii Sacerdotum, in utroque angulo destinatæ erant culinæ usui Sacerdotum.

Inter porticus atrii Gentium, una erat quæ Salomonis dicebatur; quæ cùm orientalis esset, boreali vento non patebat. In eam hieme, ut verisimile est, frequentiùs se recipiebat populus; idcirco videmus in Evangelio Jesum ibi in porticu sermocinantem.

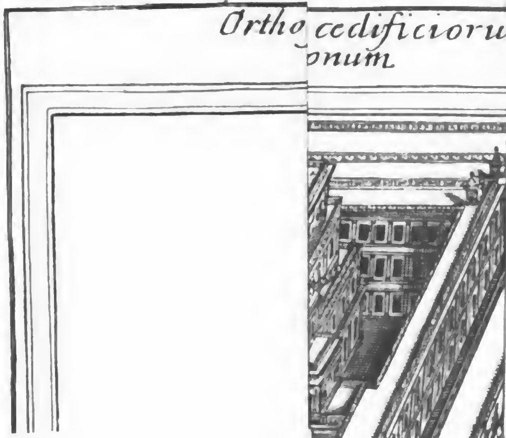
Ante extimum ambitum atrii Israelis, intervallo decem cubitorum, advertenda est lorica, sive lapideus

[redacted]

H plum

TAB: VI

intervallo decem cubitorum, advertendum est fortem, sive lapideus

deus cancellus, ultra quem Gentibus non licebat penetrare. In ista lorica erant erectæ columnæ, inscriptæ Græcis & Hebraicis vocibus quæ interdicebant Gentilibus & omnibus qui casti non erant, ultra prorumpere. Adstabat, ut videtur, publicanus Evangelii juxta hos cancellos, quos non audebat prætergredi; & ideo longè stans despiciebatur à Pharisæo superbo, qui ex atrio Israelis ostio poterat eum advertere.

In orthographia adverte, lector, tum ædificia Templi, tum substructiones ejus, quas tum Josephus tum ipsi Evangelistæ appellant τὰς οἰκοδομὰς Latinus interpres *ædificationes* & *structuras*. Vertex montis Moriæ augendus fuerat, ut diximus, substructionibus, sive aggeribus aggestis. Horum mœnia ad quadringentos cubitos teste Josepho surgebant. Ergo innumeris gradibus perveniendum ad solum Templi, sive ad illam aream in qua ædificatum erat. Substructiones illas ingentibus saxis ædificatas ostendebant Domino Apostoli, cùm Templo egredientes dicebant (*Marc. cap.* 13. *v.* 1.) *Magister aspice quales lapides & quales structuræ.*

Templo Salomonis everso à Babyloniis, Zorobabel post reditum è captivitate Babylonica, aliud Templum in eodem loco, nempè in monte Moriæ, sed non pari magnificentia ac Salomonicum ædificavit. Hocce secundum Templum cùm annis labentibus ex parte dirutum esset, instauravit magnus Herodes, quod à Romanis postea eversum est, non ampliùs restaurandum. Judæi nomine secundi Templi intelligunt tum quod instauravit Zorobabel, tum quod restauravit Herodes. Salomonicum habuit quinque ornamenta sive miracula quibus secundum caruit, primum fuit *Urim & Thummin*, scilicet Ephod, partem vestis Sacerdotalis, quatenùs eo indutus Summus Sacerdos illustrabatur luce & occulta cognoscebat. Secundum miraculum fuit donum prophetiæ, quod dum stetit Tem-

plum Salomonis, frequens erat. Arca fœderis habetur pro tertio miraculo. Quartum fuit ipsa præsentia Dei inter Cherubinos; quam ipse manifestam faciebat, respondens voce clara his à quibus consulebatur; indè locus ubi Arca, dicebatur *Oraculum*. Quintum miraculum fuit ignis de cœlo, qui comburebat victimas; quod sæpiùs contingebat: idcircò de præsentia Dei in Templo Salomonico nulla legitima dubitatio. Hæc autem quinque ornamenta in captivitate amissa sunt. In eversione Templi per Babylonios occultata Arca, & hactenùs latet. Siluit vox Dei ab hoc-ce tempore, donec Verbum caro fieret, & ipse non solùm summum Sacerdotem, sed omnem populum compellaret verbis. Cùm caro factum est, non arcam habuimus, sed nobiscum Deus; qui victimas non inflammavit, sed corda nostra.

Dum prosequeremur Historiam sacram, vidimus præter Hierosolymitanum alia duo fuisse Templa, in quibus quidem coleretur Deus, sed falsa religione. Sannabalat, venia petita à Dario, cujus erat præfectus, deinde ab Alexandro magno post mortem Darii, extruxit in monte Garizim Samariæ Templum in gratiam generi sui Manasse. In eo Samaritani primitùs Deo sacra offerebant: postea Antiochus Epiphanes, non reluctantibus multùm Samaritanis, Jovi hospitali illud consecravit. Post annos autem ducentos quàm fuerat conditum, Joannes Hircanus illud evertit cum urbe Samariæ. Hanc sequentibus annis excitavit Herodes, & *Sebastem* de nomine Cæsaris Augusti appellavit: in ea quoque Templum exstruxit, cui montem Garizim Samaritani prætulerunt. Vidimus etiam ab Onia Templum Deo Israelis sacratum in Ægypto. Sed plura de his Templis non opus est dicere; neque enim in Sacro Codice pro legitimis Dei Templis agnoscuntur.

Addam autem brevem sermonem de Synagogis, qua-

quatenus loca erant, in quibus precibus & lectioni Scripturarum Judæi vacabant. Hinc dicuntur domus doctrinæ & orationis *proſeuchæ*, hoc eſt *oratoria*. In ſcripturis προσευχὴ nomen eſt ambiguum; ſignificat enim orationem & domum orationis: & in utraque ſignificatione occurrit in novi Teſtamenti paginis. Nullam formam peculiarem habent ſynagogæ, niſi quod in illis eſt ſpecies altaris, ſive menſæ, in qua explicatur & evolvitur volumen Legis. Ad orientem arca eſt, ubi reponitur illud volumen. Innumeræ pendent lucernæ ex laqueari. Juxta ſynagogam cubiculum eſt, ex quo mulieres proſpiciunt in ſynagogam virorum; etenim non illis licet in eam intrare, & à viris proſpici. *Synagoga* vox eſt Græca, quæ idem ſonat ac *congregatio*, *cœtus*. Creditur ſynagogas primùm inſtitutas fuiſſe in captivitate, ob inopiam Templi. Sæpè complures erant etiam in eadem urbe Synagogæ. Hieroſolymis 480. numerantur; cùm enim ex toto mundo ter in anno obligarentur Judæi ire Hieroſolymam, quæque natio & ejuſdem conditionis viri aut artis amabant ſimul congregari. Hinc ſynagoga Libertinorum, de qua in Actis (*Cap. 6. verſ. 9.*) nempè ubi ſervi manumiſſi conveniebant. Etiam Romæ plures è Libertinis fuiſſe Judæos Philo memorat libro de legatione ſua ad Caium. Nominatur etiam in Actis ſynagoga Alexandrinorum, nempè conſtans ex Judæis Alexandrinis. Diximus ſynagogas fuiſſe domos doctrinæ, ut eas Philo libro, *quod omnis probus liber*, appellat. Ibi loquitur de amore Judæorum erga Scripturas ſacras. *Has ediſcunt*, inquit, *& alio tempore; ſed præcipuè recurrente die ſeptimo, quem ſacratum exiſtimant, feriantúrque tunc ab omnibus aliis negotiis, quoties ſacras ædes, quas ſynagogas vocant, adeunt: pro ætatis ordine, juniores ad ſeniorum pedes conſidunt, & ad audiendum ſe componunt. Ibi alius ex libro prælegit,*

alius quispiam unus è peritioribus accedens quæ obscura sunt explicat. Eadem Philo dicit libro de septenario, ex cujus verbis colligere est in singulis urbibus, quas Judæi incolerent, maximum fuisse numerum synagogarum. *Septimo quoque die*, inquit, *innumeræ per totam urbem prudentiæ, temperantiæ, fortitudinis, justitiæ, aliarumque virtutum scholæ panduntur, in quibus alii modestè consident, quietè ac placidè, arrectis auribus, cum attentione exacta, eò quod orationum suavissimarum siti correpti sunt. Mox verò exurgens quidam è peritissimis enarrat optima & profutura, quibus omnis vitæ cursus ad id quod melius est provehatur.*

Alibi dicemus Judæos sic partiri biblia sua, ut totum Pentateuchum spatio annuo perlegant in synagogis suis, quibus adjungunt lectionem ex Prophetis. Cùm synagogæ non perinde ac Templum haberentur sacræ, etiam cuique Israelitæ, qui nec Sacerdos nec Levita esset, licebat canere, legere, docere; quod providerat Deus, ut Apostoli & Discipuli ejus, quos extra tribum Leviticam electurus erat, posset annuntiare Evangelium. Satagebant ut diebus Sabbati in Synagogis sermonem haberent ad populum; ut in Actis (*Cap. 16. vers. 13.*) *Die autem Sabbatorum egressi sumus foras portam juxta flumen, ubi videbatur oratio esse.* Ibi προσευχὴ *proseucha* est synagoga; quam significationem habet apud poetam Juvenalem: *in qua te quæram proseucha.* Locabantur juxta flumina, ut commodiùs Judæi lavarent se. Apostoli testimonio Prophetarum ostendebant in Jesum convenire omnia quæ de Christo prænuntiata erant. Si quidem verò multi ex ethnicis frequentabant synagogas amplexati fidem Judæorum, ubi didicerunt ab Apostolis Jesum, quem Judæi crucifixerunt, esse ipsum Messiam expectatum, facilè adducti sunt ad fidem Christianam. Sic nomen JESU

CHRI-

CHRISTI prædicatum eſt, & innotuit Gentibus, ad quod Deus uſus eſt Synagogis Judaicis.

CAPUT V.

De temporis menſuris apud Hebræos, de horis, diebus, hebdomadibus, menſibus, annis, Jubilæis.

QUæ ſuis locis ac temporibus non peraguntur, caſu & temerè fieri cenſentur; quod in Republica, cujus Deus auctor, non poterat contingere. Imò ratio temporum diligens habita eſt, ut quæ præceperat Deus iteranda ſacrificia, inſtaurandas celebritates, eæ certis legibus recurrerent. Intereſt igitur ſcire quibus intervallis ſolerent Hebræi metiri ſiderum curſus, à quibus tempus pendet. Tum etiam quia nihil magis eſt uſitatum omnibus Scriptoribus, quàm rerum de quibus loquuntur tempora ſignare, nominare horas, menſes, annos; quæ nomina inter plures populos ſono quidem communia ſunt, ſed ſæpiùs ſenſu diverſa; neque enim metiendorum temporum ubique eadem ratio eſt. Ergo multùm falluntur qui menſuras temporum Hebræas interpretantur ex conſuetudinibus noſtris, quaſi ab iiſdem initiis nos & Hebræi horas diei, diem ipſum, hebdomadem, menſes, annos, inchoaremus.

Tempus eſt menſura durationis rerum, quas comparando cum ſiderum motu, plus minùſ-ve durare dicimus, dum cogitamus harum durationem his vel illis ſiderum motibus reſpondere; hoc eſt, certos circuitus abſolviſſe ſidera, dum res illæ ſubſiſterent. Multiplici motu moventur ſidera, aut videntur moveri; primùm circa terram, quo totum cœlum unà cum omnibus ſideribus abripitur, aut videtur abripi. Menſura durationis rerum, dum hic motus con-

ficitur, dicitur *dies*; quo nomine non significatur solùm intervallum temporis, quo sol lucet nobis conspicuus, sed illud quo totius cœli fit dicta revolutio, sive realis sive tantùm apparens. Hujus revolutionis initium alii repetunt à meridie, alii à media nocte, alii ab ortu solis, alii ab occasu ejus. Cùm sol occidit, dies incipere censetur ab Hebræis, quibus subsequente occasu finitur. Ita sabbatum quod incipiebat post solis occasum, finiebatur sole occidente; undè videre est in Evangelio, sabbati diebus, cùm sol occidisset, delatos ad Christum multos ægros, quod ne antea fieret impediebat religio Sabbati.

Diem civilem integram revolutam significant Hebræi his duabus vocibus *mane* & *vespere*: vel illis *die ac nocte*. Græci dicunt *νυχθήμερον*, cujus vocis significatio ea est, ut sicut pars diei dies dicitur, ita nox & dies sive *νυχθήμερον* dicatur de parte diei. Quapropter etiam si duæ noctes & unus dies tantùm cum parte diei præcedentis & subsequentis effluxerint, dum res quæpiam fieret, non ideò minùs trium noctium totidemque dierum intervallo, hæc facta diceretur.

Pendet ex hominum arbitrio, in quascumque voluerint partes dividere intervalla temporum, sicut locorum, cæterarumque rerum, quæ divisionis capaces sunt. Olim Hebræi & Græci non alias diei divisiones habebant quàm quæ sensibus deprehenduntur, cùm sol oritur, cùm imminet vertici nostro, & postea ad occasum vergit & occidit. Harum divisionum nomina sunt *mane*, *meridies*, *vespera*: in veteri Testamento usitata sunt. Nondum in viginti quatuor horas tempus diurnæ revolutionis cœli circa terram, divisum fuerat. Romani, pariter ac Judæi partiebantur diem in quatuor quadrantes, quorum unusquisque haberet tres horas, à nostris horis in eo diversas, quod nobis horæ omnes per totum

annum

annum æquales ſint, pars enim ſunt vigeſima quarta temporis illius quo cœlum circa terram revolvitur. Horæ autem ſingulæ Romanorum & Judæorum pars erant duodecima temporis illius quo ſol conſpicuus eſt: quapropter, quoniam per æſtatem longiori tempore ſupra horizontem commoratur, longiores erant horæ æſtivæ hibernis. Prima itaque hora incipiebat cum ortu ſolis, ſexta in meridie, & duodecima abſolvebatur cùm ſol occideret. Undè dicebat Dominus (*Joan. c. 11. verſ. 9.*) *Nonne duodecim ſunt horæ diei?* Sic tertia hora medium illud tempus indicabat, quod eſt inter ſolis ortum & meridiem; ſicut nona quod medium eſt inter meridiem & occaſum ſolis. Undecima, media inter decimam & duodecimam. Tanta non eſt inæqualitas dierum Judæis, quanta eſt nobis, qui longiùs abſumus ab æquinoctiali circulo; ideò horarum hibernarum & æſtivarum, in quas illi diem dividebant, non tantum eſt diſcrimen. Longiores enim illis dies, qui nobis ſunt Pariſiis ſexdecim horarum, non excedunt in Judæa tredecim horas; ideo per totum annum videntur ferè æquales.

Duplicem veſperam diſtinguunt Hebræi. Prima poſt meridiem incipit, ſole inclinante ad occidentem, à ſexta hora ſive à meridie uſque ad noctem. Quando, inquam, ſol incipit declinare, ea eſt veſpera una: poſt occaſum ſolis, eſt veſpera altera. Tempus quod currit quaſi medium inter ſolem inclinantem & occidentem appellant (*Exod.* 12. 6.) *Ben-Arbaim* quaſi dicas *inter veſperas*.

Noctem pariter in quatuor partes dividebant Judæi, quæ dicebantur *vigiliæ*, & quarum quævis tres horas habebat. Primam partem, ſeu vigiliam primam appellabant *caput vigiliarum*, ut in lamentationibus Jeremiæ (*Cap. 2. verſ. 19.*) Secundam dicebant mediam (*Judic. cap. 9. verſ. 19.*) non ideò

quod esset media inter tres noctis vigilias, sed quod ea flueret usque ad adultam seu mediam noctem.

Tertia vigilia nocte media initium & hora tertia matutina finem sumpsit. Postrema dicta *vigilia matutina* oriebatur hora tertia; desinens sexta matutina. Hæ vigiliæ & aliis nominibus designantur in Scriptura; quæ respondent iis noctis partibus, quas quævis vigiliarum describit. 1. Vocatur *Stro*. 2. *media nox*. 3. *Gallitinium*. 4. *Mane*.

Septenarius dierum numerus efficiebat hebdomadem, quæ vox Græca est, indicans hunc numerum septenarium. Per sex dies Hebræis licebat operari; septimo quiescebant, qui ideo dicebatur *sabbatum*, Latinè *quies*. Sabbati religio videtur cœpisse ab origine mundi, quem cùm sex diebus creasset, septimo quievit Deus; cujus rei memoriam religio Sabbati non sinebat deleri ex hominum animis. Deus nos & omnia è nihilo fecit & absolvit primo dierum septenario; postea verò nos refecit primo die hebdomadis; ideò conversa est religio Sabbati in sequentem diem, qua JESUS CHRISTUS auctor vitæ nostræ à morte surrexit.

Originem Sabbati quidam sentiunt non altiùs repetendam quàm à Moyse, qui illud servandum præcipit, sed his dici potest, verbis Domini ad Judæos apud Joannem (*Cap.* 8. *verſ.* 22.) *Moyses vobis dedit circumcisionem* (*non quia ex Moyse est*, *sed ex patribus*) Abraham circumcisus est. Ante Moysem, & Hebræi, imò pleræque Gentes observaverant Sabbata, in quorum periodo sive in his numerandis conveniebant cum Judæis; quod non mirum est, siquidem omnes populi ex filiis Noe orti sint.

Quæ dies sequitur Sabbatum, à Judæis dicebatur *una Sabbati*, quod idem sonat ac *prima Sabbati*. Tota hebdomas nomine Sabbati significatur. Vox autem Græca *μία*, *una*, in novo Testamento interdum

terdum pro *prima* ponitur. Ita ex ordine *secunda Sabbati*, *tertia*, *quarta*, *quinta*, *sexta*, quibus nominibus singulæ dies hebdomadis notantur.

Sexta dies à Judæis Græcè loquentibus dicebatur παρασκευὴ, *parasceve*, id est, *preparatio*; quia in illa paranda erant omnia victui necessaria in sequens sabbatum, per quod jubebantur quiescere; ita ut nec coquere cibos, nec etiam ignem accendere illis liceret. Quod Judæis Hellenistis, id est, Græcè loquentibus, dicitur *parasceve sabbati*, appellatur ab iis qui non nisi Hebraicè loquuntur, *Ereb sabbat*, hoc est, *vespera sabbati*. Parasceves enim proprium tempus nona hora feriæ sextæ incipiebat: quod constat ex illo decreto Imperatoris Augusti, quo post horam nonam in die veneris prohibuerat ne quis in jus vocaret Judæos; qui hoc tempore vacare tenebantur apparandis cibis, cæterisque rebus, quarum usus futurus erat in sabbato. In hac sexta die iter non suscipiebant, quod ante occasum solis facilè confici non posset.

Sabbatum non denotat solùm diem septimum hebdomadis, ut diximus, quod quiescendum erat ab omni opere, sed & totam hebdomadem, id est, septem dies; unde illud Pharisæi apud Lucam: *jejuno bis in sabbato*, id est, in hebdomade. Pariter & nomen *Hebdomas* non solùm usurpatur pro numero septem dierum, sed & septem annorum. Ita nomen illud æquivocum est, & quoties occurrit decet expendere de quo septenario sit intelligendum; an de dierum numero, an de annorum; an denique de certa periodo quę septem annis constat: nam post septem annos, seu septimo quoque anno terra quiescebat, qui annus dicebatur *sabbatarius*; septem autem sabbatariis annis, id est, quadraginta novem annis elapsis, celebrabatur Jubilæus ipso anno quadrage-

drage-

dragesimo nono, & non anno sequenti, ut quidam sentiunt, opinantes quinquagesimum fuisse Jubilæum. Annus quidem Jubilæus in Scriptura dicitur quinquagesimus: verùm sic nominatur eodem sensu quo dies Sabbati appellatur quandoque *octava dies*, quia sabbatum præcedens comprehenditur; in Evangelio *post dies octo*, pro *die sabbati*. Sic Olympiades, quæ constabant quatuor annis, dicuntur *quinquennium*, quia nomine Olympiadis significatur intervallum in quo numerantur duæ olympiades, quæ hoc intervallum terminant. Ita olim ambigui, nunc certò tenemus annum quadragesimum nonum fuisse Jubilæum; dici autem quinquagesimum, cùm indicatur intervallum quinquaginta annorum, in quo duo anni jubilæi occurrunt; quod & postea adstruemus.

In signa & distinctionem temporum, cœlo apposita sunt luminaria illa magna, quæ solem & lunam vocamus. Præter hunc motum quo sol & luna singulis diebus girant circa terram, ab ortu in occasum, proprium habent, quo progrediuntur versus orientem.

Sol 365. diebus, horis quinque, & 49. minutis totum illum circulum, in quo suum cursum conficit, peragrat; luna verò diebus septem & viginti, horis septem, & minutis aliquot pariter emetitur orbitam suam, quæ obliquè secat circulum illum quem sol annuo motu percurrit, & *zodiacum* dicimus. Ergo quem sol annuo spatio, luna singulis mensibus zodiacum percurrit.

Cùm autem luna sole sit celerior, non simul iter faciens, nunc cum illo conjungitur, nunc separatur. Una autem conjunctione ad alteram conjunctionem fluunt viginti novem dies cum horis duodecim & aliquibus minutis; quia dum emetitur orbem suum

luna,

luna, & redit ad illud cœli punctum in quo fuerat conjuncta cum sole, ille jam & aliquantisper progressus est in orientem, ita ut non eum assequatur luna nisi post unum & alterum diem cum aliquot horis.

Hoc temporis intervallum quo luna à sole digressa ad eum revertitur, appellant Hebræi, *jarcha*, quod nomen significat & *lunam* & tempus illud quo à sole digreditur & ad illum redit. Illud temporis intervallum à Græcis dicitur *μὴν* à *μήνη* luna. Undè factum est latinum nomen *mensis*. Menses juxta lunæ cursum primùm fuisse distributos, ideò verisimile est, quod temporum intervalla lunæ cursu faciliùs distinguuntur. Etenim quæ soli conjuncta non apparet, ubi ex illius radiis emergit ab eo digrediens, sub diversis figuris conspicua fit; corniculata, falcata, dichotomos, gibbosa, & tandem similis disco; post quod tempus iterùm gibbosa, dichotomos, falcata, corniculata est, & rursus immersa radiis solis latet aliquantisper.

Nunc annum, scilicet tempus illud quo sol orbem suum absolvit, partimur, nulla habita ratione motus lunæ, in duodecim menses, in quot partes dividitur Zodiacus, qui cum duodecim cœli *ζώδια* animalia, sive signa recipiat, inde nomen habet. Singulis mensibus unum ex illi sol percurrit. Hæc notantur in hoc distico:

Sunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo,
Libraque, Scorpius, Arcitenens, Caper, Amphora, Pisces.

Hebræi menstrua tempora lunæ circuitu describebant, ut indicat ipsum nomen quo menses significabant, quos appellabant, *jarchin* ab *jareac* luna. Quidam opinantur ante diluvium menses omnes fuisse juxta solis

ſolis curſum ordinatos; & quemque anni ſolaris fuiſſe partem duodecimam. Verùm conveniunt viri docti menſes Hebræorum à primis temporibus fuiſſe lunares.

Initium autem menſium ſuorum non ſumebant à coitu luminarium, ſive ab eo temporis puncto, quo luna conjungitur cum ſole, ſed à phaſi ſive prima viſione lunæ. Cùm luna ſolem aſſecuta eſt, non poteſt à nobis ſtatim conſpici, radiis ejus adhuc tota immerſa latet aliquandiu; quia verò celeriùs movetur quàm ſol, protinùs ab eo ſejungitur, versùs orientem properans, ita tandem poſt ſolis occaſum conſpicitur in occidente. Prima illa lunæ viſio initium erat menſium Hebræorum, quod dicitur *Neomenia*, id eſt, *nova luna*. Noviſſimis temporibus Neomenia ſive nova luna cenſita eſt cùm de novo conjuncta fuit cum ſole. Apud veteres Hebræos Neomenia erat cùm luna jam incipiebat à ſole ſeparari, emergere è radiis ejus, & jam ſenſibili ſplendore illuminari. Elongatio lunæ à ſole quæ neceſſaria ut oculis conſpicua ſit, appellatur ab Aſtronomis *arcus viſionis*; qui cùm oculis deprehenditur, menſis initium eſt. Vulgatus interpres initium menſium aliquando appellat *Kalendas*, more Romanorum loquens; *Kalendas* enim Latini appellabant menſium ſuorum primam diem.

Tempus coitus, ſive conjunctionis luminarium dignoſci non poteſt, niſi calculo aſtronomico: non enim apparet luna ſoli conjuncta. Ideo cùm Hebræi rudes eſſent Aſtronomiæ, eo præſertim tempore quo in Rempublicam congregati ſunt, voluit Deus ut à ſola viſione lunæ initia menſium ſumerent: & quoniam intererat ſacra ſuis peragi temporibus, & totius Reipublicæ tempora eſſe ordinatiſſima, cùm illa pendeant ex menſium initio, voluerat Deus illud religioſè obſervari, ſimul & omnibus innoteſcere. Idcirco

præ-

præceperat ut mitterentur in altos montes legati qui prima lunæ cornua deprehenderent, ex quorum testimonio indicarentur tubis neomeniæ. *Buccinate in neomenia tuba, in insigni die solemnitatis vestræ* (*Psal.* 80. 4.) sive in tempore instituto, & die solemnitatis vestræ. Præter tubarum sonum solemnem, tum peculiare sacrificium præstituitur in Numeris (*cap.* 10. *v.* 10.) & Levitico (*Cap.* 23. *v.* 4.) Unde præ cæteris diebus sanctificati dies neomeniarum, qui principia, sive capita mensium nuncupantur ab Hebræis.

Huic-ce rei, quæ tanti momenti videbatur, præerant magni synedrii Senatores. Erant inter eos, qui ea de causa studio Astronomiæ vacarent, & in ipsa Synedrii sede extabant descriptæ omnes lunæ phases. Multo cum delectu eligebantur speculatores idonei, & irreprehensibiles testes, qui ubi instabat tempus primæ apparitionis lunæ, mittebantur, ut dixi, in loca montana & editiora; & ubi novam deprehenderant, id est, eam apparuisse adverterant, celeri cursu rem ad Synedrium referebant. Senatores qui in Synedrio horum speculatorum expectabant reditum, ubi lunam nascentem visam audierant, succlamabant *Mechudas, Mechudas*. Hoc est, *sanctificata est, sanctificata est Neomenia*; quæ illicò tubæ clangore indicebatur. In Judæa purior aer est, ut difficile sit lunam latere per multos dies; quod si contingeret, aut error fefellisset, mensem retexebant, & sic calculos corrigebant, ut error unius mensis non refunderetur in alterum. Solum autem Synedrium jus Neomenias indicandi habebat, cujus decretis, etsi erraret, standum esse Judæi credebant.

Luna orbitam suam sive circulum suum peragrat diebus viginti septem, horis septem, cum aliquot minutis. Hoc intervallum temporis dicitur mensis lunæ *periodicus*. Alter est *synodicus*, quo luna à sole

digref-

digressa, cum denuò assequitur spatio viginti novem dierum, horarum duodecim & 44. minutorum cum aliquibus secundis. Menses periodicos soli possunt Astronomi observare & calculis suis notare. Populi utuntur synodicis, quorum initia, progressus, & finem diversis lunæ figuris distinguunt. Cùm ergo sint viginti novem dierum & horarum duodecim, efficitur ut alii esse debeant dierum viginti novem, alii triginta dierum. Olim, dum stabat Synedrium magnum, definiebant hujus consessus judices quot diebus quisque mensis constaret. Cùm autem ista definitio statim pervenire non posset ad omnes extremas orbis partes, per quas dispersi Judæi, sanciverunt eorum doctores, ut per biduum festum quodlibet celebraretur, ut saltem in aliquo convenirent cum populo Hierosolymitano. Ita non solus dies, in quem præcisè incidebat neomenia, habebatur pro festo, sed & tricesimus dies, ut patet ex hoc-ce versu Horatii (*Lib.* 1. *Satyra* 9.) *Hodie tricesima sabbata*. Videlicet hac-ce die tricesima Judæi diem festum agunt in synagogis suis. Postquam desiit Synedrium; nec habuere Judæi per quos prima lunæ phasis observaretur, aliam rationem inierunt in inchoandis & finiendis suis mensibus. In novissimo, inquam, computo suo constituerunt, ut menses sint alternatim 29. dierum & triginta dierum; hos plenos appellant, illos cavos, quibus unus dies deest. Rem diligentius tractare non est hujus loci, nec quomodo caveant ne in certas quasdam ferias incidant festa, religione quæ priscis ignota fuit.

Jam de anno ut agamus, sciendum quòd Judæi satagerent imprimis, ne eo tempore quo annus solaris revolvitur, bis easdem solemnitates celebrarent; ita annum inchoantes, potissimùm rationem habebant æquinoctiorum, quæ æqualitate dierum & noctium facilè distinguuntur. Antequam Israelitæ exirent de Ægy-

Ægypto, domo servitutis, inchoabant annum ab ea prima lunatione, cujus plenilunium sequeretur æquinoctium autumnale post collectas fruges; quo tempore mundus censetur conditus. Illa ergo lunatio habebatur pro primo mense. Postea cùm egressi sunt de Ægypto, ea tempestate qua aperitur terra & segetes crescunt, in memoriam accepti beneficii mensem illum statuerunt primum mensium, nempe illum cujus plenilunium subsequitur æquinoctium vernum. Spatio illo annuo, intra quod fiunt duo æquinoctia, duodecies luna renovatur; sed cùm duodecim menses lunares non impleant numerum dierum quo sol revolutionem suam absolvit, singulos annos Judæi constituebant duodecim mensium; sed post tertium annum addebant unam lunationem, sive unum mensem, ut modo dicemus.

Menses ab ordine suo appellabant, ut qui primo succederet diceretur secundus: alter tertius, & sic de reliquis. Primus tamen ille quo virescere incipiunt segetes, appellabatur *Avib* aut *Abib*, id est, *spica virens*. Pariter & nomen proprium habebat mensis ille, qui sequitur fruges collectas; quique primùm dicebatur *Ethanim*. Circa tempora captivitatis Babylonicæ, his-ce sequentibus nominibus menses appellati sunt. Primus cui nomen *Avib* dictus est *Nisan*, secundus *Jar*, tertius *Sivam*, quartus *Tammus*, quintus *Ab*, sextus *Elul*, septimus *Tisri* cui olim nomen *Ethanim*, octavus *Marchesvan*, nonus *Kisleu*, aut *Kasleu*, decimus *Thebet*, undecimus *Shebet*, duodecimus *Adar*. Cùm annus fiebat tredecim mensium, qui addebatur, appellabatur *Veadar*, quasi dicas, *&* *Adar* sive *secundus Adar*.

Non solùm diversa tempora distinguimus motu siderum, sed & ipsa rerum diversitate. Diversæ tempestates sibi invicem succedunt; etenim postquàm terra gé-

ra gelu constricta est, solvitur, aperit se, & herbas producit, deinde, æstuat calore, quo maturescunt segetes & fruges, ut possint colligi, antequam hyems redeat. Has tempestates efficit sol, prout accedit aut recedit, & longior vel brevior est mora illius supra Horizontem.

His & illis Horizontis partibus oritur & occidit, eundem tamen tramitem insistens, nempè percurrens Zodiacum, cujus obliquitate efficitur, ut per æstatem dies longiores sint, & breviores tempore hyemis.

In Zodiaco notantur quatuor puncta, quæ illud in quatuor quadrantes dividunt. Astronomi inter duos polos sive puncta circa quæ vertitur mundus, excogitant circulum in duas partes secantem cœlos, quem ideò nominant *Æquatorem*. Ille bis secat Zodiacum duobus in punctis, quæ ut sol attigit bis in anno, dies fiunt æquales noctibus,

Primum punctum initium est veris, aliud initium Autumni. Cùm ab his punctis sol remotior est, si nobis tunc proximus fit, æstas est. Si ultra Æquatorem tunc versetur, fit hyems. Illa verò duo puncta Zodiaci, quibus sol magis aberrat ab Æquatore dicuntur *solstitia*; aliud æstivum, aliud hybernum est.

Olim annua solis conversio, qua circulum suum integrum peragrat, habebatur 365. dierum & sex horarum; quæ horæ collectæ quarto quoque anno diem efficiebant, quo ille annus crescebat. Scilicet cùm alii anni statuantur 365. dierum, ille fiebat 366. & hic dies quo crescebat annus, inserebatur sexto die ante kalendas mensis Martii, sive bis dicebatur sexto Kalendas; propterea annus ille dicebatur *bissextilis* à Romanis, illi sic solebant partiri suos menses, ut prima dies calendæ vocarentur, quia *calebantur* populi hac die ad urbem, nempe convocabantur καλέω voco. Monebantur de die altera, qua iterum convenire

debe-

debebant ad urbem, ut discerent novum ordinem sacrificiorum per reliquum mensem; ideò dicebatur illa dies, *nona* quasi *nova*. Alii censent, ut videtur melius, quòd hæc dies novem diebus præcederet *idus* mensis, id est, medietatem; *iduare* enim idem est quod *dividere*. Sic diversis diebus mensis nomen adscribebant Romani ab illis tribus partibus. Prima dies Januarii dicebatur *calendis*. Deinde secundus dies *quarto nonas*, tertius *tertio nonas* quartus *pridie*, quintus *nonis*. Deinde subsequentes dies *idus* 8.7.6.5.4.3. deinde *pridie*, tandem *idibus*; & usque ad ultimum diem qui dicebatur *pridie calendas*, prout antecederent, appellabantur vel *quinto* vel *sexto calendas*. Scire intererat Kalendarium Hebræorum quoad rationem anni convenire cum Romano; sive utriusque mensuram pendere ex vera anni quantitate, quam tandem elapsis multis sæculis Astronomi deprehenderunt olim majorem habitam quàm par erat, nempe undecim minutis; quo fiebat ut initia mensium jam non responderent iisdem anni tempestatibus. Etenim æquinoctium vernum quod tempore Concilii Nicæni obtinebat diem 20. ac 21. Martii, decimo-sexto sæculo in dies Martii 10. & 11. incidebat; quippe cardo ille propter bissextilem diem ultrò citroque fluctuat ac biduum occupat. Ne autem aliquando incideret in hyemem mensis Martius & Aprilis, qui ex eo nomen habet, quod terra tunc se aperit, expunctis decem diebus, ad pristinas metas sæculi Nicæni relatum est dictum æquinoctium. Et ut deinceps evagari desineret, sive non elongaretur à Martii 20. vel 21. quia annus 365. dierum cum sex horis major est, ut dictum est, quàm par est, nempe undecim minutis, quæ intra centum triginta annos conficiunt unum diem. Constitutum, inquam, est ut post centum annorum numerum non bissextili die cresceret annus; quo tamen

non careret quartum quoque subsequens sæculum, quia in quatuor sæculorum intervallo undecim minuta non quatuor dies integros, sed etiam paulò plus quàm tres dies conficiunt, ut explicant qui de illa anni correctione ex professo disserunt.

Apud Hebræos primus mensis debebat concurrere cum ea tempestate anni, qua novæ segetes virescunt, qui ideò in Scripturis appellatur mensis novarum frugum. Id ex duabus legibus, quarum hæc præcipiebat, ut postridie festi Paschatis offerretur manipulus ex segete hordeacea, non quidem semper matura, sed virenti; torrebantur enim spicæ, ut suo loco dicetur, cùm de festo manipulorum sermo fiet. Altera lege innumeri agni in Paschate erant mactandi, quos hyemis tempore difficile fuisset reperire. Igitur satagendum erat, ut primus mensis, in quo Pascha mactandum, non omnino antecederet æquinoctium. Ut cum iisdem anni tempestatibus semper concurrerent iidem menses, ex tribus annis ille qui desinebat, augebatur uno mense, ita ut haberet tredecim menses. Duodecim menses lunares, sive duodecim lunationes, non efficiunt, nisi 354. dies cum horis 8. minutis 48. cum aliquibus secundis. Ita annus lunaris qui solùm constat duodecim mensibus lunaribus, minor est anno solari undecim diebus, horis duabus & minutis aliquibus. Dixi Judæos non tam ex scientia, quàm ex lunæ visione distribuisse tempora. Cùm ergo ex ipsis rebus intelligerent abesse vernum tempus, in quod necesse erat, ut mensis primus incideret, lunationem quæ *Adar* mensem duodecimum sequebatur, non habebant pro *Nisan* mense primo, sed pro decimo tertio mense. Scilicet statutum erat, ut hujus lunationis, quæ primum mensem faciebat, plenilunium semper contingeret post æquinoctium, id est, post diem in quo sol primum Arietis gradum ingrediens, facit

diem

diem nocti parem. Sic ab hieme removebant mensem primum sine ulla alia observatione Astronomica. Mensis ille intercalatus, sive additus, appellabatur *Embolimaeus*, quasi dicas insititius.

Annorum initia, sive conversiones, sive revolutiones Judaei appellant *tekuphot*. Quatuor autem in annis solaribus observant initia, sive *tekuphot*. Prima *tekuphah* statim statuta est in autumno, initio mensis septimi *Tisri*, qui olim primus erat; postea enim Moyses mensem *Nisan*, ut notat Josephus (*Lib. Antiquit. cap.* 4.) primum in suis fastis ordinavit, quod per hunc Hebraeos ex Ægypto eduxisset; eundem etiam omnium, quae ad rem divinam pertinerent, exordium fecit: alioqui quod ad nundinationes rerum venalium, reliquamque dispensationem anni attinet, nihil de pristino ritu innovavit. Ergo quantùm ad festa & res Ecclesiasticas, annum ordiuntur Judaei à Nisan: in politia verò mensis *Tisri* habetur primus. Duo autem illi menses concurrebant cum aequinoctiis. In altero inchoabatur messis; alius incipiebat post collectas fruges.

Aliud duplex anni initium assignatur à Talmudistis: unum in prima die *Elul*, à quo numeratur novus annus decimandi pecoris; scilicet quot ab illa die nata essent pecora, ut decimum quodque consecraretur Deo. Prima verò die mensis *Shebet*, vel quinta decima die est novus annus plantationis arborum. Ex lege non comedendi erant fructus ex arbore, nisi post tres annos, quo toto tempore arbor censebatur immunda (*Levit. cap.* 19.) Tres illi anni numerabantur ab isto tempore quo currit *Shebet*, & quo solent arbores sulcis deponi.

Anni multiplices erant. Primus annus, constans duodecim mensibus lunaribus, vel tredecim, si intercalaris esset: *Sabbatarius*, constans septem annis:

tertius *Jubilaus*, post transactos septem sabbatarios annos. Post sex annos, septimo terra quiescebat; agri inculti relinquebantur: Judæi non sementem faciebant hoc anno, neque metebant, vineas non putabant, nec uvas colligebant. Quicquid spontè nascebatur, id omnibus erat commune, & indifferenter à quibusvis colligebatur,

Per sex annos qui agricolationi destinati erant, & præcipuè sexto anno tantùm colligebant & recondebant Judæi, ut trium annorum spatio, à sexto videlicet anno usque ad nonum, de repositis vitam tolerare possent. Annus præcedens erat fœcundior, ut promittit Deus in Levitico (*Cap.* 25. 20.) *Quod si dixeritis: quid comedemus anno septimo, si non severimus, neque collegerimus fruges nostras? Dabo benedictionem meam vobis anno sexto, & faciet fructus trium annorum*. Sabbatarius ille annus cum sex annis præcedentibus constituebat hebdomadem annorum. Insuper præceperat Deus Mosi, ut numerarentur septem hebdomades annorum, id est, septies septem, quæ simul faciunt annos quadraginta novem. Annus ille quadragesimus nonus, ut vidimus, dicebatur *Jubilaus*, & erat annus remissionis, quia in eo unusquisque revertebatur in possessionem suam ex qua fuerat ejectus, sive quam vendiderat ultrò aut coactè, ut æs alienum solveret: servis restituebatur libertas. Dicebatur *Jubilaus*, quia annuntiabatur cornu arietis; sic sentiunt qui volunt arietes ab Hebræis appellari *jobelim*; sunt qui putant *jubal* antiquitùs idem significare quod *tuba canere*, unde Jubal (*Genes.* 4. 21.) dictus est *pater canentium cythara & organo*. Viri docti non conveniunt de etymo *Jubilai*. Ex Josepho libertatem significat vox illa, deducique potest à verbo Hebræo *jabal*, quod sonat *afferre*, *adducere*, scilicet quia annus Jubilæus afferebat libertatem,

tatem; & in eo patebat acceſſus ſive reditus ad priſtinas poſſeſſiones. Romæ cùm egentiorem quemque ditior aliquis pretio expelleret, atque is, dum rura in immenſum ſpatiis ſupervacuis extenderet, alios neceſſariò excluderet, cautum fuerat ne quis pluſquam quingenta jugera haberet. Hæc lex dicta eſt *agraria*, quia cavebat ne quis in agros vicinorum irrumperet. Verùm avaritiam meliùs retundebat lex Jubilæi.

Deus inſtituens has annorum hebdomades, nempe annum ſabbatarium & jubilæum, renovabat memoriam creationis quam abſolverat ſeptima die: tum & imaginem aureæ ætatis, ſive conditionis hominum ſi non peccaſſent. Nam in anno ſeptimo omnia erant communia; quidquid ſponte naſcebatur in quocumque agro permittebatur uſui omnium. In jubilæo ſervi recuperabant libertatem, & in avitas poſſeſſiones, quiſquis fuerat ejectus, redibat. Ita jubilæus coercebat cupiditatem: nam quidquid quis eripuiſſet, ſeu vi ſeu coemptione, excidebat manibus cùm jubilæus advenerat. Quomodo & quando fieret agrorum & libertatis reſtitutio docet nos Maimonides: *Ab initio anni uſque ad diem Expiationum neque dimittebantur ſervi, nec ſerviebant dominis ſuis; ſed nec agri reſtituebantur. Quid igitur? Edebant bibebantque ſervi, atque hilares erant, & coronam quiſque capiti ſuo impoſuit. Mox cùm dies Expiationum veniſſet, Senatores ſanhedrin tubis clanxere, atque è veſtigio liberi abierunt ſervi, & reddita dominis prædia ſunt*. Quemadmodum Græci olympiadibus, Romani luſtris, ita Judæi tempora numerabant Jubilæis.

Cùm in Scriptura ſint hebdomades multiplices, quoties in illa de hebdomadarum numero ſermo fit, animadvertendum an ſimplices ſint, ſeu hebdomades

dierum, an de annorum hebdomadibus mentio
Jeremias, quando Judæam invasit Nabuchodon
& Joakim Regem catenis vinxit, prædixerat ab
ce die fore ut Judæi captivi degerent Babylone
septuaginta annos. Ubi elapsi sunt, Cyrus p
Babylone dimisit Judæos liberos. Ubi verò jam
plendi essent, significavit Daniel post septua
hebdomadas, nempe annorum, quæ constant
annis, occidendum Christum; harumq; hebdom
initium designavit decretum quo rex Persarum
misit ut iterum ædificaretur Jerusalem. Tunc
tim Judæi admoverunt manus ædificio suæ
ideò hoc-ce initium latere non potuit. Dec
datum est anno vigesimo Artaxerxis regis Persa
ab orbe condito 3550. Huic annorum numer
de 490. annos, incidit in tempus circa quod JE
CHRISTUS Dominus noster occisus est.

Æræ Judæorum, sive puncta notabilia à q
annos solent numerare, sunt vel conditus mu
vel ab Ægyptiaca servitute Israel liber dimissus
Templum conditum à Salomone. Cœperunt
supputare annos suos, & conscribere omnes c
ctus suos à tempore quo Alexander Macedo,
Magnus, invasit regnum Persarum; hoc enim
mortuo, sub jugo Græcorum fuere, qui illi
minati sunt. Hæc æra dicta est contractuum
usi sunt Judæi, etiam postquam jugum Græc
excusserunt. Ante hanc æram contractuum m
ignorantia Judæorum circa chronologiam usq
tempus quo deficit Scriptura, nempe usque ad
miam. Constantissima est omnium Judæorum
tio, inquit Morinus (*Exercitation. Biblicar.*
exercit. v.) Persici imperii durationem non
fisse annos quinquaginta duos, cùm omnibus
quæ historiæ monumentis certum sit istam du
n

nem non multùm infra ducentos annos esse. Pariter ab regno inchoato Alexandri magni usque ad tempora Machabaica, totum illud intervallum prætermittunt silentio. Nihil habent quod de suorum gestis proferre possint, ut Morinus demonstrat.

KALENDARIUM JUDAICUM.

MONITUM.

IN eo notantur festa, tum à lege olim præscripta, tum postea instituta: dies angariarum, sive jejunia; & lectiones ex sacris Scripturis eo ordine quo in synagogis legebantur. Præter solemnia legalia, & quæ post excidium prioris Templi instituta sunt, addimus ea quæ nunc Judæi observant in suis Kalendariis.

Dies angariarum vocant Judæi in quibus jejunant & affligunt animas suas. Non iisdem diebus assignantur in diversis Kalendariorum editionibus. Advertendum autem est quòd cùm dies Judæorum, & ideò festa inciperent ab occasu solis, hæc cadant in duos dies Kalendarii Romani. Si enim, verbi gratia, dies Paschatis, nempè dies decimus quartus Nisan inciperet die secunda Aprilis ad occasum solis, hoc festum referri posset etiam ad tertiam diem Aprilis.

A primis temporibus legunt Judæi in suis synagogis legem, quam sic partiti sunt, ut singulis sabbatis parascha, id est, portionem legis, sive lectionem legentes, integram intra anni spatium evolvant, sive annus sit embolimæus, sive non: nam si esset communis, tum lectiones circa finem Deuteronomii longiores erant & pauciores, sin embolimæus fuerit, tum pro numero Sabbatorum, in plures & breviores partie-

bantur, ea tamen conditione ut in festo Tabernaculorum, integra perlecta lege rursum à Genesi exordiantur; in hoc enim festo prima Geneseos parascha legitur. Quoad lectiones exscripsi Ligfootium.

Nullo monente quisque advertere potest menses Judaicos non semper concurrere cum iisdem mensibus nostris aut partibus eorum; quia lunatio paschalis v. c. modò citior, modò tardior fit: præterquam ex eo quod dies Hebræorum inciperent ab occasu, ideò menses eorum possunt incidere in duos menses Romanorum, sed etiam contingit ut non concurrant. Diximus pro primo mense Judaico illam lunationem habitam cujus plenilunium proximè sequeretur æquinoctium vernum; quare fit, ut experimur, lunationem illam aliquando mensis intervallo removeri; nempè in Martium mensem, aut in Aprilem incidens. Ita de cæteris mensibus Judaicis, qui omnes duobus mensibus Romanis respondere possunt.

MEN-

MENSIS TISRI, olim dictus *Ethanim*.

I. Civilis. VII. Ecclesiasticus.

Plenus, seu triginta dierum.

Cadens in partem Septembris & Octobris.

1 ROsch *Haschana*. Principium anni, nimirum civilis. *Festum Tubarum*, sive *Clangoris* (*Levit. cap.* 23. *vers.* 24. 25. *Num. cap.* 29. *vers.* 1. 2.)
2
3 *Jejunium Godoliæ*, quia tum occisus est Godolias filius Ahicam, filii Sapham, & Judæi qui cum eo erant in Maspha (4. *Reg. c.* 25. *Jerem. cap.* 41. *v.* 2. Hoc *jejunium* apud Zachariam (*cap.* 8. *v.* 19.) dicitur *septimi*, nempe mensis.
4
5 *Jejunium*. Moriuntur viginti Israelitæ, Rabi Akiba, filius Joseph conjicitur in vincula, ubi moritur.
6
7 *Jejunium* ob decretum in patres nostros gladium & famem propter vitulum fabricatum.

Lectiones.

Deuteronomii cap. 26. v. 1. ad cap. 29. v. 10. Isai. cap. 60. vers. 1. ad finem capitis.
8
9
10 *Jejunium* Kippurim, sive expiationis (*Levit. cap.* 23. *v.* 17.)
11
12

13
14

Lectiones.

Deuter. cap. 29 verſ. 10. ad cap. 31. verſ. 1. Si quando plures erant in anno ſeptimanæ; aliter etenim uſque ad finem libri lectionem producebant.

Iſai. cap. 61. v. 10. ad cap. 63. verſ. 10.

15 *Tabernaculorum Feſtum* ſive *Scenopegia*; quæ ſeptem dierum erat, & inſuper octavam diem habebat.

16
17
18
19
20
21 *Hoſanna Rabba*, ſeu ſeptima Tabernaculorum. ἡ ὀσχοφορία id eſt, *Feſtum Ramorum*.

Lectiones.

Geneſ. cap. 1. verſ. 1. ad cap. 6. verſ. 9.

Iſai. cap. 42. verſ. 5. ad cap. 43. verſ. 11.

22 *Octava Tabernaculorum* Aatſereth (*Levitic.* 23. 26.)

23 *Feſtivitas legis*, ſive gaudium legis & benedictio, in hoc Feſto recolunt Judæi teſtamentum & mortem Moſis Legiſlatoris.

Dedicatio Templi Salomonis abſoluta eſt hac die (3. *Reg. cap.* 8. *verſ.* 65. 66.) *Septem diebus & ſeptem diebus, id eſt, quatuordecim diebus* celebrata eſt iſta dedicatio; *& in die octava dimiſit populos* Salomon.

24
25
26
27
28

Le-

Lectiones.

Geneſ. cap. 6. verſ. 9. ad cap. 12. v. 1.
Iſai. cap. 54. v. 1. ad cap. 55. verſ. 5.

29

Lectiones.

Geneſ. cap. 12. v. 1. ad cap. 18. verſ. 1.
Iſai. cap. 40. v. 27. ad cap. 41. verſ. 17.

30

MENSIS MARHESVAN, vel Marcheſvan.

II. Civilis. VIII. Eccleſiaſticus.

Cavus ſive viginti novem dierum.

Cadit in partem Octobris & Novembris.

1 N*Eomenia.*

2

3

Lectiones.

Geneſ. cap. 18. verſ. 1. ad caput 23. verſ. 1.
Libro 2. Reg. cap. 4. ab initio ad verſum 38. ejuſdem capitis.

4

5

6 Hac die *jejunium* ob excœcatum Sedechiam Regem Juda, & ejus filios coram ipſo interfectos à Nabuchodonoſor (4. *Reg. cap.* 25. *v.* 27.)

7

8

Lectiones.

Genes. cap. 23. vers. 1. ad cap. 25. vers. 19.
Lib. 1. Reg. cap. 1. vers. 1. ad versum 32.

9
10
11
12
13
14
15

Lectiones.

Genes. cap. 25. vers. 19. ad cap. 28. vers. 10.
Malach. cap. 1. vers. 1. ad cap. 2. vers. 8.

16
17
18
19
20
21
22
23

Lectiones.

Genes. cap. 28. vers. 10. ad cap. 32. vers. 3.
Osee. cap. 11. vers. 7. ad cap. 14. vers. 2.

24
25
26
27 Petitio pluviæ tempestivæ in autumno, quam Hebræi apellant *Jore* (*Jerem. cap.* 5. *v.* 24. *Deut. cap.* 11. *v.* 14.) quæ necessaria est sementi. Juxta Genebrardum hæc pluvia non petebatur nisi mense sequenti: forsan in alterutro, prout ferebat tempus.
28
29

MEN-

MENSIS KISLEU,
sive Kasleu.

III. Civilis. IX. Ecclesiasticus.

Plenus sive triginta dierum.

Cadit in partem mensis Novembris & Decembris.

1 N*Eomenia*.
2
3

4 *Lectiones*.
5
6

Genes. cap. 32. vers. 3. ad cap. 37. vers. 1.
Abdiæ totum caput vel *Hos*. cap. 12. vers. 12. ad finem libri.

7 *Jejunium* ob combustum à Rege Joachim volumen, quod scripserat Baruch, dictante Jeremia (*cap.* 36. *vers.* 23.) Hoc jejunium institutum dicit Scaliger ob excæcatum Sedekiam, & jugulatos coram eo ejus filios.
8
9
10

Lectiones.

Genes. cap. 37. vers. 1. ad cap. 41. vers. 1.
Amos cap. 2. vers. 6. ad cap. 3. vers. 9.

11

11
12
13
14
15
16
17

Lectiones.

Genes. cap. 41. vers. 1. ad cap. 44. vers. 18.
Lib. 1. Reg. cap. 3. vers. 15. ad finem capitis.

18
19
20
21
22
23
24
25 *Dedicatio Templi* sive *Encænia*, cujus menti
libro secundo Mach. (*cap.* 2. *vers.* 16.) *lumina*
luminarium Festum appellatur à Josepho (*Lib.* 12.
tiq. cap. 10.) celebrabatur diebus octo ob lumen I
gionis à Macedonibus exstinctæ recuperatum. Pe
pluviæ, quæ *Jore* Hebraicè appellatur (*Deuter.*
11. *vers.* 14.) prima & temporanea. Item pluvi
mentis; tunc ex Genebrardo tempus serendi in
dæa.
26

Lectiones.

Genes. cap. 44. vers. 18. ad cap. 47. vers. 27.
Ezechiel cap. 37. vers. 15. ad finem capitis.

27
28
29
30

MEN

MENSIS THEBET.

IV. Civilis. X. Ecclesiasticus.

Cavus, sive viginti novem dierum.

Cadit in partem Decembris & Januarii.

1 N*Eomenia.*
2
3

Lectiones.

Genes. cap. 41. vers. 27. ad finem libri.
Lib. 1. Reg. cap. 2. ab initio ad versum 13.

4
5
6
7
8 *Jejunium*, quòd illo die lex in Græcum versa sit tempore Ptolemæi Regis, & tenebræ occuparint mundum triduo. Hinc, inquit Genebrardus, Judæos Alexandriæ LXX. Interpretum memoriam coluisse anniversario Festo, Philo tradit *lib.* 10. *de vita Mosis*. Verùm Judæi Græca lingua utentes, sive Hellenistæ, & Judæi hebraizantes non conveniebant. Idem ille dies aliis causa fuit mœroris, aliis lætitiæ. Græcam versionem odio habent Judæi qui nunc hebraizant omnes.
9 *Jejunium*. Non scripserunt Magistri, quare ea dies notata inter dies afflictionis.
10 *Jejunium*. Quod appellatur decimi, quando admovit

movit manum suam rex Babylonis, ad obsidendum & expugnandum Hierosolymam.

11

Lectiones.

Exod. cap. 1. vers. 1. ad cap. 6. vers. 1.
Isai. cap. 27, vers. 6. ad cap. 28. vers. 14. vel
Jerem. cap. 1, vers. 1. ad cap. 2. vers. 4,

12
13
14
15
16
17

Lectiones.

Exod. cap. 6. vers. 2. ad cap. 10. vers. 1.
Ezech. cap. 28. vers. 25. ad finem capitis 29.

18
19
20
21
22
23
24
25

Lectiones.

Exod. cap. 10. vers. 1. ad cap. 13. vers. 17.
Jerem. cap. 46. vers. 13. ad finem capitis.

26
27
28
29

MEN-

MENSIS SHEVETH, vel Shebet, vel Schebat, vel Sebat,

V. Civilis. XI. Ecclesiasticus.

Plenus, triginta dierum.

Incidit in partem Januarii & Februarii.

1 N*Eomenia*. Principium anni arborum, nempe à quo numerantur quinque anni, quibus completis licebat arboris novos fructus comedere (*Levit.* 19. 24.)
2
3

Lectiones.

Exod. cap. 13. vers. 17. ad cap. 18. vers. 1.
Jud. cap. 4. vers. 4. ad cap. 6. vers. 1.

4
5
6
7
8 *Jejunium*, quoniam tunc mortui sunt justi, qui extiterant diebus Josue (*Judic. cap.* 2. *vers.* 10.)
9
10

Lectiones.

Exod. cap. 18. vers. 1. ad cap. 21. vers. 1.
Isai. cap. 6. integrum.

11
12
13
14
15

Lectiones.

Exod. cap. 21. verſ. 1. ad cap. 25. verſ. 1.
Jerem. cap. 34. verſ. 8. ad finem capitis.

16
17
18
19
20
21
22
23 *Jejunium.* Ob id ſcilicet quod Iſraelitæ congregati ſunt omnes adversùs Tribum Benjamin propter concubinam in Gabaa violatam, & propter idolum Michæ (*Judic. cap.* 20.)
24
25
26

Lectiones.

Exod. cap. 25. verſ. 1. ad cap. 27. verſ. 20.
Lib. 1. Reg. cap. 5. verſ. 12. ad cap. 6. verſ. 14.

27
28
29

Lectiones.

Exod. cap. 27. verſ. 20. ad cap. 27. verſ. 11.
Ezech. cap. 43. verſ. 10. ad finem capitis.

30

MEN-

MENSIS ADAR.

VI. Civilis. XII. Ecclesiasticus.

Cavus, sive viginti novem dierum.

Cadit in partem Februarii & Martii.

1 N*Eomenia*. Ex Genebrardo, *Teruma*, id est, primitiæ tunc offerebantur.
2
3

Lectiones.

Exod. cap. 30. vers. 11. ad cap. 35. vers. 1.
Lib. 1. Reg. cap. 18. vers. 1. ad vers. 39.

4
5
6
7 Mortuus est Moses magister noster (*Deuter.* 34. *vers.* 5. & 6.) quare & jejunium.
8
9 *Jejunium*. Schola Sammai, & schola Hillel inter se contendere cœperunt.
10
11
12

Lectiones.

Exod. cap. 35. vers. 1. ad cap. 38. vers. 21.
Lib. 1. Reg. cap. 17. vers. 13. ad vers. 26. ejusdem capitis.

13 Festivitas decreta, quia Nicanor in ea interfe-

ctus est. (2. *Mach.* 15. *vers.* 37.) Genebrardus ibi collocat jejunium Esther.

14 *Sortium festum minus* (*Esther.* 1. 4. *vers.* 16.)

15 *Sortium festum majus* (*Esther. cap.* 9. *vers.* 16.)

In 2. lib. Mach. hi dies vocantur Mardochæi.

In Talmude tractatu *Shekalim*, dicitur quod decimaquinta mensis Adar sedent Mensarii in urbibus, & vigesima quinta sedent in Templo ad exigendum dimidium sicli, quod tributum quisque Judæus Templo pendebat.

Dedicatio Templi Zorobabelis, facta quidem est in hoc mense, ut videre est in Esdræ lib. 1. cap. 6. vers. 16. sed non dicitur quo die.

16

17

18

Lectiones.

Exod. cap. 38. vers. 21. ad finem libri.

Lib. 1. Reg. cap. 7. vers. 50. ad cap. 8. vers. 21.

19

20

21

22

23

24

Lectiones.

Levit. cap. 1. vers. 1. ad cap. 6. vers. 1.

Isai. cap. 43. vers. 21. ad cap. 44. vers. 24.

25

26

27

28

28

29

Locus Embolismi, sive mensis Embolimæi, nempe qui certo anno inserebatur, ut ille annus fieret tredecim lunarium mensium. Ille tertius decimus mensis appellabatur Ve-Adar, id est, *Adar secundus.*

MENSIS ABIB, sive Nisan.

VII. Civilis. I. Ecclesiasticus.

Plenus sive dierum triginta.

Cadit in partem Martii & Aprilis.

1 N*Eomenia.*
Jejunium, quod eo die mortui sunt Aaronis filii (*Levit.* 10. 1.)
2
3

Lectiones.

Levit. cap. 6. vers. 1, ad cap. 9, vers. 1.
Jerem. cap. 7. vers. 21, ad cap. 8, vers. 4.

4
5
6
7
8
9
10 *Jejunium* ob mortem Mariæ (*Num.* 20. 1. & *c.* 3. 4. & *c.* 6. 1.) Hac die decima eligebatur Agnus Paschalis, qui mactabatur die decima quarta.
11
12

Lectiones.

Levit. cap. 9. vers. 1. ad cap. 12. vers. 1.
Lib. 2. Sam. cap. 6. vers. 1. ad cap. 7. vers. 17.

13

13
14 *Pascha*, exterminatio fermenti. Comburitur quidquid repetitur panis fermentati post exactam inquisitionem.
15 *Azyma*.
16 *Crastinus dies Sabbati*, sive *Festi*, nempè Paschatis secundus dies, in quo offertur *Omer* sive manipulus novæ messis hordeaceæ, qui solemni pompa deferebatur ad Templum. Ab hac die secunda post Pascha numerantur dies Pentecostes sive quinquaginta dies, quibus completis celebrabatur festum Pentecostes.

17
18
19

Lectiones.

Levit. cap. 12. vers. 1. ad cap. 14. vers. 1.
Lib. 2. Reg. cap. 4. vers. 42. ad cap. 5. vers. 20.

20
21 *Solemnitas finis Azymorum*.
22
23
24
25
26 *Jejunium*. Moritur Josue filius Nun.
27

Lectiones.

Levit. cap. 14. vers. 1. ad cap. 16. vers. 1.
Lib. 2. Reg. cap. 7. vers. 3. ad finem capitis.

28

29 Notat Genebrardus hoc menſe factam petitionem pluviæ, quam *Malkoſch* appellant, tardam, ſerotinam, vernam, meſſi mox futuræ commodiſſimam (*Zachar.* 10.)
30

MEN-

MENSIS JIAR,

VIII. Civilis, II. Ecclesiasticus,

Cavus, sive viginti novem dierum,

Cadit in partem Aprilis, & Maji.

1 Neomenia.
2
3 *Lectiones.*
Levit. cap. 16. vers. 1. ad cap. 19. vers. 1. Ezech. cap. 22. vers. 1. ad versum 17. ejusdem capitis.
4
5
6
7
8
9
10 Jejunium, quod eo die obierit Heli, & capta sit Arca fœderis. Lib. 1. Reg. cap. 4. vers. 18.
11 *Lectiones.*
Levit. cap. 19. vers. 1. ad cap. 21. vers. 1. Amos cap. 9. vers. 7. ad finem lib. vel Ezech. capit. 20. vers. 2. ad vers. 21.
12
13
14 Pascha secundum celebrandum ab iis quibus non licitum fuerat, vel non potuerant Pascha celebrare mense primo.
15
16
17
18
19

Le-

Lectiones.

Levit. cap. 21. verſ. 1. ad cap. 25. verſ. 1.
cap. 4. verſ. 15. ad finem.
20
21
22
23 Simon Gazam capit ex Scaligero.
24
25
26

Lectiones;

Levit. cap. 25. verſ. 1. ad cap. 26. verſ. 3.
cap. 32. verſ. 6. ad verſ. 28.
27
28 Jejunium. Moritur Samuel Propheta; pl
ab omni populo.
29

MENSIS SIVAN,
vel Sivuam.

IX. Civilis, III. Eccleſiaſticus

Plenus, dierum triginta.

Cadit in partem Maji, & Junii.

1 NEomenia.
2
3

Lectiones;

Levit. cap. 26. verſ. 3. ad finem libri. Jerem
16. verſ. 19. ad caput 17. verſ. 15.
4
5
6 Pentecoſte, ſive Feſtum ſeptimanarum,
ſep

ſeptem completarum hebdomadarum à die ſecunda poſt Feſtum Paſchatis,
7
8
9
10

Lectiones .

Num. cap. 1. verſ. 1. ad cap. 4. verſ. 21. Oſ. c. 1. verſ. 10. ad cap. 2. verſ. 21.
11
12
13 In hac octava die fuiſſe magnam celebritatem dicit Genebrardus, ſed fallitur, neque enim habebat octavam ſive *Aatſereth* , ſed ipſa Pentecoſte erat quaſi *Aatſereth*, hoc eſt, concluſio Paſchatis.
14
15
16
17
18

Lectiones .

Num. cap. 4. verſ. 21. ad capit. 8. verſ. 1. Judic. cap. 13. verſ. 2. ad finem capitis.
19
20
21
22
23 Jejunium , Quòd decem Tribus tunc deſierint primitias portare Jeroſolymam diebus Jeroboam. Lib. 3. Reg. cap. 12. verſ. 27.
24
25 Jejunium ob interfectum Magiſtrum Simeonem Gamalielis filium, & Magiſtrum Iſmaelem Eliſæi filium, & Magiſtrum Hananiam Saggan, ſive Sacerdotem ſecundum,
26

Lectiones.

Num. cap. 8. verſ. 1. ad cap. 13. verſ. 1. Zachar. cap. 2. verſ. 10. ad cap. 4. verſ. 8.

27 Jejunium. Combuſtus eſt Rabbi Hanina filius Tardion unà cum libro legis. Jerem. c. 26. verſ. 13.

28

29

30

MENSIS TAMMUZ, ſive Tamuz.

X. Civilis, IV. Eccleſiaſticus,

Cavus, ſive viginti novem dierum,

Cadit in partem menſis Junii, & Julii.

1 Neomenia.

2

3

Lectiones.

Num. cap. 13. verſ. 1. ad cap. 16. verſ. 1. Joſue cap. 2. totum.

4

5

6

7

8

9

10

Lectiones.

Num. cap. 16. verſ. 1. ad c. 19. verſ. 1. lib. 1. Samuel cap. 11. verſ. 14. ad cap. 12. verſ. 23.

11

12

13
14
15
16
17 Jejunium quarti mensis ob tabulas legis fractas: Exod. capit. 32. vers. 19. Item quia eo die desiit ἐνδελεχεισμὸς, sive Sacrificium juge, & Epistemon legem combussit, posuitque Idolum in Templo.
18
19

Lectiones.

Num. cap. 19. vers. 1. ad capit. 22. vers. 2. Jud. cap. 11. ad vers. 34.
20
21
22
23
24
25
26

Lectiones.

Num. cap. 22. vers. 2. ad cap. 25. vers. 10. Mich. cap. 5. vers. 7. ad cap. 6. vers. 9.
27
28
29

Lectiones.

Num. cap. 25. vers. 10. ad cap. 30. vers. 2. Lib. 1. Reg. cap. 18. vers. 46. ad finem capitis.

MEN-

MENSIS AB.

XI. Civilis, V. Ecclesiasticus

Plenus, triginta dierum;

Cadit in partem Julii, & Augusti.

1 NEomenia. Jejunium quòd eo die Aar
tifex è vita excesserit.
2
3

Lectiones.

Num. cap. 30. vers. 2. ad cap. 33. vers. 1.
cap. 1. vers. 1. ad cap. 2. vers. 4.
4
5
6
7
8
9 Jejunium quinti mensis ob incensam eo d
salem & Templum primò à Chaldæis, secund
manis. Item quòd Mosis Principatu decretu
manaverit patres nostros non ingressuros terr
missam.
10
11
12 *Lectiones,*
Num. cap. 33. vers. 1. ad finem libri. Jere
à versu 4. ad vers. 29.
13
14
15
16
17

18 Jejunium. Extincta eſt lucerna veſpertina in diebus Achaz Regis. Hanc lucernam Occidentalem vocat Genebrardus.

19

20 *Lectiones*.

Deuter. cap. 1. verſ. 1. ad cap. 3. verſ. 23. Iſai. cap. 1. verſ. 1. ad verſum 28.

21 Ex Seldeno in hunc diem incidebat Xylophoria, qua die portabantur ligna in Templum. Aliis placet in ſequentem menſem differre hoc feſtum.

22

23

24

25

26

27

28 *Lectiones*.

Deuter. cap. 3. verſ. 23. ad cap. 7. verſ. 12. Iſai. cap. 40. verſ. 1. ad verſ. 27.

29

30

MENSIS ELUL,

XII. Civilis, VI. Eccleſiaſticus,

Cavus, ſive viginti novem dierum.

Cadit in partem Auguſti, & Septembris.

1 NEomenia.

2

3 *Lectiones*.

Deut. cap. 7. verſ. 12. ad cap. 11. verſ. 26. Iſai. cap. 49. verſ. 14. ad cap. 51. verſ. 4.

4

5

5
6
7
8
9
10
11
12 *Lectiones.*
Deut. cap. 11. verſ. 26. ad cap. 16. verſ. 18. Iſai. cap. 54. verſ. 11. ad cap. 55. verſ. 4.
13
14
15
16
17 Jejunium. Moriuntur exploratores, qui diffamaverant terram, nimirùm promiſſionis.
18
19
20 *Lectiones.*
Deut. cap. 16. verſ. 18. ad cap. 21. verſ. 10. Iſai. cap. 51. verſ. 12. ad cap. 52. verſ. 13.
21 Xylophoria, Feſtum in quo portabantur Templo ligna.
22
23
24
25
26
27
28
29 *Lectiones.*
Deuter. cap. 21. verſ. 10. ad cap. 26. verſ. 1. Iſai. cap. 34. ab initio ad verſum 11.

Finis Kalendarii Judaici.

CA-

CAPUT VI.

De Judaeorum Festis.

ORdo postulat ut exponamus quibus ritibus celebrarentur festivitates illæ, quarum tempora in præcedenti Kalendario notantur. Festorum alia sæpiùs in anno recurrebant, ut Sabbatum & Neomeniæ. Alia erant anniversaria, ut Pascha, Pentecoste & cætera. Alia denique post aliquot annos recurrebant, ut annus septimus sive Sabbatarius; qui ideò solemnitatibus accenseri potest, quia quasi erat perpetuum Sabbatum, id est, quies. Quiescebat terra inculta, quicquid tunc temporis ferret, cedebat pauperibus, vel feris. Debita à creditoribus non exigebantur hoc anno.

Similiter & inter solemnitates Judæorum numerare licet annum, qui jubilæus dicebatur; solemnis enim erat & festivus. Dabatur remissio servis, ut dictum est, & emptæ possessiones ad veteres dominos redibant: sic custodita est distinctio Tribuum; & cavit Legislator, ne divites prædia ad se rapere studerent, & dum soli omnia possiderent, cæteri egestate premerentur, insuper figurabat annus ille festivus tempus acceptabile, quo nobis reditus in cælum sub Christo patuit, cujus possessione excideramus servi facti. Manumissio autem servorum & remissio possessionum non fiebat ante decimum diem mensis Tisri, quo tempore illa publicata est tubis. Novem prioribus diebus hujus mensis feriabantur servi, genioque indulgebant, serta plectentes in signum propinquæ libertatis. Mox cùm dies expiationum venisset, Senatores Sanhedrin tubis clangebant, atque è vestigio liberi abibant servi, & reddebantur dominis prædia. Hoc non vacat mysterio; aliter enim quàm sanguine hostiæ

quæ hac die placabat Deum, hoc est ſanguine Chriſti quem hæc hoſtia figurabat, nec libertatem recuperare, ſed nec habere acceſſum ad cœlos poſſumus.

Feſta in anno ſæpiùs recurrentia ſunt primò ſabbatum, quod religiosè à Judæis obſervabatur. Vox iſta *Sabbatum*, ut diximus, venit à verbo Hebræo *ſabath*, *quieſcere*, quia in eo ab omni opere ceſſandum erat. Die veneris ſingula ad victum neceſſaria parabantur, qui ideò vocabatur παρασκευὴ *paraſceve*, id eſt, *præparatio*. Incipiebat Sabbatum die Paraſceves poſt occaſum ſolis; finiebatur verò poſt proximum occaſum ſolis, ut omnes feſti dies. Quandoque in Scripturis tota hebdomas vocatur Sabbatum. Omnia feſta in quibus ſcilicet erat quieſcendum, ſive tenebantur Judæi ceſſare ab omni opere, appellabantur Sabbata. Deus interdixerat ne quis ignem in ſabbato accenderet; ergo in paraſceve paulò ante occaſum ſolis, quiſque in domo ſua candelam accendebat, qua poſtera die uti poſſet. Omnia quæ niſi cocta non manducabantur, in craſtinum diem quoque coquenda erant. Ne autem dum inciperet Sabbatum, Judæi deprehenderentur cuipiam operi vacantes, inſtans illud ſignificabatur buccina ex ſolario celſæ alicujus domus. Primus ſonus edebatur tempore oblationis veſpertinæ, id eſt, circa nonam horam, quæ tertia noſtra eſt pomeridiana. Ad hunc ſonum, ceſſabant opera agri. Ad ſonum ſecundum, opera urbis, valvis ſubductis. Ad tertium, cùm ſol occaſui eſſet proximus, accendebant lucernas. Non ſemel obſervatum quà religione, ne ſuperſtitione dicam, ſolerent Judæi quietem ſabbati obſervare. Omninò illis quieſcendum erat; poterant tamen bis mille cubitos emetiri, iter agendo, quod ſpatium dicebatur *iter ſabbati*; quia ſcilicet cùm olim bis mille cubiti diſterminarent arcam & caſtra Iſraelitarum, & in ſabbatis orationis cauſa ad arcam accederent, ideò tantum ſpatii

con-

conficere opinati ſunt non adverſari ſabbati quieti.

Jam de Neomeniis ſatis ſuperque locuti ſumus. Has ut feſtos dies obſervari non præceperat Deus; attamen circa illas religio Judæos inceſſerat; quia Deus præceperat (*Num. cap.* 8. *v.* 11.) ut in menſium initiis offerretur holocauſtum: undè tanta cura in eo die cognoſcendo, quo novilunia, ſive Neomeniæ contingerent; ut ſuprà vidimus.

Feſta majora celebranda erant in Hieroſolymis in Templo, ubi omnes maſculi apparere tenebantur ter in anno, nempè ad tria feſta Paſchatis, Pentecoſtes & Tabernaculorum; quæ lex ſpectabat tantùm maſculos, non mulieres, non virgines, quæ quandoque Scriptura appellat concluſas, abditas. De apparendo Hieroſolymis illis non poſita lex erat; ſed nec interdicebantur ab iſta apparitione.

Primum trium ſolemnium Feſtorum celebrandum erat decima quarta die menſis Niſan (qui primus eſt in rebus Religionis) ad veſperam, ſive potiùs *inter veſperas*, hoc eſt eo tempore; ut ſuprà diximus, quod medium eſt inter duas veſperas, nimirùm poſt meridiem, inter ſolem inclinantem & occidentem. Eo, inquam, tempore Agnus in Templo mactabatur, qui aſſatus comedendus erat initio proximæ noctis, ineunte decima quinta die menſis Niſan.

Advertendum eſt tunc fuiſſe plenilunium, & ideò tempus fuiſſe idoneum ſuſcipiendæ profectioni, quod ne elaberetur, omni celeritate primum Paſcha celebrandum fuit in Ægypto: & paſchata ſequentia pariter celeriter celebranda fuere, ut veteris Paſchatis memoria tum ſervaretur, tum potiſſimùm indicaretur, quale futurum erat verum Paſcha, videlicet JESU CHRISTI ſacrificium in cruce, quod tanta temporis velocitate peractum eſt, ut vix concipiatur quomodo ſuffecerit brevitas iſtius temporis in quo contigere omnia quæ ab Evangeliſtis circa paſſionem

ejus enarrantur. Decebat liberationem Ægyptiacæ servitutis fieri tempore conspicuo. Contigit in plenilunio quod facilè oculis advertitur, & in plenilunio mensis Nisan post æquinoctium vernum, cùm terra quasi carcere hyemis solvitur, aperitur, & induit se floribus, ut aliud anni tempus non faciliùs advertatur. Eodem mense, cum luna plena esset post æquinoctium vernum, pariter Deus per JESUM CHRISTUM qui tunc passus est, diaboli servitute, cujus Ægyptiaca signum, homines liberavit.

Nomen *Pascha*, hujus festi quo mactabatur & comedebatur Agnus, derivatur à *Pesach*, *transivit*, quia transierit Angelus Domini per ædes Ægyptiorum, & primogenitos eorum interfecit omnes, parcens Judæis. Hi postes suos tinxerant sanguine agni, scilicet soli qui sanguine Christi respersi sunt, mortem æternam non subibunt.

Die decima mensis Nisan legebant Agnum Judæi (*Exod. cap.* 12. 3. 6.) mactandum die decima quarta, non alibi ante extructum Templum quàm in Tabernaculo, postea Hierosolymis, (*Deuter.* 16. 5. 6.) unde Dominus verè agnus, de se dicebat quod non conveniret ut alibi moreretur quàm Hierosolymis. Comedendus erat cum lactucis agrestibus, (*Exod.* 12. 8.) ossa ejus non erant confringenda, quod & Christo in cruce pendenti contigit, latronum verò, qui simul crucifixi fuerant, crura fracta sunt. Non aliquid de agno superesse debebat. Ne id fieret plures conveniebant ad ejus comestionem. Sine synaxi, inquam, hoc est, sine cœtu non comedebatur. Ad minimum societas Paschalis requirebat decem convivas. Hos ritus præceperat Deus, ne in confringendis ossibus tempus tererent Israelitæ, quia accelerandus erat exitus eorum ex Ægypto; sed & vaticinium fuit, quòd extra morem suum Romani non frangerent crura Domini; qui & comedendus erat à Chri-

stianis

ſtianis in publico cœtu, cujus & typus fuit ſocietas paſchalis quam lex præſcribebat. Aſſandus quoque, non coquendus Agnus Paſchalis, ne partes ejus divellerentur, quod lex præcavebat.

Agnus Paſchalis comedendus erat abſque fermento, quod Græcè dicitur ζύμη; unde panis *azymus*, id eſt, panis ſine fermento, quo utendum erat in Paſchate. Ratio præcepti hujus eſt, quia exitus Iſraelitarum ex Ægypto fieri debuit cum feſtinatione. Rex territus cæde primogenitorum ſtatim dimiſit eos liberos, imo juſſit celeriter exire, ideò non licuit eis, dum parabant viaticum, expectare donec maſſa farinacea fermentaretur. Simul hoc præcepto edocebatur nil retinendum ex vetuſtis conſuetudinibus Ægypti, ſed mores novos eſſe inſtituendos. Panis enim fermentatur, cùm vetus maſſa acida admiſcetur huicce quæ de novo pinſitur. Hæc innovatio potiſſimùm ſpectabat Chriſtianos, quos decet eſſe *azymos*, in quibus videlicet nihil vetuſtum eſſe debet, redolens pravos & vetuſtos mores.

Ex lege Paſchatis, Judæi per ſeptem dies veſcebantur panibus azymis, ſive non fermentatis. (*Exod.* 12. *v.* 19.) Dies illi ideò azymorum dicebantur. Initio decimæ quartæ diei menſis Niſan ſingulari cura expurgabatur domus ab omni fermento, ad quod alludens Paulus, ut doceret Chriſtianos ab omni labe ſe præſtare debere immunes, comeſturos Chriſtum qui verè Paſcha eſt, aiebat: *expurgate vetus fermentum*. Judæi ſcrutabantur ædes ſuas in omnibus angulis, ne ſorex in illos panem fermentatum detuliſſet. Nomen panis ore non uſurpabant, ne animus ſe pollueret cogitatione fermenti. Hac conſuetudine utitur Paulus, ut expelleret cogitationes immundas, docendo ne nominandos quidem eſſe impuros actus.

Lex præcipiebat tantùm ſeptem azymorum dies, à die decima quinta Niſan; verùm cùm eo tempore

quo Agnus mactabatur, omne fermentum interdiceretur, à pervigilio Paſchatis, poſt occaſum ſolis, die decima quarta incipiente fieret inquiſitio fermenti, cujus collectæ omnes particulæ ſequenti die ante meridiem igne abſumerentur, ideo decima quarta dies ante numerabatur inter dies Azymorum, & horum prima dicebatur, ut pluribus comprobatum eſt in tractatu quem edidimus de Paſchate. Dies autem decima quinta erat Azymorum celeberrima quà ab omni opere ceſſandum.

Die altera, nempe decima ſexta offerebantur in Templo primitiæ meſſis: tempus enim erat quo ſeges emittebat ſpicas; undè menſis Niſan olim dicebabatur *Abib*, quod nomen ſignificat *ſpica virens*. Primitiæ autem illæ ab Hebræis appellabantur *omer*, id eſt, decima pars menſuræ, quæ dicebatur epha, menſura aridorum; de qua ſuo loco ſermo fiet. Iſtas autem primitias Græci interpretes dixere *δράγμα*, id eſt, manipulus, nempè ſegetis, quæ ſufficeret implendo vaſculo *omer*. Lex non præcipit ex quo genere frumenti demetendus eſſet ille manipulus; ſed traditione Judæi acceperant eligendam hordeaceam ſegetem, quæ citiùs matureſcit. Sed ſi in Paſchatis diebus nondum eſſet matura, igne torrendas eſſe hordei ſpicas & confringendas in morem farris lex præmonebat. (*Levit. cap. 2. v. 14.*)

Hanc legem ſic adimplebant Sacerdotes, quibus id ſorte obtingebat. Manipulum ferebant in atrium Templi, excutiebant, & grana excuſſa & ventilata igne torrebant in ſartagine perforata. Confringebantur indè mola molendinaria, ea videlicet qua fabæ frangebantur, atque ex his confractis ſuccernebant ſimilaginis menſuram *omer*, quantùm ſufficeret huic vaſculo implendo. Hanc ſimilaginem perinde ac omnia farta oleo commiſcebant, pugillum thuris adjungentes, atque ad orientem agitabant, videlicet movebant huc

huc & illuc, ſurſum & deorſum; poſtea adolebant in altari. Falx non poterat mitti in meſſem ante illam oblationem. Ab hac autem die, quo facta erat, nempe die decima ſexta menſis Niſan, ſeptem ſeptimanę, ſive quadraginta novem dies numerabantur. Patris-familias ea cura erat ſingulis diebus effari, qui dies ab iſto termino numeraretur an prima, an ſecunda eſſet ſeptimana ex ſeptem ſeptimanis; & qui dies talis & talis ſeptimanæ. Verbi cauſa, die decima ſeptima menſis Niſan, veſpere poſt occaſum ſolis, cùm dies ille inciperet, ſic loquebatur in primo die: Hic primus dies, nempe decimus ſextus, primus eſt primæ hebdomadis omer. Sequenti die; hic dies eſt ſecundus primæ hebdomadis, & ſic reliquis diebus hebdomadis. Altera ineunte hebdomade, dicebat pater-familias, hic dies eſt primus ſecundæ hebdomadis, qui eſt octavus omer. Hunc-ce diem opinor eum eſſe qui in Evangelio Lucæ (*cap. 6.*) dicitur *σάββατον δευτερόπρωτον ſabbatum ſecundo primum*. Libellum habent Judæi, in quo continetur ratio ſic numerandi omer, ſive quid quaque die quiſque pater-familias debeat dicere, ut rite omer numeret, cujus primus terminus eſt ἀπὸ τῆς δευτέρας τοῦ πάσχα, unde ratio appellandi ſeptimanas, ſive ſabbata diſtinguendi quæ intercurrunt inter Paſcha & Pentecoſtem. Iſta numeratio actus erat religioſus & præſcriptus. Fiebat veſpere, ea hora qua novus dies inciperet.

Redeamns ad feſtum Paſchatis. Qui vel ob ægritudinem vel ob peregrinationem, vel ob aliam quamcumque cauſam non potuerant in menſe Niſan Paſcha celebrare, id facere tenebantur altero menſe, nempè *Jar* die decima quarta. Si quis incircumciſus aut aliqua labe pollutus de carne agni Paſchalis comedere auſus fuiſſet, ſtatim mors manu Dei illata ſequebatur comes. Sic Deus interminaverat; quod & primis temporibus contingebat, cùm quis corpus ve-

ti Agni non dijudicaret. Ad hæc alludens aiebat Paulus, *ideò inter vos multi infirmi & imbecilles & dormiunt multi*.

Completis septem septimanis, sive elapsis quadraginta novem diebus à die decima sexta mensis *nisan*, qui sequebatur, dies quinquagesimus ab hoc initio, sextus mensis *sivan*, habebatur celeberrimus. Festum, inquam, erat solemne, quod à Græcis *Pentecoste* appellatur; quia esset πεντηκοστὴ, id est, quinquagesima dies. Josephus verò eam cum Hebræis vocat *asarta*, id est, *conclusionem*, quia hoc ce festo solemne Paschale concluderetur. Reipsa solemnitas Christi veri Paschatis in die Pentecostes completa est, cùm Spiritus Sanctus in Apostolos descendit, tuncque perfecta est Christianorum seges ab Apostolis demetenda. Festum Pentecostes dicebatur etiam *solemne messis*, quia in eo placentæ coctæ ex novis frugibus & fermentatæ offerebantur Deo (*Levit*. 23.) quæ nimirùm primitiæ essent panis usitati & quotidiani. Ideò fermentatas illas esse oportuit. Ex his unam sumebat summus Sacerdos, & altera dividebatur inter omnes classes Sacerdotum quæ tunc aderant; neque enim inferebantur altari; à quo removendum erat omne fermentum.

Lex quinquagesimo die postquam exierant Israelitæ ex Ægypto, data est in monte Sinai, ad quem pervenerunt tertia die mensis tertii; & jussit Moyses ut in tertium diem parati essent ad eam recipiendam. Data ergo lex sexta die tertii mensis; qua Spiritus Sanctus novam legem scripsit, non ut priùs in tabulis lapideis, sed in hominum cordibus. Meridiana luce clarius est omnia quæ Judæis obtigere in exitu Ægypti, fuisse vaticinia rerum quæ fieri deberent initio Ecclesiæ Christianæ. Pentecoste licet festum solemne, unius erat diei: non per septiduum aut octiduum celebrabatur, sive non habebat octa-

vam,

vam, ut putavit Genebrardus; dicebatur autem *asarta*, id est, *conclusio*; quia concludebat solemnes ritus Paschatis Judaici, & solemnia mysteria Paschatis Christiani.

Elapsis sex primis anni ecclesiastici mensibus, die prima septimi mensis, incipiebat annus civilis, in mense *Tisri*, cujus primus dies clangore tubarum annuntiabatur. Agebatur ille festus, à tubis, quæ tunc sonabant, dictus festum Tubarum; & *Rosch haschana*, id est, caput anni, quod Deus sanctum esse voluit, præcipiens (*Levit. cap.* 22.) ut nullum servile opus in eo fieret, & holocaustum peculiare offerretur. Putant Hebræi ad hoc-ce principium referendum tempus mundi conditi. Etenim verisimile est arbores suis exornatas fructibus protinùs enatas esse; nec hominem recens natum expectasse, ut terræ primò mandaretur semen, & exinde nasceretur seges. Maimonides allegat ex Aristotelis libro VIII. Moralium sacrificia antiqua, coetusque & conventus, qui sacrificiorum causa habebantur, facta fuisse post collectionem fructuum & proventuum, quasi essent sacrificia pro respiratione facta. Ut prima dies Tisri, sive æquinoctium autumnale erat initium in rebus mundi, Pascha quod celebrabatur vere novo, fuit principium mundi incorporei nempe Ecclesiæ Christianæ.

In decimam diem ejusdem mensis Tisri incidebat festum, quod appellatur *expiatio*: scilicet quia hac die præceperat Deus, ut quisque animam suam affligeret, abstinens omni cibo & potu; ideò *jejunium* etiam dicebatur. Sic in Actibus (*cap.* 27.) cùm dicit Paulus navigationem periculosam fuisse *eo quod jam præteriisset jejunium*, decet intelligere hoc-ce festum, quod occurrebat hyeme imminente, quando mare periculosum est. *Expiatio* & dicebatur festum illud, quia in illo offerebatur Deo solemne piaculum; super quod summus Sacerdos, facta confessione suorum pecca-

torum

torum & totius populi, coram Deo remiſſionem im-petrabat, expians Tabernaculum, altare & omnes Iſraelitas.

Hac die & non alia ille intrabat in Sanctum Sanctorum ſolus; cujus etiam aſpectu ne paſceret oculos ſuos, præferebat thuribulum, cujus fumo caligarent oculi ejus. *Nec ſine ſanguine*, ut ait Apoſtolus, huc intrabat; Sanctum enim Sanctorum typus erat cœli, in quod Chriſtus non penetravit niſi per proprium ſanguinem. Summus Sacerdos proprio ſumptu emebat vitulum ſive juvencum, quem immolabat, recitata ſuper eum propriorum peccatorum confeſſione. Accipiebat autem ab Iſraelitis duos hircos caprarum, unum in peccatum, hoc eſt, in ſacrificium pro peccato, & alium in holocauſtum. Duos autem illos hircos ſiſtebat coram Deo; poſtea ſortem jaciebat uter ſacrificari, uter vivus dimitti deberet. Sic definita ſententia hic immolabatur, alter abigebatur in deſertum; Uterque typus Chriſti, *quem definito conſilio & præſcientia Dei traditum per manus iniquorum affigentes* vos Judæi *interemiſtis*; ut his Petrus exprobrat in Actis. (*cap.* 11. 23.) Hirco qui emittendus erat, illigabat ad caput pannum coccineum in formam linguæ; alligabat quoque coccinum ad jugulum hirci mactandi, atque immolabat juvencum ſuum in hoſtiam pro peccato, item & hircum cui obvenerat ſors *pro Domino*, qui ſcilicet ſacrificandus erat. Juvenci & hirci ſanguinem inferebat in Templum; & utrumque commiſcens aſpergebat altare aureum, & velum quo Sanctum Sanctorum à Sancto ſeparabatur.

Hircus emittendus extra Templum & urbem, ab Hebræis nominabatur *ad Azael*, à Græcis ἀποπομπαῖος; Quo nomine deos ſuos tutelares, depulſores malorum appellabant, à Latinis *emiſſarius*. Vox *Azael* ambigua eſt; compoſita videtur ex *ez*, capra, & *Azal*, hoc

hoc est, *abiit*, *separavit*. Quia hircus ille separaretur & dimitteretur extra Templum, deductus in desertum, oneratus populi peccatis, quorum confessionem super eo faciebat Pontifex, Ergo ille hircus Emissarius censebatur malorum depulsor; in caput enim ejus Pontifex omnia peccata populi rejiciebat. Ita Christus quem in ipso Templo Sacerdotes dignum morte judicaverant, extra portam passus est, peccatis hominum oneratus, quæ morte sua piavit in monte Golgotha, sive Calvario, quasi dicas montem *devolutionis*, à verbo *galgal*, id est, *devolvit*, *volutavit*. Hircus emissarius præceps devolvebatur, & sic occidebat.

Non prætermittendum hac festa expiationis die, quæ erat decima dies mensis Tisri, reparatas tabulas à Moyse, quas fregerat iratus ob adoratum vitulum. Tunc populus luctu emendavit (*Exod. c.* 33.) quod pravum facinus admiserat. Ideò in posterum dies electus est ad solemne festum Expiationum. Sentiunt Hebræi Moysen ter jejunasse in monte per quadraginta dies prima (*Exod.* 32. 30.) vice. Secunda (*Exod.* 34. 28.) si tempus illud computetur à die quo lex data est septimo mensis Sivan, deprehendemus postremum Mosis jejunium, quando filiis Israel remissionem peccatorum imperravit, & legis tabulas renovavit, desiisse die decima mensis Tisri, quà cum reconciliationis nuncio descendit; quæ sententia est Joannis Meyeri in erudito libro de diebus festis Judæorum.

Die decima quinta ejusdem mensis Tisri, festum Tabernaculorum agebatur per dies octo continuos, quibus habitabant Judæi sub tabernaculis; undè à Græcis dicitur *scenopegia* σκηνοπηγία à compingendis tabernaculis. Illa fiebant in tectis ædium, ut apud Nehemiam (*cap.* 8.) in ædium atriis, in atriis Templi, in plateis. Incipiebant Judæi sub Tabernaculis esse pri-

ſe prima die feſta, & pergebant per totum feſti tempus, illicitum putantes extra illa edere, bibere, aut dormire. Conſtabant ramis arborum, juxta id quod præcipitur in Levitico (*cap.* 23.) *ſumetiſque vobis die primo fructus arboris pulcherrimæ*, nempè mala citrea, *ſpatulaſque palmarum*, *& ramos ligni denſarum frondium*, *& ſalices de torrente*, *& lætabimini coram Domino Deo veſtro*. Ergo erat feſtum hilare & jucundum; ſolebatque appellari ſimpliciter *chag*, nempe *feſtum*, quatenùs vox illa notat hilaritatem. Itaque prima die feſti parabant ramos palmarum, ſalicum, myrtorum, eoſque colligabant funiculis aureis, argenteis, & aliis vittis, & tota prima feſti die manibus geſtabant, ſeu orarent, ſeu eſſent in ſynagoga, manu non dimittentes; nec reliquis feſti diebus unquam ſine eo ad Templum veniebant.

Quaque die hujus feſti cum hiſ-ce ramis altare circumdabant lætantes; quæ lætitia, ut opinor, in Apocalypſi repræſentatur, (*cap.* 7.) ubi Sancti palmas in manibus habentes circumeunt thronum Agni, videlicet altare. Interea protendentes ramos clamabant *Hoſanna*, hoc eſt, *ſerva quæſo*, *ò Domine*, quæ verba ſunt Pſalmi 117. quibus ſtatim ſubjungitur in Vulgata noſtra *conſtituite diem ſolemnem in condenſis uſque ad cornu altaris*. Hoc eſt, agite diem feſtum cum ramis denſis & perplexis, quibus circa cornua altaris ite. Interea tuba canebat: Septima autem die Judæi circuibant ſepties altare; idque vocabatur *magnum hoſanna*. Magnam in his omnibus Judæi præferebant lætitiam potiſſimùm in hauſtione & effuſione aquæ, qui præcipuus erat ritus feſti. Sacerdos quiſpiam cum aureo cantharo ibat ad fontem vel piſciſcinam Siloe, eumque aqua implebat; poſtea rediens in Templum aſcendebat in altare, & peracto ſacrificio jugi matutino, poſtquam membra victimæ impoſita fuerant altari, hanc aquam libabat vino mixtam.

tam. Interea hymnis perſonabat Templum, & magna lætitia perfundebantur Judæi.

Veri Iſraelitæ maximè in feſto Tabernaculorum de ſpe venturi Meſſiæ ſoliti erant gaudere; cujus dona abundantia aqua quæ libabatur, figurabat. Hæc dum cogitabant, haud mediocri afficiebantur lætitia. Ipſi nunc Judæi interpretantur de hac re locum illum Iſaiæ. (*Cap.* 12. *v.* 3.) *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.* Ad hunc-ce locum, & ad hos ritus Tabernaculorum alludebat Dominus, dum ipſe intereſſet huic feſto clamans: *Si quis ſitit, veniat ad me.* (*Joan.* 7. 37.) Octavus dies feſti Tabernaculorum erat pariter ſolemnis ac primus. Vocatur in vulgata, (*Levit.* 23. 36.) *dies cœtus & collectæ.* In Hebræo codice *Azereth*, quæ vox indicat hanc-ce diem fuiſſe concluſionem feſti, ut diximus, vel æquè ac in primo die opera ſervilia prohibita fuiſſe, ut alii ſentiunt. Feſtum Tabernaculorum videtur inſtitutum in recordationem peregrinationis patrum in deſerto, per quod tempus habitaverant ſub tabernaculis. Hæc ratio feſti redditur ab ipſo Deo, (*Levit.* 23. 43.) *ut diſcant poſteri veſtri, quòd in Tabernaculis habitare fecerim filios Iſrael, cùm educerem eos de terra Ægypti.*

Paſcha, Pentecoſte, & feſtum Tabernaculorum tria ſolemnia feſta erant, ad quæ celebranda omnes viri ex omnibus terræ finibus Hieroſolymam convenire & coram Domino comparere tenebantur. (*Exod.* 23. 17.) In primo, hordei demetendi primitiæ offerebantur: in ſecundo, jam collectæ ſegetis primitiæ. Tertium feſtum agebatur poſt collectos omnes fructus tam de area quàm de torculari; idcirco magna lætitia agendum eſſe hoc feſtum præcepit Deus. (*Deuter.* 16. 13.) *Solemnitatem quoque Tabernaculorum celebrabis per ſeptem dies quando collegeris de area & torculari fruges tuas: & epulaberis in feſtivitate tua, tu,*

filius

filius tuus & filia, servus tuus & ancilla. Levites quoque & advena, pupillus & vidua, qui intra portas tuas sunt.

Festa minora paucis perstringam; iis immorans circa quæ sit quidpiam animadversione dignum. Primùm loquar de festo *Purim*, sive *sortium*, quod peragebatur decima quarta mensis Adar, & decima quinta, nempe duobus diebus continuis. Fuerat institutum non in lege, sed à Judæis, in memoriam quod olim Regina Esther obtinuerat ab Assuero, ut revocaret edictum quo Judæos ubique occidendos jusserat. (*Esther. cap. 9.*) Dictum est *Purim*, sive *sortium*, quia Aman miserat *Pur* (quod nomen Persicum significat *sortem*) ut detegeret diem qui Judæis inauspicatus magis esset; sed contra cessit. Aman perditus est; servati sunt Judæi: ideò postea hunc diem pro festo habuere, in quo se totos dant hilaritati, ut non tam festum sit, quàm bachanalia. Totum librum Esther legunt in synagogis suis hoc-ce die festi. Quoties autem nomen Aman occurrit, malleis & pistillis ad id factis scamna certatim pueri pulsant, ac si caput sui quondam hostis ita tunderent. Schikartus refert olim lapidi nomen Amanis literis Hebræis inscribere solitos, deinde quoties legeretur, alium alteri fortiter illisisse, donec mutua concussione attereretur, accinentes interim *deleatur nomen ejus, nomen improbi putrescat.* Adeò post tot sæcula se prodit adhuc animus vindictæ insatiabilis. In anno bissextili, sive anno in quo mensis Adar geminatur, bis etiam celebratur festum illud *Purim*, nempe & in priori & in posteriori Adar.

Encænia sive dedicationes Templi Hierosolymitani diversæ observabantur, nempè quatuor, diversis anni temporibus, quæ non notantur in Kalendario tanquam solemniter agendæ. Prima fuit Salomonis, mense septimo (3. *Reg. c.*8.2. *Paral. c.*11.) quæ, ut dicit Scriptura, *celebrata est septem diebus & septem diebus*, id est,

qua-

quatuordecim diebus. Nimirum illa dedicatio incidebat circa festum Tabernaculorum, septem primis diebus dedicatum est Templum; postea alii septem dies adjuncti sunt celebrando festo Tabernaculorum. Josephus (*Antiq. lib.* III.) verò dicit, *præterea scenopegiæ festum ante Templum splendidè ac magnificè Rex per quatuordecim dies celebravit cum universo populo epulatus*. Hoc benignè interpretandum est de diebus quibus dedicatio Templi & festivitas Tabernaculorum peracta est; aut error irrepsit in codice ejus, nempe particula δὶς, qua ejecta sensus clarus est.

Secunda dedicatio fuit templi secundi, nempè Zorobabelis, de qua Esdras, (*Lib.* 1. *cap.* 6.) celebrata est mense Adar.

Tertia dedicatio fuit non Templi, sed altaris, cùm primùm Judas Machabæus altare holocausti instauravit atque dedicavit die 25. mensis Kasleu. (2. *Mach.* 4. *v.* 59.) Judæi hoc festum nunc appellant diem luminum, quia primo die una lucerna accenditur, duæ die sequenti, & sic augetur luminum numerus, per octo dies quibus celebratur illud festum.

Quarta fuit dedicatio Templi ab Herode constructi, quam Josephus dicit magna pompa celebratam. Solent insuper Judæi singulis annis alios dies festos agere, sicut illum, quo Jephte filiam suam immolaverat; quo ignis cœlestis extinctus post exilium Babylonicum suscitatus est; quo Judith Holophernem interfecit; victoria parta est de Nicanore, duce Demetrii regis Syriæ.

Josephus scribit festum diem celebratum, quem appellat τὰ ξυλοφόρια, in quo Judæi omnes ex silvis magnam lignorum copiam in Templum comportabant ad alendos sacros ignes, quos lex jubebat esse perpetuos. Inter festa Judæorum enumerari potest annus intermissionis, qui occurrebat singulis anno-

rum

rum ſeptenniis, ſive poſt ſeptem annos. Præceperat Deus (*Levit. cap.* 25.) ut hoc anno terra quieſceret; ideò dicebatur ab Hebræis *ſchemiſta*, hoc eſt, intermiſſionis, & ſabbaticus ſive quietis.

CAPUT VII.

In feſtis diebus colebatur Deus potiſſimùm ſacrificiis, quorum finis erat annuntiare mortem Chriſti. Natura, ſpecies, ritus eorum exponuntur. Simul diſſeritur de oblationibus, donis, primitiis, decimis.

NUnc diſſerendum de præcipua re, qua conſtabat religioſus cultus, ſcilicet de ſacrificiis, ad quæ peragenda dies feſti conſtituti erant. Protinus dicam legis Moſaicæ ritus omnes & in primis ſacrificia Chriſtum figuraſſe. Hoc cùm non advertitur, ipſum Templum nihil aliud videtur niſi laniena, apta potiùs ad faſtidium movendum, quàm ad ingerendam ullam religionem. Sacrificium mactatio eſt vivi animalis, cujus ſanguis effundebatur ad placandum & ad colendum Deum, uti in omni religione creditum eſt. Undè verò tanta virtus ſanguini animalium ineſſe credita ſit, ſive undè nata conſuetudo mactandi animalia in laudes Dei? Ex prava opinione & ruditate Gentium, ſunt qui reſpondeant. Deus, inquiunt, quæ ſacrificia Judæi in Ægypto didicerant, toleravit emendata, & in ſacratiorem uſum erecta. An veriſimile eſt Deum eoſdem, quos ſuis idolis deferrent Ægyptii, ſibi honores poſtulaſſe; & cùm cultum ſuum inſtitueret, non maluiſſe verum & novum ordinare, quàm accipere falſum, & antiquitùs profanatum à viris ſibi infenſis?

Origo ſacrificiorum altiùs repetenda, quàm ab Ægyptiis; quippe ab antiquis Patriarchis, ab Abele, à Noe, ab Abraham oblata, & Deo placuiſſe certum eſt ex

est ex Scripturis. Abel dicitur (*Gen. cap.* 4. *v.* 4.) de primogenitis gregis sui Deo obtulisse. Quod si quis contendat de vero sacrificio non esse intelligendum, hoc est, de mactatione & sanguinis effusione, quid respondebit ad illud Geneseos? (*cap.* 8. *v.* 20.) *Ædificavit autem Noe altare Domino; & tollens de cunctis pecoribus, & volucribus mundis, obtulit holocausta super altare.* Quoties sacrificavit Abraham, etiam ex jussu Dei, qui & ei præceperat ut filium suum in holocaustum offerret, cujus loco immolavit arietem, pariter Deo jubente? Non mirum est dæmonem, qui similem Deo esse ambivit, sibi Dei honores suffurari, cùm adverteret Patriarchas sacrificiis Deum colentes, & impudisse cultores suos, ut & sibi sacrificarent. Quin etiam fieri potuit, ut cæteræ gentes, quæ omnes ortum ducunt ex filiis Noe, paterno exemplo, his quos pro diis habebant, eundem cultum exhibuerint, quem Deo redditum sciebant.

His qui non altiùs repetunt sacrificiorum originem, quàm ex idololatria, quæ post primos Patriarchas nata est, causam erroris præbuit ignoratio rei, ex qua vera ratio sacrificii pendet. Vulgo dicitur ideò sacrificia Deo grata esse, quia supremum ejus dominium, quo vitæ necisque dominus est, agnoscitur. Nulla enim re eum indigere significat mactatio victimæ, quæ igne absumpta nulli usui est. Verùm incendendo segetes & sylvas, pariter significari posset nullius rei Deum indigum esse. Principis jus in subditorum vitam fit manifestum, cùm ejus imperio vita illis vel adimitur, vel servatur. Pariter cùm quispiam propriam pecudem in sacrificium cædit, suum potiùs quàm Dei, cui mactat, dominium ostendit, mactans quod suum est. Itaque Abeli sapienti & sancto viro nunquam in mentem venisset quòd grata esset animantium innocentium mactatio,

gratus carnium, extorum, adipumque nidor, nisi Deus explicato jussu ipse hoc-ce rituum genus instituisset.

Ea animis omnium Gentium, inter quas usitata fuere sacrificia, insita fuit notio, vicariam animam in illis addici morti, pro anima quæ ob reatum supplicio digna esset. *Hoc ipsum lex de victimis lata cuique hoc advertenti indicat.* Verba sunt Eusebii Cæsariensis (*De demonstr. Evang. lib.* 1. *cap.* 10.) *Nam capiti victimæ unumquemque dum sacrificat manus habere injectas imperat, & ad Sacerdotem animal ipsum adducere capite comprehensum atque detentum, quasi qui pro sui ipsius capite hostiam exhibeat.* Sed ipse Deus hanc notionem sacrificii veram esse liquidò adstruit; vetat enim ne quis comedat sanguinem, (*Levit. c.* 17. *v.* 11.) *Quia*, inquit, *anima carnis in sanguine est, & ego dedi illum vobis, ut super altare in eo expietis pro animabus vestris, & sanguis pro anima piaculo sit.* Undè autem ista opinio omnes Gentes invaserit, quæ cum ipsis Scripturis sanctis concors est? Procul dubio venit ex antiqua primorum Patriarcharum traditione; ex quibus tam cæteri populi quàm Israelitæ orti sunt.

Scilicet jam à primo tempore quo Adam cecidit promissus est Messias, qui sanguine suo piaret humanum scelus, mortem oppetens: in hujus mortis symbolum Patriarchæ mactaverunt animalia; quæ mactatio ab eo quod figurabat, vim omnem suam & dignitatem accipiebat. *Quandiù*, iterùm Eusebium loquentem inducimus, *nulla melior, nulla magna, nulla pretiosa, nulla Deo digna hominibus victima suppetebat, animalia ut vita sua λύτρα*, hoc est, pretium redemptionis, ac quidem naturæ propriæ *ἀντίψυχα*, id est, animarum suarum vice alienas animas, *dare conveniebant; sicut etiam Dei veteres amici & cultores faciebant. Qui venerabilem quandam Deoque acceptam*

ceptam

ceptam & magnam hostiam venturam olim ad homines, divino indicante Spiritu, tantò antè didicerant, quæ totius mundi expiatio existeret; cujus etiam signa quædam & notas ipsi intereà obirent atque perficerent, quippe qui & Prophetæ essent, & ejus quod futurum expectaretur figuram in se quandam antè gerentes.

Deus primum hominum parentem cum collocavit in paradiso, permiserat ei ut de omni ligno ejus comederet, uno excepto scientiæ boni & mali, sic præcipiens in Genesi. (*cap.* 2.) *Ex omni ligno paradisi comede: de ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas; in quocumque enim die comederis ex eo morte morieris.* Comedit Adam, ideò morti addicendus. Expulit eum Deus paradiso, & jussit ut in posterum vesceretur de fructibus terræ, quam cum labore coleret; sed protinus ei declaravit fore ut ex ipso nasceretur semen, quod contereret caput serpentis, cujus astutia Æva uxor decepta impulerat maritum suum in peccatum. Codex Sacer historiam Geneseos contraxit. Plurima ibi reticet quæ postea patefacit. Certè priora posterioribus illustrantur.

Fieri non poterat quin pœnas, quas Deus intentaverat, homo reus non subiret. Necesse, inquam, erat ut morte moreretur, quam meritus fuerat comedens de ligno vetito. Semen quidem ejus debebat conterere caput serpentis; sed quoniam qui reus est, veniam ipse non potest obtinere, necesse fuit ut Deus assumeret hoc-ce semen, nempe Filius Dei fieret homo, qui, quatenus homo, mortem pateretur, qua, ut Deus, mereretur veniam peccati.

Deus hoc-ce mysterium Adamo patefecit, scilicet quòd Filius Dei passurus esset in eadem carne, quam haberet ex eo; & idcircò pretium passionum ejus infinitum foret. Donec adveniret ille Redemptor, in quo omnis spes salutis collocanda, excitanda fuit

magna de illo expectatio. Ad hoc itaque instituta, & celebrata sunt sacrificia, ut hanc pretiosam mortem adumbrarent, fidem ejus ingererent mentibus, nec sinerent memoriam ejus sive expectationem excidere. Frequentabant Patriarchæ sacrificia: sæpiùs mactabant pecudes puras & innocentes, quarum sanguis effusus typus esset mortis Christi innocentis. In hunc usum & non in alium in primis temporibus destinatæ videntur pecudes, oves, boves, hædi. Etenim ante diluvium mos non erat vesci carne animalium; quæ itaque non mactabantur nisi in sacrificiis. Indè videre est quomodo pellibus statim induti homines; & ad alios usus illæ adhibitæ sunt, puta ad conficienda tabernacula. Indè etiam factum ut inter animalia alia munda, alia immunda reputata sint, etiam antequam ulla lex esset. Omnia per se munda sunt; sed verisimile est Adamum elegisse in sacrificium ea animalia, quæ magis idonea erant symbola mortis Christi; verbi causa, agnos, qui mansueti & patientes sunt. Videre est cùm Noe induxit animalia in Arcam, ex jussu Dei distinxisse quæ munda essent, ex his eligens septem paria; quod non fecit de immundis, hoc est, de illis quæ Adamus & filii ejus sacrificantes repudiaverant.

Statim, ut dixi, instituta sunt sacrificia. Videmus oblata ab Abele & à Caino: quæ verbis expressis non præcipiuntur; sed cum alia dicantur accepta fuisse Deo, alia displicuisse, inde colligimus Deo placuisse, quæ instituta fuerant ab Adamo, ritu qui conveniret. Mactatio pecudum idoneus erat typus mortis Christi, igitur Abel cum offerret de primogenitis gregis sui, & de adipibus eorum, respexit ad eum Dominus; Cain verò non adeò religiosus offerebat tantùm munera terræ, scilicet quos fructus tellus ministrabat. Frumentum aut quæcumque aliæ

fruges

fruges non apta erant mortis Christi symbola, sine qua cùm peccatum piari non posset, ut ait Apostolus ad Hebræos, (*cap.* 9.) *sine sanguinis effusione non fiat peccatorum remissio*. Idcircò Cain non perinde placuit ac Abel; quod patuit, quia ignis de cœlo delapsus incendit oblata Abelis, ut idem auctor Epistolæ ad Hebræos declarat. (*cap.* 10.) *Fide plurimam hostiam Abel quàm Cain obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo*. Testimonium illud fuit ignis de cœlo, quo solitus est Deus comburere sacrificia quæ sibi accepta esse significabat; sicut videre est ubique in Scriptura. *Memor sit omnis sacrificii tui*, canebat Psaltes, (*Psal.* 19.) regem compellans, *& holocaustum tuum pingue fiat*. In fonte Hebræo, incineret, id est, incendat Deus.

Ergo cùm Cain videret Deum ad fratris sacrificia respexisse, neglexisse munera sua, motus invidia interfecit fratrem. Ob illud facinus, *Cain egressus à facie Domini, habitavit profugus in terra ad orientalem plagam Edem*. Undè egressus est Cain, & quò se recepit? *Ejicis me hodie à facie terræ, & à facie tua abscondar*, inquiebat ad Deum, à quo damnabatur ut reus cædis fraternæ. Verisimile est Adamum in cœtu sacrificasse cum filiis suis. Pro eo quod in Vulgata dicitur oblatas à Cain fruges, & ab Abele pecudes, fons dicit de utroque, quòd illas *adduxerint*. Ad quem? puto ad parentem Adamum, qui cœpit sacerdotium exercere, ut pote dignior. Usque ad legem primogeniti fungebantur sacerdotio. Insuper verisimile est Adamum elegisse locum conspicuum, in quo statuerit aram; & huc conveniebant, quicumque offerrent, sive huc adducebant offerenda.

In hoc cœtu erudiebat Adam filios suos, imbuebat doctrina & moribus; quæ à Deo didicerat, & in singulos dies discebat, tradens filiis suis. Ab hoc

igitur cœtu, cui præſens intererat Deus, ejectus eſt Cain, ideo dictus egreſſus ſive expulſus à facie Dei. Itaque progenies Cain in dies pejor facta, vivens ſine Deo & ſine legibus, evaſit prorſus impia. Hæc nomine filii hominum ſignificatur in Scriptura: Sethi verò altera Adæ ſoboles cenſetur Dei; ex qua nati filii Dei. Sumuntur mores à converſantibus, proles Sethi verſans in cœtu piorum, tum exemplis tum præceptis Adæ excitabatur ad pietatem colendam; ubi autem filii Dei commixti ſunt cum filiis hominum, & ab his acceperunt filias in matrimonium, & eorum opera didicere. Pauci tamen in juſtitia perſeveravere, per quos vera fides de Christo propagari potuit, primi homines multa ſæcula vivebant: ſaltem in cœtu virorum piorum tradebatur vera doctrina, vera religio, & vera fides eorum quæ attinebant ad annales mundi, ad creationem ejus ex nihilo, ortum, vitam, Patriarcharum ætatem, mortem. Ab origine mundi uſque ad diluvium, mille & ſexcenti anni præterierunt; quod tempus ratione habita longioris vitæ hominum, quaſi unius & alterius ſæculi cenſeri poteſt, cujus hiſtoriam quiſque poteſt à traditione accipere, & filiis ſuis communicare. Ex traditione acceptam hiſtoriam originis mundi litteris mandavit Moyſes; quam Salomon in Proverbiis commendat ſequendam, cui intenti erant Judæi. Moris his fuit ut ſtudio legis incumberent, non ſolùm legis quæ ſcripta eſſet, ſed & oralis, nempe traditæ ore parentum. Hoc eſt quod Philo appellat operam dare Philoſophiæ; quod Judæi facere ſolebant ſabbatis, ut ille dicit libro 3. de vita ſua.

Cùm omnis caro corrupta eſſet, ſtatuit Deus mundum diluvio perdere, ut vidimus in hiſtoria; Deus autem ſemper ſibi reſervavit pios cultores. Noachus ſacrificavit; & ideò mortem Chriſti futuram annuntiavit, & doctrina imbuit quotquot ſacrificio interfuerunt.

erunt.

erunt. Abraham ſacrificavit, paratus in ſacrificium mactare unicam ſibi prolem Iſaachum; ſed ejus loco immolavit, qui occurrit, arietem. Imperaverat Deus illam Iſaachi immolationem, qua edocerentur homines quòd unigenitum filium ſuum aliquando morti traditurus eſſet.

Non fortuito loco hi Patriarchæ ſacrificabant. Iſaachus in Geneſi (*cap.* 26. *v.* 25.) dicitur ædificaſſe altare; certè ut ſacrificaret, & eſſet locus ad quem pii convenirent: quod & fecit Jacob. (*Geneſ.* 35. 7.) Ergo conſtare debet ab Adamo uſque ad Moyſen traditam de ſacrificiis doctrinam, ſimul & Chriſti fidem; quæ erat ſacrificiorum finis: nempe inſtituta illa ut annuntiarent mortem ejus, ut dictum eſt. Hæc ſacrificialis doctrina non prorſus latuit gentes, quæ omnes ortum ducunt ex tribus filiis Noe; & quod proavi eorum viderant obſervatum à Noacho & filiis ejus, ipſi imitati ſunt. Sed oblivioni tradiderunt, quod præcipuum erat, ſcilicet ſacrificia habenda pro ſymbolis Chriſti. Noverant ſine effuſione ſanguinis non remitti peccata: ſed alius erat quàm animalium ſanguis, qui inquinat potiùs quàm mundat; niſi quatenus excitat fidem Chriſti: quod cùm & ipſi Judæi ſatis non intelligerent, ſatagit Deus per Prophetas mentem eorum excitare, ut verum Chriſti ſacrificium intuerentur, à quo ſolo ſalus expectanda eſſet. Denuntiat ſe faſtidire victimarum carnes apud Iſaiam. (*cap.* 1. *v.* 11.) *Quo mihi multitudinem victimarum veſtrarum? Plenus ſum. Holocauſta arietum & adipem pinguium, & ſanguinem vitulorum & agnorum & hircorum nolui*. In deſerto ſacrificia non fuere frequentia; imo nulla facta ſunt versùs finem quadraginra annorum, quibus Iſraelitæ erraverunt in deſerto; quia qui hoc-ce tempore nati ſunt, non circumciſi fuiſſent, & ideò prohiberentur ſacrificare. Patribus morte abſumptis, ubi nata eſt no-

va progenies, Deus, transito Jordane, fœdus instauravit, & sacrificium, initio facto à Paschate in Galgala in campestribus Jericho, ubi omnes Israelitæ circumcisi sunt, ut videre est in *capite* 5. Josue.

Qui sacrificia simul præcepit, & repudiat, non sibi Deus constare videretur, nisi verba sic accipiamus, ut censeantur dicta adversùs eos qui ad sacrificii finem non advertebant. Reipsa Deus non delectatur sanguine hircorum, & carnibus taurorum; nec sanguis brutorum animam peccatricem purgare potest, sed repræsentare sanguinem pretiosum Christi, quo verè mundati sumus. Placebant itaque sacrificia Deo, quoniam sibi fieri postulabat; sed quatenus signa sacrificii sibi offerendi à filio ejus, quo sacrificio nulla res præstantior cogitari potest, nec alius cultus dignus est Deo. Displicebant sine ulla ratione, qua carebant sæpiùs carnalium Judæorum sacrificia; qui de Christo non cogitabant, occupati solo delectu animalium, quasi pinguiora magis Deum placarent.

Cùm ea sit ratio veterum sacrificiorum, ut instituta sint in typos mortis Christi, non mirum est, si Deus illa ordinarit, & præscripserit ritus eorum omnes; quod absurdum esset cogitare ab eo factum, si à dæmoniis illa primò adinventa essent. Hæc prænotare ingens operæ pretium est; nulla enim alia observatio magis inducit in veram notitiam Scripturarum veterum: in quibus ubique mentio fit sacrificiorum; quæ sine fastidio legi non possunt, nisi animus hac prænotatione occupatus sit, his-ce præstantius quidpiam sacrificium significari. Itaque cum tanta sit sacrificiorum dignitas, de illis diligenter differendum, ea præsertim investigando, ex quibus clariora fiunt quæ habent Codices sacri; ad quorum expositionem necessarium primùm scire quid sit sacrificium, ex quibus fiebat, quo fiebat ritu, quæ

cum

cum illo conjuncta, à quo fieri poterat, in quo loco, quo tempore, quæ fuerint diversæ sacrificiorum species, quæ sacrificia propria cuique festo, quæ esset participatio eorum.

Sacrificium, ut ex prænotatis liquet, est mactatio sive mors vivi animalis in pœnam peccati, quod ipse qui illud offerebat, patraverat, aut pro quo suscipiebat Deo satisfacere. Dignus morte æterna, ut Deum placaret, dabat pro se vicariam animam, ex suis propriis gregibus. Ergo sacrificia ostendebant quid commeruissent peccatum & peccator, mortem nempe & ignem, dum mortem & combustionem victimæ oculis ingerebant. Erant ergo veluti signa pœnitentiæ & expiationis pignora.

Animantium, ex quibus sacra fiebant, genera sunt quinque: boves, oves, capræ, turtures, & pulli columbarum. Hæc utique talia genera erant, qualium erat & summa mansuetudo, & maxima in terra Chanaan copia, & præcipuus in victu communi usus. Sicut ipsius generis, ita singulorum animalium ad sacrificia adhibitorum delectus summus habendus erat. *Si cæcum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si papulas, aut scabiem aut impetiginem, non offeretis ea Domino.* (*Lev. c. 22. v. 22.*) Hinc factum ut quodque animal diligenter explorari soleret, priùs quàm admoveretur ad aram. Maimonides, in Tractatu suo de rebus altari interdictis, enumerat vitia quæ animal temerarent. Communia homini & pecudi assignat quinquaginta, viginti tria pecudi, quæ scrutatur & explicat recensens omnes corporis partes, & quo vitio quæque posset affici notans. Scilicet victimæ immaculatæ repræsentabant Agnum verè sine macula, JESUM CHRISTUM Dominum nostrum.

Quoties quis immolandam victimam susciperet, sistebat illam ante altare, deinde manum capiti ejus impo-

imponebat utramque, ut dicit Maimonides: alii sentiunt unam suffecisse; sed omnes volunt, sive unam, sive utramque, ex totis viribus imponendas fuisse. Præterea solemnes quasdam preces recitabat. Si plures simul offerrent unam hostiam, ei manus imponebant universi, non illi simul unà, sed unus post alium, ut Maimonides docet. Hæc impositio manuum ritus erat, quo hominis peccata veluti transmittebantur in victimam pro ipso morituram; & cujus morte imminente, agnoscebat se mortem commeruisse. Erat, inquam, hæc impositio typus impositionis peccatorum nostrorum, quorum onus in se suscepit Christus, simul & emblema pœnitentiæ. Idcircò, ut adstruit Maimonides, qui sacrificium pro peccato aut delicto offerebant, si non agerent pœnitentiam, & peccatorum confessionem disertis verbis conceptam non ederent, haud purgabantur.

Deinde jugulabatur animal. Jugulandi autem modus erat, ut resecarentur simul aspera arteria & œsophagus. Excipiebatur sanguis patera, quæ movebatur, ne concresceret sanguis, antequam transferretur, & pro sacrificiorum genere omnia respergerentur illo sanguine vela, cornua altaris, & pleraque alia. Reliquus autem sanguis effundebatur ad pedem aut basim altaris (*Levit. cap.* 4. *v.* 18.) una vel pluribus aspersionibus, prout exigebat natura sacrificii. Ideo altare cingebatur fossa, ex qua sanguis per occultos canales effluebat è Templo in torrentem Cedronis. Altare autem, quod editum erat, figurabat crucem, in qua exaltatus est Christus, & quæ respersa est sanguine ejus pretioso.

Post aspersionem sanguinis, & detractam ei pellem, victima concidebatur in partes, quæ per collem, quo ad altare ascendebatur, deferebantur cum pompa, & agitabantur ad partes Orientis, hoc est, movebantur huc illuc, sursum & deorsum. Ardebat

ignis

ignis perpetuus in altari (*Levit. cap. 6.*) quem nutriebat Sacerdos ſubjiciens ligna manè per ſingulos dies. Adolebatur tota victima hoc igne, vel pars tantùm pro genere ſacrificii.

In aſcenſu altaris, ſive in colle, ſaliebant Sacerdotes victimæ partes; omnis enim victima ſale ſaliebatur, ex lege. (*Lev. c. 2. v. 13.*) Sacrificiis libamina adjiciebantur. Quicquid offerebatur vini & ſimilæ unà cum victima, appellabatur *libamentum*. In libamento *Fertum* dicebatur quod erat ex ſimila, id eſt, farina mundiſſima, oleo & thure confectum, in clibano, aut ſartagine, aut craticula coctum. Fertum erat etiam frumentum igne toſtum. Pars incendebatur, pars ſacerdotibus tradebatur. Omnia iſta, videlicet victima, vinum, ſimila ſive ferta dicuntur ab Hebræis *corbanoth*, hoc eſt, dona Deo oblata, & ritu ſacro conſumenda, interimenda, cremanda, aut effundenda, aut ad ſacras epulas adhibenda. Ferta autem magis propriè dicebantur Hebraicè *Minecha*, id eſt, oblatio, Græcè προσφορά. Oblationes verò ex animantibus appellabantur *zebachim*, id eſt, ſacrificia, *zabach* propriè eſt *mactare*. Sacrificium à Græcis nominatur θυσία à θύω *macto*. Ferta quæ fiebant farina triticea vel hordeacea, cum vino augebantur, appellabantur ferta libaminum. Omnia autem ferta ſuper altari offerenda priùs oleo ſubigenda erant, & ſuperaddendum thus, ut præcipitur in Levitico. (*cap. 2. v. 1.*) Condiebantur ſale, & hoc eſt quod Virgilius *ſalſas fruges* appellat. Hæc in altari adolebantur; vinum verò affundebatur ejuſdem altataris crepidini. Cautum erat, ne quid fermentati, aut mellis altari ſuperponeretur.

Sartaginis autem & craticulæ, in quibus cocta ferta, quæ in furno non coquerentur, id diſcriminis ex Maimonide intererat, quòd craticula inſtructa eſſet ora, quia mola quæ in hac coquebatur, mollis

mollis esset; ne autem excederet, ora craticulæ obstabat. Vas illud, quod à Vulgato interprete appellatur *craticula*, in fonte dicitur *Raschesчhel*, quod potiùs ahenum cacabum, sive vas in quo aliquid ebullitur, denotat, quàm craticulam, quæ vernaculè dicitur *un gril*, italicè *una graticola*. Sartago autem *chaba* ora carebat, & in illa coquebatur mola oppidò dura, quæ hinc indè excurrere non poterat. Præscribit Leviticus quibus mensuris similæ & olei constarent ferta; quæ coquenda clibano, quæ sartagine, quæ craticula, pro qualitate sacrificiorum.

A quocumque poterat jugulari victima; proprium autem munus sacerdotum erat excipere sanguinem, transferre, & eo aspergere altare, cæteraque munia obire. Quin etiam hominibus alienis, id est, non sacerdotibus licebat pelle victimam exuere, eandemque in partes dissecare; sed sacerdotum proprium munus erat sanguine victimæ altare aspergere; *immolabitque vitulum coram Domino*, is scilicet qui offert, & *offerent filii Aaron sacerdotes, sanguinem ejus fundentes per altaris circuitum.* (*Levit. cap.* 1. *v.* 5.) Sic præceptum fuerat, inquit Origenes, quia Annas & Caiphas, & cæteri Sacerdotes, qui consilium inierunt contra Dominum, erant filii Aaron, & ipsi obtulerunt & sanguinem fuderunt in eodem loco, in quo erat altare, id est, in Jerusalem, sive potiùs in Templo ipso, ubi Sacerdotes Jesum mortis reum judicarunt.

Ante extructum Templum, non licebat mactare victimam, nisi ad Tabernaculi ostium (*Levit. cap.* 3.) postea in domo electa, hoc est, in loco, quem elegit Dominus, ut præcipitur (*Deut. cap.* 12. *v.* 14.) nempe in Templo. In quocumque atrii loco poterat fieri jugulatio pecudis, sed non extra illud: neque etiam Agnus Paschalis extra atrium mactari poterat. Ad istam legem, de non mactando sacrificio

extra

extra Templum Hierosolymitanum, alludebat Dominus, cùm apud Lucam (*cap.* 13.) dicebat: *quia non capit Prophetam perire extra Jerusalem*. Scilicet typi mortis Prophetæ extra hanc urbem exhiberi non poterant. Sanctiores victimæ ad solum aquilonare altaris latus mactari poterant. (*Levit. cap.* 1.) Aliæ ubique in atrio Sacerdotum, etiam in atrio Israelis; antequam conderetur Templum, lex de loco sacrificiorum non tam arcta erat, Samuel, David, Salomon non adduxerunt omnia sua sacrificia ad Tabernaculum. Quandoque sacrificaverunt in excelsis, quod postea piaculum fuit. Elias quidem extra terram Juda coram Israelitis in monte Carmelo sacrificavit juvencum Deo vero, qui igne cœlesti sacrificium illud sibi placere, testatus est. Sed non idcirco putandum est hoc Eliæ sacrificio religionem Templi Hierosolymitani abrogatam; imò vindicata est à Propheta zelo divino adversùs Baalim. Miraculum quod tunc editum est, narratur in *tertio* Regum. *cap.* 18.

Nulla sacrificia fiebant nisi interdiu; nec aspergebatur sanguis, nisi victimæ quæ de die esset occisa. Ubi sol occiderat, sanguis fiebat prophanus; sed cùm aspersio facta fuerat in die, poterant adoleri membra & exta tota nocte. Matutinum sacrificium fiebat, cùm sol nondum ortus collustraret orientalem plagam. Vespertinum, ubi primùm umbra ejus porrigebatur. Agnus Paschalis immolabatur inter vesperas, hoc est, sole inclinante, nempe hora nona, quæ tertia est nostra pomeridiana, qua Josephus expressis verbis dicit fuisse Agnum Paschalem mactandum; & qua hora contigit Jesum expirasse in cruce. Agnus in quotidiano sacrificio immolandus ita vinciebatur, ut anteriora & posteriora ejus crura colligarentur (quem ligationis modum Rabbini appellant *ligationem Isaac*) & jacebat capite ad meridiem obver-

obverso, facie verò ad occidentem; quo situ corporis videtur Christus obtulisse carnis suæ sacrificium.

Jam enumeremus diversas sacrificiorum species. Cùm sacrificium Christi se Deo Patri offerentis non posset ob multiplicem virtutem uno sacrificii genere repræsentari, ideo plurimæ sacrificiorum species fuere instituendæ. Inter sacrificia alia erant sanctissima, alia levia, sive minùs sancta, aut inferioris sanctitatis. Quatuor sacrificiorum species Maimonides admittit, holocaustum, sacrificium pro peccato, pro delicto, & sacrificium pacificorum: sacrificia autem illa erant vel privati alicujus, vel totius Israelis. De his speciebus juvat aliquid delibare.

Holocaustum, ut nomen, quod Græcum est, indicat, totum igne absumebatur. Hebræis dicitur *Hola*, quod non aliud significat quàm *ascensum:* scilicet ascendebat victima ad altaris ignem, quo correpta abibat in fumum. Videntur autem Græci confudisse *hola*, *ascensio* cum ὅλος *totus:* etenim in quibusdam sacrificiis, etiam quæ holocausta nominabant, pars quædam cedebat Sacerdotibus, vel laicis, à quibus oblata; ita tota hostia non consumebatur igne. Ritus hujus sacrificii describitur in Levitico. (*cap.* 1.) Ignis cælitùs demissus aliquando corripiebat victimam in holocaustum oblatam.

Sacrificia, quæ incendio absumebantur in altari, dicebantur Hebraicè *ische*, id est, ignita, ab *isch* ignis. Res inanimatæ igni destinatæ etiam dicebantur *kethora* vel *kethoreth*, id est, suffitus, Græcis θυμιάματα, quæ incensa in fumos abibant. Nomen oblationis rerum inanimatarum, quæ alio ritu sacro destruebantur, erat *nesek*, σπονδὴ libamen.

Sacrificia alia voluntaria censebantur, alia necessaria. Quæ sponté & ultro, quoties luberet, offerri poterant, dicebantur voluntaria, etiam *schelammim*, id est, pacifica, ex *schalam*, quod est *retribuere* vel

pace

pace frui.. Pacifica sacrificia etiam salutaria dicebantur, nempe facta propter recuperatam salutem, & ob res prosperas: Eucharistica, quia fiebant dum gratiarum actio redderetur. Sacrificia necessaria erant gemina pro peccato & pro delicto. Primum appellatur simpliciter *περὶ ἁμαρτίας pro peccato*. Ita verba illa Pauli ad Hebræos (*cap*. 10. *v*. 8.) quibus Jesum inducit loquentem, *hostias & oblationes & holocautomata pro peccato noluisti*, non sic intelligenda sunt quasi Deus non admiserit oblatum à Christo sacrificium pro peccatis hominum. In fonte Græco est, *καὶ περὶ ἁμαρτίας*, id est, Deus non delectatus fuerat antiquis sacrificiis, neque oblationibus, neque holocaustis, neque sacrificio quod dicebatur *pro peccato*. Similiter & in Epistola ad Romanos ubi Paulus dicit in Vulgata nostra: (*cap*. 8.) *Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum in carne*. Illud *de peccato* in fonte Græco *περὶ ἁμαρτίας* intelligendum est sacrificium quod pro peccato dicebatur, in cujus similitudine venit JESUS CHRISTUS. Similiter, cùm in Epistola ad Hebræos (*cap*.9. *v*. 28.) dicitur de Christo, *sine peccato apparebit expectantibus se in salutem*, sensus, ut mihi videtur, est, quod non opus erit, ut in corpore suo offerat sacrificium *pro peccato*. Denique secunda Epistola ad Corinth. (*cap*.5. *v*.21.) *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit*, nempe sacrificium *pro peccato, ut nos efficeremur justitia Dei ipso*.

Per peccatum intelligunt Hebræi vel voluntariam vel imprudentem prætergressionem legis divinæ, quę nisi expiaretur, haberet pœnam comitem à Deo immissam; cùm autem & crederent plerosque morbos, ut parturientium dolores, & immunditiem leprosorum, esse alicujus peccati irrogata supplicia, idcirco sacrificia quæ à leprosis & à puerperis offerebantur,

tur, numerant inter ſacrificia *pro peccato*, id eſt, oblata ad placandum Deum, cujus ira provocata fuerat peccato.

Ut liqueat quid ſit ſacrificium *pro delicto*, quærendum quid intelligant Hebræi per *Aſcham*, quam vocem Latinus interpres reddit *delictum*. Propriè *Aſcham* reatus eſt. Puta execratio, perjurium, error, ignorantia. Præſertim culpa erat, ut ita dicam, incerta: nempè cùm aliquis certò non ſibi conſcius eſſet culpæ alicujus, ſive dubius an admiſiſſet, necne, tenebatur, ne incurreret in odium Dei, certum piaculum facere, ſive offerre ſacrificium quod *pro delicto* appellabatur. Rem non ſatis explicat nomen *delictum*. Conſtat præſcripta fuiſſe ſacrificia his qui culpæ dubii erant, ut videre eſt in hoc loco Levitici. (*cap.* 5. *v.* 17.) *Anima ſi peccaverit per ignorantiam, feceritque unum ex his quæ Domini lege prohibentur, & peccati rea intellexerit iniquitatem ſuam*. Fons ſic reddi poteſt. *Homo autem cùm peccaverit, & contra quodvis præceptorum Domini, quod facere minimè licet, fecerit; & ſi hoc feciſſe non certò novit, reus tamen eſt*. Pergit autem loqui Vulgatus interpres: *Offeret arietem immaculatum de gregibus Sacerdoti, juxta menſuram æſtimationemque peccati; qui orabit pro eo, quia neſciens fecerit, & dimittetur ei*.

Sacrificia ſic diſtingui poſſunt, ut alia dicantur *conſecrationis*, nempe Sacerdotum, quæ deſcribitur (*Levit. c.* 6.) *Emundationis* pro puerpera, (*cap.* 12.) pro leproſo, (*cap.* 13. 14.) pro ſeminifluo, (*cap.* 15.) & pro muliere menſtruoſa ibidem. Item *expiationis*, quæ offerebantur pro ſanctuario, ſive pro templo, & pro labe totius populi.

Sacrificia & diſtinguebantur feſtis diebus, quibus propria erant. Sacrificio jugi matutino & veſpertino, in Calendis ſive Neomeniis, addebatur aliud

ſacri-

ſacrificium, ſicut in Paſchatis diebus. Agnus Paſchalis jugulabatur in atrio Templi, etiam à quolibet; ſed à ſolis Sacerdotibus ſanguis ejus excipiebatur patera, quæ effundebatur ad baſim altaris. Caro ejus aſportabatur comedenda in familiis. Poſt magnum azymorum diem, nempe decima ſexta die menſis Paſchalis, offerebatur ſacrificium cum manipulo novæ meſſis. Die Pentecoſtes, ut in Calendis, addebatur ſacrificium quotidiano. Præterea offerebantur duo fermentati panes in primitias novæ meſſis; ſed non comburendi in altari, à quo omne fermentum removebatur, ut dictum eſt. Sic in reliquis feſtis addebatur ſacrificium jugibus ſacrificiis. In ſcenopegia libabatur aqua cum vino. In die expiationis offerebantur hirci duo, quorum alter immolatus in hoſtiam pro peccato cremabatur; alter vivus emittebatur in ſolitudinem. Primi inferebatur ſanguis in ſancta Sanctorum: ſuper alterum ſacerdos confitebatur peccata populi.

Lex præſcribebat quas partes victimarum comederent Sacerdotes, quas ille qui obtuliſſet. Participatio illa erat pars ſacrificii, ſive ad ſacrificium pertinens; juxta quod dicebat Paulus. (1. *Corinth. cap.* 9. *v.*13.) *Neſcitis quoniam qui in ſacrario operantur, quæ de ſacrario ſunt, edunt: & qui altari deſerviunt, cum altari participant*. In fonte Græco τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. *Dividunt cum altari*, cui debebatur portio voranda igne ejus. Altera portio tum Sacerdotum erat tum offerentium. Ad hunc morem alludebat Paulus *capite ſequenti* x. 21. *non poteſtis menſæ Domini*, id eſt altaris *participes eſſe & dæmoniorum*. In loco ſancto comedenda erat victima, à viris mundis & circumciſis, non alibi quàm in atrio, cum ſacrificium eſſet ſanctiſſimum; minùs enim ſancta, ut agnus Paſchalis, poterant comedi intra mœnia urbis Jeruſalem, ſed non extra.

Præter sacrificia quæ fiebant ex animalibus, aliæ erant oblationes, ut dictum est, ex panibus, vino, thure, & oleo. Oblatio incensi quotidie fiebat, scilicet *Thymiama*, sive suffimentum certis aromatibus compositum, incendebatur in altari aureo, quod ideò *Thymiamatis* dicebatur. Altera oblatio ordinaria fiebat duodecim panum propositionis, qui unoquoque sabbato coram Domino novi apponebantur: ablati à Sacerdotibus comedebantur. Oblationes spontaneæ sunt vel vota, vel sponsiones: illæ minùs adstringebant, quàm vota. Votorum duæ classes erant: prima consecrationis; secunda obligationis. Votum consecrationis fuit, cùm aliquid devoveretur in usus sacros, altaris scilicet aut Templi, veluti cùm voto quis hoc vel illud dicaret in sacrificium, vel ad coemendum lignum, salem, vinum &c. pro altari. Votum obligationis, sicut cùm quis se voto astringeret ad hoc vel illud, quod ex se erat licitum, veluti se hoc vel illud non comesturum, non induturum, non facturum, &c. sicùt nec bibere vinum, nec capillos tondere, nec habitare in domo. Vota fiebant cùm quis diceret, v. g. in me recipio holocaustum, vel pretium hujus pecoris in holocaustum recipio; formulas breves adhibebant Judæi; verbi gratia, ut quis voveret omnia bona, sufficiebat dicere, omne quod ex me est, *corban*, hoc est, voveo Deo omnia quæ penes me sunt. Vox illa idem sonat ac donum. Ex quo intelligere est quis sensus sit horum verborum Matthæi. (*cap.* 15. *v.* 5.) *Munus quodcumque est ex me tibi proderit*, quæ non alia sunt ab his Marci. (*cap.* 7. *v.* 11.) *Corban* (*quod est donum*) *quodcumque ex me tibi profuerit*. Scilicet statuerant Pharisæi, ut statim ac filius promisisset Deo bona sua, etiam quæ necessaria erant patri & matri alendis, teneri illa Deo reddere, simul ac emisisset illam vocem *corban*. Scilicet res votæ censebantur sacræ, à quibus non

minùs

minùs abſtinendum quàm à ſacris. Lex jubebat reddere citò quod votum eſſet.

Conjunctæ cum ſacrificiis cenſeri poſſunt primitiæ ſive animalium ſive fructuum; erant enim oblationes factæ Deo. Primogeniti omnes maſculi debebantur Deo. (*Exod. cap.* 22.) Homines & omnia animalia, quæ immunda erant, Judæi redimebant. Similiter boves primogeniti Deo debebantur. Non poterat falx mitti in meſſem, niſi Omer, ſive manipulus Deo eſſet oblatus altera die poſt magnum diem azymorum; ſimiliter nec panis ex tritico coqui, niſi poſtquam primò panes novi ex tritico fuiſſent etiam Deo oblati in die Pentecoſtes. Ante illas primitias Deo oblatas omnia cenſebantur immunda, poſtea munda & ſancta. Ad hunc morem alludit Paulus, (*Rom. cap.* 11. *v.* 16.) *quod ſi delibatio*, Græcè ἀπαρχὴ, primitiæ, *ſancta eſt, & maſſa*, nempe reliqua maſſa ſancta habetur. Præcipit lex, inquit Philo, (*Lib. de Sacerd. honorib.*) ut quotieſcumque panis à piſtoribus fermentatur ac ſubigitur; totius pars ſeparetur in primitias, quæ deſtinabantur in uſum Sacerdotum. Hoc pacto offerentium pietati proſpicitur; dum enim aſſueſcebant ſemper alimenti partem Deo decidere, nunquam in ejus oblivionem veniebant. Maimonides dicit qui fructus ſuos comediſſet necdum decimatos, eum obnoxium fuiſſe morti divinitùs infligendæ. Pariter offerebantur primitiæ vini, olei, (*Deuter. cap.* 18.) & pomorum.

Decimæ ex omni terræ proventu ſingulis annis pendebantur, ſcilicet pars decima. Decimarum autem quatuor genera diſtinguit ex lege Hieronymus, & illa explicat, commentans caput xlv. Ezechielis. Prima à populo pendebatur Levitis. (*Num.* 18.) Qui comediſſet non decimata, reus fuiſſet mortis. Secunda à Levitis, qui partem decimam decimarum dabant Sacerdotibus. (*Num.* 18.) Tertiam unuſquiſ-

que in suis terris Decimam separabat, quam comederet in vestibulo Templi, invitans Levitas ac Sacerdotes. (*Deut. cap.* 14.) Quarta Decima recondebatur pro tertio quoque anno ad pauperes sustentandos, (*Deut.* 14. 28.) dum terra quiescebat. *Anno tertio separabis aliam decimam, ex omnibus quæ nascuntur tibi eo tempore, & repones intra januas tuas. Venietque Levites, qui aliam non habet partem nec possessionem tecum, & peregrinus ac pupillus & vidua, qui intra portas tuas sunt, & comedent & saturabuntur.*

Tempus anni, à quo decimas computabant, varium fuit. Ab *elul* ad *elul* numerabant annum, ut pecus ritè decimarent: à *tisri* ad *tisri* propter frumentum & legumina supputabant, à *schebat* ad *schebat* propter arborum fructus.

Si quis vellet redimere decimas suas, quintam partem earum addebat. Decimæ enim illæ, diversæ ab iis quas debebant Judæi Levitis & Sacerdotibus, Hierosolymam ad Templum deferebantur ex omni Hebræorum ditione. Qui autem remotas regiones incolebant, venditis in patria decimis, ut adstruit Josephus. (*Antiq. lib.* 4. *cap.* 8.) Juxta legem Deuteronomii (*cap.* 14.) pecuniam indè redactam in sacra urbe insumebant in sacrificia & convivia, quæ læta agere lex jubebat. Hæc est pecunia, quam idem Josephus (*Lib.* 16. *cap.* 10.) appellat *votivam*; quam per certos homines Judæi Hierosolymam mittebant ab omnibus orbis plagis. Morem hunc servabant Christiani eleemosynas suas mittentes Hierosolymam, ad alendos sanctos; de quo more interpretor quod scribit Paulus, (1. *Cor. cap.* 16. *v.* 1.) *de collectis autem quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite per unam sabbati*, id est, prima die hebdomadis, *unusquisque vestrum apud se seponat recondens quod ei benè placuerit; ut non,*

cum

tum venero, tunc collectæ fiant, cùm autem præsens fuero, quos probaveritis per Epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Jerusalem.

Ut ritè numerarentur pecudes, dum decimabantur, colligebat pecuarius omnes agnos suos vel vitulos suos in unum stabulum, cujus ostium parvum erat, ita ut duo simul exire non possent. Matres eorum extra caulam constituebat, ut cùm agni vel vituli eas balantes vel mugientes audirent, ordine alter post alterum egrederentur. Tum incipiebat pecus suum numerare, & quod decimo loco exiret, sive macrum esset sive pingue, sive masculum, sive fœmineum, percutiebat virga quadam minio tincta, & dicebat: hoc erit pro decima. Mos ille adstruitur ex Levitico. (*cap.* 27. *v.* 32.) *Omnium decimarum bovis & ovis & capræ, quæ sub pastoris virga transeunt, quidquid decimum venerit, sanctificabitur Domino.*

Consulebat pauperibus, quorum in favorem lex sic præcipit: (*cùm messueris segetes terræ tuæ*, loquitur Deus, *non tondebis usque ad solum superficiem terræ: nec remanentes spicas colliges.* In fonte *non consummabis metendo angulum agri tui.* Nempe Judæi, cum agros metebant, ex jussu Dei, relinquebant angulum agri, sive portionem quam non metebant: cujus quantitas non præstituitur in lege sacra; sed ex scitis scribarum, seu eorum quibus permissa est sanctionum superinducendarum potestas, pars erat minimùm sexagesima. Addit lex (*v.* 10.) *neque in vinea tua racemos & grana decidentia congregabis sed pauperibus & peregrinis carpenda dimittes.* In fonte *spicilegium non colliges.* Manipulum casu oblitum in agro pauperibus Judæi relinquebant.

CAPUT VIII.

De Templi ministris; de Levitis, de Sacerdotibus, de summo Sacerdote Dei & vestibus ejus; de Ephod, & in eo Urim & Thumim. De aliis personis sacris, Nazaræis, Rechabitis, Prophetis.

DEo summo Regi conveniebat deservire plures ministros, qui adstarent satellites & custodes sacri palatii, mensæ ejus, id est altari ministrarent, cæterisque defungerentur muneribus, quæ ordinata oportebat ad edendos typos Christi, qui rerum Hebræarum omnium finis est. Olim Tabernaculum, postea Templum pro summi Regis palatio fuit; in quo ergo qui Dei servitio addicti erant, sua obire munera tenebantur, Jam diximus ministerium Tabernaculi & deinde Templi demandatum fuisse Tribui Levi; cui ut tota vacaret, omnibus aliis curis soluta erat. Non omnibus verò qui ex illa Tribu essent, sed iis solis, qui ex familia Aaronis ortum ducebant, commisit Deus sacerdotalia munia, hoc est, quæ præcipua erant in Templo. Cum Levitica tribus cultui divino addicta esset, sortem non acceperat in terra promissionis. Ideo non numerabatur inter duodecim tribus, quia per eas dispersa erat, & earum decimis alebatur, quarum ipsi decimas Sacerdotibus pendebant.

Quamvis constaret quempiam esse Levitici generis, ministrare non poterat, nisi priùs certis & legitimis ritibus consecraretur. *Tolle Levitas ex medio filiorum Israel*, inquit Deus Moysen alloquens, (*Num. cap.* 8.) *& purificabis eos juxta hunc ritum. Aspergantur aqua lustrationis; & radant omnes pilos carnis suæ. Cumque laverint vestimenta sua, & mundati fuerint, tollent bovem de armentis, &c.* Nullus

insuper

insuper munus suum effecturus admittebatur in atrium, quin priùs esset quinquennio ministerium edoctus, inquit Maimonides. Lex alibi (*Num. cap.* 8. *v.* 24.) illos à vigesimo quinto anno, & alibi (*cap.* 4. *v.* 3.) à trigesimo tantùm anno idoneos dicit obeundis officiis suis. Quo pacto illa sibi conciliantur, ait Maimonides. Nempe quinquennium in addiscenda ministerii ratione ponebatur. Etenim Levita ministerium inire non poterat, quin jam vir grandis esset. Cùm autem quinquagesimum annum impleverat, jam liber vacabat; quod idem Maimonides sic intelligit, ut id non concederetur Levitis, nisi eo tempore quo Tabernaculum portabatur ex uno loco in alium; nam postea anni ministerio non faciebant inhabiles. Quæ vasa, quæ supellectilia, quas quisque partes Tabernaculi portaret, ubi sedes ejus mutanda erat, Moyses præceperat: Ubi autem Deus sedes quietas Israelitis dedit, alia illis munera substituit. Alios fecit Janitores, alios Cantores, alios thesaurarios; eos in curias partitus viginti quatuor, quarum singulæ ex Maimonide plenam hebdomadam ministrabant. Tum verò princeps cujusque curiæ cunctos curiales suos distinguebat in familias, ut singulis diebus ministrarent. His-ce autem diariis ministris suum cuique munus assignabant familiarum principes. Solis autem ex Aaronis familia altaris munera obire licitum erat.

Numeravit David tempore suo Levitas à triginta annis & supra: & invenit triginta octo millia. Hinc æstimari potest, quanta esset magnificentia Templi, in quo tot ministri adstarent Deo. *Ex his electi sunt*, ut dicit Scriptura, (1. *Paral. c.* 23.) *& distributi in ministerium domus Domini viginti quatuor millia; Præpositorum & Judicum sex millia. Porro quatuor millia Janitores: & totidem Psaltæ, canentes Domino, in organis quæ fecerat ad canendum; & di-*

stribuit eos David per vices filiorum Levi. Juvat attexere quæ paucis interjectis subjiciuntur. *Juxta præcepta quoque David novissima supputabitur numerus filiorum Levi à viginti annis & supra. Et erunt sub manu filiorum Aaron in cultum domus Domini, in vestibulis, & in exhedris, & in loco purificationis, & in sanctuario, & in universis operibus ministerii Templi Domini. Sacerdotes autem, super panes propositionis, & ad similæ sacrificium, & ad lagana azyma, & sartaginem & ad torrendum, & super omne pondus atque mensuram. Levitæ verò ut stent manè ad confitendum & canendum Domino: similiterque ad vesperam tam in oblatione holocaustorum Domini, quàm in Sabbatis & Kalendis, & solemnitatibus reliquis, juxta numerum & ceremonias uniuscujusque rei, jugiter coram Domino. Et custodiant observationes Tabernaculi fœderis, & ritum sanctuarii, & observationem filiorum Aaron fratrum suorum, ut ministrent in domo Domini.*

Templum habuit magistratus suos, quos Lucas (*cap.* 22. *v.* 52.) appellat στρατηγὺς τῦ ἱερῦ, quæ vox Græca denotat hujusce magistratus munus fuisse militare. Scilicet Templum habebatur pro castris Dei. Maimonides numerat quindecim præfectos, qui præerant descriptioni temporum, claudendis portis, custodiis agendis, cantoribus, cymbalo, cæterisque musicis instrumentis, sortibus, sigillis, libationibus, ægrotis, aquis, propositionis panibus efficiendis, suffimento componendo, texendis velis, vestimentis sacerdotalibus apparandis. Quæ paulò fusiùs explicabo verbis Maimonidis, ut magis magisque pateat quo ordine & qua magnificentia omnia peragerentur in Templo.

Atque horum cuique præfectorum multi erant homines subjecti, qui hoc cui ille præfectus erat, opus efficerent. Is igitur, qui temporibus describendis præerat,

rat, unà cum suis observabat tempora; utque sacrificiorum venerat hora, vel ipse, vel ejus permissu aliquis è subditis magna voce pronuntiabat, AD SACRIFICIA SACERDOTES, AD SUGGESTUM LEVITÆ, & AD STATIONEM ISRAELITÆ: *cujus ut esset audita vox, quisque munus aggrediebatur. Qui portis claudendis praerat, is claudi portas jubebat, aperirique: nec harum ad aperturam clangebant buccinatores nisi ejus permissu.... Qui præpositus erat custodiis, hic vir.... nocte tota Levitas excubias agentes lustrabat; quorum si reperiret aliquem in statione sua dormientem, baculo tondebat, & vestes ejus adurebat. Qui præsidebat cantoribus, quotidie Levitas deligebat, qui carmen in suggestu voce canerent. Item ejus jussu sacrificiis faciendis clangebatur...... Qui præsidebat cymbalo, is omnia fidium genera assignabat cantoribus.... Qui sortibus præsidebat, ab eo quotidie fiebat sortitio de Sacerdotibus, ut eorum quisque id quod sorte sibi obtigisset, munus efficeret*. Ne in molem excrescat opus, non exscribo totum locum Maimonidis de his-ce Templi præfectis; adjungam tamen fuisse Præfectum, qui Sacerdotes curaret ægrotantes: cùm enim illi, inquit Maimonides, in pavimento nudis pedibus semper insisterent, & sacris operantes una omninò tunica tegerentur, sæpè dolore viscerum laborabant.

Non hujus est loci, recensere portas Templi, & quibus janitoribus custodia ejus committeretur, aut quorum janitorum esset invigilare salis, vini, olei custodiæ, quæ omnia quantùm satis est exposuimus in libris de Templo. David elegerat 288. viros cantandi peritos, qui cæteros cantores erudirent; viginti quatuor classes cantorum erant, ita cuique classi præerant duodecim viri peritiores. Alii voce, alii instrumentis canebant.

Cuique Sacerdotum classi suus præerat antistes, qui Prin-

Princeps appellabatur. Hierosolymam operatum ascendebat singulis hebdomadibus una classis. Vices mutabantur sabbato: abibat una curia, & succedebat ei proximè sequens, usque dum ministrassent omnes; atque ad eundem ordinem perpetuò redibant. Ad dies verò solemnes nulla classis aberat. Princeps cujusque classis sic illam distribuebat, ut singulis hebdomadæ diebus singulæ familiæ rem divinam facerent. Cùm autem plura numero munia in Templo obeunda essent; multisque Sacerdotibus non solùm quæque classis, sed & quæque familia constaret, sorti committebatur, quod quisque Sacerdos impleret munus: sic Zacharias Joannis Præcursoris pater, ut Lucas loquitur, sortitus erat *ut incensum poneret*, id est, ut odoramenta in altari thymiamatis incenderet.

Antequam ultrà pergamus, advertendum qua ratione legerentur Sacerdotes in ministerium Altaris: qui ab hoc-ce ministerio arcerentur; & quæ illis lex vivendi posita dum ministrarent. Judæi enumerant vitia quibus affecti Sacerdotes in corpore suo revocabantur ab Altari. Primùm statuunt quinquaginta vitia quibus pecudes & homines temerabantur; nonaginta alia recensent quæ solùm homines temerabant. Sacerdos cujus in genere profani quid inveniebatur, vestes induebat atras, quibus obvolutus ex atrio discedebat. Quisquis verò integer ac purus declarabatur à Judicibus, qui de ordine Sacerdotum cognoscebant, albis sese induebat, atque ingressus cum fratribus sacra obibat. Ad hanc-ce consuetudinem credo Joannem allusisse in Apocalypsi. (*Cap.* 3. *v.* 5.) *Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, & non delebo nomen ejus de libro vitæ*, Cujus genus purum, corpus autem vitio affectum existebat, hic in cella lignorum consistens ligna diffindebat, quibus Altaris focus exstrueretur, & ea purgabat vermibus, ne impura & profana essent. Vino & mulieribus abstinebant, cùm implebant vices suas.

Vesce-

Pontificis. Has conditiones Deus Sacerdo

Tab: VII.

. vino
abstinebant, cùm implebant vices suas.
Vesce-

Vescebantur non aliis quàm sacris carnibus, & panibus propositionis: stantes & nudis predibus operabantur.

Cunctis autem Sacerdotibus præfectus erat summus Sacerdos. Is inaugurabatur unctione olei sacri, & vestimento Sacerdotii magni. Unguentum illud pretiosum diducebatur supra ejus oculos in forma *chi* Græci, qualis est ista figura X, ut discimus ex Maimonide, qui & docet hanc unctionem non fuisse factam tempore Templi secundi: postea sola vestium additione Pontifex inauguratus est. Unguentum quo frons ejus illinebatur, copiosè affundebatur; unde non mirum si deflueret in barbam ejus, ut regius Psaltes canit: *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron.* Non aliud erat fragrantioris odoris unguentum.

Summum Sacerdotium, primitùs ad primogenitum hæreditate perveniebat; & duratio ejus, qualem eam instituerat Deus, totius vitæ erat: sed translato ad reges Græcos imperio, deinde ad Romanos, eorum arbitrio Pontificatus fuit plurium aut pauciorum annorum, pro arbitrio Principum, penes quos summa potestas erat. Ab Assamonæorum sivè Machabæorum temporibus, Pontificatus translatus fuerat è domo Aaronis ad familiam Judæ Machabæi, Leviticam quidem, sed non de cognatione Aaronis. Extraneus, inquam, alienusque, nullo successionis jure, accepit Pontificatum Judas. Attamen de gente Sacerdotum fuit, si fides adhibenda huic recensioni summorum Pontificum, quam texuit Josephus. Summi Sacerdotes duo simul non fiebant; sed constituebatur secundus Sacerdos, qui dignitate proximus esset à summo. Is appellabatur *Sagan*. Sunt qui conjiciunt Annam fuisse *Sagan* Caiphæ; undè ad illum Jesus pariter ac ad Caipham deductus est. Sedebat Sagan ad dexteram Pontificis. Has conditiones Deus Sacerdotibus proposuerat

fuerat (*in Levitico cap. x.* 1.) *Dixit Dominus ad Aaron: vinum & omne quod inebriare potest, non bibetis tu & filii tui, quando intrabitis in Tabernaculum testimonii, ne moriamini.* 2. *Ne contaminetur Sacerdos in mortibus civium suorum, nisi tantùm in consanguineis.* (*Levit.cap.*21.) *Scortum & vile prostibulum non ducent uxorem, nec etiam quæ repudiata est à marito. Sacerdotis filia si deprehensa fuerit in stupro, & violaverit nomen patris sui, flammis exuretur.*

Jam de vestibus Sacerdotum sermo faciendus est. Vestes Sacerdotum præcipiuntur in Exodo, (*cap.* 8.) factæ narrantur in Levitico, (*cap.* 8.) omnium autem Sacerdotum hæ erant vestes. 1. Linea fœminalia. 2. Tunica linea, tam strictè corpori adhærens, ut nulla remaneret ruga. 3. Balteus. 4. Tiara, quæ erat genus pilei rotundi. Hæc quæ sequuntur, erant propria summi Pontificis, quem tibi exhibemus tabula (*Tab.* 7.) expressum. Vestis ei propria, quam primùm consideramus, dicitur in fonte *mehil*; quæ vox variè redditur à Græcis interpretibus. Semel ab eis appellatur ποδήρης, qua appellatione utitur Josephus; ποδήρης autem vestis est ad ipsos usque pedes promissa, sive pertingens; sed cùm ipsi Græci aliis plerisque nominibus *mehil* explicent, non necesse est ut genus vestis talaris intelligamus. Erat tantùm *pallium* sive *tunica*. In hujus extrema parte, qualecumque fuerit, loco fimbriæ erant LXII. tintinnabula ex auro & totidem mala punica. Illa *mehil*, sive tunica, si ad talos usque demissa fuisset, malogranata & tintinnabula terram attingentia sonum edere non potuissent. Hoc ergo sensu *mehil* dici potuit ποδήρης, quia demissum fuerit ferè ad pedes, ut videre est in imagine.

Cave autem, Lector, ne æstimes illud *mehil* fuisse lineam vestem: ex Scriptura erat hyacinthina. Tunica omnibus Sacerdotibus propria, non nisi linea erat, facta ex preciosa bysso, & texta seno filo retorto.

torto. Sed hæc tunica habebat fundas intextas ad majorem ornatum. Hoc apparet in extrema parte hujusce tunicæ, quam *mehil* non abscondit. Cernere est in imagine illas fundas intextas; nempe erant partes quæ eminerent supra profundiores. Præterea observandæ sunt extremitates baltei dependentis usque ad terram.

Prosequamur vestes proprias summo Sacerdoti. Habebat superhumerale, quod Hebræis dictum *Ephod*, Græcis ἐπωμὶς, quod idem est ac *superhumerale*. In utroque humero erant duo lapides, in quorum altero, qui in dextra parte erat, scripta nomina sex majorum filiorum Jacob, in altera autem sex minorum. Pannus pectori summi Sacerdotis apponebatur, quadratus, semicubiti magnitudine, Hebraicè dictus *chosen* aut *Hosen*, nempe pectorale, Græcis λογίον, Latinis *rationale*, quia, ut modò dicemus, esset veluti oraculum. In hoc-ce pectorali erant duodecim lapides pretiosi, inscripti duodecim nominibus filiorum Jacob. Præterea *Urim*, & *Thumim* habebat, sive *Thummim* quidquid illæ fuerint duæ voces. Idem certè sonant quod *lumen* vel *doctrina* & *veritas*, sive *perfectio*. Alii volunt *Urim* & *Thumim* fuisse signa sacra in pectorali summi Sacerdotis ornamento, quæ indicabant res occultas & futuras: ita erant veluti oraculum. Cùm summus Sacerdos sibi applicabat hoc pectorale sive rationale, & induebat illud, cognoscebat res arcanas & consilia Dei. Sunt ergo qui sentiunt *Urim* & *Thumim* fuisse lucem quam emitterent duodecim lapides fasciæ pectoralis, qua luce summus Sacerdos veritatem doceretur. Scilicet miraculosè ita fulgebant duodecim lapides, vel ita observabantur, ut fulgore vel obscuritate quis fuisset reus, deprehenderetur. Scribit Josephus (*Antiq. lib. 3. cap. 9.*) desiisse illas gemmas lucere annis 200. antequam scriberet, quoniam Dei ira ob transgressionem legum provocata

cata esset. Sed quicumque fuerit ille fulgor, vel quęcumque fuerit lapidum obscuritas, non apparet quomodo res diversæ potuissent indicari. Ideo satius est dicere sic veritatem fuisse in Ephod, quia hoc indutus Pontifex clara & perfecta cognitione veritatis donabatur à Deo. Cùm Abiathar fugiens Saulem secum detulisset Ephod: *applica*, inquiebat ad illum David, *Ephod, ut cognoscam si tradent me viri Ceila*. Induere hoc vestimento, ut Deo movente tuum cor, id rescisças. In Exodo (*cap.* 28. *v.* 30.) dicit Deus ad Moysen: *Pones autem in rationali judicii doctrinam & veritatem, quæ erunt in pectore Aaron, quando ingredietur coram Domino*. Illa videntur indicare *Urim* & *Thumin* fuisse quampiam rem distinctam à pectorali; sed & sic interpretari possumus, ut Ephod indutus Aaron, accepturus esset *Urim*, id est, lucem sive cognitionem, & *Thumim* perfectionem & integritatem.

Itaque *Urim* & *Thumim* non habenda neque pro inscriptis literis, nec pro rebus effigiatis. Donabatur cognitione veritatis qui induebat Ephod, non quodcumque, sed cui adhærebat fascia pectoralis. Gedeon ex præda Madianitarum conflavit Ephod, quod posuit in civitate sua, (*Jud. cap.* 8.) *& factum est Gedeoni & omni domui ejus in ruinam*. Quomodo, nisi adjuncta fuerint idola? Esto hæc statim non facta sint auctore Gedeon; sed postea ad idololatriam delapsi sunt Israelitæ, & plurimi sibi statuebant propriam religionem: quod fecit Michas, qui mille centum nummos, quos acceperat à matre, impendit faciendo Ephod & theraphim; quæ sunt imagines, figuræ, idola, ut dicitur libro Judicum. (*cap.* 17. *v.* 5.) *Qui ædiculam quoque in ea*, in domo sua *separavit, & fecit Ephod & theraphim, id est vestem sacerdotalem, & idola, implevitque unius filiorum suorum manus, & factus est ei Sacerdos*. Consecravit filium

lium suum, ut Sacerdotio fungeretur, induens Ephod, & consulens sua theraphim; à quibus deludi poterant responsis quæ dæmon edebat. Cùm in Ephod Mosaico fuisset *Urim* & *Thumim*, nempe veritas & perfectio, in Ephod idolorum fore ut esset error & fraudulentia. Osee inter mala quæ filiis Israel prædicit, denuntiat (*cap.* 3. *v.* 4.): *Quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege, sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine theraphim.* Quasi dicat Deus, Israelitas ita omni cognitione deserturos iri, ut neque à Deo vera luce illustrentur, nec falsa à dæmonibus. Theraphim erant simulacra, in quæ se inserebat malus dæmon, & vanis responsis deludebat cultores suos. Ubi in Vulgata apud Ezechielem (*cap.* 21. *v.* 22.) legimus, rex Babylonis *interrogavit idola*, in fonte est *interrogavit theraphim.* Et apud Zachariam (*cap.* 10. *v.* 2.) *simulacra locuta sunt inutile*, in fonte *theraphim locuta sunt falsa, inania.* Seu ex eorum ore exirent oracula, sive potiùs Sacerdotes idolorum vana responsa ederent nomine Dei. Scilicet, ut summus Sacerdos, verum Deum cœli consulens indutus Ephod, illustrabatur luce sive cognitione veritatis, qui colebant theraphim, sive vana simulacra, pariter ab illis illustrari suadebant populos.

Iterum hic advertam quòd Deus consultus dicebatur per *Urim* quoties Sacerdos vestibus suo ordini congruentibus indutus accederet ad Arcam. Si quid agendum erit *Eleazar Sacerdos consulet Dominum.* (*Num.* 17. *v.* 21.) In fonte *Eleazar de more Urim consulet Dominum.* Ita *Urim* videtur proprium summi Sacerdotis; hujus enim & non aliorum erat induere verum Ephod. Quando Moyses benedicit Tribui Leviticæ in Deuteronomio (*cap.* 33. *v.* 8.) sic eam alloquitur. *Levi quoque ait, perfectio tua & doctrina tua viro sancto tuo quem probasti in tentatione.* In fonte *Urim tuum & Thumim*

tuum

tuum viro sancto tuo quem probasti: nempe summum sacerdotium huic deferes quem probaveris. In primo Regum (*cap.* 28. *v.* 5.) cùm Saul consuluit Dominum, *non respondit ei, neque per somnia, neque per Sacerdotes, neque per Prophetas.* Vulgatus Sacerdotes interpretatur quod fons Hebræus dicit Deum consultum per *Urim*; quia scilicet Deus consulitur per *Urim*, quando ad eum accedit summus Sacerdos suo Ephod amictus.

In ornatu pontificio non prætermittenda silentio lamina, in qua scriptum erat CODESCH LA JEHOVA, hoc est, *Sanctus Dei.* Hæc vitta hyacintina constringebatur super cidarim, sive tiaram summi Pontificis, quæ tiara, sicut cæterorum Sacerdotum, linea erat; sed distinguebatur his hyacintinis vittis. Hanc tiaram repræsentamus qualem eam descripsit Joannes Braunius, in erudito opere suo de vestitu Sacerdotum. Aliam subjicit interpres Gallicus Josephi, quam hic exhibemus. Nullæ in illa apparent vittæ, quibus Scriptura dicit illigatam fuisse laminam auream. Oculos & mentem adverte, lector, ad illam descriptionem, quę verbis Exodi (*cap.* 28.) non mihi videtur tam consentanea. Tres autem ordines calyculorum Hyosciami, quos agnoscit in ipsa tiara autor versionis Gallicæ, ponit Josephus in ipsa lamina.

Omnium Sacerdotum munera erant ignem perpetuò nutrire in altari holocaustorum: (*Levit. cap.* 6.) vasa sacra custodire: (*Num. cap.* 3.) offerre sacrificium, mactare victimas, pelles illis detrahere, concidere in partes & lavare: aspersiones facere aqua vel sanguine super personas, victimas, librum legis; odores incendere, lucernas componere, panes propositionis conficere, inferre novos, auferre veteres. Proprium Sacerdotale munus in sacrificiis erat excipere sanguinem victimarum, & illo aspergere altare. Qui ob aliquam maculam sacra facere non poterant, occupabantur, ut dixi-

diximus, in findendis lignis, & evermiculandis quæ in altaris foco consumebantur, quæque oportebat vermium esse expertia. Præter munera omnium Sacerdotum, hoc proprium erat summo Sacerdoti, quòd semel in anno, in die expiationum, solus ingredi poterat in sanctuarium, & offerre sacrificium, quod statutum erat ad expiationem peccatorum suorum, & totius populi.

Ut Levitæ ministrabant Sacerdotibus; ita ipsis Levitis dati sunt qui lignatum aquatumque mitterentur. Ii primùm fuere Gabaonitæ, quos Josue huic ministerio addixit. Mox alii ex devictis gentibus accessere, atque uno nomine appellati sunt *Nathinai*, quasi deditirios aut adscriptitios dixeris, à verbo Hebræo *Nathan*, dare.

Si quidem hoc-ce loco disserimus de sacris personis, sive his-ce viris per quos res sacræ administrarentur, in Synagogis autem Deo colendo vacarent Judæi; decet & de ministris Synagogarum sermonem facere.

Primùm erant in Synagoga viri & ætate & sapientia senes, qui essent Synagogæ præsides, dicti à Græcis *Archisynagogi*; hoc est, Synagogæ principes. Qui unus inter illos præesset, dicebatur ab Hebræis *Rosch Hakahal*, hoc est, caput congregationis. Viros omnes literatos, sapientia & doctrina pollentes, Hebræi vocant *Hacamim*, id est, *sapientes*. Horum non mediocris erat auctoritas. Judicabant de rebus pecuniariis, furtis, damnis, &c. Ad hoc alludit Paulus (1. *Cor. cap. 6. v. 5.*) dum exprobrat Christianis quod lites suas deferrent ad judices gentium. *Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum?* Etiam illi pœnis afficiebant quos judicabant rebelles legi; de quo præmonuerat Jesus discipulos suos: *in Synagogis flagellabunt vos*. Præter præsides illos, qui Archisynagogi dicebantur, erat publicus Synagogæ

mnifter, qu i oraret publicè, curaret de lectione Legis, conciones haberet. Hic dicebatur *chasam*, hoc est, fpeculator, infpector, cuftos, Epifcopus. Erant præterea qui colligerent eleemofynas, quibus & pauperum cura commiffa erat. Appellabantur *parnasim*, hoc eft, paftores, gubernatores, principes. Lex non legebatur nifi Hebraicè; ideò poftquam Hebraica lingua defiit effe vernacula, neceffarius fuit interpres, qui dicebatur *Targumista*. Doctor, qui Hebraicè exponebat Scripturam, habebat interpretem, in cujus aure tenui fufurro muffitabat, quod ille fonorè toti populo enuntiaret. Huc fpectat illud Salvatoris. (*Matth.c.* 10. *v.*27.) *Quod in aure auditis, prædicate fuper tecta*. Synagogæ non folùm precibus defferviebant, fed & fcholis, in quibus Difcipuli ftuderent, fic difpofiti, ut in fubfelliis federent fapientes, infra verò eorum pedes Difcipuli; unde Paulus dicebat fe ad pedes Gamalielis doctum legem; quod alii fic intelligunt, ut Apoftolus velit indicare fe educatum in ædibus Gamalielis.

Inter perfonas facras poffumus numerare eos, qui fanctioris vitæ genere diverfi erant à populo; quales fuere Nazaræi, five, ut alii loquuntur, Naziræi. Erant certo vitæ genere feparati ab aliis hominibus, ut indicat nomen eorum, quod idem fonat Hebraicè ac *feparatio*. Ipfi inftituti à Deo, quifquis fe Deo devoverat, ut Nazaræus effet, abftinebat tempore confecrationis fuæ ab omni potu inebriante, nec tondebat capillos. Conditiones & leges Nazaræorum defcribuntur in Numeris. (*cap.* 6.) Alii erant Nazaræi ab utero, ut Samfon & Joannes Baptifta. Alii votivi, qui propria deftinatione fe feparabant ad tempus, donec completum effet tempus confecrationis fuæ, poft quod fe tondebant ante oftium Tabernaculi. Maimonides obfervat à viris religiofis fumptus factos, ut ritè oblatis victimis, unus & plures Nazaræi comam

depo-

deponerent, peractis voti diebus. Hec observatio lucem affert loco Actuum (*cap.* 21. *verf.* 24.) ubi, quod plerique putant, non agitur de Paulo, ac si ille ipse Nazaræatus votum concepisset. Apostoli consilium ei dederant, ad amovendam de se opinionem quod legis Mosaicæ inimicus esset, ut sumptus faceret in victimas quas offerre Deo debebant quatuor viri, qui Nazaræatus votum voverant. Vir autem qui quasi in partem Nazaræatus venerat, sumptus hos faciens, sanctificare se tenebatur. Itaque Paulus indicans diem, quo expletis voti diebus debebat impendere pecuniam in sacrificium, falsa ostendebat quæ de illo audiebantur, eum esse legis adversarium.

Erant inter Judæos alii viri, sicuti Nazaræi, certa vitæ disciplina à cæteris distincti, videlicet Rechabitæ, qui nec vinum bibebant, nec ædificabant domum ad habitandum, sed habitabant in tabernaculis, & vineam & agrum & sementem non habebant, ut de illis Jeremias (*c.*35.) adstruit. Horum originem repetunt à Raguel, sive Jethro socero Moysis. In Exodo (*cap.*2.) Moyses dicitur uxorem duxisse filiam Raguelis, & pavisse oves Jethro (*cap.* 3.) soceri sui. Ita Raguel & Jethro non sunt diversi homines, nisi alter ex duobus avus sit. Quidquid sit, in Num. (*cap.*10. *v.* 29.) Hobab filius Raguelis Madianitæ, dicitur cognatus Moysis, à quo impetraverit, ut cum Israelitis maneret, scilicet ne Moyses familiam ejus cum cæteris Madianitis deleret. Igitur Hobab adjungens se Israelitis, cum illis profectus est, & eandem sortem habuit. Progenies Hobab ipsi sunt Cinæi, quos Balaam intuitus est, (*Num.* 24.) vaticinium edens; & primo cap. Jud. appellantur cognati Moysis, qui habitaverint ad meridiem Judæorum. Mentio eorum etiam fit in primo lib. Paralip. (*cap.* 2. 55.) *Hi sunt Cinæi, qui venerunt de calore patris domus Rechab.*

Quem Latinus interpres vocat *calorem*, in Hebræo codice appellatur *chama;* quod nomen, cum deducitur à verbo *chaman* calefieri, sonat *calor*: sed idem nomen *chama* reddi potest *socer*, ut sensus sit. *Hi sunt Cinæi, qui venerunt de socero*, nempe Moysis, qui fuit pater domus Rechabitarum. Nullus ergo dubitandi locus est, quin Cinæi ortum ducant ex socero Moysis; & quoniam admissi sunt inter Israelitas, par est credere Deum Israelis coluisse. In quarto Regum (*cap.*10. 15.) Jehu rex Israel, circa annum 3120. accepit Jonadab filium Rechab in comitem & adjutorem, cum interfecit omnes Sacerdotes Baal. Nempe Jonadab institutum Rechabitarum observans, in multo honore habebatur apud Regem, commendatus zelo suo. Ad hunc-ce Jonadab Jeremias videretur Institutum Rechabitarum referre, nisi verba ejus accipi possent, non de primo autore instituti, sed de instauratore vel restauratore, qui ante ducentos aut trecentos annos claruisset. Jethro ipse vel Hobab, qui fuit cognatus Moysis, censendus est pater Cinæorum; quos vixisse more Rechabitarum colligo ex eo quòd Scriptura (*Judic. c.* 4.) dicit de Cinæis, nempe de his filiis Hobab, qui fuit Moysis cognatus, unum ex iis Cinæis nomine Heber recessisse à fratribus suis, ut verisimile est, quoniam ipsi recesserant à doctrina & moribus parentum suorum. Inter domum Heber & Jabin regis Azor fuisse pacem, dicit Scriptura. Si illi Cinæi more patrum viverent sub tentoriis sine cupiditate, facilè obtinebant pacem à quocumque, & ideo à Jabin qui tunc temporis premebat Israelitas servitute, à qua Jahel uxor Heber eos liberavit. Debora prophetissa excitavit populum Dei ut jugum excuteret; & reipsa vicit Sisaram principem exercitus Regis Jabin. Jahel occurrens fugienti Sisaræ, cui nota erat, excepit illum in suo tentorio; quo utebatur pro domo, ut Rechabitæ solebant.

lebant. Sisara ab illa aquam petiit; sciebat enim in domo ejus vinum non reperiri. Pro aqua Jahel lac obtulit; pascebant enim pecora Rechabitæ; nam oves habebat socer Moysis, quos ille pavit, antequam à Deo mitteretur in Ægyptum.

Tempore Jeremiæ Prophetæ cùm Babylonii grassarentur, coacti sunt Rechabitæ, qui hactenus non ædificaverant domos ad habitandum, & vineam & sementem non habuerant, sed habitaverant in tabernaculis; tunc, inquam, compulsi sunt ingredi urbes. Se receperunt Jerosolymam, & hos Jeremias, ut narrat (*cap.* 35.) admisit in Templo, & locavit in proprio conclavi. Non erant Rechabitæ nati ex Abraham, sed peregrini; quia verò proselyti justitiæ, poterant ingredi Templum. Post captivitatem, dissolutum est Rechabitarum institutum, nisi, ut aliqui putant, sub nomine Essenorum floruerint. Esseni enim celebres fuere, nec diversum vitæ genus professi sunt. Mirum autem est ante tot annos hocce vitæ genus eremiticum excultum fuisse ab hominibus, qui in populo Dei essent ascriptitii.

Inter sacras personas, de quibus nunc fit sermo, censendi sunt Patriarchæ, electa à Deo primarum familiarum capita, Adam, Noe, Abraham, Jacob, qui in domo sua, vel alibi, pro se suaque familia, Sacerdotum officia implebant, sacrificantes & populo Dei tunc exiguo divina annuntiantes, prout illis arcana sua detegebat Deus.

Pariter inter sacras personas numeramus prophetas, qui olim dicebantur *videntes*. Illi divino Spiritu afflati, judicia & voluntatem Dei, tum præsentem, tum futuram, regibus, populo confidenter annuntiabant. Non fuerunt ordinariè Sacerdotes, sed ex quacumque Tribu, imo & ex gentibus aliquando suscitati sunt. Prophetarum autem non unum munus erat ventura annuntiare, sed & edocere popu-

los, legem Dei interpretari; ita ut interdum hæc vox Propheta idem denotet ac Interpres & Doctor, Olim Prophetæ in Scriptura appellabantur *videntes*, ipsorum verò prophetia *visio*; quia Deus modo extraordinario mentem ipsorum cognitione mysteriorum illuminabat, ita ut res carnis sensibus non subjectas quasi præsentes viderent mentis oculis. Ita prophetiæ reipsa erant *visiones*. Sed & prophetia vocatur *verbum Domini*, quatenus sermo Dei loquentis erat, & denudantis mysteria sua, Denique dicebatur *onus* quatenus denotabat judicia Dei, & indicabat plagas, quibus populus, adversùs quem prophetia erat, onerandus esset.

Post Patriarchas, qui & ipsi prophetiæ dono exornati sunt, primus & omnium præstantissimus Moyses extitit. Hic verò spiritus propheticus, quo Deus præcipuè Moysen ipsum afflavit, a Moyse ad seniores septuaginta translatus est; ita ut & ipsi vaticinium edere cœperint, ut declaratur in Numeris. (*cap.* 11.) *Multifariam multisque modis olim Deus loquebatur patribus nostris in Prophetis*, inquiebat auctor Epistolæ ad Hebræos, donec *novissimè diebus istis locutus est nobis in filio*. Familiari colloquio Dei utebatur Adam; & ab eo imbuebatur scientia. Toto tempore quo ille vixit, non alio quàm hoc teste oculato homines indigebant, à quo scire poterant mundum conditum, & omnia è nihilo ortum ducere. Cùm Dei & operum ejus sive creationis mundi memoria deleretur, & more belluarum viverent; Deus significavit Noe, à se humanum genus universali diluvio deletum iri; & reipsa delevit. Cùm magis magisque homines in scelera ruerent, Abrahamum jussit exire patria, & illi promisit aliam terram; cujus spe & exspectatione ipse Abraham veluti magnus Propheta implevit animos filiorum suorum. Postea excitavit Deus Moysen, cujus & ipse prophetiam confirmavit

vit

vit portentis; ita ut sine testimonio non se reliquerit; & omnem ex animis amoverit dubitationem de veritate legis suæ, quam per Moysen promulgavit.

Sic Deus pergens loqui multifariam, multisque modis, tempore Samuelis videtur instituisse Prophetarum collegium; quos spiritu suo afflabat; quique perpetua successione, partem spiritus, quem acceperant, filiis suis communicabant. Sic Discipuli Prophetarum vocabantur filii eorum; ad quem loquendi morem alluditur apud Matthæum, (*cap.* 11. *v.* 9.) *justificata est sapientia à filiis suis*. Hi prophetæ & filii eorum non solùm prædicebant futura, sed & erudiebant populos: pangebant cantica, hymnos. Ea quorum non decebat interire memoriam, mandabant scripto. Uno verbo Doctores erant, sed qui docti priùs à Deo docerent. Pleni Deo eructabant, quæ Deus infundebat animis eorum, sive per visiones patefaciens quæ futura erant, sive per occultas inspirationes revelans eis arcana, sive occulto motu commovens eos, ut ea dicerent, quæ ipse eis declarabat. Hæc est significatio nominis Prophetæ. Juxta Græcam & Latinam linguam *propheta* idem est ac prædicens futura. Hebræis propheta dicebatur *roe* id est *videns*, cujus scilicet cognitioni futura subdita erant. Item *nabi*, ex verbo quod sonat eructare, tum & dicere. Prophetæ nomine Dei compellabant populum; & illi eructabant quibus à Deo impleti fuerant.

A tempore Samuelis, usque ad tempus quo iterum ædificatum est Templum, semper extitit tale Prophetarum collegium in Judæa, in Israel, in singulis ætatibus & civitatibus, adeo ut & horum numerarentur greges. Convenerant ad Samuelem multi Scripturæ exponendæ studio se dicantes, quibus ille præfuit; atque ex iis aliquot Deus suscitavit qui Prophetæ officium exercerent. Post Samuelem perpe-

tua successione fuere viri Prophetæ, usque ad Malachiam tempore Darii, cùm Templum est restitutum. De hoc-ce Prophetarum collegio interpretandus est locus Regum (*Lib.* 1. *cap.* 10.) ubi sic Samuel Saulem compellat. *Venies in collem Dei, ubi est statio Philistæorum; & cùm ingressus fueris ibi urbem, obvium habebis gregem Prophetarum descendentium de excelso, & ante eos psalterium & tympanum, & tibiam & citharam, ipsosque Prophetantes:* & paulo post. *Venerunt ad prædictum collem, & ecce cuneus Prophetarum obvius est ei, &c.*

Igitur post Samuelem magnus fuit Prophetarum proventus, quorum omnium nomina non sunt literis prodita. Hoc indicat liber quartus Regum, ubi Helias sic capite xx. alloquitur Helisæum: *sede hic, quia Dominus misit me usque in Bethel.* Item *sede hic, quia Dominus misit me in Jericho.* Et post, *sede hic, quia Dominus misit me usque ad Jordanem. Iverunt igitur & quinquaginta filii Prophetarum, & secuti sunt eos.* Ex his-ce locis Scripturæ liquet fuisse Prophetarum cœtus sive collegia. Deum multiplici modo consulebant Hebræi. Per oraculum, cùm ad propitiatorium arcæ fœderis accedebant, atque ibi Deum rogabant, qui è medio Cherubim respondebat. Vox scilicet è medio Cherubim audiebatur; unde pars illa Templi dicebatur Oraculum. *Loquar ad te*, verba sunt Dei in Exodo (*cap.* 25.) ad Moysen, *supra propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim, qui erunt super arcam Testimonii; cuncta quæ mandabo per te filiis Israel.* Consultus Deus sæpè respondit, modò per Prophetas, modò per Sacerdotes. Prophetæ Deo afflante loquebantur; summus verò Sacerdos per Urim, ut supra dictum est, advertebat quæ occulta erant. Quandoque Deus per somnia patefecit quid fieri vellet. Denique per Angelos non semel mandata sua hominibus significavit, ut Danieli & aliis.

Mani-

Manifestum ergo nunquam à Deo desertos quos in Ecclesiam suam advocaverat, sive elegerat, ut his constaret Ecclesia electorum suorum. Ab Adam primo hominum parente, fuere Patriarchæ, quos Deus imbuit doctrina, & ipsi prophetaverunt. Prophetavit Jacob; nec ulla dubitatio mentem subire potest de protectione Dei supra familiam ejus. Apertis signis & portentis in Ægypto, in deserto, in terra Chanaan editis id patuit; quod & sola in Tabernaculo edita miracula demonstravere, nubes illud obumbrans, vox ex Sancto Sanctorum audita, ignis cœlo delapsus, in cineres redigens oblatas in altari æneo carnes.

A Samuele usque ad novissimum veteris fœderis Malachiam perpetua collegii prophetici continuatio ostendebat veram Ecclesiam Dei. Primùm viri illi Prophetæ optimis moribus erant; quos neque ambitio, nec divitiarum aut voluptatum amor revocaret à suis muneribus; nec ullus metus obstitit quominus etiam principibus, & omni populo annuntiarent scelera eorum, mandata Dei audacter perferrent. Pleríque ex illis edebant miracula; quin etiam excitabant mortuos è tumulis. Certum argumentum, Deum ore eorum locutum, cum ea quæ prænuntiaverant, certò contingebant.

Cùm tanta esset prophetarum erga Deum religio, tantus hominum contemptus, vita adeo austera; certæ eorum prædictiones: tanta inter eos concordia, tantus consensus; in dubium revocari non poterant sive quæ dicerent, sive quæ scriberent, sive vaticinia de futuro, sive monumenta de præterito. Recentiores testimonium perhibebant prioribus, quorum vaticinia subinde implebantur. Itaque his-ce temporibus conspicuis signis veritas veteris Ecclesiæ fulgebat, quæ ergo latere non poterat. Habebatque vindices, cùm impetebatur: nam collegium prophe-

ticum

ticum non solùm satagebat quæ vera essent asserere; sed & objurgare & confutare eos qui de corde suo prophetabant, hoc est vanas & falsas visiones proponebant. Judicium de veris & falsis Prophetis non erat difficile, eventus confirmabat varia vaticinia: falsi vates à vero Deo avertebant Israelem, nec aggregati erant veris Prophetis, qui repellebant eos à suo consortio. Quæ à Samuele usque ad Malachiam scriptis mandata sunt, fidem merentur. Etenim pleraque viros Prophetas auctores habent, aut probata sunt Prophetis, & horum collegio. Cùm enim positi illi essent custodes in Israel, si quidpiam non recti exiisset in vulgus, statim erroris arguissent scriptorem.

CAPUT IX.

De Judæorum Doctoribus; de sectis inter eos, nempe Pharisæorum, Sadducæorum, & aliorum; tum & de personis schismaticis. De Samaritanis.

DUm agimus de personis sacris, subjungemus quæ quoquo loco dicenda erant circa alias personas inter Judæos conspicuas, quales fuere eorum Doctores, & hi qui alicui sectæ adhærerent, ut Pharisæi, Sadducæi, & alii. Tum & sermonem faciemus de iis qui schismatici essent, vel censerentur. Initium ducam à Doctoribus, qui cœpere, ubi desiere Prophetæ. Primi qui cæteris præstabant doctrina, non utique titulis, sed re, distinguebantur à vulgo. Sapientes habebantur, & salutabantur nomine Sapientum. Quia primi parentes generis humani nati sunt & vixere in Asia, sapientia meritò censetur profecta ab oriente; ideo dicta orientalis; sive quæ celebratur, par dicitur sapientiæ orientalium. Advertendum tamen est nomen *Kedem*, quod orientem denotat, &

tat, &

tat, & reddi posse *antiquum*; ut sapientia Orientalium ea dicatur quæ sit antiquorum, nempe Patriarcharum. Sapiens nomen erat omnium Doctorum: sed postea qui doctrinæ suæ obtendebant speciosius nomen, tempore quo Christus versabatur in terris, usurpaverunt titulum *Rabban*, id est, virum excellentem sive scientia præcellentem. Postea prodiit titulus Rabbi, à radice rabab *multiplicatus fuit*, ut illi dicerentur Rabbi, qui varia & multiplici doctrina essent instructi. *Rab* idem sonat Hebræis ac *magnus* Latinis; volunt autem Judæi *Rabban* esse nomen excellentioris dignitatis. Quodcumque discrimen inter hos titulos interponatur, *Rabban* & Rabbi præcipui tituli sunt sapientum inter Judæos. Olim quisque Doctor & sapiens proprio salutabatur nomine; postea Rabbi vocari amaverunt Judæorum Doctores, Rabbino tantùm deferendum esse sanciebant Rabbini, ut Rabbinus præferendus esset Regi, Rex Pontifici summo, & sic Rabbinus omnibus. Aiebant enim, si moriatur sapiens, non est ei par; si moriatur Rex, quivis Israelita idoneus est regno,

Dudum ante tempora Christi Doctores dicebantur *sopherim*, à verbo *saphar*, quod significat *numerare*, *narrare*. In genere omnes literati sic vocabantur. *Sopherim* redduntur à Græcis *Grammatici* & *nomici* & *nomodidascali*; à Latinis *scribæ*, *legisperiti*. Vox scribæ latissima est; non enim verbum *saphar* ad angustias verbi Græci τῦ γράφειν, aut Latini *scribere* restringendum. Prophetæ, Doctores, Interpretes, & Expositores legis dicebantur Scribæ. Horum erat sacras Scripturas exponere, vindicare à corruptelis, illas prælegere populo in Templo & in Synagogis, & interpretationem obscurorum locorum, ubi opus, adjicere, dubia ex Moyse & Prophetis objecta solvere, perplexas quæstiones enodare, genealogias Tribuum, Regiæ maximè stirpis asservare, & alia hujusmodi

modi munia sacra obire. Ut porrò Prophetæ voluntatem Dei prænunciarunt; sic Scribæ legem ejus interpretati sunt: quo & munere Moyses functus est, populum edocens voce & scripto. Quæ voce docuit, ea primùm cum Josue communicavit, Josue indè cum senioribus, seniores cum Prophetis, Prophetæ cum Scribis. Moyses primus legem dedit; sic etiam primus exposuit.

Primitùs erat munus Sacerdotum legem populum edocere, ut ex illis verbis colligimus: (*Levit. c.* 10.) *Dixit Dominus ad Aaron: vinum, & omne quod inebriare potest, non bibetis tu & filii tui, quando intrabitis in Tabernaculum Testimonii, ne moriamini; & ut habeatis scientiam discernendi inter sanctum & prophanum, inter pollutum & mundum; docetisque filios Israel omnia legitima mea, quæ locutus est Dominus ad eos per manum Moysi.* Ex Josepho (*Lib.* 2. *adversùs Apionem.*) Legis-lator non semel legem suos audire voluerat, sed in unaquaque septimana, alia opera relinquentes, ad legem audiendam saltem bis congregari, principe antecedente ac docente quæ opus facto ac dicto essent, reliquis audientibus. Ex quo nunc etiam philosophantur sabbatis patrio more: nam synagogæ in civitatibus scholæ sunt omnium virtutum, quibus divina humanaque intelliguntur & corriguntur. David cùm Levitarum numerum iniisset, ex his sexies mille Scribas ac Judices fecit.

Post captivitatem Babylonicam Scribas esse ortos, sunt qui censeant: tempore illo prophetiæ donum in Malachia expirasse, & Sacerdotes cœpisse plus negotiis politicis & gubernationi civili operam dare quàm meditationi legis & institutioni plebis. Hæc itaque ministerii pars reservata est certo hominum generi, qui dicebantur *sopherim*, id est, Scribæ, quod nomen, ut dixi, Expositores legis denotat. Antiquissimum sanè *scribarum* nomen fuisse certò constat ex

Scri-

Scriptura. Esdras enim coætaneus Zachariæ, Aggæo, & Malachiæ sæpè vocatur *sopher* Scriba: additur velox, id est, exercitatus. In libro tertio apocrypho, cui Esdræ nomen præscribitur, vocatur ordinariè *ἀναγνώστης τῦ νόμυ lector legis*.

Scholæ Doctorum Judæorum dividebantur inter discipulos Hillelis & Schammai, qui fuere sua doctrina celebres. Domus Hillelis, ut loquuntur Hebræi, id est, schola Hillelis, prima fuit, cujus caput Hillel. Opiniones peculiares tenebat: opposuit se illis alius doctor pariter celebris, Schammai dictus, contrarias planè opiniones sequens, qui ipse quoque non pauciores asseclas habuit. B. Hieronymus dicit (*in cap. 8. Isaiæ.*) scholas Schammai & Hillel non multò priùs quàm Dominus nasceretur, ortas in Judæa; quorum prior, inquit, *dissipator* interpretatur, sequens *profanus*; eò quòd per traditiones & *δευτερώσεις* suas ambo legis præcepta dissipaverint, atque maculaverint.

Doctores autem Judæorum occupabantur circa *Micra*, hoc est, textum Bibliorum: circa *Mischna*, hoc est, circa traditiones: circa *Midras*, hoc est, circa studium Scripturarum, ut eas vel mysticè vel allegoricè explicarent, à verbo *Darasch* quærere, inquirere. Ad hoc alludit Dominus, cùm dicit (*Joan. c.5. v.39.*) *Scrutamini Scripturas*, hoc est, studete Scripturis. Qui legem scriptam profundiùs interpretabantur, *Agadici* dicebantur, à verbo *Nagad* narrare. In Exodo (*c.*13. *v.* 8.) jubentur patres enarrare filiis suis res mirandas, quarum ipsi fuere testes. In fonte Hebræo *Higadta*, id est, narrabis, &c.

Non ideò minùs Doctores Judæi manibus laborabant. Etenim, quod celebre effatum est Gamalielis in libro qui inscribitur *Pirke avot*: pulchrum est studium Legis unà cum opificio aliquo; hæc enim duo juncta peccati oblivionem inducunt: at studium Legis

gis absque opere manuario, tandem & cessare solet; & esse causa peccatorum. Indè Paulus, qui præceptore Gamaliele usus, paternam legem diligenter didicerat, ipse manibus laborabat, ne quem gravaret, scenofactoriam artem exercens.

Scholaris vocabatur *Talmid*, id est, discipulus; qui dato profectuum suorum specimine, ubi dignus aliquo gradu inveniebatur, per manuum impositionem fiebat consors sive socius alicujus Rabbi, ut olim Moyses sibi socium sumpserat Josuam (*num.cap.* 27. *v.*18.) per manuum impositionem. Quo tempore discipulo manus imponebat Rabbi, his utebatur verbis. *Ego tibi impono manum, & manus tibi imposita esto.* Postmodum ubi aptus erat alios docendi, vocabatur *Rabbi*. Rabbini primarii sedebant cathedris distinctis, *amantes primas cathedras*, ut exprobrat eis Dominus. (*Math. cap.* 23. *v.* 6.) Socii & consortes ipsorum considebant scamnis, sive depressioribus subselliis; discipuli planè ad pedes suorum præceptorum.

Temporibus Prophetarum, sectæ ignotæ erant. Postea natæ hæreses, perversæque & pugnantes de religione sententiæ. Cujus rei ratio perquam probabilis ista reddi potest. Verbis loquar Cunæi. *Enimverò qua tempestate vates verba cum numine commutabant, aut alio pacto cælitùs ea accipiebant, quæ publicanda mortalium generi erant; nullæ disceptationes, controversiæque oriri de sacrorum curatione, deque legibus & præceptionibus divinis poterant, propterea quòd erant in medio, qui mortalium ineptas hæsitationes, & disputandi intemperiem resecarent. Autoritate enim plusquam humana armati vates, legum sacrarum atque ipsius numinis voluntatem proloquebantur. Quare qui illis auscultare recusabant, profectò quoniam infirmitate judicii, aut errore, vel ignorantia labi in pravos sensus nequibant, necesse fuit ut refractarii contumacesque fierent, & excussa pietate ad idolorum cul-*

tum

tum desciscerent. Nihil medium erat. Capessunda vatum imperia erant, aut ponenda numinis reverentia fuit. At sub Templo posteriore, cùm Prophetas major vis, afflatusque divinus non ageret, omnia hæc secùs fuere. Quoniam enim jam nusquam erant sacrarum legum, cælestiumque arcanorum consulti, in quorum verbis inesset plena fides, continuò dehinc mortales, non contenti scire, quæ ab illis acceperant, ardorem mentium ultrà ad rimandum omnia tulere, & suis se tenebris involvit humana imbecillitas. Quare controversias & quæstiones ex sacris literis eruere, morbus esse cœpit deterioris ævi. Hæc Cunæus; quæ verba prolata ore viri heterodoxi digna sunt animadversione.

Prima secta quæ consideranda venit, eorum est qui appellabantur Sadducæi ab Hæreseos auctore, qui Sadoc dicebatur. Hi fatum & resurrectionem negarunt, animas dixere mortales, nullum esse Angelum, neque Spiritum, & Deum non omnia videre affirmabant. Quo tempore cœperint, ignoratur. Post tempora tamen Prophetarum orti sunt, sub illis enim nullæ sectæ, ut dictum est. Vulgò creditur paulò post Alexandrum magnum vixisse Sadoc discipulum Antigoni Sochæi. Antiquiores sunt cæteris sectariis. Statuebant Deo quasi principi serviendum sine ullo mercedis intuitu; undè legi erant subditi, licet animas mortales crederent. Traditiones Patrum respuebant, sive, ut loquuntur Judæi, legem sine scripto traditam. Quinque libros Mosis tantùm recipiebant, in quibus Moyses videtur illis nihil promittere supra hujus vitæ bona, unde de adipiscendis post vitam bonis non solliciti. Cæteros autem libros Scripturæ ab eis repudiatos fuisse indè colligitur, quòd non poterant hos pro canonicis habere simul, & adhærere suis opinionibus, quæ clarè adversantur Prophetarum doctrinæ.

Antigonum Sochæum, cujus Sadoc discipulus fuit, Judæi scribunt claruisse anno mundi 3460. ante Chri-

sti na-

sti nativitatem circiter annis ter centum. Præter alia, quæ dictando discipulos suos docuerat, hæc præceperat. Non eritis, inquit, sicut servi, qui domino serviunt hac conditione, ut recipiant præmium: sed estote ut servi, qui serviunt Domino absque intentione recipiendi præmium, & sit timor Dei super vos. Hæc in malam partem accipientes discipuli ejus Sadoc & Baithos, sic interpretati sunt, quasi post præsentem vitam nihil præmii à Deo sit expectandum; undè consequenter negaverunt resurrectionem mortuorum, & incorpoream, & immortalem mentis humanæ naturam. Attamen, qui leges Moysis servarent, admittebantur in consortium Judæorum. Sacrificabant in Templo, & ut videre est in Actibus Apostolorum, inter judices Synedrii sedebant.

Alia secta, quæ Sadducæis opposita erat, dicebatur Pharisæorum. Illi sic appellabantur à verbo Hebræo *parasch* quod significat *exponere*, *explanare*; quasi illi fuerint subtilissimi legis explanatores, expositores: vel à verbo eodem *paras*, quod Hebraicè etiam sonat *divisit*; sic dicti, quia sanctitate ab aliis semotî videri ambiebant. *Non sum sicut cæteri hominum*, inquiebat ille Pharisæus, (*Luc. cap* 10. *v.* 11.) sicut turba *quæ non novit legem*. (*Joan. c.7.v.49.*) Ne legem prætergrederentur, ea omnia quæ quodammodo cum præceptis conjuncta videbantur, licèt hæc non prohiberentur, nec imperarentur, pari religione ac præcepta ipsa servabant; ideò decimas pendebant etiam ex oleribus. Traditionibus vanis legem adulterabant. Famam sanctitatis aucupantes in plateis orabant, & faciem exterminabant, ut viderentur jejunantes. His omnidus pellicientes viduas, quarum domos devorabant. Non capiebant cibum illotis manibus; unde eorum querela adversùs discipulos Domini. (*Math.*15.2.) *Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Non enim lavant manus suas, cùm*

panem

panem manducant. Illi autem, ut dicit Marcus, (*cap.* 7. *v.* 3.) ***Nisi crebrò laverint manus, non manducant***, *tenentes traditionem seniorum*. In Græco fonte vox est Græca πυγμῇ, quam Latinus interpres reddit *crebrò*, quasi idem sit ac πύκα. Indicatur quæpiam diligentia, ut significet *accuratè*, *diligenter*. Scilicet dum lavabant, satagebant ne aqua qua abluta fuerat pars quædam, refluens aliam pollueret. *Dilatabant phylacteria sua & magnificabant fimbrias suas*. Quid sint illa phylacteria, quid illæ fimbriæ, dicemus infra. *Jejunabant bis in sabbato*, nempe duobus diebus hebdomadis. Josephus (*Antiq. lib.* 13. *cap.* 9.) meminit Pharisæorum, differens de temporibus Jonathæ Assamonæi, annis ante nativitatem Christi ad minimum 140. à quo tempore creditur viguisse eorum institutum. Victus eorum simplex erat, nullis mollitus deliciis. Idcircò secta eorum cæteris sectis præposita. Vocat eam Apostolus accuratissimam. (*Actor. cap.* 26. *v.* 5.) Pharisæi, inquit Josephus, (*De Bel. l.* 2. *cap.* 12.) certiorem legalium rituum cognitionem professi sunt, vitam abjectam egerunt, nihil molle, nihil delicatum adhibentes; fato omnia tribuerunt, nec tamen liberum hominis arbitrium sustulerunt. Judicium Dei futurum censuerunt, quo homines pro meritis præmia pœnasque consequentur. Animas immortales duxerunt, earumque post mortem alias æterno carceri destinandas, alias in vitam reversuras, ita ut bonorum animæ in corpora hominum remigrarent, malorum autem in pecudum; quæ fuit sententia Pythagoreorum, qui metempsycosin sive transmigrationem animarum à corpore in corpus admittebant. Ideo diversam de Salvatore nostro opinionem habebant: alii censebant ipsum esse Joannem Baptistam, alii Eliam, alii Jeremiam; quasi Christi corpori anima vel Joannis, vel Eliæ, vel Jeremiæ vitam afflavisset. Plerique ex Pharisæis erant Scribæ, hoc est, legis-

periti. Sed scriba denotat virum, cujuscumque sectæ sit, peritum Legis; Pharisæus verò certum vitæ institutum.

Pharisæi & Sadducæi ante adventum Christi floruerant. Hierosolymis autem, ut inquit Josephus, (*Ant. l.13. cap.18. & seq.*) populares Pharisæis, optimates Sadducæis se adjunxerant. Pharisæorum ergo extraordinarias in Republica opes ægrè ferens Joannes, unus ex Principibus Assamonæis, leges ab eis latas (hæ novæ traditiones erant) præter antiquas Mosaicas sustulit, & ad Sadducæos se contulit. Attamen Pharisæi potentia adhuc valuerunt, ut auxilio Demetrii Euceri, Syriæ regis, bellum Alexandro Regi Judæorum intulerint, & Moabitide ac Galaaditide terra ipsum cedere compulerint. Indè mortuo illo, Alexandram Reginam sibi obsequentem adepti, leges suas recuperarunt, ac multò vehementiùs sævire in urbe ac regno toto instituerunt, quousque res ad duos fratres regios recidit, Hircanum & Aristobulum, quorum alter Pharisæus, alter Sadducæus fuit.

Sectis Judæorum adjungit Epiphanius Herodianos, de quibus mentio fit in Evangelio, qui, ut vulgaris fert opinio, crederent Herodem Ascalonitam esse verum Messiam. Alii sentiunt hos Herodianos ipsos esse servos sive domesticos Herodis. Erant inter Judæos qui Herodi fortiter resisterent, quia regnum usurpaverat. Forsan qui illi suffragabantur, & partes ejus palam tenerent, Herodiani fuere appellati. Idem Epiphanius Sectis quæ inter Judæos vigerent, adjungit Hemerobaptistas, hominum genus, qui singulis anni diebus sese in aqua abluerent; undè nomen illis *Hemerobaptistarum*. Pariter recenset inter sectas Judæorum Nazaræos. Constat sic appellatos Christianos à Judæis. Etenim citat D. Hieronymus Evangelium Nazaræorum scriptum Hebraico sermone. Fideles cœpere dici Christiani Antiochiæ; in Judæa verò

à Ju-

à Judæis dicti sunt per despectum Nazaræi. Sic appellaverunt Dominum nostrum JESUM CHRISTUM, quia putabant eum natum in oppidulo Nazareth; sub hoc autem nomine ter in die in Synagogis maledicebant Christianis.

Josephus inter præcipuas sectas Judæorum numerat sectam Essenorum. Sunt qui conjiciant originem eos ducere ab iis qui cum Juda Macchabæo locis desertis se abdiderant, ut Legem liberrimè implerent. Opinor dictos Essenos vel Essæos, quasi Hassideos, voce quæ idem Hebraicè sonat ac *pius*, *sanctus*, *chasid*, id est, *misericors*, *benignus* Græcè ὅσιος sanctus. Appellantur in Scriptura Hassidæi, qui Judæ Macchabæo adhæserunt. Alii deducunt à Syriaca voce *asa*, quæ idem sonat ac θεραπεύειν *sanare*, *mederi*; hinc toties viri illi à Josepho vocantur θεραπευταί. Philo Essenorum religionem vocat θεραπείαν. Sic Josephus & Philo describunt institutum Essæorum, ut videantur exhibere primam vitam Christianorum & Monachorum. Ideò autem pro hæreticis habentur à Josepho, quòd causantes sanctioribus ceremoniis uti, nollent in Templo Hierosolymitano sacrificare; ita schismate erant divisi. De illis altum silentium est in Scripturis. Juvat autem attexere quæ de illis disserunt Josephus & Philo. Sic de illis Josephus. (*Lib.2. de Bello cap.7.*) Essæi nuptias respuerunt, alienos verò filios adoptarunt, divitias spernentes, haud certas urbes quas incolerent, habuerunt, & bona sua cum sociis suis communicarunt, nec vestem, nec calceum novum, nisi veteribus attritis sumpserunt. Commerciorum nullus inter eos usus. Egentibus præsto fuere, eandem ab illis beneficentiam relaturi. Religionem mirificè coluere, frigida aqua se quotidiè abluentes. Inter vescendum summum silentium adhibuere. Non nisi probata continentia homines in societatem recepere; receptos autem magnis execratio-

nibus obstrinxere se Deum, fidem, justitiamque culturos. Deprehensos in peccatis societate deturbavere, ac ne cibum delatum caperent, vetuere, Judicia severissimè exercuere, mortem & cruciatus contempsere. Animas bonorum ad fortunatas insulas abire, malorum ad loca inferna, putavere. Idem Josephus sic alibi disserit (*Lib.* 18. *Ant.*): Essæi cuncta ad Deum referunt: immortalem animam censent: in Templo anathemata prohibent, sacrificia cum populo non celebrant, quòd se putant munditia & sanctitate illis præstare. Moribus optimis sunt. Agriculturæ student, omnia habent communia, neque uxoribus neque servis utuntur. Sacerdotes viros optimos eligunt; cibum simplicem, atque habitum parcum & mundum adhibent.

Nec Plinius ignoravit Essæos, de quibus loquitur. (*Lib.* 5. *cap.* 17.) *Ab occidente littora Esseni fugitant, usque qua nocent.* Scilicet fugiebant littora Esseni, ut interiora Judææ habitarent, ne puritati ac tranquillitati vitæ, quam sectabantur, maritima commercia nocerent, ut observat Salmasius. Pergit loqui Plinius. *Gens sola, & in toto orbe præter cæteras mira, sine ulla fœmina, omni venere abdicata, sine pecunia, socia palmarum. In diem ex æquo convenarum turba renascitur, largè frequentantibus, quos vita fessos ad mores eorum fortunæ fluctus agitat. Ita per sæculorum millia (incredibile dictu) gens æterna est; in qua nemo nascitur. Tam fœcunda illis aliorum vitæ pœnitentia est. Infra hos Engadda oppidum fuit, secundum ab Hierosolymis fertilitate palmetorumque nemoribus, nunc alterum bustum. Indè Masada castellum in rupe, & ipsum haud procul asphaltite.*

Adhuc præclariùs de Essæis verba facit Philo. (*Lib. omnes probos esse liberos*) In Syria, inquit, & Palæstina, quæ partes Judæorum sunt non modicæ, dicuntur quidam, nomine Essæi, numero ultra qua-

tuor

quatuor millia, à voce Græca Essæi ὅσιοι, id est, sancti, vocati, quia summa religione Deo serviunt, non mactando victimas, sed suas ipsorum mentes componendo ad sanctimoniam. Hi vicatim habitant, urbes fugiunt propter familiaria civibus earum vitia. Alii agriculturæ student, alii artes exercent, quæ pacis sociæ sunt. Neque aurum, neque argentum sibi condunt, neque agros latos sibi parant cupiditate redituum, sed necessitate victus. Nemo bellicorum armorum apud eos est opifex, sed neque in pace ullum mercaturæ genus attingunt. Servos non habent, sed liberi omnes sunt, mutua ministeria sibi exhibentes. Rationalem & naturalem philosophiam respuunt, divinam amplectuntur. Morali maximè student, patriarum legum auxilio usi: quas præcipuè septima die docentur. Imbuuntur autem sanctitate, justitia, cæterisque virtutibus, tres regulas adhibentes, Dei, virtutis, hominumque amorem. Deum eos diligere, illud est indicio quòd perpetuam castitatem servant, jusjurandum & mendacium non dicant, & quod bonorum omnium, nullius verò mali auctorem esse Deum arbitrentur. Virtutis studiosos esse, ex eo perspici potest quòd pecuniam & gloriam negligant, voluptates respuant: hominum verò charitate flagrare indicat amor & societas inter eos. Una enim est omnibus domus, una vestis, unum ærarium, unus sumptus: communis victus & vita. Quin etiam quæstus in commune conferunt, ægrotantes communiter curant, & seniores loco parentum habent.

Josephus his sectis Judæorum annumerat eos qui sectati sunt Judam Gauloniten sive Galilæum ex urbe Gamala. Huic sectæ condendæ quæ fuerit occasio, juvat ex ipso Josepho discere. Ille (*Antiq. lib.* 18. *cap.* 1.) narrat quomodo, pulso Archelao in exilium, Judæa redacta est in provinciam, & à Romanis censita, ut vectigalibus subjaceret. Tunc, inquit

Josephus, extitit Judas Gaulonites ex urbe Gamala, qui sollicitavit ad defectionem populos, censum nihil aliud esse dictitans quàm manifestam servitutis professionem. Multi præbuere aures sermonibus ejus, & quasi alteri quàm Deo servire illicitum fuisset, jugum Romanorum detrectavere. Putabant rem indignam Judæos pendere vectigalia alienigenis; indè pro exitialibus hominibus habebant publicanos, nempe eos qui exigebant publica vectigalia, quæ à Romanis imposita erant. Horum publicanorum princeps dicebatur ἀρχιτελώνης, qualis fuit Zacchæus, cui publicani cæteri parebant. Reperiebantur tamen inter Judæos, qui publica vectigalia colligerent. Matthæus & Zacchæus publicani, ut nomen eorum indicat, erant Judæi.

Non vetabat lex pendere vectigalia. Allegat quidem Tertullianus ex Deuteronomio. (*cap.* 3. 17.) *Non erit vectigal pendens ex filiis Israel.* Fons reddi potest: non erit meretrix, nec puer meritorius, cinædus de filiis Israel. In Vulgata nostra: *Non erit meretrix de filiabus Israel.* Ibi Græci habent οὐκ ἔσαι τελεσφόρος, οὐκ ἔσαι τελισκομενος. Hebræi per *chadischa* intelligunt *meretricem*, per *chadesch* puerum qui se prostituit libidini, & quasi so consecrat. Nomina Græca eam vim habent; meretrices enim ex impudicitia sua quasi vectigalia colligunt. Ambiguitas nominis Græci impulit Tertullianum in errorem; τελεσφόρος enim sonare potest vectigal pendens. Reipsa prohibuerat Deus (*Deut. cap.* 17.) ne in regem alienigena eligeretur. Ita factum est, ut cùm omnes odio ferrentur in Romanos, aliqui zelo suo magis exarserint, & secta peculiaris instituta fuerit, eorum nempe qui Judam sectabantur, qui se justos dicebant, & crederent solum Deum Dominum habendum ac principem, faciliùs vel exquisitissima pœnarum genera laturi unà cum cognatis suis ac carissimis,

ſimis, quàm mortalem aliquem appellaturi Dominum. Hi ſunt, ut puto, qui Zelotæ appellantur in Hiſtoria Judaica, & dicebantur *juſti δίκαιοι*. Hos juſtos intelligo eos de quibus loquitur Lucas, (*cap.* 20. 20.) qui inſidiabantur Chriſto, ut eum caperent in ſermone, & traderent illum principatui & poteſtati præſidis. Scilicet illi inſidiatores ſe ſimulabant juſtos, hoc eſt, de diſcipulis Judæ, & petebant ab eo an licitum eſſet tributa ſolvere, quæ accuſabatur prohibere; Ita expectabant ab eo reſponſum, quo excitare poſſent in eum odium Romanorum. Pariter interpretor de Judæ Galilæi ſectatore, quòd uxor Pilati Jeſum appellat *Juſtum*, cum deterreret maritum à judicio ejus. *Nihil tibi & juſto illi*. Non ſignificabat alium juſtum, quàm qui ſectabatur Judam Galilæum. Hi Galilæi (*Luc.* 13. 1.) *quorum ſanguinem Pilatus miſcuit cum ſacrificiis eorum*, videntur fuiſſe de iſta ſecta; ſectæ nomen eſt, non nationis; nam Pilatus non præerat Galilæis; ſed cùm diſcipuli Judæ Galilæi vetarent victimas cædi pro ſalute Imperii aut Cæſaris, videtur Pilatus ira impulſus ipſos, dum pararent victimas, ſacrificaſſe.

Judæi generatim appellant *minnin*, ſive *minnæos*, omnes hæreticos; quo nomine ſpeciatim intelligunt Chriſtianos, quos pro hæreticis habent. Olim verò, ut ex Evangelio diſcimus, præcipui hæretici reputabantur Samaritani; quorum ea eſt prima origo. Jeroboam filius Nabath, prætextu jugi quod rex Roboam populo volebat imponere, in ſuas partes allexit decem Tribus, & in Tribum Ephraim, ex qua erat, ſe recepit, ibique novum regnum inſtituit. Novum illud regnum dictum eſt Iſrael, quia major pars Tribuum adhæſerat Jeroboam; à Judæis verò per deriſionem appellati ſunt Ephraimitæ ab Ephraim. Dicti etiam Samaritani à monte & urbe Samariæ. Stante primo Templo, Samaria erat nomen urbis;

 poſtea

postea fuit nomen regionis, cujus metropolis fuit Sichem, quæ & Neapolis postea dicta est.

Tempore Ezechiæ regis Juda, Salmanasar rex Assyriorum Samariam cepit, & decem Tribus abduxit in captivitatem, quarum in locum, post aliquot annos, Assaradon filius Sennacherib regis Assyriorum novos colonos induxit in Samariam, nempe Chutæos, & alios; qui cùm à leonibus infestarentur, quòd Deum Israelis non colerent, misit ad eos Assaradon aliquos è deportatis Samaria Sacerdotibus, qui docerent eos cultum Dei. Indè Gentilium ritus ritibus Israelis permixtus est. Sed Ethnicismum dediscere cœperunt Samaritani post extructum in monte Garizim Templum à Sannabalete, qui nomine regis Persarum administrabat Samariam. Ille, ut diximus, dedit nuptum filiam suam Manassi fratri Jaddi, sive Simeonis justi, Pontificis Hierosolymitani, & eum constituit novi Templi pontificem. Tunc à Judæis defecerunt plurimi ad Samaritanos, cum multi Sacerdotes & Israelitæ intricati essent & impediti illegitimis conjugiis, ut scribit Josephus. (*Lib.* 11. *cap.* 8. *Antiq.*) Qua secessione respublica Judæorum non leviter labefactata est. Tunc quasi in duas partes Israel divisus est, inquit Rabbi Zacuth, quarum una Esdram, altera Sannabaletum sequebatur. Cùm itaque tot Judæi ad Sannabaletum defecerint, non abs re suspicamur, inquit Relandus in erudita dissertatione de Samaritanis, Samaritanos magis imitatos fuisse mores & ritus Judæorum, relictaque veteri idololatria, unum Deum adorasse. Hoc enim rationibus politicis Manassis & soceri ejus Sannabaleti quàm maximè conveniebat, ut Judæorum plurimos in suam hæresin congregarent; quod, servata idololatria, quam eo tempore Judæi vehementer refugiebant, non tam facilè præstare potuissent: Vidimus ab Esdra plurimos sacerdotes moros

tos ſacerdotio, plures ejectos Iſraelitas, ob illegitimas ſuas cum Gentilibus nuptias.

Ab hoc tempore in omni ſermone quem de Samaritanis habet Joſephus, non illis exprobratus eſt ullus idololatricus cultus. Inter eos & Judæos contentiones perpetuæ fuere de religione. At non de idololatria ſervanda aut rejicienda contendebant; ſed de ſolo loco qui divino cultui deſtinatus eſſet: Judæi Hieroſolymas, Samaritani montem Garizim eſſe affirmabant. Et hæc contentio ab eo tempore videtur fuiſſe primaria inter Judæos & Samaritanos. Undè & mulier illa Samaritana Chriſtum pro Propheta habens, de hoc capite, quod maximè inter utramque gentem controverſum erat, interrogat dicens: (*Joan. cap.4. v. 20.*) *Patres noſtri in monte hoc adoraverunt, & vos dicitis, quia Jeroſolymis eſt locus ubi adorare oportet*. Obtendebant Samaritani, quia cultus Dei priùs viguiſſet in Ephraim quàm Jeroſolymis. Etenim arca diu fuerat in Silo juxta Ephraim. Ergo montem Garizim ſanctum habebant, & orantes versùs illum os obvertebant.

Illud autem negari non poteſt verſatile fuiſſe Samaritanorum ingenium, & ſæpè ex odio contra Judæos, hoſtibus eorum magis faviſſe quàm par erat, & moribus gentium nimis acceſſiſſe. Joſephus narrat (*Lib. 12. cap. 7. Antiq.*) illos Antiochò obtuliſſe Templum ſuum Garizimiticum, ut Jovis Græci appellaretur. Metu ad hoc facinus compulſos fuiſſe apparet; alienos enim ſeſe habere à moribus Judæorum profitebantur, prout eorum è re erat. Idcirco inter utramque gentem maxima odia; adeo ut Judæis non liceret edere aut bibere cum Samaritanis. Ideò mulier Samaritana apud Joannem (*cap.4. v.9.*) mirabatur quòd Jeſus qui Judæus eſſet potum ab ea poſceret. Judæi proſelytos ex Samaritanis non admittebant, quia non putabant portionem habere in reſur-

resurrectione mortuorum. Causa odii dispar religio & vicinia. Etenim sicut inter cognatos, ubi nascitur simultas, inextinguibilis fermè inimicitiæ ignis ardet; ita inter Judæos & Samaritanos, qui discordes religione, simul & affines erant; Moysis enim libros amplexabantur; nempe quinque libros ejus solos, cæteris rejectis.

His-ce adhuc temporibus in urbe Sichem propè Garizim sunt Samaritanicæ religionis homines. Hi Samaritani qui dicuntur non credidisse Angelos, confunduntur, ut puto, cum Sadducæis. Non admittebant resurrectionem: expectabant tamen, perinde ac Judæi, venturum Messiam, ut patet ex colloquio JESU CHRISTI cum Samaritana, quem virtutem Dei magnam putabant; undè cùm Simon magus dementasset eos suis prodigiis, succlamabant ei in Actis: (*cap.* 8. *v.* 10.) *Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna.* Christus apud Joannem arguit Samaritanos, quòd adorarent quod nescirent, quia non uterentur cultu quem ipse præscripserat; cum è contra Judæorum soboles Patriarcharum, sola hactenus Ecclesia Dei, adoraret quod noverat, utens cultu quem noverat à Deo institutum.

Samaritanis Schismaticis accenseo Judæos Alexandrinos, quatenùs contra Dei expressum mandatum alibi quàm Hierosolymis sacrificia offerrent, Templum quod Onias in Ægypto extruxerat frequentantes. Nulla tamen alia doctrinæ diversitate divulsi videntur à Judæis Hierosolymitanis. Quin in pretio etiam habebant Templum eorum. Etenim libenter agnoscebant Hierosolymam Metropolim sive caput esse gentis Judaicę; ut videre est apud Philonem.

Post Alexandrinos, inter Judæorum sectas subnumero illam quæ Hellenistarum dicebatur. Hellenistis videntur originem dedisse Judæi Alexandrini; Biblia enim

enim primùm Græcè reddita sunt Alexandriæ: postquam autem desiit lingua Hebræa, in qua Biblia scripta sunt, vernacula esse; facta est species schismatis inter Judæos. Etenim quia Græca ubique notior, fuere Judæi etiam extra Alexandriam qui non ipsa Biblia Hebræa, sed versiones Græcas Bibliorum legerent in Synagogis, ideò dicti *Hellenistæ*, quasi dicas *græcisantes*; & habiti despectui cæteris Judæis, qui Hebræis Bibliis uterentur. Cæterùm non dividebantur aliqua heterodoxia. Hebræis autem ita studia Græcarum litterarum abominanda videbantur, ut vulgò Rabbini dicerent eum maledictum esse qui porcos aleret, & sapientiam Græcorum filium suum doceret. In Historia Actuum Apostolorum videre est inter Hellenistas, sive Græcos, & Hebræos, etiam postquam amplexati sunt Christianam religionem, diffidia viguisse; neque enim hi Græci alii esse possunt quàm Judæi græcisantes; nondum enim Græci, olim idololatræ, conversi fuerant & adscripti albo Christianorum. Eò proruperant diffidia Hebræorum, qui scilicet non alia lingua sacros Codices legendos volebant, & Hellenistarum, ut Imperatores illa legibus componenda susceperint, apud quos utrique causam suam egere. In hanc rem imperatoris leges legere est in Codice juris.

Karræi dicti sunt illi Judæi, qui legem oralem sive traditiones Patrum respuentes, unius Scripturæ sacræ textum admittunt. Ideò dicuntur Karræi, quia Hebræi vocant *Mitra* textum purum Bibliorum, à verbo *Kara* legere. Karræos pro pessimis hæreticis nunc habent Judæi. Illo *manserim* vocant, hoc est, *spurios*. Karræi invicem odio habent Judæos, qui adhærent traditionibus Rabbinorum. Hos per contemptum appellant Rabbinitas & Rabbanæos. Karræorum divisio à cæteris Judæis orta creditur, quando Talmud compositum est; quod Talmud qui noluerunt

luerunt recipere, se separaverunt à reliquis Judæis. Horum Karræorum non mediocris est numerus in Oriente; de his autem altum est in Scriptura silentium, siquidem nondum orti erant; nisi quis velit eos accensere Sadducæis, qui & traditiones respuebant.

CAPUT X.

Dogmata fidei Judæorum, & praxes religiosæ.

MEntem cujusque Scriptoris faciliùs assequimur, ubi scopus quem scribens intuebatur, apertus est. Etenim pro diversitate opinionum quibus scit eos quos alloquitur, occupari, orationem suam flectit; quæ ergo notior est, si doctrina non ignoretur ejus cum quo rem habet. Quæ cùm ita sint, liquet ad intelligendas paginas novi fœderis multùm nos juvari, si compertas habeamus opiniones, quæ animis Judæorum insederant, eo quo Christus & Apostoli cum illis agebant tempore.

Synagoga Judæorum, sive Ecclesia, sive cœtus piorum fidelium, qui Deum coluere, antequam JESUS CHRISTUS nasceretur, à Deo fuerat electa, ut Christum annuntiaret, quod sæpiùs innuimus, & variis typis eum repræsentaret. Itaque præcipua fides Synagogæ erat, unum Deum credere, qui fecit cœlum & terram; & ab eo mittendum in terras Filium suum, qui servaret homines reos peccati Adami, & liberaret à pœnis mortis, quibus ob illud peccatum subjacebant. Hanc fidem habuerunt quotquot extiterunt viri pii à constitutione mundi, Christum sive Messiam verè Filium Dei esse. In Evangelio, ubi Apostoli & alii agnoscunt Jesum esse Messiam, simul salutant Filium Dei. Cùm ipsi Judæorum principes interrogant Jesum an ipse esset Christus, quærunt

si es-

si esset Filius Dei. Ipse dæmon ambigens quis esset, an verè Christus: *Si tu es Filius Dei, dic ut isti lapides panes fiant.*

Toto hoc tempore quod effluxit à promulgata lege per Moysen, etiam ab Adamo usque ad Christi adventum, Ecclesia Dei visibilis fuit, conspicua signis, quibus certò distinguebatur. Ipse Deus se manifestum faciebat antiquis Patriarchis; & fruentes interdum consortio ejus non poterant eum ignorare. Etiam sancti Patres, ante tempora Concilii Nicæni, in ea sententia erant Verbum Filium Dei prælusisse incarnationi suæ, & sub carne aliena quam nondum assumpsisset, nempè in specie Angeli, se conspicuum præbuisse Patriarchis; ex illis tribus Angelis, qui compellavere Abraham, unum fuisse Verbum Dei, quem Abraham adoravit: ideo Christus dicere potuit: *Abraham vidit diem meum, & exultavit*. Posteà cùm hæretici argumentum inde sumerent adversùs æqualitatem personarum Sanctissimæ Trinitatis, quia dicerent Patrem esse invisibilem, Filium visibilem; quanquam infirmum esset illud argumentum, placuit Patribus in his antiquis apparitionibus, non ipsum Verbum, sed Angelum, nomine ejus apparuisse.

Lex constituta à Moyse sive synagoga, signis manifestis omnem amovebat suspicionis errorem ex Judæorum animis: nam nubes Tabernaculi; ignis de cœlo delabens & comburens in altari victimas; oraculum, sive vox quæ ex Sancto compulsabat aures summi Sacerdotis, dum Deum consuleret in Tabernaculo; lux denique quæ fulgebat in pectorali ejus, sive quæ mentem ejus illustrabat, ut cognosceret occulta, certiores faciebat Judæos ab eis verum Deum coli. Attamen adeò propensi erant in idololatriam, ut & colerent falsa numina. Scilicet quem Deum oculis corporeis non videbant, non credebant; aut saltem alium habendum sibi putabant, quem,

quem, ut ita dicam, manibus palparent. Ubi autem tempus Messiæ appropinquavit, hoc morbo liberati omnes Judæi, & remoti ab idololatria; etiam si illis manifestis signis, quibus veritas religionis eorum constabat, tunc carerent.

Synagoga, sive Ecclesia Judaica fuit vera Dei Ecclesia, usque ad Christum; & liceat dicere, usque dum Templum ejus stetit, non incensum fuit. Tunc illa desiit, cum præcipua legis munera abolita sunt, non amplius oblata Deo sacrificia, leges præcipuæ omnem vigorem suum amiserunt, nec populus Dei his amplius astrictus est. Templum illud, quod unicum erat in mundo, in quod omnes Judæi ab omni mundi plaga convenire debebant, erat Ecclesia materialis, sive signum visibile Ecclesiæ, in qua omnes Dei fideles congregandi erant. Ergo si quæras quo in loco, dum Christus in terris versaretur, Ecclesia resideret, dicam in Apostolis ejus & discipulis; sed his-ce etiam diebus Judæi omnes qui Templum Hierosolymitanum frequentabant, erant vera Ecclesia Dei, Pharisæi, Sacerdotes, qui persequebantur Christum & eum crucifixerunt, erant etiam in Dei Ecclesia, sed non erant de Ecclesia. Itaque qui Jesum pro Christo habebant, non tenebantur se sejungere à Phariseis, sacerdotibus & aliis. Imò assidui erant in Templo, unà cum cæteris Judæis, ritus omnes Judaicos observantes. Ipse Christus, dum vixit, usque ad mortem suam frequentavit: discipuli pariter, post mortem ejus, usque dum deletum est.

Quin ope Judaicæ religionis promulganda erat religio Christiana. Exire debebant Apostoli in omnem mundum, ut annuntiarent Christi adventum; scilicet eum quem Judæi prædicaverant adventurum ad servandos omnes homines, Judæos & gentes, jam advenisse. Miracula quidem, quæ in nomine Christi edebant, satis demonstrabant hunc verè esse Filium

Dei,

Dei, per quem omnia creata sunt; neque enim horum alius auctor esse poterat; sed insuper Deus disposuerat gentes omnes, ut in Christum crederent. Judæi disseminati erant per totum orbem terrarum; ut vix locus esset in quo religio eorum non innotuisset. Semper in ore eorum erat Christus: implebant omnes promissis salutis per eum consequendæ. Magnam ergo spem fecerant adventus ejus; & Gentes paratæ erant huic excipiendo. Igitur Apostoli prædicantes Evangelium, semper primùm adibant Judæos: & ingressi in synagogas, sic illos, & pios qui occurrebant in synagogis, expectantes Christum, utrosque sic compellabant: quem vos excitati promissis Prophetarum, & vos Gentes quem Messiam didicistis venturum in mundum hunc vobis annuntiamus & prædicamus.

Religio Christiana, donec Mosaici ritus abolerentur, ut ita dicam, conjungebatur cum synagoga. Licebat Christianis initio Ecclesiæ ritus synagogæ omnes servare, verbi causa Dominicam diem & sabbatum, circumcisionem, abstinentiam certorum ciborum, quos lex Moysis prohibebat. Verùm postquam Templum eversum est, tum jugo legis omnino soluti sunt. Illa lex sic constituta fuerat, ut suo tempore solveretur. Præcaverat enim Deus, & gravissimis pœnis interminatus fuerat, ne quis extra Hierosolymitanum Templum sacrificaret, paschalia sacrificia, & alia celebraret. Itaque cùm anno æræ Christianæ circiter septuagesimo Romani incenderunt Templum; quod postea non sivit Deus ut Judæi excitarent, lex Moysis non ampliùs observari potuit: sic omnino abolita est; religio verò Christiana promulgata & constituta est per Apostolos.

Usque dum Christus annuntiaretur per totum mundum, Judæi qui de morte ejus non audierant, consecuti sunt salutem, subditi legi Moysis; & propriè

loquen-

loquendo, ipsi jam erant Christiani. Etenim nullum aliud fuit discrimen inter veteres Judæos & Christianos, nisi quod Judæi colebant Christum, quem expectabant, omnem in eo spem & fidem reponentes, & ritibus suis Mosaicis, ut poterant, repræsentantes; Christiani verò adorant indutum carne, quam assumpsit veniens in mundum, & implent quæ facienda à veris Dei fidelibus prædixerant Prophetæ.

Jam exponam opiniones, quibus imbuti Judæi, cùm Christus in terris agebat: ad quas alludebat; & ideò eas scire interest. Non loquor de iis quæ scripta lex docet, sed quæ traditionibus acceperant à majoribus. Constat sicut veterum rituum, ita & antiquæ doctrinæ fuisse tenacissimos. Animadvertendum autem quòd ex quo JESUM CHRISTUM pro suo Doctore repudiaverunt, ipsi suam doctrinam de illo conati sunt obscurare, sive Christi cognitionem sibi eripere: apud Justinum martyrem ereptam fatetur Trypho. *Christus autem si quidem natus est, & alicubi extat, ignotus est. Ac ne ipse quidem seipsum scit, neque potestate aliqua præditus est; donec adveniens Elias illum unxerit, & manifestum omnibus reddiderit.* Christum, inquam, omni arte qua possunt Judæi occultant; venturum tamen credunt, & hic primus est ex illis tredecim articulis, quibus complectuntur fidem suam. Plerosque ex illis cuderunt adversùs Christianos, putà nonum, quo sanciunt legem Moysis nulla alia lege potuisse immutari. Buxtorfius in sua synagoga Judaica eos proponit verbis sequentibus.

I.

Fide perfecta credo, Creatorem, cujus nomen sit benedictum, Gubernatorem & Creatorem esse omnium creaturarum, illum solum omnia fecisse, facere, & facturum esse.

II. *Fide*

II.

Fide perfecta credo, Creatorem, cujus nomen sit benedictum, unicum esse unitate, quæ nullum omnino similem habeat, illumque solum Deum nostrum fuisse, esse, & futurum esse.

III.

Fide perfecta credo, Creatorem, cujus nomen sit benedictum, non esse corporeum, nec ulla ratione corporea comprehensibilem, & nihil omnino extare, quod sit illi simile.

IV.

Fide perfecta credo, Creatorem, cujus nomen sit benedictum, primum esse & ultimum.

V.

Fide perfecta credo, solum Creatorem, cujus nomen sit benedictum, & neminem præterea adorandum esse.

VI.

Fide perfecta credo, omnia Prophetarum verba vera esse.

VII.

Fide perfecta credo, prophetias Moysis Magistri nostri, qui requiescat in pace, veras esse, eundem esse patrem omnium sapientum, tum eorum qui præcesserunt, tum eorum qui subsecuti sunt eum.

VIII.

Fide perfecta credo, totam legem, quæ hodie in manibus nostris reperitur, traditam esse Mosi Magistro nostro, qui requiescat in pace.

IX.

Fide perfecta credo, legem hanc nunquam mutatum iri, nec ullam aliam legem tradendam esse à Creatore, cujus nomen sit benedictum.

X.

Fide perfecta credo, Creatorem, cujus nomen sit benedictum, cognoscere omnia opera hominum, & omnes cogitationes eorum, sicut dicitur; ipse omnium

corda pariter finxit, intelligit omnia opera eorum.

XI.

Fide perfecta credo, Creatorem benedictum, bonum retribuere iis, qui ejus mandata observant: illos verò qui ea transgrediuntur, punire.

XII.

Fide perfecta adventum Messiæ credo, & etiam si retardet, nihilominùs semper illum expectabo, donec veniat.

XIII.

Fide perfecta credo, mortuos vita restituendos esse, quando ita feret beneplacitum Creatoris, cujus nomen sit benedictum, & cujus memoria extollatur in sæculum & æternitatem.

Tam prona olim gens Judæorum ad colendos deos alienos ab his prorsus aliena fuit circa tempora quibus Christus ortus est; nusquam enim ille nec Apostoli ejus Judæos quos compellabant, idololatria accusarunt. Cùm autem Deum colerent, quem nulla imago repræsentat, vulgò creditum est esse nubium & cœli cultores. Judaicæ religioni hoc-ce honorificum testimonium Tacitus reddit, cùm ista de illis scribit. *Judæi mente sola, unumque numen intelligunt, summum illud & æternum, neque mutabile neque interiturum.* Postea subdit, *Judæi profanos credunt, qui Deum imagines mortalibus materiis in species hominum effingant. Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum Templis sunt.*

Præter tredecim dictos articulos, sunt nonnulla alia Judæorum placita, quæ interest non ignorare. Ut aliquo ordine illa enarrem exordiar à nativitate hominis. Agnoscunt Rabbini in omni homine figmentum malum, ut loquuntur. Sic de peccato originis sermo fit in Talmude (Tractatu Beracot, sive de benedictionibus, capit. 1.) *Non est mirum cur*

pec-

peccatum Adæ & Evæ exaratum sit, & signatum annulo Regis, ad generationes sequentes propagandum, quia quo die creatus est Adam, absoluta sunt omnia, ita ut ipse extiterit perfectio & complementum totius mundani opificii, sic quando ille peccavit, totus mundus peccavit, cujus peccatum nos portamus & patimur. Quod non ita se habet in peccatis posteritatis ejus.

Agnoscunt Judæi plagas hominum à Messia esse sanandas, & ipsum passurum; sed duos Messias distinguunt, alterum occidendum, alterum gloriosum. De temporibus Messiæ ita censuisse patres eorum non diffitentur, nimirum mundum subsistere ad sex annorum millia, duobus millibus fuisse inanitatem, sive tempus in quo non erat lex, duobus millibus legem fuisse, & duobus millibus diem Messiæ; ita juxta hos calculos dies illi Messiæ cœpissent ab ea ætate qua Jesus natus & passus est. Sed nunc, inquiunt, propter iniquitates quæ auctæ sunt, Messias qui per duo millia annorum ultima regnare debebat, multos ex his millibus annos effluere sinit, quibus à Deo nondum mittitur. Nolunt autem à quoquam dies adventus ejus calculis subduci. Cæterùm, cogitabant Judæi carnales Messiam regem terrenum, quo triumphante gentes omnes proculcarent: Ab eo, inquam, opes, lauta convivia expectabant.

Odio habent Judæi cæteros homines. Quin occidendos eos omnes putant, qui saltem Noachidarum septem præcepta non servant. Nullum alium sibi proximum esse putant, quàm Israelitam. Legem quidem Moysis laudibus attollunt; attamen violandam putant in vitæ discrimine. Abstinebant Dei nomine in juramentis: sed si jurassent per ejus nomen, rem juratam præstabant: cætera autem juramenta per creaturas inania esse, & impunè posse violari opinabantur. Cui malo ut occurreret Christus, & deinde Apostoli, omni juramento abstinere præcipiunt, quatenùs

Judæi abutebantur cæteris juramentis, in quibus nomen Dei non efferretur.

Omnes Israelitas partem habituros in futuro sæculo, hoc est, futuros felices Judæi credebant, attamen eos subjiciebant pœnis tum post mortem luendis, tum in hac vita, ubi in grande peccatum erant lapsi. Sunt in libris Judæorum Canones pœnitentiales, sive pœnæ constitutæ peccatis quæ confiteri quisquis horum reus tenebatur, Olim qui pro peccato sacrificium offerebat, confitebatur peccatum illud supra caput victimæ, quo illud quodammodo onerabat. Præterea locum destinatum certò tenebant purgandis animabus Israelitarum; ita pro illis olim sacrificia, nunc offerunt preces. Ergo in eorum doctrina inter peccata sunt alia quæ non remittentur, alia quæ remitti possunt in altero sæculo. Juxta eam doctrinam dicebat Dominus, peccata in Spiritum Sanctum neque in hoc nec in altero sæculo remittenda. Advertendum etiam, juxta Josephum, Pharisæos in ea opinione fuisse, animam quæ immortalis sit, primo corpore solutam migrare in aliud corpus, sed solas animas bonorum; malorum enim æterna pœna cruciari. Huic opinioni adhærens Herodes Tetrarcha putabat animam Joannis quem decollaverat, migrasse in corpus JESU CHRISTI. Posteriores Judæi ex litteris cujusque nominis deprehendi posse stultè putarunt quæ anima in quodque corpus devoluta sit. Volunt, verbi causa, animam Adæ revolutam in animam Davidis & Messiæ, quia horum nominum literæ initiales conficiunt nomen *Adam*.

Judæi in primis cavebant ne ulla immunditie polluerentur. Immunditiei autem sunt innumeræ species, tum in lege præscriptæ, tum in traditionibus Magistrorum. Propterea nullum commercium habebant cum Gentibus; quin, ut videre est in Evangelio, puta-

putabant se pollui consortio viri Ethnici: Non subibant tecta ejus; noluerunt enim intrare in prætorium Pilati, ut non contaminarentur, & possent manducare Pascha: non utebantur his quæ ille tractasset, quia nempe haud sategisset præcavere per legem præcavenda: non ungebant se oleo Græcorum, ut observat Josephus.

Jam enarrandæ praxes religiosæ Judæorum. Summa erat eorum religio erga sacros Codices, sive potiùs superstitiosa. Mirum est quantam in illis describendis adhibeant diligentiam. Antiquitùs libri non erant compacti ex multis foliis, prout nunc fieri solet, sed continebantur unica membrana oblonga, cui annecterentur aliæ membranæ, cùm una non sufficeret. Hæ membranæ volvebantur circa duo ligna rotunda, quorum singula singulis membranæ extremitatibus assuerentur. Undè libri dicebantur *Meghilot*, id est, volumina, quæ evolverentur, dum erant legenda, postea complicarentur. Liber sic convolutus poterat facilè multis annulis, sive sigillis muniri, ne legeretur. Qualis erat liber ille visus Joanni in Apocalypsi, munitus septem signaculis; quæ discerpens unguibus suis Leo de Tribu Juda, vicit, ut illum aperiret & exponeret legendum (*Apoc. c.* 3.) quod exprimendum satègimus in Tabula VII. ad latus imaginis summi Pontificis. Judæi tenaces antiquarum consuetudinum, non utuntur in Synagogis alio libro legis, nisi cui sit ista forma. Sine punctis etiam leguntur, quia olim Hebræi non uterentur punctis illis, quæ vicem nunc vocalium implent.

In singulis Synagogis Pentateuchum habent, quem appellant *Sepher Thora*, id est, librum legis, membranis vitulinis aliquot in longitudinem consutis, crassioribus characteribus inscriptum. His membranis, quæ sunt aliquot ulnarum, juxta formam antiquam, ab utraque extremitate duo tornata ligna an-

nectuntur, circa quæ volvuntur, & quibus tolli, & ferri possit ille liber; quia ipsum librum manu non licet contingere. His tornatis lignis solent apponi umbilici argentei. Hæ membranæ pilis caprinis, à fœminis Judæis netis & contortis, consui debent à viro Judæo, nec ab alio scribi potest ille liber; in in qua scriptione tanta est accuratio ac diligentia adhibenda, ut si vel in unica litera error sit commissus, totus liber profanus habeatur.

Tria autem illa, complicare & replicare librum legis, lignum tornatum ejus manu tenere, tollere, circumferre, & populo Scripturam legis ostendere, sunt tria munera quæ venduntur auctione; unde multa ad Synagogam redit pecunia. Omnes librum legis osculantur: qui ore non potest, manu tangit, quam deinde osculatur. Asservatur in Arca, quam ipsi *Aron* appellant, ad imitationem Arcæ fœderis; quæ sic Hebraicè vocabatur.

Qui ad legem vocatus accedit, apprehensis duobus lignis inferioribus, antequam legere incipiat, primùm contenta & clara voce dicit, *Benedicite Deo*. Cœtus respondet: *Benedictus est Deus, benedictus in sæcula*. Post lectionem peractam, liber tegitur panno serico. Lectio autem necesse est ut fiat à stante, cui nec ad murum reclinare licet. Videre est in altero latere imaginis summi Pontificis quem exhibet tabula VII. virum Judæum, qui opertus pallio, de quo infra sermonem faciemus, attollit volumen legis, & eo partim evoluto benedicit his qui adstant. Judæi duobus digitis, quibus ligna libri legis tetigerunt, tangunt oculos suos in cæcitatis remedium.

Tanti faciunt Judæi linguam Hebræam, ut non licitum putent alia Biblia, quàm quæ Hebraicè scripta sunt legere; & acri odio moveantur in eos, qui Græca versione utuntur, & magis in eos qui illam fecerunt. Etenim deplorant factam, & ob illam je-

junium

junium ab illis eſt inſtitutum. Verùm ſi quidem ferè à captivitate Babylonica omnibus Judæis, ut plerique viri docti ſentiunt, haud erat nota lingua Hebræa, qua lex ſcripta eſt, adſtabat in ſynagogis interpres, qui verbis vernaculis exponeret quod Hebraicè lectum fuerat. Sic Eunuchus, de quo ſermo fit in Actis, fatebatur ignorare ſe quod legebat, niſi adeſſet interpres, qui neceſſarius erat populo, quando non alius quàm Hebræus codex legebatur. Archiſynagogus eligebat & vocabat pro arbitrio ex adſtantibus lecturum aut interpretaturum; quod munus honoratum erat. Sic in Actis (*cap.* 13. *v.* 42.) rogabantur Apoſtoli in ſynagogis ſermonem facere.

Diſtinxere Judæi librum legis in quinquaginta quatuor ſectiones, quas appellant *Paraſchas*, ut ſuo loco dicemus. Has ſubdividunt in minores ſectiones, quæ obſervantur in Bibliis Judæorum. Primùm legit *Cohen*, id eſt, ſacerdos. 2. Levita. 3. Iſraelita, ac deinceps quem vocaverit Archiſynagogus. Ultimus qui legit, appellatur *Maphtir*, hoc eſt, qui *dimittit*. Hæc de religione qua Judæi ſacrum Codicem proſequuntur. Pergam referre alias praxes eorum religioſas.

Omnia feſta appellantur Sabbata. Sabbatum autem præcipua religione colunt Hebræi; de qua quæ dicta ſunt, non repetenda. In ſabbato ab omni opere ceſſant. Quieſcunt etiam jumenta. Circa quietem Sabbati, pudet me referre nugas Rabbinorum. Hodie non extrahunt pecudem ex fovea, in quam delapſa eſt in die ſabbati; ſed cibum ei inferunt. Quicquàm Sabbato ferre prohibitum; itaque nec ſutori licet egredi domo, cum acu veſtibus inhærente, nec cuiquam arma ferre, nec aurum nec argentum, nec illud tangere, nec vulnus de novo obligare: lutum calceorum non poteſt abradi, ne illo fovea aliqua compleatur. Non licet pulicem occidere.

Triginta novem circa Sabbatum articuli laborum prohibitorum numerantur, qui innumeros ſub ſe articulos continent. Quia in Exodo (*cap.* 16. *v.* 29.) præcipitur ut quiſque ſedeat, ne egrediatur de loco ſuo die Sabbati, conſtituerunt certum ſpatium, extra quod non poſſit iter fieri; quod ſpatium appellatur in *Actis* (*cap.* 1. *v.* 12.) iter Sabbati, quod eſt, bis mille cubitorum, ut illud olim definierunt Rabbini, quia in eremo à fimbria caſtrorum tale ſpatium creditur interfuiſſe uſque ad Tabernaculum, ad quod progredi licebat, ut jam diximus. Quoniam metere non licitum, ideò nec vellere ſpicas, quia ſpecies eſt meſſis. Sic nec per de novo ſata ambulare; quia ſemen adhærere poteſt pedibus, ex quibus decuſſum in terram, ſeminaretur, quod opus prohibitum eſt. Piget proponere quæſtiones quas movent de Sabbato, utrum, verbi gratia, capiſtro ſit deducendus aquatum camelus, an tunc liceat huic inſidere.

Sed & arte ſe liberant à tam duris legibus per *Erubin*, id eſt, per commixtionem, ſive terminorum, ſive atriorum; duo loca ſic commixta ſupponentes, ut ultra bis mille cubitos, totidem alii confici poſſint: quo modo ſupponi poſſunt plura atria, ut liceat ex uno atrio aliquid transferre in aliud, quaſi unicum atrium ſint. Multa verba faciunt de iſtis commixtionibus: horum qui de eodem pane edunt, cenſentur domus commixtæ. Qui poſt bis mille cubitos, unam ex tribus cænis, quas faciunt in die Sabbati, celebrat, qui ſequuntur bis mille alii cubiti, cenſentur cum primis commixti.

Tota hebdomas appellabatur ſabbatum: *jejuno bis in Sabbato*, id eſt, in hebdomade. Satagebant autem Judæi ne continuis tribus diebus abſtinerent à publica lectione legis, quæ fiebat cum pompa die Sabbati; ſed & die lunæ & jovis, quibus conveniebant in Synagogam, & à Magiſtris inſtituta fuerat publica

lectio

lectio Scripturæ. Erant & qui jejunarent his-ce diebus forsan quod dicebat Pharisæus, *jejuno bis in sabbato:* nam diebus sabbati lautè epulabantur, pretiosas vestes induebant & genio indulgebant; quod & nunc faciunt. Diebus sabbati cùm ad Synagogas progrediuntur, neminem in via salutant; nec sibi licitum putant comedere ante horam sextam, sive ante meridiem, quæ hora, inquit Josephus, sabbato solet Judæos ad prandium vocare. Ideò Petrus (*Act. cap.* 2. *v.* 15.) arguebat qui putarent Apostolos, dum diversis linguis loquebantur, esse ebrios; si quidem esset sabbati dies, & hora tertia, qua viri Judæi nondum jejunium solverant.

Cum tremore & horrore Templum ingrediebantur; nec licebat illis fronte proterva ipsam portam orientalem aspicere: cum formidine ac tremore incedebant in atrio: nulli in eo concedebatur sedere, nisi regibus è stirpe Davidica. Orantes, ubicumque deprehenderentur, convertebant se ad Templum. Dum alvum exonerant, cavent ne in eodem situ sint ac Templum. Ad montem ubi Templum ædificatum erat, nemo ibat cum baculo, calceis, zona, cum pulvere pedibus inhærente, aut cum pecunia in vestimento colligata, nec per montem Templi compendiariam instituebat viam, introeundo per portam unam & per adversam exeundo. Dominus in Evangelio non sinit, ut quisquam transferret vas per Templum. Juxta loquendi morem Hebræorum, intelligendo per vas, arma, instrumenta, baculum. Non licebat in omni monte Templi despuere: in linteo spuendum. Mulieres in Templo proprium atrium, sive propriam sedem habebant. Illis etiam nec tunc temporis licet Synagogas intrare, sed intra conclave manent, ex quo quidem per cancellos prospicere possunt in synagogam. Olim, nec hodie, sibi licitum putavere Judæi extra Jerusalem sacrificare; ideò

pre-

preces tantùm fundunt in suis synagogis, & sacras Scripturas legunt. Ex quo enim dirutum est Templum, & Sacerdotes cum omnibus sacrificiis cessarunt, loco sacrificiorum realium, instituerunt sacrificia labiorum, ut loquuntur, cum commemoratione priscorum sacrificiorum. His, inquam, sacrificiis respondentes benedictiones sive orationes instituerunt.

Ter in die, manè, vesperè, & sub noctem, in synagogis Judæi orant stantes; quod in diebus jejunii & festis in ipsis plateis faciunt, ut de Pharisæis constat ex Evangelio. Preces quas recitant, longæ sunt; quas superstitione augebant magistri, in quos invehitur Dominus: *nolite*, inquit, *orantes multùm loqui*. Diversis nominibus insigniuntur illorum preces: alias appellant *Bazasot*, postulationes; alias *Thephilot*, preces. Indè in Epistolis Apostolorum nominantur variæ species precum, nempè obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones.

Tenebatur unusquisque ad recitationem precum in propria persona; at cùm non omnes adeò docti essent & expediti, recitabat unus vice omnium, & reliqui post eum respondebant aliquid, verbi gratia, *alleluja*, aut si precans diceret: *benedictus qui venit*, addebant reliqui: *in nomine Domini*. Advertere potest eruditus lector ritus nostros fluere ex Judaicis; quos enim ex illis ritibus probabant Apostoli, hos retinebant. Pariter animadversione dignum est quod annotat Josephus. (*Antiq. lib.* 4. *cap.* 8.) Bis quotidie ineunte die, & cùm itur cubitum, commemoranda fuisse Judæis summi Dei beneficia, quæ liberatis ex Ægypto præstitit.

Præter preces recitabant benedictiones varias. Quisque Judæus tenetur recitare in die centum benedictiones. Non solùm cibos primùm bendicunt, sed & postea super poculum recitant benedictiones; ad

quod

quod forsan alludens Paulus dicit. (1. *Cor. cap.* 10. *v.* 31.) *Sive ergò manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.*

Tempore jejunii induebant saccos, hoc est, cùm aliis diebus uterentur vestibus laxis, tunc sumebant laceras & angustas, ex pilis caprarum. Non in lectis recumbentes comedebant, sed humi inter pulverem & sordes, in cinere quo spargebant capita sua. *Quicumque jejunium servat*, inquit Maimonides, (*Tract. de jejunio.*) *aut ob calamitatem suam, aut ob malum aliquod insomnium, aut ob publicam labem, is neque ulla se voluptate permulceat, neque erecto capite incedat, neque exultantem se & animo læto præbeat.* Jejunium autem Judæorum incipit à vespera & durat usque ad vesperam sequentis diei, In quibusdam jejuniis, tota die pedibus nudis erant, non lavabant se, non oleo ungebantur, Diem degebant in Templo, cùm Hierosolymis commorarentur; alibi verò in plateis palam legebant Scripturas sacras.

Multùm precabantur Judæi; precibus addebant confessiones, & memorabant quæ his-ce diebus olim luctuosa contigissent: undè in quibusdam jejuniis solæ legebantur lamentationes Jeremiæ. Tota die abstinebant omni cibo; serò tantùm comedebant. Jejunia majora incipiebant una hora ante occasum solis usque ad noctem diei sequentis; quo intervallo non manducabant: undè fortè jejunantes verè dicuntur in diebus jejunii neque nocte neque die cibum gustasse. Quin & in solemnibus jejuniis nefas erat labori vacare saltem interdiu. Non fas erat corpus totum calida abluere; vultum tamen, manus atque pedes, concessum erat; balnea autem occludebantur. Unctio prohibebatur; nisi fieret ad sordes removendas. Genialis torus pariter interdictus erat, unà cum calceorum gestatione; iter tamen facientibus calceos induere licebat. Sed alia erant jejunia, in quibus licitum erat

edere

edere & bibere noctu, tum & in illis opus quoddam facere, sese lavare, inungere, calceamenta induere, cumque uxore concumbere, ut dicitur cap. 1. Tractatus Talmudici de jejunio.

CAPUT XI.

Respublica Hebræorum Theocratia erat; quippe Deus præses ejus. Habuit tamen diversos diversis temporibus Magistratus & principes, penes quos fuit ejus regimen.

OMnes naturâ supremo Dei dominio subditi sumus; verùm dæmoniorum, quibus homo peccando se subjecerat, quasi servus factus, Dei imperio subductus est. Summus autem opifex sinere non poterat ut malitia diaboli vinceret; quapropter vindicavit sibi populum in quo regnaret, à quo coleretur, dum cæteri homines Deos alienos sequerentur. Elegit Abrahamidas , qui ejus benedictione protinùs crevere in Gentem magnam. Hos ex servitute Ægypti asseruit in libertatem, ut ei liberè servirent; nec passus est populum suum subjici dominio alicujus mortalis principis, nisi cùm fidelis non permansit. Primis Reipublicæ Israeliticæ temporibus Deus ipse fuit ejus Princeps; & status ejus vera θεοκρατία Theocratia. Scilicet ut *Democratiam* appellant regimen quod penes est plebem; ubi verò præsunt nobiles, *Aristocratiam*; quia Hebræorum præses rectorque solus Deus esset, modus quo res eorum administrabantur, *Theocratia* erat, ait Joseph. (*Lib.* 11 *cap.* 4. *& lib.* 20. *c.* 8. *Antiq. & lib.* 2. *contra Apionem.*) Omnia quæ juris sunt Principum, Regum, Imperatorum, soli Deo tribuebantur; & cum isto regimine sic Religio conjuncta, ut qui Dei leges prætergrederetur, & in sacros ritus peccaret, protinùs censeretur publicæ rei

cæ rei

cæ rei hoſtis. Propterea quemadmodum ea facinora ſupplicio coercentur, quibus incommoda publica peccatur, & læditur Principis majeſtas, ſic quicquid labem afferret Religioni & Deum offenderet, pro capitali crimine habebatur.

Deus pro Principe & Rege Iſraelis ſe gerebat. Dum Iſrael in deſerto peregrinatus eſt, in Tabernaculo, tanquam ſummus Imperator in Prætorio, circumdabatur Iſraelitis tanquam exercitu; unde & ipſe amat dici *Deus ſabaoth*, id eſt, *exercituum Deus*. Poſtquam ædificatum eſt Templum, *domus Dei* appellatum eſt. Hebraicè *Hekal*, quæ vox idem ſonat ac *palatium*. Non movebant caſtra exercitus Iſrael, niſi ex juſſu Dei, quando daret ſignum ſummus Imperator. Scilicet ubi nubes, quæ interdiu operiebat Tabernaculum, diſcedebat, proficiſcebantur. (*Num.c.* 9.23.) *Per verbum Domini figebant tentoria, & per verbum illus proficiſcebantur; erantque in excubiis Domini juxta imperium ejus per manum Moyſi*. Inſuper animadvertendum ipſam Arcam fœderis, in qua velut in throno Deus reſidebat; quæ ideò à Pſalmiſta dicitur *ſcabellum pedum ejus*, repræſentaſſe quadrigam: Cherubim autem quæ huic quadrigæ adhærebant quadriformia, ſimul homines, leones, boves, & aquilæ, animalia pugnaciſſima, congruebant Magno bellatori. Olim magnanimi duces è quadrigis pugnabant; ut certum ſit Deum inter Cherubim ſedentem, ut cernitur in Pſalmis, haberi voluiſſe pro bellatore, ſive pro exercituum Deo.

Denique, ut Principes ſolent conſtituere ſibi Tribunos ac Centuriones, alios unguentarios, alios panificos facere, & miniſtros in claſſes diſtribuere, qui ſtatis temporibus vices obeant, hoc & fecerat Deus in Iſrael. Incredibilis erat numerus Sacerdotum, Levitarum, Nathinæorum, qui & miniſtrabant in Templo, excubias agebant. Nunquam Regi in ſuo

pala-

palatio tanto cum apparatu & impensis ministratum est. Deus jusserat sibi capitatim à singulis tributum solvi: vindicaverat cujusque prolis primogenitum, areæ & torcularis primitias, decimas cujuslibet proventus. In omnibus legibus quas posuit, ubique suum cultum intuitus est; ut Rempublicam Hebræam causa Religionis constitutam fuisse apertum sit. Nulla quidem deerat lex, qua foveretur & cresceret ista Respublica; sed Religio pars ejus potior erat, tota fermè ordinata in cultum Dei, & ad delineandos typos Christi futuri & populi Christiani.

Attamen, quanquam ista Respublica nullum alium summum Principem, quàm Deum agnosceret, cùm Israelitæ ferre non possent ejus præsentiam, territi fulguribus in quibus apparuerat in monte Sinai, ubi quasi nata & formata est Respublica Hebræorum; cùm, inquam, ipsi orassent Deum ut non eos alloqueretur, sed uteretur Moyse ministro & mediatore, necesse fuit ut essent viri per quos publicæ res gererentur; non propria sua authoritate, sed sub Deo principe. Hi enim non mandata sua præscribebant, sed significabant quæ Deus mandaret. Moyses fuit tanquam *fidelis minister in domo ejus*, ut loquitur auctor epistolæ ad Hebræos. Ille in dubiis consulebat Deum, cujus responsa ad populum referebat. Ergo agebat ministrum, non principem. Moysem excepit Josue, deinde judices, postea reges, quos populus, quasi eum tæderet soli Deo parere, postulavit. Quanquam ergo regimen Hebræorum esset, ut dictum est, Theocratia, Politia à Religione distincta habuit magistratus supremos, tum infimos, de quibus hic agendum.

Formam reipublicæ Israelis expositurus, non ad ipsos Patriarchas ascendet sermo, penes quos summum imperium fuit in Gentem. In Sinai nata & formata est respublica, ut diximus, quam Moyses rexit

rexit ſub Deo rege. Tunc ſtatus illius Ariſtocraticus dici potuit; ſumma enim rerum poſt Deum penes optimates poſita fuit. Poſtea monarchicus fuit penes reges, quorum principatum Latini *regnum*, Græci *monarchiam* vocant. Ariſtocratia fuit ſub Moyſe, ſub Joſue, & judicibus; regnum ſub regibus. Moyſes non ſolus rempublicam adminiſtravit; multis iiſque bonis prudentibus viris rem totam commiſit, ut alii ſacra, alii profana curarent. Ex iis autem, qui operam rebus ſacris darent, unus fuit Pontifex, reliqui Sacerdotes & Levitæ. Qui verò profana adminiſtrabant, alii conſultationibus, alii judiciis vacabant. Nonnulli pacis, quidam belli ſtudia coluerunt; omnes non ex arbitrio voluntatis, ſed ex præſcripto legis ſuo fungentes munere, in primis dum exercebant judicia & juſtificationes, juxta id quod Deus dixit ad Joſue: (*cap.* 1.) *Confortare, & eſto robuſtus valdè; ut cuſtodias & facias omnem legem quam præcepit tibi Moyſes ſervus meus; ne declines ab ea ad dexteram vel ad ſiniſtram, ut intelligas cuncta quæ agis.* Ipſi autem Joſue reſponderunt Iſraelitæ: *Omnia quæ præcepiſti nobis faciemus, & quocumque miſeris ibimus, ſicut obedivimus in cunctis Moyſi, ita obediemus & tibi:* Indè Joſue moriturus advocatis Iſraelitis eadem verba repetiit, quæ ad ſe Deus tradens imperium fecerat, de lege Dei cuſtodienda; promiſitque populus ſe Dei præceptis obediturum. Populus conſtabat duodecim Tribubus; quæ ſingulæ habebant cognationum ſive familiarum capita, quæ erant veluti *Philarchæ*, id eſt, tribuum Principes. Penes harum tribuum ſeniores, ſcilicet penes eos qui ætate & prudentia præcellebant, autoritas reſidebat. Sine conſilio eorum res non gerebantur. De horum ſeniorum concilio ſimul & imperio ſermo fit in libro Judicum (*c.2. v.7.*) ubi dicitur quòd Iſraelitæ ſervierint Domino cunctis diebus Joſue & ſeniorum, qui longo poſt eum vixe-

runt

runt tempore, & noverant omnia opera Domini, quæ fecerat cum Israel. Qui ergo juxta id quod sibi traditum fuerat, & quod viderant oculis suis antea factum, poterant regere Israelitas.

Judicibus indè post Josue rerum potientibus, eodem modo Aristocratia fuit; si quidem illis principatum administrantibus lex valuit, & Deus ipse imperium tenuit. Dicebat Gedeon Israelitis: (*Judic. cap.*8. 23.) *Non dominabor vestri, nec dominabitur in vos filius meus, sed dominabitur vobis Dominus.* Hanc regiminis formam cùm Moyses vellet esse perpetuam, sic eum loquentem inducit Josephus. (*Lib.*4. *Antiq.*) *Aristocratia, & vita quæ ex ea degitur, res optima est; nec vos capiat desiderium alterius Reipublicæ, sed hanc amate, leges habentes dominas, ex iis omnia facientes; satis enim est ut Deus præsit. Quod si regis cupiditas vos incesserit, is ex eadem gente sit.*

Attamen Israelitæ à Samuele, qui summus judex eorum erat, Regem postularunt, (1. *Reg. cap.*8. 5.) *Constitue nobis Regem, ut judicet nos, sicut & universæ habent nationes.* Quod ut ille audivit, subitò Deum quid opus esset facto consuluit; qui ita respondit. *Audi vocem populi in omnibus quæ loquuntur tibi. Non enim te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos.* Et addidit, *verumtamen contestare eos, & prædic eis jus regis qui regnaturus est super eos.* Hæc significabant, ut Sigonius observat, hactenus regnasse Deum super Hebræos, quia lex dominata esset; imperio verò ad regem more Gentium translato, Deum non regnaturum, cùm non penes legem, sed penes voluntatem unius hominis summa rerum esset futura. Etenim, ut Aristoteles, quem Sigonius allegat, ait in suis *Politicis*, qui legem vult imperare, Deum vult imperare; qui regem, id est, hominem, belluam, quòd non semper ratione, sed plerumque cupiditate ducatur. Ibi autem loquitur Aristoteles, de Rege tyran-

tyranno, cujus arbitrarium imperium expressit Deus. (*Lib.* 1. *Reg. cap.* 8.) Filios & filias & prædia & servos vobis auferet, & greges vestros addecimabit, & vos eritis ei servi; neque clamantes audiemini à Deo. Illud arbitrarium imperium, quo rex cuncta regit sua voluntate, omni lege solutus, jus regni appellat Vulgatus interpres; sed nomen Hebræum *mischepat*, quod in eo loco Scripturæ legitur, potiùs accipiendum pro *consuetudine*. Etenim *judicium* quidem *jus*, sed & *consuetudinem* significat; ut sensus sit, consuescere reges abuti potestate, quæ penes illos est.

Igitur, Judicibus rejectis, Hebræi reges habere cœperunt quorum primus Saul, secundus David, à quo indè hereditarium regnum inter Judæos evasit, donec res ad Sedeciam pervenit, qui à Nabuchodonosore rege cum populo captivus in Babyloniam est abductus. Reversis verò in patriam post annos septuaginta Judæis, res iterum ad Optimatum statum est adducta, quo tempore Pontifices, qui pro tempore fuerunt, Sacerdotum & Judicum partes impleverunt, donec populo ab Antiocho servitute oppresso, Levitica Assamonæorum familia insurrexit: nimirum Macchabæi, qui asseruerunt Judæis libertatem adversùs Syrorum reges. Judas vindex sic Macchabæus dictus est, & fratres ejus dicti Macchabæi, quia condecoraverunt vexillum suum his litteris initialibus. M. C. B. A. I. quas decerpserat ex hac sententia, quæ non semel occurrit in sacro Codice *mi camoca ba elim jehova*, id est, *quis sicut tu inter deos Jehova*.

Assamonæi sive Macchabæi primùm sub titulo Principis, deinde sub nomine Regis, manentibus veteribus institutis, rem Judæorum universam administraverunt. His extinctis, Herodes regnum invasit. Filius Herodis Archelaus, heres tantum ex parte regni quo pater potiebatur, Judæam nomine *Ethnarchæ* rexit. Pulso autem in exilio post decem annos

Ethnarchiæ suæ, Judæa provincia Romana facta est. Tunc temporis natus est Christus, cùm juxta vaticinium patriarchæ Jacob ablatum esset sceptrum à Juda. (*Gen. c.* 49. 10.) *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.* Moriens sic vaticinatus fuerat Jacob. Ab aliquo tempore sceptrum non erat penes familiam Juda; sed non ideò ablatum à tribu Juda, quæ usque ad Herodem summa præcelluit potestate, qua cecidit cùm regnum transit ad Herodem, qui erat alienigena. A diebus autem Herodis respublica Judæorum cœpit pessumdari, usque dum Jerusalem caput Gentis cum Templo eversa est. Postea Judæi nec Reges, nec Templum, nec sacrificium habuere. Desierunt esse populus, & veluti extorres vagati sunt, ut his prædictum fuerat, si Christum non audirent.

Ex quo Judæa Provincia Romana facta est, usque ad eversum Templum, licèt suis legibus uterentur Judæi, attamen ut subacti censebantur, Romani eis tributum imposuerunt, regionis imperium & procurationem sibi vendicantes. Ac postremo cùm jugum excutere conati essent Judæi, eorum urbem cum Templo inflammaverunt, ac Gentem totam profligaverunt, quæ, ut dictum est, gens esse desiit.

Advertendum & in ipsa captivitate Babylonica, cùm sui juris non essent Judæi habuisse tamen Principes ex Gente sua, quibus se ipsi tradebant regendos, qui componebant eorum dissidia, & lites dirimebant. Solent illi appellari *Aichmalotarchæ*, hoc est, captivitatis Principes. De summis magistratibus diximus, qui toti genti præerant; alios perstringamus breviter, primùm agentes de Proceribus, quorum consiliis & authoritate post summum Principem res gerebantur. Horum & aliorum magistratuum originem repetam à primis temporibus.

Moyses

Moyses initio peregrinationis in deserto, ad causas audiendas tota die assidebat; quod cum advertisset Jetro socer ejus, admonuit eum ut tanto labori parceret, sapientes, gnaros & prudentes pro se ad judicandum statuens, sibi rerum graviorum reservans cognitionem. Itaque ille, electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos Principes populi, Tribunos, & centuriones, & Quinquagenarios, & Decanos qui judicarent plebem omni tempore, ita compellans plebem. (*Deut. cap.* 1.) *Non valeo solus negotia vestra sustinere, & pondus ac jurgia. Date ex vobis viros sapientes, & gnaros, & quorum conversatio sit probata in Tribubus vestris, ut ponam eos vobis Principes. Tunc respondistis mihi, bona res est quam vis facere; tulique de Tribubus vestris viros sapientes & nobiles & constitui eos Principes, Tribunos & centuriones, & qinquagenarios, ac decanos, qui docerent vos singula. Precepique eis dicens: audite illos, & quod justum est judicate, sive civis ille sit, sive peregrinus. Nulla erit distantia personarum: ita parvum audietis, ut magnum; nec accipietis cujusque personam, quia Dei judicium est: quod si difficile vobis visum aliquid fuerit, referte ad me, & ego audiam.*

Itaque in unaquaque Tribu fuit primarius, à quo illa regeretur, qui ideò dicebatur Princeps tribus, à Græcis interpretibus Bibliorum *Phylarchus*, vel *Archiphylus*, vel *Archon*. Sic cùm essent duodecim tribus, erant duodecim Principes. Illi cum totius gentis præside sedebant, consilia cum eo ineuntes. Ad hanc regiminis formam alludebat Dominus, cùm dicebat suis duodecim Apostolis apud Matthæum. (*cap.* 19.) *Sedebitis & vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel*. Dicebantur illi judices sedere super duodecim thronos, judicantes Israel. Ut autem unaquæque Tribus, sic & suum principem habebunt quæque cognationes singularum tribuum, ut ex multis Scripturæ locis pa-

 tet.

tet. Horum Principum officium erat cognationes quibus præerant convocare, ad eas referre quæ ad rempublicam pertinerent, & duces eorum esse in bello.

Singulæ tribus multas sortitæ sunt civitates, in quas ipsæ familiæ seu cognationes dispositæ sunt. Civitatibus verò qui præfuerunt, ii principes civitatum vocati sunt; pro numero autem civium quibus præerant, appellati sunt vel *principes mille*, vel *principes centum* vel *quinquaginta civium*. Sic parvula urbs non habebat principem mille hominum; qualis fuit Bethleem, de qua dicitur *parvula es in millibus Juda*, hoc est, ita parva es, ut principem mille hominum non habeas. Hi omnes Dei jussu & consilio Jetro Moysis soceri ab ipso Moyse in deserto sunt instituti. (*Exod. cap.* 18. *v.* 25.)

Non prætermittendum est à Judæ Macchabæi temporibus delegatas copias & cohortes ad custodiam Templi; quæ obortas seditiones compescerent, reos quoscumque in vincula truderent, jussu Sacerdotum, quorum milites illi quasi lictores erant. De hoc Templi præsidio mentio fit in Evangelio. Hæc est custodia, quam Sacerdotes habere dicebat Pilatus, eos alloquens. Ex hac, inquam, custodia fuere milites, quibus stipatus Judas Christum comprehendit. Magistratus autem, sive duces illi qui huic militiæ Templi præerant, dicuntur in novo Testamento *magistratus Templi* στρατηγοὶ τῦ ἱερῦ, *duces* sive *præfecti Templi*. (*Luc.* 22. 52. *Act.* 4. 1.) Siquidem licuit Judæis bella gerere, & belli magistratus habebant. Primus dictus est Princeps exercitus & belli dux. Ille autem præerat Chiliarchis, sive tribunis, quibus milites mille parebant, centurionibus, quinquagenariis, & decanis à Moyse institutis.

Quisque in numerum Magistratuum creabatur, manu sibi imposita ab eo qui ipse jam in Magistratu fuisset

fuiſſet coöptatus. Effatum enim celebre eſt inter Judæos, neminem poſſe creare, niſi qui ipſe ritè creatus ſit. Senatoria dignitas nemini dabatur ſine legitimo actu, nempe manuum impoſitione, quam Judæi *ſammecha* vocant, Græci χειροθεσίαν. Ita Moyſes Joſuæ & ſeptuaginta Senatoribus manum impoſuit; qua ſolemnitate peracta, ſtatim delapſus cœlo Spiritus pectora eorum implevit. Hi porrò cùm in hunc modum initiati eſſent, alios eadem lege auctoraverunt. Advertendum eſt regimen Eccleſiæ Chriſtianæ ex parte formatum fuiſſe ad exemplar regiminis veteris Eccleſiæ Hebræorum.

CAPUT XII.

De diverſis Reipublicæ Hebræorum tribunalibus. De magno Synedrio. Ejus locus erat in Templo; ubi judicatus eſt Chriſtus reus mortis; qui & more Romano crucifixus eſt. De pœnis quæ reis infligebantur, ſimul & excommunicationibus.

PAulò fuſiùs agendum eſt de Synedrio magno, quod ad inſtar Judicum quos Moyſes delegit, videtur conſtitutum. *Synedrium* Græca vox eſt, idem ſonans quod Latinis *conſeſſus*. Religio Hebræorum ſic conjuncta erat, ut vidimus, cum ipſa eorum politia & adminiſtratione rerum civilium, ut non perinde ac in aliis Rebus-publicis, diſtinctio eſſet cauſarum ſacrarum & civilium. Omnia à Deo ordinata erant, non ea ſolùm quæ attinerent ad ſacrificia, & ad cultum ſibi in Templo & alibi exhibendum; ſed in genere quæ vitam ſpectabant, victum, artes, pacem, bellum, emptiones, venditiones, matrimonia, & in genere jus quo Reſpublica conſervatur. Quin in Templo perinde ac in foro cauſæ majores agitabantur; & dirimendis litibus, ſontibus plectendis vaca-

bant Sacerdotes, perinde ac sacrificiis. Quod animadvertisse operæ pretium erit. In forma autem dicti regiminis hæc considerari possunt, concilia, judicia, judiciorum forma, & pœnæ quæ infligebantur pravè factis.

Concilia, sive Congregationes, sive Synagoga, sive Ecclesia, his enim diversis nominibus res una & eadem interdum appellatur, nempe publici cœtus, erant vel totius Gentis, vel unius Tribus, vel unius familiæ, vel unius civitatis. Cogebatur cœtus publicus imperio summi Magistratus, vario tubæ occentu, prout præceperat Deus. (*Num. cap.* 10. *v.* 2.) *Fac tibi duas tubas argenteas ductiles, quibus convocare possis multitudinem, quando movenda sunt castra. Cumque increpueris tubis congregabitur ad te omnis turba ad ostium Tabernaculi fœderis. Si semel clangueris, venient ad te Principes, & capita multitudinis Israel. Si autem prolixior atque concisus clangor increpuerit, movebunt castra primi qui sunt ad orietalem plagam.* Ibi autem advertite convocatum populum ad ostium Tabernaculi, quod erat palatium Dei. Sic enim in more est omnium populorum, ut ad palatia Principum confluant, jus indè accepturi. Etiam tubæ clangore excitatus populus conveniebat ad orandum, ad audiendum mandata Dei, ad creandum Magistratum, vel de pace vel de bello consultandum, aut cùm inquirendus reus alicujus facinonoris, pro quo Deus succensebat omni Israeli. In judiciis consideratur diversitas Tribunalium, potestas cujusque Tribunalis sive judicii, & locus Tribunalis. In judiciorum forma, Regulæ à judicibus servandæ: Actio: Testes: Sententiæ: Pœnæ quibus sontes plectuntur. Hæc omnia ex ordine exponenda.

Diversa erant judiciorum sive Tribunalium genera; ad quod alludens Dominus, ait in Evangelio. (*Matth. cap.* 5. *v.* 22.) *Omnis qui irascitur fratri suo,*

reus

reus erit judicio; *qui autem dixerit ei Raca*, *reus erit concilio*. Sistendus erit coram primo Tribunali, cum peccaverit leviùs; si peccatum grandius admiserit, coram majori Tribunali. Tribunal in singulis civitatibus constitutum dicebatur *judicium*, (2. *Paralip.* 19.) quod erat trium judicum, aliud viginti trium. Judicia illa appellabantur Synedria minora. In quocumque judicio Judæi volunt numerum judicum imparem esse debere; quia si unus diceret, *justus est*, alter diceret, *reus est*, tertius lancem deprimeret. Tertium erat tribunal, nempe Synedrium majus, quod in vulgato interprete Matthæi dicitur *concilium*, in fonte Græco συνέδριον *Synedrium*; unde facta vox *Sanedrim*, qua utuntur Hebræi. Hæ omnes voces, *concilium*, *conventus*, idem sonant ac *consessus*. Ad hæc diversa Tribunalia etiam alludebat Psaltes regius. (*Psal.* 1.) *Non resurgent impii*, hoc est, non stabunt impii, *in judicio neque peccatores in concilio justorum*. Obtinuit Tribunal majus ut diceretur magnum Synedrium. Circa illud Synedrium lites moventur valdè ambiguæ. Incertum est an quale exercebatur Hierosolymis, quando Christus passus est, jam antiquitùs fuisset institutum. Certum est à diebus, quibus decem Tribus in captivitatem deductæ sunt, non observatum quod primum fecerat Moyses, nempe ut ex singulis Tribubus & cunctis cognationibus eligerentur seniores ad judicandum.

Perturbata est Hebræorum Respublica ab impiis Regibus suis, tum ab inimicis, cùm jugum subiere. Verùm postquam reversi sunt in patriam, & Esdras & Nehemias restauravere Rempublicam; maximè cùm Judæos Macchabæi in libertatem asseruerunt, tunc constitutum Synedrium ea forma, quam illi tribuunt Judæi in suo Talmude. Elegerat Moyses juxta consilium Jetro soceri sui septuaginta seniores ætate provectos ac scientia probatos, qui in regen-

do populo eum adjuvarent. His LXX. Senioribus ipse Moyses præerat; undè constitit inter Judæos Synedrium componi debere LXXI. judicibus. Sunt qui velint illud habuisse LXXII. viros; quod non convenit neque cum Scriptura, neque cum Judæorum commentariis. Summus Synedrii præses appellabatur *Hanasci*, hoc est, *princeps*. Alter qui ejus vices tenere poterat, dicebatur *Ab*, hoc est, pater Synedrii; qui assidebat dextro lateri principis. Sunt qui addunt tertium virum, qui sinistro lateri pariter assideret, qui nominabatur *Hacam*, hoc est, sapiens. Forsan has duas dignitates mater filiorum Zebedæi ambiebat pro filiis suis (*Matth.*20.)

Judicia de pecuniis & bonis mobilibus fiebant per tres judices ex Talmude. Judicium verò *animarum*, id est, in quo de morte & vita agebatur, fiebat per viginti tres viros. Majores autem causæ referebantur ad Synedrium magnum. Illud, inquam, Tribunal majus judicabat Tribum, sceptrum, Pseudoprohetam, aut Sacerdotem magnum, & res præcipuas Religionis, ex Deuteronomio. (*Cap.* 17. *v.* 8.) *Si difficile & ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter sanguinem & sanguinem, causam & causam, lepram & non lepram, & judicum intra portas tuas videris verba variari: surge & ascende ad locum quem elegerit Dominus Deus tuus, veniesque ad Sacerdotes Levitici generis, & ad judicem qui fuerit illo tempore: quæresque ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem. Et facies quodcumque dixerint, qui præsunt loco quem elegerit Deus, & docuerint te juxta legem ejus, sequerisque sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram neque ad sinistram.* Vides administrationem etiam rerum civilium penes Sacerdotes esse. Hæc autem spectant Synedrium magnum, quod ex parte constabat Sacerdotibus.

Potestas Synedrii magni non eadem fuit semper.

Sum-

Summam contulerat Deus, ut patet ex allegato loco Deuteronomii. Sub Regibus rarus de illo sermo. Sunt tamen qui credunt illos *Cerethos* & *Pelethos*, qui semper comitabantur Davidem, fuisse aulæ ejus principes, & quasi comites Consistorianos; ita ut loco essent septuaginta Judicum, quos Moyses delegerat. *Cerethos* interpretari quis possit *exterminatores*, sive morti adjudicantes; Pelethos verò punientes: vel cum Judæis, Cerethi erant qui in Synedrio exscindebant verba sua, sive breviter jussa pronuntiabant; Pelethi verò qui excellebant in factis suis. Primum est à verbo *carath*, id est, *exscindere*; alterum à *Pala*, id est *mirabile esse*. Alii putant Cerethos & Pelethos esse nomina gentilia eorum quos David custodiam corporis sui è bellicosissimis gentibus conscripserat.

Tempore Assamonæorum Synedrii potestas fuit maxima: etiam magna, dum Herodes magnus vixit; postquam Judæa in Provinciam redacta est, & per Procuratores Romanorum regeretur, nec omni auctoritate carebat. Alibi evicimus Joannem Baptistam ab hujus-ce Tribunalis judicibus in vincula fuisse conjectum. Videre est in Evangelio (*Luc.* 20. *Joan.* 11.) quomodo sæpe inquirebant de Domino, quia ad illos pertinebat res Religionis tractare, & de iis judicare. (*Luc.* 20.) *Dic nobis in qua potestate hæc facis?*

Judicium animatum, ut loquuntur Talmudistæ, ablatum est, ut illi referunt, quadraginta annis ante eversionem Templi secundi, hoc est, circa tempus mortis Christi. Verum internecio Stephani, & multa alia quæ à Josepho memorantur, admonent non tam citò omni sua auctoritate Synedrium magnum excidisse. In commentariis in Harmoniam Evangelicam, expendi qua mente & quo sensu dicebant Judæi Pilato: *non licet nobis quemquam interficere*.

Scili-

Scilicet agebatur inter eos de die festo Paschatis, in quo prohibitum exercere *judicium animarum*, id est, damnare quemquam & adjudicare morti. Josephi testimonio, & ipsa auctoritate Scripturæ constat non ablatum judicium animarum ante passionem Christi. Talmudistæ dicunt hoc factum quadraginta annis ante eversionem Templi, sic circiter tempus Passionis; sed vir peritus demonstravit locum Talmudis fuisse corruptum à Librariis. Licebat ergo Judæis Christum morti adjudicare; quod cùm eis non liceret in die Paschatis, cæco furore abrepti, dum eum traditum à proditore Juda tenerent, statim occisum volentes, adduxerunt ad Pilatum, qui eum veluti seditiosum & prohibentem tributa dare Cæsari, sine mora morte plecteret. Sic contigit ut ipso die Paschatis, eadem hora qua in Templo agnus Paschalis immolabatur, ipse in cruce suspensus moreretur, juxta antiqua vatum vaticinia, & quæ ipse prædixerat.

Minorum Tribunalium subsellia erant in portis civitatum, nempè in loco maximè frequenti, ubi faciliùs occurrunt inter quos lites sunt agitandæ. Indè fit ut porta civitatis sumatur pro domo judicis. (*Prov.* 31.) *Nobilis in porta vir ejus, quando sederit cum Senatoribus terræ.* (*Psal.* 126.) *Non confundetur cùm loquetur inimicis suis in porta.* Judæi dicunt non licitum erigere Tribunal viginti trium virorum, nisi in civitate quæ saltem centum viginti cives haberet. Sed Josephus (*Lib.* 4. *cap.* 8. *Antiq.*) memorat tantùm septem judices in quacumque civitate. *Oppidatim*, inquit, *præsint septem viri probatæ virtutis & justitiæ cultores. Singulis Magistratibus attribuantur duo Ministri de Tribu Levitica.* Primarii judices secum assessores habebant.

Tribunal viginti trium judicum erat in porta atrii Templi. Aliqui aliud pariter viginti trium statuunt in in-

in introitu montis Templi, ita ut duo essent Tribunalia in Templo viginti trium; ex quibus eligebantur, inquiunt Hebræi, qui ascriberentur Synedrio magno, cùm numerus deficeret. Locus verò Synedrii magni, sive ut loquuntur Judæi, *beth din*, id est, *domus judicii*, constans LXXI. judicibus, in loco erat, qui dicebatur *lischat-hagazith*, hoc est, conclave cæsi lapidis. Atrium Sacerdotum circumdabatur eleganti loriça lapidea intra quam sic collocatum Synedrium referunt Judæi, ut esset partim in atrio Sacerdotum, partim in atrio Israelis, ut judices, prout Sacerdotes erant vel non, sederent in atrio sibi proprio. Locus Synedrii semicirculus erat; cujus in medio sedebat princeps, ut eum commodiùs cæteri intuerentur & audirent.

In ipso Templo addicebantur morti, quos magnum Synedrium damnabat reos; sed extra sacrum locum educebantur ad mortem. Videlicet Deus, ut summus Rex, in suo palatio jus ipse reddebat per assessores suos, quorum, ut dixi, maxima pars erant Sacerdotes, Seniores populi, & Principes Sacerdotum. Undè dicebat Dominus: (*Math.c.20.v.18.*) *Ecce ascendimus Jerosolymam, & filius hominis tradetur principibus Sacerdotum & Scribis, & condemnabunt eum morte*. Condemnaverunt reum mortis in ipso Templo, in suo Synedrio; idcirco dicitur in Evangelio quod Judas pœnitentia ductus retulerit triginta argenteos Principibus Sacerdotum & Senioribus, quibus projectis in Templo recesserit, & abiens laqueo se suspendit. Adhuc ergo in Templo congregatos judices offenderat.

Non poterat alibi quàm in Templo hoc Synedrium magnum collocari. Præceperat enim Deus, cùm Legem Moysi tradidit, ut si quid ambiguum esset inter sanguinem & sanguinem, causam, &c. ascenderetur ad locum quem electurus erat. Deus autem

elegit

elegit Jerosolyma, ubi Templum sibi ædificari voluit; quare cùm causa Christi Domini, utrum esset Propheta, à Synedrio dijudicanda esset, non poterat ipse perire nisi Jerosolymis, ut ipse dixit. (*Luc.cap.* 13. *v.*33.) Ideò etiam dicebatur legem egredi de Jerusalem, & effluere in totum populum Israeliticum, quia omnes controversiæ Religionis & præcipuæ lites dirimerentur à Synedrio magno. *Hoc magnum Synedrium sedens in Gazith*, nempè in Templo, ut loquitur Maimonides, *erat fundamentum legis oralis, & columna instructionis, & ab eo decreta & judicia exibant in omnem Israelem. Quicumque credebat Moysi & ejus legi, tenebatur acquiescere iis in rebus judicialibus*. Quod intelligendum est, nisi constet judices pecuniis esse corruptos, aut manifestè coargui possint non rectè decrevisse. Utor verbis Josephi. (*Lib.* 4. *c.* 8. *Ant.*)

Quin Jesus Dominus reus in Templo judicatus sit, verba Lucæ Evangelistæ dubitare non sinunt. Cùm ille enarrasset quæ per noctem transacta essent de Jesu in ædibus Pontificum, pergit sic loqui. (*cap.*22. *v.*66.) *Ut factus est dies, convenerunt seniores plebis.* Judicia animarum non fiebant nisi interdiu, ut statuunt Talmudistæ, *& Principes Sacerdotum & Scribæ*, id est, Legisperiti, quibus constabat consessus ille: *adduxerunt illum, in concilium suum εἰς τὸ συνέδριον ἑαυτῶν*, & illum judicaverunt reum mortis. Ita innocens victima in Templo ipso morte damnatus est, & indè eductus ad supplicium, quod figurabat Hircus emittendus extra urbem, cum priùs oneratus fuerat peccatis populi, & in ipso Templo addictus morti, quam subiret extra castra, sive extra urbem. Agnus Paschalis occidebatur in Templo, sed ex Templo adductus intra ædes privatas comedebatur.

Judices has-ce regulas intueri jubebantur. (*Exod. cap.* 23.) *Non suscipies*, ait illis Dominus, *vocem men-*

mendacii: non misereberis pauperis: nec accipies munera quæ excæcant prudentes: non accipies personam: non judicabis ex fama, quæ sæpius est mendax. Muneribus induci ad justitiam, inquit Philo, est sceleratі hominis; nec reddere jus absque operæ præmio. Sunt enim qui nolunt gratis ferre sententiam pro causa meliore. Oportet autem ut sententia judicis sit non solùm legitima, sed etiam incorrupta. Causas partium decet expendere ante judicium, semoto omni personarum respectu, sive sint cives, amici, familiares, sive contra: ne quid benevolentia vel odium cognitioni officiat. Admonentur judices in Scripturis non debere sinere ut in judicio pauperis misericordia moveantur. Nam misericordia debetur quidem infelicibus; sed quisquis male fecit sponte, non infelix, sed iniquus est. Iniquis autem pœna, justis præmium proponitur. Itaque nemini misero propter suam inopiam pœna remittenda, quia non misericordiam, sed iram meretur.

Sic res apud judices peragebatur. Qui litem intendebat, adibat primùm judices rem denunciaturus; accipiebat ab illis ministros, quibus adjutus in jus rapiebat adversarium. Ad hunc morem Dominus alludebat, dum dicit (*Matth.* 5. 25.) *esto consentiens adversario tuo citò, dum es in via:* scilicet antequam sistaris coram judice, litem compone cum adversario, ne te judex mulctet. Sæpè ad dirimendam litem, alius ex litigantibus unum judicem, alter alium deligebat, & ab illis duobus judicibus eligebatur tertius; etenim oportebat judicum numerum semper esse imparem. *Non stabit testis unus contram aliquem, sed in ore duorum aut trium stabit omne verbum*, ut lex ipsa præcipit (*Deut. cap.* 19.) Testes primùm jurabant per nomen Dei. Qui adjuratus respondebat, *Amen*, idem erat ac si juramentum ex ore suo proferens, asseruisset rem esse, ut diceret. Forma qua

uteban-

utebantur sive jurans, sive adjurans, erat *per Deum viventem*. Sunt qui velint judices & testes, lata sententiâ, condemnatorum capiti manus suas imposuisse, & dixisse *sanguis tuus super caput tuum*. Huc respiciebat populus vociferans (*Matth. c.* 27. *v.* 25.) *sanguis ejus super nos & filios nostros*, de Jesu loquentes, quem falso testimonio accusaverant coram præside Romano.

Modus quo quæque sententia ferebatur adversùs reum, sive quo quisque judex expromebat suum judicium, non ubique idem est. Alibi fit simplici sententiæ prolatione, alibi tabellis in quibus scribebatur *A*, id est, *absolvo*, vel *C*, id est, *condemno*. Videntur Judæi & calculis certi coloris usos; ad quem morem alludebat Joannes in Apocalypsi (*Cap.* 2. *v.* 17.) *Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen novum scriptum*. Apud Romanos *Theta* erat nota ac symbolum damnationis, prima litera nominis θάνατος: contra verò apud Hebræos; etenim Angelus ex jussu Dei signat littera *Thau* frontes eorum, quos divina clementia conservabat.

Lex non judicabat hominem, nisi priùs audivisset ab ipso, & cognovisset quid fecerit. Adjurabatur ipse cum ista formula (*Joan. cap.* 7. *v.* 51.) *Da gloriam Deo*, ut rem de qua quærebatur, proferret, etiam in se judicium ferens. Confitenti peccatum suum sentiebant Judæi partem futuram esse in sæculo venturo; undè reos non semel hortabantur ne facinus admissum negantes in odium Dei incurrerent. Admonebatur, inquam, reus ut daret confessionem, ne exsors foret futuri sæculi. Si Josue alloquitur Achan, qui furatus fuerat pallium coccineum de anathemate Jericho (*Cap.* 7. *vers.* 19.) *Da gloriam Domino Deo Israel, & confitere atque indica mihi quid feceris, ne abscondas*. Hunc morem non semel

ſemel indicat Paulus: ut cùm dicit (*Rom. cap.* 14. *v.* 22.) *Beatus eſt qui non judicat ſemetipſum in eo quod probat*, hoc eſt, qui adversùs ſe teſtimonium non dicit pro rebus quas probat. (*Tit. c.* 3. *v.* 11.) *Hæreticus proprio judicio condemnatus*. Tres Scribæ judicum ſententias ſcribebant. Primus abſolventium, ſecundus condemnantium, tertius utrorumque. His verbis concipiebatur formula judicii. *Talis ſententia Synedrii damnatus eſt ultimo ſupplicio, totus populus audiet & timebit*.

Ad judicia attinet ratio qua pœnę ſumebantur de damnatis. Cum Deus, Reipublicæ ſummus Princeps, non minorem in animos quàm in corpora poteſtatem habeat, non ſolùm pœnas corporeas adversùs reos conſtituerat, ſed & incorporeas, nempe quæ non repetebantur per viſibiles plagas, ſed per occultam manum Dei; quales plagas Princeps, quantacumque ſit ejus poteſtas, non poteſt exigere: àb his enim qui legem infringebant, cum crimen eorum lateret, Deus ipſe pœnas repetebat, quæ dicebantur à Judæis *mors per manum cœli*, id eſt, Dei, Ad illas Paulus alludebat, cùm ſcribit ad Corinth. (1. *Cor. cap.* 11. *v.* 30.) *ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi*, innuens mortem immaturam, quòd corpus Domini acciperent non ſe probantes. Lex incaſſum, morte intentata, prohibuiſſet ea quæ latere poterant, niſi ipſe Deus vindex fuiſſet legis ſuæ violatæ.

Inter pœnas quas exigerent homines, recenſenda primùm excommunicatio; quæ pœna erat non ſolùm eccleſiaſtica, ut nunc loquimur, ſed & civilis, quatenus in Theocratia juris divini & civilis nulla diſtinctio eſt. Excommunicatio autem erat ſeparatio tum à ſacris, tum à profanis. Excommunicatis non licebat Templum ingredi nec Synagogas. Undè Dominus præmonens Diſcipulos ſuos quòd eſſent

à Ju-

à Judæis excommunicandi, aiebat *absque Synagogis facient vos*, hoc est expellent extra Synagogas. Et Paulus scribit Corinthiis (1. *Cor. cap.* 5.) *ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit... utinam & abscindantur qui vos conturbant* (*Gal. c.* 5. *v.* 12.) Verbum illud *abscindantur*, quod idem est ac exterminentur, usitatum erat in excommunicatione. Omni humano consortio removebantur excommunicati; neque enim intra quatuor cubitorum intervallum licebat ad illos accedere. Indè cùm pro excommunicatis haberentur Ethnici & Samaritani, Publicani, Peccatores, non licebat cum illis mensæ accumbere, & cum illis cibum sumere. Sed & qui labis aut criminis conscius erat, ob quam arcendus esset verbi causa, Templo, puta si aliquam immunditiem contraxisset, tangens morticinium, non impunè ausus esset in Templi atria interiora penetrare, aut attingere quemquam, cui labem communicare posset. Ideò mulier illa Evangelica, immunda eo quòd fluxum sanguinis pateretur, tremebat conscia tetigisse fimbriam Christi.

Qui excommunicabantur, sive qui digni erant ut exscinderentur & expellerentur cœtu Israelis, maledictis onerabantur, ut videre est in Deuteronomio (*Cap.* 27.) ubi sæpiùs repetitur hæc vox *maledictus*. Ita maledicere & excommunicare, fermè idem sonat. Sic Paulus (1. *Cor.* 12. *v.* 3.) *Nemo in Spiritu Dei loquens dicit anathema Jesu*; hoc est, maledicit, sicut faciebant Judæi qui eum negabant verè Messiam, & separabant à se Christianos.

Tradebatur Satanæ excommunicatus, hoc est, summo pœnarum ministro, ut multa pateretur. Ita ipse Apostolus (1. *Cor. c.* 5.) flagitiosum virum tradidit Satanæ, in interitum carnis, ut spiritus salvus fieret: Deo enim permittente, qui sic maledictis onerati fuerant multùm torquebantur. Josephus (*Lib.* 2. *de*

Bello

Bello cap. 11.) describit statum ejus qui excommunicatus fuerit. *Miserabili*, inquit, *plerumque morte consumitur, nec capere ab aliis oblatum cibum potest; herbas verò more pecudum decerpens, & fame exesus per membra corrumpitur*. In hoc sensu optabat Paulus (*Rom. cap. 9. v.3.*) Anathema esse à Jesu pro fratribus suis, hoc est, ut separaretur, oneraretur maledictis, & pœnas omnes perferret quibus excommunicati subjacebant. Misera erat conditio viri excommunicati, quam tamen experiri non renuisset Paulus, si hoc fratribus suis profuisset. Quò horror incuteretur, cornu & buccinæ inflabantur, dum pronunciarentur maledicta: accendebantur faces. Feretrum mortui, qui non fuisset ante mortem absolutus, lapidabatur.

Exemplum excommunicationis, ex Seldeno (*Lib. 4. de jure Naturali.*) qua Cuthæos sive Samaritanos Judæi excommunicabant, huc afferre non alienum est ab instituto. *Congregaverunt totam Ecclesiam seu cœtum populi in Templum Domini, & introduxerunt tercentum Sacerdotes & tercentum pueros, seu discipulos minores, quibus erant in manibus tercentum buccinæ, & trecenti libri legis. Hi clangebant, cantantibus interea Levitis, & excommunicabant Cuthæos per mysterium nominis Tetragrammati, & per Scripturam descriptam in tabulis Decalogi, & per anathema fori superioris seu cælestis, & per anathema fori interioris, ita ut nemo Israelitarum unquam in posterum comederet bucellam aliquam Cuthæorum. Hinc etiam inolevit, eum qui comederit carnem Cuthæorum, habendum veluti qui comederit carnem porcinam, neque Cuthæos Proselytos fieri, neque eis esse partem in resurrectione mortuorum, juxta illud quod scriptum est. Non ad vos simul nobiscum attinet instauratio domus Dei nostri, nec scilicet in hoc sæculo nec in futuro. Et præterea non esse eis partem, seu hæreditatem aut possessionem Hierosolymis, juxta id quod itidem scri-*

ptum est: & vobis nec portio est, nec jus nec memoria Hierosolymis. Miserunt autem anathema ad Israelitas, qui in Babylonia, quin & sepius iterarunt in eos anathema.

Doctores Judæorum tres excommunicationis species numerant: prima ab illis appellatur *niddui*, hoc est, *remotio*, *seclusio*, ab aliorum societate, etiam uxoris, & domesticorum, ad quatuor cubitos. Hæc vox venit à verbo *nada*, quod factum est à *naza*, id est, *separavit*. Durabat triginta dies, si reus resipisceret; alioquin duplicabatur, aut triplicabatur illud spatium. Mulier menstrua, quæ ideo separabatur à cœtu, huic excommunicationi subjacebat; sicut cęteri omnes Israelitæ, qui propter corporis aut animi vitia & sordes ejiciebantur cœtu piorum ad tempus.

Secunda species dicebatur *cherem* sive *herem*, quod verbum significat *anathematizare*, internecioni vel excidio devovere. Ex hoc verbo facta est vox Caldaica *cherema* aut *herema*, cui respondet vox *ἀνάθεμα, anathema*. Addebat hæc species separationi multa maledicta, ut illæ plagæ, de quibus modò dicebamus, venirent huic qui sic futurus esset anathema. Videre est in Scripturis quomodo homines & urbes exscinderentur, quando percuterentur anathemate. Internecione delebantur habitatores earum. Qui sic devovebantur, ut ipsi multati procurarent salutem omnium, appellabantur *περικάθαρμα purgamenta* & *περίψημα*, qua voce sordes significari vulgò creditur; sed Suidas docet nos sic dici hostiam lustralem, quæ salus & redemptio erat. In ea significatione se *peripsema* dicit Paulus (1. *Cor. cap.* 4. *vers.* 13.) nec alio sensu puto dictum ab eo *optabam esse anathema à Chisto* (*Rom. c.* 9. *v.* 3.) id est, optabam, ut me Christus hostiam piacularem constituisset; nempe me onerasset pœnis quę debentur peccato fratrum meorum.

Tertia

Tertia species excommunicationis dicebatur *schammat*, à verbo Hebræo quod idem sonat ac *excludere*. Alii volunt hoc nomen factum esse ex his duabus vocibus *scham* & *mitha*, hoc est, *ibi mors*. Alii idem sonare ac *maran atha*, quæ vox occurrit primæ Corinth. (*Cap.* 16. *v.* 22.) & significat *Dominus venit*. Syris enim *mara* est *Dominus*: Syris *atha* idem est quod *venit*. Insuper *schema* derivari potest à *schem*, hoc est, *nomen*. Judæi Deum appellabant *nomen*. Itaque *schemmat* sumi potest pro *schema atha*, id est, *Deus venit*, scilicet veniet ad judicandum. Quæcumque sit eorum origo, verba sunt horrendi anathematis, quo feriebantur peccatores, de quorum salute conclamatum esse videbatur, ut illis nihil aliud superesset, quàm formidabilis expectatio judicii. Sic meritò terrorem incutiebant. *Ecce venit Dominus*, inquit Enoch apud Judam (*Jud. Ep. v.* 14.) Hoc & minitari videtur Malachias ultimis illis verbis vaticinii sui, venturum Dominum, & terram anathemate percussurum.

Jam de pœnis corporeis agamus. Qui non erat restituendo aut solvendo, vænibat (*Exod. cap.* 22.) Fur quadruplum restituere cogebatur, si perierat res; si non, duplum (*Exod. c.* 21.) Prægnantem mulierem percutiens & abortivum faciens, si ipsa vixisset, subjacebat damno quantùm maritus mulieris voluisset & arbitri judicaverint (*Levit.* 6.) Qui depositum negabat, tenebatur & quintam ejus partem addere. Qui damnum intulerat, multabatur pro rata (*Exod.* 21.) Pœnarum in cute aliæ erant ad mortem, quod pœnarum genus dicitur à Judæis *Keret* à verbo *Karat* exscindere, amputare. Quam pœnam sic exprimit Latinus interpres, *delebitur anima illa de populo suo*. Inter aliarum pœnarum genus, quæ non ad mortem, ponitur flagellatio. Sontes virgis cædebantur, etiam in Synagogis, sed non ultra quadraginta

ictus (*Deut.* 25. 3.) Ne illum numerum excederent, quadraginta, una minùs, plagas inferebant, ut sibi contigisse narrat Apostolus (2. *Cor. cap.* 11. *v.* 24.) *A Judæis quinquies quadragenas, unà minùs, accepi.* Quem loquendi modum usurpatum videre est à Josepho (*Lib.* 4. *cap.* 8, *Antiq.*) Hanc diminuti numeri plagarum fuisse verissimam rationem adstruit Maimonides, ne si lictor per errorem, inquit, unam plagam supra quadraginta addidisset, legem transgrederetur. Quomodo autem fieret flagellatio, refertur in tractatu Talmudis *de Macchoth*, id est, de plagis. *Ambabus manibus ad columnam alligatis, vestis à publico ministro detrahebatur. Huic qui loris cædendus erat, & pectus ejus denudabatur. Tum collocabatur lapis pone illum, in quo stabat lictor, manu tenens lorum bubulum complicatum, quo eum feriebat non stantem, vel sedentem, sed inclinatum. Lictor verò una manu, quantùm poterat, percutiebat, præcone clamante; nisi custodieris & feceris omnia verba legis hujus, quæ scripta sunt in hoc volumine, & timueris nomen ejus gloriosum & terribile, hoc est, Dominum Deum tuum, augebit Dominus plagas tuas, & quæ sequuntur* (*Deut. cap.* 28. *v.* 58.) *alter numerabat plagas, tertius lictorem ut feriret jubebat.* Itaque cùm quis flagellabatur, ambæ manus ejus adstringebantur ad palum, unum & dimidium cubitum altum, quo inclinabat corpus. Vestis ipsius ad lumbos detrahebatur. Sic in Actis Apostolorum (*Cap.* 16. *vers.* 22.) στρατηγοὶ magistratus Templi *scissis tunicis eorum*, Pauli & Silæ, *jusserunt eos virgis cædi, & cùm multas plagas eis imposuissent, miserunt eos in carcerem.* Fiebat flagellatio in oculis judicis, ut ritè fieret. Flagella sive scuticæ habebant quandoque in extremitatibus aculeos, instar scorpionum, & ideò dicebantur *scorpiones*; de quibus dicebat populo Roboam (3. *Reg. cap.* 12. *v.* 14.) *Pater meus cæcidit vos flagellis,*

ego

ego autem cadam vos scorpionibus : genus scuticæ acerbioris.

Rabbini pœnas in foro capitales fuisse quadruplices dicunt, lapidationem scilicet, combustionem, gladium, & strangulationem. Crucifixio non erat pœna usitata inter Judæos. (*Deut. cap.* 21. *vers.* 22.) *Quando peccaverit homo, quod morte plectendum est, & adjudicatus morti appensus fuerit in patibulo, non permanebit cadaver ejus in ligno, sed in eadem die sepelietur, quia maledictus à Deo est qui pendet in ligno, nequaquam contaminabis terram tuam quam Dominus Deus tuus dederit tibi in possessionem*. Hanc legem servavit Josue (*Cap.* 8. *v.* 29.) *Regem quoque* Hai *suspendit in patibulo usque ad vesperam & solis occasum; præcepitque Josue, & deposuerunt cadaver ejus de cruce, projeceruntque in ipso introitu civitatis*. Græcus autem interpres neque patibulum, neque crucem nominat; sed lignum geminum vocat, quòd ex duobus lignis crux constitueretur. Idem Josue (*Cap.* 10. *v.* 26.) *suspendit quinque Reges super quinque stipites, fueruntque suspensi usque ad vesperum, cùmque occumberet sol, præcepit sociis ut deponerent eos de patibulis*. Gabaonitæ crucifixerunt filios Saulis, permittente Davide Rege, in monte coram Domino, id est, coram Tabernaculo, quod tum erat in Gabaon (2. *Reg.* 21. 9.) Sed, ut clarè liquet, non id erat propriè crucifixio, qua quis vivus cruci affixus tandiu in illa manet, donec extremum halitum duxerit. Mortui enim, non vivi, illi de quibus loquitur Scriptura suspensi sunt. Suspensus quidem est Aman (sed non erat Judæus) in ligno quinquaginta cubitorum altitudinis, quod paraverat Mardochæo. Ita crucifixio usitata erat apud Persas; juxta quorum consuetudinem Cyrus apud Esdram (*Lib.* 1. *cap.* 6. *v.* 11.) posuerat decretum, ut omnis homo qui legem quam dederat, mutaret, tolleretur

tur lignum de domo ipsius, & erigeretur & configeretur in eo.

Crucifixio, ut diximus, non erat pœna apud Judæos usitata. Quandoque qui mortis supplicio mulctati fuerant, suspendebantur in cruce, non tam in supplicium, quàm in exemplum. JESUS CHRISTUS non Judaico sed Romano more affectus est supplicio crucis: passus enim est in cruce, cui affixus fuerat, non solùm in ostensionem pœnæ, sed & in pœnam.

Circa autem suspensionem, quoquo modo fieret, sive vivi sive mortui corporis, hæc observabant Judæi, si fidem adhibemus Maimonidi, qui ita loquitur (*Tractatu Sanedrin, cap.* 15.) *Non suspendunt aliquem*, inquit, *de arbore radicibus suis loco infixa, sed de arbore jam succisa, idque ne fortè parcatur illi arbori quo minùs succidatur, cùm tamen arbor, ex qua suspensus quis fuit, unà cum suspenso sit defodienda, ne remaneat ipsi infausta hæc memoria, dicantque de ea; en hæc ipsa arbor, de qua N. N. suspensus est. Atque sic pari modo defoditur quoque lapis, quo quis fuit lapidatus, itemque gladius, quo quis decollatus, nec non sudarium, quo quis strangulatus. Cuncta illa sepeliuntur* instrumenta supplicii, quæ consumi vel e conspectu auferri solebant, ne funesta superarent omina.

Pœna lapidationis sic exigebatur (*Levit.* 24. *v.* 14.) Lapidandus educebatur extra castra sive extra civitatem, ubi locus erat supplicii. Dum educeretur reus, præco anteibat clamitans: Talis prodit lapidandus, ob talem culpam, à talibus testibus accusatus. Si quis insontem docere potest, accedat. Cùm reus decem tantùm cubitis distaret à loco supplicii, monebatur ut ipse culpam confiteretur. Vestibus suis exuebatur intra quatuor cubitos à loco lapidationis. Ad mortis pœnam damnatis præbebatur poculum vini cum

grano

grano thuris, ut turbaretur mens eorum. Hæc ex Talmude: undè liquet quid ſit vinum myrrhatum, quod Chriſto in cruce datum eſt, nec accipere voluit (*Marc.* 15. 23.) *Et dabant ei bibere myrrhatum vinum & non accepit*. Species miſericordiæ erat, juxta illud Proverbiorum (*Cap.* 31. *v.* 6.) *Date ſiceram mærentibus, & vinum his qui amaro ſunt animo*. Id conſuetum erat Judæis; ſed milites Romani illuſuri admiſcuerunt acetum & fel (*Matth.* 27. *v.* 33.) *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum, & cùm guſtaſſet, noluit bibere*.

Solebant Judæi plectere ſontes ante occaſum ſolis; eadem autem die ſepelire (*Deut. cap.* 21. *v.* 23.) Locus lapidationis erat duplici hominis ſtatura altus. Unus teſtium projiciebat eum in lumbos ſuos. Si in pectus ſuum ſe volveret, revolvebant in lumbos. Si ſic moreretur, bene: ſi non, teſtis alter tollebat lapidem atque cordi ejus imponebat. Si ita moreretur, benè; ſi non, lapidabatur per omnem Iſraelem, ut præcipitur in lege (*Deut.* 17. 7.) *Manus teſtium prima interficiet eum, & manus reliqui populi extrema mittetur, ut auferas malum de medio tui*. Etiam reus ſolebat ſic præcipitari, ut impingeret magno alicui lapidi, quo vulnere ſi non moreretur, alter lapis ei impingebatur; ad quod alludit Dominus dum ait (*Matth. cap.* 21. *v.* 44.) *& qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, confringetur, ſuper quem verò ceciderit conteret eum*.

Juvat exhibere loca veteris Teſtamenti, ubi de lapidatione agitur. Sic præcipitur in Levitico (*Cap.* 14. *v.* 14.) *Educ blaſphemum extra caſtra, & ponant omnes qui audierunt manus ſuper caput ejus, & lapidet eum univerſus populus. Et ad filios Iſrael loqueris: homo qui maledixerit Deo ſuo, portabit peccatum ſuum, & qui blaſphemaverit nomen Domini, morte morietur. Lapidibus opprimet eum omnis multitudo*

populi, sive ille civis, sive peregrinus fuerit. Ita pariter in Deuteronomio (*Cap.* 13. *v.* 9.) Similis lex fertur adversùs eum qui voluisset Israelitas adducere ut servirent diis alienis, sive frater, sive filius, sive uxor, sive amicus. *Non acquiescas ei, nec audias; neque parcat ei oculus tuus*, Deus loquitur, *ut miserearis & occultes eum, sed statim interficies. Sit primùm manus tua super eum, & post te omnis populus mittat manum. Lapidibus obrutus necabitur.* Pariter hæc præcepit Deus (*Cap.* 17. *v.* 2.) *Cùm reperti fuerint apud te intra unam portarum tuarum, quas Dominus tuus dabit tibi, vir aut mulier qui faciant malum in conspectu Domini Dei tui, & transgrediantur pactum illius, ut vadant & serviant diis alienis, & adorent eos... & hoc tibi fuerit nunciatum, audiensque inquisieris diligenter, & verum esse repereris, & abominatio facta est in Israel, educes virum ac mulierem qui rem sceleratissimam perpetrarunt, ad portas civitatis tuæ, & lapidibus obruentur. In ore duorum aut trium testium peribit qui interficietur. Nemo occidatur uno contra se dicente testimonium. Manus testium prima interficiet eum, & manus reliqui populi extrema mittetur, ut auferas malum de medio tui.* Sic eum, quem filii Israel, dum in deserto peregrinabantur, deprehenderunt Sabbato ligna colligentem, eductum extra castra lapidibus obruerunt.

In his-ce animadvertendum quo zelo quisquis Judæus teneretur ferri adversùs legis divinæ violatores; neque enim, ut nunc fit, turpe habebatur à reo mortis pœnas exigere, & publici ministri exercere munus. Quin testium erat primos in reum lapides mittere; quam legem intuebatur Christus, dum ad Phariseos dicebat, agens de adultera muliere: *qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.* Sed & omnes qui adstarent, tenebantur una obruere qui dignus morte judicatus erat. *Lex erat Judaica,*

inquit

inquit Herodes apud Josephum (*Lib.16.c.17. Antiq.*) disserens, *ut si cui accusato filio parentes manus imponant, necesse habeant circumstantes saxis eum ferire.* Scilicet ut principi navare operam qualemcumque decorum habetur, laudis quoque in Theocratia loco habebatur persequi peccatum, id est injuriam Deo factam. Lex jubebat ut qui audiret blasphemiam, protinus in signum doloris vestem suam dilaceraret; quod fecit Caiphas, opinatus Jesum ore protulisse blasphemiam. Talis laceratio non erat illicita summo Sacerdoti, nisi supra cadaver mortui. Lacerabat autem vestes suas, non à summa, sed à parte ima, ut volunt Judæi.

Nec silendum de ministris sive lictoribus, quos *shoterim* Hebræi appellant. *Ii erant*, verba sunt Maimonidis, *qui gestabant fustes & flagella, & adstabant judicibus*, nempe ut reos traderent ministro adstanti cruciandos, ut dicitur in Evangelio. *Et judex tradat te ministro*. Pergit loqui Maimonides. *Illi per plateas ambulabant, & cauponas, ut expenderent mensuras & pondera, utque transgressores verberarent, & omnes eorum executiones fiebant mandato judicum, & quemcumque viderent peccantem, eum ad judices trahebant; hique eum judicabant juxta ejus peccatum.*

Antiquis Judæis, ut vidimus, quatuor solummodo pœnæ genera in usu erant, lapidatio, combustio, decollatio, suffocatio, sive strangulatio. Dicunt Judæi, ubi genus mortis in Scriptura non exprimitur, strangulationem esse intelligendam, nempè quia minimum supplicium, & ampliandi sunt favores. His quatuor suppliciis quidam addunt demersionem καταποντισμὸν; cùm scilicet reus in profundum saxo ingenti alligatus demergebatur; cujus supplicii mentio in Evangelio.

Pœnæ non capitales fuere carcer, vincula, compedes, restitutio, talio, flagellatio. Quandoque restitutio

ſtitutio fiebat in duplum, triplum, quadruplum, in quintuplum. Talio erat æqualis retributio, dens pro dente, oculus pro oculo, manus pro manu, pes pro pede. Romani priuſquam morte damnatos cruci affigerent, cædebant flagellis in carcere. A capite ad calcem homo medius quandoque diſſecabatur, qua pœna creditur Manaſſes prophetam Iſajam affeciſſe. Romani ſepiùs reos damnabant ad beſtias; quo genere ſupplicii plures Chriſtiani interdum occiſi ſunt. Tympaniſmus erat ſpecies diſtentionis, qua tortus homo diſtendebatur, veluti tympani pellis. ἐτυμπανίσθησαν *diſtenti ſunt*, inquit Paulus ad Hebræos (*Cap.* 11.) loquens de ſuppliciis quibus torti ſunt viri pii. *Lapidati ſunt, ſecti ſunt* ἐπρίσθησαν ſerra diſſecti ſunt.

CAPUT XIII.

De Hebræorum legibus primariis, quæ Noacho, Abrahæ, Moyſi datæ ſunt; tum de ſecundariis, quas ipſi Judæi obſervant, ne peccent in primarias. De Miſchna & Talmude, quo illas complectuntur.

RESpublica viget legibus ſervatis; nec aliam perſonam gerit legitimus Magiſtratus, quàm Magiſtri qui docet legem, aut vindicis qui pœnis afficit legem infrigentes. Cùm ergo conſtituenda eſſet Reſpublica, venturi Chriſti apparatus, neceſſe fuit ut Deus conſtringeret legibus quos in populum coaleſcere volebat. Cujus auctor erat & Princeps, decebat eſſe ordinatiſſimam. Primum leges congruere debuerunt populis carnalibus qui ſola corpora cogitare poſſent. Ideo Deus pleraſque leges allegoriis ſignificavit; ut cùm precipit ne bovi trituranti os alligaretur, manifeſtè providet ne non mercenario labor ſuus aliquem pareret fructum. Præterea cùm in apparatu Chriſti venturi, demonſtranda eſſet utilitas hu-

jus

jus adventus, decebat ut omnia facienda aut præcavenda declararentur legibus expreſſis; ut nuſquam ea ſuperba cogitatio ſubiret animum hominum: Quid enim tantopere indigebamus Chriſto? Tantummodo præmonendi eramus: ſi ipſe Deus ſignificaſſet quæ à nobis obſervata voluit, dictis paruiſſemus. Non ergo Chriſtus è cœlo in terras deducendus. His ſuperbis cogitationibus lex ipſa occurrebat; monitis ſuis potiùs incendens malam cupidinem. Quæ Judæi videbant meliora eſſe, & ipſi probabant, non faciebant, ſed quod noverant malum. Itaque lex Moſis ulcus retegebat, non ſanabat; & patuit per omne illud tempus quod à lege data effluxit, potentis manus medicamine egere ſauciam hominum naturam

Jam à primordio mundi meditabatur Deus rempublicam Hebræam, umbram Chriſtianæ; quos autem colligebat cives, ſtatim legibus inſtruebat. Noe cum familia ſua primi ſunt illi cives, deinde Abraham; quibus ergo jam poſuerat aliquas ſuas leges Deus, donec plures alias proponeret in monte Sinai. De his omnibus legibus diſſeramus. Noachidas vocant Hebræorum magiſtri, gentes omnes præter Hebræos, qui Abrahamidæ, vel potiùs Iſraelitæ vocari amant. Magiſtri autem illi dicunt Noachum filiis ſuis ſeptem præcepta tradidiſſe, quæ pro jure naturali, omniumque hominum communi, ſumunt.

Horum præceptorum primum interdicit cultum extraneum, ut non alius, præter unum, Deus colatur: Secundum, ne profanetur nomen Dei. Tertium, ne effundatur ſanguis humanus. Quartum prohibet concubitus illicitos. Quintum, furtum. Sextum præſcribebat ut Magiſtratus & judices conſtituerent qui cùm judicarent de illis præceptis, tum commonerent populum de obſervatione eorum. Septimo non licebat carnem cum ſanguine comedere; quod unum ex illis ſeptem præceptis expreſſum eſt in Geneſi (*cap.9.*) His

ſeptem

ſeptem legibus adſtringebantur quotquot erant intra Hebræorum portas, nempè Proſelyti portæ, ſeu domicilii; neque enim debuit eſſe licitum cuique in populo Dei commoranti ſine ulla juſtitia vivere. Huic æquo mori ut parerent Apoſtoli, cùm gentes admiſerunt in Eccleſiam, quæ adhuc morabatur Jeroſolymis, decreverunt in concilio (*Act.cap.*15.) ut qui ex Gentibus converterentur, legibus quidem Moyſis non gravarentur, *ſed ut abſtineant ſe à contaminationibus ſimulacrorum, & fornicatione, & ſuffocatis* quæ præcipua erant capita ſervanda Proſelytis domicilii. Cauſa hujus decreti non alia veriſimilior; quod ut liqueat, afferam luculentum in eam rem Maimonidis teſtimonium ex cap. 4. tractatus ejus de Proſelyto. *De ſex rebus mandata accepit Adamus, de idololatria, de blaſphemia, de homicidio, de illegitimo concubitu, de furto, & de judiciis exercendis: nam licet hæc cuncta apud nos ſint recepta à Moſe Magiſtro noſtro, & ratio ipſa ad ea obſervanda inclinet, ex ſumma tamen verborum legis apparet quod de his ei præceptum fuit. Præter hæc Noacho traditum fuit aliud præceptum de membra animalis viventis non comedendo, ſicut dictum eſt, verumtamen carnem cum anima ipſius, id eſt, ſanguine ipſius non comedetis: atque ita præcepta eſſe ſeptem inveniuntur; & ſic ſe res habuit per totum terrarum orbem, donec Abrahamus inſuper ad hæc accepit præceptum de Circumciſione. Ille etiam inſtituit preces matutinas; Iſaacus deinde ſeparavit decimas, & alias etiam inſtituit preces tempore pomeridiano celebrandas; Jacobus ſuperaddidit præceptum de non comedendo nervo, qui emarcuit, & inſtituit preces nocturnas, & deinde Amram in Ægypto plura alia accepit præcepta, donec tandem veniſſet Moſes Magiſter noſter, & per eum perficiebatur tota lex.*

Deus præcepit Abrahæ ut circumcidendo ſe auferret præputium ſui ipſius, filiorum, & ſervorum, in

ſignum

ſignum fœderis quod cum eo pepigerat: hoc-ce ſigillo in carne, ut dictum eſt, ſignans Abrahamidas ut propriam pecudem, ut ſolent paſtores ſuis ovibus notam inurere. Circumciſione ſic quiſquis fiebat de populo Dei; antea non admittendus particeps ſacrorum. Nullus incircumciſus admitti poterat in atria Templi, aut comedere de victimis immolatis Deo, puta de Agno Paſchali; ſed nec etiam obnoxius erat legibus modò enarrandis, quas Deus videtur per Moyſem ſolis Iſraelitis præſcripſiſſe, ut ipſi Judæi ſentiunt.

Leges à Deo Iſraelitis datæ numero non paucæ ſunt. Judæi enim totam legem Moſis in ſexcenta & tredecim præcepta diviſerunt, affirmativa ſcilicet & negativa. Affirmativa ſive jubentia ſunt ducenta quadraginta octo, juxta numerum membrorum corporis humani; tot enim Rabbini membra corporis eſſe affirmant. Præcepta negativa ſive prohibitiva, trecenta ſexaginta quinque conſtituunt, juxta numerum dierum anni ſolaris, vel, ut alii dicunt, juxta numerum venarum in corpore humano. Hæc præcepta numero ferè infinita, ut inquiebat Petrus Judæos alloquens (*Act. cap.* 15. 10.) *neque patres noſtri, neque nos portare potuimus*. Pariter ob multiplicia illa præcepta, Paulus ſcribens Epheſiis (*Cap.*2. *v.* 15.) appellat *legem mandatorum*. Populo autem inſipienti ſingula verbis ſingulis præſcribenda, quæ ſibi facienda eſſe alioquin non intellexiſſet. Chriſtianis verò amor rectitudinis infuſus cordi eorum inſtar eſt complurium legum; quas etſi nullum ſcriptum oculis eorum ſubjiciat, ſatis ipſi advertunt.

Ut illas innumeras leges Moyſis aliquo ordine colligamus, protinus obſervabimus, quas leges Deus potiſſimum obſervandas volebat, decem capitulis, quæ *Decalogus* appellari ſolent, in duabus lapideis tabulis ſcripſiſſe, cùm illæ leges deletæ eſſent ex tabulis

bulis cordis; nobis enim innatæ. Sicut autem in Decalogo præcepit Deus virtutes, quas exercendi locus sæpiùs occurrit; ita & ea tantùm crimina, in quæ frequentiùs labi homines possunt, prohibuit. Indè factum ut pleraque & detestanda magis crimina in Decalogo non vetita sint; quæ ideò malè quis licita putaret, cùm alibi Deus ea acerbis pœnis mulctanda præcipiat: sed quia non in illa proni sunt homines, non perpetuò erat subjicienda oculis lex quibus prohiberentur.

Summam ergo legum suarum, quæ præcipuæ essent, ad decem capita, quot habemus digitos, revocavit Deus, ut faciliùs numerarentur & infigerentur memoriæ. In prima verò duarum tabularum. Præcipitur I. ut unus Deus colatur, nec fiant idola. II. Ne nomen Dei in vanum sumatur. III. Ut sanctificetur dies septimus. In secunda præcipitur I. parentes honorare. II. Non occidere. III. Non mæchari. IV. Non furtum facere. V. Non loqui contra proximum falsum testimonium. VI. Non concupiscere domum proximi sui, nec uxorem. VII. Non servum, non asinum, &c.

Plurimas alias leges tulit Deus, quæ ad primam vel secundam tabulam referri possunt. Scilicet Deus quæ servanda aut fugienda vellet, fusiùs & distinctiùs quàm in Decalogo, alibi declaravit. Ad primam tabulam referri possunt illæ leges de non immolando diis alienis (*Exod.* 22. 20.) de non offerendo semine Moloch (*Lev.* 18. *v.* 21.) de evertendis deorum simulacris (*Exod.* 23. 24.) Contra Ariolos, Magos, Pythones (*Levit.* 19. 31. *&* 20. 6. *Deut.* 18. 11.) Non jurandum esse per alienos deos (*Exod.* 23. 13.)

Ad secundam tabulam referendæ leges de honorando principe (*Exod.* 22. 28.) & sene (*Levit.* 19. 23.) de pœnis quibus percussores puniendi (*Exod.* 21.)

21.) contra illicitos concubitus (*Exod.* 22. *Lev.* 18. 13. 20.) ne esset meretrix de filiabus Israel (*Deuter.* 23. 17.) nec usuris premerentur fratres (*Exod.* 22. *Lev.* 25. *Deut.* 23. *v.* 19. 20.) ut proximus adjuvetur, ut bos ejus errans reducatur ad eum, & si bos ille ceciderit, sublevetur (*Exod.* 23. *v.* 2.) non sequenda turba ad faciendum malum (*Exod.* 22. *v.* 27.) non intrandum in domum debitoris pauperis, ut auferatur pignus; quo si indigeat, ut dormiat in eo, protinus ante occasum solis ei reddendum est; non neganda merces advenæ (*Deut.* 24. *v.* 14.) In vindemia & messe superesse debebant reliquiæ, quæ à viduis, pupillis, & advenis colligerentur (*Lev.* 25.) Deus consulens pudicitiæ & honestati prohibet (*Deut.* 22. *v.* 5.) ne mulier veste viri, ne vir veste muliebri induatur. Ei qui recens vineam plantasset, qui extruxisset novam domum, qui modò nupsisset, concedebatur vacatio militiæ ad breve tempus.

Cùm tota Respublica Hebræorum Deo dicata esset, omnia quæ ad illam attinebant, pars aliqua religionis reputabantur. Nulla res, ut diximus, erat merè civilis, sive humana; quoniam singula, Deo præcipiente, ordinata erant. Distinctis tamen capitibus exhibentur in libro legis, quæ spectabant ritus sacros, Sacrificia, dies festos & similia; quorum mentionem suprà fecimus. Adjungam hìc præcepisse Deum, ut una esset urbs, quam ipse eligeret, in qua sola poneretur unum Templum & unum altare, quoniam ipse unus esset, & Hebræorum genus unum. In hanc-ce urbem & Templum ter in anno conventus fieri debebat Hebræorum ex universa eorum ditione, ut Deo pro acceptis beneficiis gratias agerent, & per conversationes ac convivia, inquit Josephus, mutuam benevolentiam alerent. Cæteras leges, quæ potissimum religionem spectant, suis locis protulimus.

Cer-

Certissimum argumentum Rempublicam, de qua loquimur, habere Deum authorem illud est quòd in ea populorum saluti prospectum sit, & statuta omnia, quibus pax, æquitas foventur, alitur virtus, & vitia rescinduntur, quibus dissilit societas. Respublica Hebræa perfectissimum est Reipublicæ ordinatissimæ exemplar. Ut membrorum à capite, ita populorum salus ab eo cui subditi parent, pendet. Ut princeps virtute præditus esset, alienus à vitiis, præcaverat Legislator. *Satis est Deum habere præsidem*, utor verbis Josephi. (*Antiq. lib.* 4. *cap.* 8.) *Attamen si Regis vos cupido ceperit, nemo sit nisi vestri generis & sanguinis, & cui justitia sit cordi cum cæteris virtutibus. Is quisquis fuerit, plus legibus & Deo, quàm suæ prudentiæ tribuat, nihilque præter Pontificis ac Senatus sententiam faciat: nec multas alat uxores, aut pecuniis, equisve plurimis gaudeat; quarum rerum copia facilè contemptor legum posset evadere. Et si talibus studiis plus æquo fuerit deditus, obstandum est ne potentior fiat, quàm rebus vestris expedit.*

Suprà vidimus formam judiciorum ordinatam fuisse, & præmonitos judices ne muneribus excæcarentur. Uni testi fidem adhibere non poterant, sed tribus aut minimùm duobus; quorum testimonium vita antè acta faceret verisimile. Non mulierem propter levitatem, non servum propter animos degeneres, testem esse licebat.

Utilitate cives maximè conjunguntur; etenim arcta est inter eos societas, quæ pariter singulis utilis est: contra cupiditas adversatur societati, cùm nimirum sunt qui potentiores ditioresque fieri ambiunt. Coercebatur cupiditas; omnium enim Israelitarum æqua erat conditio. Primò unum illis genus, qui omnes ex Abraham, Isaac & Jacob prognati. Ideò vir Israelita nisi volens non poterat perpetuæ servituti subjacere. Si quis, inquam, Hebræus emptus esset in servum ab

He-

Hebræo, poſtquam ſervierat per ſeptem annos, ſeptimo dimittebatur liber; niſi ille mallet Domino, quem diligebat, in æternum ſervire; tuncque perforabatur ſubula auris ejus, ut præcipitur in Exodo (*cap.* 21. *v.* 6.) ad quod alludit Pſaltes (*Pſal.* 39. *v.* 7.) in perſona Domini cùm dicit Deum Patrem compellans, *aures autem perfeciſti mihi:* vel juxta Hebræum fontem *aures perfodiſti* ſive *perforaſti*; ſcilicet ut tibi ſervus in æternum addicerer. Scriptor Epiſtolæ ad Hebræos ſenſum ſecutus ſcripſit *corpus adaptaſti mihi* (*Cap.* 10. *v.* 5.) ut ſcilicet victima tibi fierem.

Secundò lex agraria, qua poſt quinquaginta annos, ſive in jubilæo, agri venditi redibant ad veteres dominos, frænabat cupidinem augendorum agrorum. Sed omnibus modis cautum erat, ut quiſque partis frueretur. Terminos terræ movere fas non erat; hæc enim præcipua cauſa bellorum & ſeditionum, ſi avaritia certis terminis non circumſcribatur. Facilè legum ſcripta tranſilit, qui terminis cupiditatem ſuam cohiberi non patitur. Adversùs furtum leges ſeveræ latæ erant. Deprehenſus in furto vel parietem perfodiens occidi poterat impunè. Aurum aut argentum furatus duplo mulctabatur, pecudem quadruplo, bovem quintuplo. Mutuum dare ad uſuram nemini Hebræorum licebat; non enim juſtum eſt reditus captare ex fortunis tribulium. Hanc legem Judæi interpretabantur, de fratribus: nulla religio cæteros homines uſuris opprimere. Veſtimentum quod oppignoraverat pauper, ante ſolis occaſum huic reddendum erat, ſicut mola qua cibus paratur. Vitæ civium conſultum erat; etenim præterquam gravi talionis ſupplicio percuſſores puniebantur, homicidio commiſſo in aliquo agro, cujus auctor non compareret, oppidorum vicinorum Magiſtratus convenientes, teſtabantur ablutis manibus ſe immunes eſſe ab hoc pravo facinore; quibus ab homicidio longè re-

R voca-

vocabantur Israelitæ. Quin & leges præcavebant ne cui mors casu obtingeret. Tectum domus cingendum pinnaculo erat, ne quis indè laberetur: sic de puteis. Urbes refugii assignatæ erant, in quas confugeret qui ignoranter alium occidisset, ut se subtraheret iræ cognatorum ejus.

Proles veluti semen est Reipublicæ, quo aliis decedentibus novi subeunt cives. Ideò lex lata adversùs spadones, qui virilitate & genitu se privassent, & effeminato primùm animo etiam corpora haberent muliebria. Virgo in uxorem ducenda illi à quo violata; sed & virgo desponsata, si talis postea non inventa fuisset, obruebatur lapidibus. Quoniam adulterium pervertit matrimoniorum tum utilitatem, tum decorem, ut adulteræ mulieres non laterent, edebat miracula conspicua Deus. Etenim aquis, quas Zelotypiæ appellat Scriptura, pota mulier adultera in Templo, marcebat; quæ ei non nocebant, si innocens fuisset. Licebat Hebræis plures uxores ducere, & quas voluerint repudiare, dando illis libellum repudii, quod illis ad duritiam cordis concessum erat, ne scilicet ab odio & ira inflammati in uxores, quarum mores ferre non poterant, ferro & veneno ab his se divellere tentarent. Magnum indiderat Hebræis Deus amorem legitimæ prolis. Turpe erat mulieri sterilem esse. Et quoniam è Republica est ne familiæ deficiant, & possessiones apud cognatos remanent; deò mulier cujus maritus nondum susceptis liberis defunctus fuerat, ducebatur à fratre mariti, qui dicebatur suscitare fratri suo semen, quia proles quæ suscipiebatur, censebatur fratris demortui, quasi in primo conjugio suscepta esset.

Deus prohibuerat in Deuteronomio (*Cap.*17. *vers.* 17.) ne reges sibi multiplicarent uxores; quod intelligendum de numero excessivo: nam pluralitas tunc non inhibebatur. Et vetabat Deus, ne reges multiplica-

plicarent sibi equos. *Cumque fuerit* Rex *constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero sublevatus*. Ratio legis, ne erigatur in superbiam, magnoque fastu & pompa incedat: ne equitatui fideret; & in Ægyptum reduceret Judæos. Ex Ægypto tunc temporis adducebantur; à quorum moribus ut avocaret populum, satagebat Deus. Hinc equos captos subnervari jubet (*Jos. cap.* 11. 6.) Quod & fecisse David, legitur (2. *Reg.* 8. 4.)

Leges sequentes spectant puerperas, quæ ob effluvium sanguinis immundæ sunt. Ne communicarent immunditiam suam, tenebantur manere in sanguine suo, id est, non exire loco ubi deprehendisset eas sua immundities. Præterea, prout marem vel fœminam pepererant, ante certum dierum numerum non comparebant in Templo, in quo completis purgationis diebus, certum piaculum offerebant (*Levit. cap.* 12.) Cùm mulier pepererat masculum, immunda erat septem diebus: octavo circumcidebatur puer; & triginta diebus aliis manebat in sanguine purificationis suæ; sic per quadraginta dies censebatur immunda. Huic legi illustrandæ afferam quod observat Censorinus in libello de die natali capite XI. *Itaque ut alterius partus origo in sex est diebus, post quos semen in sanguinem vertitur; ita hujus in septem: & ut ibi quinque & triginta diebus infans membratur; ita hic pro portione, diebus ferè quadraginta. Quare in Græcia dies habent quadragesimos insignes. Namque prægnans ante diem quadragesimum non prodit in fanum, & post partum quadraginta diebus pleræque factæ graviores sunt, nec sanguinem interdum continent, & parvuli fermè per hos dies morbidi, sine risu, nec sine periculo sunt. Ob quam causam, cùm is dies præterit, diem festum solent agitare. Quod tempus appellant* τεσσαρακοστὸν, id est quadragesimum diem.

Providit Moyses, ut omnia æquis legibus fierent; certa fides esset depositorum; æquis ponderibus & mensuris omnes uterentur: quin & exteris æquos se præberent Israelitæ; bellum non inferrent, nisi priùs pace oblata. Nullam autem cum Gentibus idololatris primis temporibus permiserat Deus iniri societatem, ne scilicet exemplo earum quis corrumperetur. Pertinebat ad politiam quòd leprosi arcerentur ab hominum commercio, ne morbum communicarent.

Diximus Deum leges dando populo carnali, captui ejus sese accommodavisse, & corporeis signis adumbravisse, quæ ille mente intelligere non poterat. Ergo maxima pars legum Mosaicarum non accipiendæ verbo tenus: erant allegoriæ. Exempli caussa, lex circumcisionis denotat noxia desideria amputanda. Similiter leges de non coquendo hædo in lacte matris (*Exod.* 23. 19.) de non arando in bove & asino; de non induenda veste quæ lino & lana texeretur (*Deut.* 22. 10. 11.) de non serendis in eodem agro diversis seminibus (*Lev.* 19. *vers.* 19.) de non alligando ore bovis triturantis (*Deut.* 25. 24.) de rejiciendo vase, cui non esset operculum (*Num.* 19. 15.) de abstinendo à contactu cadaveris (*Levit.* 11. *v.* 8. 39.) de abstinentia certorum ciborum (*ibid.*) His & aliis præceptis docebantur Hebræi servare quæ essent majoris momenti: nec opus est ut pluribus explicem quid indicarent illæ allegoriæ; etenim lector admonitus, dum has leges perleget, facilè advertet mentem Legislatoris.

Denique ut omnes leges Dei saltem in genere perstringamus, cùm omnes amore boni vel timore mali ferantur ad virtutem, deterreantur à vitio, sicuti Deus mandata præcipiens sæpiùs pollicebatur opes, imbres de cœlo, terram feracem, abundantiam mellis & lactis, vinum & oleum, uberes segetes; ita & adversùs prava facinora pœnas statuerat. Magus & qui

qui eum consulebat lapidabatur (*Lev.* 20. 6.) Itemque blasphemus (*Lev.*24. 16.) idololatra (*Lev.* 20.2.) adulter (*Deut.* 22.) venefici, parentum percussores, qui illicitè concubuisset (*Exod.*21. 22.) qui prægnantis fœtui nocuerat (*ibid.*) comedens sanguinem (*Levit.*7. 27.) Homicidæ morti addicebantur (*Num.*35.) Qui non erat solvendo aut restituendo, vænibat. Qui aliquem mutilaverat aut occiderat, Talione tenebatur, oculus pro oculo, dens pro dente. Fur quadruplum rei ablatæ restituere cogebatur, si perierat, sed si non perierat, tantummodo duplum. Qui depositum negabat, tenebatur & quintam ejus partem addere (*Exod.* 21. *&* 22.) Involuntariæ cædis reus exulabat usque ad mortem Pontificis (*Num.*35.) Taurus cornupeta, cæso homine lapidabatur (*Exod.*2. *v.* 28.) Ille cujus bestia alteri nocuisset, cogebatur damnum sarcire (*Exod.* 22. 5.) Aquis zelotypiæ explorabatur fides uxoris suspectæ; aquæ autem illæ potæ non nocebant nisi adulteris uxoribus (*Num.* 5. *v.* 11.) ut dictum est.

Sontes pro meritis cædebantur diversis pœnis (*Deut.* 25. *v.* 2.) Nam suppliciorum genera diversa erant. Talio (*Exod.* 21. *v.* 23.) Verberatio (*Deut.* 25. *v.* 2.) venditio hominis rei (*Exod.* 22. *v.* 3.) Exilium (*Exod.* 21. *v.* 13.) Vivicomburium (*Levit.* 21. *v.* 14.) Lapidatio (*Lev.* 24. *v.* 16. *& alibi*) Potio aquarum dictarum zelotypiæ (*Num.* 5.) Decollatio, cujus unicum extat exemplum in divo Joanne Baptista. De hoc supplicio nulla lex erat. Addunt Rabbini strangulationem; sed nullum de illa in lege statutum apparet.

Interest scire præter illas leges quæ leguntur in sacro Codice, alias esse ore majorum posteris traditas, seu mavis dicere scriptarum legum interpretationes & observationes, quibus cavetur ne in leges Dei scriptas ullo modo peccaretur. Scilicet ex avita

traditione didicerant Judæi, quæ fuisset vera Legislatoris mens, sententia, doctrina. Præterea, qui cæteris sapientia tum virtute præstabant, ubi exoriebatur dubitatio, viam ingrediebantur & monstrabant, qua quis insistens tutiùs incederet in mandatis Dei, & longè abesset ab horum prætergressione. Hoc est quod Judæi appellant legem oralem, ad discrimen legis scriptæ, quia ore tradita est. Appellant etiam secundam legem quia data sit post scriptam, quando illam Deus secundò Moysen, ut volunt, allocutus est. Juvat audire Maimonidem de ista orali lege differentem in præfatione sua commentariorum super *Misnaiot*.

Scias omnia legis præcepta, quæ à Deo ad Moysen Magistrum nostrum demissa sunt, demissa ad ipsum unà cum interpretatione sua, eloquente Deo ipsi primum textum, deinde explicationem & interpretationem ejus, & quid comprehenderet textus iste authenticus, eo modo, inquit Maimonides, *quem tibi descripturus sum. Recipiente se Mose in tentorium suum, primus ipsum conveniebat Ahron, cui textum ad se cœlitus demissum semel enarrabat, ipsumque ejus interpretationem docuit. Illo deindè surgente, atque ad dexteram Mosis se sistente, ingrediebantur Eleazar & Ithamar filii ipsius, quibus etiam dictabat Moses idem quod dictaverat Ahroni; tum surgentibus ipsis, sedentibusque uno ad sinistram Mosis magistri nostri, altero ad dextram Ahronis, ingrediebantur postea septuaginta seniores, quos docebat Moses eo modo quo docuerat Ahronem & filios ipsius. Ingrediebatur postea cœtus populi promiscuus omnis, nempè quærens Dominum, quibus etiam idem recitavit donec omnes ab ipso illud audirent. Audierat autem jam Ahron à Mose textum illum quater, filii ipsius ter, seniores bis, reliquus cœtus semel. Deinde, discedente ab ipsis Mose, repetebat Ahron textum istum, quem memoria*

moria tenebat à Mose quater auditum, uti descripsimus, omnibus qui aderant; tum discedebat etiam Ahron; atque ita etiam duo Ahronis filii jam quater audierant (illud quod dictum est,) à Mose ter, & ab Ahrone semel. Post Ahronis igitur discessum, repetebant Eleazar & Ithamar eundem textum, quem quater audierant, uti explicavimus, coram toto præsentium cœtu, atque à docendo surrexerunt. Atque hoc pacto factum est, ut etiam septuaginta seniores jam textum istum quater audierint, bis à Mose, semel ab Ahrone, nec non ab Eleazaro & Ithamaro semel. Recitabant ergo & septuaginta seniores textum istum populo semel, ut & omnes quater illum audirent, primò à Mose, secundò ab Ahrone, tertiò à filiis ipsius, quartò à septuaginta senioribus, qui tum discedentes alii alios docebant illud quod à Dei nuntio acceperant, textum autem voluminibus inscribebant. Tum dispertiti sunt primores populi per totum Israelem ad eos docendos atque instituendos, donec memoria tenerent textum illum, ejusque lectionem callerent. Deinde docebant etiam illos interpretationem textus istius à Deo demissi, quæ sensus ejus universos contineret. Textum autem scripto, traditionem memoriæ mandabant: atque ita dicunt sapientes (quibus pax) lex quæ scripta est, & lex quæ ore tradita.

Vult autem Maimonides præcepta, cum generalibus, particularibus, & minutiis ad illa quæque spectantibus, data esse in monte Sinai; Moysen scilicet ex hoc monte 613. præcepta, tot enim numerant, cum interpretationibus attulisse. *Præcepta autem*, inquit ille Rabbinus, *voluminibus inscribebantur, expositiones ore tradebantur*. An ita rem fieri contigerit, scire non possumus: cùm autem tum Dei Majestas tum irrogatæ per manum ejus pœnæ legem violantibus, magnum incuterent timorem, non mediocre studium

adhibebant Judæi, ubi dubitatio exoriebatur, ne per ignorantiam prætergrederentur legis mandata. Præceperat Deus, ut si quid ambiguum esset, consulerent summos Sacerdotes Hierosolymitanos, videlicet Synedrium magnum. Ergo verisimile est legem oralem maximè constitisse responsis hujus consistorii; dum hæc & ista constituebant, quæ quasi sepes legis essent, ne illa violaretur, & statuta sua non scriptis, sed ore mandarent custodienda. Nec illa absunt à mente Maimonidis. *Consistorium magnum Hierosolymitanum*, inquit ille (*Tract. de Rebell. cap.* 1.) *fundamentum est legis oralis. Hæ sunt columnæ doctrinæ, undè prodeunt statuta & judicia in omnes Israelitas: quibus credendum esse & parendum lex jubet* (*Deut.* 17.) *Secundùm sermonem legis quem docebunt te.* Rem ille fusiùs sic explicat. *Quando stabat Consistorium magnum, nulla erat dissensio inter Israelitas. Si cui enim aliqua exorta esset difficultas, de qua ferenda esset sententia; is consulebat Consistorium suæ civitatis, à quo si rem sciret, responsum accipiebat: sin secùs, ille qui consulebat, cum illo Consistorio aut cum legatis ejus, ascendebat Hierosolymam, & consulebant Consistorium, quod erat in monte Templi; à quo si rem sciret, responsum accipiebant: sin secus, omnes accedebant ad Consistorium, quod erat in porta Atrii; à quo, si rem sciret responsum accipiebant: sin secùs, omnes accedebant ad Cameram Augustam, consulturi magnum Consistorium. Si res, de qua erat quæstio, omnibus Consistorii magni judicibus, sive secundùm traditionem, sive secundùm suum judicandi modum nota esset, statim pronunciabant. Si verò rem clarè perspectam non haberent, suo tempore judicabant: & tandiu rem agitabant, donec omnes consentirent, aut partitis sententiis, majorem partem sequerentur. Tum edicebant omnibus, qui eos consulebant: sic statutum est; idque omnes recipiebant. Postquam desiit*

Consi-

Consistorium magnum, crevere dissensiones apud Israelitas. Hic enim rem pollutam pronunciavit, suamque sententiam confirmavit. Alius verò mundam esse asseruit, suamque itidem sententiam confirmavit. Iste vetuit, alius verò licitum esse dixit.

Fatetur ergo Maimonides alia esse præcepta quæ instituta sunt post traditam legem, quæ sapientes nempe statuerunt, ac per universum Israelem propagaverunt. Ad illa passim videas in sacro Codice fieri allusiones, & innui praxim eorum. Causæ autem hujusmodi novellarum constitutionum fuerunt præcipuè duæ, primò ut lex divina tantò certiùs custodiretur, & à transgressione præservaretur: ideo vocant Rabbini has constitutiones sepem legis; quia hujusmodi constitutionibus arcere voluerunt homines à transgressione & violatione ipsorum præceptorum divinorum. Sic, exempli gratia, in gradibus matrimonii, illis quos lex nominavit, plures superaddiderunt Rabbini, quò tantò minùs circa gradus prohibitos peccaretur. Secundò multa prohibuerunt Rabbini, præter legem, ut Judæi à reliquis populis discernerentur, & omnis cum illis communio, & periculosa consuetudo impediretur; ne fortè ex nimis arcta cum eis conversatione vel convictu assuescerent moribus eorum, & connubia & matrimonia cum illis contraherent, vel ab eorum fide & religione non prorsus abhorrerent. Ideò, inquam, panem Gentilium, & alios quosdam illorum cibos, de quibus lex nihil præcipit, prohibuere; & innumeris decretis sese oneraverunt, dum in dubiis viam eligunt tutiorem, & ex iis quæ disertis verbis præcipit lex, eruunt quid circa hæc de quibus est dubitatio, ipse Legislator ediceret. Id fieri observant tredecim argumentandi modis.

1. Modus dicitur ab impari. 2. A simili, verbi gratia lex præcipiebat scrutandum fermentum in Pas-

chate;

chate; sed sedula perscrutatio cum lucernis fit; ergo indè Doctores deducebant esse scrutandum fermentum cum lucernis. 3, A constitutione principii. Sic ex eo quod scriptum est (*Lev. cap.* 15.) *Omne stratum in quo dormirent Gonorrhœa affecti, immundum erit*, inferunt etiam pallium & interula immunda fore. 4. A generali cum speciali v. c. (*Lev. c.* 1. *v.* 2.) *Homo qui obtulerit ex vobis oblationem Domino de animalibus:* non omnigena animalia intelliguntur, sed tantùm boves & pecudes, quia nimirum sequitur: *De bobus & pecudibus offeretis oblationem vestram*. 5. Modus est à speciali cum generali. Quoties reperitur speciale, cui postponitur generale, tunc omnes species comprehendi censentur. Non vacat hos omnes modos persequi, quos habes expositos in notis Josephi de Voisin ad pugionem fidei. Videre est Judæos argumentari illis modis in eruenda legis sententia; ex quibus deducere est originem cujuscunque Judaici ritus; exempli causa, cur percolarent liquores; scilicet quia vetabat lex ne animal immundum comederent, culices autem immundi sint: igitur curam adhibebant ne hos vorarent potando, potui fortè permixtos.

Errori subjacet mens hominum, & in utramque partem vehemens est nimis. Hinc factum ut tùm religione tùm licentia peccaverint ipsi Judæorum sapientes. Dum enim religiosiores volunt fieri, onus sibi imposuerunt, cui portando pares non fuere; aut dum serviunt cupiditati, legem, quàm decebat laxiorem fecerunt, molliùs interpretando. Undè etiam ortæ sunt inter Doctores diversæ sententiæ; quæ cùm in dies multiplicarentur, ut ne lex oralis tandem oblivione deleretur, nullo publico scripto hactenùs consignata, tandem aliquo tempore post eversum Templum scriptis mandata est, sive collecta in codice, qui ideò *Mischna* dictus est, quia contineret Judæorum

rum δευτερώσεις, id est, secundam legem; sic vidimus legem oralem appellari. Hæc luculenter docet nos Maimonides loco quem allegavimus. De fundamentis autem traditione acceptis dicit nullam fuisse dissensionem usque ad tempus *virorum Synanogæ magnæ*. Sic vocat Prophetas Aggæum, Zachariam, Malachiam, Danielem & alios, Postea controversiæ ortæ, inquit, ex errore aut oblivione, dum ambiguum est an alter verum retulerit, alter autem in narratione sua erraverit, aut oblitus fuerit, vel non totum à præceptore suo acceperit quod accipere oportuit,

Jam antequam Jesus nasceretur in terris, in duas scholas Schammæi & Hillelis scissi erant Judæi, ut vidimus; undè opinionum prælia. *Ex quo multiplicati sunt discipuli Schammai & Hillelis*, *qui non quantùm opus est studerunt*, *multiplicata est dissensio in Israele*, *& facta est lex quasi duæ leges*. Hæc Maimonides, qni lauaibus evehit usque in cœlum Rabbi Judam, quem dicit ob reverentiam solitum nominari *Rabbenu haKkadosh*, id est, Rabbinum nostrum sanctum. Ille est qui primus traditiones publicè edidit, & in unum volumen digessit, quod inscripsit *Mischna*, id est, ut diximus, legem secundam. De isto opere sic loquitur Maimonides in præfatione sui operis quod inscripsit *manum fortem*. *Enim verò*, inquit, *à Mose Doct. nostro usq; ad Rabbi nostrum sanctum nullus exaraverat ea quæ publicè docebantur ex lege orali*, *sed unaquaque generatione Princeps Consistorii aut Propheta sæculi illius sibi ipsi scribebat Commentarios traditionum quas audiverat à Doctoribus suis*; *publicè verò ore docebat*: *& ita unusquisque sibi viritim describebat expositionem legis*, *& rituum ejus*, *quemadmodum audiverat*. *Quod verò attinet ad ea*, *quæ singulis ætatibus innovabantur in judiciis*, *quæque traditione non habebantur*, *sed ex aliquo de tredecim modis*, *horum authori-*

thoritas erat penes Consistorium magnum. Ita totum hoc usque ad Rabbi sanctum perduravit. Ille collegit omnes traditiones, omnia judicia, sententias, & expositiones quas audiverant à Mose Doctore nostro, quasque singularum generationum Synagogæ super universa docuerant. Ex his omnibus librum Mischna composuit, publiceque legit, ut omnibus Israelitis innotesceret. Descripserunt eum omnes, & ubique docuerunt, ne ab Israelitis lex oralis oblivione periret. Verùm enim verò quæ causa fuit cur Rabbi noster sanctus id faceret, nec sineret rem esse, ut priùs erat? quia nimirum videbat paucitatem, discessionemque discipulorum fieri; angustias novas oriri: regnum impium per orbem extendi, & summam habere potestatem; Israelitas in ultimas regiones deportari; composuit opus unum, quod esset in manibus omnium, quo citiùs discerent non obliturì.

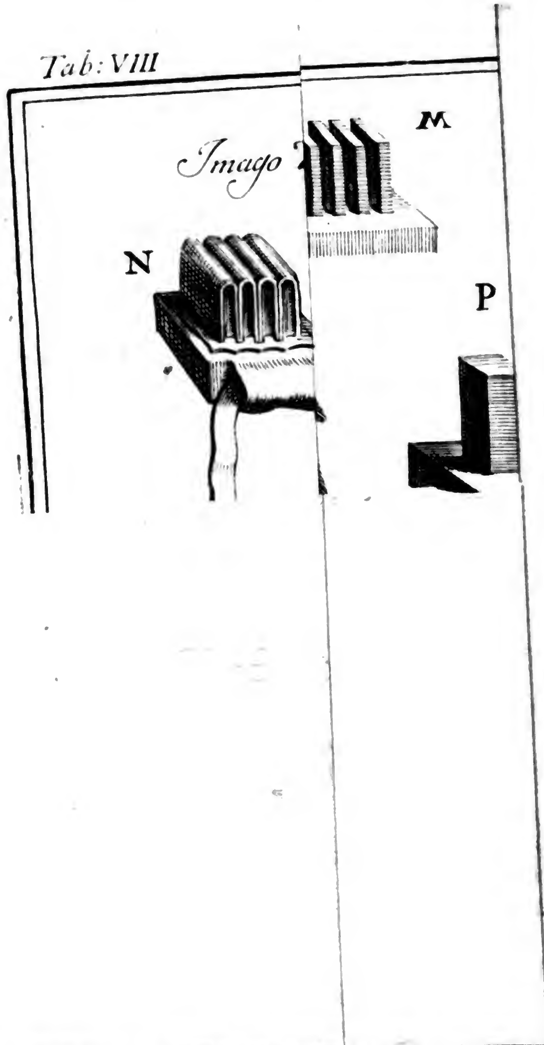
Mischna, quod nomen redditur Græcè ἡ δευτέρωσι, quasi dicas *iterationem legis*, volumen est magnitudine parvum, Judæorum jus Civile & Canonicum si ita loqui fas est, complectens; quod incœptum referunt Judæi centum & quinquaginta annis post eversionem Templi sub Antonino, Marco Antonino, & Commodo Imperatoribus; ita ut illud syntagma absolutum sit sub fine secundi sæculi à Christo nato. Postea auctum est opus illud Misnicum variis Glossis, interpretationibus, Commentariis; quod augmentum sive complementum appellatur *Gemara*, à verbo Hebræo quod significat *perficere*; ut *Gemara* sit ἡ τελείωσις sive perfectio Mischnæ, ut Judæi loquuntur. Totum autem illud opus nominatur *Talmud*, quasi dicas, (vox *Talmud* eam significationem habet) opus doctrinale, nempè corpus doctrinæ Judæorum, collectum ex multorum Doctorum sententiis. Talmud constat *mischna* & *gemara*. *Mischna* est quasi textus Talmudis. *Gemara* est instar glossæ seu commentarii in Talmud.

Porrò

no esse [redacted], nisi iis qui
hæc

Tab: VIII

Porrò

Porrò duplex eſt Talmud. Primum Hieroſolymitanum dicitur, quod pro Judæis in Palæſtina degentibus ex vulgari Doctorum ſententia à Rabbi Jochanan Academiæ Hieroſolymitanæ rectore conſarcinatum eſt, anno Chriſti 230. aut ſeriùs juxta alios. Aliud Talmud Babylonicum eſt, pro iis qui in Babylonia aliiſque peregrinis locis agebant, conſcriptum. Illud clarius & perfectius eſt, & ideò in majori pretio habitum quàm Hieroſolymitanum. Totum Talmud Maimonides contraxit in ſummam brevem & claram, ſub titulo *manus fortis*, cujus mentionem jam feci. Inde deprompſi quæ ex orali lege, nempè à majoribus tradita Judæi obſervabant eo tempore quo Chriſtus in terris verſabatur; quæ ideò proderit non ignorare.

CAPUT XIV.

Conſuetudines, ritus, mores tùm veterum tùm hodiernorum Judæorum circa res civiles, ortum, vitam, matrimonia, veſtes, cibos, potum, ſupellectilia, artes, mortem, ſepulturam.

IN ipſis etiam rebus quæ extra religionem Judæorum poſitæ videbantur, multa eam ſpectabant. In veſtibus ſua religio oſtendenda erat: apponendæ certæ fimbriæ in angulis palliorum, de quibus modò diſſeremus: illigandæ fronti, brachiis membranæ, in quibus verba quædam legis eſſent deſcripta: poſtibus ædium inſigenda etiam verba legis. Dum hæc parabant & exequebantur, qui plus cæteris videbantur ſapere, tantam ipſi diligentiam adhibebant & adhibendam præcipiebant, ut factum ſit, temporum progreſſu, innumeris præceptis aſtrictos fuiſſe Judæos. Innumeræ ſunt conſuetudines eorum, diverſi ritus; quæ omnia cùm jam vigerent ætate Chriſti, planus omnino eſſe non poteſt ſermo Evangelicus, niſi iis qui hæc

hæc non ignorant. Diſcenda autem ſunt ex Talmude, & ex hodiernis Judæorum moribus, quæ recenſere non mihi propoſitum eſt, niſi quatenùs utilia ſunt ad intelligendas Scripturas.

Ut aliquem ordinem ſervem in hac conſuetudinum farragine, initium ducam ab iis quæ circa ortum conſiderari poſſunt. Die octavo, poſt ortum, pueri maſculi circumciduntur. Hodie, ſicut & olim, Circumciſio fit à quocumque, etiam in privatis domibus. Femellæ non circumcidebantur. Qui à Judaiſmo deficiebant, præputium, hoc eſt, pellem medica quadam arte adducebant ſuper glandem, ut veſtigia circumciſionis non apparerent; quod facere prohibet Paulus (1. *Cor. c. 6. v. 18.*) *Circumciſus aliquis vocatus eſt, non adducat præputium*. Dum circumcidebatur puer, nomen ei imponebatur, non inane, ſed aliquid ſignificans. In eo ſæpè exprimebatur nomen Dei, ut in Nathanael, *donum Dei*: in Joanne, *Miſericordia Dei*: in David, *dilectus*, nempè Deo. Pariter imponebatur nomen femellis. Poſtquam Judæos peculiaris veneratio inceſſit circa magnum Dei nomen, ſcilicet *Jehova*, tunc mutaverunt omnia nomina in quibus primæ litteræ hujus ſancti nominis occurrerent. Sic pro Joachim frequentiùs dixerunt *Eliachim*, pro *Joiada*, *Zacharias*. Quandoque vir proprio vel familiæ nomine appellatur, ita diverſitas nominum non ſemper oſtendit perſonarum diverſitatem.

Refugiebant Judæi etiam ore ſumere nomina Idolorum & Templorum, in quibus falſa numina colerentur. Ita pro *Bethel*, *domus Dei*, dicebant, *Bethaven*, id eſt, *domus iniquitatis*; ſic Beelzebut, id eſt, *Dominus muſcarum*, pro *Beelſemen*, ſive *Dominus cœli*. Conſuetum erat Judæis nomina ſua mutare, quando commorarentur inter Ethnicos, ne agnoſceretur eorum origo. Sic *Thabita* erat Judæis Græciſan-

cisantibus *Dorcas*, id est, *capra*; & *Thomas* Hebræis erat qui Græcis *Didymus*. Et forte *Silas* Judæis, erat Romanis *Tertius*. Nimirum utebantur Græcis nominibus, quæ essent ejusdem significationis ac nomina sua Hebræa. Ergo multi inter illos Græcis nominibus appellati sunt, ut *Aristobulus*, *Andreas*, *Philippus*. Nomina sua sic etiam mutabant, ut Romana viderentur. Qui *Mardochæus* Hebræis, inter Romanos *Marcus* appellabatur; qui *Saulus*, *Paulus*; qui *Simeon*, *Simon*; qui *Jesus*, *Jason*. In ablactatione pueri convivium celebrabatur (*Genes. cap.*21. *v.* 28.) Non licebat puero, qui ex servo natus erat, vocare patrem suum, *Abba*; quæ vox idem sonat Hebræis ac *pater* Latinis. Hanc soli usurpare poterant, qui erant filii patris-familias; undè Apostolus dicit quod cùm spiritum adoptionis à Deo acceperimus, possumus clamare ad Deum, *Abba*.

Masculi omnes nunc tenentur uxorem ducere, ubi attigerunt sexdecim aut septemdecim annos. Virgines multa cura servantur abditæ intra domum; undè virgo dicitur Hebraicè *alma*, id est, *abscondita*. Contrahebantur matrimonia extra Templum, sine ulla Religionis ceremonia, iis tamen legibus ut primùm virgo spondeatur, non deducenda in domum mariti, nisi interposito spatio aliquorum mensium, vel etiam annorum. Ita Virgo Maria, postquam Josepho desponsata fuit, aliquot menses mansit apud parentes suos, & in domo cognatæ Elizabeth, antequam Joseph sponsus ejus acciperet eam in conjugem, nempè deduceret in domum suam. In die, inquam, nuptiarum sponsa deducebatur in domum sponsi, multis comitantibus juvenibus, qui reputantur amici sponsi, quos Græci vocant *paranymphos*: Hebræi verò *scheliachim*, quod idem sonat Latinis ac *missi*, *internuntii*, Græci *Apostoli*. Ideò suos præcipuos discipulos appellavit *Apostolos* Christus, quia ipse

ipſe eſſet ſponſus, qui Eccleſiam duxit uxorem, per illos internuntios, ſivè *paranymphos*. Virgines quæ ibant obviam ſponſo, præferebant lampades, nimirum baculos ligneos, in quorum ſummitate vaſculum erat inſtar ſcutellæ, in quo erat ſegmentum panni cum oleo & pice. Ex his, inquam, accenſis facem virgines ſponſo præferebant.

Nuptiæ contrahuntur in conclavi mariti ſub umbella, vel ſub baldachino, quod quatuor juvenes ſuſtinent. Qui aſtant, varias benedictiones cantant ſuper conjuges. Sponſus ſponſæ dat annulum. Pacta matrimonialia fiunt coram ſaltem duobus teſtibus, qui ſolent eſſe Rabbini. Deinde per octo dies celebrantur convivia: unde cùm Chriſtus ad nuptias in Cana tertia die, nempe dierum octo per quos nuptiæ celebrabantur, venerit, comitantibus eum pleriſque diſcipulis, non mirum ſi defeciſſet vinum. Cùm bona ſua pater divideret inter filios, quos nuptu dabat, debebat omnia duplicia primogenito. (*Deut.* 21. 17.) Hanc legem intuebatur Eliſæus, cum poſtulabat ab Elia ut fieret in ſe duplex ſpiritus ejus, id eſt, duplicem portionem ex ſpiritu, quem divideret inter ſuos diſcipulos.

Virgo non heres poterat nubere Iſraelitæ ex quacumque Tribu: David de Tribu Juda in uxorem duxit Michol, ex Tribu Benjamin. Sed heres ex lege nubere debebat uni ex cognatione patris ſui. (*Num.* 36.) Levitæ jus connubii cum omnibus habebant: videre eſt in Judicibus (*Cap.* 9.) virum Levitam junctum matrimonio cum uxore de Bethleem Juda. Lex ſolùm cavebat ne per nuptias avitæ poſſeſſiones transferrentur in aliam Tribum.

Nullus poterat accedere ad propinquam carnis ſuæ; ad revelandam turpitudinem ejus. Tamen ex eo quòd Iſraelitæ tenerentur magno prolis deſiderio, & ſterilitas opprobrium eſſet, fratre ſine liberis mortuo, frater

frater ſuperſtes tenebatur ejus viduam pro uxore accipere, & illi ſuſcitare prolem, quæ cenſebatur primi mariti. Indè duplex Genealogia, altera ſecundùm naturam, altera ſecundùm legem. Prima continebat nomina eorum qui verè genuerant; altera eorum, quorum heres erat ille cujus genealogia texebatur.

Apparet ex Eſdra (*Cap. 2. v: 62. & cap. 7. v. 64.*) & ex omnibus Judæorum ſcriptis, quanta cura libri Genealogiarum ſervarentur; ut poſt etiam multa ſæcula pateret ex publicis monumentis uniuſcujuſque origo. Euſebius (*Lib. 1. Eccleſ. hiſt. c. 7.*) ſcribit quod Herodes magnus, cùm uſque ad ætatem ſuam in tabulariis publicis deſcriptæ eſſent origines tam familiarum Hebraicarum, quàm eorum qui ad Proſelytos, id eſt, advenas genus ſuum referebant, verbi gratia ad Achior Amanitem, & ad Ruth Moabitidem, eoſque qui ex Ægypto ſimul cum Iſraelitis egreſſi per matrimonia cum ipſis permixti fuerant, Herodes priſcas illas familias nihil ad ſe pertinere intelligens, ignobilitatis ſuæ conſcientia ſtimulatus, omnia illa veterum familiarum monumenta concremavit; ratus ſe tùm demùm nobilem viſum iri, cùm nemo eſſet qui ex publicis monumentis originem generis ſui, vel ad Patriarchas, vel ad Proſelytos, vel ad permixtos Iſraelitis peregrinos poſset referre.

Licebat viro plures uxores habere, ſed non Pontifici ſummo, cui unica, & hæc virgo, ducenda erat, ut adſtruunt Talmudici cum Joſepho. Omnes autem Judæi abſtinebant uxoribus menſtruatis & gravidis, & toto tempore quo lactaretur infans. Permiſerat Deus olim, ad duritiem cordis, ut marito liceret uxorem dimittere, dato libello repudii, quò nempè declarabatur dimiſsa, ſive extra poteſtatem ejus; ita ut poſset cum alio viro conjungi legitimo matrimonio. Joſephus ſcribit ſolis maritis à lege hoc-ce jus repudii permitti; ut mulieres non potuerint ſeparari à conjugibus;

nisi volentibus. Non poterat maritus servare adulteram conjugem; suspectarum autem fides explorabatur aquis amaris, quibus potabatur; quæ describuntur in Numeris (*cap.* 5.) Non nocebant innocentibus, ut supra dictum est.

Quia non licebat vestes induere ex heterogeneis, putà ex lino & ex lana simul textas, hodie Judæi vestem laneam non consuunt lino, nec lineam filo laneo. Fimbrias quas vocant *zizit*, per quatuor angulos palliorum ponunt, quæ fimbriæ sunt hyacinthinæ vittæ, quarum fila olim producebant, qui religiosiores videri ambiebant. Ut autem huic legi pareant Judæi hodierni, quibus non licet moribus suis palam vivere, gerunt sub thorace amiculum quadratum, ex cujus quatuor angulis pendent fimbriæ, sive peniculamenta, Italicè *fiocchi*, Gallicè *des houppes*. Hoc amiculum dicitur Hebraicè *Taleth*: quasi dicas *epomidem*, sive vestem, quæ superimponitur. Aliud taleth majus adhibent, cùm precantur in suis Synagogis. Hoc capiti applicant, & collo circumvolvunt. Hoc genus amiculi sanctissimum putant, quia scilicet tenet locum vestis, qua lex Moysis jubebat eos distinctos esse à cæteris gentibus. A primis temporibus pallia Judæorum fuerant quadrata, & simplex panni portio, sine ulla sutura, quatuor habens initia sive extremitates, quæ dicuntur Alæ. Sic loqui mos est Hebræorum, qui alas Mundi nominant, quod dicimus quatuor mundi plagas; & dicunt uxores sub potestate maritorum esse sub alis eorum; quod allusio est ad eorum pallia.

Judæi in loris sive in membranis Scripturæ verba describunt; & alia ex illis loris capiti, alia manibus alligant ex lege (*Deut. cap.* 6.) quod usque ad ætatem B. Hieronymi observabant, ut ille refert ad caput 24. Ezech. *Aiunt Hebræi huc usque Babylonios magistros legis præcepta servantes Decalogum scriptum in mem-*

in membranis circumdare capiti suo, & hæc esse quæ jubeantur ante oculos & in fronte pendere, ut semper videant, quæ præcepta sunt. Hæc lora à Græcis φυλακτήρια *phylacteria* dicuntur, quia in iis lex Dei servabatur, ne hujus caperet eos oblivio. A Judæis appellantur *thephillim*, quasi dicas *precatoria*, sive monumenta ad precum memoriam in animos revocandam. Circa illa thephillim magna est religio Judæorum. Olim qui majorem religionem ostendere volebant, hæc phylacteria dilatabant; quod Dominus exprobrat Pharisæis (*Marc.* 22. 5.) Qua arte id fieret, dicam. Intuere, lector, imaginem (*Tab.* 8.) Judæi cum suis Phylacteriis, tùm brachialibus tùm frontalibus, & cum suo Thaleth, sive amiculo capitis, ex quo pendent in quatuor angulis fimbriæ, sive peniculamenra, quorum fila lanea producta sunt, quæ indicant literæ F. F. F. F. Considera etiam lignum M quale tibi seorsim exhibemus, in quo tres scissuræ sunt. Tali ligno aptatur pellis, aquis macerata, & immittitur his scissuris. Ubi illa aruit, extrahitur, & servat in se ædiculas quatuor vacuas, in quibus quatuor pergamena inscripta versiculo Scripturæ includuntur convoluta, ut solent pergamena in quibus lex exarata est, hoc est, ut convolvuntur libri Judæorum, qui non constant distinctis & explicitis foliis more nostro. Pellis ista quatuor habens dictas ædiculas cum dictis pergamenis, illigatur fronti, ut videre est in imagine viri Judæi N, ubi repræsentatur illud phylacterium cum loris suis.

Tale erat *thephillim* sive phylacterium frontale: sic autem parabatur brachiale. Pellis pariter aquis macerata accommodatur ligno quadrato P, & cùm exaruit, extrahitur & habet in se ædiculam unam, quam exhibet litera Q. In ædicula includitur unum pergamenum, quatuor versiculis Scripturæ inscriptum, & convolutum; dein pellis, quæ continet il-

lud pergamenum, illigabatur brachio, phylacterium brachiale.

Laceratio vestium in luctu, cùm audiretur sive malum nuntium, sive blasphemia, usitata erat Hebræis: vetita Sacerdotibus; sed interpretanda de vestibus sacerdotalibus, non de vulgari amictu, quem extra sacra ministeria gestabant.

Omnes viri Judæi solebant esse aperto capite, nisi in luctu, in Templo, & in Synagogis, ubi velabant se. Hac re demonstrabant reverentiam suam erga Deum, pudore quia indigni, & timore, quia ille tremendus, non audentes oculos coram eo attollere. Ergo hunc-ce morem immutaverant Apostoli, cùm ad (*Cap.* 11. *v.* 4.) Corinthios primùm scripsit Paulus decere ut omnis vir orans aut prophetans non velaret caput; aut hæc respiciebant quæ fierent extra Templum & Synagogas, & cùm in privatis ædibus congregabantur primi Christiani. In publicis autem cœtibus non decebat mulieres esse capite detecto, etenim illæ incedebant tectæ in publico tanta cura, ut vel etiam capillitie falsa tegerent veros crines, ne ullus appareret. In Synagogis verò orabant nuda facie, quia seorsim erant separatæ à viris.

Utebantur Judæi sandaliis, qualia sunt Capucinorum, pedibus nudis: quapropter necesse erat ut crebrò illos lavarent, & oleo ungerent. Teretibus autem habenis, sive corrigiis, illigabantur sandalia pedibus & circa crura; quod effigies calceorum apposita Z exprimit. Ut deponerentur calcei, corrigiæ solvendæ erant, quod servorum munus erat. Ita Joannes Baptista de Christo aiebat: *cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum.*

Non tondent Judæi comam in rotundum, neque novacula barbam radunt, juxta illud Levit. (*Cap.* 19. *v.* 17.) *neque in rotundum attondebitis comam, nec radetis barbam.* Laxæ erant vestes; quare præcingendæ

dæ erant, quoties vel iter ineundum esset, vel opus inchoandum.

Ædes procerum peristylio ornabantur, more Romano, hoc est, circa locum subdialem erant porticus, perinde ac in claustris Monachorum. Tecta erant plana, aut talia, ut in iis deambularetur. Ergo Absalon potuit tendere tentoria in solario, id est, in tecto ædium suarum, 2. Reg. cap. 16. v. 21. Sic Judicum cap. 16. v. 27. circiter tria millia hominum de tecto spectabant Samsonem ludentem. Supra tecta Israelitæ idola adorabant, ut eis Jeremias exprobrat, cap. 19. v. 13. & Dominus jubet Matth. 10. v. 2. *prædicare super tecta*. Scalæ extrinsecùs quandoque erant appositæ, ita ut ad tecta scandenda non necesse esset domum interiorem subire. Tecta ex lege circumdabantur lorica, sive pinnaculo, ne quis ex illis imprudens caderet. Fenestrarum ex vitro rarior usus: loco earum cancelli, vel lintea expandebantur. Nostrorum caminorum usus pariter ignotus erat. Vel in loco subdiali accendebatur ignis, vel focus substruebatur mediis in cubiculis. Nunc Judæi, in memoriam vastationis Templi, partem aliquam domus, minimùm ad cubiti magnitudinem in quadrum, relinquunt non oblitam vel dealbatam. Olim in Hierusalem non licebat trabes cœnaculi promovere supra publicam viam, ne si fortè jaceret mortuus in cœnaculo, subter transeuntes polluerentur inscii. Quoniam Deus præcipit in Deuter. (*Cap. 6. v. 9.*) ut verba legis inscriberentur in postibus ædium, & in portis, Judæi januæ domus, & singulorum conclavium, quæ inhabitantur, & domesticis & honestis usibus inserviunt, schedam infigunt membranaceam, quam *Mesusah* vocant. Huic schedæ inscribunt verba legis (*Deut. c. 6.*) *Audi Israel*, &c. & hanc convolutam cannæ, vel pixidi includunt, eamque clavo infigunt, vel intrudunt omninò in dextrum po-

ftem ingreſſus domus, Quandoque foſſulam ad id in poſte ipſo excavant. Quotieſcumque autem homo pius domo ſua egreditur, aut cùm ingreditur, manu ſua *meſuſam* hanc tangit, & dicit *Dominus cuſtodiat egreſſum & ingreſſum meum à nunc & uſque in ſaculum*, Inverſæ parti dictæ membranæ inſcribunt nomen Dei omnipotentis *ſchadai*, quod per foramen in medio cannæ factum ab introeuntibus conſpici poteſt,

Interdictum erat, ut obſervat Rabbi Maimonides, ne quiſquam ad ſimilitudinem Templi domum ædificaret, aut aliquid quod ſimilitudine referret ea quæ eſſent in Templo, aut ad Templum attinerent, ſicuti menſam, aut candelabrum Templi. Si quis domum orationis ædificaret, tenebatur eam facere pulchriorem ipſa domo, quam habitaret. In urbe Jeruſalem non locabantur domus; ſed patebant advenis, qui ſacra facturi huc veniebant, Dum mentionem facimus ædium, obſervandum eſt has in Judæa, ut pluribus aliis in locis, olim non clavibus, ut nunc fit, fuiſſe obſeratas. Oſtiis obdebantur longi vectes, qui non poterant removeri niſi ab his qui intra ædes erant. Aod igitur, cujus præclarum facinus narratur tertio capite Judicum, poſtquam occidit Eglon Regem Moabitarum, exonerantem alvum in latrina cœnaculi ſui, potuit per poſticum effugere, quia obdidit vectem ſive peſſulum oſtio ejus, quem ſervi Regis, extra cœnaculum verſantes, non potuerunt removere. Interim aufugit Aod.

Vaſa culinaria, & quæ pro cibo in menſa ſerviunt, ſolent Judæi ſibi nova comparare; ne fortè aliquis non Judæus iis uſus fuerit ad cibos prohibitos coquendos, Ideò omnia vaſa, quæ accipiunt à Chriſtianis, ſi teſtacea, vel lignea ſunt, frangunt illa; ſi ex metallo, ea igne mundant ex lege (*Num. c.* 31. 23.) *Omne quod poteſt tranſire per flammas*,

igne

igne purgabitur: quidquid autem ignem non poteſt ſuſtinere, aqua expiationis ſanctificabitur. Duplicia vaſa culinaria & menſæ habent, altera ad carnes, altera ad cibos lactarios; ne fortè lac cum carne deguſtent, contra præceptum illud Exodi (*Cap.* 23. *v.* 19.) *Non coques hœdum in lacte matris ſuæ*. Ita de cultris: alios ad carnes cædendas, alios ad caſeum adhibent.

Accumbebant menſæ Judæi ſtrati in lectis, ſæpè ſub arboribus & ſub vite. Cubitis ut & cervicibus accumbentium ſubſternebantur pulvilli; ad quod alludebat Ezechiel (*Cap.* 13. *v.* 18.) cùm dicit, *Væ qui conſuunt pulvillos ſub omni cubito manus, & faciunt cervicalia ſub capite*. Sobrii olim ante ſerotinum tempus non ſolebant comedere. Non manducant, niſi crebrò laverint manus ſuas. Vocem *πυγμῇ* apud Marcum (*Cap.* 7. *v.* 3.) vertit interpres Latinus *crebrò*. Alii putant hoc loquendi modo alludi ad ritum iſtum lavandi, quo Judæi attollebant manus, ut aqua uſque ad cubitum deflueret. Vox autem Græca *πυγμὴ* denotat inter alia menſuram illam, ſive ſpatium quod eſt à cubito ad digitos clauſos vel pugnum. Scilicet in lotione manuum obſervabant Judæi ut aquis purioribus illæ abluerentur; & ideò ſurſum illas attollebant, ut aquæ uſque ad brachia defluerent, ne ſi à conjunctura reverſæ fuiſſent, iterum polluerent manus.

Non ſolas manus, ſed & totum corpus lavare Judæi tenebantur; & ideò exuere ſe veſtimentis, ut membra abluerent: quæ conſuetudo illuſtrat locum Eſdræ in libro ſecundo in fine capitis quarti. Loquitur Nehemias: *Ego autem & fratres mei & pueri mei, & cuſtodes qui erant poſt me, non deponebamus veſtimenta noſtra; unuſquiſque tantùm nudabatur ad Baptiſmum*. Scilicet ita intenti eramus cuſtodiendis mœnibus Jeruſalem adversùs inimicos noſtros, ut

non exueremus vestimenta nostra diu ac noctu, nisi cum ut pareremus legi, abluendum erat corpus ab omni immunditie. Baptismus ibi sumitur pro lavacro, sive pro lotione.

Quoties panis conficitur, juxta legem (*Num. cap.* 15. & 20.) portio decerpitur ex massa, quæ olim Sacerdoti offerebatur, nunc igne absumitur. Scilicet mulieres Judææ, cocturæ panem, decerpunt ex massa particulam instar ovi, aut plus minusve. Eam particulam vocant *challa*, & projiciunt in furnum ac comburunt igne. Sunt qui credant in Hebræorum conviviis partes singulas distributas ciborum in peculiaribus scutellis. Sic Elcana in epulo post sacrificium portionem suam dedit Annæ tristis (1. *Reg. cap.* 1.); & ad eum morem creditur Dominus allusisse, cùm dicebat de Maria, quod optimam partem elegisset.

Pater-familias, antequam quidquam comedat, panem integrum sumit, benedicit & frangit, dans unicuique buccellam magnitudine oleæ, qua accepta, unicuique licet comedere, non anteà. Nullus bibit, quin recitaverit benedictionem peculiarem super poculum. Qui sunt religiosiores, non bibunt vinum Christianorum & gentilium, credentes hoc sic præceptum à Deo in illis verbis (*Deut. cap.* 32. *v.* 34.) *de quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum*. Quia culices illi qui aerem pervolitant, immundi sunt, vinum excolabant, ne aliquos haurirent, cùm suspicio esset eos in illud incidisse. Abstinent à carnibus suffocatis, quia in eis est sanguis, quem gustare lex vetabat. Ne sanguis ullus superesset in carne, pecudes mactabant, magna adhibita cura & industria; ideò nullus pro lanio publico admittitur, quin se virum in hac re industrium probaverit coram judicibus peritis. Satagebant ut totus sanguis efflueret, ne quis comederet carnem cum sanguine, quod prohibitum erat: ideò non mactabant in pul-

in pulvere, qui posset obturare quaspiam venas; sed in petra, ut videre est (1. *Reg.* 14. 30.) Cùm populus Philistæis persequendis & cædendis defatigatus esset, & boves & oves de præda mactasset, sicque comedisset cum sanguine, re nunciata Sauli: *prævaricati estis*, inquit Rex populum alloquens: *Volvite ad me jam nunc saxum grande*, super quo quisque pecudem suam occidit.

Mercaturam non exercebant Judæi; quia hæc commercio multas & diversas gentes conjungit & commiscet. Judæi autem erant hominum genus impermixtorum: itaque à mercatura alieni. Nos, inquit Josephus scribens contra Apionem lib. 1. *Negotiationibus non gaudemus, neque earum causa nobis consuetudo cum aliis gentibus est. Sed sunt urbes quidem nostræ procul à mari sitæ: ipsi autem nos regionem bonam incolentes hanc cum labore exercemus.* Pastoritiam vitam ipsi etiam viri Principes olim agebant, pascentes greges suos: Rura sua pariter ipsi exercebant. Propter pratorum & fœni penuriam Judæi Palestinę paleas præparabant esui animalium, utentes carpentis ferratis, quorum rotæ in sarracorum sive plaustrorum modum revolvebantur. His stipulam conterebant & comminuebant in paleas. Ad hoc alludebat Isajas (*Cap.* 25. *v.* 10.) dicens. *Et triturabitur Moab sub eo, sicut teruntur paleæ in plaustro.* Hebræi infirmiora quidem semina, puta melanthium & cuminum, baculis sive flagellis excutiebant; sed frumentum vel ungulis boum, vel plostellis trahisve exterebant.

Quoad molendi rationem, utebantur duabus molis, una superiori, altera inferiori, quæ circumagebantur vel ab asinis, quæ ideò dicebantur asinariæ; vel erant versatiles & trusatiles, quas servi & ancillæ circumagebant. Undè illud, quod Vulgatus in Job (*Cap.* 31. 10.) interpretatur *scortum alterius sit*

uxor

uxor mea, poteſt aliter intelligi hoc ſenſu, qui verior videtur juxta fontem Hebræum, *molat alteri uxor mea*, nempe ſit ſerva. Quia verò ita neceſſariæ erant molæ terendo frumento, ut ſine illis vita non poſſet ſuſtineri, idcirco Deus ſic præceperat (*Deut.* 24. 6.) *Non accipies loco pignoris inferiorem & ſuperiorem molam*. Ex ſtructura Tabernaculi, & ædificatione Templi, prout de iis fit ſermo in Scriptura, colligitur Judæos artes non ignoraſſe. Divites & nobiles ſolebant aliquam artem profiteri. Ita Paulus erat ſcenofactoriæ artis. Vulgare erat effatum apud eos, quicumque filium ſuum non doceret aliquod opificium, idem committere ac ſi eum doceret latrocinium.

Jam videamus quæ mortem ſive vitæ terminum ſpectant. In luctu occaſione mortis, ſicut alterius cujuſque rei luctuoſæ, ſcindebant veſtimenta ſua, percutiebant pectus, caput diſcooperiebant, ſpargebant cinere capillos; deprimebantur lecti: quin invertebantur omnes, quia horum tunc nullus uſus. Lugentes exuebant calceos. Hinc David (2. *Reg. c.* 15. *v.* 30.) arma filii Abſalonis fugiens *aſcendebat clivum olivarum*, *nudis pedibus incedens*. Hinc etiam Iſaias (*cap.* 20.) in ſignum luctuoſæ calamitatis juſſus eſt à Deo nudus & diſcalceatus incedere. *His qui morbo vel aliis neceſſitatibus implicantur*, *mos eſt orare per triginta dies*, inquit Joſephus (*Lib.* 2. *de Bello cap.* 15.) *antequam immolent hoſtias*; *abſtinere quoque vino*, *& capillos radere; quem morem Berenice Regina illis exercens diebus*, *nudipes etiam ante Tribunal ſtetit deprecans Florum*, *&c.* Judæi in luctu induebant ſaccos, hoc eſt, viliores veſtes è craſſiori viliorique canabi aut lino, nec-non è pilis caprarum hircorumq;, neglectas & nigras, cùm ſplendidæ eſſent & mundæ quas induebant in lætitia. Videlicet ſæpiùs committebantur fullonibus, quandoquidem laneæ, qui arte ſua eluebant

& can-

& candidas faciebant. In pavimento ſedebant in pulvere. Quin ſpargebant caput cinere. Quoad funera, antequam corpus demortui conderent ſepulchro, claudebant ejus oculos, & ſi ipſius os hians eſſet, ligabant maxillas. Foramina per quæ exeunt excrementa, obturabant, & deinde ſuccedebat lotio. Corpore jam abluto, afferebantur aromata & unguenta in condituram cadaveris. Pauperum corpora condebantur in terra; divitum condiebantur aromatibus, ungebantur, & longiſſimis vittis, ſive faſciis & inſtitis conſtringebantur; eo ferè modo quo hic vides in tabula VIII. Cadaver X. ſic faſciis involutum: indè reſuſcitatus Lazarus ſolvendus fuit ab inſtitarum vinculis. Facies autem mortui operiebatur ſudario, nempè linteolo quo ſudor vultus extergi ſolet. In ædibus demortui congregabantur parentes ejus & amici. Hæc eſt turba tumultuans Matthæi IX. 23. in morte filiæ Jairi. Conducebantur & tibicines qui funus proſequerentur, quin & lamentatrices quæ fletibus ſuis illud decorarent. Harum lamentatricum meminit Jeremias IX. 17. quæ ſcitè ſuo lamentandi munere defungebantur. Luget Propheta interficiendos de Juda. *Vocate*, inquit, *lamentatrices, & veniant; & ad eas, quæ ſapientes ſunt, mittite & properent, feſtinent, & aſſumant ſuper nos lamentum.* Sepulchra divitum nobiliora exciſa erant in petra, in propriis prædiis, non modico ſumptu & artificio. Ante ſpeluncam erat, in qua deponebatur feretrum, quod poſtea demittebatur in ipſum ſepulchrum. Ita duplex erat ſpelunca, quia intra unam & alia erat, qualis fuit illa quam Abraham pretio emit (*Genſ.* 23.) niſi duplex diceretur, quia duplex concameratio & crypta; altera fortè pro viris, altera pro mulieribus: vel nomen erat loci. Spelunca, inquam, illa dicebatur *mach-pelah*, quod quidem nomen ſonat idem quod duplex; ſed pronomen demonſtrativum præfixum denotat nomen proprium loci.

Tactus

Tactus cadaveris inquinabat; unde ne quis imprudens accederet ad ſepulchra dealbabantur calce, vel gipſo, quem colorem ſingulis annis, decimo quinto menſis Adar, renovabant. Hinc Deus appellat hypocritas ſepulchra dealbata quorum mores extrinſeci apparerent egregii, intus pravi eſſent; ideò ſimiles ſepulchris. Sepulchra appellantur à Judæis domus viventium, ratione animæ quæ non moritur. Judæi non ſolebant cremare corpora; ſic ergo interpretari decet ea loca Scripturæ, in quibus de combuſto corpore Regum fit ſermo, ut ſenſus ſit, in corporibus eorum condendis ſepulchro, multa fuiſſe aromata combuſta.

Judæorum ea ſemper fides fuit, locum eſſe in quo animæ, antequam à Deo judicentur, purgari poſſint, & adjuvari precibus viventium. Tenetur itaque filius totis continuis undecim menſibus precari pro parente defuncto; ut videre eſt in libris eorum ritualibus, & obſervatum fuit à Juda Macchabæo, qui, ut narratur in 2. Macchabæorum (*Cap.* 12. *v.* 44.) *facta collatione duodecim mille drachmarum argenti miſit Jeroſolymam, offerri pro peccatis mortuorum ſacrificium, benè & religiosè de reſurrectione cogitans: niſi enim eos, qui ceciderant, reſurrecturos ſperaret, ſuperfluum videretur & vanum orare pro mortuis; & quia conſiderabat quod hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repoſitam gratiam. Sancta ergo & ſalubris eſt cogitatio pro defunctis exorare, ut à peccatis ſolvantur.* Auctor libri Macchabæorum, ſaltem ut hiſtoricus, fide dignus eſt; & atteſtatur quid olim ſenſerint Judæi de mortuis. Nunc ante mortem confitentur peccata ſua coram teſtibus.

CA-

CAPUT XV.

De ponderibus & nummis de quibus in ſacra Scriptura fit mentio.

HEbræorum menſuras exponere, & retegere fundamentum, quo illarum valor æſtimari poteſt tantùm aggredior; ſed quoniam ante ortum Domini in promiſcuo uſu inter Hebræos erant nummi tum Græcorum, tum Romanorum, quorum poteſtas invaluerat in Oriente, ad intelligendas Scripturas, neceſſe eſt ut non prorſus ignoretur quæ ſpecies fuerint nummorum & ponderum, cæterarumque menſurarum apud Græcos & Romanos; maximè cùm earum nominibus Interpretes expreſſerint Hebræas. In componendis autem Veterum menſuris cum iis quibus nunc Pariſiis utimur, quo fundamento nitor, ſtatim dicam. Conſtat auctoritate Fannii, veteris poetę, amphoram apud Latinos fuiſſe vas cubicum, ſive vas cubo ſimile, cujus latera eſſent unius pedis Romani. Congius ex eodem poeta, erat pars octava amphoræ, ſcilicet octo congios capiebat amphora; Denique idem Fannius adſtruit ſicut amphoram octoginta libras Romanas aquæ, ita congium decem ponderaſſe. Ex hoc Fannii teſtimonio colligitur quæ ſit ratio menſurarum noſtrarum cum Latinis. Etenim Romæ nunc temporis in ædibus Farneſianis aſſervatur congius, quem olim Veſpaſianus curaverat collocandum in Capitolio, ut eſſet typus omnium congiorum. Viri autem ſolertes cùm noſtris temporibus experti eſſent quantùm ponderaret pondere Pariſienſi aqua, cujus ille congius capax eſt, deprehenderunt illius aquæ pondus eſſe centum undecim unciarum cum dodrante unciæ, ſive cum. $\frac{3}{4}$ Cùm itaque ipſa eadem aqua ponderet decem libras Romanas, & ideò

ideò centum viginti uncias; si quidem libra illa habebat duodecim uncias, collegerunt viri illi periti unciam nostram Parisiensem majorem esse Romana 39. granis cum $\frac{4}{5}$ qualia grana 576. in uncia nostra numerantur. Hoc ergo experimento patuit quæ sit ratio inter libram Parisiensem & Romanam, nostra tum numero unciarum, habet enim sexdecim uncias, tum etiam quia singulæ ejus unciæ ponderosiores sunt, major est libra Romana. Uncia Parisiensis est 576. granorum; ita uncia Romana, quæ minor est 39. $\frac{3}{5}$ hoc est, ferè 40. granis, censenda est 536. granorum $\frac{2}{5}$ Indè facili negotio æstimatur ratio veterum ponderum & nummorum cum nostris, ut ex dicendis patebit.

Primùm enumeremus nomina ponderum usitatiorum tum apud veteres, tum apud nos; id facere decet antequam inter omnia illa pondera comparationem instituamus. Usitatum pondus Romanis libra dicebatur, habens duodecim partes, quas dicebant uncias, quasi unas partes. Libram, sicut quamlibet rem aliam integram, appellabant *as*, quem dividebant in duodecim partes hisce nominibus signatas.

Uncia.	Sextans.	Quadrans.	Triens.
$\frac{1.}{12.}$	$\frac{2.}{12.}$	$\frac{3.}{12.}$	$\frac{4.}{12.}$
Quincunx.	Semis.	Septunx.	Bes.
$\frac{5.}{12}$	$\frac{6.}{12.}$	$\frac{7.}{12.}$	$\frac{8.}{12.}$
Dodrans.	Dextans.	Deunx.	As.
$\frac{9.}{12.}$	$\frac{10.}{12.}$	$\frac{11.}{12.}$	$\frac{12.}{12.}$

Uncia dividebatur in duas duellas, in quatuor sicilicos, in sex sextulas, in octo drachmas, in scrupulos viginti quatuor, in obolos quadraginta octo, in semio-

mioboloſ nonaginta ſex, in ſiliquas centum quadraginta quatuor, in lentes centum nonaginta duas.

Uſitatum pondus apud Græcos, de Atticis loquor, erat drachma, quæ erat pars octava unciæ Romanæ, ipſa continens ſex obolos & duodecim ſemiobolos. Pondus centum drachmarum, dicebatur mina.

Apud Hebræos præcipuum pondus erat ſiclus, quod nomen idem ſonat Hebræis ac *pondus* Latinis; ſimul ſiclus erat nummus, ſive hujus ponderis & nominis erat nummus. Siclus habebat viginti partes, ab Hebræis appellatas *Gherah*, quas partes minùs benè quis interpretetur obolos; etenim majus erat pondus dicti Gherah quàm oboli. Sexaginta ſicli faciebant minam aut mnam Hebræorum.

Libra Pariſina habet ſexdecim uncias, uncia octo, ut aiunt, groſſos; groſſus tres denarios, ſive 72. grana; denarios 24. grana: ita uncia habet 24. denarios; libra verò 128. groſſos, & grana 9216. In officinis tum monetariorum, tum cæterorum artificum auri fabrorum non uſurpatur vox iſta libra. Marcam appellant octo uncias.

Olim pecunia non numerabatur, ſed ponderabatur. Utebantur veteres metallo non ſignato, ita ut primis temporibus pondera & nummi non diſtinguerentur. Apud Romanos as fuit primùm nummus, pondo unius libræ. De pondere autem librali aſſis poſtea detractum eſt, & factus eſt vilis nummus. Aſſis verò partes erant triens & quadrans. Romani nummis argenteis uti cœperunt ſub Servio rege. Uſitatior ex illis fuit ſextertius, valens duos aſſes cum dimidio, ſive duas libras æris cum ſemilibra; indè appellabatur ſextertius, quaſi ſemitertius: ſicut Græci dicunt τρίτον ἡμιτάλαντον pro duo talenta cum dimidio.

Denarius quoque nummus argenteus valebat decem aſſes æreos, undè nomen habebat; ita quatuor ſextertios: ſed non idem ſemper fuit denarii pondus.

Viri

Viri periti volunt sub Consulibus ponderosiorem fuisse, ita ut septem denarii æquarent pondus octo drachmarum Atticarum, quæ faciebant unciam Romanam; & sub Cæsaribus imminutum fuisse pondus denarii, & æquatum drachmæ, sic octo denarios pariter & octo drachmas fecisse unciam Romanam. In tributum pendebantur à devictis gentibus denarii, in quibus expressa erat imago Cæsaris, de quo nummo fit in Evangelio mentio.

Drachma erat nomen usitatissimi nummi apud Atticos. Pars erat octava unciæ Romanæ, ut modò dictum. Mina etiam species nummi apud Atticos, erat centum drachmarum. Talentum Atticum valebat sexaginta minas, sive sex mille drachmas.

Ponderum nomina eadem erant ac nummorum apud Hebræos, ut diximus. *ScheKel*, siclus, illis idem sonat quod Latinis *pondus*, nomen etiam, ut diximus, nummi, qui à Græcis dicitur στατήρ *stater*, à verbo ἱστάναι, quod idem est ac *ponderare*. Si quidem siclorum frequentior usus esset, quoties non exprimitur species nummi intelligi debet siclus. Sic cùm dicitur triginta argenteis Christus venditus, de triginta siclis argenteis fit sermo. Formam veteris sicli exprimendam curavimus (*Tab. IX.*) Præfert ex una parte vasculum, quod creditur repræsentare urnulam qua Manna servabatur juxta Arcam fœderis, cum hac inscriptione *siclus Israel* literis Samariticis, quibus ante captivitatem Babylonicam Judæos usos fuisse observaturi sumus suo loco. Ex altera parte nummus ille exhibere videtur virgam Aaronis florentem, circa quam literis pariter Samariticis legitur hæc inscriptio *Jerusalem sancta*.

Chicar quod Græci & Latini Interpretes reddunt Talentum, primùm massa erat rudis. Pretium ejus ex cap. 38. Exodi colligitur fuisse ter mille siclorum; cùm enim constet capitatim fuisse solutum à singulis Israe-

Nummorum veterum inte[r] comparatio eorumque Paris[iensibus] Ponderibus æstimatio

Talentum Hebrœorum	Mina, siue Mna Hebrœum	Vncia Romana.	Si[...] S[...]
		1	
	1	30	
1	50	1500	3[...]

Iſraelitis per annos ſingulos dimidium ſicli, loco autem allegato dicat Moyſes ſexcentum millia hominum ſolviſſe centum talenta, liquet ſexcenta millia ſemiſiclorum valere centum talenta, ex quo conficitur ter mille ſiclos pares eſſe uni talento.

Res noſtra nummaria tot mutationibus ſubjacet, ut de illa vix ſtatui poſſit aliquid certi, quo pretium ejus definiatur in multos annos. Nummorum enim noſtrorum pondus, forma, valor, nomina etiam ſubinde mutantur, ut nullum operæ pretium ſit nummos, qui nunc in uſu ſunt, recenſere. Etenim cùm hæc quæ ſcribimus in lucem prodibunt, forſan nova moneta cudetur, veteris interdicto uſu. Quæpiam tamen via ineunda eſt qua ad noſtrates nummos, hoc eſt, ad notum valorem revocare poſſimus antiquorum nummorum nomina, id eſt, ſic comparare poſſimus veteres nummos cum noſtris, ut quæcumque mutatio accidat rei monetariæ noſtræ, certo æſtimari poſſint veteres nummi.

Ratio ponderum & nummorum uſitatorum apud Romanos cum iis quibus uterentur Græci, nota eſt ex auctoribus Græcis & Latinis, qui iſtam rationem definiunt. Nec etiam ignorari poteſt valor nummorum Hebræorum reſpectu ad nummos Græcorum & Romanorum, ſiquidem Joſephus & B. Hieronymus adſtruant ſicli pondus fuiſſe ſemiunciæ Romanæ; quod liquet ex Evangelio in quo ſemiſiclus, nempè tributum illud quod, ut ſupra dicebamus, capitatim ſolvebatur, appellatur didrachmos, hoc eſt, nummus valens duas drachmas; nam ſic integer ſiclus erat quatuor drachmarum. Suprà autem vidimus unciam Romanam valere octo drachmas, & ideò ſemiunciam quatuor drachmas. Indè, inquam, ſemiſiclus Hebræus appellatur didrachma à Matthæo (*cap.* 17.) ibi enim ſermo eſt de tributo dimidii ſicli, quem ſinguli Judæi ex lege tenebantur annuatim pendere, primùm

Tabernaculo, deinde Templo, hoc est, Deo. Qua ergo lege Christus se non teneri demonstrabat; Reges enim, aiebat, non solent exigere vectigal à filiis, qui ideò immunes sunt. Ut autem dimidius siclus duas drachmas valebat; ità siclus integer quatuor drachmas: quapropter in eodem loco Matthæi dicitur Christus pro se & Petro staterem dedisse, id est, integrum siclum. Stater enim Græcis idem sonat quod Hebræis siclus, ut diximus.

Animadvertendum est Alexandrina pondera duplo majora esse Atticis, ut Varro disertè testatur. Hinc septuaginta Græci Bibliorum interpretes, quos Alexandrinos fuisse quidam conjiciunt, saltem Alexandriæ versionem suam cuderunt, siclum non tetradrachmum, sed didrachmum interpretantur; quod non faciunt Evangelistæ, neque Josephus. Eadem de caussa Philo, qui Alexandrinus esset, semisiclum non appellat didrachmum, sed unius drachmæ facit. Hæc cùm non adverterent nonnulli, commenti sunt duplicem fuisse siclum, unum sanctum quatuor drachmarum, & communem alterum duarum drachmarum. Sicli quidem examinandi præcipiuntur juxta siclum Sanctuarii, non quod alter esset siclus profanus, alter sanctus; verùm sic loquitur Scriptura, quia in sanctuario servarentur vera & prima pondera, quæ norma essent & lex omnium ponderum.

Omnes veteres nummi indè sine multo negotio æstimantur & componuntur inter se, quoniam notum quota pars essent libræ. Sed & valor eorum respectu nostræ apertus est, si quidem experimentis & ratiociniis, quæ modò proposuimus, innotuerit unciam nostram Parisiensem majorem esse Romana triginta novem granis cum $\frac{1}{5}$. Ita eò res redit, ut expendamus pondus nummorum qui nunc sunt in usu probato; si quidem noto pondere veterum nummorum, facilè erit dignoscere horum cum nostris

num-

nummis rationem. Verùm ne in calculis subducendis error subrepat, advertendum est, sive egestate, sive avaritia, aliquando etiam de publicorum nummorum pondere aliquid detractum esse, vel alienam materiam admixtam. Hoc contigisse nostro solido experimur, quod primum erat solidum de argento, sive nummus erat totus argenteus, qui postea ita ære permixtus est, ut abierit in nostrum usualem solidum. De justo nummorum valore nihil ergo statui potest, nisi ratione sic inita, ut supponatur nec alienam materiam admixtam, nec justo pondere minores fuisse; quod verum est de nummis Israelitarum: religio enim vetabat deterere eorum pondus, aut materiam corrumpere.

Non ita est de nostris nummis: præterquam quod non semper aurum sic excoquitur, ut perfectè purum sit, possunt in eo esse diversi puritatis gradus, quos viginti quatuor distinguunt auri fabri, & caractas appellant. Verbi causa, cùm de nummo aureo dicunt 22. caractas habere, significant duos tantùm gradus, sive duas partes ex viginti quatuor in eo esse materiæ inferioris. Quo autem valor auri exquisitiori ratione significent, iterum caractam subdividunt in duas partes, in quatuor, in octo, in sexdecim. Ita nummus defæcatus usque ad 23. caractas & $\frac{1}{2}$, dicitur quadragesimam sui partem tantum habere ex aliena materia.

Similiter diversi gradus notantur in argento, ut si ære temperatum sit, valor ejus declaretur. Purum argentum artifices in duodecim denarios dividunt. Ergo cùm significant argentum verè purum esse, ad duodecim denarios excoctum dicunt, ut scilicet nulla aliena materia supersit; ad undecim verò, cùm ita ære temperatum est, ut pars ejus duodecima ærea sit, non argentea. Denarius quatenus pondus est, ut vidimus, dividitur in 24. grana: singula grana in

duas, in quatuor, in octo partes. Argentum quod undecim denariorum est, granorum verò duodecim, amisit vigesimum quartum suę puritatis gradum.

Hæc de absoluto valore cujusque metalli. Expendendus autem valor ejus relatus ad aliud metallum. Pendet ille ex raritate vel abundantia hujus metalli; sæpè sæpiùs ex lubitu Principum. Olim Romæ ratio auri ad argentum ea fuit, quam numerus quindenarius habet ad unitatem; aliis temporibus, illa quæ est inter unum & decem. Ita hoc-ce sæculo hæc-ce ratio non semper eadem statuta est. Anno 1641. sub Ludovico XIII. aurum se habebat ad argentum ut 13. $\frac{1}{2}$ ad 1. hæc autem ratio immutata fuit anno 1656. & eodem pretio argenti servato, auri auctum; sic auri ad argentum ratio ea evasit quæ est inter 1. & 14. $\frac{15}{16}$

Non minùs mutationibus subjacet pretium æris, quo libra Turonensis constare videbatur; ut diuturnam operam ille non præstet, qui hoc, exempli causa, anno quo hæc scribo, velit exprimere moneta nostra valorem nummorum antiquorum, definiendo quot libras Turonenses hic & ille nummus antiquus valeat. Restat itaque ut quoniam pondera non mutantur, supponentes justum pondus suum habuisse veteres nummos, nec ex impuro metallo cusos, definiamus quale esset pondus illorum expensum ad nostratia pondera. Quot libras sive quot marcas auri, exempli causa, ponderaret talentum Hebræum: aurei autem & argentei idem erat pondus apud Hebræos; ita de aliis nummis eorum. Utemur ratione, quam supra notavimus, unciæ Romanæ ad Parisiensem: si quis autem noto pondere alicujus vetusti numismatis, aveat exprimere moneta nostra valorem ejus, mentem advertat ad pondus nostræ monetæ quale definitum est regiis edictis. Comparet, verbi gratia, siclum Hebræum argenteum semiunciæ Roma-

Romanæ, & ideo 268. $\frac{1}{7}$ granorum cum nummo argenteo ſcutato qui 512. granorum, vel cum dimidio iſto eodem nummo 256. granorum, ſtatim agnoſcet ſiclum paulò plus quàm iſtum dimidium nummum ponderare, ſcilicet duodecim granis. Drachma erat pars octava unciæ Romanæ ſive 536. granorum noſtratium; ideò drachma conſtabat 67. granis: quarta autem pars ſcutati argentei ponderat 128. grana; ita drachma accedit ad dimidiam partem quartæ partis ſcutati argentei. Hìc præponimus pondus nummorum nunc uſitatiorum in Europa, ut ſi ad exteros perveniat noſter libellus, uti poſſint calculis noſtris.

De valore ſive pondere nummorum æreorum ut aliquis ſermo fiat, primùm obſervabimus nummos æreos ſcripturæ exteros fuiſſe; utebantur enim Hebræi nummis ex argento vel ex auro. Cujuſque metalli valor pendet, ut dictum eſt, ex raritate vel copia ejus. Olim denarius Romanus, qui argenteus erat, æquabat pretium decem aſſium æreorum, ſive tantum erat pretium ejus quantum decem librarum ærearum; cùm ergo denarius ille paris eſſet ponderis ac drachma, aut paulò ponderoſior, ſtatuimus enim ſeptem denarios facere unciam Romanam, una libra Romani argenti conſtabat 84. denariis Romanis. Itaque denarius ſive pars octogeſima quarta libræ argenteæ, cùm valeret decem libras æris, par erat pretio 840. ſeptimis partibus unciæ æreæ, quem numerum decem libræ æreæ continent. Sic ratio argenti ad æs tunc temporis erat eadem ac inter hoſce duos numeros 1. & 840. quæ ratio demonſtrat magnam copiam æris fuiſſe per reſpectum ad argentum. Una enim marca argenti ſive octo unciæ argenti ante aliquot annos, cùm pretium argenti nondum auctum eſſet, permutabatur cum ſexaginta libris æris, id eſt duæ marcæ, ſive una libra argenti

ejusdem valoris erat ac centum viginti libræ æris; Sic ratio argenti ad æs non alia erat quàm quæ est inter 1. & 100. Igitur olim Romæ ferè octies æs vilius erat quàm nunc in Gallia. Quare non mirum si as Romanus, licet libralis, etiam vilis nummus diceretur. Quidquid de pretio uniuscujusque dicetur, non difficile erit accommodare alteri. Jam verò ex iis quæ modò dicta sunt, colligendo quot granis v. c. ponderet nummus scutatus integer, deprehendetur quis fuerit valor sicli Hebræi per respectum ad nummum scutatum. Aliter nostros calculos subducere non potuimus, ut in sequentia sæcula prodesse possint, donec libra Parisiensis immutata stabit. Quoad nummos æreos, sufficit scire quòd si eadem tunc esset copia æris quæ olim fuit, assem non multo extra octo denarios æstimandum; ita triens, & ideò magis quadrans vilissimus nummus erat. Sed valorem æris non possumus certò statuere. Pretium ejus subinde mutatur, augetur, minuitur. Assis verò vilis nummus erat, si comparetur ad argentum. Non ita est autem, si referatur ad æreos nummos nostros. Nam vetusti, quorum usus erat apud Romanos, ponderosiores sunt nostris æreis nummis. Veteres asses Romani non pauci reperiuntur; sed sive ætas, sive ærugo detriverit, omnes pondere inter se differunt. Plurimos habet Bibliotheca ornatissima regalis Abbatiæ sanctæ Genovefæ. R. P. Nicolaus Sarebource hujus-ce Bibliothecæ præfectus, mihi rem gratam facturus, quinque veterum assium pondus exquisitis lancibus exploravit. Primus, ut ad me rescripsit, ponderat undecim uncias, uno grosso, cum quinquaginta quatuor granis. Secundus octo uncias, cum tribus grossis. Tertius octo uncias, cum quinque grossis, & triginta octo granis. Quartus octo uncias, cum sex grossis, & triginta octo granis. Quintus sex uncias, cum sex grossis, & sex granis.

Igitur

Igitur assis non vilis nummus censeri potest, nisi per respectum ad argentum, & eo tempore quo magna erat raritas argenti; nam ad minimum ponderabant semilibram nostratem; & ideò ratione ponderis sui & materiæ semilibram Turonensem valuissent.

Pondus nummorum sive aureorum sive argenteorum, quorum in Europa usus frequentior est.

Ludovisius aureus (*un Luigi d'oro*) ponderat 5. denariis 6. granis, sive 126. granis; ita dimidium ejus 2. denariis 15. granis vel 63. granis.

Ludovisius argenteus (*un Luigi d'argento*) 21. denariis 8. granis sive 512. granis. Ita dimidium ejus 10. denariis 16. granis vel 256. granis; & quarta pars ejus 128. granis.

Nummus aureus Hispanicus, *pistole d'Espagne* (*Doppia di Spagna*) 5. denariis, 6. granis, sive 126. granis.

Nummus argenteus Hispanicus, *piece de huit reales* (*Piastra d'otto Reali*) 21. denariis, 8. granis, sive 512. granis

Nummus aureus Anglicus, *le noble à la rose* 6. denariis; sive 144. granis.

Alius nummus aureus Angliæ dictus *Guinee* (*una Ghinea*) ferè 157. granis & ½.

Nummus Anglicus argenteus *Skelin* 4. denariis 12. granis, sive 108. granis.

Nummus argenteus nunc usitatior in Anglia, *l'ecu moderne* (*lo Scudo moderno*) paulò plus quam 585. granis.

Nummus aureus, *Real de Plandre* (*un Reale di Fiandra*) 1. uncia, 1. denario, 8. granis, sive 608. granis.

Nummus aureus, *Reale de Flandre*, 1. uncia, 1. grosso, sive 600. granis.

Nummus aureus, *Patagon de Flandre* (*Pattacone di Fiandra*) 22. denariis, sive 528. granis.

Dalles au lion, 21. denariis, sive 504. granis.

Nummus aureus Italiæ *Pistole* (*una Doppia*) Romæ, Bononiæ, Mediolani, Venetiarum, Florentiæ, Sabaudiæ 5. denariis 4. granis, sive 124. granis.

Nummus aureus, *Ecu*, (*uno Scudo*) Romæ, & in pluribus urbibus Italiæ, Venetiis, Genuæ, in Sabaudia, apud Coloniam Allobrogum usitatus 2. denariis, 14. granis, five 62. granis.

Nummus argenteus in Italia usitatus dictus, *Ducatone* 1. uncia, 1. denario, sive 600. granis.

Ducaton d'Avignon, 1, uncia, sive 576. granis.

Piece du Pape d'Avignon, ou *Julle* (*Piastra del Papa d' Avignone*, *ovvero un Giulio*) 2. denariis, 9. granis, five 57. granis.

Ducats d'or (*Ducato d'oro*, *ovvero Ongaro*, *o Zecchino*) Imperii, Hungariæ, Venetiarum, Sabaudiæ, & Provinciarum fœderatarum, & Turcarum, 2. denariis 17. granis, sive 65. granis.

Decet autem animadvertere, nummos Gentium diversarum, licèt æqualis ponderis, non ideò ejusdem esse valoris, quia plus vel minùs inferioris materiæ permixtæ habent.

His observatis, si quis velit æstimare, verbi gratia, valorem sicli; quoniam pondere nostro pendeat 268. granis cum $\frac{1}{5}$ unius grani, hoc est, cum una parte, quales quinque continet unum granum, quod hic semel advertant, qui artem numerandi non percallent. Indè, inquam, quisque facilè deducet siclum paulò ponderosiorem esse quàm nummum, quem appellamus *demi-ecu* (*mezzo scudo*) qui ponderat 256. granis. Ita de quocumque altero veteri nummo, cujus valor sic cognoscitur, noto pondere ejus. Tum & licebit æstimare pretium cujusque rei, & illud moneta nostra exprimere. Etenim quoniam talentum

lentum Hebræorum ponderabat ter mille ſiclis, ſequitur ponderaſſe 174. marcas, 4. uncias, 7. groſſos; ſi multiplices 268. grana cum quinta parte unius grani, quod eſt pondus ſicli, per 3000. Noſtra autem moneta facile eſt exponere valorem talenti ſive argentei, ſive aurei. Nam ſcimus pondus noſtri ſcutati argentei 512. granorum, & ex una marca argenti confici novem tales ſcutatos. Itaque neceſſe eſt talentum Hebræum argenteum valere 1571. ſcutatos noſtrates argenteos, cum 248. granis, quæ paulò deficiunt à dimidio ſcutato 256. granorum.

Pondus cujuſque baſis argenteæ tabularum Tabernaculi erat unius talenti: tales erant centum baſes; quæ igitur ponderabant 17460. marcas, 7. uncias, 4. groſſos, ſive valebant 157146. ſcutatos cum 238. granis. Similiter licet æſtimare valorem talenti aurei, & rei cujuſque ponderantis talentum. Etenim cùm ex marca auri cudantur 36. Ludoviſii, ſive piſtolæ Hiſpanicæ, ſive pondus marcæ par ſit 36. talibus nummis cum $\frac{4}{7}$ talentum autem ponderet 174. marcas 4. uncias 7. groſſos, æquabit pondus 5686. Ludoviſiorum aureorum ſive piſtolarum cum 36. granis & $\frac{1}{7}$ Candelabrum conflatum fuerat ex talento auri; ita tantus erat valor ejus. Ergo mirum eſt, licet tabernaculum paratum fuerit in deſerto ab Iſraelitis profugis & exulibus, tanta tamen tum auri, tum argenti copia abundaſſe.

Ne cuipiam ſit difficilis uſus tabularum, addam omnes cellas horizontales in tabula quæ inſeritur huic xv. capiti continere parem valorem, ſicut perpendiculares pondera ejuſdem nominis. Ita uncia Romana par eſt duobus ſiclis, 7. denariis, 8. drachmis, 32. ſeſtertiis, 40. ghera, denique 536. $\frac{1}{5}$ granis. In cellulis verò perpendicularibus quibus præſcribitur nomen illud *uncia Romana*, unciæ ſunt: in prima cella *una uncia*, in ſecunda inferiori 30. *unciæ*, in ter-

tia 1500.

tia 1500. unciæ. Ita de tabula ſequentis capitis. Denique ſciendum pondera apud Hebræos non fuiſſe ex metallo, ne ærugine deteri poſſent, & ſic leviora fieri; quod lucem affert huic-ce Proverbiorum loco, (*Cap.* 16. *v.* 11.) *Pondus & ſtatera judicia Domini ſunt, & opera ejus omnes lapides ſacculi*, nempe judicia ejus omnibus ponderibus expenſa ſunt.

CAPUT XVI.

De menſuris cavis & longis, de quibus in Sacra Scriptura fit mentio.

EOdem experimento quo nobis patefacta eſt ratio veterum ponderum, aperitur via ad æſtimandas veteres menſuras cavas & longas; verbi cauſa, cognita ratione libræ Romanæ cum Pariſienſi, deprehendi poteſt capacitas Romanorum vaſorum cum noſtris. Ex allegato enim ſupra Fannio ſcimus aquam, cujus capax eſt amphora, ponderaſſe 80. libras Romanas, congium qui pars eſt octava amphoræ, cepiſſe 10. libras aquæ, & ideò ſextarium partem ſextam congii, 20. uncias, quæ viginti unciæ pondere Romano, pares ſunt ex calculo ſuperiori 18. unciis ponderis Pariſienſis cum $\frac{5}{9}$ hoc eſt uni libræ Pariſienſi cum duabus unciis, & $\frac{5}{9}$. Cùm itaque experiamur aquam, cujus hemiſextarius noſter Pariſienſis capax eſt, ponderare octo uncias noſtrates, chopinam 16. & pintam 32. indè capacitatem veterum vaſorum æſtimare poſſumus.

Alia via ſcrutari poſſumus ipſam veterum vaſorum capacitatem per reſpectum ad noſtra vaſa. Conſtat auctoritate Fannii amphoram Romanam, cùm ſic conflabatur in formam cubi, cujus latera eſſent unius pedis Romani, tunc fuiſſe capacem aquæ, cujus pondus eſſet octoginta librarum Romanarum, quæ juxta priores

Biblioteca Nazionale V. E. III
NAPOLI

Vasorum Hebræorum ... nostroru
Comparatio, et eorum Ca...
Vasis Parisinus æx...

...quātertia ...sextarii ...bici 4 $\frac{21}{32}$
...s, et paulo ...emisextrā ...llices 18 $\frac{5}{8}$
...opina, et ...i – Siue ...bici 74 $\frac{1}{2}$
...opina, et ...1 $\frac{1}{6}$ Siue ...ci 134 $\frac{1}{10}$
...hopina, et ...arii – Siue ...ubici 223 $\frac{1}{2}$
...emisextam ...llices ...7
...Copina, ...rius 1 $\frac{3}{4}$ ...Cubici 1341
...t Homisex- ...s Cubici

Chomer siue Corus	Bathus Epha Amphora	Seah siue Satum	
		1	
	1	3	
1	10	30	

...Luciani sculp.

priores calculos pares sunt libris Parisiensibus 55. & 14. unciis. Undè deducimus quæ sit ratio pedis Parisiensis cum Romano. Etenim aqua vasis cubici, cujus latera sint unius pedis Parisiensis, ponderat circiter 70. libras Parisiensas; alii enim pondus illud esserunt diligentia adhibita deprehendisse levius, nempe 69. librarum cum novem unciis. Alii verò majus faciunt scilicet 71. librarum cum aliquibus unciis. Ita ut necesse sit pedem Parisiensem majorem esse Romano, quoniam vas illud cubicum quod constituit, majus sit vase cubico, cujus latera sint unius pedis Romani. Horum autem numerorum 55. librarum 14. unciarum, & 70. librarum radices cubicas, arte quam norunt Arithmetici extrahendo, reperitur una ferè duodecima parte pedem Parisiensem majorem esse pede Romano: scilicet pedem Romanum constare undecim pollicibus, quales pes Parisinus duodenos habet. Ab hoc-ce numero non multùm discedit mensura pedis hujus-ce Romani, qui in vetustis monumentis expressus est, puta in tumulo T. Statilii, qui est 10. pollicum & 11. linearum, quales duodecim pollex Parisinus habet cum $\frac{1}{10}$ lineæ, id est, decima parte lineæ. In tumulo Cossutii per expressus habet pariter decem pollices, undecim lineas cum $\frac{1}{2}$ lineæ, ideò visum est nobis longitudinem veteris pedis Romani statuere undecim præcisè pollicum, sive minor sive major fuerit.

Pes cubicus, hoc est, vas cujus latera sunt unius pedis, continet, ut experimento discimus, pintas 36. quas singulas diximus ponderare 32. uncias. Hi duo numeri 36. & 32. per se multiplicati efficiunt 1152. uncias, & ideò 72. libras, quales quæque constat 16. unciis. Ita aqua pedis cubici non tantum 71. sed 72. libras nostrates continere censendum esset; sed est advertendum tunc aquam pintæ ponderare 32. uncias, cùm pinta sic impletur, ut paulùlum surgat aqua.

Quid-

Quidquid ſit, ſine periculo erroris reformidandi ſic ęſtimari poteſt capacitas veterum menſuratum (*Tab. X.*) Proponendum eſt ſibi ante oculos vas cubicum unius pedis noſtratis, ſimul & alterum vas pariter ſimile cubo, cujus latera ſint unius pedis Romani. Amphora, ut vidimus, erat cubus; cujus pars octava appellabatur congius; vas etiam ſimile cubo, cujus latus erat media pars lateris amphoræ, ſive ſemipedis Romani. Notum eſt probatis experimentis hemiſextarium Pariſienſem habere 12. pollices cubicos, chopinam 24. pintam 48. Quapropter cùm pes Pariſienſis contineat 12. pollices, quales pes Romanus non plus ferè habet quàm 11. ut ſtatuimus; ideò vas cubicum pedis Pariſienſis quod habet 1728. pollices cubicos, majus erit vaſe cubico unius pedis Romani, ſive amphora quæ tantùm contineret 1331. pollices Pariſinos. Sic facilè capacitas vaſorum Romanorum componi poteſt cum capacitate vaſorum noſtrorum. Simul & ratio cognoſcitur quæ ſit inter menſuras longas veteres & noſtras, quoniam nota ſit ratio pedis Romani cum Gallico.

Jam enumeremus diverſas menſuras veterum, initium ducentes à cavis, id eſt, à vaſis. Præcipuum vas apud Romanos erat amphora. Capiebat illa duas urnas, par tribus modiis, quibus res arida, ſive fruges menſurabantur. Urna habebat quatuor congios. Sexta pars congii dicebatur ſextarius, ſextarii pars media hemina. Apud Græcos metreta erat vas reſpondens amphoræ Romanæ; ſed illam ſuperabat una urna. Chus Græcorum idem erat ac congius Romanus. Cotyla par cenſetur heminæ. Medimna utebantur Græci ad menſurandas fruges.

Quam inter ſe habeant rationem menſuræ Hebrææ cavæ luculenter explicat Scriptura; *chomer*, qui redditur *corus* in Bibliis Latinis, vas erat capaciſſimum, cujus pars decima dicebatur Epha, æqualis batho, niſi quod

batho

batho liquores mensurabantur, sicut epha fruges.

Seah, sive satum erat tertia pars bathi sive epha.

Hin, media pars sati. Gomor, ut Græci efferunt, Hebræi verò *omer*, quod ergo vas aliqui confundunt cum chomer propter viciniam soni, pars erat decima mensuræ epha, cabus sexta pars sati. Log quarta pars cabi erat. Sexdecim quartarii æquabant cabum; sic quartarius pars quarta mensuræ log.

Non ita facile est dijudicare quæ fuerit Hebræarum mensurarum ratio ad mensuras exteras, videlicet Græcas & Romanas, & ideò ad Gallicas. Cùm ex antedictis via pateat qua verum valorem Romanarum mensurarum, tum cavarum, tum longarum assequi possumus; Græcarum autem cum Romanis ratio nota sit ex veterum authorum testimoniis, si Græci interpretes Bibliorum eam curam adhibuissent, ut vel unam sive cavam sive longam mensuram in Scripturarum fonte celebratam æquassent alicui mensuræ vel Græcæ vel Romanæ, res confecta esset. Dixi, sive cavam sive longam; ex illa enim altera æstimari potest. Verùm longè abest ut eam adhibuerint diligentiam. Exemplis evincere possem peccasse ea in re, non ferenda negligentia, quæ exempla protuli in libris de Templo, ubi diligentiùs disserimus de veterum mensuris. Eo in loco diximus Josephum scatere erroribus, fortè propriis, quorum ipse author sit; certè alienis, nempe quos in ejus codicem induxit Librariorum oscitantia. Sic ille loquitur de cubito Hebræo, ut eum æqualem faciat Græco, qui paulò major est Romano. De vera autem cubiti Hebræi longitudine operæ pretium erit huc afferre quæ in allegatis de Templo statuimus ex non improbabilibus conjecturis; id enim quod intendimus non possumus assequi, nempe cognoscere capacitatem vasorum Hebræorum, nisi priùs nobis innotuerit Hebræus cubitus. Animadvertimus quoties Moyses de cubito sermonem fecit, non indicasse diversum à communi,

muni, qui in promiſcuo uſu eſſet, videlicet quo uterentur Ægyptii. Pauci numero advenerant in Ægyptum filii Jacob, ut potius accepiſſe modulos menſurarum ab Ægyptiis, quàm intuliſſe, pronum ſit credere. Saltem decuiſſet Moyſem, ſi alio cubito populares ſui, alio Ægyptii uterentur, de diſcrimine monere; quod feciſſe videtur Ezechiel, alloquens Judæos captivos, qui inter Babilonios verſabantur, non eodem utentes cubito. Sed non tam Ægyptii quam ipſe Noe haberi poteſt author determinati cubiti: quando enim paravit illam ingentem arcam niſi definitam menſuram adhibuiſſet, non potuiſſet ædificium illud compingere. Non, inquam, partes quibus conſtabat ſibi invicem cohærere potuiſsent, ad certam menſuram non porrectæ vel contractæ. Si quidem verò Moyſes modò egreſsus ex Ægypto, dum Tabernaculi fabricam deſcribit, cubitum nominat, nec dicit majorem aut minorem Ægyptio, qui innotuerat Iſraelitis, quorum labore tot tantaque monumenta conſtructa fuerant, jure concludimus eundem fuiſſe, ſaltem hac-ce Moyſis ætate. Reſtat ut videamus an labentibus ſæculis huic detractum ſit vel additum.

Primùm niſi aliquo ſcripto vel monumento appareat mutatam cubiti Ægyptii longitudinem, hodiernum antiquo parem credere eſt. Etenim adigebat Ægyptios neceſſitas, ut ſine ullo additamento, vel detrimento ſervarent eandem cubiti menſuram; nam cubitalibus intervallis notata illa menſura erat, qua definiebantur Nili incrementa, in Niloſcopis puteis, vel in columnis marmoreis quibus incrementa Nili menſurabantur. Sic fiebat ut cubiti menſura omnium ſubjecta oculis non imminueretur vel augeretur. Alioqui multæ turbæ exortæ fuiſſent in Ægypto, cum ſingulis annis omnes agrorum terminos Nilus limo obduceret, & ideò toties limites agrorum dimetiendi. Adjungam antiquarum Pyramidum dimenſiones

præ-

præcisè mensurari hodierno cubito Ægyptio: non solent autem Architecti mensuris imperfectis dimetiri ædificia quæ construunt. Apud Romanos certus pedum numerus definiebat mensuras ædificiorum; ita & cubitorum in Ægypto. In sacris Scripturis omnis dimensio certo cubitorum numero comprehenditur.

Grævius, Anglus sagacissimus, qui rem in Ægypto exploravit, asserit cubitum hujus-ce regionis, quem vocant *derah* esse partium 1824. qualium habet pes Anglicus, mille: Parisinus 1068. Sic ergo calculum ineo. Si 1068. valor pedis Parisini dat duodecim pollices, numerus ille 1824. valor cubiti Ægyptii, quot dabit pollices? Hunc numerum 1824. ut docet regula aurea, duco in 12. & factum hac-ce multiplicatione divido per 1068. quotiens divisionis dat 20. pollices, & illam fractionem $\frac{112}{267}$ æqualem quinque lineis cum $\frac{249}{267}$ id est, cum 249. partibus integræ lineæ, quæ in 267. partes divisa est. Itaque rotundioribus numeris utentes statuere possumus longitudinem cubiti Ægyptii viginti pollicum Parisinorum cum sex ferè lineis. Sed & has lineas negligimus, ut rotundiores sint mensuræ. Præterquàm quòd Hebræum cubitum his viginti pollicibus non majorem fuisse evincimus. Huic-ce longitudini congruunt ea omnia, quorum mensuras Scriptura exponit. Ergo licet conjicere nec multò longiorem, nec multò breviorem fuisse.

Vera longitudo cubiti Hebræi retegi etiam posset, si constaret de vera forma maris ænei, & cujus sententiæ standum, vel authoris librorum Regum, vel authoris Paralipomenorum, circa numerum bathorum quos caperet. Josephus opinatur mare æneum fuisse vas rotundum simile hemisphaerio: Alii cylindro, cujus latera recta sint & fundum planum. Scriptura liquidò dicit decem cubitorum fuisse diametrum ejus. Ex libris Regum capiebat duo mille bathos;

thos;

thos; ex libris verò Paralipomenorum ter mille bathos. Josephus adhæret authori librorum Regum, sive secutus est hodiernam lectionem horum librorum, definiens mare æneum cepisse duo mille bathos. Vase sphærico cylindricum majus est tertia parte: itaque si mare supponatur sphæricum, duo mille bathos contineat; vel si cylindricum, ter mille. Vir Geometra juxta has duas hypotheses deprehendet valorem bathi in formam cubicam redacti. Mihi videtur verisimilior sententia Josephi, qui statuit mare fuisse sphæricum, & cepisse tantùm duo mille bathos, juxta quam hyphotesim cujusque bathi in formam cubicam redacti latus est dimidii cubiti Hebręi, & ideò decem pollicum Parisinorum. Bathus & Epha quoad capacitatem non differebant: ita cùm cujusque latera essent decem pollicum, tota capacitas erat mille pollicum, saltem non multò major.

Pes cubicus Parisiensis, sive vas cubicum, cujus latera sint pedis Parisini, hoc est, duodecim pollicum, continet 1728. pollices. Pes verò cubicus Romanus, cùm simplex definitus sit undecim tantùm pollicum, habet solummodo 1331. pollices Parisinos. Ad pollicem cubicum Parisinum, cujus formam hìc expressam vides, revocavimus omnes veteres mensuras. Pinta autem Parisiensis est quadraginta octo talium pollicum. Attamen pinta quæ in domo publica Parisiensi asservatur, dicitur continere tantùm pollices cubicos 47. $\frac{2}{7}$ vulgò supponitur, habere quadraginta octo præcisè, & tot habere deberet; nam in sextario numerantur pintæ octo, & triginta sex sextarii in dolio, vulgo, *le muid* (*la botte*); ita in dolio sunt 288. pintæ. Dolium autem habetur æquale octo pedibus cubicis; undè necessariò pinta quadraginta octo pollicum cubicorum esse debet; ergo chopina dimidium pintæ est 24. pollicum cubicorum, & hemisextarius dimidium chopi-

næ

næ duodecim similium pollicum. Hisce fundamentis nituntur calculi, quibus æstimamus capacitatem vasorum, quibus vinum & oleum mensurabantur.

Apud Hebræos, ut modò diximus, vas *bathus* mensura liquorum, & *epha* mensura rerum aridarum, non differebant quantitate, sed usu. Non ita est in Gallia. Ita vasa Hebræa, prout horum usus erat in dimetiendis liquoribus aut frugibus, æstimanda fuere vasis distinctis quibus Galli utuntur. Sed & illa vasa Gallica valdè ambigua sunt. Conveniunt tamen omnes in modio, quæ major est mensura frugum, *le muid de bled* (*moggio*) esse 12. sextarios, in sextario *duas heminas*, *deux mines* (*due mine*) in mina 2. *minots*, in uno *minot* (*mezza mina*) 3. bosellos, in bosello 16. *litrons* (*quartucci*) Ut ista ratio servaretur, ædiles præscripserunt cuique vasi certam altitudinem & diametrum. Sed Geometræ peritissimi observaverunt has altitudines & diametros non convenire cum rationibus quæ supponuntur inter diversa vasa illa enumerata. Vir summæ peritiæ & diligentiæ, prout altitudinem & diametrum boselli statuerunt ædiles, reperit capacitatem ejus esse 644. $\frac{3}{7}$ pollicum.

72. Log faciunt unum bathum 1000. pollicum; ita log tredecim pollicum $\frac{1}{9}$ & major nostro hemisextario Parisiensi ferè duobus pollicibus cubicis.

Sex hin faciunt unum bathum; ita hin capax erat 166. pollicum & $\frac{2}{3}$ qui faciunt 3. pintas 1. hemisextarium cum 10. pollicibus & $\frac{2}{3}$

Bathus, ut multis argumentis ostendimus, non multò major erat 1000. pollicibus; quibus divisis per 48. pintas, quot habere una pinta supponitur, bathus continebat 20. pintas, 1. chopinam, 1. hemisextarium $\frac{1}{3}$

Vidimus corum censeri inter mensuras rerum liquidarum. Eadem erat mensura ac chomer; ita decies major epha, & ideo batho; qui cùm valeret vi-

ginti pintas 1. chopinam, 1. hemisextarium $\frac{1}{3}$ ergo corus capiebat 208. pintas 1. hemisextarium cum $\frac{1}{3}$.

Vix statui potest valor cabi, cum de ratione ejus cum cæteris vasis non constet. Si sit media pars omer sive gomor, cùm illud sit 100. pollicum, ut dicemus, quoniam omer decima pars epha 1000. pollicum, cabus erit 50. pollicum. Nostrum autem *litron* (*quartuccio*) faciunt pollicum 40 $\frac{2}{3}$: ita cabus par est 1. *litron* cum $\frac{1}{4}$

Bathus & ideò epha sunt 1000. pollicum; ita omer decies minor 100. ita vas illud capiebat circiter quantum tria vasa illa quæ *litron* appellamus.

Satum sive seah est tertia pars epha; ita 333. $\frac{1}{3}$ pollicum; ita paulò majus quàm semibosellus noster 322. $\frac{1}{2}$ pollicum.

Epha sive ephi est mille pollicum: Bosellus est 644. $\frac{2}{3}$, semibosellus 322. $\frac{1}{2}$, *semilitron* (*mezzo quartuccio*) 21. $\frac{1}{6}$ Tres illæ mensuræ Parisienses simul non faciunt plusquam 988. pollices. Ita deficiunt ab epha 12. pollicibus. Vidimus sive bathum sive epha vas esse paulò majus quàm 1000. pollicibus. Quapropter epha statuere possemus par bosello, semibosello, & litrone uno simul collectis.

Lethec, supponitur hoc-ce vas duplo majus vase epha. Sic æquale est tribus bosellis & duobus litronibus.

Epha pars decima est cori sive chomer. Igitur corus capiebat quindecim bosellos, cum semibosello, uno litrone, uno semilitrone, cum septemdecim pollicibus.

Longitudinum mensuras inter se comparantes, in memoriam revocare decet, ubique gentium proprii corporis partibus usos homines, ad longitudines dimetiendas, digitis, palmo, cubito, pede, passu. Palmus apud Romanos constabat quatuor digitis conjunctis. Palma autem distinguitur à palmo. Hæc enim

Nazionale
V. E. III
NAPOLI
Biblioteca

Veterum mensurarum Longarum inter Se, c… ratio, earumq juxta … ras Parisinas æstim…

Stadium	Calamus	Orgya	…us	Mensurarum nostrarum
				8 Lineæ cum $\frac{1}{4}$
			$\frac{2}{3}$	3 Pollices et 5 Lineæ
			2	10 Pollices 3 Lineæ
				11 Pollices
			$\frac{5}{1}$	1 Pes
			$\frac{9}{1}$	1 Pes 8 — Pollices et 6 Lineæ
				4 Pedes cum 7 Pollicibus
		I	$\frac{8}{1}$	6 Pedes.
	I	$1\frac{51}{72}$	2	10 Pedes cum 3 Pollicibus
I	$55\frac{110}{123}$	$95\frac{3}{72}$…		95 Saxpede… cum 2 pedib… et 11 Pollicibu…

enim definitur isto intervallo, quod est ab articulo manus ad extremum medium digitum.

Cubitus æqualis erat sex palmis, & ideò 24. digitis.

Pes continebat quatuor palmos, & ideò sexdecim digitos; ita cubitus æquabat pedem cum semipede. Passum sive gressum eam appellant intercapedinem, quæ est inter duos pedes hominis progredientis. Sunt qui alium simplicem passum, quem duorum pedum cum semipede faciunt, alium agnoscunt compositum quinque pedum.

Mille passus majores faciunt milliarium. Suprà statuimus pedem Romanum esse undecim pollicum Parisinorum.

Præter dictas mensuras Romanorum, Græci habent spithamam, quæ est extensio inter pollicem & minimum digitum expansos. Spithama est duodecim digitorum. Ita æqualis semicubito.

Stadium est spatium quod uno spiritu dicitur confectum ab Hercule. Vulgò definitur 125. passuum majorum.

Apud Hebræos mensurarum minima dicebatur *tophac*, nimirùm quatuor digitorum transversorum, sive conjunctorum. Talium digitorum duodecim dicebatur *zereth*, quæ mensura Græcis dicitur *spithama*. Latini interpretes duas illas mensuras tophac & zereth uno & eodem palmi nomine non benè exprimunt; diversæ enim sunt, ut una & eadem voce non possint significari.

Cubitus, quali Hebræi olim utebantur, erat 24. digitorum; ita semicubitus erat æqualis zereth.

Calamus babebat sex Hebræos cubitos 24. digitorum.

Chibrath erat spatium magnum, cujus quantitas non benè scitur.

Inter mensuras recensere possumus illud interval-

lum, quod appellari ſolet *ſabbati iter*. Ex Paraphraſte Chaldæo ad librum Ruth, & ex omnibus Doctoribus Judæorum, erat duorum millium cubitorum. Beatus Lucas in Actis dicit montem Oliveti remotum fuiſſe Hieroſolymis itinere Sabbati. Joſephus (*Lib.* 20. *c.* 16. *Antiq.*) in Græco codice Frobeniano iſtud iter facit quinque ſtadiorum; ſed non ultra 400. cubitos aſſignat ſtadio: ita quinque ſtadia faciunt tantummodo duo mille cubitos. Quapropter intelligendum eſt ſtadium Hebraicum; nam Græcum, ſive Latinum 125. paſſuum non facit, juxta ſententiam noſtram de cubito Hebræo, pluſquam cubitos 343. $\frac{3}{4}$.

Pes Pariſinus (*Tab. IX.*) continet duodecim pollices, ſicut pollex duodecim lineas. Sexpeda, ſive tòiſia, ut loqui mos eſt, conſtat ſex pedibus. Non alia apud nos menſura eſt conſtans. Quin etiam nec in omnibus regni provinciis eadem eſt longitudo pedis, qui regius dicitur, nec regiæ toiſiæ. Leuca nullum habet certum intervallum. Vulgò ſinguli gradus, ſive pars 360. ambitus terræ, ſtatuuntur viginti quinque leucarum. Induſtrii autem viri & Matheſeos periti deprehenderunt ſpatium ſingulorum graduum eſſe 570060. ſexpedarum ſive toiſiarum: quem numerum ſi dividas per viginti quinque, exurgent 2282. $\frac{10}{25}$ ita leuca Gallica, quales vulgò ſupponuntur viginti quinque uno gradu conſtaret 2282. toiſiis cum $\frac{10}{25}$ vel $\frac{2}{5}$ id eſt, cum duabus partibus toiſiæ in quinque partes diviſæ. Cognita ratione cubiti Hebræi cum pede Pariſino, & ideò cum pede Romano, facilè ſcitur valor cujuſque menſuræ Hebraicæ. *Digitus* Hebræus erat 10. Pariſinarum linearum; *tophat* ſive palmus minor 3. pollicum & 4. linearum; *zereth* 10. pollicum, *cubitus* viginti pollicum, ſive 1. pedis & 8. pollicum, *calamus* decem pedum; *ſtadium* Hebræum 111. ſexpedarum, ſive toiſiarum & 8. pollicum. Hæc animadvertere ſufficiat pleriſque,

quos

quos in apposita tabula perturbant fracti numeri, qui vitari non possunt.

Licet autem neminem lateat quæ sit mensura semipedis regii Parisini, nempe eam esse sex pollicum, & ideò nota sit longitudo pollicis, attamen expressimus in tabula, cum semipedis in sex pollices divisione. Pollex divisus est in duodecim lineas, quibus constat. Denique & lineam exhibemus, nempe duodecimam partem pollicis, cujus cubum exhibemus, videlicet molem quadratam, cujus latera sint unius pollicis; sed cave, lector, ne omnino fidas huic mensuræ. Usi quidem sumus Parisino pede, qui visus est justior; verùm charta cùm madefit, laxatur, contrahitur postea siccitate; ita linea expressa, & tota figura non servant primam mensuram. Sed hic peccari non potest errore notabili. Omnia quæ de mensuris veterum Hebræorum diximus, de harum inter se comparatione, & valore nostris mensuris expresso, vides lector collecta & expressa in tribus sequentibus tabulis. Siclum Hebræum excudi curavimus cum caracteribus Samariticis, & symbolis quibus ex utraque parte signabatur.

Finis Partis Primæ.

APPARATUS BIBLICUS, SIVE MANUDUCTIO AD SACRAM SCRIPTURAM.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

De Scriptura Sacra. Quibus nominibus insignitur Codex quo illa continetur. Sermo est divinus, quo nos Deus compellat. Non alius aquè certus est; & qui magis omnes dubitationis causas pracidat.

HACTENUS attigimus quæ quidem ad intelligendam Sacram Scripturam sunt necessaria, sed quasi extra illam posita. Nunc, ut ita loquar, interiora ejus, hoc est, ipsam adire juvat, quærendo de illa, quæ nisi in genere nota sint, speciatim clarè cognosci non potest. Ante omnia animadvertendum quibus nominibus appellatus sit codex, quo illa continetur. Testamentum dicitur, *διαθήκη*. Hoc ce Græco nomine Græci interpretes reddiderunt nomen Hebræum *Berith*, id est, fœdus, quod olim Deus usus Mose mediatore, & postea suo Messia Christo, cum hominibus iniit. Nuncupatus est idem codex *Bibliotheca sancta*, quia Libros sanctos complecteretur; & ideò etiam *Pandecta*, quod Græcum est nomen ejusdem significationis.

nis, Nunc vulgò appellatur *Biblia*; quod nomen prævaluit. Quocumque nomine appelletur, non multùm interest. Res quæ ipsam Scripturam spectant, sunt expendendæ, Quærendum, inquam, quid sit; an à Deo; quos scriptores habuerit; quo tempore & qua illi lingua scripserint: quæque enim lingua suos habet idiotismos, ex quibus statuendum de vero sensu Auctorum qui in ea lingua scribunt. Quærendum pariter, an certæ, an æqualis auctoritatis sint omnia illa volumina, quibus Biblia constant, quæ sacra appellantur; qui sint quorumque textus originales, vel à quibus in diversas linguas illi textus versi sint, & quando, Attinet & scire qua cura, qua fide ad nos pervenerint; quo in pretio, quibus in deliciis habita; qua religione viri pii illa legere, meditari, & eorum verba in opera vertere satagebant, pari amoris & venerationis affectu.

Ordo ergo postulavisset, ut partem illam secundam nostri Biblici Apparatus, imo totum Apparatum auspicati essemus ab eo quod primum de Scriptura Sacra expendendum videtur, an reipsa Sacra sit, & in quo cæteris hominum scriptis præstet; sed Christianis scribimus, quos obtundat qui rem, quæ illis constat, vellet fusiori adstruere oratione. Dicam tamen breviter, quòd hominibus qui facti erant ut consortio divino fruerentur (eo Adam innocens fruebatur in Paradiso,) nunc propter peccatum ab eo elongatis, id solatii restat, ut quando non datur Deum adire præsentem, Deus absens ipse dignetur literis suis eos compellare, quasi de cœlo ad nos scribens; quod eleganter dicit B. Augustinus (*In Psal.* 40.) *De illa civitate, undè peregrinamur, literæ nobis venerunt. Ipsæ sunt Scripturæ, quæ nos hortantur ut benè vivamus*. Hoc fecit utens lingua hominum quos afflabat, sive quorum ore nos allocutus est. Scilicet, Sacra Scriptura veluti Epistola est Dei, missa ad nos per

manus Prophetarum & Apoſtolorum, quæ ſuum auctorem ſatis prodit, fidem ſibi ipſa concilians, & rerum dignitate & majeſtate verborum. Secum cohæret, & priora poſterioribus in illa confirmantur; ſive, quæ refert noviſſimis temporibus impleta, vera eſſe oſtendunt, quæ aliis temporibus protulerat vaticinia.

Eorum quos habet auctores, integritas vitæ, etiam miracula ab illis patrata, demonſtrant nec deceptos illos, nec decipere voluiſſe. Denique horum ſcripta ad nos incorrupta perveniſse conſtat omnibus argumentis, quibus probari poſſit de quocumque ſcripto verè eum habere auctorem, cujus nomen præſcribit. Etenim, ut verbis utar Sancti Auguſtini (*Cap. 6. lib. 33. contra Fauſtum*) *Undè conſtat, libros qui inſcribuntur nomine Hippocratis, eſſe Hippocratis? Undè ſi quis hoc neget, nec ſaltem refellitur, ſed ridetur, niſi quia ſic eos ab Hippocratis tempore uſque ad hoc tempus, & deinceps ſucceſſionis ſeries commendavit, ut hinc dubitare dementis ſit? Platonis, Ariſtotelis, Ciceronis, Varronis, aliorum ejuſmodi auctorum, librorum, undè noverunt homines, quòd ipſorum ſint, niſi eadem temporum ſibimet ſuccedentium conteſtatione continua?*

Sed efficaciora ſuppetunt argumenta ad ſacri Codicis veritatem adſtruendam. Nullus liber ſcriptus eſt, de cujus veritate pluris intereſſet homines certos eſſe, nec pati ſibi illudi. Agitur enim in Codice ſacro de religione, & de moribus componendis, ut digni ſint perpetua felicitate. Codex, inquam, ille via vitæ eſt, in qua errare periculoſum. Summam Religionis continet: ideò diligenti cura aſſervatus, exſcriptus magna fide; ut nemo crediderit impunè poſſe aliquid ei detractum vel additum fuiſſe. Ne id contingeret, Deus providit; neque enim ſinebat, ut in errorem pernicioſum induceret liber, quo nos veri-

rita-

ritatem docere susceperat. Fraus latere non poterat; diu enim est, quòd homines in diversas partes scissi sunt, ad quas quisque rapere conatur verbum Dei. Clamitassent ergo falsarios, si vel minimum ab adversariis depravatum advertissent. Ita immutari non potuit, quin assereretur veritas ejus; dum sic & sic scriptum antiquitus, contendit ille qui arguit mutatum.

Addamus dictis, quod pluries descriptus sit Codex sacer, omnium manibus tritus, omnibus expressus linguis, ubique disseminatus, in omnibus locis & temporibus celebratus, allegatus ab innumeris scriptoribus. Igitur occultus error & perniciosus non potuisset irrepere in toties multiplicatos ejusdem Sacræ Scripturæ codices per totum orbem terrarum; & id fieri, nemine conscio, cùm assiduò oculis legatur, & teneatur memoria, & nullo reclamante, cùm tanti fiat. Amens sit, cujus mentem ea cogitatio subire potuerit, aut commentitium aut suppostititium librum esse pro vero, qui olim scriptus, nunc exciderit aut totus corruptus sit. Ipse sibi fidem adstruit codex Scripturarum; omnia enim, ut dixi, quæ continet, secum cohærent. Facta, gesta, quæ in eo narrantur, confirmantur omnibus antiquis & indubitatis monumentis; nec ulla re, nec verbis ullis potest mendacio argui, cùm *nemo scriptorum*, ut aiebat Vopiscus in Aureliano suo, *non aliquid mentitus* sit, *quantùm ad historiam*.

De Bibliorum scripto æquiùs & veriùs dici potest, quod in libro 1. de Oratore Tullius dicebat de scripto, quo primariæ leges Romanorum continebantur. *Fremant omnes licèt, dicam quod sentio, bibliothecas me-hercule omnium Philosophorum, unus mihi videtur XII. tabellarum libellus, si quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate, superare*. Sed pium obtundo lectorem, qui non eget hisce argumentis, volens sine

mo-

mora deduci in cognitionem libri, quem verè habet pro Dei verbo. Ut huic desiderio satisfaciam, notionem præmittam librorum omnium quos sacrum Volumen complectitur, noto enim generali argumento, sive non ignorata prorsus re, omnis qui de illa habetur sermo apertior est.

CAPUT II.

Enumerantur libri quibus constat sermo divinus, & cujusque libri brevis texitur historia.

BIblia Sacra complectuntur volumina Deo auctore scripta, quæ enarrant mundi creationem, lapsum primi hominum parentis, promissiones divinas de orituro hujus lapsus Reparatore. Donec autem iste reparator, qui Messias appellatur adveniret, alterius fœderis mediator, & legis æquioris lator futurus, iniverat Deus per manus Moysis cum Hebræis fœdus, cumulans eos beneficiis, dum parebant legi ejus, & eo cultu illi deserviebant, quem Moysi præscripserat. Interea Deus mittebat Prophetas, qui spem facerent adventus Messiæ. Prima pars Bibliorum, quæ continet ea quæ obtigerunt Hebræis, in adventus Messiæ typum, ideo appellatur vetus fœdus, continens historiam fœderis quod olim Deus iniverat cum Hebræorum progenie Israelitis; & sumitur pro testamento, quod ut vim habeat, mors testatoris, ut loquitur Paulus, necesse est intercedat. Idcirco novum fœdus potissimum dicitur *Testamentum*, quia morte Christi confirmatum est: sed nomen illud convenit & vetusto fœderi, quod & firmatum est morte animalium, quæ fuit typus mortis Christi. Sic Biblia dividuntur in vetus & novum Testamentum. Istud appellatur Evangelium, quia attulit bonum nuntium

Messiæ

Messiæ adventus, qui à creatione mundi expectabatur. Utrumque totum est de Christo, quem vetus pollicebatur venturum, novum advenisse affirmat, & hunc esse Jesum, natum ex Maria virgine. Instrumentum vel instrumenta, vel simpliciter, vel cum sacri ac divini adjectione etiam sancti Patres, ut Tertullianus, vocavere sacras Literas. Scilicet *instrumentum* vox est usitata apud Juris-consultos, qui sic appellant omnem scripturam, quæ in pactis, conventisque, ac rebus iis omnibus quas valdè certas, ratas, firmasque esse oportet, instruit ac docet attentiùs. Prima pars veteris Testamenti solet appellari ab Hebræis lex: legem enim Dei, quam Deus in monte Sinai dederat, habet; à Græcis *Pentateuchus*, quia scilicet quinque libros sive volumina continet, à *πέντε quinque* & *τεῦχος volumen*. Ex ordine enumerabo hos omnes libros.

Primum librum Bibliorum Græci interpretes *Genesim* inscripserunt (*γένεσις, generatio* seu *ortus*) quòd contineat creationem & originem mundi, cœli, terræ, hominum, animalium, plantarum, omniumque quæ visuntur. Hebræi verò *Beresith* à prima totius libri dictione suo more appellarunt. *Beresith* autem idem sonat ac *in principio*. Genesis non solum mundi ortum, sed & progressus, mirabilemque MMCCCLXIX. annorum Dei gubernationem ad obitum usque Josephi pertexit. Nempe narrat originem rerum omnium, lapsum primi hominum parentis; quomodo Abel à Cain fratre occisus sit, & ejus loco natus Adamo Sethus; Sethi progenies sancta fuit, & nomine filiorum Dei insignita; Cain verò impia, & nomine filiorum hominum notata est. Cùm matrimonio utrique juncti sunt, tunc prorsus humanum genus corruptum est; & hoc perdere statuit Deus, obruens terras diluvio universali, à quo tamen Noe cum tribus filiis servavit. Turris Babel,

voca-

vocatio Abraham, incendium Sodomorum, Isaaci nativitas, Abrahæ mors, matrimonium Isaaci, ex quo nati Esau & Jacob: quas uxores duxerit Jacob, ex quibus duodecim filios habuit; & inter eos Josephum, qui à fratribus suis venditus, postea eos liberavit à fame. Hæc omnia in libro Geneseos narrantur.

Secundus liber Græcè dicitur Ἔξοδος, id est, exitus, ab insigni liberatione filiorum Israel à servitute Ægypti; Hebraicè verò *veele semoth*, id est, *& hæc nomina*, à primis ipsius libri dictionibus nuncupatur. Continet autem duram populi Israelitici servitutem, ab ea liberationem, transitum per mare rubrum, divinæ legis promulgationem, structuram & erectionem Tabernaculi, concinnationem supellectilium ejus, dispositionem partium, quibus constabat, & approbationem Dei conspicuis signis. Complectitur historiam rerum quæ gestæ sunt per CXLV. annos, à morte Josephi ad erectum Tabernaculum. Exodus enarrat quibus portentis tandem Moyses vicerit pertinaciam Pharaonis, qui captivos tenebat Israelitas.

Tertius liber *Leviticus* dicitur, quia leges ferè ejusmodi complectitur, quæ *Levi* posteris Sacerdotio admotis injunctæ sunt divinitùs, ad obeundum publicum religionis cultum: nempè muneris Levitici dispositionem continet, leges quæ ad ceremonias & officium Levitarum pertinent; ut sunt holocausta, & reliqua sacrificiorum atque oblationum genera, ignis perpetuus, discrimen animalium mundorum & immundorum, indictio festorum dierum, promulgatio anni Jubilæi, & alia quàm plurima, notatu digna, quæ in populo Dei dicta, factaq; sunt intra unum mensem & dimidium, ab erecto videlicet die prima mensis primi anni secundi Exodi Tabernaculo, ad mensem usque secundum ejusdem anni, in quo Deus jussit Moysem

censum

censum populi inire. Leviticus ab Hebræis vocatur *Torat hacohanim*, id est, lex Sacerdotum, vel *vaiera*, id est, *& vocavit*, à primo libri vocabulo, ut de aliis jam dictum est.

Quartum librum Græci ἀριθμοὺς, Latini *Numeros* inscripserunt, quod in ipsa fronte Moyses & Aaron ex jussu Dei censeant populum; nempe ineant populi numerum tributim. Hebræi, ut superioribus libris, ita huic quoque nomen imposuerunt à prima voce *vaiedaber*, id est, *& loquutus est*. Continet autem res gestas & leges promulgatas à secundo mense anni secundi post exitum ex Ægypto, usque ad initium mensis undecimi anni quadragesimi, id est, historiam annorum ferè triginta novem, censum populi, ordinem & situm castrorum, munera Aaronidarum, leges de immundis & zelotypia, de Nazareatu, de oblationibus principum, de consecratione Levitarum, de Paschatis celebratione. Narrat murmur Israelitarum, ob tædium itineris & mannæ fastidium; quomodo murmurationis conscii fuerint Aaron & Maria: quando missi exploratores in terram Chanaan; & quomodo, Core, Dathan & Abiron contra Aaronis sacerdotium murmurantibus, confirmaverit illud Deus, florente solius Aaronis virga. In eo libro ponuntur leges de vacca rufa: murmuratio ob penuriam cibi & potus continetur; quam statim secuti sunt immissi in castra Israelitarum serpentes. Tunc & contigit historia Prophetæ Balaam, qui advocatus à rege Madianitarum ut malediceret Israelitis, contra benedixit, Deo sic volente, & celebre edidit vaticinium de orituro Messia ex gente Israelitica. Enumerantur quadraginta deserti stationes.

Quintus liber *Deuteronomium* dicitur, à δεύτερος *secundus*, & νόμος, *lex*: quasi dicas secundam, seu secundariam legem, vel potiùs iteratam legem. Non enim alia est ab ea, quæ in monte Sinai data est; sed

ſed eadem denuò repetita coram filiis eorum, qui poſt primam promulgationem perierant in deſerto. Hebræi, ſuo more, à primis dictionibus, *Hellehaddebarin*, id eſt, *hæc ſunt verba*, hunc librum inſcripſerunt. Deuteronomium, inquam, appellatur hic liber quintus, quia, ut dicit B. Athanaſius, repetit & declarat, ſive iterat Moyſes quidquid prædictum erat in Exodo, Levitico, & Numeris, omnia legitima, juſtificationes & præcepta, & populum obſervantiæ earum admonet. Incipit Legislator à brevi narratione rerum præteritarum: mox hortatur populum ad legis obſequium, quam diligenter repetit & explicat; proſequens res geſtas ab initio undecimi menſis, juxta calculos Lancellotii, uſque ad ſeptimum diem menſis duodecimi anni illius qui ab exitu quadrageſimus eſt. Nam ſermo nomine Dei ad populum factus, qui initio libri narratur, contigit primo die undecimi menſis anni ab Exodo quadrageſimi. Mortuus eſt autem Moyſes, ut narrat Joſephus, ultimo anni menſe, & juxta caput XXXIV. Deuteronomii eum mortuum defleverunt Iſraelitæ in campis Moabitarum triginta diebus; adeoque toto menſe duodecimo.

Horum quinque voluminum Moſes auctor eſt; illa enim ſcripſiſſe adſtruitur in Exodo (*cap.* 24.) & in Deuteronomio (*cap.* 31.) Octo verò poſtremos verſus Deuteronomii, ubi de morte & ſepultura Moſis agitur, nonnulli credunt additos ab Eſdra; alii hæc Joſue ſuppleviſſe: tametſi Joſephus aſſerat quòd Moſes mox moriturus ſeipſum in ſacris voluminibus mortuum ſcripſerit, veritus ne propter excellentes virtutes ſuas Judæi ſe à Deo raptum prædicarent.

Poſt Pentateuchum ſequitur liber inſcriptus *Joſue*, qui ab ipſomet conſcriptus putatur. Continet res ab illo geſtas, à morte Moyſis uſque ad mortem ipſiuſmet Joſue: quin & res quæ non contigerunt niſi eo mortuo; quapropter non potuere ab illo deſcribi.

Deus

Deus non deseruit Israelitas, nec sivit errare sine duce. Mortuo Moyse, Josue fidelis ejus minister, qui sub eo didicerat artem qua regendus populus Dei, huic præfuit, & dux ejus factus, Dei jussu, induxit Israelitas in terram promissam. Tempus per quod gessit Josue quæ continentur in libro suo, vulgo censetur decem & septem annorum. *Josue* Hebræis idem sonat quod *salvator* Græcis. Illud LXX. exprimunt hisce characteribus *Ἰησοῦς* Jesus. Filius erat Nun, quem Græci *Ναυῆ Nave* vocant. Statim misit exploratores, quos excepit Rahab meretrix. Transivit Jordanem miraculo siccatum. Circumcidit Israelem in Galgalis, phase celebravit; & tunc deficiente manna, Israelitæ cœperunt comedere de fructibus terræ. Terram Chanaan occupant, evertunt Jericho. Achan qui de anathemate hujus urbis quidpiam furatus fuerat, jussu Domini lapidatur. Rex Hai suspenditur. Gabaonitæ se dedunt populo Dei. Josue plurimos reges vicit, & tandem partitur terram inter tribus Israel. Assignat refugii civitates, & quæ essent Levitis propriæ. Ad servanda Dei præcepta, & cavendam cum gentibus societatem, Israelitas cohortatus moritur.

Liber, qui excipit librum Josue, dicitur *Judicum*. Nimirum post mortem Josue Deus excitavit *Judices*, qui sub hoc nomine rexerunt, & servaverunt Israelitas. Dicti Hebræis *sophetim*. Inde Punicum vocabulum *suffetes*, quo Carthaginenses consules suos appellabant. Hi judices nulli erant humano judicio obnoxii: attamen non regia pollebant potestate; dicitur enim Judicum XVII. 6. *In diebus illis non erat Rex in Israel, sed unusquisque quod sibi rectum videbatur, hoc faciebat*. Horum, qui eligebantur in Judices, præcipuum munus erat asserere libertatem populo Dei; imperium autem eorum procul omni pompa mansuetum & civile. Non ergo monarchæ

cen-

censendi, sed pastores, consules, præsides liberi populi; quoad externa parum à civibus differentes. Asserta libertate populi, ad pristinam vitam redibant.

Post Josue, numerantur tredecim Judices, puta, Othoniel, Aod, Samgar, Debora prophetissa (unà cum Barac) Gedeon, Abimelech, Thola, Jair, Jephte, Abesan, Ahialon, Abdon, & Sanson. Liber Judicum refert statum reipublicæ sub illis judicibus à morte Josue ad Sansonis mortem, & exhibet servitutes varias quibus Deus peccata Israelitarum castigabat. Sub finem verò aliqua habentur exempla, quibus ostenditur, quàm corruptis moribus, & ad idololatriam fuerint illi propensi; ut historia Michæ de tribu Dan, qui conducto Levita in ædibus suis colebat idola. In eodem Judicum libro refertur impium & violentum facinus Benjamitarum, qui uxorem cujusdam Levitæ stupro violaverunt. Quod ut ulciscerentur cæteræ tribus, iniere prælium cum tribu Benjamin, quam internecione ferè deleverunt. Liber Judicum continet acta per annos CCCXVII. cum singuli annorum numeri, quorum mentio est, colliguntur & rectis calculis numerantur. Etenim observandum Hebræos frequentiùs uti numero cardinali pro ordinali; ideo ubi *quadraginta* vel *octoginta* annis terram quievisse dicitur, id intelligendum de *octogesimo*, vel *quadragesimo anno*, ab ultima pacta pace annos scilicet dinumerando. Quod cum ita fiet, invenietur in libro Judicum spatium CCCXVII. annorum comprehendi: ab anno scilicet mundi MDLXX. ad annorum MMDCCCLXXXVII.

Libellus dictus *Ruth*, eximiæ pietatis & divinæ providentiæ singulare exemplum exhibet. Historiam Ruth Judicum tempore contigisse in ipso libri initio significatur. Exorta fames in terra Israel coegerat Elimelech Bethleemitem cum Noemi uxore & duobus filiis, quos ex illa susceperat, abire ad Moabitas.

Ibi

Ibi mortuus eſt Elimelech, & filii ejus nupſerunt quique Moabitidi, quarum una appellabatur Ruth. Mortui ſunt illi ſine prole; quare Noemi cogitavit de reverſione in patriam. Ruth ſocrum piè ſubſecuta uſque Bethlehem, ſecundis nuptiis juncta eſt cum Boozo prædivite, ad quem pertinebant hæreditario jure bona filiorum Elimelech; ideo lege Dei tenebatur, hanc in conjugem accipere. Ex his nuptiis natus eſt Obed Davidis avus, juxta genealogiam Matthæi. Terra promiſſa coli cœpta eſt anno mundi MMDLX. poſt quem annum Salmon nupſit Rahab meretrici. David natus eſt anno mundi 2919. Ita inter ingreſſum terræ promiſſæ uſque ad Davidem elapſi ſunt circiter 360. anni aut 366. quos Heideggerus in Enchiridio ſuo Biblico ſic commodè diſtribuit, ut Rahab anno poſt ingreſſum in terram Chanaan 42. ex Salmone Boozum: Boozus Obededom ex Ruth anno ætatis 102. (adeòque circa tempus Samgaris, qui Eudi ſive Aod ſucceſſit, anno poſt ingreſſum in terram Chanaan 128.) Obededom Jeſſen anno 111. Jeſſes Davidem anno etiam 111. genuiſſe dicantur. Libros Judicum & Ruth dicunt collectos alii à Samuele, alii ab Ezechia, alii ab Eſdra. Judæi numerant librum Ruth inter quinque *meghiloth*, id eſt, libellos qui per annum legi in feſtis ſolent. Illi ſunt Canticum, Ruth, Threni, ſive lamentationes, Eccleſiaſtes, Eſther.

Quatuor libros qui ſequuntur, Græci appellant *βασιλειῶν*, id eſt, *Regnorum*, ut à quibuſdam Latinis nuncupati ſunt; quòd de duodecim tribuum regno, primùm integro, poſtea diviſo, tractent. Plerique tamen Latini *Regum* dicere maluerunt, quòd præpoſita tantùm Samuelis hiſtoria, quæ & ipſa ad dignoſcendam originem inſtituti regni erat neceſſaria, cætera ad Regum facta pertineant. Hebræi verò duo tantùm poſteriores *Regum* appellant, priores Samue-

muelis nomine insigniunt; cujus hæc esse potuit ratio, quòd & historiam duorum Regum à Samuele unctorum contineant, & quæ tam in hôc de Saule, quàm in altero de Davide referuntur, Samuelis vera esse vaticinia comprobent.

Horum ergo *Regum* primus res gestas narrat sub judicibus Heli & Samuele, nec non sub rege Saule, & per spatium annorum 101. extenditur; ab anno scilicet Heli primo, qui est mundi 2848. ad mortem Saulis, quam anno 2949. adscribimus. Secundus liber Regum res gestas à morte Saulis ad finem usque Davidici Regni describit, annorum circiter XL. historiam exhibens. Hi duo primi libri Regum, sive duo libri Samuelis creduntur conscripti partim ab ipso Samuele, partim à Nathan & Gad prophetis, ut conjicitur ex calce primi libri Paralipomenorum, ubi allegantur quasi scriptores gestorum Davidis.

Tertius liber Regum, qui secundùm Hebræos primus est *Melachim*, id est, *Regum*, incipit à Salomone, præmissa tantùm narratione, qua ostenditur quomodo ad Regnum ipse pervenerit. Regno deinde in duas partes scisso, quatuor regum Juda & octo regum Israel res gestas pertexit: tota verò libri historia annos complectitur CXXVI. è quibus priores XL. Salomonis fuerunt: Cæteri reliquorum regum, tum Judæ, tum Israelis. Denique quartus liber, sive secundus Regum secundùm Hebræos, continet res gestas sexdecim Regum Juda, & duodecim regum Israelis, & prophetarum, qui sub illis vixere. Tertii & quarti libri Regum ignoti sunt auctores. Ab Esdra aut à Jeremia qui dicunt scriptos, nullo certo nituntur argumento. Verisimile est per compendium fuisse collectos ex variis diariis, quæ tunc temporis nota erant.

Græci libros illos qui in Latinis & Græcis Bibliis sequuntur, appellant *Paralipomenon*, hoc est, *prætermis-*

missorum; quòd ibi nonnulla in Pentateucho, & in libris Josue, Judicum, Samuelis & Regum, aut omissa, aut breviùs dicta repetunt & repræsentant. Iidem libri chronica inscribuntur, quia in illis narratur quo ferè tempore quidque gestum sit. Hebræi eos appellant *dibre haiamin*, id est, *verba dierum*, quòd ex Regum diurnis excerpti sint: Dies sæpiùs sumitur pro anno in sacris Scripturis; sic *verba dierum* annales sunt: nempe sunt Ephemerides, sive gesta diurna. Unus est autem Paralipomenon sive Chronicorum liber apud Hebræos, id est, non in duos libros dividitur, ut apud Græcos & Latinos. Huncce librum ab Esdra scriptum constans fama semper obtinuit. In horum autem priore, propagatio gentis Israeliticæ ab Adamo ad reditum usque à captivitate breviter recensetur. Deinde repetita à Davide historia, ejus regnum accuratiùs describitur, ad Salomonis usque unctionem, hoc est, ad annum mundi 2990. In secundo libro historia annorum 479. texitur; ab anno scilicet mundi 2990. ad annum 3468. cùm finitis LXX. annis captivitatis, Cyrus Judæis redeundi potestatem fecit. Genealogiæ veterum tribuum & familiarum Israeliticarum sub captivitate non parum confusæ fuerant; ideò auctor horum librorum in Judæorum usum has genealogias magno studio indagavit, & consignavit; tum ut gentes Israelitis per connubia insertæ ab iisdem distinguerentur: tum ut ipsæ tribus Israeliticæ in certis familiis suis post hac se continerent. Nobis multùm hi libri conducunt, ut aperta sit Genealogia nostri Salvatoris JESU CHRISTI, quomodo ortum duxerit ex Abraham & Davide.

Paralipomenon libros excipit ille liber qui Hebræis dicitur *Esdras*, quo continetur series historiæ Hebræorum, postquam in patriam à captivitate Babylonis reversi sunt. Ab Esdra scriptore nomen est sor-

titus. Ille, ut de se dicit capite octavo, scriba erat velox in lege Moysis, nempe legis-peritus. Tertullianus & quidam alii antiqui scriptores tradunt illum Scripturæ libros à Chaldæis unà cum Templo exustos, restituisse. Verùm Chaldæi non omnia exemplaria combusserant, siquidem Daniel legebat Jeremiam post Templum incensum. Series historiæ hoc libro comprehensæ est annorum circiter LXXXII. ab anno scilicet mundi 3468. quo Cyrus, Cambise patre in Persia & Cyaxare socero in Media vita functis, orientis monarchiæ potitus est, ad annum 3550. qui fuit vigesimus regni Artaxerxis illius, qui Longimanus dictus est.

Liber *Nehemiæ*, qui & *Esdræ secundus* dicitur à Nehemia scriptore nomen accepit. Vidit hic Esdram, eique superstes fuit, ex cujus consilio animum ad scribendum applicuisse dicitur; undè etiam Esdræ secundus dictus liber. Continet autem instaurationem Jerosolymorum, correctionem reducis populi, & labentis Dei cultus renovationem. Historia est annorum circiter XXXI.

Post generalem historiam Judæorum, sequuntur libri in quibus enarrantur, non acta totius gentis, sed quorumdam virorum & mulierum, ut Tobiæ, Judith, Esther, Job. Liber cui *Tobiæ* nomen inscribitur, continet eximiæ pietatis, singularis patientiæ, & Dei in suos providentiæ, præclara documenta, temporibus Salmanasaris Assyriorum regis, sub quo Tobias abductus est captivus cum plerisque Israelitis.

In libro *Judith* celebratur præclarum facinus Judith, generosæ fœminæ, quæ Holophernem interficiens liberavit Judæam. Tempus quo id contigerit, non constat: alii ante, alii post Judæos in captivitatem abductos. Ubi de auctoritate hujus libri disseremus, illam quæstionem expendemus.

In li-

In libro *Esther* legere est quæ pro Judæis popularibus suis hæc mulier perfecit; quomodo per illam Deus universam Judæorum gentem jamjam perituram servaverit, & Aman, qui excidium illius insidiosè machinabatur, percusserit. Res contigit in diebus Assueri regis Persidis. Quis ille sit, an Darius Persa, an Darius Medus, an alius, incertum est. Verisimiliùs conjectant, qui opinantur Assuerum maritum Esther fuisse Darium Hystaspis. Valerius Maximus libro nono memorat inter reges Persarum, quemdam Ochum postea dictum Darium, qui septem magos interfecerat. Ochus nomini Hebræo אחש respondere potest; auctum autem additamento regio, ut fieri solebat, factum אחשורוש *ahasueros*, undè *Assuerus*. Omnia conveniunt in Darium Hystaspis, qui occidit magos.

Sequitur in Bibliis vulgatis liber *Job*; quem etiam plerique Hebræi negant in rerum natura fuisse. Quæ de illo habet Scriptura, dicunt non veram esse historiam, sed parabolam, ad patientiæ exemplar adornatam. *Prædives Job opibus: sed eò illustrior, quòd his neque integris corruptus, neque amissis depravatus est*, inquit Sulpitius Severus. Quo tempore vixerit, & historia ejus scripta sit, latet; nisi quòd satis liquet, nondum scripta lege, cujus non meminit. Quin multò antiquior Mose censeri potest, quia vita ejus producta sit ad ducentos annos; qui vitæ terminus tempore Moysis contractior erat. Præterea quia ipse tanquam pater-familias sacrificavit, quod sub lege, & post eam, non licuit; licebat priùs, Patriarcharum more. Patria ejus nec benè nota est. Certè vicina fuit Chaldæis; & vicini *Sabæi* in Arabiæ desertæ parte magis aquilonari. Nominatur עוץ *Utz* vel *Hus*. Tres in sacris Literis nomine *Utz* insigniuntur. Unus nepos Semi ex Aramo (*Genes.* 10. 22. 23.) cujus sedes fuit in Aramæa sive Syria; quique jam

olim conditor Damasci & Trachonitidis creditus, Alter filius Nachor (*Genes.* 22. 21.) cujus regio dicta *Utz*, *Usitis* vel *Ausitis*, posteri *Ausita*, Arabiæ desertæ incolæ. Postremus ex gente Horæorum (*Genes.* 36. 28. *Deut.* 11. 12.) qui post ab Idumæis sunt expulsi. Patriam Jobi *Utz* à secundo illo dictam, adeoque nec Syriæ, nec Idumeæ, sed Arabiæ desertæ, inde docti colligunt, quòd sola illa regio *Utz* seu *Aus*, *Ausitis* nuncupetur, à primo scilicet fundatore Utzo: Trachonitis verò nuspiam terra *Utz*, sed terra *Galaad*, *Basan*: Idumæa etiam non terra *Utz*, sed terra *Edom*, *Seir*, *Theman*. Job natus videtur ex posteris vel Nachor fratris Abraham, cujus filius *Utz* ille fuit, à quo *Ausitis*; vel ipsius Abraham, per filium aliquem ex Cetura genitum.

Deinde sequuntur in Codice sacro libri, qui spectant mores. Primus ex illis occurrit liber *Psalmorum*; proximior historicis, ad quos etiam referri posset: enarrantur enim in illis Dei gesta; & quasi breviarium est rerum quæ hactenus fieri contigerant. Hebræi hunc librum appellant *sepher thehillim*, hoc est, *librum laudum*, nempe Dei. Græci appellant ψαλμὸς & ψαλτήριον, à ψάλλω *leni motu percutio*. ψαλτήριον instrumentum est quo psallitur, cujus percussi sonus propriè ψαλμὸς *psalmus* dicebatur. Canebant Judæi cantiones sacras ad pulsum citharæ vel nabli. Psalmorum liber unicus est apud Latinos, sed in quinque partes dissectus apud Hebræos; quarum unaquæque hac clausula terminatur, *fiat*, *fiat*, Hi omnes Davidis dicuntur, non quòd is omnium sit auctor, sed quòd multos veterum Vatum collegerit, (aiunt enim & aliquos à Moyse decantatos) & plurimos ipse addiderit. Prætereaquidam sunt posterioris ætatis, quorum Esdras & alii auctores feruntur. Qui illi fuerint, scire non satagimus. Etenim quod de libro Job dicebat Gregorius Magnus: *cùm rem cognoscimus*, *qui*
scri-

scriptorem quærimus, quid aliud agimus, nisi legentes literas de calamo satagimus?

Sequitur liber Græcè *παροιμίαι*, id est, *Proverbia* dictus & Hebraicè *Misle*. Nomen Hebræum propriè significat parabolam, sive comparationem, etiam egregium & præcipuum dictum, à verbo *Maschal*, quod est, *dominari, simul & aliquid similitudinis habere*. Ergo per illa proverbia licet intelligere sententias breves, acutas, similitudines quæ rem propositam illustrant, symbola qualia sunt Pythagoræ ænigmata, quæ quidpiam occultum significant, & proverbia, quæ ut plurimùm vero veriora experire est. Hæc omnia quæ occurrunt in hoc-ce libro, reputantur sapientum verba. Ipse Salomon in tertio libro Regum cap. III. dicitur locutus tria millia parabolarum. Auctor ergo censeri potest plerorumque horum Proverbiorum. Forsan de se loquitur cap. xxx. *verba congregantis* & cap. xxxI. *verba Lamuelis regis* &c. Quamvis aliter videatur viro perito, cujus sensum capite sequenti proferam.

Liber *Ecclesiastes* dicitur Hebræis *Coheleth*, à verbo *Cahal*, quod est, *Convocavit*: qui concionem sive Ecclesiam advocavit. Ecclesiastes nomen est Græcum ejusdem significationis *Εκκλησία, concio* & *concionis locus*. Ipse Salomon, sive nondum peccator, sive pœnitens, in hoc libro concionatur de rerum mundanarum vanitate; quas ut in contemptum adducat, loquitur de homine, quasi perinde & animalia moreretur. Sic premit tumentes animos.

Canticum Canticorum carmen est vocatum ab Hebræis *Sir Hasirim*, id est, *Canticum Canticorum*: quasi diceres, nobilissimum carmen, seu excellentissimum Canticorum. Creditur esse nuptiale carmen, exprimens castos, jucundosque complexus animorum. Sive, potiùs totum mysticum est, exhibens argumentum incomprehensibilis amoris Christi erga Sponsam

uam, ac viciſſim Sponſæ erga Chriſtum Sponſum. Hæc legendo, decet revocare in memoriam quod dicit Paulus ſecundò ſcribens Corinthiis cap. 11. 2. *Æmulor enim vos Dei æmulatione. Deſpondi enim vos uni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.* Teſtatur ſe zelo Dei æſtuare, ut fideles Corinthios uni viro Chriſto ſiſtat, tanquam virginem caſtam. Ad legendum ſpiritualis amoris carmen, qui non amat ſpiritualiter, fruſtra accedit, quia non poteſt capere ignitum eloquium frigidum pectus. Idcirco illud canticum, nec principia Geneſeos Judæis legere licebat, ante annum trigeſimum, ut nos docet Hieronymus. Animadvertendum autem illum libellum, de quo loquimur, eſſe *dramaticum*, id eſt activum. Scilicet ſcriptor non ipſe loquitur; ſed inductæ perſonæ agunt & loquuntur: ita ſpecies quædam eſt *Dramatis*. Librum illum Salomon videtur compoſuiſſe, poſt conſtructam in ſaltu Libani domum æſtivam, *veni de Libano, veni coronaberis* (*cap.* 4. *v.* 8.) Nullus in hoc opere de moribus ſermo eſt; nec Deus ſemel nominatur.

Subſequitur *Sapientiæ liber*, ſic dictus quòd de Sapientia tam Increata quam creata tractet. Apud Græcos inſcribitur *Sapientia Salomonis*, non quia ipſe librum ſcripſerit, ut aliqui opinati ſunt, ſed quia ſententiarum quæ in eo ſunt ſaltem ac ſenſuum auctor ſit. Nam vulgò creditur ſcriptum fuiſſe à Philone Alexandrino, qui vixit ſub Claudio & Caio Imperatoribus. Plerique tamen opinantur ſcriptorem libri Sapientiæ Philone Alexandrino antiquiorem.

Sapientiam excipit *Eccleſiaſticus*, ſic appellatus, ut placet Auguſtino, quia in Eccleſia legeretur. Etenim, ut ſuo loco dicemus, libri qui in Eccleſiæ legerentur, appellabantur Eccleſiaſtici, ad diſtinctionem eorum, qui propter majorem auctoritatem, appellabantur *Canonici*. Alii putant Eccleſiaſticum à Latinis inſcribi, ad imitationem ſimul & diſtinctionem libri

Salo-

Salomonis, qui Ecclesiastes appellatur; complectitur enim similia morum axiomata. Antiqui etiam πανάρετον vocant, quia de omni virtute præcepta tradit. Inscribitur à Græcis, *Sapientia* Jesu filii Sirach: à quo videlicet primùm Hebraicè hic liber scriptus est, deindè versus in Græcum ab alio Jesu, illius nepote vel abnepote; quo verò tempore, indicat prologus: *Ego autem*, inquit, *anno trigesimo octavo Regis Evergetæ, postquam perveni in Ægyptum, & cum multùm temporis ibi fuissem inveni ibi libros relictos, non parvæ & contemnendæ doctrinæ*, quos mihi visum est interpretari.

Omne vetus Testamentum haberi potest pro venturi Messiæ vaticinio: ita omnes libri sunt vaticinia & prophetiæ. Sed hoc-ce nomine donantur, quæ gesta & dicta continent quorumdam virorum, quos Spiritus Dei afflaverat, ut prænuntiarent quæ sub Christo essent ventura. Hunc semper intuebantur; ita ut verbis eorum sæpè subsit duplex sensus, sive vaticinii eorum argumentum sit tum tempus præsens tum futurum. Prænunciabant rem proximè futuram; quæ esset vaticinium Christi adventuri. Primus, inquam, & obvius sensus accipiendus de re aliqua præsenti: Alter magis reconditus ad Christum pertinet. Ita in vaticinio Isaiæ de Virgine paritura, ut infra dicemus fusiùs, proximè spectabat Propheta Virginem quam duxit, cujus partus esset regi Achab signum proximæ liberationis; sed portenderet alium partum qui verè portentum esset, & signum verioris liberationis. Non ambigi potest, quin Isaias intuitus fuerit Mariam Virginem & Christum prolem ejus; ita meritò Matthæus huic vindicat celebre vaticinium.

Prophetæ in *majores* quatuor & *minores* duodecim vulgò distribuuntur. Majores dicuntur, quorum majora sunt opera; Minores, quorum minora. Majores sunt Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel. Cum Jere-

Jeremiæ conjungitur Baruch, qui huic Prophetæ officium ſcribæ præſtitit. Threni θρῆνοι, id eſt, *lamentationes* Jeremiæ faciunt libellum. Harum lamentationum argumenta ſunt deſtructio urbis Jeruſalem & captivitas populi. Numeris quibuſdam aſtringuntur, per alphabetum digeſtæ omnes; hoc cum diſcrimine, quòd primum, ſecundum & quartum caput ſingulis literis ſingulos dant verſus, Caput tertium tertios.

Minores prophetæ in uno volumine continentur propter brevitatem ſuam, quod appellatur ab Hebræis *thereaſar*, Chaldaicum nomen, idem ſonans quod *duodecim*. Minores prophetæ ſunt Oſee, Joel, Amos, Abdias, aliis dictus Obadias, Jonas, Michæas, Nahum, Habacuc, Sophonias, aliis Zephanias, Aggæus, Zacharias, Malachias.

Poſt Prophetas ſequuntur libri *Macchabæorum*. Illi referunt quæ à Macchabæis geſta ſunt. In hiſtoria Gentis vidimus Macchabæos ſic dictos, quia in vexillo haberent literas, à quibus incipiunt nomina hujus ſententiæ, *quis ſicut tu Deus inter deos*. Duos admittit Eccleſia in Eccleſiaſticum canonem libros Macchabæorum. Primus continet bella Domini, quæ adversùs impias gentes, Antiocho Epiphane, & Eupatore, Demetrio Sotere, Alexandro Epiphane ſeu potiùs Epimane, Demetrio Nicanore, & Antiocho Sidete regibus, Eccleſiam perſequentibus, Heroes Aſſamonæi, pontifices ſimul & principes, puta Matthatias & filii ejus tres, Judas Macchabæus, Jonathan & Simon, unus poſt alterum geſſere. Matthatiæ proavus à Joſepho nuncupatur Aſſamonæus, indè qui à Græcis & Latinis Macchabæi, ab Hebræis appellantur Aſſamonæi. Nomen illud occurrit in Pſalmis, & indicat viros primarios, principes; quod ergo ob præclaras virtutes ſuas Macchabæorum genti tributum ſit.

Primo libro Macchabæorum alter adjungitur, qui dici-

dicitur ſecundus, non quòd hiſtoriam Macchabæorum in libro primo ad Joannis Hircani tempora uſque productam continuet, quod fieri tamen intererat, ſed quòd quædam Macchabæos concernentia complectatur; adeòque *alius* potiùs quàm *ſecundus* dici meruerat.

Paucis verbis perſtringam quæ ſpectant libros quibus conſtat *Evangelium*; nemini enim Chriſtiano id poteſt eſſe ignotum. Evangelium continet primò quatuor Evangeliſtas, Matthæum, Marcum, Lucam, Joannem, à quibus potiſſimùm deſcriptus eſt adventus Domini noſtri JESU CHRISTI. In opere eorum maximè deſcribitur Evangelium, nempè illud bonum nuntium, quod à tot ſæculis expectabatur de Adventu Meſſiæ in terras. Ideò prima pars Evangelii id ſibi vindicat, ut propriè *Evangelium* nominetur. Subſequuntur *Actus Apoſtolorum*, ſcilicet hiſtoriæ Apoſtolorum à morte Chriſti per annos circiter triginta.

Deinde *Epiſtolæ* Beati *Pauli*, una ad Romanos, duæ ad Corinthios, ad Galatas, ad Epheſios, ad Philippenſes, ad Coloſſenſes, duæ ad Theſſalonicenſes, duæ ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebræos. Poſtea ſequuntur *Epiſtolæ Catholicæ*, id eſt, ad omnes miſſæ, non ad quemdam virum, aut Gentes quaſdam. Una eſt Jacobi: duæ Petri, tres Joannis, una Judæ Apoſtolorum. Denique in ea parte Bibliorum, quæ novum fœdus conſtituit, continetur *Apocalypſis* Beati Joannis Evangeliſtæ, hoc eſt, revelatio Arcanorum quæ Deus illi patefecit.

CA-

CAPUT III.

De divisione Librorum sacrorum. De distinctione sectionum majorum & minorum, capitulorum, versuum. De antiquis divisionibus Veteris Testamenti, ut spatio annuo per omne Sabbatum in synagogis legeretur.

UT quam pertexuimus Librorum Sacrorum plenior sit historia, juvat circa hos libros quærere tum dispositionem eorum in sacro Codice, sive ipsius sacri Codicis partitionem, tum & alia quæ hujus-ce capitis titulus indicat esse quærenda. Jam diximus sacrum Codicem primùm complecti duas partes, nempe utrumque fœdus, quod Deus cum hominibus sancivit, *vetus* & *novum*. Ad Judæos potissimùm attinet *vetus*, sicut ad Christianos *novum*. Nempe à Judæis vetus instrumentum accepimus; ideo & ab illis mutuanda quæ nunc circa illos libros quærimus.

Josephus & Philo tot Libros Sacros quot literas in Alphabeto Hebræorum, scilicet, viginti duos agnoscunt in veteri fœdere. Hi ascribunt librum Ruth Judicum libro, sicut Lamentationes Jeremiæ aliis scriptis hujus Prophetæ. Quidam verò Rabbini pro uno distincto libro statuentes librum Ruth, & pro altero Lamentationes Jeremiæ, numerant viginti quatuor libros, quos distinguunt literis Alphabeti; sed cùm hæ sint tantum viginti duæ, ter repetunt literam *jod*, in honorem magni nominis Dei, *Jehova*, quod ab hac litera *jod* incipit. Triplex autem *jod* more Chaldaico solet etiam nomen Dei exprimere. Hos viginti quatuor libros, in quibus ubique Christus annuntiatur, repræsentat Joannes in Apocalypsi numero viginti quatuor seniorum, quos inducit adorantes Agnum, ut adstruit D. Hieronymus.

Vigin-

Viginti duo, five viginti quatuor libros veteris fœderis iterum dividunt Judæi in tres partes, scilicet in Legem, Prophetas, & Hagiographa five sancta Scripta. Omnes libri quibus constat Scriptura sunt sacri; sed cùm aliud nomen quo tertia pars distingueretur, non illis suppeteret, hujus partis Libros appellavere *Ketuuim*, id est, *scripta*, per emphasim intelligentes, hoc est, *sacra scripta*, ut loquuntur Græci; Hagiographa. Ad illam divisionem Christus forsan respiciebat apud Lucam (*Cap.* 24. *v.* 44.) dicens, *Quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.* Librum autem Psalmorum nominat pro quocumque Sancto Scripto. Lex continet quinque libros Moysis. Prophetæ habent octo libros; in secunda etenim classe, complectuntur quos priores Prophetas appellant, ut primus liber hujus classis sive Prophetarum sit liber Josue, secundus Judices, cui libro aliquando connectitur Ruth, tertius Samuelis quem nos Regum primum & secundum dicimus, quartus Regum qui tertio & quarto Regum volumine continetur. Sequentes Prophetas appellant posteriores. Classis posteriorum Prophetarum, quintus est Isaias, sextus Jeremias, septimus Ezechiel. Octavus verò liber continet duodecim minores Prophetas. Sic advertit lector inter Prophetas Danielem non recenseri: Tertius denique ordo Hagioprapha, id est, Sacra Scripta continet, quo nomine cæteros libros sacri Codicis significant. Primus Hagiographorum incipit à Job, secundus à Psalmis Davidis, tertius habet Salomonis parabolas, quartus Ecclesiastem, quintus Canticum Canticorum, sextus Danielem. Jam diximus hunc eximi à Judæis è numero Prophetarum, quanquam illi agnoscant hominem esse à Deo inspiratum; edidit enim clara vaticinia tum de Messia, tum de eventibus; undè merito à Christo appellatur Propheta:

sed

ſed ſic placuit Judæis. Rationem hanc reddit Maimonides inſulſam, cur inter Prophetas non eum numerent, quia, inquit, Danieli non vigilanti & benè compoſito, ſed per obſcura ſomnia obtigerint revelationes. Septimus liber Hagiographorum habet verba dierum ſive Chronicorum, qui liber apud nos inſcribitur Paralipomenon primus & ſecundus: Octavus hujuſ-ce claſſis eſt Eſdras; nonus Eſther.

Sunt qui velint olim à Judæis dictos peculiari ratione Prophetas, qui certo adſcripti collegio, ſcriptis commendarent acta publica; quorum ergo ſcripta numerabantur inter libros Prophetarum, etiam ſi vaticinia non continerent: quales ſunt libri Joſue & Judicum. Contra verò qui Collegii prophetici viros non haberent auctores, quanquam annuntiarent futura, eximebantur numero librorum propheticorum. Nos cum Judæis & Græcis numeramus centum quinquaginta pſalmos; Græci verò & Latini in eo diſcordant ab Hebręis, quia in verſionibus ſuis nonum pſalmum conjungunt cum decimo, & ne numerus deficiat, pſalmum CXLVII. in duos dividunt.

Hæ ſunt generales diviſiones veteris inſtrumenti. Porrò Pentateuchus dividitur à Judæis in *Paraſchas*, ut loquuntur, id eſt diſtinctas ſectiones, eaſque vel majores vel minores. *Paraſchæ* majores ſunt penſa hebdomadaria lectionum legis, numero quinquaginta quatuor, quia, ut diximus, ſingulis annis Pentateuchum legendo tenentur Judæi abſolvere, finem facientes in feſto Tabernaculorum, à ſequenti Sabbato ſumunt initium annuæ lectionis. In noſtro quidem Kalendario non ſunt ultra quinquaginta duæ ſeptimanæ. Igitur annuo ſpatio ſufficerent quinquaginta duæ *Paraſchæ*, ſed Judæi rationem habuerunt anni intercalaris ſui, qui abundat uno menſe; undè in annis vulgaribus duas Paraſchas conjungunt. Paraſchæ minores ſunt minutiores interſectiones legis, ſive Paraſcharum

majo-

majorum, pro diversitate materiæ. Paraschæ autem tam majores quàm minores dividuntur in *petuchot*, ut loquuntur, id est, *sectiones apertas*. Cæterùm Paraschæ apertæ & quidem majores signantur tribus פפפ majoribus, sive litera *phè* majoriter repetita, minores unico פ *phè* & minusculo. Porro quælibet sectio aperta nomen sortitur à prima sua voce. Sic prima Parascha totius sacri Codicis dicitur *Bereschit*, quæ prima vox est Geneseos, & ideò totius Scripturæ. Aliæ Paraschæ appellantur *Sethumot*, id est, *clausa*, & inchoantur in medio lineæ. Hæ Paraschæ *Sethumoth* sunt majores & minores. Quæ majores sunt, signantur tribus majoribus ססס *samech*; at minores, unico ס *samech* minusculo, ut videre est in plerisque Bibliis Hebraicis.

Denique quælibet Parascha major subdividitur in septem portiones, quoniam septem sunt lectores, quorum quilibet suum de Parascha legit pensum. Sacerdos, si adsit, primus legit; secundus Levita; deinde alii lectores, pro ratione dignitatis.

Singulis paraschis respondent *hastara*, sive lectiones Propheticæ, sic dictæ quia his lectis populus dimittebatur. Ea est enim vocis *haftara* significatio, quæ derivatur à verbo quod Hebræis idem sonat quod *dimittere* Latinis. Hæc lubentiùs observo, ut appareat illam consuetudinem in Ecclesia, legendi sacrum Codicem, habere suum ortum ex antiquis Judæorum ritibus; tum etiam distinctionem illam lectionum & Canticorum nobis usitatam, sive morem tum psallendi tum legendi. Christiani imitati sunt Hebræorum paraschas in Evangeliis Dominicalibus, & hastaras in Epistolis quæ leguntur in Missis, tum ex libris Prophetarum, tum ex aliis Scripturæ libris, sed frequentiùs ex Apostolorum Epistolis. In Kalendario Hebræorum quod proposuimus videre est singulis sabbatis per mensem, quæ tunc parascha legeretur; & quæ haphta-

haphtara huic Paraschæ responderet. Sectiones medias Hebræi vocant *sidras*, id est, ordines, seu sectiones Paraschis breviores, à Masorethis adscriptas libris Sacris, ut pro cohærentia aut diversitate rerum per omnes libros veteris Testamenti, quibus communes sunt, textus dispescatur.

Altera divisio est sacri Codicis per capita, Hebræi appellant *perachim*, quasi dicerent *fractiones*, *fragmina*. Quid Græci in Actis (*cap.* 8. *v.* 32.) intelligant per περιοχὴν τῆς γραφῆς, quod vulgatus Interpres reddit simpliciter *locum Scripturæ*, ambigitur. Alii putant indicari *Paraſcham*, alii *Haphtaram*. Ille locus allegatur de Isaia Propheta, ubi Christus dicitur ductus ad occisionem tanquam agnus.

Divisio sacri Codicis per capitula inventum est Christianorum, qui imitati sunt Hebræos dividentes Pentateuchum in sectiones. Postea ipsi Hebræi & illam divisionem Christianorum adoptaverunt. Distributio per capitula ab aliis refertur ad Hugonem Cardinalem; ab aliis ad Carolum Magnum. Reliqua divisio textus est ratione versuum, qui continuitatem ejus dirimunt, & in sententias sive perfectas sive intercisas accentu quem Hebræi appellant *soph pasuch*, quæ divisio ignota erat antiquitùs Hebræis; ut docet Elias Levita, observans librum legis fuisse scriptum sine versuum distinctione, qua adhuc caret in exemplaribus quæ in synagogis Judæorum, in Arca sancta, ad lectiones solemnes Sabbaticas & festales asservantur. Attamen codices Judæorum fuisse antiquitùs divisos per sententias, commata, membra, & versus, & intervallis quibusdam distinctos innuere videtur B. Hieronymus in præfatione Paralipomenon & Isaiæ. Dicit ad utilitatem legentium in translatione sua servasse easdem commatum incisiones & intervallorum distantias, quas in Hebræis codicibus invenerat.

Hic animadvertendum est sectiones illas *Perachim* dici

dici κεφαλίδας *capitula*, nempe certas particulas, partes Scripturarum, quas nos *capitula* appellamus. Quod Hebræi nominant *meghilla*, hoc eſt, *volumen*, Græcis interpretibus dicitur κεφαλὶς: ſic Pſalmo trigeſimo nono, ubi canitur *Ecce venio, in capite libri ſcriptum eſt de me*, græcè eſt, ἐν κεφαλίδι βιβλίου: in fonte *in meghilla ſepher*, nempe *in volumine libri*. Sic ubi Ezechiel jubetur *comedere volumen*, Græci nomen *meghilla* reddunt κεφαλίδα. Veriſimile non eſt propoſitum Ezechieli omne volumen Bibliorum, quod comederet; ſed quoddam *peruſch fragmentum*, quampiam ſectionem, capitulum. Quæritur ergo quis ſit ſenſus verborum pſalmi, quæ Apoſtolus ad Hebræos interpretatur de Chriſto x. 7. *Ecce venio, in capite libri ſcriptum eſt de me* ἐν κεφαλίδι &c. Putavit B. Hieronymus illud capitulum eſſe Geneſeos principium, quod tale eſt, *Bereſchith* id eſt in capite, in initio. Sed decet potiùs accipere verba Chriſti de volumine Scripturæ, quod totum eſt de Chriſto; & ideo ſicut in Evangelio dicit de Moſe, *de me ſcripſit*; ita de tota Scriptura; quaſi dicat in omni capitulo ſcripturæ de me agitur.

Libros novi fœderis ſtatim Chriſtiani, ut publicè commodiùs legi & intelligi poſſent in περικοπὰς ſectiones ſeu particulas majores, ejuſdem ſcilicet argumenti materias inter ſe connexas, & ſub uno quaſi communi titulo inter ſe comprehenſas, diſtinxerunt. In præcedenti libro, dum ageremus de lectionibus Scripturæ quæ fierent in ſynagogis, vidimus multo pretio redemptum honorem primarum lectionum. Qui inciperent legere, dicebantur voce Hybrida *Archiphieretica*, id eſt, capitis ſeu lectionis principes. Sectio, ut diximus, dicebatur *perek* פרק *perachim*, vel *pherecim* ſectiones. Horum archiphereticarum mentio fit in novella Juſtiniani, in qua agitur de Judæis. Et crebra eſt mentio in libris Eccleſiæ ſectionum quæ in Eccleſia legebantur à lectoribus, Diacono præmonen-

te: *attendamus*. Antiqua eſt novi Teſtamenti in verſus diviſio; ſed verſuum hodiernus numerus tum novi tum veteris fœderis tribuitur Roberto Stephano, cujus inventionis gloriam ei aſſerit Henricus Stephanus filius ejus in præfatione concordantiarum novi Teſtamenti. In manuſcriptis videre eſt alios aliter diviſiſſe Biblia.

Diviſiones Codicum novi Teſtamenti ideo diligentiùs obſervatę ſunt, quia ineunda erat concordia inter Evangeliſtas. Euſebius repererat quoſdam canones, ſive quaſdam regulas, quibus fieret iſta concordia, ad quam neceſſe erat, ut verſiculis quiſque Evangeliſta diſtingueretur, ut ſive privatim ſive publicè commodiùs legi & intelligi poſſent. Has περικοπὰς, ſectiones, quandoque Patres Græci appellant ἀναγνώσματα ſive ἀναγνώσεις, Latini *lectiones*; quia ſcilicet ſingulis diebus aliquot Evangeliſtarum & Apoſtolorum περικοπαὶ in ſacris cætibus legerentur. Ad quam rem conſtitutum fuit ἀναγνωστῶν *lectorum* munus, quorum mentio paſſim apud antiquiſſimos. Diacono enim clamante πρόσχωμεν *attendamus*, ſtatim lector textum ſcripturæ legebat. Singulæ ſectiones ſuos habebant titulos, ſive ἐπιγραφὰς inſcriptiones; Unde & tituli dicebantur. Diſtinguebatur etiam textus ſecundum κεφάλαια, *capita* ſeu *capitula*, ab ipſo textus librorum ordine ipſaque argumentorum varietate; ita ut *capita* dicantur, quod ex argumenti, rerum atque ordinis diverſitate, novum caput, novamque partem conſtituant, & intervallo, quodam ac literis majoribus diſtinguantur. Olim capitula breviora erant; ut videre eſt in antiquis ſcriptoribus, qui plura in ſingulis Evangeliſtis numerant. Quod Græcis dicitur Στίχοι Latinis *verſus*, minores ſunt diviſiones, à vertendo calamo ſic dictæ; quia continuo recurratur ad novam lineam, ſic verſibus diſtincta videatur oratio, & quaſi metris conſtare.

Græ-

Græci & Latini non rarò recensent virorum doctorum scripta, non modò librorum numero, sed etiam versuum & linearum supputatione: Sic scribit Plinius lib. xxx. 1. Zoroastrem vicies centena millia versuum scripsisse. B. Hieronymus dicit Hilarium in psalmos ab Origene quadraginta fere versuum millia mutuatum. Ille in Genesi versus supputat 4500. in toto Pentateucho versus 7950. Vana, ut puto, religione in libro Legis laborant Judæi circa magnitudinem linearum in columna, circa numerum litterarum in linea.

Non opus est ut admoneam novum Testamentum dividi in libros historicos, qui de Christo & Apostolis agunt, nimirum quatuor Evangelia & actus Apostolorum, & didacticos, quales sunt Epistolæ Pauli ad Ecclesias, vel certas personas, tum cæterorum Apostolorum Petri, Joannis, Jacobi, Judæ. Liber qui Apocalypsis inscribitur, Propheticus est.

CAPUT IV.

A quibus, quo tempore, & qua lingua singuli libri sacri scripti sunt.

CONstat libros omnes sacros, dictante Spiritu Sancto, scriptos; scire autem juvat quorum lingua sive stylo usus sit Spiritus Sanctus. Iis quæ circa hanc rem suprà diximus, addam quod Pentateuchum à Moyse scriptum indicent complura loca ex Pentateucho. Insuper aliis in libris adstruitur hujus-ce libri auctor. Quæ contra objici solent, facilè solvuntur, nempe quòd in his libris enarretur mors Moysis, & quæpiam eam subsecuta; quæ ergo non potuerit Moyses mortuus scripto mandare: quòd regiones, urbes his appellentur nominibus, quæ non nisi post obitum ejus habuerint. Non diffitentur viri Orthodoxi ab Esdra

& à viris primariis Ecclesiæ Judaicæ; quibus cura Librorum sacrorum mandata erat, & collecti sunt post reditum à captivitate, quidpiam additum sive ad complendam sive ad illustrandam historiam; quæ additamenta cùm primùm adnotata fuissent in margine, deinde potuerint irrepere in textum. Quin forsan inserta ab Esdra quando Biblia edidit: cujus generis sunt, tum mors Moysis, tum nova urbium ac regionum appellatio.

Hæc verba capitis 24. v. 26. quæ leguntur in libro Josue: *scripsit quoque omnia verba hæc* Josue *in volumine legis Domini*, significare videntur eum esse auctorem voluminis, cui nomen ejus præscribitur. Sunt tamen qui post tempora Salomonis scriptum opinantur. Ita loquitur libri scriptor, ut indicet tempus præteritum post rem quam enarrat; ut cum scribit jussu Dei positos duodecim lapides ad ripam Jordanis, addit: *Et sunt ibi usque in præsentem diem*. cap. 14. 9. Quibus verbis sæpiùs utitur. *Vocatum est nomen loci illius Galgala usque in præsentem diem*. cap. IV. 9. Loquens de miraculo solis, qui immotus stetit ad imperium Josue: *non fuit*, ait, *antea nec postea tam longa dies*. c. X. 14. nonnulla quoque huic-ce libro addi potuere vel ab Esdra, vel ab aliis, qui Biblia transcribenda curarunt.

Libri Judicum auctor ignoratur. Plerisque videtur quòd fuerit Samuel: sed quisquis scripserit hunc librum, non attigerat regnum Davidis; scribit enim cap. I. 21. *Jebusæum autem habitatorem non deleverunt filii Benjamin: habitavitque Jebusæus cum filiis Benjamin in Jerusalem, usque in præsentem diem*. Ipse est David, qui Jebusæos expulit ex illa urbe.

Libellus Ruth scriptus videtur regnante Davide. Historia contigit *in diebus unius judicis, quando reges praeerant*. Nomen Judicis non expressum est. Scriptor attexit genealogiam, quam usque ad Davidem perducit.

Duo

Duo ſequentes libri, qui Græcis & Latinis dicuntur primus & ſecundus Regum, inſcribuntur ab Hebræis nomine Samuelis. Certè Propheta non ultra prima viginti quatuor capita primi libri ſcribere potuit; finis enim primi & totus ſecundus agunt de rebus poſt mortem ejus tranſactis. Quin & in primis capitibus multa ſunt, quæ alium auctorem arguunt.

Duos alios libros, quos Græci & Latini appellant tertium & quartum Regum, Hebræi verò primum & ſecundum, communis opinio tribuit Eſdræ; ſicut & Paralipomenon, quos ex diverſis ſchedis & commentariis poſt ſolutam captivitatem fuiſſe compoſitos veriſimile eſt. De horum librorum auctoribus juvat audire quæ dicit Theodoretus in præfatione ad libros Regum. *Plurimi fuerunt Prophetæ*, inquit, *quorum libros quidem non invenimus, nomina autem didicimus ex hiſtoria Paralipomenorum. Horum unuſquiſque conſuerat ſcribere, quæcumque contingebat fieri ſuo tempore. Atque indè eſt quòd primus Regnorum & apud Hebræos & apud Syros, nominatur prophetia Samuelis. Quod ei facile eſt cognoſcere, qui prædictum librum legere voluerit. Qui ergo Regnorum libros ſcripſerunt, ex ſcriptis illis accepta occaſione poſt plurimum tempus ſcripſerunt. Quomodo enim fieri potuiſſet, ut is qui vixit cum Saule aut Davide, ea ſcriberet quæ facta ſunt tempore Ezechiæ & Joſiæ & Nabuchodonoſoris, bellicam expeditionem & Hieroſolymorum obſidionem & populi captivitatem & tranſmigrationem in Babylonem, & mortem Nabuchodonoſoris? Eſt ergo perſpicuum, quòd unuſquiſque ex Prophetis ea conſcripſit, quæ geſta ſunt ipſius temporibus. Alii autem quidam cùm illa collegiſſent, compoſuerunt librum Regnorum. Et rurſum fuerunt aliqui alii hiſtoriographi eorum quæ ab illis fuerant prætermiſſa, qui de his conſcriptum librum appellarunt Paralipomenon, ut qui doceret ea quæ fuerant à prioribus prætermiſſa.*

Duo libri qui nomine Eſdræ inſcribuntur, olim pro

uno libro ab Hebræis habebantur, ut B. Hieronymus observat. Duos quidem diversos auctores habent. Primus scriptus est ab Esdra, qui factus est dux Judæorum, quibus liber in patriam reditus permissus est, anno Artaxerxis regis Persarum septimo. Complectitur historiam solutæ captivitatis, à primo anno Cyri usque ad vigesimum Artaxerxis Longimani. Nehemias scripsit secundum. Pincerna erat Longimani, à quo potestatem accepit, anno regni ejus vigesimo, revertendi Hierosolymam, & ædificandi eam. Liber ille secundus continet historiam à vigesimo anno Longimani, usque ad Darium Nothum ejus filium, qui anno mundi 3581. regnare cœpit. Etenim ille Darius Persa, cujus mentionem facit Nehemias cap. 12. v. 22. non potest esse Darius Codomanus, ab Alexandro magno devictus, anno mundi 3674. ad quod tempus Nehemias ætatem non produxit. Occurrunt in libro primo Esdræ quædam difficultates in Genealogiis, quas forsan Librarii inducere potuerunt: sed in capite duodecimo secundi Esdræ sive Nehemiæ v. 22. mentio fit Jeddoa, qui si tunc Pontifex fuisset, meritò non haberetur pro magno illo Pontifice ἰαδδὺς, pro Jaddo, qui obvius factus est Alexandro magno, cùm venit Jerosolymam: quippe quem Nehemias videre non potuisset; ab anno enim vigesimo Longimani usque ad Alexandrum magnum elapsi sunt plusquam centum anni. Verum non ibi dicitur de Jeddoa, sive Jaddo, quòd tunc fuerit Pontifex: potuit nasci sub fine regni Darii Nothi; ita attingere regnum Alexandri magni. Sed verisimiliter quæ in hoc capite XII. usque ad versum 27. dicuntur, inserta videntur; quia historia interpolatur serie Sacerdotum & Levitarum, qui venerunt Jerosolymam cum Zorobabel. A vigesimo autem & septimo versu pergit Nehemias loqui de muris Urbis restauratis: sed addit in fine libri: *de filiis autem Joiada filii Eliasib sacerdotis magni, gener erat Sana-*

ballat

ballat Horonites, quem fugavi à me. Sannaballat ille, qui non semel nominatur, alius censendus quàm qui centum circiter post annis, tempore Alexandri magni, in odium Judæorum & Templi Jerosolymitani, aliud huic æmulum in regione Samariæ, in monte Garisim, Templum exstruxit.

Tobiæ librum, à quocumque scriptus sit, veram continere historiam consentiunt Judæi, licèt pro Canonico non habeant. Hujus autem auctor ignotus est, sicut librorum Judith & Esther, pariter & libri Job; cujus etiam ætas ignota est. Non omnes Psalmos David cecinit, ut diximus; nec etiam Proverbiorum omnium & Ecclesiasticis censetur solus auctor Salomon; à quo Canticum Canticorum scriptum satis convenit inter peritos.

Vir doctus viginti quatuor prima capita Proverbiorum ex 31. ex quibus constat Liber ille, tribuit Salomoni; quinque capita quæ sequuntur, censet collecta ex ejus scriptis, per viros Ezechiæ, ut indicant prima verba capitis 25. quæ videntur instar proœmii præposita his quinque capitibus 1. *Hæ quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ.* Nomen Ezechiæ hoc-ce 25. capite liquido enuntiatur, ænigmaticè verò in capite 30. quod vir doctus eidem Regi vindicat. 1. *Verba Congregantis, filii Vomentis: visio quam locutus est vir, cum quo est Deus, & qui Deo secum morante confortatus, ait &c.* fons sic redditur à Latino interprete; ab aliis sic: *verba Agur, filii Jake: prophetiam dixit vir ad Ithiel & Uchal.* Aut juxta Vatablum: *verba Agur, filii Jake: prophetiam dixit vir ad Ithiel; ad Ithiel, inquam, & Uchal.* Sic duas voces fontis *Agur* & *Jake* Vatablus & alii accepere pro appellativis nominibus: Vulgatus interpres pro propriis, *verba congregantis, filii Vomentis*; quasi hoc-ce caput indicaretur hujus esse, qui Congregans Hebraicè Agur dici posset. Ezechias multas collegerat

divitias. II. Paralip. 28 27. *fuit autem Ezechias dives & inclitus valde, & thesauros sibi plurimos congregavit argenti.* Contra Achas pater Ezechiæ meritò dicitur *Vomens*; ita Ezechias *filius Vomentis*. Achas, ut dicitur 4. Reg. 16. 8. *cùm collegisset argentum & aurum, quod inveniri potuit in domo Domini, & in thesauris Regis, misit Assyriorum regi munera.* Quasi vomitu effudit divitias suas & II. Paralip. 28. 21. *Achas, spoliata domo Domini & domo Regum ac principum, dedit Regi Assyriorum munera.*

Ezechias noluit nomen suum adscribere Libro sacro, quia ipse peccaverat contra Deum II. Paralip. 32. 25. Sed postea Deum sibi conciliavit, & Deus fuit cum eo: ita se appellare potuit Ithiel איתיאל, id est, *cum quo est Deus*; simul Uchal אכל, quod nomen derivatur à Jachol יכול *potens fuit*; sed satis agnoscit Ezechias hanc habere potentiam à Deo II. Paralip. 32. 25. *Elevatum est cor ejus, & facta est contra eum ira, & contra Judam & Jerusalem. Humiliatusque est postea, eò quod exaltatum fuisset cor ejus, tam ipse, quàm habitatores Jerusalem; & idcirco non venit super eos ira Domini in diebus Ezechiæ.*

Ultimum caput, nempe 31. sic incipit: *Verba Lamuelis regis: visio, qua erudivit eum mater sua.* Vir doctus, cujus sententiam profero, putat esse regem Manassem, qui successit Ezechiæ, & ductus est captivus Babylonem. Nomen suum reticuit, quod odiosum erat propter peccata, quorum postea pœnitentiam egit. *Lamuel* nomen est Chaldaicum ignotæ significationis. Ezechias doctus fuerat à Deo, *vir cum quo est Deus.* Manasses verò peccator de se dicit *Visio qua erudivit eum mater sua*, nempe synagoga Judaica.

Auctores librorum Sapientiæ & Ecclesiastici non certò cognoscuntur, sicuti librorum Macchabæorum. D. Hieronymus credidit à Philone Judæo compositam esse Sapientiam, quæ, inquit, redolet elegantiam

Græ-

Græcam. Prophetiæ præferunt suos auctores, sicut & libri qui in Evangelio continentur. Actuum Apostolorum Lucas se prodit auctorem in ipso exordio. Diu est quòd disputatur, utrum ipse Paulus scripserit Epistolam ad Hebræos. Alii eam adscribunt Barnabæ, ut Tertullianus, alii Lucæ, alii Clementi. Sunt qui sentiant dispositionem ejus esse Pauli, sed elocutionem Lucæ; & ideo nomen veri auctoris non preferre, quia plerisque Judæis erat ingratum. Cum de alicujus libri vero scriptore constat, notum qua ætate liber scriptus sit, videlicet eo tempore quo ille scriptor vixit. Itaque quoad tempus quo singuli libri Bibliorum scripti sunt, notum ex ætate qua vixere scriptores, quorum nomina præferunt: exempli causa, quo tempore Moyses, Josue, David, Salomon, Isaias, Esdras & alii extiterint. De tempore quo scriptores novi Testamenti libros exaraverint, qui nominibus eorum insigniuntur, nihil compertum est nisi ex traditione, quam in primis Eusebius & B. Hieronymus referunt; & ex antiquis manuscriptis, in quibus notatur ætas cujusque Scriptoris sacri. Decet autem animadvertere, non ratione temporis, sed dignitate urbium, ad quas missæ sunt, dispositas fuisse B. Pauli Apostoli Epistolas; sed in primis, nullo jusso Domini, quod extet in sacro Codice, Apostolos ad scribendum mentem appulisse. Scilicet dixerat Deus ore Jeremiæ cap. 3. *Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam.* Sancti Patres observant Ecclesiam potuisse carere omni scripto, si omnes Christiani in charitate & veritate perseverassent; quod eleganter dicit B. Chrysostomus prima homilia in Matthæum. *Oportuerat quidem nihil nos indigere auxilio literarum, sed tam puram in omnibus exhibere vitam, ut librorum vice gratia Spiritus Sancti uteremur; & sicut atramento illi, ita corda inscriberentur à Spiritu. Quia verò hanc à nobis excussimus gratiam, age vel ad secundam naviga-*

tionem

tionem animum adjiciamus. Equidem quòd primum illud fuerit profectò sublimius, & ex verbis suis Deus, & ex operibus ostendit. Nam & Noe & Abrahæ, ejusque posteris, & Job & Moysi non per literas, sed per semetipsum locutus est, quia scilicet munda eorum corda repererat. Postquam verò omnis populus Judæorum in vitiorum ima delapsus est, necessariò indè literæ dantur ac tabulæ, & ea quæ per has administratur admonitio. Et hoc non tantùm veteris Testamenti Sanctis, sed etiam novi accidisse perspicimus. Siquidem nec Apostolis scriptum aliquid tradidit Christus, sed pro literis Sancti Spiritus se illis daturum gratiam repromisit. Sanctus Irenæus adstruit, cùm scriberet, florere Ecclesiam apud barbaras gentes, quæ nondum literas perdidicerant.

Quidquid sit, subjecimus chronologiam scriptorum Evangelicorum, quæ firmatur vetusta traditione, sine cujus authoritate nec probari posset eos habere auctores, cujus nomen præferunt. Esto non omnino consentiant antiqua monumenta de ista chronologia; sed indubitatum est, verbi causa, Joannem non scripsisse Evangelium suum multo tempore ante finem sæculi primi. Usque autem ad ætatem illam caruit Ecclesia Evangelio ejus. In quo ergo scripto exaratum erat: *In principio erat Verbum*, alibi quàm in cordibus Christianorum; qui ideo assensere Joanni hæc scribenti, quia ipse consentiret doctrinæ, quam illi vel patres eorum à Christo acceperant? Undè liquet interpretationem, sicut veritatem Scripturarum, accipiendam ex antiqua & certa traditione; quæ etiam sola sufficere posset. Nonnulli libri perierunt, qui citantur in libris Sacris, & non ampliùs extant. Sicut illis, ita & cæteris Ecclesia carere potuisset: sed id non sivit Deus, ob emolumentum quod ex sacris Scriptis in eam redundat. Subjiciam dict. chronologiam, qualem plerique sequuntur, & reperitur in antiquis manuscri-

nuscriptis. In hac chronologia videre est, quod diximus, B. Pauli Apostoli epistolas non ratione temporis dispositas fuisse, sed dignitatis urbium ad quas scribuntur.

	A Passione Domini.	Æræ Vulgari
Matthæus scripsit Evangelium,	Anno 6.	Anno 39.
Marcus.	10.	43.
Petrus primam suam epistolam, quo tempore Paulus primam scripsit ad Thessalonicenses.	19.	52.
Paulo post ad eosdem Thessalonicenses scripsit Paulus.		
Ad Galatas: Eodem anno Lucas Evangelium scripsit.	23.	56.
Anno sequenti Paulus primam & secundam misit ad Corinthios.		
Scripsit etiam ad Romanos.	24.	57.
Ad Philippenses, ad Philemonem, ad Collossenses, ad Ephesios, ad Hebræos.	29.	62.
Acta Apostolorum tunc elaborata sunt.	30.	63.
Binas literas misit Paulus ad Timotheum, scripsit & ad Titum.		
Secunda Petri ejusdem est ætatis.	33.	66.
Epistolæ Jacobi & Judæ incertum est tempus.		
Joannes Apostolus in insulam Pathmon relegatus scripsit Apocalypsim, anno sexagesimo primo post Passionem.	61.	94.
Biennio post Evangelium.	63.	96.
Tres suas Epistolas usque ad annum sexagesimum quintum post Passionem Domini, quo creditur vita functus.	65.	98.

Quoad

CAPUT V.

Quæ cujusque Libri sacri sit auctoritas, sive qui Canonici censeantur: qui Deuteronomici; qui Apocryphi.

QUamquam multis argumentis, quæ protulimus, constet sacri Codicis auctoritas, juvat illam iterum adstruere. Hæc pendet ex iis ipsis rebus quas enarrat; quæ cùm sint extra omnem dubitationem, oportet eos qui illas mandavere scriptis, esse veraces, & à Deo, qui falli & fallere non potest, impulsos ad scribendum. Fieri non potest ut Moses, auctor Pentateuchi, scripserit falsa: arguissent eum, sub quorum oculis transacta fuere quæ narrat; & quæ subinde confirmata sunt, tum rerum eventu quas futuras significaverat, tum testimonio eorum qui ei successerunt, & legem, quam eis imposuerat, durissimam conati sunt portare; cujus jugum excussissent, si vel ulla re suspicari potuissent deceptum vel fraudulentum Moysem fuisse. Quòd si constet fides scriptis ejus, quis dubitaverit quin vir Dei fuerit; & Deo regente ejus calamum, scripsisse; ut omnia quæ dixerit, censenda sint verba Dei? Quod de scriptis Mosis dicimus, dicenda de aliis, quæ postea sequentibus sæculis Prophetæ scripserunt; quorum cura & religio fuerit incorrupta servare scripta tum Mosis, tum prædecessorum suorum: qui sic non interrupta serie tradiderunt posteris, quod acceperant à patribus. Hocce veritatis Scripturarum efficacius argumentum habet apud Hebræos, quòd ab ipsa condita eorum lege usque ad tempora novissima, Pontifices, quibus commissa est cura Librorum sacrorum, à duobus mille annis, non interrupta serie, filii patribus successerint,

nec

nec alii admissi sint, quàm qui erant ex prima Sacerdotum familia. Nominatim autem omnes illi recensentur, ut dicit Josephus lib. 1. contra Apionem. *Judicium verò integritatis hoc maximum est, quia Pontifices apud nos à duobus millibus annis denominati à patre recensentur. His autem, si quid prævaricentur, interdicitur ne vel ad altare accedant, vel alia sanctificatione fungantur. Rectè siquidem, potiùs autem necessariè, cùm neque conscribendi potestas omnibus data, neque ulla sit in descriptione discordia; Sed solummodò Prophetis, antiquissima quidem, & veterrima secundùm inspirationem factam à Deo cognoscentibus; alia verò suorum temporum sicuti sunt facta palam conscribentibus. Infiniti enim libri non sunt apud nos discordantes, & sibimet repugnantes; sed solummodò duo & viginti libri, habentes temporis totius conscriptionem; quorum justè fides admittitur. Horum quinque quidem sunt Moseos, qui nativitates continent, & humanæ generationis traditionem habent usque ad ejus mortem. Hoc tempus de tribus mille annis paululùm minus est. A morte verò Moseos usque ad Artaxerxem Persarum regem, qui fuit post Xerxem, Prophetæ suorum temporum res gestas conscripserunt in tredecim libris. Reliqui verò quatuor hymnos in Deum & vitæ humanæ præcepta noscuntur continere. Ab Artaxerxe verò usque ad nostrum tempus singula quidem conscripta, non tamen priori simili fide habita, eò quòd non fuerit certa successio Prophetarum. Palam namque est, ipsis operibus quemadmodum nos propriis literis credimus: tanto namque sæculo jam præterito, neque adjicere quicquam aliquis, nec auferre, nec transformare præsumpsit. Omnibus enim insertum est mox ex prima generatione Judæis, hæc divina dogmata nominare & in his utique permanere; & propterea, si oportet, mori libenter. Jam itaque multi captivorum frequenter tormentis affecti sunt,*

cti sunt, & mortes varias in theatris sustinuere, ne ullum verbum contra leges admitterent, aut conscriptiones avitas violarent.

Hæc potiori jure dici possunt de libris novi Testamenti. Omnibus argumentis, quibus potest fides adstrui alicui scripto, constat veritas ejus. Evangelistæ ab ipso Deo, qui veritas est, edocti sunt. Ex quo autem scriptum & prædicatum, nulli notabili errori obnoxium fuit; ut quod dicit Josephus de veteri Testamento, magis conveniat novo. Non inferior fuit circa illud religio Christianorum; cujus videlicet gratia, non aliqui, quos facile est numerare in Judæorum libris, sed innumeri Martyres fuderunt sanguinem suum, ut constare debeat, ea fide qua scriptum est, ad nos incorruptum pervenisse. Certiorem de veritate & integritate Scripturarum veterum Josephum faciebant Pontifices, nempè Ecclesia Judaica; & traditæ nobis sunt tum veteres tum novæ Scripturæ ab Ecclesia: ut optimo sensu dicat Augustinus lib. contra Epist. fundamenti cap. v. *Ego verò Evangelio non crederem, nisi me Catholicæ Ecclesiæ commoveret auctoritas.*

Dicat aliquis: vitiosus hic fit circulus ab Augustino; quasi dum interrogaretur cur Biblia crederet, responderet, quia iis testificaretur Ecclesia: & rursùm interrogatus cur crederet Ecclesiam, hanc responderet errare non posse, juxta testimonium Scripturæ. Diximus non alios libros tanta auctoritate pollere; illam nullo carere probationis genere: in quam fidem simul cum adducti fuerimus, postea de quacumque parte Scripturæ quæstio sit, convenit eam sequi, quia Scriptura in genere demonstrat fidem Ecclesiæ adhibendam. Ita rem expendenti liquet sacros Libros propriam & integram auctoritatem habere: illi autem indicant certam Ecclesiam, quæ errare non possit; ut dici possit etiam ipsi Evangelio non credendum,

nisi

nisi hujus Ecclesiæ commoveret auctoritas: quod huc redit, ut certum sit Doctores ejus non pertulisse ut Libri sacri corrumperentur; & qui Deo auctore conscripti fuerant, eodem providente defensos ab omni corruptione.

Cùm sacros Codices hic dicimus servatos incontaminatos, non loquimur de ipso primo exemplari, quod exaratum sit manu cujusque scriptoris, cujus ore nos Spiritus sanctus elocutus est. Id contendimus, Deum sic providisse Libris sacris, ut ad nos pervenerint nullo fœdati errore, qui fidem aut mores corrumpere possit. Quod etiam de ipso textu Hebraico veteris fœderis Divus Augustinus probat, scilicet à Judæis non fuisse depravatum. Imo Hieronymus appellat *Hebraicam veritatem*. Justino martyri quidem & quibusdam aliis ideò Hebræi Codices suspecti fuerant, quia textum Hebræum non consulerent, sed Versiones Græcas à Judaizantibus hæreticis elaboratas, qui multa mysteria Salvatoris subdola interpretatione celaverant, ut ait D. Hieronymus. Hæc, inquam, res alios quosdam de choro Sanctorum Patrum adduxit ut crederent fontes Hebræos turbatos esse à Judæis; quia dictæ versiones non congruerent Versioni Græcæ communi, quæ ante tempora Christi facta fuerat, & qua omnes Ecclesiæ Christianæ utebantur.

Magnam cautionem, dicendum potiùs religionem, Ecclesiæ Christianæ Antistites adhibuere, ne Libris sacris insererentur, qui inferioris notæ essent. Hanc religionem animadvertimus in Ecclesia Catholica. Videre est de quibusdam libris lites fuisse, quibus cæterorum adstruitur auctoritas; nam ea religione, qua hæ lites ostendunt primos Christianos commotos fuisse, certum est nullum librum, qui vitiatus fuisset, potuisse ab Ecclesia admitti. Qui suspecti erant, distinguebantur à cæteris. Quorum certa erat auctoritas,

tas, reponebantur in proprio Canone. Nomen illud idem quidem ſonat quod *regula*. *Grammatici Canones* apud Auſonium, Epigram. 128. *Canon chronologicus Euſebii*, *Canones Apoſtolorum*, *Canones Conciliorum*, id eſt, leges, regulæ, quæ ſtatutæ ſunt. Sed & *Canon* ſumitur pro *catalogo*. In ſcriptoribus Latinis, non purioris Latinitatis, *Canon frumentarius* eſt catalogus, numerus frumenti. *Canon fidelium & defunctorum Epiſcoporum* ſunt catalogi. Inde *canonizati* Sancti dicuntur, qui adſcribuntur catalogo Sanctorum.

Quæque Eccleſia habebat ſuum Librorum ſacrorum Canonem, ſive catalogum. Igitur cùm omnes Libri ſacri non pariter ſtatim innotuerint omnibus Eccleſiis, idem liber quibuſdam tantùm Canonicus, non omnibus habebatur, nempe non inſcriptus erat catalogo librorum, quos quæque Eccleſia legebat. Non mirum ergo eſt ſi tempore aliqui libri obtinuerint auctoritatem, ut ait B. Hieronymus loquens de Epiſtola B. Jacobi, nempe poſtquam conſtitit omnibus, quantæ eſſent auctoritatis libri illi de quibus erat quæſtio. Hanc regulam circa Libros Canonicos dat Auguſtinus (*Lib. 2. de Doct. Chriſt. cap. 8.*) *In Canonicis autem Scripturis Eccleſiarum catholicarum, quamplurium auctoritatem ſequatur, inter quas ſanè illæ ſunt, quæ Apoſtolicas ſedes habere & Epiſtolas accipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modum in Scripturis Canonicis, ut eas quæ ab omnibus accipiuntur Eccleſiis Catholicis, præponat eis quas quædam non accipiunt; in iis verò quæ non accipiuntur ab omnibus, præponat eas quas plures gravioreſque accipiunt eis quas pauciores minoriſve authoritatis Eccleſiæ tenent. Si autem alias invenerit à pluribus, alias à gravioribus haberi, quamquam hoc facile inveniri non poſſit, æqualis tamen authoritatis eas habendas puto.* Diverſis temporibus, & locis, & pro occaſione Sacri Scriptores ſuos libros ediderunt: ita factum eſt, ut apud omnes Eccleſias

Z non

non pervenerint statim & eodem tempore scripta eorum; quæ non tam à personis quàm à judicio Ecclesiæ & ejus consuetudine authoritatem suam habuerunt; ut Hieronymus, ad Dardanum scribens & loquens de Epistola ad Hebræos aiebat, nihil interesse cujus sit, cùm Ecclesiastici viri sit, & quotidie Ecclesiarum lectione celebretur.

Omnes libri veteris Testamenti, qui continentur in Bibliis Hebraicis tum Judæorum tum Christianorum, judicio omnium pariter & suffragio sunt certæ authoritatis. Sed præter hos-ce libros, ut videre est in illo testimonio Josephi quod protulimus, constare debet alios fuisse, qui in veneratione erant, licèt parta pariter eis fides non adhibeletur. Ergo ubi agitur de libris Canonicis, quoniam non statim conditus est canon sacrorum Librorum, viri docti, ut Sixtus Senensis, & post eum Bellarminus, horum triplicem faciunt ordinem. In primo reponunt libros, de quorum authoritate nulla unquam fuit inter Catholicos homines disceptatio. In secundo censentur ii quorum non æquè certa & explorata est authoritas; legebantur tamen in Ecclesia ad ædificationem: ideòque ad distinctionem appellabantur *libri Ecclesiastici*; ut discimus à Rufino, qui in Symbolo, enumeratis Scripturis quæ suo tempore pro Canonicis habebantur, nempè quæ, ut nunc loquimur, erant in primo canone, subdit. *Hæc sunt, quæ Patres intra Canonem concluserunt, & ex quibus fidei nostræ assertiones constare voluerunt. Sciendum tamen est, quod & alii libri sunt, qui non sunt Canonici, sed Ecclesiastici à majoribus appellati sunt.* Videlicet poterant illi libri ἐκκλησιάζεσθαι, id est, in Ecclesia publicè recitari; cum cæteri libri qui nullius erant authoritatis; deberent ἀποκρύπτεσθαι: undè dicebantur *apocryphi*. Hæc volumina, quæ poterant legi in Ecclesia, enumerat Rufinus, & postea addit. *Quæ omnia legi quidem in Eccle-*

Ecclesia voluerunt, non tamen proferri, ad auctoritatem ex his fidei confirmandam. Legebantur illi libri, ut loquitur B. Hieronymus præfatione in Proverbia, *ad ædificationem plebis, non ad auctoritatem Ecclesiasticorum dogmatum confirmandam.* Idcirco libri qui in secundo canone sunt, licet conjuncti cum cæteris primi canonis, tamen non sunt ejusdem auctoritatis.

Tertius ordo eorum est qui nunquam in Ecclesia lecti sunt, iique dicuntur *apocryphi*, hoc est, libri quorum authores non solùm obscuri sunt, ut nomen illud indicat; sed quos publicum & notum judicium Ecclesiæ non probat, imò rejicit. Ex illa distinctione Librorum sacrorum colligere est multam à Sanctis Patribus adhibitam fuisse diligentiam, ne libri falsi pro veris venditarentur. Quod juvat declarare illis verbis Sancti Augustini (*Lib. 15. de Civit. Dei. c. 23.*) *Omittamus earum scripturarum fabulas, quæ apocryphæ nuncupantur, eò quòd earum occultæ origo non claruit Patribus, à quibus usque ad nos authoritas veracium Scripturarum certissima & notissima successione pervenit. In his autem apocryphis etsi invenitur aliqua veritas; tamen propter multa falsa nulla est canonica authoritas.* Et rursus: *cur non sunt in canone, nisi quia ob antiquitatem suspecta fidei judicata sunt, nec utrum hæc essent, quæ ille scripsisset, poterat inveniri, non talibus proferentibus qui ea per seriem successionis reperirentur ritè servasse?* Postea hæc adjicit Sanctus Doctor. *Multa sub nominibus Enoch & aliorum Prophetarum, & recentiora sub nominibus Apostolorum ab Hæreticis proferentur, quæ omnia sub nomine apocryphorum ab auctoritate canonica diligenti examinatione remota sunt.*

Porro ad primum sacrorum Librorum ordinem pertinent quotquot reperiuntur in veteri fœdere Hebraicè scripti: totum novum Testamentum, iis ex-

ceptis partibus, de quibus modo dicemus. A Sixto Senensi ponuntur in secundo ordine, additamentum ad librum Esther, quod D. Hieronymus ex Græco vertit, & observat in fonte non reperiri, imò à se obelo transfixum esse: oratio Jeremiæ; liber Baruch, sicut id quod reperitur in vulgata editione post caput 12. Danielis, nempè historia Susannæ, oratio Azariæ, hymnus trium puerorum, Belis historia, quæ de Theodotione se transtulisse scribit Hieronymus, cùm in Hebræo non legerentur. Similiter ad hunc secundum ordinem referuntur, primùm ex veteri Testamento, Sapientia Salomonis, Sapientia Jesu filii Sirach, pars Esther, Judith, Tobias, de quibus B. Athanasius in synopsi dicit non fuisse Canonicos, sed tamen prælectos Catechumenis. Libros quatuor Macchabæorum numerat inter eos quibus contradiceretur, ut loquitur ille, aut qui essent apocryphi. In novo Testamento censentur secundi ordinis, Marci caput ultimum, Lucæ historia de sudore Christi sanguineo & apparitione Angeli, Joannis historia de muliere adultera, Epistola ad Hebræos, Jacobi Epistola, Petri Epistola secunda, Joannis secunda, & tertia, Judæ Epistola, Joannis Apocalypsis. Primus canon sive catalogus, in quo numerentur liber Sapientiæ, Ecclesiasticus, Tobias, Judith, & duo libri Macchabæorum, reperitur confirmatus à Concilio Carthaginensi III. anni 397. & ab altero, qui etiam Carthagine coactus est anno 419. Tertium autem Carthaginense confirmavit decretum Concilii Hipponensis anni 393. Novissimis temporibus, Ecclesia Romana hos-ce Libros, sicut & cæteros ejusdem ordinis, suo Catalogo attexuit, utpote qui à tot sæculis recepti fuerant, nec antea repudiati, imo publicitùs legebantur in Ecclesia, & commendabantur virorum Ecclesiasticorum testimonio, ut B. Augustinus dicit de libro Sapientiæ & Macchabæorum.

Car-

Cardinalis Palavicinus in historia Concilii Tridentini scribit fuisse propositum in Concilio, ut duplex ordo librorum Canonicorum innueretur; placuisse verò omnibus, ut sine isto discrimine, quod aliunde notum esse poterat viris doctis, proponeretur catalogus sacrorum Librorum, qualis dudum admissus fuerat ab Ecclesia. Etenim apud sanctum Augustinum, enumerantur hi omnes libri, quos habet Canon Concilii Tridentini; quamquam agnoscat S. Austinus (*Lib.* 2. *cap.* 8. *de Doct. Christ.*) hos omnes libros, quos Canonicos vocat, non fuisse ab omnibus Ecclesiis pariter acceptos.

Canon Scripturarum non potest censeri conditus, nisi aliquot annis post Christum natum. Quo præcisè tempore, ignoratur. Neque enim id factum est, quasi omni approbante Apostolorum senatu, quorum plerique decesserant. JESUS CHRISTUS D. N. non mandaverat de illo Canone condendo; nec, ut dictum est, de ullo exarando scripto. Unusquisque ex Discipulis, prout occasio sese dedit, & se à Spiritu Sancto impulsum credidit, mentem ad scribendum appulit. Statim scriptum ejus non alibi innotuit, nisi ubi exaratum fuerat, postea ad alias Ecclesias delatum: ita factum quod observavimus, ut omnes Ecclesiæ non eosdem pariter libros pro Canonicis habuerint. Fieri etiam potuit, ut historias quas ex Traditione acceperant, forsan ex ore ipso Apostolorum, veras existimaverint & attexuerint Evangelicis; scilicet quædam scripta pro Canonicis reputaverunt, quæ aliæ Ecclesiæ non admittebant. Non mirum autem Judæos Hebraizantes rejicere libros veteris Testamenti Græcè scriptos. Illis religio erat alia lingua quàm Hebræa uti. Hellenistæ verò, nempe Græcisantes, horum auctores erant vel interpretes; & ab illis eos accepere Christiani.

Eorum est qui de libris Canonicis dedita opera

scripserunt, difficultates omnes solvere, quæ occurrunt circa libros secundi ordinis, tum etiam primi. Animadvertendum in genere, quòd utilis est liber Job; Non fuit de populo quem Deus elegerat, nempe de duodecim Tribubus Israel. Quo tempore & à quo scriptus sit liber qui nomine ejus inscribitur, non potest certò definiri. Metris illigatus est in pluribus locis. Historia Susannæ, pro exemplo est miræ pudicitiæ. Ex epistola Julii Africani ad Origenem & ejusdem Origenis responsione colligimus aliis pro vera, aliis pro falsa habitam. Non ex Hebræo Codice translata est; nec Hebraicè primitùs scriptam, sed Græcè, demonstrabat Africanus ex Paronomasiis inter χίνον & χίζειν, item πρίνον & πρίζειν, quæ merè Græcanicæ sunt, quas fecisse dicitur Daniel, cùm Susannæ judices interrogavit sub qua arbore vidissent adulterantem. Unus respondit, *sub schino;* tuncque dixit Daniel: scindat te Dominus; & cùm alter dixisset, *sub prino*, statim, secet te Dominus, ait Daniel: quæ Paronomasiæ ex vocibus Hebraicis non potuere exsculpi; sed ex Græcanicis πρῖνος, *ilex* à πρίω *serra seco*, & χῖνος *lentiscus à* χίζω *findo*. Sed fieri potest ut Græcus interpres Paronomasiam pro Paronomasia posuerit; qua libertate sæpius utuntur interpretes.

In historia Tobiæ arguitur anachronismus aliquorum annorum. Deportatum se dicit Tobias à Salmanasare cum decem tribubus. Hæc deportatio facta est anno Oseæ regis Israel nono & Ezechiæ regis Juda sexto, mundi anno 3283. Tobias autem, annis centum & duobus vitæ suæ completis, moribundus in lectulo affirmat Templum Dei in Jerusalem incensum & combustum esse. cap. 13. 2. & 14. 2. Templum incensum est anno mundi 3416. Igitur inter deportationem & conflagrationem Templi 133. anni intercesserunt. Ita cum saltem triginta annos

habuis-

habuisset Tobias, cùm abductus est captivus, anachronismus est quinquaginta octo annorum; qui error refundendus in Librarios: certè non obstat veræ pietati.

De libro Judith quidam opinantur nomine hujus sive persona repræsentari Judaicam gentem, quæ quasi vidua erat tempore Antiochi regis Syriæ, cum liber hic scriptus est. Gladium Judith volunt esse preces Sanctorum: Bethuliam, hoc est, *Bethel* habent pro domo Dei, sive pro Templo: Nabuchodonosorem pro Diabolo: Holophernem, quem interpretantur *lictorem serpentis* pro typho sive superbia Antiochi. Hæc facie ingenii blandiuntur. Adstruit codex Græcus cap. 5. 22. Templum Dei, cum hæc historia contigit, fuisse solo æquatum ναὸς εἰς ἔδαφος: quod falsum est, si præcesserit tempora captivitatis. Sed qui huic tempus illud assignant, reponunt hanc circumstantiam additam, quæ non erat in Chaldaico fonte, ex quo B. Hieronymus transtulit, sicut eam habemus in Vulgata nostra.

In tertio ordine sunt complures libri, quos enumerare non attinet; etenim non reperiuntur editi inter Sacros Libros. Solent tamen adjungi Vulgatæ editioni oratio Manasse cum libro tertio & quarto Esdræ. Certum autem est omnes libros qui olim erant in catalogo Sacrorum, non hodie extare. An liber bellorum Domini, & qui dicitur fœderis, de hoc numero sint, disputant viri docti. Ita est de libro justorum, quem aliqui habent pro Genesi, in qua vita Abrahæ, Isaaci, & aliorum continetur. Sed conveniunt omnes deperditos libros, quorum scriptores Nathan, Gad, Semeias, Addo, Ahias, Jehu, & plerique alii, qui in Sacro Codice allegantur. Deperditi sunt incuria Judæorum, qui quosdam incenderunt, ut queritur Jeremias. Deuteronomium adeò fuerat neglectum; ut diu ignoratum fuerit, repertum sub Josia rege..

Pertinebat ad Apparatum Biblicum saltem ista quæ spectant Librorum Sacrorum authoritatem, pertingere & distinguere quorum fuerit semper indubitata authoritas, quorum dubia, quorum nulla. Quin hæc scire, B. Hieronymus ad institutionem junioris virginis pertinere putavit. His-ce enim verbis scribit ad Lætam de institutione filiæ suæ. *Caveat omnia apocrypha. Et si quando ea, non ad dogmatum veritatem, sed ad signorum reverentiam legere voluerit, sciat non eorum esse, quorum titulis prænotantur: multaque his admixta vitiosa, & grandis esse prudentiæ aurum in luto quærere.*

CAPUT VI.

De lingua Hebræa, in qua primùm scripti sunt libri Sacri. De antiquitate hujus linguæ. Hebræus Codex olim scribebatur sine punctis vocalibus.

PRæmissa Sacrorum Librorum notione, ut præstruere pergamus quæ necessaria sunt ad illos intelligendos, ante omnia decet mentem advertere ad naturam sive proprietates linguæ qua Spiritus Dei homines compellavit; ex natura enim hujus sermonis, quo verbum Dei expressum est, in multis pendet intelligentia ejus. Non aliam orationem, ut videtur, adhibuit Deus, quàm quæ esset nota & usitata his quibus credebat oracula sua. Cùm ergo jam ab ipso mundi primordio promissis de futuro Messia cœperit implere antiquos humani generis patres, procul dubio usus est antiquiori lingua, & quæ hactenus incorrupta remansisset in familia virorum piorum, ex quibus Messias aliquando erat oriturus. Omnium autem linguarum antiquissima est Hebræa. Non alia lingua locutus est primus hominum parens. In confusione Babylonica nihil mutationis pertulit;

tulit;

tulit; quod demonſtrabimus, cæteras linguas, quæ politiores habitæ ſunt, ab illa derivari, & ſacrum Codicem, quem ſcripſit Moyſes, quocumque alio, quem venditare poſſint ethnici, antiquiorem; & alia ſimilia quæ faciunt ad dignitatem & authoritatem ſacri Codicis adſtruendam. Simul de proprietatibus & præcipuis linguæ Hebrææ idiotiſmis diſſeremus; ex quibus lux non mediocris ſacro Codici affulgebit.

Linguam Hebræam appello, quæ Abrahæ & poſteris ejus Iſaac, Jacob, & duodecim Patriarchis filiis Jacob uſitata erat, & qua Moyſes ex juſſu Dei ſcripſit quinque libros, qui illum præferunt authorem; neque enim aliam aliquam adhibuiſſe veriſimile eſt, quàm quæ Iſraelitis nota eſſet. Hebræa autem dicta eſt vel ab Hebero Semi pronepote; ut qui ab hoc Hebero ortum duxere, appellati ſunt Hebræi: vel quia uſitata eſſet Abrahæ poſteris, qui quidem Hebræi dicti ſunt, non ab Hebero parente, ſed quia Abraham à loco, in quo erat trans fluvium Euphratem, vocatus eſt à Deo, & hoc fluvio trajecto venit in terram Chanaan. A Chananæis ergo appellatus eſt Hebræus, id eſt, *tranſitor*, eodem ſenſu quo ultramontanos dicimus, qui ultra montes degunt. Verior hæc eſt origo nominis, quo nempè Abrahæ progenies ſic appellata eſt, quia veniſſet à regione, quæ reſpectu Chananæorum trans fluvium Euphratem erat. Diſtabat enim Abraham ab Hebero ſex generationibus; & tamen nullus eorum qui de ſtirpe Heber fuit, ante Abrahamum dictus fuerat Hebræus.

Linguam Hebræam primam omnium fuiſſe oſtendunt nomina, quorum ratio redditur in textu Sacro ex radicibus Hebraicis. E multis pauca proferam. *Adam* ſic dictus eſt, quia ex *Adama*, id eſt, terra factus eſt (*Gen. c. 2. v. 7.*) *Eva* ab *Evah*, hoc eſt, *vivere*, quia fuit mater omnium viventium (*Geneſ. cap. 3.*)

c.3.v.20.) *Cain*, à *Cana*, id est, ab acquirendo, quia dixit Eva, possedi virum à Domino (*Genes. cap. 4. v. 1.*) Hæc ratio eorum nominum quæ imposita sunt Adæ, Evæ, Cain, reddi non potest in aliis linguis, nec complurium aliorum nominum. Vis autem hujus argumenti consistit in hoc quòd illa nomina propria primorum hominum à primitivis suis radicibus deflexa & derivata sunt; ut vox à voce dependeat, tanquam conjugata vel paronyma, ut nomen *Adam* à nomine *Adama*, quod est *terra*. Ista notatio paronyma in nulla alia lingua locum habet, sive nomen *Adam* deduci non potest nisi in Hebræa, ex voce quæ terram significet. Undè sequitur primos homines Hebraicè locutos.

Sed quispiam dicat, posterioribus sæculis nomina illa imposita fuisse; & à scriptoribus res linguæ suæ accommodatas. Moyses enim verbi causa, inquiunt, eo nomine non statim appellatus est, quia ab aquis servatus esset, quod significat origo Hebræa; filia enim Pharaonis, à quo nomen accepit cùm ex aquis eductus est, loquebatur Ægyptiacè; ita non potuit eum appellare Hebræo vocabulo. A Scriptore ergo Hebræo sic appellatus Moyses, nomine quod illi conveniret, quatenus ab aquis servatus fuerat.

In Exodo cap. 2. v. 10. in Vulgata quidem dicitur de filia Pharaonis, quod puerum vocaverit Moysen, *quia*, inquiebat, *de aqua tuli eum*. Verùm respondet Buxtorfius, verbum Hebræum *meschitihu*, quod Latinus interpres reddit *tuli* in prima persona, reddi posse *tulisti* in secunda; ut ipsa Jochabed vera mater Moysis dederit nomen filio suo: ut genuinus sensus sit, accepisse puerum, eumque lactavisse; quem postea adducens ad filiam regis, sic illam compellaverit: nos Hebrææ mulieres hunc puerum appellavimus *Mosem*, quia tulisti eum sive eduxisti ex aquis.

Antiquitatem linguæ Hebrææ simul & gentis demon-

monſtrant vetuſta Gentium & populorum nomina, quæ plerumque originem habent Hebraicam; & in aliis linguis nihil ſignificant. Videre eſt ſingulos Semi, Chami, & Japheti filios & nepotes ſingulis Gentibus ſingula nomina dediſſe: ut Aſſur Aſſyriis, Elam Elamitis; Aram Aramæis; Lud Lydis; Gomerum Cymbris, ſive Cimmeriis; Madai Japheti filium Medis: Javan Jonibus. Gentilium deorum nomina ferè omnia, ex lingua Hebræa orta, à vicinis regionibus ad Aſſyrios & Græcos derivata ſunt. Saturnus ab Hebræo verbo, *Satar*, id eſt, *à latendo* deducitur; ut Latium dici volunt Latini, quia Saturnus ibi latuit, cùm à Jove fugerent: niſi & hoc-ce nomen *latium* derivetur à fonte Hebræo; nam *louth* Hebræis ſonat *latere*. Jovem à Jehova deducunt multi: Belum ſive Baal ab Hebræo *Baal*, quod idem eſt ac *Dominus*, quo nomine plures Deos habuerunt Phœnices: Vulcanum à Tubalcain, qui uſum ferri & æris invenit: Cererem, non à ferendo, ut Latini, ſed ab Hebræo *Gheres*, quod notat *fructus extruſus*. Aliud ſuppeditant argumentum reliquiæ quædam linguæ Hebraicæ in omnibus aliis linguis, quod à viris doctis obſervatum eſt. Modo in lucem prodibit, niſi jam prodierit, cùm hæc typis edita prodibunt, grande opus Thomaſſini noſtri, quo ille omnes linguas deducit ex fonte Hebræo. Diu eſt quod typis exiit.

Uſque ad diluvium & ea tempora quò de extruenda turri Babylonica cogitavere homines, terra erat unius labii, ut adſtruit Scriptura; quippe omnes erant filii unius viri: confuſione autem facta linguarum, ædificium turris ſuſceptum diſturbavit Deus. Cur enim elegiſſent homines ſcindi in diverſas linguas, cùm nemini non moleſtum ſit non poſſe mentem alteri communicare, aut ſibi alterius communicari? Ergo diverſitas linguarum malum eſt immiſſum à Deo, cui ſubjacere non debuit pia Semi Soboles, quæ ſic in-

cor-

corruptam suam linguam servavit. Quidquid sit, linguæ Hebrææ debent Græci, quòd lingua eorum politior sit; nam ex ipso Gentilium testimonio Phœnices primi eos literas docuere. Literas, inquam, in Græciam ex Phœnicia primus Cadmus intulit circa tempora Othonielis, nimirum multos post annos, quàm Moyses sacros Libros scripsisset: quibuscum ergo nullum volumen Græcum de antiquitate contendere potest. Græcos autem suas literas accepisse ab Hebræis, argumentum est quòd Græcarum literarum nomina ab Hebræis levi deflectione deducantur; & quæ Græcis barbara sunt, id est, nulllius significationis, in Hebræa lingua quidpiam significent. Ipsi Greci literas suas se debere Phœnicibus agnoscunt: antiquę autem reliquiæ Phœnicii sermonis, quæ apud auctores veteres reperiuntur, demonstrant hunc ab Hebræo non multùm discrepasse. Ex Phœnicibus Pœni sive Carthaginenses ortum suum deducunt; punica verò nomina, quæ interdum allegat B. Augustinus, ipse Pœnus quatenus natus in Pœnorum colonia, ipsa sunt Hebræa.

In captivitate autem Babylonica, licèt hæc ultra septuaginta annos non duraverit, lingua Hebræa tantam mutationem subiit, ut Judæi hujus obliti Chaldaicam cum aliqua Hebrææ tinctura post solutam captivitatem in patriam introduxerint; ita ab hoc-ce tempore Hebraica desiit esse vernacula, juxta communem omnium ferè Doctorum sententiam; undè legimus (*cap.* 8. *v.* 7.) Nehemiam, Esdram & Levitas, cùm legem populo prælegerent, eandem exposuisse; scilicet interpretabantur eam linqua vulgari, ut populus intelligeret. Hinc origo Paraphrasium Chaldaicarum. Ab hoc nempe tempore, postquam legem & Prophetas in Synagogis prælegerant Doctores, explicationem lingua vulgari adjungere cœperunt. Pro Hebraica itaque posthac Chaldaica Judæis facta est vernacula, quę primò purior, posteà magis corrupta & vitiata est,

pro

pro diversitate nationum, quibus serviebant, variis dialectis & idiotismis. Quapropter quod in Evangelio adstruitur *Hebraicè* dictum, decet interpretari *Chaldaicè*: contra verò quod scribit Philo, Scripturam sacram fuisse *Chaldaicè* scriptam, intelligendum est *Hebraicè*. Nec tantùm Judæi Chaldaica lingua locuti sunt, sed & in hac libros suos conscripserunt usque ad eversionem Templi, & sæculis sequentibus; ita ut nullibi extet lingua Hebraica pura, nisi in veteri Testamento.

Quin & pristinos characteres viri docti hac ætate, ut olim Eusebius & Hieronymus, sentiunt mutatos in captivitate Chaldaica; & Esdram qui post reditum Codices sacros recensuit & instauravit, eosdem literis Assyriis sive Chaldaicis populo Judæo magis notis (qui durante captivitate linguæ & literarum obliti erant) descripsisse. Sic Hieronymus in præfatione in libros Regum. *Certum est*, inquit, *Ezram scribam, legisque doctorem, post captam Hierosolymam, & instaurationem Templi, sub Zorobabele alias literas reperisse, quibus nunc utimur, cùm ad illud usque tempus iidem Samaritanorum & Hebræorum characteres essent*. Et in Ezechielem cap. 9. *Antiquis Hebræorum literis, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema Thau litera crucis habet similitudinem*. Rationem mutationis characterum hanc reddit Eusebius in Chronico, ubi de Esdra affirmat divinas literas ab eo memoriter traditas, videlicet ne Judæi Samaritanis miscerentur, ideò literas judaicas commutasse; sed vera ratio est, quia Judæi, amissis Libris sacris, assueverant Chaldaicæ sive Assyriæ scripturæ, pariter & linguæ.

Hodiernus character, quo nempe nunc Biblia Hebraica exarata sunt, vocatur major & quadratus ob formam, & Assyrius quia ab Assyriis. Alio charactere vulgò Judæi utuntur, qui appellatur minor & cur-

currens, aut Hiſpanicus, aut *maskal*, quod nomen apud Arabas idem ſonare aiunt quod macilentum, *comme qui diroit, caractere maigre* (*come chi diceſſe, carattere magro*) Attamen quia diu eſt quòd Judæi volunt in hodiernis characteribus Bibliorum infinita latere myſteria, nempe in litterarum ipſarum majuſcularum vel minuſcularum forma, figura, ductibus, inverſione, ſuſpenſione, apicibus etiam ſive ſpiculis, aut corollis quibus literarum capita in ſcriptura hodierna voluminis ſui Sacræ legis armantur vel ornantur. Cùm, inquam, omnia illa myſteria eſſent inania, ſi illi hodierni characteres eſſent novi, ſingunt à tempore Moſis duplici charactere ſcriptam Legem, ſacro & profano, ſcilicet Hebræo, qui ſacer, & altero, qui ideò Samaritanus appellatus eſt, quia illum Eſdras reliquerit uſurpandum ſolis Samaritanis. Quod autem hodierni characteres Bibliorum à Talmude dicti ſunt Aſſyrii, ſic interpretantur, ut non Aſsyrii vocentur quia ab Aſsyriis venerint, ſed ex eo quòd illis characteribus lex ſcripta ſit. Vox enim Hebræa Aſsyrios populos ſignificat quidem, ſed & *beatitudines*. Beata eſt, inquiunt Rabbini, Scriptura Legis, quam ipſe Deus digito ſuo exaraverit.

Dicam pro antiquitate characterum Samaritanorum, primò alphabetum Græcum, quod conſtat à Cadmo, id eſt, à Phœnicibus Hebræorum vicinis inductum in Græciam, magis accedere ad ſimilitudinem literarum Samaritanarum, cùm invertuntur; quod argumentum eſt primævas Hebræorum literas fuiſſe Samaritanas. Habemus antiquos characteres, quibus Samaritani ſemper uſi ſunt, in Siclis qui Hieroſolymis effodiuntur, olim in uſu ſub regibus Juda. Præferunt illi inciſas literas, quæ in ſcriptis Samaritanorum leguntur ſine ulla vel exigua mutatione. Nullius autem cogitationem ſubeat hos ſiclos à Samaritanis cuſos fuiſſe; ſi quidem omnes hac inſcriptione notentur:

tur: *Jerusalem sancta*. Notum autem quàm abhorrerent Samaritani ab Hierosolymis; quam ergo urbem non appellassent Sanctam. Sicli quos aliqui venditant inscriptos imagine Salomonis cum Hebraicis literis hodiernis, nuperè cusi sunt; neque enim lex vetus sinebat ut ulla hominis etiam regis imago cuderetur. In ista tabula qua æstimamus veterum nummorum valorem, expressimus formam sicli Hebræi, inscripti Samariticis literis.

Nunc in codice Hebræo consonantibus literis subscribuntur puncta, quæ locum tenent vocalium. Quæritur an ista puncta coæva sint literis consonantibus; horum enim ita forma diversa est à consonantibus, ut cum illis non statim adinventa videantur, sed postea subdita. Virorum peritiorum sententia est, puncta Textui sacro apposita fuisse circa annum Christi quingentesimum à Judæis scholæ Tiberiensis, nempe à Doctoribus Academiæ quæ tunc temporis in Tiberiade celebris erat. Ne cui autem mirum videatur, sine vocalibus olim sermonem Hebræum scribi potuisse & intelligi, quasi ambiguus & prorsus incertus fuisset, sciat & nunc his carere posse. Etenim hodie sine punctis scribunt Judæi, quorum scripta leguntur & intelliguntur. Multis annis post obitum impostoris Mahometis puncta vocalia adjuncta sunt libris Arabicis; undè & hactenus pueri Turcarum, Arabum, Persarum, ac omnium denique Mahumedanorum sine punctis legere discunt.

Hæc favent novitati punctorum, quæ nunc probanda est argumento quod ducitur ex literis Samaritanis, quas easdem fuisse cum antiquis Hebræis supra probavimus. Puncta vocalia nulla agnoscunt Samaritani; nam ope trium literarum, quas *Matres lectionis* vocant, quæque antiquitùs pro vocalibus habitæ sunt, libros suos sacros legerunt, & hodie legunt. Vocalium soni quasi congeniti sunt cum literis consonantibus;

tibus;

tibus; quæ ideò sic dicuntur consonantes, quia efferri non possunt, quin quæ piam ex vocalibus sonet cum illis. Quin & vocales linquæ Græcæ *α, ε, η, ι, ο, υ*, respondent Hebræorum his-ce consonantibus literis *aleph, he, vau, heth, jod, ajin.* Harum ergo consonantium ope olim Hebræi & Samaritani sicut & Arabes poterant, nondum inventis punctis, efferre sermonem, qui distinctè sonaret auribus. Ita quanquam utilia sint puncta, non potest dici horum usum fuisse semper omninò necessarium, & frequentatum. Contrarium docet Synagogarum ab ultima antiquitate consuetudo. Volumina sacra, quæ populo publicè in illis prælegguntur, neque puncta neque accentus habent. Quin sine versuum distinctionibus exarata sunt; ut morem antiquis temporibus usitatum exhibeant. Præter libros typis excusos & punctatos, unum, inquam, habent volumen Legis in singulis Synagogis, peculiari modo descriptum, circa columellam convolutum, quod asservant in peculiari capsa, quam *Aaron*, id est, *arcam* appellant, serico coopertum, & auro ac gemmis ornatum. Hoc volumen in magna apud eos veneratione est; quod cùm ex arca proferunt, ut ex eo aliquid legatur, magna reverentia tractant; populusque cum jubilo & acclamatione honorem tantùm non divinum ipsi tribuit. Post lectionem verò eadem cum pompa & reverentia in arcam reponunt. Hoc autem volumen, non punctatum, volunt ipsum Mosis volumen in Arca Dei jussu servatum referre, quod fatentibus plerisque eorum Doctoribus, erat punctis destitutum, imo ipsi docent, Mosis ævo, figuras vocalium & accentuum nondum fuisse; & hac de causa librum illum in synagogis hodie sine notis in Mosaici exemplaris memoriam scribi.

Elias Levita celebris inter Hebræos Grammaticus puncta à Judæis Tiberiensibus post confectum Talmudem excogitata fuisse probat testimonio doctissimorum

rum

rum Rabbinorum, quos allegat. In toto Talmude, tam in Mischna quàm in Gemara, nulla fit punctorum mentio, nec ullius accentus nomen aut figura occurrit. Altum illud silentium in vastis illis voluminibus argumentum validum suppeditat, puncta fuisse eorum compilatoribus prorsus ignota; præsertim cùm in locis plurimis occasio se obtulerit, imò necessarium fuisset illorum mentionem facere, si tunc extitissent; puta cùm controversia est de vocabuli alicujus lectione, quod punctis destitutum variè legi poterat. Nam si punctatos codices habuissent, punctatio controversiam diremisset. Ita vox דבר apud Hebræos, prout cum diversis punctis effertur, sonat vel *dabar*, id est, *verbum*, vel *deber*, nempe *pestis*. Cùm autem Talmudistæ admonent variæ lectionis, dicunt: ne legas sic דבר sed sic דבר, nec aliud addunt quo pronuntiationis varietas, undè sensus diversi oriuntur, distingui possit. Facile autem erat ex auditu differentiam percipere in *dabar* & *daber*, sed hoc non poterant scripto exprimere ob defectum punctorum. Tres ergo literas tantùm repetunt, ut intelligat lector ex ista repetitione pronuntiationem trium literarum non eandem esse. B. Hieronymus commentans illa verba Prophetæ Habacuc cap. 3. v. 8. *Ante faciem ejus ibit mors*, indicat à se ignorata puncta: *Pro eo quod nos transtulimus mortem, in Hebræo tres literæ positæ sunt* דבר *absque ulla vocali: quæ si legantur* davar, *verbum significant; si* dever, *quæ Græcè dicitur* λοιμός. Pariter ad caput nonum Jeremiæ v. 22. *Verbum Hebraicum* דבר *quod tribus literis scribitur (vocales enim in medio non habet) pro consequentia & legentis arbitrio, si legatur* dabar, *sermonem significat; si* deber, *mortem; si* daber, *loquere; unde LXX. & Theodotion junxerunt illud præterito capitulo, ut dicerent, disperde parvulos de foris, juvenes de plateis. Aquila verò & Symmachus transtulerunt* λάλησον *loque-*

 re, ut

re, ut imperet Deus loqui quæ sequuntur. Hic commoda fuissent puncta; ad ambiguitatem tollendam, & varietatem significationis explicandam: sed nulla illorum mentio fit, non solùm apud Hieronymum, sed & apud cæteros Patres tam Græcos quàm Latinos.

Non infirmum argumentum pro novitate punctorum suppeditant antiquæ Versiones, Græcæ, Chaldaicæ, Syriacæ, &c. ex quibus perspicuum est, ob defectum punctorum, voces quasdam ambiguitate laborasse; undè aliter interpretati sunt Versionum istarum auctores, quàm hodie in punctatis codicibus legimus: inter illas diversitas nulla fuisset, si aliter non legissent quàm in hodiernis exemplaribus legimus. Hoc passim observant viri docti in commentariis suis, aliisque scriptis; plura exempla promentes ex septuaginta Græcis interpretibus, ubi eædem literæ, sublatis punctis, tam ipsorum Versioni, quàm lectioni hodiernæ inservire possunt. Contigit etiam versionem Græcam ideo diversam esse à versionibus Hebraicis, quæ post punctatos codices cusæ sunt, quia sine ulla versuum & dictionum distinctione olim Hebræi Codices scribebantur. Prout ergo interpretes Græci hanc vel literam vel vocem referunt ad id quod præcedit, aut ad id quod subsequitur, interpretantur diversimodè ab hodiernis interpretibus, qui nunc utuntur Codicibus in quibus fixa est versuum & dictionum distinctio.

His observatis de nova punctorum observatione locum illustramus libri secundi Esdræ c. 8. 8. ubi ille dicitur legisse librum Legis *distinctè & apertè ad intelligendum.* Nimirùm Esdras, licet uteretur libro qui non haberet puncta sive vocales, tamen legebat & pronuntiabat secundùm proprias vocales, ita ut sensum populus intelligeret. Si enim puncta habuisset, laus hæc puero septenni meritò conveniebat, at decenni indigna. Quis enim filium suum decennem

valde

valdè laudabilem existimaret, quòd Latinè sciret expeditè legere? At Hebræi textus eadem ratio est, si puncta & accentus habeat. Non immorabor confutandis argumentis, quibus antiquitatis punctorum assertores pugnant; rem enim tantùm delibamus, & quantùm satis est, ut qui primùm accedunt ad lectionem sacri Codicis & interpretum ejus; prænotionibus necessariis omnino non careant. Qui rem expendere voluerit, legat eruditum opus Ludovici Capelli, *arcanum punctuationis Hebraicæ revelatum*, & exercitationes Biblicas Morini, qui exercitatione XVII. & evincit tempore D. Hieronymi textum Hebræum nondum fuisse in versus & commata distinctum, & ignotas prorsus Hebraicas grammaticas; ut sola Traditione lingua Hebræa disceretur.

C A P U T VII.

De Alphabeto Hebræo. Formam literarum Hebræarum prodest non ignorare.

QUæ dicturi sumus de lingua Hebræa, clariora fient, subjecto ejus alphabeto, cujus literas interest saltem oculis, visu posse distinguere: ut si forte quis scripturarum amans in Biblia originalia inciderit, è noto charactere intelligat Librum esse sacrum. Præterquam non deceat ignorare harum literarum nomina, & ordinem; his enim pro numeris utuntur scriptores sacri, distinguunt pleraque cantica, plures psalmos, quorum quidem versiculi, strophæ habent in suo initio quæpiam ex dictis elementis, certo ordine recurrentibus; unde illi Psalmi appellantur *alphabetici*; qualis est Psalmus centesimus decimus octavus, qui secundùm ordinem literarum sic compositus est, ut octo primi Versus nominibus, quæ primam literam, quam Hebræi *aleph* ap-

pellant, inchoentur: rursus ex sequenti *beth*, totidem versus exordium sumant; ac postea ex *gimel* idem numerus compleatur; atque ita usque ad thau, quæ apud Hebræos extrema litera est, Psalmus ille totus conscriptus sit. Viginti duæ literæ Alphabeti sic octies repetitæ conficiunt versus CLXXVI. quibus ille psalmus constat. Sacer autem Vates non inane carminibus suis ornamentum assuebat. Cùm hoc psalmo morum doctrinam omnem complecti vellet, colligabat hac ce arte diversas sententias, ut faciliùs memoriæ commendarentur. Jeremias simili arte devinxit Lamentationum suarum carmina, servans ordinem literarum Hebræarum; quod cùm Latino & Græco sermone Interpretes non possent exprimere, nomen literarum Hebræarum præfigi voluerunt, à quo inciperet carmen. Hinc singulis annis per sanctam hebdomadem personant ædes sacræ Hebræi alphabeti recitatione. Tanquam barbaris vocibus perterrerentur fideles, nisi scirent esse literas Hebræas; & ab illis inchoari carmina in textu originali, quibus in versione præfiguntur.

Ergo visum est huic-ce loco inserere alphabetum Hebræum, & valorem literarum ejus exprimere tum Latinis tum Græcis literis. Adjunxi Græcum alphabetum; ex quo liquebit omnem doctrinam suam acceptam debere Hebræis Græcos, qui & ab illis prima elementa didicerint. Hujus veritatis certum argumentum est, quòd in nullo alio alphabeto, ut modo dicebam, voces quibus appellantur quæque literæ, significantes sint. Nempe nomina literarum quibus alphabetum Hebræum constat, quampiam rem significant, nullam in alphabeto Græco. Etenim quid Græcis denotant voces illæ *alpha*, *betha*, *gamma*, præter literam sive caracterem, cui pro nomine inditæ sunt sine causa, nisi quia ab Alphabeto Hebræo originem habeant; in quo non sunt inania verba.

Aleph

Biblioteca Nazionale V.E. III
NAPOLI

Aleph Hebræis sonat *bos*, *dux*; ideò litera, quæ dux esset cæterarum, eo nomine appellata est. *Beth*, domus. *Gimel*, plenitudo; & sic de cæteris. Illas autem literas efferimus eo sono quem illis tribuit B. Hieronymus, scribens ad Paulam Urbicam de hujus alphabeti interpretatione.

Alphabetum Hebraicum & Græcum.

Attentis oculis considera, lector, hæc-ce alphabeta. Cognosces inter causas quibus effectum est; ut antiquæ versiones adeò differant ab hodiernis fontibus, censendam esse literarum Hebræarum similitudinem. Etenim, verbi causa, duæ literæ ר resch & ד daleth, ut dicit B. Hieronymus, parvo apice distinguntur. Indè factum est ut eadem urbs ab aliis *Reblata*, ab aliis *Deblata* dicatur. Literæ י *jod* & ו *vau* tantùm magnitudine discernuntur; undè in eodem Ezechielis loco alii legunt עין *en*, id est, oculus alii עון *avon*, id est, iniquitas, ut observat idem sanctus doctor, nempè alii legunt *jod*, alii *vau*. Similiter literæ *beth* ב & *caph* כ differunt parvo apice, sicut *gimel* ג & *nun* נ; etiam *vau* ו & *zain* ז. Facilè fugit oculos discrimen quod est inter *he* ה & *cheth* ח; sicut inter *theth* ט & *mem* מ.

Præterea sunt literæ, quæ diversæ figura sunt, sono similes; in quibus ergo pronuntiandis lingua errat, ut sunt *caph* כ & *coph* ק. Una nostra litera *S* exprimimus quinque illas literas Hebræas *schin* aut *sin* ש, samech ס, *zain* ז & *tzade* צ. Hæc soni similitudo peperit varias lectiones & discrepantias quæ omnes (adeò curæ fuit Deo sacer Codex) non officiunt sacris dogmatibus.

CAPUT VIII.

De idiotismis sive proprietatibus linguæ sanctæ. Unde tanta diversitas inter eadem nomina, quibus Græci & Latini interpretes expresserunt nomina propria Hebræorum.

CUm Græci & Latini interpretes phrasi Hebrææ pluſculum inhæreant, cognitio proprietatum ejus etiam his necessaria est qui non alios quàm Latinos aut Græcos Codices legunt. Sciendum autem est Hebræos non habere casus, eodemque nomine invariato per omnes casus uti. Inde interpretes subinde casum pro casu usurpant. Ut illud (2. *Cor. c.* 8. *v.* 23.) *sive pro Tito*, *sive fratres nostri*, id est, *pro fratribus nostris*. Verba eorum non habent indicativum præsentem & imperfectum: utuntur præterito vel participio; ita *credidi*, idest *credo*: & *ad simulacra euntes*, id est, *ibatis*. Comparativo & superlativo carent: utuntur positivo, ad exprimendos hos gradus, ita dicunt *bonum* pro *melius est confidere in domino, quàm confidere in homine*. Igitur quandoque per comparationem dicta intelligere decet, quæ dicuntur positivè.

Lingua Hebræa non habet ultra mille & viginti duas radices; à quibus omnia nomina derivantur. Propter hunc exiguum radicum numerum, sæpe unum idemque nomen, vel verbum, vel etiam sententia pluribus diversisque rebus designandis adhibetur. Præter activam & passivam conjugationem, mediam habent. Nomina eorum duali terminatione significant rem esse geminam. Verbum, prout flectitur, contrarias significationes habet; quas diversas flexiones cùm non exprimat Latinus interpres, ideo ambiguus. Sic factum, verbi causa, ut *benedicere* interdum sonet

net idem ac *maledicere*, nempè pro diversa pronuntiatione, quam nunc puncta vocalia distingunt. Sic cùm diversæ sint in lingua Hebræa conjugationes sive flexiones, pro illarum varietate idem verbum præter actionem quam significat, denotat insuper modum actionis particularem; puta an quis agat, aut agatur, an in se agat, aut alios agere faciat: quod advertendum; nam illud Evangelii, de die aut hora judicii Christum nescisse, ex proprietate sermonis Hebræi accipere possumus pro *non facit scire*: Christus enim potuit verbum, quo usus est, flectere, ut id significaret. Sic illud Pauli: *Tunc cognoscam sicut & cognitus sum* positum est, pro *tunc efficiar cognoscens*. In versionibus Græcis & Latinis, verba activa denotant duplicem actionem, quandò verbum Hebræum cui respondent, est in conjugatione quam *Hiphil* appellant. Ut illud *emigrabit te* (*Psalm.* 51. *v.* 7.) id est, *emigrare te faciet*; & illud Jonæ (*Cap.* 3. *v.* 7.) *& clamavit Rex*, id est, *clamare fecit*. Osee (*Cap.* 8. *v.* 4.) *ipsi regnaverunt*, id est, *regem sibi constituerunt*. *Spiritus postulat pro nobis* (*Rom. cap.* 8. *v.* 26.) id est, *postulare facit*. *Deus triumphat nos* (2. *Cor. c.* 2. *v.* 14.) id est, *triumphare facit*. Quædam verba in hac conjugatione fictionem seu simulationem notant: *simulavit se divitem*: *simulavit se ægrotum*. Non rarè quædam nomina substantiva vim verbi activi habent: sic Deus *justitia nostra* idem est ac *justos nos faciens*. *Justitia* aliquando pro justificatore accipitur, aliquando pro justificato. Ita videre est, quomodo lingua sancta, cum tam parvo radicum numero, innumeris significandis rebus inservire posset.

Quia præpositionum & conjunctionum, sive, ut loquuntur Hebræi, literarum servilium numerus exiguus est, ideo in versionibus Græcis & Latinis, liberè una pro altera præpositio & conjunctio adhi-

betur; quia una & eadem litera Hebræa diversarum præpositionum & conjunctionum vim habeat: præpositionum enim loco Hebræi utuntur Elementis alphabeti sui, verbi causa, suo ב, quod respondet multis præpositionibus nostris; Unde hęc litera & aliæ, quia deserviunt multiplici usui, dicuntur *serviles*.

Non omnem Phraseologiam Scripturæ hìc explicare vacat; perstringam quosdam ejus idiotismos. Numerus plenus & rotundus sæpe in illa ponitur, neglecto minore, qui aliquantulum excrescit vel deficit. Unus idem aliquando ponitur pro *primus*: verbi causa, *una* sabbati pro *prima dies* hebdomadis. Voculæ *non amplius*, *non ultra*, *sæculum*, *generatio*, *generationes*, non semper significant absolutam æternitatem, seu durationem interminabilem, sed solùm diuturnam durationem, & quasi humanam æternitatem, sive longum tempus, cujus finis ab homine jam vivente non videtur. Notandum est vocem *caput* loco pronominum interdum poni: *carbones ignis congeres super caput ipsius*, pro *super ipsum*. Etiam illud *filius hominis*, locum tenet pronominis primę personæ in his locutionibus Domini: *filius hominis non habet ubi caput suum reclinet*: id est, *ego non habeo ubi caput meum reclinem*. Voces sunt Hebrææ diversæ significationis; quarum ambiguitatem Interpretes non advertentes primi in errorem inducti sunt, deinde alios induxere. Sic quia *caran* significat *cornua producere* & *radios splendoris instar cornuum emittere*, cùm Interpretes dixissent faciem Moysis à consortio Dei factam cornutam, pictores delineaverunt Moysen cornutum, cùm decuisset nihil nisi emicantes radios ex facie repręsentare, quibus astantium oculi perstringebantur; ut clarè innuit Apostolus (2. *Cor. cap.* 3. *v.* 12. *&* 14.) Nomen *Kedem* ęquivocum est: notat orientalem plagam simul & ante-actum tempus. Usurpatur & pro his particulis *antea*, *ante*. Pleraque & alia sunt, quę in diver-

diversos usus Hebræi usurpant. Sic nomen *davar* significat sermonem & quamcumque rem. Nomen *etzem* propriè significat *os*, *corpus*, *substantiam*; interdum autem & locum pronominis obtinet. Ita *corpus peccati* est ipsum peccatum, & *corpus mortis* ipsa mors; *corpus Ecclesiæ*, ipsa Ecclesia: & *corporaliter* idem sonat quod *essentialiter*. Vasa sunt quævis instrumenta, ut *vasa mortis*, id est, omnia quibus mors infertur: *vasa belli*, arma & instrumenta bellica: *vasa Psalmi & Cantici*, instrumenta omnia musica. Ita de hoc-ce nomine *filius*. Appellant enim Hebræi sagittas *filias pharetræ*: *insulam*, Verbi gratia, Tyrum, *filiam maris*: suburbia & villulas ei subjectas, *filias ejus*: campos pingues, *filios olei*: qui digni sunt morte, *filios mortis*. Ponitur *filius* pro discipulo: hinc *filii Prophetarum* pro discipulis Prophetarum: *justificata est sapientia à filiis suis*, id est, à discipulis. *Filius unius anni*, pro natus uno anno: *frangere panem* pro vesci pane, sive comedere panem. Lex vetabat his uti, quæ promiscuo erant in usu, & benedictione particulari non fuerant sanctificata; idcirco *commune* dicebatur pro *prophano*. Nomen illud *mors* adjungitur his quæ mortem causare possunt: *umbra mortis* est *umbra perniciosa*. Similiter dicunt *pactum salis* pro *pacto æterno*. Quia utebantur lapideis ponderibus, indè lapis interdum ponitur pro pondere. Septenarius numerus indicat multitudinem. Animam *in manu ponere*, idem est ac *in periculo versari*; *virtus* idem quod *exercitus*. *Auditus* pro *rumore* usurpatur: *sedere* pro *manere*: *pretiosum* pro *raro*: *justitia* pro *eleemosyna*: *cælum* pro *Deo*: *anima* pro *vita*: *caput* pro *summa*: *robur Domini* pro *Arca*: *os gladii* pro *acies gladii*: *labor* pro *dolore*: *lucerna* pro *vita*: *Vox Domini* pro *tonitru*, *cornu* pro *potentia*. *Alienigena* sonat idem quod *meretrix*; quia

cum

cum lex non fineret meretrices vivere in Ifrael, idcirco omnes extraneæ erant.

Aures perforare idem eft quod *fervum quempiam facere*, quia qui fe mancipabant, præbebant aures fibi perforandas. *Calix & funiculus* præter ordinariam fignificationem notant *hæreditatem*; quia dum hæredes agros dividebant, hos metiebantur funiculis; & cùm forti committebant divifionem, fortes mittebant in calicem. Proprium Hebræis eft ut fubftantivum geminatum excellentiam fignificet, & fuperlativi vicem obtineat *Sancta Sanctorum* pro *fanctiffima*: *Canticum Canticorum* pro *excellentiffimum canticum*; *Vanitas vanitatum*, id eft, *res vaniffima*. Eadem vox fubftantiva in eodem cafu geminata multitudinem feu univerfalitem ejus rei fignificat. *Homo & homo natus eft in ea*, id eft, *multi homines*. *Populi populi*, id eft, *omnes populi*. Repetitio autem ejufdem nominis diftributionem indicat; ita *duo & duo ingreffi funt*, id eft, bini, ut vernaculè dicitur *deux à deux*, *ital. a due a due*.

Dum loquimur de idiotifmis linguæ Hebrææ, caufa à nobis reddenda eft, cur ab Interpretibus facri Textus tam diverfimodè reddantur propria perfonarum nomina. Primùm confonantes literæ, ut dictum eft, non eodem modo efferuntur, fed diverfo, pro fubjectis vocalibus punctis. Græci autem interpretes, qui primum Biblia verterunt, ufi funt Codicibus qui fine punctis vocalibus fcripti erant, vel aliis quàm quæ adjunguntur hodiernis. Ita vocabula in textu aliter nunc fonant, quàm olim, cum LXX. interpretes fcripfere, & ipfe B. Hieronymus fontem Hebræum latinè reddidit.

Secundo loco, Hebræis, ut modò vidimus in eorum alphabeto, plures literæ funt, quæ quidem forma fua diftinguuntur, non fimiliter fono; quem ergo in-

go interpretes non iisdem literis exprimunt : verbi causa, literæ zain, samech, tsade, schin & sin; quas Græci & Latini alii aliter pronuntiant. Litera ז *zain* Hebræis valet *S* levissimum, ut *S* Latinis inter duas vocales, veluti *casus*, *occisus*. Alii per Z, & per ζ Græcorum ejus potestatem notant; unde aliis scribitur *nasaræus*, aliis *nazaræus*. Litera ש *sin* propriè litera Hebræa non est, sed irreptitia pro ס *samech*, Sic Ephraimitæ corruptè pronuntiarunt *sibboleth* pro *schibboleth*, quo symbolo proditi, occisi sunt ex ipsis quadraginta duo millia, Jud. cap. 12.

Litera ח *Hheth* vel *Keth* spiritus asperior est in medio gutture coarctatus & ad cœlum palati illisus; qui cùm Græcis interpretibus visus fuisset cum כ *caph* aspirato colludere, sæpe eum expresserunt per suum χ, ut in χαραν, ραχαβ, & similibus. Literæ gutturis sive gutturales, quæ spiritu in gutture formato efferuntur, sunt quatuor א *aleph*, ה *He*, ח *Hheth*, ע *ain*: sine puncto vocali positæ, valorem omnem in pronuntiando amittunt, & otiosæ, quo ad pronuntiationem, in voce existunt. His autem nunc subjiciuntur alia puncta, quàm olim. Ita Propheta qui in Vulgata dicitur *Abdias*, in versionibus hodierni textus Hebræi appellatur *Obadias* aut *Hobadias*; quod nomen venit à עבד *abad servivit, jas Deo*; sed litera *Ain*, pro punctis quæ ei subjiciuntur, effertur vel *Abdias*, vel *Obadias*. Multa sunt nomina, in quibus quiescit, ut loquuntur Grammatici Hebræi, litera ע ajin; ut in *Amalec*, *in Amram*, *in Aminadab*, & aliis similibus, quæ עם *am* populum significant cum aliqua distinctione, *populus regis*, *populus excelsus*, *populus princeps*. Unus ex duodecim Prophetis nominatur *Amos*, Hebraicè עמוס id est, *oneratus*, *onerans*, dum scribitur per ע in principio. *Amos* pater Isaiæ habet א in principio, & nomen est idem sonans Hebræis quod Latinis *fortis* vel *robustus*.

bustus. Litera א *aleph* diversos etiam sonos admittit pro punctis subjectis. Multa sunt personarum nomina, quæ composita sunt voce אל *el* Deus: ut *Eleazarus*, *Elias*, *Eliezer*, *Elizabeth*. In his sub א *aleph* est punctum vocale. ɛ. In aliis nominibus *aleph* habet vocalem *O*; ut in *Onam*, *Ophel*, *Osee*. Consonans ח *Hheth*, spiritus ille asperior, quandoque quiescit, & non aliter sonat quàm *A*, ut in nomine *Anna;* vel ɛ, ut in *Emath*, ut in *Ezechias*; vel *H*, ut in *Haram* civitas Mesopotamiæ, in qua habitavit Thare pater Abraham, in *Manahim* castra, in *Nahum*, quod nomen Prophetæ significat *consolatorem*. Inde origo nominum non potest agnosci, nisi cùm Hebraicè & Hebraicis caracteribus exprimuntur: verbi causa, *Abel* cum scribitur per א *luctus* est, per ה in principio *vanitas*.

Hæc & alia facilè intelligi non possent nisi alphabeto Hebræo cognito; ad quod mens advertenda est. Quin cum sermo Hebræus multam energiam habeat, quæ vix exprimi potest aliis linguis, visum est viris piis studium linguæ sanctæ non aspernandum, nec negligendum à sanctissimis mulieribus, virginibusque. Hoc-ce studium comprobat Hieronymus, scribens ad Paulam super obitu Blesillæ filiæ his verbis: *Jam verò, quod in Origene quoque illo Græcia tota miratur, in paucis non dicam mensibus, sed diebus, ita Hebraicæ linguæ vicerat difficultates, ut in discendis canendisque Psalmis cum matre contenderet.* Linguam Hebræam excolendam viris Theologis præcipiunt Patrum decreta, cæterisque, qui eloquia divina aliis explicare tenentur. Clemens V. in generali Concilio Viennensi statuit dandam esse operam, ut in generalibus studiis, linguæ Hebraicæ, etiam Chaldaicæ, professores constituantur. Absurdum enim est ut legatus mandata regis sui non intelligat, sed habeat opus Interprete. De Themistocle narrant, quòd

quòd cùm à Persarum Rege quædam petere, & cum ipso colloqui cuperet, annum integrum in addiscenda Persarum lingua insumpserit, ne Regem per interpretem adiret. Quid ergo ipsis agendum, qui non semel, sed quotidiè cum summo omnium Rege colloqui tenentur, ejus mandata ad populum deferre, & ipsorum vota ad Deum offerre? Præterea ad fontes Hebræos in veteri Testamento recurrendum esse, cùm aliquod dubium occurrit, vel in sensu verborum, vel in varietate exemplarium, uno ore affirmant sancti Doctores.

CAPUT IX.

De integritate & auctoritate Hebræi Codicis; de studio quo Judæi Massoretæ eum incorruptum servare sategerunt. De Massora & cabala, quæ id præstiterunt.

QUamquam satis constet Bibliis sacris sua authoritas, juvat tamen comprobare codices illos Hebræos, qui antiqua Patriarcharum lingua fuere exarati, ad nos integros pervenisse; quod & certum est de textu originario Græco, nimirum de libris sacris, qui primùm Græcè scripti sunt. Sed ante omnia advertendum huic integritati non penitus óbstare quaslibet variantes lectiones: horum enim qui sacros Codices exscribunt, potuit calamus aberrare; nec Sapientiæ divinæ visum est, ut eos à talis erroris labe servaret. Providit tantùm ne veritas, cui prædicandæ hi Codices facti sunt, scribarum oscitantia interiret. Ergo, sicut nemo negaverit variantes lectiones irrepsisse in textus originarios, sic dici non potest ideò esse suspectos. Ex iis omnibus variis lectionibus vix una produci potest, undè orthodoxæ fidei & pietati ullum detrimentum inferri possit. *Varietates istæ non tanti sunt momenti*, inquit Bellarminus de Verbo Dei

(*Lib.* 2.

(*Lib. 2. cap. 2.*) *Ut in iis quæ ad fidem & mores pertinent Sacræ Scripturæ integritas desideretur; plerumque enim differentia est in dictionibus quibusdam posita, quæ sensum aut parùm aut nihil mutant.*

Multi sunt inter veteres Patres, qui, ut supra diximus, Judæos accusare videntur de corruptione textus Hebraici voluntaria, sed horum Patrum testimonia sic exponit Bellarminus, loco citato, ut non de textu Hebraico, nec contra Judæos videantur scripsisse, sed contra Aquilam, Theodotionem, & Symmachum, Judæos apostatas, qui versionibus suis Græcis Scripturam contaminaverant. Ita cùm sanctus Hieronymus (*Inter Epist. S. Aug. Epist.* 11. *cap.* 6.) scribit, se Biblia vertisse ut ea *testimonia, quæ à Judæis prætermissa sunt, vel corrupta, in medium proferret*, intelligit hos Interpretes. Justinus Martyr in Dialogo cum Triphone Judæo agens de vaticinio Isaiæ, *Ecce Virgo concipiet*, accusat quidem Judæos quòd aliter interpretentur verba Prophetæ, quàm olim eorum Patres, qui Græcè Scripturas reddiderant sub Ptolemæo: sed ibi intelligit hos Interpretes Græcos, qui aliter Hebræum fontem reddiderant, quàm legerant LXX. Interpretes, quos sequebatur Justinus Martyr. Tripho in hoc-ce dialogo negat à suis corruptas Scripturas. Certè ante Christum malitiosè id non factum liquet. Etenim, ut scribit B. Hieronymus (*in c.6. Isaiæ.*) Dominus & Apostoli, qui arguunt Scribas & Pharisæos, de hoc crimine, quod est maximum, non tacuissent. Tantùm verò abest ut Christus reprehendat eos, quin contrarium innuit, dum ad Scripturas scrutandas auditores suos amandat (*Joan. c. 5. v. 39.*) quod non fecisset, si falsatæ & corruptæ fuissent. Saltem de corruptione præmonuisset. Post Christum verò Scripturas non corruptas esse à Judæis, vel ab aliis, indè constat, quòd quæ à Domino & Apostolis ex Scriptura citantur ex veteri Testamento, eadem planè sint in Codicibus nostris.

nostris. Ac absurdum & planè ridiculum est cogitare, eos loca ista citasse, ut à Judæis vel aliis postea depravanda fore præviderant, quod dicit B. Hieronymus in Isaiæ caput VI. *Si dixerint aliqui post adventum Domini Salvatoris & prædicationem Apostolorum libros Hebræos fuisse falsatos, cachinnum tenere non potero, ut Salvator & Apostoli ita testimonia protulerint, ut Judæi postea falsaturi erant.* Si Judæi malitiosè corrupissent odio Christianorum, hoc sine dubio fecissent in vaticiniis de Christo, & in locis, quæ præcipua mysteria religionis Christianæ spectant: hoc verò non fecerunt. In quibus Codices Hebræi à Græcis & Latinis differunt, ea nullius aut parvi momenti sunt; imò ut observat Bellarminus, codices Hebræi sæpe Judæis magis obsunt quàm Græci & Latini. Quis verò credat Judæos depravasse loca, in quibus inter nos & illos nulla est controversia; & in reliquis, quæ de gravissimis mysteriis nostræ religionis agunt, nihil immutasse? *Anne credibile est*, loquitur B. Augustinus (*Lib.*13.*de Civit. cap.* 13.) *ipsos codicibus suis voluisse eripere veritatem, ut novis eriperent authoritatem, vel per totum orbem dispersos potuisse in hoc conspirare, nullo contradicente?* Ibidem dicit: *Absit ut prudens quispiam vel Judæos, cujuslibet perversitatis atque malitiæ, tantùm potuisse credat in codicibus tam multis & tam longè lateque dispersis.*

Confirmatur Judæos hoc nunquam in mente habuisse, incredibili ipsorum zelo erga legem & libros sacros; ut mortem potiùs omniaque tormenta subirent, quàm vel unum legis apicem mutare vel adulterare vellent, ut de iis testatur Josephus (*Lib.*1.*contra Apion.*) & Philo apud Eusebium (*Lib.* 8.*cap.* 6.*&* 8.) Tanta superstitione feruntur erga sacros Codices, ut in libro Legis si vel unicum erratum deprehendant, pro illegitimo damnent & abjiciant. Nullos libros non correctos nolunt servandos ultra triginta dies; Si verò ul-

rò ultra quatuor errores habent, sepeliendos volunt cum probis hominibus. *Providit ergo Deus*, utor verbis D. Augustini (*Lib.18.de Civit.cap.46. & in Psal. 56.*) *ut Judæi, tanquam Capsarii nostri, libros nostros circumferrent, ut cum pagani non credunt quæ nos de Christo prædicta fuisse dicimus, quasi à nobis essent conficta, mittamus eos ad inimicos fidei nostræ Judæos, qui libros nostros circumferunt, in quibus eadem habentur quæ nos prædicamus.* Verùm non aliter jam portant Judæi Scripturam quàm cæci speculum, in quo alii multa vident, ipsi nihil.

De illis autem Judæorum codicibus, intelligo Hebraicos veteris fœderis codices, qui certè non ad solos Judæos pertinent, sed ad Ecclesiam Christi. Quapropter haud illi potuere in universum, vel in re aliqua majoris momenti corrumpi à Judæis, post conditam Ecclesiam Christianam: continuò enim quæ divino instinctu & afflatu regitur, occurrisset; & viri docti, quorum numerus semper aliquis fuit, indicassent piaculum factum.

Etsi verò Judæi malitiosè textum non corruperunt; probabile tamen est, ubi erat duplex lectio, quarum una magis favebat Christianis, alteram secutos esse ex odio Christianorum. Hoc apparet in loco celebri Psalmi vigesimi secundi, ubi olim erat in textu *caaru*, id est, *foderunt*, & forsan in margine *carie*, id est, *sicut leo*: posteriores Judæi illud marginis *sicut leo* posuerunt in textu, & amandaverunt in marginem *caaru*, id est, *foderunt*; quod fecerunt, erepturi nobis, si potuissent, veritatem, scilicet celebre vaticinium, quòd aliquando foderentur pedes & manus Christi. Id à posterioribus Judæis factum revincunt viri periti ex ipsis antiquioribus Judæorum libris. Sed, quidquid sit, dictum vaticinium abrasum non potest censeri ex bibliis Hebraicis, quorum in margine restat, & notatur à criticis Judæis. Queritur, fateor, Justinus

nus Martyr ab illis abraſum ex Pſalmo xcv. illud *regnavit à ligno Deus.* Sed cùm ille locus in verſione Græca LXX. Interpretum non extet, veriſimile eſt neutiquam fuiſſe in Hebræo codice. Verè Deus regnavit à ligno; ſed iis verbis haud expreſſum eſt in Biblico textu illud regnum. Attamen cum ſubjiſſet mentem Juſtini, vel alterius, ſive memoria illis illuſiſſet, putavere abraſum quod putabant olim ſcriptum; & adduxerunt Tertullianum, Cyprianum, Auguſtinum, & alios, ut id factum pariter crederent. Forſan ad marginem Pſalmi, ubi occurrit illud, *Dominus regnavit*, quiſpiam addiderat *à ligno*; quod poſtea quis alius, non habens pro additamento, inſeruit textui; qui ſic depravatus eſt: error autem non recognitus eſt, niſi cum comparatione Hebræi codicis & codicum Græcorum: tandem codices liberati ſunt illo aſſumento.

Mutationes quidem à ſe ipſis factas eſſe agnoſcunt Judæi, quas vocant *correctiones Scribarum*, nempe in ſex locis, in quibus non agitur de ullo Chriſtianæ Religionis myſterio, nec Chriſtianis una lectio magis favet quàm altera. Harum ergo correctionum, ut adſtruit Maſſora, de qua modo diſſeremus, authores fuere Eſdras & proceres Synedrii magni, qui Scribæ vocantur, id eſt, Legis-periti. Videlicet illi cùm poſt reditum è Babylone volumina ſacra recenſerent, & ex variis Codicum lectionibus illas approbarent, has rejicerent, quædam loca mutavere. Scribarum quidem incuria, vel temporum injuria, in textus originarios mendas leviores poſſe irrepere experimur. Id non negamus. Sed illa errata poſſunt tolli & emendari aliorum codicum & interpretum auxilio. In hiſce ſacra Volumina idem fatum ſubeunt cum aliis libris, qui ſæpius deſcribuntur. Ex Maſſoretis autem conſtat antiquos Hebræos codices variaſſe. *Viri Synagogæ magnæ*, inquit Kimchius (*Præf. Comment. in priores Prophetas.*) *qui legem nobis in priſtinum ſtatum*

restituerunt, invenerunt differentias in libris, & secuti sunt multitudinem; in locis verò quorum claram cognitionem assecuti non sunt, unum scripserunt in textu, & non punctuaverunt, aut ad marginem, & textui non inseruerunt.

Artem illam, quâ incorrupta Biblia servari posse Judæi autumant, exponam. Illam appellant *Massoram*, quam prædicant esse sepem Legis; id est, ut interpretatur Maimonides, *quæ hominem longe à transgressione Legis avertit*; quia scilicet præcavet ne Legis verba corrumpantur. Igitur videamus de *Massora* primò quid significet illud nomen; secundò quæ sit materia ejus. *Massora* est vox Hebraica, quam derivant à radice *masar*, quæ *tradere* significat. *Massora* ergo accipitur pro doctrina, quam quis à Majoribus quasi traditam posteris de manu in manum transmittit. Critica est Hebræorum sacra, quæ scriptionis & lectionis varietates per totam scripturam tradit, & docet quoties, quo loco, & qua forma quæque dictio in textu Hebræo inveniatur, ut genuina lectio ab omni corruptione & mutatione immunis servetur. Numerarunt Massoretæ singulos versus uniuscujusque sectionis majoris Legis; numerumque ad finem cujusque sectionis vel libri annotarunt, primò literis numeralibus, deindè nomine aliquo symbolico, ex cujus literis idem numerus exurgit. Dein versum medium singulorum librorum annotarunt. In Genesi, verbi causa, numerant versus 1532. & admonent versum medium esse illum *& gladio tuo vives* (*cap.27.v.40.*) Hos autem versus numerarunt, ne quis fraude vel negligentia versum aliquem detruncaret, vel audacter adderet. In versibus præterea notant quot his vel illis literis incipiant & desinant, quot & quibus constent.

Ut versus, sic voces recensuerunt Massoretæ, circa quas annotarunt varias Codicum lectiones, distinguentes quæ legi, quæ scribi debeant; aliæ enim scribuntur

buntur in textu, sed leguntur sive pronuntiantur juxta marginalia puncta: quod notis *Keri* & *Ketib* distingunut: *Keri* derivatur à verbo *Kara*, id est, *legere*; & *Ketib* à *Katab*, id est, *scribere*. Scilicet illis notis admonetur lector quæ lectio magis probanda sit marginis vel textus, ut modo liquidiùs dicetur. Notant etiam dictiones alias esse plenas, cùm scilicet literæ, quas Hebræi appellant quiescentes, ut *jod* & *vau*, omnes exprimuntur: alias defectivas, nimirùm in quibus deficiunt illæ literæ. Observant vocum situm, vel locum respectu initii, vel medii, vel finis alicujus versus. De quibusdam vocibus statuunt quoties occurrant.

Quin & literas tam consonantes, quàm vocales recensuerunt Massoretæ. Circa literas consonantes, notarunt quædam spectantia tam quantitatem quàm situm earum & numerum. Respectu quantitatis, quasdam volunt in textu reliquis majores fieri, quasdam minores: respectu situs, quasdam quasi suspensas esse supra reliquas in eadem linea, quasdam inversas, quasdam medias in quolibet libro. Quoad numerum, quod literæ occurrant in singulis libris, ad calculum revocarunt. In quibusdam Hebraicis Bibliis (ex multis enim nugæ illæ eliminatæ sunt) videre est has majusculas literas, majores, minores & suspensas. In his vana mysteria Judæi quærunt, magis occupati circa similes nugas, quàm circa Scripturæ verum sensum.

Circa vocales, earumque punctuationem & accentuum notas, utilem operam navarunt Massoretæ, Textui, non pro arbitrio, sed secundùm veram & receptam lectionem à sacris Scriptoribus ad ipsorum tempora conservatam, apponentes puncta, quibus facilior redditur lectio, & textus ambiguitati & corruptioni minùs obnoxius est. Hic observandum cum Morino *exercit*. xv. Judæos Talmudistas per Masso-

ram intelligere textum Biblicum, ut à Mose sine punctis traditus est, quia natura sua plurium lectionum sæpissimè capax est; & eundem textum matrem Massoræ appellant, cùm omnis lectionis sit parens, nullaque, quæ ipsi repugnet, admitti debeat. Matrem verò lectionis nominant usitatam lectionem, sive pronuntiationem vulgarem, quam, ut vidimus, Massoretæ conservarunt appositis punctis. Posteriores verò Massoretæ multa annotarunt circa vocalium rectam, & irregularem multarum punctuationem, ne quis eas mendosas esse suspicans, mutare tentaret. Multas, inquam, voces hoc vel illo modo punctatas numeraverunt, quoties scilicet in Scriptura inveniuntur; & sæpe loca indicant.

Sunt Judæi, qui Esdram & viros Synagogæ magnæ, quos ultimis Prophetis adnumerant, auctores Massoræ faciunt: alii verò Grammaticis Tiberiensibus gloriam hujus tribuunt; his nempe qui Tiberiade urbe, juxta lacum Genesareth, profitebantur literas Hebraicas, circa annum Christi D. certum est notas massoreticas nec simul nec ab uno authore fuisse adinventas, sed per varia sæcula à diversis auctoribus compilatas. Non dubito etiam aliquas constitutas fuisse longè ante tempus Grammaticorum Tiberiensium, cùm Pharisæi & alii Judæi circa corticem Legis occupati, negligerent verum ejus sensum.

Usum Massoræ, cujuscumque authoris opus sit, & quocumque tempore adinventum, alii admirantur, quasi impossibile esset post Massoram ullum errorem, depravationem, vel mutationem in textum irrepere posse. Alii contra aspernantur tanquam opus vanum, inutile, nulli usui inserviens, otiosorum hominum. Elias Levita Judæorum primus & solus, post labores multos in hoc studio exantlatos, inquit Morinus, Massoreticum artificium explicavit libro particulari, quem ideo *masoreth hamasoreth* nuncupavit, hoc est, *Tra-*

ditio-

ditionis Traditio. Joannes Buxtorfius de massora commentarium amplum edidit, quod inscripsit *Tiberias*, quia *massora* sive inventa sive aucta est à Doctoribus Judæis Tiberiensibus, qui puncta sacro Codici apposuerunt, & hæc omnia quæ Massora docet adinvenerunt. Quibus vacat, legant opus Buxtorfii; ex quo cùm viri eruditi fructus non parùm utiles posse percipi censeant, ipse exscribere pergam, quæ magis proderit non ignorare.

Inter præcipuas Massoræ partes habentur *Keri* & *Ketib*, de quibus supra. *Keri* significat lectum, & *Ketib* scriptum. In marginibus Bibliorum pro *Keri* prima litera ק *coph* brevitatis causa solùm notatur; quæ lectorem monet vocem sub litera *coph* in margine ascriptam legendam esse, at cum punctis quibus afficitur vox in textu. Vox verò in textu *Ketib*, id est, *scripta*, pro qua brevitatis causa notatur litera כ *caph*, habet circellum supra se, quo lector ad vocem marginalem sub *caph* remittitur. Hæ notæ videntur natæ ex religione Judæorum, vel ex codicum mendosa descriptione & Librariorum errore. Ad primam originem refertur nominis tetragrammati *Jehova* pronunciatio per *Adonai*, cujus puncta sub *Jehova* ponuntur, vel per *Elohim* & ejus puncta scribitur. Scilicet quoties hæ quatuor literæ, *Jod*, *He*, *Vau*, *He* simul occurrunt conjunctæ, quibus magnum nomen Dei constat, non id nomen pronuntiant, sed illud quasi scriptum esset vel *Adonai* vel *Elohim*; quorum nominum puncta substituunt quatuor literis magni nominis Dei. Primus Galatinus qui floruit anno MDXX. sic efferre cœpit nomen illud Dei Tetragrammaton, ut audiretur sive sonaret *Jehova*. Pronuntiatio illa incerta est; vera ignoratur. Certum est apud Judæos longè ante Christi tempora, sive ob reverentiam, sive ob aliam causam, nominis hujus divini pronuntiationem sub magna pœna interdictam fuisse

omnibus, nisi solis Sacerdotibus, cùm in Templo populum solemniter benedicerent. Post Templi ergo eversionem, nemini omnino licitum fuit illud effari; & sic brevi tempore vera ejus pronuntiatio penitus periit, non sine admirabili Dei providentia, ut Judæi simul cum Templo, in quo Deus verus colebatur, etiam nomen ejus essentiale & maximè proprium amitterent. Factum, inquam, ut cùm Deus ulteriùs Deus eorum esse nollet (everso enim Templo publicum repudii libellum ipsis dedit) verum ejus nomen posthac ignorarent. Non soli Judæi recentiores notant nomen proprium Dei totius vulgi ore non fuisse usurpatum; sed etiam testatur Josephus nomen illud ἀνεκφώνητον fuisse. Græci Interpretes, quoties occurrebat, legisse non *Jehova* sed *Adonai* indè colligitur, quòd nomen *Jehova* κύριον, reddunt, id est, *Dominum*; quæ propria significatio est nominis *Adonai*.

Originem notarum *Keri* & *Ketib* saltem complurium duci debere ex variis Codicum lectionibus apertum est; quare has notas longè post jam exaratos Codices sacros adinventas esse liquet: neque enim horum Codicum authores ignorare poterant, in libris quos scripserant, veram lectionem. In Talmude admonetur omnes voces quæ in lege sunt obscænæ, eas legendas esse honestè; nimirum pro nominibus obscænis alia ejusdem significationis, sed honestiora pronuntiari debere. Lectiones variantes, quas *Keri* & *Ketib* notant, in multis Bibliis Hebraicis reperiuntur.

Duo alia variarum lectionum genera agnoscunt Judæi: discordant enim inter se Orientales & Occidentales; & codex dictus *Ben-Ascher* differt à codice *Ben-Nephtali*. Per Orientales, intelliguntur Babylonii: per Occidentales, Palæstini. Hi sic appellantur per respectum ad Babylonios, qui Orienti sunt proximiores. In his autem locis, Babylone & Palæstina, post

na, post excidium Templi & Urbis, celebriores fuere scholæ per varia sæcula continuatæ, floruerunt ibi & Rabbini & Doctores, qui multos habuere discipulos. Ex his diversis scholis, ut fieri solet, dissentiones & æmulationes inter eos ortæ sunt. Undè ex variante codicum descriptione, vel ex codicibus per celebriores Rabbinos emendatis, dum utrique lectionem suam sequerentur, ortus est variarum lectionum catalogus. Rabbi Ben-Ascher, sive Rabbi Aaron, filius Rabbi Mosis, de Tribu Ascher, & Ben-Nepthali, sive R. Jacob, filius Nepthali fuere principes & rectores Academiarum. Hic Babylone, alius Tyberiade. Studium eorum erat emendata & correcta Bibliorum exemplaria èdere. Undè quia æmulatio fortaisse inter Doctores Babylonios & Palæstinos gliscebat, noluit alter alterius opem petere, ut collatis studiis unum emendatissimum exemplar conficerent. Uterque critica sua tumidus codicem proprium, quàm emendatissimè potuit, conscripsit; quem publici juris fecit, ut ex eis quisque eorum sequacium libros suos corrigerent. Lectiones variantes inter codices horum Rabbinorum nullius sunt momenti. Versantur circa puncta & accentus; ita grammaticales inter eos rixæ sunt. Hæc omnia cum ipso textu sacro reperiuntur cusa Venetiis & Basileæ. Jam dicam de *Cabala*.

Vix differt *Cabala* à *Masora*. *Cabala* est receptio, à radice *cabal*, id est *accepit*; ut *Masora* traditio, à *Masar*, id est, *tradidit*. Unius & ejusdem rei diverso respectu est traditio & acceptio: sic apud Judæos eadem scientia tam *Cabala* quam *Masora* dicitur. At usus obtinuit, ut *Cabala* non quævis traditio habeatur, sed quæ mysteria in Scripturis latentia doceat, à tempore Moysis, ut volunt, usque ad hocce tempus de manu in manum accepta. Sic, inquam, *Masoram* distinguunt à *Cabala*, ut *Masora*

nihil aliud ſit quàm traditio Grammatica de punctis vocalibus, accentibus, ſyllabis & iſtiuſmodi minutiis; *Cabala* verò ore tradita verſetur circa profunda Legis myſteria, quæ ex verbis, literis, punctiſve eliciantur. Hanc æquiparant Legi. Equidem præter ordinariam ſignificationem verborum Scripturæ, aliam fateor quærendam, qua tam verba ejus quàm res ipſæ, quas primariò ſignificant referre decet ad Chriſtum. Ita videre eſt in ipſo Evangelio, & in libris Judæorum, ut in paraphraſibus Chaldaicis, & etiam apud Rabbinos peritiores, multa loca Scripturarum interpretata de Chriſto, quæ conveniunt cuipiam alteri, quem propriùs ſpectare videntur. Hæ myſticæ interpretationes, ſive hæc Cabala authorem procul dubio habebat Moyſem & prophetas, qui ſcriptis & ore docuerunt Chriſtum eſſe plenitudinem Legis, & omnia in typos ejus fieri. Miſterium quod in verbis Geneſeos cap. 2. occultabatur *relinquet homo patrem ſuum & matrem, & adhærebit uxori ſuæ* revelat Paulus in capite v. 32. ad Epheſios. *Sacramentum*, id eſt, Myſterium *hoc magnum eſt*; *ego autem dico in Chriſto & in Eccleſia*. Epiſtola illa inquit Cunæus, plena eſt myſticis atque abditis ſenſibus, ſicut tota Scriptura: verum ex hodierna Cabala Judæorum nihil ſani hauriri poteſt. Vana myſteria in ſyllabis & apicibus Scripturarum quærit. Libri Cabaliſtici qui hodie venditantur, nunc agnoſcuntur ab ipſis Judæis pro figmentis nuperorum Rabbinorum, qui fucum fecerunt tam ſuis Judæis, quàm pleriſque Chriſtianis: obſcuris enim verbis myſteria ſua tradunt, ut à vulgo non intelligantur; ut Chimici Doctores ſua ſecreta obſcuris verborum involucris involvunt, quia pleraque falſa & inepta ſunt, quæ docent, quæque riſum moverent, ſi citra ambages proponerentur.

Species eſt quædam cabalæ, quam practicam vocant,

cant, quæ ab omnibus ut magica & illicita damnatur. Hujus arte, sunt Judæi qui è literis vel verbis Scripturæ detortis, & arcanis quibusdam inde elicitis, opinantur assequi Angelorum consortium, & posse eos reddere sibi familiares, miracula patrare, morbos sanare. Rabbi Nachman narrat virtute nominis Dei Tetragrammati, quod in schedula habebat scriptum, navem à terra in mare deductam, quam Naupegi loco movere non potuerant. Per hoc-ce nomen non minùs ridiculè quàm impiè blasphemant Christum Dominum omnia sua miracula perfecisse. Fingunt cùm hoc nomen in Templo invenisset in membrana scriptum, occultasse in vulnere quod sibi in pede fecerat: quod figmentum ineptum est; si enim per veram hujus nominis pronuntiationem tot potuissent patrari miracula, cur Sacerdotes, qui stante Templo per nomen hoc, cujus veram pronuntiationem ideo noverant, populum benedicebant, istiusmodi miracula non effecissent?

Sunt Cabalistici doctores, qui in literis, punctis sic ludunt, ut ex variis permutationum combinationibus, abbreviaturis, vel ex literarum figura, vel valore arithmetico, sensus mysticos eliciant, sed ineptos & superstitiosos. Prima species hujus cabalæ dicitur *gematria*. Dictio planè Græca est, ut ipsi Judæi agnoscunt, qua utuntur ad denotandam Arithmeticam literarum supputationem: dictionum autem quarum literæ eundem numerum producunt, unam per alteram explicant. Sic *Tzemach*, id est, *Oriens* dicunt esse unum ex nominibus Messiæ, qui & dicitur *Manahem*, id est, consolator; literæ autem utriusque nominis producunt numerum 138. Altera species dicitur *Notaricon*, dictio latina; qua nempe per notas sive per compendium literarum singulæ literæ alicujus dictionis totidem verba significant,

quæ

quæ easdem literas initiales vel finales habent. Sic ex *Bereschit*, prima voce Geneseos, hunc sensum eliciunt. *In principio vidit Deus quòd Israelitæ acceperunt legem.* Tertia species est *Temura*, id est, permutatio, quà eodem literarum numero retento eas aliter componunt; vel per certam Alphabeti combinationem cum aliis permutant. Illam permutationem Judæi voce fictitia nominant *atbach*; & definiunt speciem scribendi arcanam, una alphabeti litera pro altera posita. Hæc anagrammatismo similia sunt. Non vacat his nugis diutius immorari. Hos Cabalisticos Aben-Esra, licèt vir Judæus, assimilat noctuis, qui in literalis sensus splendore cæci sunt, at in mysteriorum tenebris perspicaces. Attamen quandoque in illis non infeliciter luditur. Similes quidem lusus non dedignati sunt olim Sancti Patres, qui mysteria quærunt in numeris. Diu est quòd ex diversis literis initialibus singulorum nominum, unum aliquod nomen confectum est; ut vidimus de nomine Macchabæorum. Sanctus Augustinus nomen *Adam* resolvit in quatuor nomina Græca, quæ significant quatuor mundi plagas: *ἀνατολὴ oriens*, *δύσις occidens*, *ἀρκτὸς septentrio*, *μεσημβρία meridies*.

CAPUT X.

De Hebræi Codicis antiquis versionibus Græcis: de Versione quæ dicitur LXX. Seniorum; & de cæteris.

OLim Deus in Judæa, & non extra illam, notus erat. Solis Abrahæ posteris, Isaac & Jacob nomen suum manifestum fecerat. His ergo, & non aliis, volens sua eloquia credere, nota lingua eos compellavit, paterna scilicet, quæ Hebræa erat. Id genus

genus sermonis congruum, quo arcana ejus non vulgarentur, etiam si sacer Codex in aliorum quàm Judæorum manus pervenisset. Etenim ante apposita puncta vocalia, sic obsignabatur, ut nec rectè legi posset, nedum intelligi, nisi ab eis qui veram ejus lectionem, sicut & intelligentiam, haberent ab avita traditione acceptam. Verùm ubi jam approperabat illud tempus, quo cœli terræque Dominus non Judæorum tantùm, sed omnium populorum Deus audiretur; & illa omnia mysteria, quæ in Hebræo codice latebant, reseranda erant, sivit ille ut notiori & faciliori lingua in publicum manarent ex fonte suo derivata; ne Judæi qui odio prosequebantur omnes alias gentes, illis prorsus veritatem inviderent, ut declarat B. Augustinus lib. 2. de doctrina Christiana cap. 15. ubi loquitur de versione Græca LXX. Interpretum, de qua modo acturus sum. *Quamobrem etiamsi aliquid aliter in Hebræis exemplaribus invenitur, quàm ipsi posuerint, cedendum esse arbitror divinæ dispensationi, quæ per eos* Interpretes, *facta est: ut libri quos gens Judæa cæteris populis vel religione vel invidia prodere nolebat, credituris per Dominum gentibus, ministra Regis Ptolomæi potestate, tantò ante proderentur.*

A quo tempore Alexander Magnus rex Macedonum imperium Orientis invaserat; quod eo mortuo inter præcipuos duces ejus divisum est, sermo Græcus toto Oriente & in Ægypto, quam & sibi subjecerat Alexander, cœperat usitatus esse. Quò Græcorum imperium non pervenerat, doctrinæ eorum existimatio adduxerat populos ad Græcarum literarum studium. Itaque cùm Evangelium promulgatum est, jam Græca lingua totum orbem notum pervaserat. Siverat autem Deus ut Hebræus Codex Græcè verteretur, ut innotescerent quæ significabat adimplenda per Filium suum, quem missurus erat in terras.

Ver-

Versio, inquam, Græca prædicationi Apostolorum viam stravit; cùm Gentes lingua sibi nota, ea quæ ab Apostolis de Christo prædicabantur, à Prophetis priùs prædicta legerent. Nulla de Apostolorum fraude, vel de Judæorum malitia & obstinata perfidia suspicio suboriri eorum animo poterat; cùm ipsi Judæi literas sacras in linguam Græcam traductas Gentibus tradidissent: ex quibus tum mysteria Christiana probari, tum ipsorum incredulitas, qui Christum non receperant, redargui poterat. Si verò nulla ante Christum facta esset versio, dicere potuissent Judæi haud fideliter factam; & ipsi vel ex invidia libros suos corrumpere tentassent, vel Christianos de corruptione accusassent. Quin ipsi Christiani adornatam à se Versionem Gentibus tradentes non tam facilè fidem invenissent.

Quoscumque auctores habeat versio Græca, quæ dicitur opus LXX. constat ante tempora Christi vulgatam fuisse. Ipsa est quæ hoc-ce nomine circumfertur; quam Josephus & Philo celebraverunt: ex qua videre est in novo Testamento pleraque ex veteri allegata. Huic acquieverunt Apostoli & universa Ecclesia. Ex ea factæ versiones, quæ primùm in Ecclesiis Christianis publicè prælectæ sunt. Denique ex hac Græca versione traductæ sunt Arabica, Æthiopica, Armena, Illyrica, Gothica, Latina vetus ante B. Hieronymum. Nec aliam Ecclesia Græca, & pleræque Orientales in hunc usque diem agnoscunt, hac sola contenti. Hanc Patres & Theologi tam Græci quàm Latini commentariis illustrarunt: in Conciliis tam Provincialibus quàm Generalibus ex hac veritatem doctrinæ probarunt; errores & hæreses profligarunt; vitæ & disciplinæ regulas hauserunt. Ergo manet indubitatum non levis esse auctoritatis; ideo autem multùm utilis, quòd elaborata sit his-ce diebus, quibus notior erat lingua Hebræa; quæ diu est quòd

verna-

vernacula esse desiit, nec intelligi potest nisi ex interpretatione antiquarum Versionum. Perstringam breviter quod de historia dictæ versionis certum vel incertum habetur.

In libello Græcè scripto, cujus auctor se Aristæam vel Aristæum dicit, historia illa, de qua fit sermo, enarratur. Ambigunt aliqui num ille libellus, qualis nunc editur, sit liber suppostitius. Video viros peritiores pro antiquo scriptore eum habere; nec valet argumentum quod aliqui deducunt ex prætermissis in eo libro quibusdam circumstantiis celebris historiæ; verbi causa, non memoratas ab Aristæa cellas, in quibus separatim conclusi Græcæ versionis Interpretes, & tamen inter se consenserint, non diversa, sed prorsus eadem scribentes; ut asserit Justinus martyr. Hoc-ce miraculum potuit vulgari & temerè credi licèt non sit scriptum à primo historiæ Scriptore. Sed & plures Viri non contemnendi, qui etiam pro antiquitate dicti libelli pugnant, suspicantur totam hanc-ce historiam, qualem eam Aristæas exponit, commentum esse alicujus Judæi Alexandrini, qui ut versioni Græcæ, quam edendam populares sui curaverant, auctoritatem conciliaret, sub nomine Aristææ viri Græci & Gentilis, totam hanc-ce fabulam commentus esset; quod arguunt anachronismi, qui deprehenduntur in hoc scriptore, quem tamen exscribam. Quisquis sit, quod enarrat fidem invenit apud Josephum, Philonem, & omnes ferè antiquos scriptores; ut nisi gravissimis argumentis subnixus nemo debeat impetere veterem viri existimationem.

Summa historiæ totius huc redit. Cùm Rex Ægypti Ptolemæus Philadelphus libros omnis generis conquireret, ut Bibliothecam suam magnis sumptibus Alexandriæ structam ornaret, suasu Demetrii Phalerii, quem bibliothecæ præfecerat, Judæorum leges & religionem, cum ipsorum libris sacris, in bibliothecam

suam

ſuam inferri voluit, & ut in linguam Græcam, quæ omnium longè propagata, & ſibi optimè nota erat, verterentur. In hunc finem legationem honorificam miſit, cum literis & magnificis in uſum Templi donariis, ad Eleazarum Judæorum Pontificem, poſtulans ut libros ſuos ſacros ad ipſum mitteret unà cum viris, tam doctrina quàm ætate & moribus conſpicuis, qui ad tantum opus conficiendum idonei eſſent. Ariſtæas unus fuit ex his legatis, ipſe inter proceres Ptolemæi ſummus. Eleazarus autem ille, ad quem legatio, juxta Joſephum, Oniæ primi filius erat, Simeonis juſti frater, de quo Siracides (*Cap.* 10.) loquitur & Jaddi nepos, qui dicitur Alexandro Magno obviam iviſſe, & illi Judæos conciliaviſſe.

Eleazarus, convocato Concilio, viros elegit ex qualibet Tribu ſex, & miſit ad Regem, unà cum exemplari Librorum ſacrorum, quod ex multis membranis artificiosè connexis conſtabat, pro more Judæorum, & literis aureis erat deſcriptum. Rex ſummo gaudio eos excepit, & volumina ſacra venerabundus aſpexit: poſt multa verò convivia & colloquia, in inſulam Pharum, ſeptem ſtadiis ab Alexandria diſtantem, remiſit, aſſignans eis procul à ſtrepitu domum divinis contemplationibus idoneam. Eo in loco omnibus neceſſariis inſtructi, verſionem ex Hebraica in linguam Græcam inchoarunt; quam cùm abſolviſſent ſpatio LXXII. dierum, eam juſſu Demetrii, in præſentia Sacerdotum & Principum Judæorum, totiuſque populi Judaici, quorum multi erant in Ægypto, legerunt. Ab omnibus acclamatum benè & fideliter omnia tranſlata eſſe: utque rata in perpetuum maneret iſta verſio, neminique aliquid in ea mutare liceret, dira imprecati ſunt in omnes, qui quicquam in ea mutare tentarent. Rex verò, cùm omnia ei perlecta eſſent, Legislatoris ſapientiam admiratus, libros religiosè aſſervari juſſit; permittens Judæis Principibus ſynagogarum,

tum, ut exemplaria describerent in usum suum: ipsos verò LXXII. Interpretes cum donariis magnis permisit redire in patriam; simul dimisit liberos centum viginti mille Judæos captivos, quorum pretium redemptionis ipse persolvit: Tum exemplar Hebraicum, tum ipsam versionem in Bibliothecam collocavit Demetrius.

His attestatur Philo (*Lib. 1. de Vita Mosis*) narrans rem contigisse sub Ptolemæo Philadelpho, qui tertius ab Alexandro fuit Ægypti Rex. Simul confirmat quod Aristæas fusè scribit, nempe propositas à Rege quæstiones dictos interpretes solvisse; eisque insulam Pharum assignatam: *Ubi*, inquit, *tanquam numine correpti prophetabant, non alia alii, sed omnes ad verbum eadem, quasi quopiam dictante singulis invisibiliter.* Paucis interjectis hæc subjungit Philo: *Quamobrem hodièque solemnis celebritas renovatur in Pharo insula, ad quam non tantùm Judæi, sed alii plurimi trajiciunt, locum veneraturi in quo primùm visa est hæc interpretatio, & pro tanto beneficio quasi recente acturi Deo gratias. Post vota autem & gratiarum actiones, alii tentoriis fixis in littore, alii discumbentes in ipsa arena sub dio epulantur cum amicis & domesticis; præferendo tunc litus palatiis regiis.* Josephus (*Lib. 2. cap. 2. Antiq.*) exscribit Aristæam, quem Aristæum nominat. Describit multis verbis quæ ad Templum Ptolemæus miserit donaria; & ex his quæ profert ex libro, constat non alium esse, qui nunc nomine Aristeæ editur. Sunt tamen, ut innuimus, qui suspicentur Judæos Alexandrinos, sub nomine Aristeæ alienigenæ, librum de quo sermo est, edidisse, ut auctoritatem conciliarent versioni Græcæ quam cuderant. Evicimus in dissertatione de Paschate Judaico, Alexandrinos schismate quodam ab Hebræis divulsos, quatenus contra divinas leges haberent proprium Templum, in quo Sacrificia Deo offerebant, quan-

quam

quam non negarent Templum Hierosolymitanum esse sanctissimum. Cùm linguam Hebræam in urbe Græca degentes didicissent, verisimile est in linguam Græcam curasse vertendos Libros sacros; & ut hæc versio authentica haberetur, prædictam historiam commentos. Ætate sancti Justini, ut ex eo discimus, monstrabant cellulas, in quibus separati Interpretes eadem, Deo inspirante, scripsissent; quas tamen cellas silentio Aristæas prætermisit. *Nescio*, inquit B. Hieronymus, *quis primus auctor septuaginta cellas Alexandriæ mendacio suo extruxerit, quibus divisi eadem scriptitarint, cùm Aristæus ejusdem Ptolemæi ὑπερασπιστὴς, & multo post tempore Josephus, nihil tale retulerint, sed in una Basilica congregatos, contulisse scribunt, non prophetasse; aliud est enim vatem, aliud esse interpretem.* Authores Græcæ versionis, quicumque fuerint, locuti perinde ac si Alexandrini essent: etenim, ut observavi in libris de Templo, differens de mensuris & ponderibus, valorem ponderum Hebraicorum exprimunt more Alexandrino; nimirùm id ponderis vocantes didrachmum, quod Josepho & Evangelistis dicitur tetradrachmum, quia drachma Alexandrina duplo ponderosior esset Græca. Insuper Græca versio in sex Patriarchis antediluvianis annos centum addit ætati eorum, antequam prolem susciperent, centum adimit post prolem susceptam; quibus in locis & aliis, quoad annorum numeros immane discrepant Hebræo codici. Id ab Alexandrinis factum viri periti suspicantur, ne Ægyptiorum annalibus fidem derogarent, qui gentem suam multò antiquiorem crediderunt, quàm Hebræi codices permittunt.

Morinus in Exercitationibus Biblicis multa profert testimonia ex Rabbinis, quibus illi videntur applausisse versioni LXX. sed fatetur jejunium à Judæis institutum octavo die mensis Thebet, quia in eo Lex scripta sit Græcè in diebus Ptolemæi Regis, scilicet

tan-

tanquam pro malo quod Genti illatum ſit. Certum eſt Judæos hebraizantes odio habuiſſe illam verſionem; verùm cùm lingua Hebræa & pleriſque Judæis ignota eſſet, factum eſt ut non ſolùm extra Judæam, ſed & in ipſa Judæa, perlecta ſit in Synagogis, ab iis Judæis, qui ideo *Helleniſtæ*, id eſt, Græci dicti ſunt, quia hac Græca verſione uterentur; quam, cùm alia non ſuppeteret, allegabant Apoſtoli agentes cum Judæis Helleniſtis; quorum major numerus erat quàm Hebraizantium. Græca lingua toto ferè orbe terrarum nota erat & uſitata; unde videre eſt pleroſque Judæos, etiam Joſephum Hiſtoricum apprimis non percalluiſſe Hebræam. Poſtquàm verò rebus mutatis, maximè in Oriente lingua Græca deſiit eſſe familiaris, Judæi linguæ Hebrææ adhæſerunt; quin & Græcam linguam, quam videbant excoli à Chriſtianis, odio habuere, ut probro verterent ſtudium ejus, & haberent pro eodem peccato Græcam ſapientiam docere filium ſuum, & ei carnem porcinam comedendam prębere. Revertamur ad verſionem Græcam.

Quamquàm tota hiſtoria, enarrata ab Ariſtæa, commentum eſſet, non ideo minùs poſſet dici, Deo providente, Græcam verſionem elaboratam, quò via ſterneretur adſtruendo Evangelio ex libris veteris Teſtamenti. Primùm extra controverſiam eſt primitivæ Eccleſiæ Chriſtianæ Patres hanc Græcam verſionem probaſſe; & ex illa cognitionem veterum Scripturarum hauſiſſe: pauci enim inter eos linguam Hebræam didicerant. Ubique Sanctus Auguſtinus agnoſcit Spiritu Sancto adjutos Septuaginta interpretes. *Spiritus qui in Prophetis erat*, ait lib. 18. de Civit. cap. 43. *quando illa dixerunt, idem ipſe erat etiam in ſeptuaginta viris, quando illa interpretati ſunt*. D. Hieronymus novam à ſe verſionem Latinam cuſam cauſatur, non quòd reprobaret Græcam ſeptuaginta Interpretum; ſed quia iſta Græca verſio non occurreret pu-

 ra, per-

ra, permutata, corrupta à Librariis, & permixta cum aliis versionibus Græcis. Videamus quid sentiant, qui huic versioni non æqui sunt.

Primò objiciunt Aristæam mentitum, cùm scripsit Demetrium Phalærium Bibliothecæ præfectum fuisse à Ptolemæo Philadelpho, & versionem Græcam procurasse. Demetrius, inquiunt, initio regni Philadelphici jam extinctus erat, regi Philadelpho odio habitus, ut scribit Hermippus apud Diogenem Laertium. Aristææ verò defensores allegant Aristobulum Judæum, Philosophum Peripateticum, apud Eusebium (*Lib.* 13. *de præparat.*) sic alloqui Ptolemæum Philometorem: *Tota verò legis interpretatio sub rege Philadelpho cognominato ab avo tuo peracta, Demetrio Phalereo magnum studium adhibente, & totum negotium promovente.*

Ad hoc autem quod objicitur ex singulis Tribubus senos deligi non potuisse, cùm solæ Tribus Juda & Benjamin superstites essent, reliquis longè anteà deportatis, respondetur ex omni Tribu quospiam semper in patria mansisse tempore captivitatis, aut ex ea in patriam rediisse. Lucas enim dicit Annam fuisse de Tribu Aser.

Qui putant Aristæam suppositititium esse scriptorem, objiciunt ex Ammiano Marcellino memoratum ab Aristæa Heptastadium quo insula Pharus jungebatur Alexandriæ, fuisse opus Cleopatræ, longè post ætatem Ptolemæi Philadelphi, cujus regno profitetur Aristæas se vixisse: sed opponitur Ammiano auctoritas Julii Cæsaris, qui in Commentariis suis, in fine tertii libri de bello civili, scribit heptastadium illud, non à Cleopatra, sed à superioribus Regibus congestum fuisse. Nunc quidem ibi legitur, non *à superioribus Regibus*, sed *à superioribus Regionibus*; sed mendum apertum est. Potuit quidem tantum opus à Cleopatra instaurari, & ita huic vindicari ab Ammiano.

Inter

Inter eos autem qui pro Aristæa pugnant, quæstio agitatur an dicti Interpretes solam Legem, id est, quinque libros Mosis tantùm interpretati fuerint, an totum codicem Hebræum. Inquiunt enim: haud fieri potest, ut 72. dierum spatio opus confectum fuerit; sed dicti Interpretes totum inter se partiri potuerunt. Urgent, & B. Hieronymi auctoritate, qui observat Aristæam & Josephum, qui primi hanc historiam tradiderunt, Legis tantùm mentionem fecisse, non reliquorum librorum Scripturæ. Legis quidem nomine tota Scriptura sæpissimè intelligitur, ut colligere est ex ipso Evangelio; sed Josephus ipse, in proœmio Antiquitatum, legem non verò reliquam Scripturam dictos Interpretes Græcè reddidisse liquidò dicit: Ita illa versio omnium Codicum sacrorum ab aliis compleri potuit; quod arguit stili diversitas manifesta. Quidquid sit, omnes libros Hebraice priùs scriptos constat, Græcè versos ante Christi tempora fuere inter antiquos Patres, qui etiam versionem, quæ tribuitur LXXII. posteriorem facerent alteri versioni Græcæ, quæ etiam ante mortem Alexandri magni cusa fuerit; quod sic adstruit Clemens Alexandrinus, libro primo Stromatum. Gentilibus innotuerant libri Moysis ante hæc tempora. Quomodò id fieri potuisset, si non versi erant? Nam lingua Hebræa his ignota erat. Verùm illi Gentiles, qui attigerunt res Hebræorum, eas habuerant cognitas ex ipsis Hebræorum sermonibus, non ex libris eorum sacris. Ut finem dicendi faciam de ista celebri versione; quamquam ex ipso Aristæa fuerint numero duo & septuaginta Interpretes, quia sæpius allegarentur, placuit uti numero rotundiori, & pro LXXII. dictum est LXX.

Plures, post Christum natum, vetus Testamentum Hebraicè scriptum Græco sermone reddidere. Primus Aquila, genere Ponticus, urbe Synopæus, sub

Adriano Imperatore, novam versionem Græcam exaravit. Ex Gentili Christianus factus erat, cùm videret Apostolorum discipulos mirabilia patrantes; sed ex Ecclesia ejectus est, cùm Genethliacis pertinaciùs adhæreret: ob repulsam indignatus in Christianos, ad Judæos transiit. Circumcisus linguæ Hebraicæ addiscendæ totum se dedit; cujus perfectam adeptus notitiam, interpretationem ex affectu suo concinnavit; ita ut quædam Scripturæ dicta præter LXX. Interpretum mentem ad alium sensum detorqueret, ac testimonia de Christo in divinis Scripturis expressa alio deflecteret, ignominiæque suæ absurdam apologiam pararet, ut Epiphanius testatur. Bernardus *de Monfaucon* in nova sua editione Hexaplorum Origenis, & Ludovicus Elias *du Pin* in Prælegomenis Bibliorum censent Aquilam duas versiones Græcas Hebraici textus elaborasse, primam quæ dicebatur *κατ' ἀκρίβειαν*, nimirùm nimia accuratione concinnatam, aliam elegantiorem. Ego verò unicam suspicatus essem, quę dicta sit secunda, per respectum ad primam factam à LXX. Interpretibus; & quæ dicatur facta *κατ' ἀκρίβειαν* per respectum ad alios Interpretes, qui non ita servierant literæ. Ita sentire videtur Hieronymus, de illo sic loquens ad Pammachium de optimo genere interpretandi: *Aquila autem Proselytus & contentiosus interpres, qui non solum verba, sed etymologias quoque verborum transferre conatus est, jure projicitur à nobis.* Memorat sanctus ille Doctor secundam editionem Aquilæ; sed, ut dixi, intelligi potest secunda editio post primam Septuaginta senum. In suis commentariis in Ezechielem capite secundo sic loquitur: *pro eo quod nos diximus* mœrens, *& in Hebræo scriptum est* masmin, *Theodotio transtulit* admirans, *ut stuporem Prophetæ iniquitates eorum cernentis exprimeret. Aquilæ verò secunda, quam Hebræi κατ' ἀκρί-*

βειαν

βειάν nominant, transtulit ἠρεμάζων, id est quiescens & seorsum positus; *ut fuisse quidem in medio captivorum, sed ab eis separatum mente monstraret.* Hæc autem dixit Hieronymus, comparans Aquilam cum sequentibus interpretibus. Sunt qui confundunt cum paraphraste Chaldæo Onkelos; sed utriusque nominis nulla est affinitas.

Post Aquilam, Symmachus, natione Samaritanus, posteà circumcisus, deinde Christianus, postremò Ebionita hæreticus, sub Severo Imperatore, alteram versionem Græcam aggressus est, studens *non verborum κακοζηλίαν, sed intelligentiæ ordinem sequi*, ait de illo Hieronymus in caput tertium Prophetæ Amos: ideircò non adeò fidus interpres ac Aquila, qui verbum verbo reddit; sed clarior & minùs recedens à LXX. Interpretibus.

Tertia versiò Græca auctorem habuit quemdam Theodotionem, qui sub Commodo Imperatore scripsit. Hic natione Ponticus, vel ut alii dicunt, Ephesius, postquàm ad fidem conversus est, in Ebionis & Marcionis hæreses prolapsus, tandem proselytus & apostata Judæus factus est. In versione sua à LXX. Interpretibus minùs quàm alii deflexit; imo sæpe eos sequutus est; quæ causa fuit ut ubi deficerent LXX. ponerentur supplementa ex Theodotione, qui stili & orationis genere similior erat. *Illud quoque lectorem admoneo, non Danielem*, loquitur Hieronymus in præfatione in hunc ce Prophetam, *juxta LXX. Interpretes; sed juxta Theodotionem, Ecclesias legere, qui utique post adventum Christi incredulus fuit.* Scilicet in libro Danielis, *quia in LXX. Interpretibus*, ait Bernardus de Montfaucon, *tota series præpostere posita erat, licèt ei medicam admovere manum tentaverit Origenes, illa tamen editione remota Theodotionem ejus loco substituit Ecclesia: unde factum est ut Theodotionis editio in Danielem hodie sola in Ecclesiis Græcis*

 lega-

legatur, & editio τῶν LXX. paulatim interierit. Hoc advertens Hieronymus in præfatione in librum Job, querebatur versionem suam ab hominibus malevolis repudiari. *Judæus Aquila & Symmachus ac Theodotio, judaizantes hæretici, sunt recepti, qui multa mysteria Salvatoris subdola interpretatione celarunt, & tamen in ἑξαπλοῖς habentur apud Ecclesias, & explanantur ab Ecclesiasticis viris: quantò magis ego Christianus non debeo reprobari?*

Præter has tres versiones, Origenes alias duas invenit Hierichunte, in nescio quibusdam doliis, anno septimo Caracallæ; quas cùm auctoris incerti essent, quintam & sextam appellavit. Et septimam agnoscit B. Hieronymus. De his iterùm sermo fiet, cùm agemus de diversis Bibliorum editionibus.

CAPUT XI.

De versionibus Latinis, ea præcipuè quæ nunc Vulgata dicitur.

MOs est subditorum assuescere sermoni qui suis Principibus usitatior est. Ita sicut lingua Græca cum Græcis victoribus omnes regiones Orientis pervaserat, Romani linguam suam simul & Imperium propagarunt. Eo tempore quo Christus natus & passus est, orbis notus ferè totus subactus erat Romanorum armis; sic Latino sermone interprete quisquis poterat mentem communicare cum diversis terrarum orbis nationibus. Quapropter Deus, ut titulus crucis filii sui, qui servaturus erat omnes Gentes, innotesceret omnibus, hunc scribi voluit Hebraicè, Græcè & Latinè. Temporibus Apostolicis Græca lingua ideò magis usitata, quia antiqua magis, & jam exculta à multis sæculis; contra verò sermo Latinus recentior. Ideò omnes Evangelistæ, uno excepto Matthæo,

thæo, Græcè ſcripſerunt. Verùm fieri non poterat, quanquam & ſermo Græcus etiam Romæ omnibus Romanis uſitatus eſset, ut utrumque fœdus Latinè non redderetur ex Græca lingua: dico ex Græca lingua, vix enim Hebræis ſermo Hebræus ſatis notus; nec forſan alibi quàm in Judæa & in Orientalibus aliquibus plagis Biblia Hebraica legebantur.

Quis verò Scripturas primus Latinè interpretatus ſit, ignoratur. Id à multis tentatum diſcimus à Sancto Auguſtino (*Lib. 2. de Doct. Chriſt. cap. 11.*) *Qui Scripturas in linguam Græcam verterunt, numerari poſſunt; Latini autem Interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex Græcus, & aliquantulum facultatis ſibi utriuſque linguæ habere videbatur, auſus eſt interpretari.* Inter illas autem verſiones Latinas una erat, quæ à Beato Auguſtino loco allegato (*Cap. 15.*) *Itala*, à Beato Hieronymo *communis* & *vulgata* appellatur; de qua ſic Auguſtinus: *in ipſis* verſionibus Latinis, *Itala cæteris præfertur; eſt enim verborum tenacior cum perſpicuitate ſermonis.* Hanc verſionem Latinam ex Græco codice, ſaltem ex parte, ut aliqui volunt, emendaverat Hieronymus adhuc juvenis. Id conjectant ex eo quod ſcribat ad Sanctum Auguſtinum, linguæ ſuæ hominibus emendata Biblia de Græco in Latinum tranſtuliſse. Quidquid ſit, cùm Hebræas literas didiciſset, variis Judæorum Rabbinis præceptoribus uſus, nullis laboribus vel ſumptibus parcens, novam Veteris Teſtamenti verſionem ex fonte Hebræo in Latinum ſermonem aggreſsus eſt; quod opus nullus ante illum tentaverat. His autem cauſis ſe impulſum dicit in præfatione Paralipomenorum, Chromatium compellans. *Si*, inquit, LXX. *Interpretum pura, & ut ab eis in Græcum verſa eſt, editio permaneret, ſuperfluè me, Chromati Epiſcoporum ſanctiſſime, impelleres, ut tibi Hebræorum volumina Latino ſermone*

transferrem. Quod enim semel aures hominum occupaverit, & nascentis Ecclesiæ roboraverit fidem, justum erat etiam nostro silentio comprobari. Enim verò cùm pro varietate regionum diversa ferantur exemplaria, & germana illa & antiqua translatio corrupta sit atque violata; nostri arbitrii putas, aut è pluribus judicare quid verum sit, aut novum opus in veteri cudere. Jam Damasus Papa, cujus jussu Novum Testamentum Hieronymus emendaverat, obierat mortem. Hunc Pontificem annos supra triginta ille supervixit; quo mortuo, Roma Hierosolymam secessit, & Bethlehemum, ubi per quinquennium in monasterio vixit, ut ex Epistola 99. ad Asellam, & initio Epistolæ 116. ad Paulam & Eustochium colligitur. Post hæc Barrabanum præceptorem habuit, ut ex Epistola 65. ad Pammachium constat. Igitur Hebraicè satis instructus ad versionem ex Hebræo se accinxit. Ex præfationibus, quas singulis libris veteris Testamenti præfixit, discimus omnes qui ab Hebræis pro canonicis recipiuntur; ut & libros Judith & Tobiam, vertisse. Libros verò Sapientiæ, Ecclesiastici, Macchabæorum, Baruch, Epistolam Jeremiæ, additiones ad Estherem, & ad Danielem, quæ Hebraicè non extabant, non vertit. Veterem Latinam versionem novi Testamenti, ut diximus, tantùm emendavit. Versio ejus nova Veteris fœderis apertior est versione antiqua Latina, cujus authores non adierant fontem Hebræum. Quin & apertior versione Græca LXX. *Illi enim*, loquitur Hieronymus in Præfatione in Pentateuchum, *interpretati sunt ante adventum Christi, & quod nesciebant, dubiis protulere sententiis: nos verò post passionem & resurrectionem ejus, non tam prophetiam, quàm historiam scribimus: aliter enim audita, aliter visa narrantur: quod melius intelligimus, melius & proferimus.*

Attamen non æquis animis excepta est Hieronymi

versio;

verſio; ab aliquibus cum applauſu; ſed plerique Doctores, Eccleſiarum rectores, & Epiſcopi, etiam B. Auguſtinus hoc ejus incæptum improbarunt ut temerarium, & ad auctoritatem verſionis LXX. convellendam & minuendam factum. Multis ille calumniis impetitus apologias ſcribere coactus eſt, in quibus ſæpè teſtatus eſt ſe nihil in LXX. verſionem molitum eſſe, ſed ex Hebræo fonte in Latinum tranſtuliſſe, ut eorum deſiderio ſatisfaceret, qui avebant ſcire quomodo in Hebræis codicibus legeretur. Judæi approbarunt verſionem ejus, ut conformem textui Hebræo; Græci verò illam in Græcam linguam verterunt, teſte ipſo Hieronymo. Attamen, ut dixi, plerique è Latinis illam improbarunt. Ipſe Auguſtinus, quanquam Hieronymo familiaris, non permiſit ut per ſuam diœceſim legeretur; his-ce verbis ad illum ſcribens (*Epiſt.* 19.) *Propterea ſe nolle ejus interpretationem in Eccleſiis legi, ne contra LXX. auctoritatem tanquam novum aliquod proferentes, magno ſcandalo turbemus plebem Chriſti, quorum mens & corda interpretationem illorum audire conſueverunt, quæ etiam ab Apoſtolis comprobata eſt.* Poſt obitum autem B. Hieronymi verſio ejus Latina ex Hebræo codice auctoritatem nacta eſt; & apud multos recepta, qui ejus ſinceritatem, & cum Hebræo convenientiam deprehenderunt: ita tamen ut tum vetus, tum hæc nova in uſu eſſent uſque ad Gregorii magni tempora. Ipſe enim in Epiſtola ad Leandrum ad finem ante libros Moralium, ſic ſcribit. *Novam translationem diſſero, ſed ut comprobationis cauſa exigit, nunc novam, nunc veterem per teſtimonium aſſumo, ut quia ſedes Apoſtolica, cui auctore Deo præſideo, utraque utitur, mei quoque labor ſtudii ex utraque fulciatur.* Poſtea per gradus nova verſio prævaluit, tacito potiùs Eccleſiæ conſenſu, quàm ullius Synodi vel Pontificis decreto; nam licèt Hugo de Sancto Victore

aſſerat

afferat Ecclesiam Latinam, hanc solam versionem legendam & in auctoritate habendam constituisse, constitutionem tamen nullam profert, nec à quo, vel quando facta sit, indicat. Quidquid sit, nova versio prævaluit, non paucis retentis ex veteri, quæ hactenus appellata fuerat communis & vulgata. Nova, inquam, versio ex Hebræo codice tandem obtinuit ut diceretur vulgata, postquam cœpit in Templis, in concionibus, in sacris lectionibus usurpari.

Huic autem versioni illa successit, quam nunc dicimus vulgatam. Partim constat ex veteri Itala, quæ exprimebat Græcam versionem Septuaginta. Etenim, ut dixi, Hieronymus non exposuit nova versione libros quos in Canone Hebræorum non repererat, *Sapientiam*, *Ecclesiasticum*, *Macchabæos*, *Baruch cum Jeremiæ adjuncta Epistola*, *appendiculam libri Esther*, *Danielis duo ultima capitula*, *& Canticum trium puerorum*. Horum librorum, quos Hieronymus non vertit, vetus versio intacta relicta est in Bibliis Latinis; quæ sic coaluere, mixta ex veteri versione Latina, quæ Italica dicebatur, & ex nova Hieronymiana. A quibus hæc mixtio, & quando facta sit, hactenus nemo demonstravit. Quin extitere qui versionem vulgatam Hieronymo non adscriberent. Certum est Psalmorum librum in vulgata non esse Hieronymi, licèt Psalmos ex Hebræo ipse verterit, & inter ejus opera horum versio extet. Scilicet quia Psalmi decantabantur quotidiè, & legebantur præ cæteris Scripturæ partibus, etiam vulgus memoria teneret, mutatio sine gravi offensa populi fieri non poterat. Ideò Psalmi in vulgata secundùm antiquam editionem retenti. Quoad reliquos libros attinet, qui in Canone Hebræorum sunt, certum est saltem majori ex parte Hieronymi versionem spirare. Nam si quis contulerit Prophetarum versionem Latinam ex Hebræo, quæ inter ejus opera extat, cum vulgata hodierna, deprehen-

prehendet in omnibus ferè ad verbum convenire, eundemque auctorem referre; vix enim per integrum aliquod caput unius verbuli differentiam inveniet.

Vulgatam ex Hebræo factam esse; non ex Græca LXX, ipsa ubique clamat; nam ferè semper Hebræo convenit, ipsumque ad verbum magis exprimit, quàm textus Græcus. Pleraque quæ in antiqua Versione defuerunt, quæque ex Hebræo se supplevisse dicit Hieronymus, exprimuntur in Vulgata. Dixi pleraque, non omnia; etenim aliter vertisse Hieronymum, quàm nunc est in Vulgata, evidenter colligitur ex ejus Commentariis; Ideo statuendum Vulgatam non esse puram Versionem sancti Hieronymi, sed ex Heronymiana, aliisque, maximè ex Vulgata veteri, quæ dicebatur Itala, mixtam. Etenim, licèt nova editio Hieronymiana à pluribus probata fuerit, tam altas tamen in aliorum animis radices egerat Græcæ LXX. auctoritas, ut per novam vetus aboleri non potuerit, sed utraque tam publicè in Ecclesiis, quàm privatorum Doctorum manibus in usu retenta sit, donec tandem ad conciliandos omnium animos, & ut pax ac unitas servaretur, ex utraque tertia conflata est, quæ maxima quidem ex parte Hieronymum auctorem habere meritò censetur; quod declarat Clemens octavus Pontifex in ea præfatione quæ Bibliis vulgatis solet præfigi; ubi hæc legimus. *Latinam hanc editionem ex Hieronymi translatione, vel emendatione susceptam, partim retentam ex antiqua versione Latina, quam S. Hieronymus communem & vulgatam; S. Augustinus Italam, S. Gregorius veterem translationem appellat, &c.*

Vulgata Latina, quemcumque auctorem habeat, declarata est authentica à Concilio Tridentino, Sessione quarta, Canone secundo. Statuit enim & declarat, *ut hac ipsa vetus & vulgata editio*; veterem dicit

dicit per reſpectum ad novas editiones; quæ tunc temporis edebantur: nam, ut vidimus, tempore Gregorii magni, tunc Itala cenſebatur vulgata & vetus; ſed tempore Concilii Tridentini, qua nunc utimur Latina verſione, habebatur pro vulgata & veteri: ideo Patres Concilii ſic de illa loquuntur. Statuunt, inquam *ut hæc ipſa vetus & vulgata editio, quæ longo tot ſæculorum uſu in ipſa Eccleſia probata eſt, in publicis lectionibus, diſputationibus, prædicationibus, & expoſitionibus pro authentica habeatur, & ut nemo eam rejicere quovis prætextu audeat vel præſumat.* Scriptura authentica dicitur, quæ ex ſe fidem facit, & ſummam habet authoritatem, ita ut nemo refragari poſſit, vel ab ipſa provocare. Ipſa Prophetarum & Apoſtolorum autographa, propriè authentica ſunt, ut quæ à ſpiritu ſancto dictata. Apographa verò, ſive tranſcripta, eatenùs authentica ſunt, quatenus cum autographis conſentiunt. Verſiones propriè authenticæ non ſunt, ſed authoritatem ſuam habent ex convenientia cum libris originariis.

Quo ſenſu Vulgata Latina authentica declarata ſit, nos docet Bellarminus (*Lib.* 2. *de Verbo Dei ſcripto. cap.* 10.) cum melioris notæ Theologis. *Patres*, loquitur Bellarminus de Tridentinis, *Nullam fontium mentionem faciunt, ſed ſolùm ex verſionibus Latinis, quæ nunc circumferuntur, unam delegerunt, quam cæteris anteponerent.* Convenit, inquam, inter peritos Theologos Latinam verſionem non præpoſitam fontibus Hebraicis & Græcis, quatenus illi fontes non fuere turbati librariorum incuria. Ratum fixumque eſt, *cùm diverſum aliquod in utriſque codicibus*, verba ſunt S. Auguſtini (*Lib.* 15. *de Civit. cap.* 13.) *invenitur; quandoquidem ad fidem rerum geſtarum utrumque eſſe non poteſt verum, ei linguæ potiùs credendum, undè eſt in aliam per Interpretes facta translatio.* Ita & B. Hieronymus ſic ſcribit ad Suniam & Fretellam. *Sicut in*

Novo

Novo Testamento, si quando apud Latinos quæstio exorta est, & inter exemplaria varietas, recurrimus ad fontem Græci sermonis, quo novum scriptum est Testamentum: ita in Veteri Testamento, quando inter Græcos Latinosque varietas est, ad Hebraicam recurrimus veritatem, ne quidquid de fonte proficiscitur, hoc quæramus in rivulis. Iterùm in Epistola ad Lucinium, quod etiam relatum est à Gratiano in jus Canonicum à Pontifice summo promulgatum, distinctione nona cap. *ut veterum*. Sic, inquam, loquitur Hieronymus. *Ut veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda est; ita novorum veritas Græci sermonis normam desiderat.*

Ergo sic Versio vulgata probata est Tridentinis Patribus, ut Græcis & Hebræis fontibus maneat sua auctoritas. *Liberum reliquit*, loquitur Salmero (*Proleg.* 2.) de Concilio Tridentino, cui interfuit, *omnibus qui Scripturas sacras profundiùs meditantur, fontes Hebræos & Græcos, quatenus opus est, consulere, quo nostram Latinam, vitio Librariorum vel temporum injuria corruptam, emendare valeant.* Sic recurrendo ad fontes, sanatus est locus in primo libro Esdræ cap. IX. 8. in quo legebatur sine sensu *pax illius* pro *paxillus*. In Proverbiis cap. XVI. 11. pro *lapides sæculi* irrepserunt *lapides sæculi*; quod correctum est, cùm post solemnem Concilii Tridentini approbationem, Romani Pontifices operam dederunt ut Vulgata ederetur emendatior. Ita, inquiebat Julius Rugerius Secretarius Apostolicus, libro de *Scripturis Canonicis*, ferri non potest horum imperitia, qui audacter dicunt Hebraicam & Græcam editionem à Spiritu Sancto dictatam, per Tridentinos Patres damnatam, & versionem præpositam vel æquatam suis fontibus. Ab eo tempore quo declarata est authentica Vulgata, jussu Sixti Quinti, & Clementis Octavi Pontificum emendata est. In editione quæ Clementis Octavi jussu fa-

su facta est, disertè affirmatur: *In illa pervulgata editione, multa quæ mutanda videbantur, immutata relicta esse.* Et postea: *Biblia non sunt à nobis accuratissimè castigata: multa enim justis de causis pertransivimus ad populi scandalum vitandum.* Igitur Vulgata Latina fontibus Hebræis & Græcis non æquatur, nedum prefertur, ut diximus, per decretum Concilii, sed tantùm aliis versionibus Latinis, relictis textibus originariis in eodem statu quo priùs. Nihil de illis agebatur, ut ait Salméro. *Tantùm inter tot editiones Latinas, quas nostra sæcula parturierant, quænam ex illis præstaret, sermo erat.* Visum est Concilio Veterem probare præ cæteris, quam usus probaverat securiorem, nec aliud statutum voluit. Sic Bellarminus (*Lib. 2. c. 11. de Verbo Dei*) censet. *Ecclesia certos nos reddere voluit, in iis præsertim quæ ad fidem & mores pertinent, nulla esse in hac versione interpretum errata.* Et eodem in loco: *In iis præsertim quæ ad fidem & mores spectant, nulla esse in hac interpretis errata, sed tutò posse fideles & sine periculo huic Versioni confidere.* Illud autem animadvertendum, quòd ex hodiernis exemplaribus Textus Hebraici & Græci, quamquam prævalere debeat fontium auctoritas, non semper corrigenda sit Vulgata Latina; potest enim fieri ut non inferioris notæ Codicibus usus sit ejus auctor, quisquis fuerit: in exemplaria enim Græca & Hebraica irrepere errores potuerunt. Verùm quando liquet non aliter codicem Hebræum vel Græcum lectum fuisse Latino Interpreti, decet sententiam ejus in ipsis fontibus quærere, si ambiguè locutus sit. Qui consulit textus originales, facilè errorem deprehendit in ultimo capite Joannis versu 22. *Sic eum volo manere, donec veniam.* Videre est in textu Latino pro particula *si* lectum, deindè scriptum *sic.* Facilis est lapsus; sed non ita est in Græco nam ἐὰν *si* & οὕτως *sic* non facilè permutantur. Profert alia exempla Bonfrerius in præ-

prælegomenis, ostendens quàm necessarium sit ipsos fontes adire, ut constet de veritate textus.

CAPUT XII.

De Pentateucho Samaritano; Paraphrasibus Chaldaicis; tum de cæteris Sacri Codicis versionibus, quoque tempore & quaque lingua elaboratis.

PErtinet ad institutum nostrum differere de Pentateucho Samaritano. Samaritani, aliquot annis ante Christum natum, relictis idolis, cultui veri Dei, quem Moyses docuerat, dediti erant, ut supra observatum est. Nullos autem Libros sacros præter Pentateuchum pro sacris agnoscebant: nec mirum est; cæteri enim à viris inter Judæos claris scripti sunt, cùm jam odia inter utramque gentem aspera exarsissent. Pentateuchum vero quem solum habent sacrum religiosè hactenus servant Samaritani. Hunc veritati adstruendæ utilem esse liquet; neque enim in corrumpenda veritate eorum quæ gessit & dixit Moyses, cum Judæis Samaritanos convenisse quis jure dixerit. Re idem est Samaritanus Pentateuchus cum Hebræo; utrique enim totidem scriptitant literis, quæ figuris tantùm ac apicibus differunt, ait B. Hieronymus scribens in caput IX. Ezechielis; ubi & adstruit Moysem usum Samaritanis caracteribus. Animadversione autem dignum est quod de figura extremæ literæ alphabeti dicit: *Antiquis Hebræorum literis, quibus usque hodiè utuntur Samaritani, extrema thau litera, crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, & frequenti manus inscriptione signatur*. Verùm hujus literæ figura deflexit in formam, quæ non potest ampliùs similis cruci haberi.

Ex utriusque Pentateuchi comparatione lux affulgere po-

re poteſt veritati. Etenim inter varias lectiones, quæ occurrunt, licet inde colligere quæ ſit antiquior lectio, & ideò verior. Tunc enim temporis habemus hoc-ce Pentateuchum. Joannes Morinus, Congregationis Oratorii presbiter, ex Bibliotheca Oratoriana Pariſienſi, quod ex Oriente Harlæus Sancius, *Harlay de Sanci*, ejuſdem Congregationis presbiter, attulerat exemplar, Samaritani Pentateuchi, primus edidit Pariſiis anno MDLXXXI. quod ab omnibus exceptum eſt tanquam pretioſum monumentum. Verſio antiquitus facta eſt de textu Hebræo Samaritano in dialectum Samaritanam, ſive in linguam Chaldæo-Samaritanam; quæ ſolet edi cum textu. Plura non adjungam circa hunc Pentateuchum Samaritanum; neque enim hujuſce loci eſt comparare illum cum Pentateucho Hebræo, & obſervare quæ inter utrumque ſit varietas. Tunc temporis diſcrepant inter ſe non ſolis literarum apicibus; ſed & rebus, in quibuſdam locis. Fieri enim non potuit, dum deſcribuntur, quin varietates inductæ ſint.

Originalibus textibus, ſaltem vetuſtis eorum verſionibus, accenſeri debent Chaldaicæ Paraphraſes; quarum ea eſt origo. Cum propriæ linguæ obliti eſſent Judæi in captivitate Babylonis, & linguam dominorum, cui ſervierant, didiciſſent, nempe Chaldaicam, inde contigit ut Biblia neceſſariò eſſent Chaldaicè exponenda. *A diebus Eſdræ*, inquit Rabbi Maimonides (*Hilch. Tephi L.L. cap.* 12.) *conſueverunt Judæi habere interpretem, qui populo id interpretetur, quod lector ex Lege prælegit*. Ita factum eſt ut ſucceſſu temporis adornatæ ſint diverſæ Paraphraſes, vernacula lingua, nempe Chaldaica, quæ non multùm diſcrepabat à Syriaca, ſive Hieroſolymitana dialecto. Paraphraſes illæ vulgò dicuntur *Targumin* in plurali, in ſingulari verò *Targum*. Vox Chaldaica, idem ſonans ac Latinè *interpretatio* vel *verſio*, quæ non tam verbum de verbo, li-

bo, licèt hoc in Targumin sæpè fiat, quam sensum ex una lingua in aliam transfert.

Paraphrases Chaldaicæ sive Targumin sic distribuuntur, ex triplici distributione quam faciunt Judæi, ut alia sit paraphrasis Pentateuchi, alia Prophetarum, alia Hagiographorum. Illius in Pentateuchum auctor creditur Onkelos, vel Onkelósos, qui dicitur vixisse quadraginta annos ante Christum. Unde malè, ob aliquam nominis similitudinem, quidam voluere hunc Onkelos eumdem esse ac Aquilam Ponticum, qui 130. annos post Christum vetus Testamentum Græcè interpretatus est. Onkelos primas deferunt Judæi, utpote discipulo magni Hillelis. Jonathan Benuziel priores & posteriores Prophetas, excepto Daniele, paraphrasi explicavit. Coætaneus creditur Onkelos; & stili puritate, & ex eo quòd allegatur ejus paraphrasis in antiquis Judæorum libris, habetur in pretio, tanquam certæ antiquitatis. Non ita est de Targum in quinque libros Moysis, quod non à multo tempore sub nomine ejusdem Jonathanis prodiit. Clarum est ex iis quæ allegantur in hoc Targum, non compositum fuisse ante quintum sæculum. In eo fit mentio Talmudis; & ideo Talmude posterius est. Memoratur & Constantinopolis. Prodierunt paraphrases & in Hagiographos, quæ tribuuntur cuidam Josepho, qui cæcus vel luscus erat. Prodiit anno MDCLXXX. Augustæ Vindelicorum Targum sive paraphrasis Chaldaica in libros Chronicorum sive Paralipomenon, cura atque opera Matthiæ Friderici Beckii. Possunt adhuc latere plures paraphrases: nam ubi lingua Hebræa minùs nota fuit, notior Chaldęa, sacri Codices à pluribus Chaldaicè expositi sunt. De paraphrasibus Chaldaicis Morinus disserit, an habeant antiquitatem quam illis dant Judæi: an sine punctis fuerint exaratæ; & quis puncta, quæ nunc habent, adjecerit: quis cujusque certus fuerit auctor; & ple-

raque alia, quæ expendunt, qui dedita opera de his paraphrasibus loquuntur. De illis apud antiquos Patres altum est silentium, scilicet quia lingua Hebræa illis ignota, nec familiariter utebantur Judæis: apud Flavium Josephum, ob eandem causam; quia Græcis magis quàm Hebraicis innutritus, & in Hebraismo & fortè etiam Chaldaismo hospes. Hebraica enim si vel mediocriter delibasset, nunquam הבל *habel* significare πένϑος scripsisset (*Antiq. lib.* 1. *c.* 3.) Verbnm אבל significat *luxit*; quod aliter scribitur quàm הבל *vanitas*.

Insuper, quominùs innotescerent Christianis dictę paraphrases, in causa erat earum raritas, etiam apud Judæos. *Antequam inveniretur as typographica*, inquit Elias Levita in præfatione in has paraphrases, *non extabat targum Prophetarum & Hagiographorum, nisi vel unum in tota quadam provincia, vel ad summum duo exemplaria in uno climate. Propterea nec quisquam erat, qui illud curaret.* Mirum videri posset ex conversatione sua cum Barrabano Tyberiensi, & Lyddæo, quam non dissimulat Sanctus Hieronymus nihil rescivisse de paraphrasibus Chaldaicis, quarum nullam mentionem facit. Verùm videntur dedita opera Judæi ex mera invidia secum illas pressisse, quòd viderent ex illis posse non pauca neque imbellia, contra se ipsos arma desumi. Multa enim occurrunt in illis Paraphrasibus, quæ Christianis faveant. Loca complura interpretantur de Messia, quę nobis extorquere student Judæi. Idcirco meritò à viris doctis pluris fiunt. Concludamus versiones istas antiquissimas fuisse, & eorum auctorum tempore, quorum nomina præferunt, extitisse, saltem Onkelosi & Jonathanis. Etenim non par est credere, cùm Chaldaica lingua Judæis vernacula & familiaris esset, versiones Chaldaicas eos neglexisse, & posteà; cùm nec Hebræam, nec Chaldaicam vulgus intellexerit, easdem

easdem procurasse & compilasse. In multis locis, ut diximus, fidem nostram de Messia confirmant, & contra eos fortissima argumenta suppeditant; quod demonstrat elaboratas antequàm Christus nasceretur, & quæ de illo dicunt; protulisse ex antiquis traditionum & expositionum reliquiis; quas ex Prophetis hauserant. De Verbo Dei, per quod cuncta creata sunt, multa habent, quibus mirificè comprobatur illud apud Joannem: *In principio erat verbum, &c.* Tantæ autem auctoritatis sunt apud Judæos Paraphrases Chaldaicæ; ut fermè illæ æqualem habeant cum textu Hebraico; præcipuè Onkelosi & Jonathanis paraphrases. Tradunt Jonathanem suam expositionem accepisse à Prophetis Zacharia, Aggeo, & Malachia; Onkelosum à R. Eliezer & R. Jehosua, qui eam à Prophetis.

Breviter de cæteris versionibus Bibliorum dicam; quæ utiles possunt esse, iis præsertim qui fontes adire non possunt: comparando enim illas quæ sunt ejusdem loci, lector studiosus, etiamsi nec Hebraicè nec Græcè doctus sit, ut cumque potest assequi vim verborum originalium, quibus ille locus exprimitur. Versiones præsertim quæ antiquitùs ab Orthodoxis elaboratæ sunt, multa commoda afferunt. In illis videre est quo olim sensu accepta sit sacra Scriptura, & ex interpretatione facilè colligitur quæ olim interpres legerit in fonte Hebræo aut Græco, sic quæ lectio magis probanda sit. Versio Syriaca antiquitate & auctoritate præstat. Hac à primis temporibus Christiani Orientales usi sunt; potissimùm Antiochiæ, undè lingua illa dicta fuit Antiochena. Hujus Syriæ urbis Ecclesiæ, in qua primùm nomen Christianum usurpatum est, subjiciebantur aliæ non paucæ, etiam ante Concilium Nicænum, per quas in Sacris usu frequentiori erat dicta dialectus: quæ deinde appellata est *Maronitica*, à Maronitis qui habitant in pagis

montis Libani, & in oppidis Syriæ minoribus, quorum incolæ ſacra ſua in hac lingua celebrant, ſicut & cæteri Chriſtiani per Orientem. Illa, inquam, dialecto exprimunt lectiones ſuas Bibliorum, & officia divina ſive Liturgiam, tum commentarios ſive expoſitiones Scripturarum. Lingua autem Syriaca Chaldaica eſt, niſi quod phraſi & flexione interdum ab illa diſcedit; ſaltem hujus dialectus debet cenſeri.

Vvidmanſtadius Cancellarius Ferdinandi Imperatoris primus in Europa Novum Teſtamentum Syriacum edidit Viennæ anno 1555. ſine verſione, quam deinde addiderunt Guido Fabricius Boderianus in Bibliis regiis Antuerpienſibus; & poſtea Tremellius & Toſtius. Linguam Syriacam vernaculam fuiſſe Chriſto & Apoſtolis Vvidmanſtadius contendit. Alii negant, & cenſent eo ſermone Dominum & diſcipulos ejus locutos, quo exaratæ ſunt Chaldaicæ paraphraſes, aut mixta alia dialecto quæ tum in Judæa vigebat; quod videntur probare voces quas inſeruerunt ſcriptis ſuis Evangeliſtæ, quæ nec purè Hebraicæ, nec Chaldaicæ, nec Syriacæ ſunt. Hebraicas tamen eas Evangeliſtę appellant, quia has uſurpant Iſraelitæ orti ex Hebræis; tum etiam ut indicarent voces illas non fuiſſe Græcas, nec Latinas, ſed proprias Hebræorum genti. Syriaca dialectus hodierna ſcribitur proprio caractere, qui alius eſt tum ab Hebraicis, tum à Samariticis literis.

Translatio Syriaca Veteris Teſtamenti ex fonte Hebræo, & Novi ex fonte Græco, omnes poſt Chriſtum factas translationes antiquitate ſuperat. Verùm præter hanc verſionem Syriacam, quam ſimplicem & antiquam appellant Maronitæ, qua ſola in officiis divinis publicè utuntur, aliam habent recentiorem ex Græco expreſſam, tam Veteris quàm Novi Teſtamenti. Hanc ante millenos annos confectam fuiſſe probant viri docti; undè deducitur vetuſtiſſimam

illam

illam esse, quæ appellatur antiqua & simplex.

Etiam Syri Maronitæ liturgias suas & diurnalia duplici lingua legunt, Syriaca vetustissima, & Arabica, quia Syriacam soli qui periti sunt intelligunt, Arabicam verò habent vernaculam. In Oriente omnibus ferè populis usitata est Arabica; Ideò Christiani sicut & Judæi & Samaritani Arabicè quique Codices sacros interpretati sunt. Rabbi Saadias circa annum Christi CM. Pentateuchum Arabicè transtulit; quam translationem vir doctus putat non multùm differre ab illa quæ reperitur in polyglottis Parisiensibus. In multis libris Veteris Testamenti versio Arabica exprimit versionem Græcam LXX. Interpretum. Apud Christianos Orientales fuit in usu duplex versio Arabica. Quin imò quorumdam librorum plures circumferuntur. De omnium harum versionum authoribus & antiquitate non satis constat. Apud Æthiopes tota Scriptura versa est eorum lingua; sed hactenus tantùm pars ejus typis edita est. Pentateuchum Persicè transtulit Jacobus Tavvosus, vel, ut alii, Tavusius aut Tusius Judæus, ab urbe Tus academia celebri denominatus, ex textu Hebræo, in usum Judæorum in Persia degentium, qui Constantinopoli prodiit, anno 1546. Novi Testamenti & Psalmorum susceptæ sunt variæ versiones, sed recentes; & ideò non multæ auctoritatis: sicut pleræque aliæ in linguis quæ in Europa usitatæ sunt.

Sanctes Pagninus è Dominicanorum familia, Vetus Testamentum primus ex Catholicis post Hieronymum ex Hebræo Latinè vertit. Edita est hæc versio Lugduni anno 1527. quam postea correxit Arias Montanus, satagens ut textui Hebraico quàm maximè consentanea esset. Sebastianus Munsterus versionem Latinam Bibliorum edidit, sed stilo horrido & Latinis auribus ingrato. Post Pagninum plurimi emerserunt Interpretes, cùm lingua Hebræa notior cœpit es-

se, Leo Judæus, sive Leo Juda, non quidem gente Hebræus, Hebraismi tamen notitia nec ipsis Hebræis concedens, auspicatus fuerat versionem illam Latinam, quæ postea Tiguri edita est. Mors opus perficere non permisit, quod Theodorus Bibliander absolvi. Ea est versio quam Robertus Stephanus, suppressis Auctorum nominibus, unà cum Vulgata & Francisci Vatabli annotationibus, typis suis mandavit. Emmanuel Tremellius, ex Judæo Christianus, & Franciscus Junius, conjunctis operis, versionem etiam textus Hebræi evulgarunt; quod & tentarant alii, Castalio, Maluenda, & nuper Sebastianus Schmidius. Sunt qui numerant Isidorum Clarium inter eos qui ex fontibus verterunt Latinè sacros Codices; sed ille non novam versionem cudit, sed veterem emendavit; in eam quandoque verbis usus acerbioribus. Lucas Osiander non tam novam versionem fecit, quàm vulgatam correxit ad mentem Lutheri.

Versiones illæ recentiores multùm discrepant ab antiquis versionibus; quòd scilicet dicti Interpretes secuti sunt Massoretas, & Grammaticos Judæorum, qui regulas antiquis ignotas adinvenerunt. Ideò non mirum est, si tantùm discriminis intercedat inter veteres & novas versiones. Constat enim, etiam ex Talmude, varias olim fuisse lectiones in Bibliis. Aliter novi, aliter veteres interpretes legebant. Jacobus Angliæ rex Biblia Hebræo fonte vertenda Anglicè curavit, sicut Batavi lingua sibi propria, ex decreto synodi, quam Dodrectanam vocant. Lutherus Germanicè, sicut Genevenses Gallicè & Italicè, omnes ex fonte interpretati sunt. Judæi Hispanicè quoque verterunt vetus fœdus. Catholici Doctores Vulgatam Latinam versionem lingua sua interpretati sunt: Lovanienses Gallicè. Ante aliquot annos, & Gallico quidem sermone, sed puriori & elegantiori, *Isacius le Maitre* vulgò *de Saci*.

CA-

CAPUT XIII.

De editionibus Bibliorum præcipuis: de Hexaplis antiquis Origenis; & aliis novissimis Polyglottis.

TRadunt Judæi Moysen duodecim exemplaria Legis dedisse duodecim Principibus tribuum, ex quibus singuli Israelitæ legem descripserint. Præcepto enim affirmativo, inquit Maimonides, singuli Israelitæ jubentur sibi scribere librum Legis; & quamvis quis à parentibus suis librum Legis acceperit, sibi tamen ipse proprium scribere jubetur: quem si manu sua scripserit, perinde est ac si accepisset è monte Sinai. Si scribendi peritus non sit, scriptum pretio comparet. Rex quoque jubetur sibi, quatenus rex est, scribere librum Legis, præter eum quem privatus habebat, juxta illud Deuteronomii (*Cap.* 17. *v.* 18.) *& erit quando sederit super solium regni sui, scribet sibi exemplar hujus Legis, &c.* In describenda autem Lege maximam curam, ne dicam superstitionem, impendunt Judæi. Viginti conditiones recenset Maimonides necessarias ut liber Legis sacer habeatur, id est, ut publicè in Synagogis legi possit, quas enumerare supersedeo. Incerta quidem sunt, & nullo argumento possunt probari, quæ Judæi referunt de exemplaribus illis unicuique Tribui datis; sed constat Deum semper providisse ne sic negligerentur Libri sacri, ut in eos irreperent errores noxii fidei & moribus. Post solutam captivitatem, cùm in exilio, non ea qua par erat religione, servatæ essent Scripturæ, codices varios collegerunt, ordinarunt, & in unum corpus redegerunt Esdras, & viri Synagogæ magnæ, hoc est, viri Synedrii; & quæ in Bibliis vitiosa erant, repurgarunt, & integritati suæ restituerunt, Canonem con-

ſtituentes Scripturarum. Erat verò hæc ipſa conſtitutio divinæ prorſus auctoritatis, cùm in iſto Synedrio eſſent non tantùm Eſdras, ſed & Prophetarum ultimi, Aggæus, Zacharias, Malachias, & ut quibuſdam videtur Daniel. Auctor libri quarti Eſdræ (*Cap.* 14. *v.* 21.) dicit omnia exemplaria Legis cum Templo incenſa eſſe, & ab Eſdra, ſuggerente Spiritu Sancto, de novo reparata eſſe: ſed liber ille meritò numeratur inter apocryphos; & iſta fabula quam narrat, refelli poteſt ex libro ſecundo Eſdræ, in cujus capite octavo iſta legimus. *Congregatus eſt omnis populus, & dixerunt Eſdræ ſcribæ, ut adſerret librum legis Moyſi, quam præceperat Dominus Iſraeli. Attulit ergo Eſdras Sacerdos legem coram multitudine virorum & mulierum.* Ibi non dicitur Eſdras conſcripſiſſe, ſed attuliſſe librum Deuteronomii, quem apud ſe, utpote Sacerdos, aſſervabat.

Veriſimile eſt Judæos non ſtatim fuiſſe ſtudioſos artis Grammaticæ, quam noviſſimis temporibus excoluerunt; nec antiquitùs ſatagebant hujus ſcientiæ, quæ critica appellatur, occupata in corrigendis & reſtituendis libris huic integritati, qua primum ſcripti ſunt à ſuis auctoribus. Undè, ut patet ex antiquis verſionibus Græcis, complures erant diſcrepantiæ inter codices, quibus quiſque Interpres uſus eſt. Verùm quinto vel ſexto ſæculo, Judæi illi Doctores Academiæ quæ erat in urbe Tiberiade, ad lacum Geneſareth, impenderunt operam corrigendo Codici ſacro, cui appoſuerunt puncta vocalia, ut diximus, ne poſtea aliter legeretur textus, quàm eſſe legendum traditio monebat. Quin & varias variorum codicum lectiones ſategerunt obſervare notis *Keri* & *Ketib*, quas voces ſuprà expoſuimus, tum & uſum earum. Illud autem ſtudium quod adhibuerunt effecit ut textus, qualem nunc habemus ab illis editum, differat ab eo textu quem habuerant Interpretes Græci; quos illis Tibe-

Tiberienſibus Judæis non ubique decet poſtponere. Eſto enim in optimis conquirendis codicibus ſeduli fuerint Maſſoretæ; ſed etiam ſibi nimiùm forſan ſumpſerunt, ut correctio eorum non ſemper prævalere debeat. Ante natam Typographiam, celebrabant Judæi quoſdam codices, ad quos, ut ad lydium lapidem, exemplaria ſua examinabant. Codices celebriores illi ſunt, codex Hillelis, Palæſtinus ſive Hieroſolymitanus, & Babylonicus. Ex quo à Typographis Chriſtianis, tum Judæis multoties & ubique textus Hebræus editus eſt, nulla jam in eo diſcrepantia eſt, niſi quam incuria Typographorum inducit.

Quod ad textum Græcum verſionis ſenum, olim multæ & diſcrepantes editiones erant, ut dicit Hieronymus in præfatione in librum Paralip. *Alexandria & Ægyptus in LXX. ſuis Heſichium laudat auctorem: Conſtantinopolis uſque Antiochiam Luciani Martyris exemplaria approbat: media inter has provinciæ Palæſtinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Euſebius & Pamphilus evulgarunt, totuſque orbis hac inter ſe triſaria varietate compugnat.* Editio LXX. procurata à Luciano Martyre, qui paſsus eſt ſub Diocletiano & Maximiano Tyrannis, verſio nova cenſeri poteſt: Cùm ille in Codices Hebræos & in Græcas verſiones indidiſſet, & diligenter quæ vel veritati deerant, vel ſuperflua erant, inſpexiſset, ſuis quibuſque Scripturarum locis correxit: ita non fuit ampliùs merè ſeptuaginta Interpretum, ſiquidem mutata ſive emendata; de quo B. Hieronymus admonet Suniam & Fretellam in Epiſtola ſua, utriuſque nomine inſcripta. *Ut ſciatis aliam eſſe editionem, quam Origenes & Cæſarienſis Euſebius, omneſque Græciæ tractatores κοινὴν, id eſt, communem appellant atque vulgatam, & à pleriſque nunc λυκιανὸς dicitur: aliam ſeptuaginta Interpretum, quæ & in ἑξαπλοῖς codicibus reperitur, & à nobis in Latinum ſermonem fideliter verſa*

versa est, & Hierosolymæ atque in Orientis Ecclesiis decantatur. Modò videbimus Hexapla illa esse Biblia polyglotta edita ab Origene. Posteà addit Hieronymus de differentia quæ erat inter utramque editionem LXX. Interpretum: *sed hoc interest inter utramque, quòd κοινὴ pro locis & temporibus & pro voluntate scriptorum veterum corrupta editio est. Ea autem quæ habetur in ἑξαπλοῖς, & quam nos vertimus, ipsa est quæ in eruditorum libris incorrupta & immaculata septuaginta Interpretum translatio reservatur.*

Vidimus suprà sæpiùs Græcè versos codices Hebræos, ab Aquila, à Symacho, à Theodotione, & à quinto, sexto & septimo auctoribus, qui ignoti sunt. Origenes suscepit edere Biblia, in quibus textu originalis cum his versionibus exhiberetur. Hæc Biblia dicta sunt Tetrapla, nempe in quibus continebantur quatuor versiones, scilicet 1. Septuaginta Senum, 2. Aquilæ, 3. Symmachi, 4. Theodotionis; quibus posteà cùm addidisset textum Hebræum, Hebraicis & Græcis caracteribus, edidit sua Biblia hexapla, nempe sex habentia paginas; quæ tandem evenerunt octapla; postquàm quintam & sextam versionem Græcam, quas repererat in dolio, ut diximus, adjunxit: quod Rufinus libro VI. suæ historiæ Ecclesiasticæ explicat. *Origens*, inquit, *illos famosissimos Codices primus composuit, in quibus per singulas columnulas è regione separatim opus interpretis uniuscujusque descripsit; ita ut primò omnium ipsa Hebræa verba Hebraicis literis poneret; secundo in loco per ordinem Græcis literis è regione Hebræa verba describeret; tertiam Aquilæ editionem subjungeret; quartam Symmachi, quintam septuaginta Interpretum, quæ nostra est; sextam Thodotionis collocaret: & propter hujusmodi compositionem, exemplaria ipsa nominavit Hexapla.* Addam quod dicit B. Hieronymus in caput tertiùm Epistole ad Titum,

tum, de ista Origeniana Bibliorum editione. *Nobis curæ fuit omnes veteris Legis libros, quos vir doctus Adamentius in Hexapla digesserat, de Cæsariensi Bibliotheca descriptos, & ipsis authenticis emendare; in quibus & ipsa Hebræa propriis sunt caracteribus verba descripta, & Græcis literis tramite è vicino; Aquila, item & Symmachus, Septuaginta, & Theodotion suum ordinem tenent. Nonnulli verò libri, & maxime ii qui apud Hebræos versu compositi sunt, tres alias additas habent, quas quintam & sextam & septimam translationem vocant, auctoritatem sine nominibus interpretum consecutas. Hoc immortale illud ingenium suo nobis labore donavit.*

Cùm omnium non esset magna illa volumina comparare, aliam editionem elaboravit idem Origenes, in qua scilicet sola versio septuaginta Interpretum esset, cui apposuit asteriscos, obelos & similes notas, ex quibus agnoscerentur quæ ex fonte in ista versione deerant, quæ redundarent; ut dicit Hieronymus in dicta Epistola ad Suniam & Fretellam. *Ubi quid minus habetur in Græco ab Hebraica veritate, Origenes de translationem Theodotionis addidit, & signum posuit asteriscum, id est, stellam quæ quod priùs absconditum videbatur, illuminet & in medium proferat. Ubi autem in Hebræo non est, in Græcis codicibus invenitur, ὀβελὸν, id est, jacentem præposuit virgulam, quam nos Latinè veru possimus dicere; quo ostenditur jugulandum esse & confodiendum, quod in authenticis libris non invenitur: quæ signa & in Græcorum Latinorumque poematibus inveniuntur.* Ideo Origenes supplevit ex Theodotione, quæ Græci senes omiserant, quia textum Hebræum pressiùs sequitur; quod additamentum ne confunderetur cum textu, apposuit asteriscos: quæ verò erant in Græca versione, & non in Hebræo textu, non expunxit nec delevit, sed obelo notavit. Asteriscis utebantur veteres critici, librorum-
que

que censores, cùm vellent admonere lectorem sententiam aliquam esse memorabilem, & sic illam quasi hoc asterisco irradiabant. Adulterina verò & depravata, ne illis lector deciperetur, notula altera, quàm à figura veru repræsentante dixerunt obelum, transfigebant.

Præter omnes illas editiones, quas paravit Origenes, ad revincendos Judęos, qui in congressibus, sive privatis, sive publicis, Christianis de translatione Græca testimonia mutuantibus exprobabant, illa modò non haberi in Hebræo fonte modò aliter explicanda esse; sæpe etiam ex Hebræo quædam objiciebant, quæ in Græco non deprehenderentur: separato opere, ut fusiùs docuit Morinus in exercitationibus Biblicis, translationem Septuaginta edidit cum Hebræo textu comparatam; ita ut textui LXX. sub asterisco inseruerit quæ textus Hebræus addebat, at obelo notaverit quæ LXX. Interpretes textui Hebræo addebant; non quòd illa deesse, hæc verò superesse existimaret, sed ut ostenderet quæ Judæi in Christianorum textu deficere aut abundare dicerent, quæ resecarent, quo ad concertationem cum Judæis instructiores Christiani prodirent, propriisque ipsorum armis illos confoderent, nec non etiam argumenta explicandæ & illustrandæ LXX. Interpretum translationi depromerent. Hæc Morinus.

Sunt & aliæ notulæ, quibus usum volunt Origenem, nempe Lemniscos ac Hypolemniscos. Apud Hesychium λιμνίσκος seu λημνίσκος Syracusana vox est, qua sic apellant angustas tænias. Hinc ad alia significanda usurpata vox fuit, nempe pro fasciis, quibus coronæ circumplicabantur; pro lineamento convoluto vulneribus inserendo; demumque pro nota librorum, de qua Isidorus: *Limniscus, id est, virgula inter geminos punctos jacens, apponitur in iis locis, quæ sacræ Scripturæ interpretes eodem sensu, sed diversis sermoni-*

bus

bus transtulerunt. Inde vocatus lemniscus, sive linea vittæ more depicta, ait Bernardus de *Montfaucon* cum duobus punctis, altero supernè, altero infernè positis sic -:- Ideo autem lemniscos ab Origene usurpatos fuisse scribit Epiphanius, ut cùm in editione LXX. reperitur aliqua vox non cohærens neque aliis connexa, hoc signo notata, noveris ab uno vel duobus interpretum paribus ita versum fuisse, ab uno scilicet, cum uno solùm puncto linea signatur -.- tuncque Hypolemniscus dicitur; à duobus verò, quando punctum utrinque ponitur sic -.- & tunc lemniscus dicitur. Cæterarum notarum hæc est forma. Asteriscus sic pingebatur * obelus hac forma -.- Cùm autem exscriberetur opus Origenis cum istis notis, contigit Librariorum oscitantia, ut sic permixta sit versio senum LXX. cumTheodotionis versione & aliorum, ut postea vix constiterit, quæ esset horum Senum, quæ Theodotionis; quod apposita signa indicabant, *quæ dum per scriptorum negligentiam*, queritus Hieronymus in Epistola ad Suniam & Fretellam, *à plerisque quasi superflua relinquuntur, magnus in legendo error oboritur*. Hinc, inquam, diversæ editiones LXX. celebrabantur, quas viri docti tentaverant expurgare erroribus Librariorum, & horum virorum nominibus, ut vidimus, Hesichii, Luciani. Ipse Hieronymus Græcam versionem LXX. edidit, admonens quòd pro varietate regionum diversa circumferrentur exemplaria hujus versionis. Inde, inquam, post inventam Typographiam, novissimis sæculis tot diversæ prodierunt ejus editiones, quæ omnes differunt inter se. Editio Complutensis facta anno 1515. impensis Cardinalis Ximenes, differt ab editione Vaticana anni 1587. Nempè cùm viri docti, qui editiones Græcas LXX. procurarunt, alii in animo haberent versionem illam concordem facere cum hodierno textu Hebræo, qui fuit scopus Complutensium, alii cum testimoniis ex dicta versione quæ le-

guntur

guntur apud antiquos Patres, quod intenderunt Romani, præponebant diversorum codicum lectiones suo consilio magis idoneas. Græca versio primùm edita Compluti in Hispadia anno 1515. secunda vice prodiit Venetiis anno 1518. typis Aldi Manutii; quam editionem plerique Typographi Germani secuti sunt. Editionem Romanam sive Vaticana Cardinalis Carafa ex manuscripto Bibliothecæ Vaticanæ procuravit cum notis & scholiis. Anno subsequenti 1588. nobiliùs versionem Latinam hujus Græcæ versionis collectam ex scriptis antiquorum Patrum edidit, Græcam Vaticanam & hanc Latinam versionem curavit conjunctim edendas Joannes Morinus Parisiis anno 1628. Ad manuscripti Alexandrini fidem correcta est editio Græca, quæ in polyglottis Anglicanis reperitur.

Jam dicam editione Vulgatæ Latinæ. Quamquàm à nata Typographia sæpius prælo subdita sit, tamen prima ejus notanda editio illa est, quam edendam curavit Sixtus quintus, post Concilium Tridentinum, à quo declarata fuit authentica. Declaratio autem illa non obstat quominùs quos novæ editioni præfecerat dictus Pontifex in illa immutaverint non pauca loca, dum student meliorem facere. Quin cùm hæc nova editio non placuisset, Clemens octavus novam denuo procuravit emendatiorem; quæ sæpiùs recusa est, & in omnium manibus habetur.

De editionibus tum textuum originalium, tum versionum seorsim editis, diximus; nunc paucis perstringam celebres editiones polyglottas. Editiones Bibliorum illæ dicuntur prolyglottæ, in quibus textus originalis cum una versione aut pluribus versionibus in variis linguis exhibetur, ut indicat nomen illud quod Græcum est. Post inveniam Typographiam multæ prodierunt hujusmodi editiones. Franciscus Ximenes Cardinalis & Episcopus Toletanus suis impensis & studio quorumdam Academiæ Complutensis Theolo-

gorum

gorum edenda curavit Biblia Complutensia anno 1515. sex tomis comprehensa, continentia Veteris testamenti textum Hebræum, & vulgatam Latinam, versionem LXX. & Onkelosi Targum, id est, Paraphrasim Chaldaicam cum versionibus latinis: Testamentum novum Græco-latinum, & apparatum, in quo quædam Grammaticæ, Lexica, & Indices.

Multis accessionibus & chartæ atque caracterum splendore illustriora sunt polyglotta Hispanica Antuerpiensia regia, sumptibus Philippi II. regis Hispanorum, curante Benedicto Aria Montano octo tomis edita anno Christi 1571. ubi præterea inveniuntur Targum sive Paraphrasis Chaldaica in reliquum Vetus Testamentum cum versione Latina, versio interlinearis Veteris Testamenti speciali tomo, & novi Testamenti versio Syriaca expressa nativis, id est, Syriacis & Hebraicis simul literis. Versionem illam Syriacis characteribus primùm ediderat Viennæ Albertus Vvidmanstadius Ferdinandi Imperatoris Cancellarius. Eandem Hebraico charactere expressit, & in Latinum convertit Guido Fabricius Bodenanus, quæ omnia habentur in dictis Bibliis regiis, iis exceptis, quæ initio Syriaco charactere expressa non sunt reperta, ut notat Bonfrerius (*Cap. 19. Sect. 2.*) Non prodiere nuda Biblia regia; sed cum magno apparatu. Nimirum simul edita sunt lexica, grammaticæ cum tractatibus philologicis, variis lectionibus indicibus.

Successerunt heptapla Gallica Parisiensia, quæ decem magnis voluminibus anno 1645. impensis viri clarissimi Michaelis de Jay, studio autem & opera Gabrielis Sionitæ, & Abrahæ Ecchelensis Maronitarum, & Joannis Morini Congregationis Oratorii presbyteri, charta imperiali, elegantissimis characteribus, Parisiis excusa. In hac editione præterea habentur Pentateuchus Samaritanus cum versione Chaldæo-Samaritana, totum Vetus Testamentum Syriacum, &

utrum-

utrumque Arabicum. Sed desiderantur in hoc opere prolegomena & apparatus; quæ inchoata, non perfecta sunt: certè typis mandata non fuere.

Postmodùm edita sunt prioribus omnibus ampliora Biblia polyglotta Anglica, quæ ferè decapla sunt, anno 1657. cura præcipuè Briani Vvaltoni; Persicas enim & Æthiopicas versiones habent, unà cum uberrimis prolegomenis & apparatu in sex tomis. Quantùm hæc editio à Parisiensi vincitur typorum elegantia & splendore chartæ, tantùm majorem præstat utilitatem; quia cùm aperitur, simul exhibet oculis textus originales, versiones, & paraphrases; quæ in distinctis tomis continentur in Parisiensi.

Celebres editiones Bibliorum Venetiis prodierunt, quæ polyglottæ possunt dici, quia cum textu Hebrȩo reperiuntur paraphrases Chaldaicæ & Commentaria Rabbinorum. Veneta illa editio facta est à Daniele Bombergo, anno 1517. & iterùm accuratiùs & auctiùs anno 1528. Nec non à Joanne Buxtorfio Basileæ anno 1618. Ex officina Santadreana anno 1599. prodierunt Biblia cum textu originali & versione Latina Leonis Juda, simul & Græca versione Senum, & ejusdem versionis interpretatione Latina cum notis Francisci Vatabli; quæ & inter polyglotta numerari possunt. Prætermitto silentio innumeras alias Bibliorum editiones multiplicibus notis & versionibus auctas; neque enim visum est de instituto nostro esse de omnibus per orbem terrarum variis Bibliorum editionibus differere; quod opus perfecit Pater *le Long*, Congregationis nostræ presbyter.

CA-

CAPUT XIV.

De variis Scripturæ sacræ exponendæ modis; sive de diversis sensibus ejus.

PArùm est comparasse sacros Codices, scire qua lingua, quo tempore exarati, & cætera quæ congessimus & congeremus in hunc-ce Apparatum, nisi in horum sensum penetremus. Sensus autem ille multiplex est. Distinguendum enim primò, perinde ac in omni alio codice, an propriè an metaphoricè Sacri Scriptores loquantur. Metaphora est translatio vocis à propria sua significatione in aliam minùs propriam, ob aliquam similitudinem. Vix fieri potest ut metaphoris prorsus abstineamus; pronum est enim his uti vocibus, quarum in similibus rebus designandis jam tritus est usus. Cùm ergo Deus voluerit homines noto & usitato sermone compellare, necessariò factum est, ut quàm plures metaphoræ occurrant in Sacris Scripturis. *Nullo locutionis genere loquitur Scriptura*, ait August. (*Lib.* 1. *de Trinit. cap.* 12.) *quod in consuetudine hominum non inveniatur; quia utique hominibus loquitur*. Ex his autem quæ sensibus subjiciuntur, & frequentiùs occurrunt, solent homines accersere metaphoras: Amos, inquit B. Hieronymus, utitur artis suæ nominibus; *ut quia pastor gregum nihil terribilius leone cognoverat, iram Domini leonibus compararet*. Leonem Deum hic Propheta per metaphoram appellat. Satis ex ipsa re, aut ex iis quæ præcedunt aut subsequuntur intelligitur an sermo proprius sit, vel metaphoricus sive translatus; ut cum aliquis vorax *lupi* nomine, & astutus *vulpis* vocabulo designatur. Apertum est in Scripturis; lupos, serpentes, dracones esse nationes barbaras. Christus dicitur *agnus*, *leo*, *petra*, *vitis*, *vermis*, & id genus

plura, quæ de eo metaphoricè efferri liquet. Nempe hæc nomina illi adſcribuntur, propter aliquam ſimilitudinem.

Inter metaphoras cenſentur hæ locutiones: *os gladii*, pro acie: *adeps frumenti* ſive medulla, pro eo quod eſt in frumento præſtantiſſimum: *baculus panis* pro alimento. Præterea cum omnis ferè hominum ſermo ſit de iis quæ humana ſunt, ſive nobis conjuncta, & quibus afficimur, fit ut etiam Sacri Scriptores de Deo loquantur, *anthropopathos*, id eſt, humano more, ſive quaſi Deus nobis eſſet ſimilis homo. Tribuunt ei humanam formam, oculos, manus, pedes; quin etiam affectus noſtros communicant. Scilicet vix aliter fieri poteſt, ut quamquam Deus incorporeus ſit, non occurrat cum aliquibus imaginibus in mentem noſtram, & ideo ſermone talis exhibeatur, non qualis ipſe eſt, ſed ab humana mente cogitatur, & ſignificari poteſt.

Præterquam figuratæ locutiones ſuaviùs & jucundiùs nos afficiant, quàm ſi eadem ſententia planis verbis diceretur, ut dicit B. Auguſtinus, plerumque verba propria non ſufficiunt, quibus clarè exponantur quæ ſacri ſcriptores elucidanda ſuſcipiunt. Quin quandoque etiam ſermo obſcurandus: puta, cùm res obſcenæ exprimendæ ſunt. Tunc non decet uti verbis apertis. Honeſta verba quærunt ſacri Scriptores: *pedes* vocant id omne quod eſt infra alvum. Indè *aqua pedum* eſt urina. Sic illud Exodi (*cap.* 4. *v.* 25.) *Tulitque illico Sephora acutiſſimam petram, & circumcidit præputium filii ſui, tetigitque pedes ejus*, id eſt, partem quæ non nominatur.

Sermo autem ille figuratus Scripturæ occaſio errori eſſe non poteſt, niſi iis qui porſùs agreſtes ſunt & illiterati. Ut plura dicere ſuperſedeam; quæ enim circa uſum metaphorarum hic obſervanda eſſent, petenda ex Grammaticorum & Rhetorum Scholis. Ea

in re

in re facer Codex non discrepat à profanis codicibus. Utrobique iisdem legibus metaphoræ pariter usurpantur. Verùm id sibi proprium vindicat sacra Pagina, illa præsertim quæ vetus Testamentum continet, ut præter sensum quem litera exhibere videtur, exposita secundùm grammaticæ leges, alium recondat, etsi minùs obvium, attamen proximiorem, ut ita dicam, menti loquentis. In veteri Testamento ut fusè dictum est, singula pœnè omnia typi erant Christi. Itaque quæ de illis narrantur, cum typis conveniant, tum & Christo propria sunt. Duplicem ergo sensum habent Scripturæ veteres: primus ille est, quem proximè ostendunt verba, quæ accommodantur rei præsenti, quam Deus fecerat typum Messiæ. Dicitur *literalis*, quia hunc subjicit litera; vel *historicus*, quia continet historiam rerum, quæ typi fuerunt; quam cùm plerique expositores ignorent, ideo excurrunt in allegorias, partus eorum ingenii. In prologo Abdiæ fatetur Hieronymus in hunc-ce scopulum se impegisse. *In adolescentia*, inquit, *mea provocatus ardore & studio Scripturarum, allegoricè interpretatus sum Abdiam Prophetam, cujus nesciebam historiam*. Non ideò minùs agnoscendus alter sensus, quem verba occultant sub cortice, qui ideo solet dici *mysticus*; hoc est, occultus; his verò reclusus, qui traditione avita edocti, noverant ea omnia quæ hactenus contigerant Israelitis, esse umbras sive delineationes rerum, quæ aliquando fierent regnante Messia.

Typorum tria numerantur genera: Legales; Historici; Naturales. Legales typi sunt ritus & cæremoniæ omnes Mosaicæ, Tabernaculum & omnia quæ eò pertinebant, altare, sacrificia, victimæ, oblationes, sacerdotes, levitæ, purificationes, &c. quæ omnia typica fuisse satis docet author Epistolæ ad Hebræos.

Hiſtoricos typos voco omnes res geſtas, quarum hiſtoriam enarrat præcipuè codex Moſaicus. Has enim eſſe typicas Paulus apertè dicit, ut Abrahæ conjugium cum Agare ancilla & Sara libera, ſuſceptoſque indè liberos Iſaacum & Iſmaelem: item Jacobi & Eſau nativitatem ex uno Iſaaci cum Rebecca concubitu. Chriſtus ipſe in Evangelio ſerpentem æneum ſui typum fuiſſe ait: Petrus baptiſmum Chriſtianorum dicit fuiſſe diluvii antitypum.

Pro naturalibus typis poteſt haberi quæ à Moyſe deſcribitur mundi hujus aſpectabilis creatio: hæc typus fuit novæ, quæ in Chriſto eſt, fidelium creationis, atque Eccleſiæ conſtitutionis. Undè D. Paulus toties primum & ſecundum Adamum nobis proponit, atque inter ſe componit, & quandoque opponit.

Præterea ſenſus typicus ſive myſticus, vel *allegoricus* vel *anagogicus* vel *tropologicus* eſt. Senſus myſticus ideo nominatur allegoricus, quia res omnes veteris fœderis erant allegoriæ. Scilicet in illo ferè ubique aliud dicitur, aliud intelligendum eſt. Sub nominibus, exempli cauſa, Davidis, Salomonis, Chriſtus deſcribitur. Davidi quidem & Salomoni competunt, quæ de illis dicuntur; ſed hæc magis Chriſto conveniunt. De Davide canitur (*Pſal.* 109.) *Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis*, quod poſſit quiſpiam interpretari de Davide compellante Salomonem filium ſuum: ſed, ut JESUS CHRISTUS aiebat: quomodo David potuit Salomonem filium appellare Dominum? Ita ipſa plerumque verba ſacri Codicis magis apta ſunt Chriſto, quàm rei quæ typus eſt; ut verior de Chriſto ſit ſenſus illorum, & magis conſonus rebus omnibus quæ dicuntur. Sic liquet, quæ de monte Sinai & de monte in quo condita Jeruſalem dicuntur, eſſe ſumenda, ut illi montes conjungantur, licet inter ſe locorum diſtantia mul-

multum dissiti. *Sinai enim mons est in Arabia*, loquitur Paulus scribens ad Colossenses (*Cap.* 4.) *qui conjunctus est ei, quæ nunc est Jerusalem.* In Græco fonte *συστοιχεῖ*, id est, duo illi montes sunt ejusdem ordinis, in eadem serie, sive versu στοῖχος idem quod *στίχος ordo, versus*: Unus ad alium relationem habet. Rem futuram indicabant, sicut Agar ancilla & Sara libera.

Sensus mysticus appellatur *Anagogicus*; quando per illum omnia quæ olim facta sunt, referuntur ad Christi tempora, & ad cælestem patriam. Verbi gratia, quæ dicuntur de terra promissa, referuntur ad æternam quietem, ad cælestem Jerusalem, cujus typus erat Jerusalem terrestris. Paulus (1. *Cor.* 15. 45.) duplicem esse hominis statum advertit, alterum naturalem & animalem in hac vita, alterum supernaturalem in vita futura, ex eo quod primus Adam dicitur factus ex pulvere in animam viventem; secundus verò Adam in spiritum vivificantem. *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis.*

Non solùm autem Christus, sed & res omnes Christi, nempe leges ejus, & tota Christiana religio indicabatur certis quibusdam rebus tanquam quodam sermonis genere. Sic lex de circumcisione duplicem sensum habet, alterum juxta literam, quæ circumcisionem solius carnis significat, alterum juxta spiritum, quo notatur cordis circumcisio.

Sensus quo sic explicantur Scripturæ, ut ex illis sumantur leges morum, dicitur *tropologus*. *τρόπος* Græcis sonat quod Latinis *mores*. Sic Apostolus ex hoc præcepto Mosaico: *non alligabis os bovi trituranti*, probat non esse neganda ministris Evangelii sufficientia stipendia, undè vivere, seque & familiam alere possint. *Neque enim*, inquit, *de bobus cura est Deo*. De his-ce diversis sensibus audiendus B. Hiero-

nymus in Epiſtola ad Hedibiam. *Triplex*, inquit, *in corde noſtro deſcriptio, & regula Scripturarum eſt. Prima ut intelligamus eas, juxta hiſtoriam: ſecunda, juxta tropologiam: tertia, juxta intelligentiam ſpiritualem. In hiſtoria, eorum quæ ſcripta ſunt, ordo ſervatur. In tropologia, de litera ad majora conſurgimus; & quicquid in priori populo carnaliter factum eſt, juxta moralem interpretamur locum, & ad animæ noſtræ emolumenta convertimus. In ſpirituali theoria, ad ſublimiora tranſimus, terrena dimittimus; de futurorum beatitudine & cæleſtibus diſputamus, ut præſentis vitæ meditatio umbra futuræ beatitudinis ſit.*

Propter conſolationem noſtram exarati ſunt libri Sacri; ideò Sancti Patres, quorum præcipuum ſtudium erat efformare mores populorum, non ſemper ſectantur quæ ſuos auditores feciſſent doctiores, ſed non utique ſanctiores. Quem, inquam, litera oſtendit ſenſum, ſcrutari non ſemper ſatagunt; huc verò flectunt Scripturas, ut indè omni modo arripiant occaſionem imbuendi ſanctioribus moribus Chriſtianos; quod animadvertere operæ pretium eſt, ne ſua laus detrahatur Patribus: ſcilicet ne quis imprudens velit arguere malos interpretes; dum non attendit; quem intuebantur ſcopum. Præivit illis ſummus Magiſter, cùm hiſtoriam pœnitentiæ Ninivitarum, & longum ſuſceptum iter à Regina Auſtri, ut videret Salomonem ad exprobrandam Judæis ſuam negligentiam, deflexit, inquiens (*Matt.* 12.) *Viri Ninivitæ ſurgent in judicio cum generatione hac, & condemnabunt eam*, &c. *Regina Auſtri ſurget in judicio*, &c. Similiter Apoſtolus hiſtoriam Hebræorum, qui in deſerto perierunt, ad mores eorum quibus ſcribit, accommodat. *Patres noſtri*, inquit (1.*Cor. c.* 10.) *omnes mare tranſierunt; ſed non in omnibus beneplacitum eſt Deo.* Toti erant Sancti Patres, præſertim cùm ad populum ſermonem haberent, in accommodanda

Scriptu-

Scriptura tum captui illius, tum usui. Tropologicæ eorum expositiones distinguendæ ab illis, in quibus adversùs veritatis hostes differebant de Scripturarum vero sensu, quem aptis & propriis verbis significatum voluit Deus ad veram eruditionem.

Pariter ne Evangelistas, & alios Domini Jesu Apostolos, quis putet liberiùs exponere veteres Scripturas, animadvertat eos loqui juxta interpretationes ore traditas, ita ut quæ dicunt, sint deducta ex concessis. Etenim Doctores Hebræi sic illa loca interpretabantur, ex quibus argumenta Apostoli arripiebant. Videre est in paraphrasibus Chaldaicis, alio sensu quàm quem ostendebat litera, pleraque loca accepta. Philo, verbi causa, totus est in explicandis Legis allegoriis. Quin recentiores Judæi distinguunt alium sensum simplicem, alium literalem, alium mysticum. Priorem vocant *peschuth*, id est, *nudum*, veluti detracta veste expoliatum: expositionem autem literalem, vocant *pirusch* & *piruschim*, nempe libros & commentaria, quibus proponitur literalis illa expositio: *midraschim* verò mysticum, sive allegoricas expositiones & commentaria de illis scripta; à verbo *darasch*, quod est *quærere*, *scrutari*, quia sensus mysticus non ita obvius est, ut non quærendus sit. Diversos illos sensus explicat hoc-ce disthicum, cujus Lyranus auctor dicitur.

Littera gesta docet: quid credas, Allegoria.
Moralis quid agas: quò tendas anagogia.

CAPUT XV.

De præcipuis regulis in exponenda sacra Scriptura servandis.

QUi de studio Scripturarum agunt, in eo conveniunt, ante omnia mentem adjungendam sensui literali; qualem modo definivimus, quem scilicet auctor intendit: neque enim intelligimus solos litera-

rum apices, quibus ſacer Codex eſt exaratus. Solertiùs pugnat qui utitur notis armis; ita cui nota Scriptura faciliùs eam vertere poterit in uſus neceſſarios populis, hoc eſt, eorum moribus illam accommodare. Ut liberè dicam quod ſentio, qui ſedulam operam dederit ſtudio ſacri Codicis, ea diligentia, qua in cujuſque auctoris ſcripta inquiritur: qui rimatus fuerit ſenſus, quos verè Spiritus Dei indere colligitur ex ſermone quo eos exponi voluerit, procul dubio penu paratum habebit, unde copioſas opes effundet populis. Qui eam diligentiam non adhibent, inania concionando effutiunt, ita aliena à vera mente Auctorum Sacrorum, ut nemo dicere poſſit hos loqui Spiritu Sancto movente; quos B. Hieronymus in Epiſtola ad Paulinum carpit: *Quidquid dixerint, hoc legem Dei putant. Nec ſcire dignantur, quid Prophetæ, quid Apoſtoli ſenſerint, ſed ad ſenſum ſuum incongrua aptant teſtimonia: quaſi grande ſit, & non vitioſiſſimum dicendi genus, depravare ſententias, & ad voluntatem ſuam ſcripturam trahere repugnantem.* Exponendo ſcripturas hæc regula B. Hilarii tenenda eſt. *Optimus ille Scripturarum lector eſt, qui dictorum intelligentiam expectat potiùs ex dictis, quàm importat, & refert magis quàm affert, neque hoc cogit videri dictis contineri quod ante lectionem præſumpſerat intelligendum.* Igitur verborum proprietas ſemper retinenda eſt, niſi bona quædam ratio tropum ſuadeat; juxta id quod dicitur in jure civili: *Non aliter à ſignificatione verborum recedi oportet, quàm cum manifeſtum eſt aliud ſenſiſſe teſtatorem.*

Sed antequàm expendamus regulas quas inquirimus, diſtinguendæ ſunt quæſtiones, quæ proponi poſſunt. *Sunt nonnullæ* monet B. Auguſtinus (*Lib.* 2. *contra Pelag. & Cæleſt.*) *Quæſtiones, in quibus ſalva fide, qua Chriſtiani ſumus, aut ignoratur quid verum ſit, & ſententia definitiva ſuſpenditur, aut aliter*

quàm

quàm est humana & infirma suspicione conjicitur: veluti cum quæritur, qualis vel ubi sit Paradisus, ubi constituit Deus hominem, quem formavit ex pulvere, cùm tamen esse illum Paradisum fides Christiana non dubitet; vel cum quæritur, ubi sit nunc Elias, vel Enoch, an ibi vel alibi, quos tamen non dubitamus in quibus nati sunt corporibus vivere. Ubi autem agitur de præcipuis doctrinæ Catholicæ articulis, sit ista prima & omium regularum præcipua.

PRIMA REGULA.

Ex traditione, vel interpretatione sanctæ Ecclesiæ, nempe ex decretis Conciliorum, ex consensu Sanctorum Patrum intelligenda sunt illa Scripturarum loca, in quibus dogmata fidei Christianæ continentur.

Ea est conditio Linguæ sanctæ, ut non solùm vera intelligentia sacri Codicis accipienda sit ex traditione, sed & ipsa lectio; quippe qui sine punctis vocalibus exaratus, rectè legi non possit, nisi ab eo qui jam lectum audiverit, sive ab Ecclesia didicerit quomodo legi debeat. Cavendum autem ne in alios sensus accipiamus verba sacra, quàm quos constat auctores suos habuisse in mente. *Nec periclitor dicere*, aiebat Tertullianus (*Cap. 39. Præscript.*) *ipsas quoque Scripturas sic esse ex Dei voluntate dispositas, ut hæreticis materias subministrarent, cùm legam: oportere hæreses esse, quæ sine Scripturis esse non possent.* Patet experientia in diversos sensus distorqueri posse; neque enim, ut ait idem Tertullianus, essent diversæ hæreses, nisi possent perperam intelligi Scripturæ.

Ne hoc contingat, qui Scripturas legit, debet consulere antiquos & fidos testes, qui veram intelligentiam Scripturarum ab earum auctoribus didicerant, ut monet Vincentius Lirinensis. *Forsitan*, inquit

quit (*Cap.* 2.) *requirat aliquis: cùm sit perfectus Scripturarum canon, sibique ad omnia satis superque sufficiat, quid opus est, ut ei Ecclesiastica intelligentia jungatur auctoritas; Quia videlicet Scripturam sacram, pro ipsa sua altitudine, non uno, eodemque sensu universi accipiunt: sed ejusdem eloquia aliter atque aliter, alius atque alius interpretatur; ut penè quot homines sunt, tot illinc sententiæ erui posse videantur: aliter namque illam Novatianus, aliter Photinus, aliter Sabellius, aliter Donatus exponit, aliter Arius, Eunomius, Macedonius, aliter Apollinaris, Priscillianus, aliter Jovinianus, Pelagius, Cælestius, aliter postremò Nestorius. Atque idcirco multùm necesse est, propter tantos tam varii erroris anfractus, ut prophetice & Apostolicæ interpretationis linea secundùm Ecclesiastici & catholici sensus normam dirigatur.* Satagebant Apostoli non solùm verba tradere, sed & verborum suorum veram mentem explicare iis quos eligebant in successores, ut & ipsi alios doctrinæ suæ facerent hæredes: undè his verbis ad Timotheum scribit Paulus (2. *Epist. cap.* 2. *v.* 2.) *Et quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere.*

Ubi verus Scripturarum sensus, sive vera & certa illarum interpretatio quæritur, ille potissimùm cætus audiendus, in quo secundùm ipsas vivitur, juxta illud Tertulliani in præscriptionibus c. 19. *Ubi apparuerit esse veritatem disciplinæ & fidei Christianæ, illic erit veritas Scripturarum & expositionum & omnium traditionum Christianarum.*

SECUNDA REGULA.

Liquet Scriptores sacros vera scripsisse, & vero sanoque sermone eos usos esse; quapropter servetur hæc regula: *Quoties Scripturæ verba, sine aliquo in-*

commo-

commodo, possunt propriè, ut sonant & jacent, accipi, ita accipienda sunt; neque ad metaphoras aut alios tropos, aut sensus improprios inflectenda, nisi ex iisdem propriè acceptis absurdus aliquis sensus eliceretur. Neque enim, ut jam innui, Spiritus veritatis movit sacros Scriptores ut absurda dicerent; nec illi perperam locuti sunt utentes verbis haudquaquam aptis.

TERTIA REGULA.

Si locus aliquis subindè obscurior occurrat, sed aliis locis per verba clariora proponatur; ad hæc recurrendum, ut prior elucidetur.

QUARTA REGULA.

Ex scopo & intentione scribentis sæpe colligitur mens & sensus verborum illius: verbi gratia, quorsum, quibus, contra quos, ex cujus persona scribat.

Scopus autem totius veteris Fœderis est annuntiare Christum, & eum variis exprimere typis, donec ipse adveniret; quippe tota lex Moysis umbra erat. Hinc Augustinus (*Lib. 12. cap. 7. contra Faust.*) *Omnia*, inquit, *quæ in illis veteris Testamenti continentur libris, vel de ipso Christo dicta sunt, vel propter ipsum.* Novi verò Fœderis scopus est docere quomodo omnia in Christo completa sunt. Ita non solùm in libris Apostolorum, sed & in Moysis & Prophetarum ubique quærendus Christus. Mutua luce sese collustrant duo fœdera. Novum explicat Vetus, & ex Vetere intelligitur Novum. *In Veteri Testamento est occultatio Novi*, ut alibi dicit idem Augustinus, *& in Novo manifestatio Veteris.*

QUIN-

QUINTA REGULA.

Conferre antecedentia & consequentia in quocumque loco, cujus sensus dubius sit, plurimum juvat ad eum elucidandum.

SEXTA REGULA.

Ineunda concordia inter Scriptores sacros.

Ne quis temerè credat non semper sibi constare Scripturas, animadvertat quòd cùm verba servire debeant significandæ voluntati, ubi hæc eadem apparet in duobus auctoribus; non secum pugnare censendi sunt, etiamsi diversa dicere videantur. Ita cùm ex Evangelistis alius dictum à Præcursore asserit, *quòd non esset dignus portare calceamenta Domini*, alter dictum referat, quod *non esset dignus corrigias calceamentorum solvere*, non inter se pugnant; ambo enim pariter volunt modestiam Joannis prædicare. Idem homo, eadem res quandoque habent duo diversa nomina. Sæpe ex duobus auctoribus qui rem eandem describunt, ille cursim & ex parte eam declarat, cui declarandæ alter immoratur, ut eam integram exhibeat; nec ideo inter se dissentiunt. Quispiam scriptor ordinem rei gestæ servat, alius recordationis suæ. Hic prætermittit id de quo alius mentionem fecerat. Oratio iisdem verbis expressa non ideo sibi dissidet, cùm hic affirmat quod alibi negat, modo eodem in sensu non esse accipiendam, locus cui inseritur, admoneat. Ita Paulus qui dixit; *nolite effici pueri*, non contradixit consilio Domini, ut *efficeremur parvuli*. Intelligebat enim ne sensibus pueri essemus; Dominus verò, ut *parvuli malitia essemus*.

SEPTI-

SEPTIMA REGULA.

Lingua, si fieri potest, auctoris, cujus sententia exquiritur, percallenda.

Interpretibus fidere non omnino securum est. Quanquam enim vicem optimi interpretis impleverint, fieri potest, ut eorum oratio possit rapi in varios sensus: qui autem ipsum fontem consulere potest, non laborat in tollenda æquivocatione; cùm enim apparet interpretes non alia legisse in fontibus quàm quæ nunc legimus, liquet ex illis accipiendam esse eorum mentem. Vetus Testamentum Hebraicè scriptum est, novum Græcè. Ideò si fieri potest, addiscenda Hebræa & Græca lingua. Nam, ut ait Hieronymus Epistola ad Lucinium: *Ut veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda est; ita novorum Græci sermonis normam desiderat,*

CAPUT XVI.

De variis ad expositionem Scripturarum susceptis operibus; & de claris ejus expositoribus.

HIs regulis instructus & omnibus illis quæ in præsenti Apparatu congessimus, quisquis poterit lectionem Sacri Codicis auspicari. Verùm quantumcunque ingenio suo & paratæ doctrinæ confidat, non debet abnuere duces qui sacrum Codicem jam ante perlustraverunt, & planiorem fecere. Id tentavere scriptores Christiani diverso operum genere. Alii simpliciter ea exscripserunt loca, quæ mores spectant, & certis articulis distinxerunt, proponentes tanquàm *specula*, quod nomen excerptis suis inscripserunt. Alii appellavere *synopses*; nempe sub brevi con-

conſpectu quaſi oppoſuerunt oculis doctrinam Scripturarum. Alii familiari ſermone, ut fieri ſolet in colloquiis, illas expoſuerunt populo, ex pulpito tamen. Has expoſitiones Græci appellant *Exegeſes*, *Homilias*; Latini verò, *ſermones*, *Tractatus*, *Enarrationes*. Sunt *collationes*, in quibus mutuis colloquiis ac dialogis ſacra Scriptura exponitur. *Meditatio*, *contemplatio* eſt affectiva expoſitio Scripturarum; ſive ex intimis & ferventibus æſtuantis animi affectibus in viva & ardentia verba prorumpens enarratio. Hoc faciunt pii quidam Expoſitores, qui omnes conatus ſuos in hunc finem intendunt, ut ſe ipſos exerceant & provocent in amorem eorum quæ legunt & explanant.

In his-ce enumeratis expoſitionum generibus, Auctores earum maximè occupantur circa ea quæ ſpectant mores. Diligentiùs autem tractatur Scriptura in *Commentariis*. Ea hujus nominis prima fuit notio, ut in illis diverſæ auctorum ſententiæ ponerentur, prout mentem ſubirent. *Commentarii* ſive *Commentaria* dicebantur, quidquid ita quis conficiebat, ut memoriæ tantùm gratia, non plenæ narrationis facere videretur. Nunc hujus vocis, cùm ſermo ſit de opere quo Scriptura explanatur, alia ſignificatio eſt. Etenim ab iis qui edunt in Scripturam Commentaria exigitur, ut quæ ipſi primùm congeſſerunt acervatim, ordine diſponant, & de his interponant ſuum judicium. Licuit tamen hactenus conſarcinare diverſas ſententias. Fuere qui colligerent, & ſimul connecterent, quæ diverſi Auctores protulerant in eundem Scripturæ librum. Hæc opera vulgò dicuntur *catenæ*, quales multæ editæ ſunt maximè ex Patribus Græcis in diverſos libros Scripturæ. Sæculis ſuperioribus, quæ poſt textum Sacrum adjungebantur, hujus elucidandi cauſa, dicebantur *Poſtillæ*. Sic autem appellantur notæ marginales & perpetuæ in ſacra Biblia, quæ ſecundùm verba currunt, quaſi *poſt illa verba*; quòd hæc ſub-

indè

indè efferrent Magistri qui postillas illas dictabant. Nisi nomen illud derivetur à *posta*, quæ vox aliquando idem sonuit quod *pagina*, ut videre est in Glossario. *Glossæ* nominabantur breves notæ, quæ vicem loquentis interpretis præstarent. *Glossa* nomen Græcum est, quod linguam significat. In mediæ & infimæ latinitatis Scriptoribus *glossare* idem est ac *denudare* & *aperire*.

Non prætermittendæ *paraphrases* sive *metaphrases*, in quibus fusiùs & clariùs exponitur quod brevi nec satis claro sermone in textu continetur. *Propriè paraphrasis* sive *ecphrasis* sive *metaphrasis*, illa est quæ ipsam Sacræ Scripturæ narrationem in aliam vertit narrationem. Nomen *paraphrasis* Græcum est, denotans interpretationem, qua aliquis sermone eodem utens, aliquid latiùs eloquitur; ut illam definit Fabius (*Lib.* 10. 5.) *Metaphrasis* propriè mutatio est in aliud orationis genus, sive in aliam formam. *Ecphrasis* est ennaratio, descriptio, quasi ob oculos ponens id quod narratur. Denique est quoddam expositionis genus, quod *analyses* vocant, in quibus elucidatur mens auctoris, series qua res componit, ordinat: indicatur scopus quem intuetur, & ratiocinia quibus utitur. Res est immensi laboris studium Scripturarum: nec mirum; infinitas enim opes continet, & thesauros sapientiæ innumerabiles; quos quò magis scrutatus fueris, tibi majores divitias eruendas restare protinus intelliges. Attamen Codex ille sacer, veluti mensa, proponit cibos omni ætati & conditioni idoneos. *Pascit Deus manifestis*, ait Augustinus, *exercet obscuris*. Etenim, ut idem alibi loquitur, *magnificè & salubriter Spiritus Sanctus Scripturas sanctas ita modificavit; ut de locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret*.

Cortice egent, qui nare incipiunt: pariter opus habent adjutore, qui ad sacras Scripturas primùm acce-

accedunt. Pius lector à me exigat, ut saltem nomine recenseam quos præeuntes habere possit in studio Scripturæ. Verùm ista recensio non parvę operæ, nec minoris molis, quàm totus ille Apparatus, cui insudavimus: Plures texuerunt Catalogos sacrorum Scriptorum, qui in totam Scripturam, vel in aliquos ejus libros ediderunt lucubrationes suas. Guillelmus Crovæus Londini publicavit anno 1672. Elenchum Scriptorum in sacram Scripturam, tam Græcorum, quàm Latinorum; in quo exhibetur gens eorum, patria, professio, religio, librorum tituli, volumina, editiones variæ, quo tempore claruerint vel obierint. Subinde è prælis nova scripta prodeunt; ut jam dictus elenchus multis deficiat; cui ergo plures auctores adderem: sed actum agerem; præmonui enim uberiorem Catalogum, quàm hactenus editus sit, expectandum esse à Patre *le Long*: quo opere frui licebit, cùm de novo prodibit hic Apparatus; nam ad umbilicum perduxit opus suum, & jam partem operis edidit. Paucis indicabo Commentariorum collectiones, quæ instar esse possunt plurium voluminum, quæ nec Regii Plutei omnes complectuntur.

Biblia Sacra cum Glossa ordinaria primùm collegit Strabo, Fuldensis monachus Benedictinus, quæ postea locupletata sunt Patrum tum Græcorum tum Latinorum explicationibus, cum postillis Nicolai de Lira Franciscani, nec non additionibus Pauli Burgensis Episcopi, & Matthiæ Thoringi replicis, opera & studio Theologorum Duacensium. Iteratis typis editum est opus illud: Editio Antuerpiana, anni 1634. quam habeo præ manibus, nitida est.

Biblia magna Commentariorum literalium, nempè quorum auctores orthodoxi literam breviùs & clariùs exponunt, Joannes de la Haye Minorita edenda curavit Parisiis, anno 1643. quinque voluminibus; quod opus in immensum auxit idem Collector, ali-

quot

quot post annos recudens novemdecim tomis.

Typographi Londinenses, anno 1660. novem tomis complexi fuerant Criticos sacros, nimirum Auctores omnes quotquot verba & phrases ac idiotismos Scripturarum sagaciùs indagant. Hoc opus contraxit Matthæus Polus in eadem urbe Londinensi, dictorum Criticorum edens synopsim, non ex his solis auctoribus consarcinatam, sed ex omnibus clarissimis Scripturæ Interpretibus. Collectionem criticorum Londinensem auctam & meliùs digestam Typographi Batavi recuderunt.

Jam egimus de celebrioribus Bibliorum editionibus polyglottis; in quibus exhibetur textus originalis, cum diversarum linguarum versionibus. Quas Latini interpretes versiones elaboraverunt latinas, collectæ sunt & editæ Antuerpiæ tribus tomis 1616. his potissimùm necessariæ, qui fontes adire non possunt.

Collatione diversorum locorum, in quibus vox quæpiam vel dictio occurrit in sacro Codice, collustratur. Qui ergo de litteraria suppellectili paranda seriò cogitat, post Biblia ipsa comparet pretio Concordantias, quarum arte citra ullum negotium deprehendere potest quot & quibus locis hæc & illa vox occurrit in sacro Codice. *Ad obscuriores locutiones illustrandas*, inquit B Augustinus (*Lib. 2. de Doct. Christ. cap. 9.*) *de manifestioribus sumantur exempla, & quædam certarum sententiarum testimonia dubitationem de incertis auferant: in qua re memoria valet plurimùm*. Ætate B. Augustini nondum erant collectæ & concinnatæ concordantiæ; quarum pretium infinitum est. *Faciliùs* enim, ut dicit Origenes Homilia XXIV. in libros Numerorum, *in Scripturis quod quæritur, agnoscitur, si ex pluribus locis, quæ de eadem re scripta sunt, proferantur*. Ubique prostant Concordantiæ Latinæ sacrorum Bibliorum Latinæ editionis

vulgatæ. Non opus est ut eas indicem. Marius de Calasio Minorita quatuor voluminibus concordantias Bibliorum Hebraicorum Romæ edidit anno 1621. Buxtorfius uno solo volumine concordantias horum Bibliorum complexus est; non enim Latinas versiones apposuit, quas habet opus Marii de Calasio. Concordantias Veteris Testamenti Græcas, Hebræis vocibus respondentes curavit Konradus Kirchærus Augustanus, Francofurti anno 1607. Opus immensæ utilitatis. Novi Testamenti Græci concordantias concinnavit Henricus Stephanus; illas perfecit Schmidius.

Ne quis deterreatur à Lectione Scripturæ, audiens tot Commentatores, qui multa volumina in sacram Scripturam ediderunt, Tostatus Abulensis decem & quatuor, Cornelius à Lapide undecim, & plures alii: tum & varios Tractatus maximè necessarios, quales reperire est in apparatu Biblico Regiorum Bibliorum polyglottorum Londinensium, & in duobus postremis tomis criticorum Londinensium & Batavorum. Ne quis, inquam, tot voluminibus deterreatur, dicam, statim ubi studium Scripturæ auspicatus fueris, sufficere tibi unum aut alterum Commentatorem, qui brevitate sua laudari possit, puta Tyrinum aut Menochium. Quin id consilii darem, pervolvere sine ullis commentariis sacros Codices. Judicium est B. Augustini (*Lib. 2. Doct. Christ. cap.* 8.) *Erit igitur divinarum Scripturarum solertissimus indagator, qui primò totas legerit notasque habuerit, etsi nondum intellectu, jam tamen lectione dumtaxat, eas quæ appellantur canonicæ.* Postea in manus sumendus Franciscus Vatablus hujus editionis, in qua præter notas quæ breves sunt, adjuncta est è regione Vulgatæ latinæ altera versio, quæ exprimi textum originalem. Is liber instar erit plurium commentariorum. Robertus Ste-

phanus

phanus suis typis Vatablum vulgavit Parisiis. Recusus est Salmanticæ & in Germania.

CAPUT XVII.

Declaratur quantùm sit operæ pretium res Scripturæ juxta sua tempora digerere; & inter illas, cùm à sacris Scriptoribus enarrantur cum aliqua diversitate, concordiam inire sive Harmonias conficere.

Rerum seriem quandoque neglexère Scriptores sacri; sive potiùs neglecta est ab iis, qui eorum scripta consarcinaverunt. Indè tot tantæque difficultates, potissimùm in Prophetarum libris; quæ solvi non possunt, nisi rebus ad sua tempora revocatis. Tum & lux affertur quibusque rebus, cum ex diversis locis omnia quæ illas spectant conferuntur. Etenim ex occasione sive per allusionem quandoque nonnulla dicunt Scriptores sacri, quibus alibi à se vel ab aliis dicta possunt illustrari. Præclarum & utile opus duo Canonici Regulares susceperant, scilicet omnem textum Scripturæ digerere in naturali serie, nempè ratione temporum res ordinare & congerere simul, ut quæ passim & quasi disjectæ erant per totam Scripturam, simul subjicerent oculis. Opus quod conjunctis operis erat absolvendum, protinus dissolutum est, auctoribus ad regimen animarum emandatis in diversas provincias; & præmatura morte unius ex illis prorsus abruptum. Si quid in contextu Scripturæ dissidere visum fuisset, dicti operis auctores satagissent conciliare, & totius Scripturæ harmoniam conflare.

Hoc-ce opus Joannes Lightfootus Anglus, si non confecerat, saltem designaverat in libro, qui ab illo inscriptus est *Chronica temporum & ordo textuum veteris Testamenti*. Ibi præcipuè agit Lightfootus ut

cujusque libri capita in illum redacta ordinem & locum compareant, quem naturalis methodus & genuina chronologiæ series requirit. Addit simul rationem transpositionum, ubicumque illæ occurrunt; multasque notas & observationes non contemnendas, ad textus commodiorem intellectionem, explicationem etiam difficultatum, tum & conciliationem illorum, quæ in relatione historiarum videntur dissentire. Sed non ideo & nusquam à recto tramite discedere censendus est, quia susceperit textum Scripturæ ordinare; neque enim omnes scopum assequuntur ad quem collimant. Si quis velit experiri vires ingenii sui, & tentare hanc-ce textuum Biblicorum veram seriem, sumat in manus Biblia typis Antonii *Vitrè*, edita Parisiis cum notis chronologicis Lancelotii viri pii & docti. Chronologia, quæ loco appendicis his Bibliis attexitur, seriem rerum ostendit: loca verò Scripturæ parallela indicant notæ marginales; ex quibus locis accersi possunt omnia quæ quamque rem spectant; videlicet quæ hujus rei descriptionem conficere possunt, cui nulla desit linea. Loca parallela quæ prætermissa sunt, supplere quisque poterit ope Concordantiarum nempe horum librorum, in quibus indicatur ubi singulæ voces Scripturarum, & quoties occurrunt. Pluris refert illa adnotare Bibliorum paginis.

Plurimi verò auctores conflavere Harmonias. Paralipomenorum & Regum edidit Joannes Baptista *le Brun* Rothomagensis, anno 1691. Parisiis typis Guillelmi *Desprez*. Rem gratam fecerit omnibus qui Scripturam amant, qui saltem notionem propheticæ Harmoniæ dederit, revocans vaticinia ad proprium tempus, quo quisquis propheta ea ediderit, & significacaverit implenda. Confusa sunt omnia in hac parte scripturæ, ubi pluris intererat omnia ex ordine contexere, juxta naturalem seriem. Putant viri docti

moris

moris fuisse Prophetis summam concionum à se habitarum scripto consignare, & valvis Templi legendam attexere; quæ cùm per aliquot dies innotuisset, reponebatur à ministris Templi in cartophylacium. Hinc confectos libros Prophetarum dicunt; neque tamen quo par erat ordine, sed ut opportunum fuit his qui colligebant illa vaticinia.

Hic autem iterùm animadvertam quod jam innui, populum Israel electum sive factum ut annuntiaret venturum Messiam, prædiceret omnem vitam ejus, & vitæ circunstantias, & sic magna spe potentis Salvatoris impleret mundum. Lex ritibus suis ostendebat quis futurus esset ille Christus. Verùm præterea Deus elegit viros pietate & doctrina egregios; quibus ea cura sive religio demandata erat, ut ejus fide imbuerent Israelitas, & donec adveniret, revocarent à crimine, & optimis moribus informarent. Hi fuerunt viri Prophetæ, qui zelo suo non sinebant oblivionem Christi invadere mentes: ita ut quidquid agendum, quidquid ore dicendum susciperent ad illum plebem converterent; quæ & id expectabat ab illis intelligens tale esse eorum munus. Non ergo obscura illis Prophetarum vaticinia, quanquam nunc aliena videantur ab eorum proposito. Sic cùm Isaias prophetabat contra Moab, & prædicebat agnos eorum prædam leonum futuros; subitò sic Deum rogat cap. XVI. *Emitte agnum dominatorem terræ*, nempe Christum, qui agnus est dominaturus orbi. Similiter cap. xlv. *Rorate cœli desuper, & nubes pluant justum; aperiatur terra & germinet Salvatorem*. Non solùm Prophetæ Dei, sed & Gentiles Prophetæ, qualis fuit Balaan, Christum oriturum ex Jacob indicebant, huc convertentes vaticinia sua, quod advertere ad illa illustranda interest. Satagam ergo Prophetias reddere suis temporibus; & sic inire inter Prophetas Harmoniam,

non ut perficiam opus, sed ut excitem perficiendum.

Sub Josaphat rege Juda, & sub Achab rege Israel, circa annum mundi conditi 3100. vaticinabatur Elias notus zelo suo; qui igneo curru in cœlum raptus est, & reliquit successorem Elisæum discipulum suum: sed nec ille, neque alii Prophetæ, qui plures ante eum fuere, prophetias suas scriptas reliquerant. Deinceps Prophetarum cohors advenit, qui id fecere: intererat enim gloriæ Dei, ut pateret tot mala, quæ obtigerunt populo suo per tria aut quatuor sæcula, fuisse à Deo præscita & intentata, si fortè resipiscerent à pravis facinoribus; horum minas renovatas, ut saltem posteriores Judæi deterrerentur à sequendis Patrum malis exemplis. Decem Tribus primùm abductæ fuerant in captivitatem, & regnum Israelis finitum; unde intelligere poterant Judæi, quid ista portenderent, si pergerent iram Dei adversùs se concitare. In dies novi exurgebant Prophetæ, quorum vaticinia coram suis oculis completa videbant; ex quibus, inquam, intelligere poterant vanis minis non perterreri.

Primus vaticinia sua scripto mandavit Ozee, sub Jeroboam secundo rege Israel, qui cæpit regnare anno 3179. Prædixit Ozee ruinam regni Israel, quod tunc sub hoc rege maximè florebat. Hanc ruinam à se prædictam vidit Ozee; vixit enim usque ad annum mundi 3283. qui sextus fuit regni Ezechiæ, quo regnum Israel finem sortitum est, ut prædixerat Ozee. Ille propheta agit personam Dei, synagogam in adulterio deprehensam objurgantis, punientis, repudiantis, & aliam subinducentis. Ideò in figura Domini nostri Salvatoris Ecclesiam de peccatoribus congregantis, jussus est uxorem meretricem accipere; & accepit, non ob causam luxuriæ. Quod in Propheta carnaliter contigit, in Deo factum est spiritualiter, dum carnem assumpsit nostram. Ozee autem

Syna-

Synagogæ excidium repræsentat, & Ecclesiæ vocationem ex gentilismo, dum uxorem ducit Gentilem. Idololatriam, aliaque Israelitarum scelera acriter insectatur: pœnitentibus clementiam promittens & gloriam.

Censent Hebræi Joelem fuisse Ozee æqualem; cui istum subjiciunt. Nullum habet prænotatum tempus quo vixerit; nisi quòd in fine capitis primi prædicit sterilitatem, qua Amos capite quarto conqueritur castigatos copulos, nec ad pœnitentiam adductos. Ita Joel vaticinatus est ante Amos. Vaticinium Joelis spectat potissimùm Judæos, quibus excidium Jerosolymæ, totiusque Judææ per Chaldæos pronuntiat: & sub hoc typo excidium universi, & judicium extremum præfigurat; concludens vaticinia sua promissis pluviæ, post siccitatem & depastas arbores à locustis. Occasione autem temporalium benedictionum assurgit ad promissionem benedictionum spiritualium diebus Christi. Prædicit dona linguarum, & miracula quæ Christi mortem essent subsequutura, & præcessura destructionem Hierosolymæ: minatur etiam extrema mala hostibus hujus-ce urbis. Proximè autem annuntiat destructionem exercitus Sennacherib, adversùs quem Dominus robustos suos jussit descendere, nempè Angelos suos, eumque perdidit in valle Josaphat ante Hierosolymam; quod etiam Ozee attigerat in capite primo.

Amos, inter pecuarios Thecuanos in Judæa, ad propheticum munus in regno Israel obeundum se missum testatur ante terræ motum; quem circa annum XXIII. Osiæ regis factum arbitrantur Judæi; in eo tamen lapsi, quòd eundem referunt ad annum quo lepra percussus est Osias jam senex, cùm officium sacerdotale usurpare voluisset; quo tempore

 judi-

Judicabat populum terræ filius ejus Joathan. Nativitatem verò Joathani quinquennio integro præcessit mors Jeroboami, sub quo tamen motum evenisse affirmat Amos. Annus autem xxIII. Osiæ regis concurrit cum anno mundi 3216. Hic Propheta Domini ultionem denuntiat in Philisthæos, Tyrum, Idumæam & filios Amon, nempè in vicinas Gentes, in Moabitas, in Samariam. Minatur Israelitis captivitatem & finem regni; simul solatur, quia Deus postea excitaturus sit Tabernaculum David. Amos, ut ipse loquitur, non magister fuerat in scholis Prophetarum, sed bubulcus: & tamen prophetavit adversùs sex nationes præter Israelem, quas & universas conclusit sub immutabili decreto destructionis.

Solus ordo codicis Hebræi suadet Abdiam, ut alii appellant, Obadiam fuisse coævum tribus dictis prophetis, nempe Ozee, Joëli & Amos. Vaticinatur exitum adversùs Idumæos, qui affligebant & subsannabant filios Israel.

Abdiam sequitur Jonas in codice; undè colligitur huic coævum. Nulla verò superest hujus prophetia adversùs Israelem & adversùs Judam. Jussus à Domino denunciare Ninivitis, quòd nisi resipiscerent, & pœnitentiam agerent, omnes perituri essent, primo voluit declinare illud mandatum. Ideò navem conscendit, ut mari fugeret à facie Domini. Cùm navim eversura esset tempestas propter eum, eò quòd mandato Dei non pareret, projectus est in mare à nautis. Patuit eum causam esse tempestatis; illico enim sedata est. Exceptus autem ventre ceti, post tres dies ejectus est in littus. Typus manifestus Christi, qui tribus diebus jacuit in sepulchro, cùm tempestatem, qua mundus concutiebatur, morte sua compescuisset. Missus Niniven videtur Jonas circa annum mundi 3297.

Hi

Hi prophetæ & sequentes missi sunt à Deo ad Judæos, ut diximus, cùm statuisset evertere Israelis regna & Judææ, propter scelera eorum. Judææ facinus, quo Deus maximè concitatus est adversùs populum suum, fuit cædes Zachariæ filii Barachiæ, sive Joiadæ, inter templum & altare, anno mundi 3164. Narratur illa cædes in Paralipomenis (*Lib.* 2. *cap.* 24.) *Mittebatque eis Prophetas, ut reverterentur ad Dominum, quos protestantes illi audire nolebant*; inquit horum librorum Scriptor. Ab illo tempore res inclinari cæpere, tuncque, ut dixi, à pluribus Prophetis admoniti sunt de ira Dei; cujus primum indicium fuit terribilis motus terræ; de quo Amos primo capite, & postea Zacharias capite XIV. loquuntur.

Post hanc plagam alia incessit, quæ plus miseriæ traxit, licèt minùs terroris; fuitque terribilium locustarum, bruchorum, & erucarum multitudo; quales qui ætate essent provecti nunquam viderant. Provenerunt ista animalcula sub mensis tempus, in principio fæni-cordi post fœnisecium. Amos cap. VII. Tum agri frumento pleni erant, & fructibus onerabantur arbores & vites. Illa animalcula vineas vastaverunt, ficuum corticem eraserunt, & omnem virorem agri depasta sunt; ut videre est in Joele cap. I. & in 14. capite Osee.

Gravis ista locustarum plaga tandem precibus amota est; sed peccata populi aliam advocavere, nempe maximam siccitatem, ut narrant Amos cap. VII. Joel & Osee cap. IV. quacum commixtæ erant terribiles quædam flammæ igneæ, quæ de cœlo decidebant, uti in Ægypto Exod. IX. *Ignis consumpsit omnia pascua deserti*. Etiam quædam civitates subversæ sunt igne cœlesti, sicuti olim Sodoma: Rivi aquarum exsiccati; & ipsi pisces interierunt. Post

omnia

omnia illa judicia, quando illa frustra fuerunt, Deus libellum dispofuit in populo suo, & decrevit ut excelsa Isaaci desolarentur, & Israelis sanctuaria destruerentur. Subinde tamen progeniem Prophetarum suscitabat Deus, qui hanc prædicerent extremam desolationem.

Isaias, septuaginta quinque annis ante deportationem filiorum Israel, cœpit prophetare in diebus Oziæ sive Azariæ. Hujus regis anno vigesimo quinto, nempe anno M. 3219. auspicatum est munus suum, quod exercuit & sub sequentibus regibus Juda, Joathan, Achaz & Ezechia, per integrum sæculum usque ad Manassem, à quo creditur serra disfectus. *Non tam propheta dicendus*, inquit B. Hieronymus, *quàm Evangelista: ita enim universa Christi, Ecclesiæque mysteria ad liquidum persecutus est, ut non putes eum de futuro vaticinari, sed de præteritis historiam contexere*. Protinùs prædicit initium Evangelii in ultimis diebus Hierosolymæ, & confluxum populorum ad illam legem quæ ex Sione prodiret.

Quamquam Isaias triginta fere annos prophetaverit sub Ozia rege, tamen sola quinque prima capita pertinent ad hoc-ce regnum. Capite sexto, quo dicit Oziam mortuum, visionem Dei describit in Throno sedentis, quæ illi obtigit. Quibus temporibus sequentia capita assignanda sint, statui non potest nisi ex conjectura; adeò neglectus est ordo ab his qui ejus collegerunt scripta. Ozias ultimo anno regni sui fuerat lepra à Deo percussus, ut dictum est. Interea Joathan filius ejus judicabat populum terræ; leprosi enim excludebantur hominum consortio.

Principio regni Joathan anno M. 3246. Michæas cœpit prophetare. Ille miserè queritur de captivitate de-

te decem tribuum, cujus tempus appropinquabat; & de calamitate Hierosolymæ, quæ haud longè aberat. Vixit temporibus Isaiæ & Osee prophetarum, sub regibus Ozia, Joathan, Achas, & Ezechia, qui mortuus est anno mundi 3306. Nominatim Michæas designat urbem, ubi Christus nasciturus erat; ac ipsissimis utitur verbis Isaiæ ad describendum confluxum accedentium regno Christi sub Evangelio.

Circa hæc tempora vaticinabatur Nahum, cujus nomen idem quod *Noe*, scilicet *consolator*. Consolatur hic Propheta populum Dei, quem post decem tribus à Salmanassare in Assyriam, cujus metropolis erat Ninive, deportatas, graviter etiam filius ejus Sennacherib (4. *Reg. cap.* 18. *vers.* 13.) afflicturus erat.

Achas patri suo Joathan successerat. Phasee autem filius Romeliæ rex Israel, & Rasin rex Syriæ ascenderunt in Jerusalem, ad præliandum contra eam anno M. 3262. Dum urgerent obsidionem, Isaias Regi Achas, ob cujus impietatem illi duo reges à Deo adducti fuerant, obtulit signum de virgine paritura, quo certior fieri poterat utrumque regem non prævaliturum. Scilicet Isaias significavit matrimonium, quod initurus erat, fore in signum ut quę ex eo proles statim erat nascitura, ostenderet proximam liberationem à jugo Syrorum regis, tum & regis Israel. Hæc Isaias complectitur capitibus VII. VIII. Quæ autem dicit de matrimonio suo melius conveniunt virgineo partui Christi; à quo confractum est jugum diabolicum. Nativitatem Christi prę-nuntiat capite IX. qui Prophetarum animo cùm semper obversaretur, & omnia quæ contingebant Israelitis, typi essent adventus ejus, non mirum est verba Prophetarum duplici sensu interpretanda; tum quatenus rem futuram prædicebant: tum quatenus

præ-

præsentem designabant. Matrimonium, verbi causa, Isaiæ, ex quo, ut prædixerat, statim nata est proles, ostentum fuit, quò confirmabatur veritas vaticinii sui.

Ezechias à patre suo Achas consors regni admissus est anno Mundi 3277. anno nono Oziæ regis Israel, sexto Ezechiæ, Salmanasar Samariam sub finem tertii anni obsidionis cepit, & decem tribus in captivitatem abduxit. Atque hic finis fuit regni Israel. Tunc post abductas decem tribus, Nahum prophetavit, ut consolatio esset tam his qui jam captivi erant, quàm his qui obsidebantur. Plerique existimant illum prophetasse in diebus Manassis unà cum Habakuc; ita ut cœperit regnante Ezechia, & perseveraverit usque ad tempora Manassis. Mentionem facit mali consilii Sennacherib contra Dominum, & prædicit mortem quam subiturus erat in Templo suo idololatrico. Denuntiat etiam destructionem Ninives, urbis in Assyria primariæ.

Anno M. 3291. regni Ezechiæ 14. Sennacherib regnum Judææ invadit, & obsidet Jerosolymam; quam non expugnaturum Isaias significavit. Exercitus enim Sennacherib ab Angelo destructus est: quę narrat capitibus XXXVI. XXXVII. sicut capite XXXVIII. quomodo Ezechiæ ex lethali vulnere decumbenti prorogationem regni in quindecim annos promittit signo mirabili umbræ solaris retroactæ. Isaias plura vaticinia edidit, quæ Gentes spectarent, quæ suis temporibus completa sunt, sed tempus quo illa edidit non indicatur: quod nec potest deduci ex ordine quo collocantur in sacro Codice; si quidem rationem temporis non ubique habent collectores horum vaticiniorum, qui quæ essent adversùs vicinas Gentes, pariter & propinquo loco collocaverunt. Observare est magnam partem, quæ historiam Sennache-

nacherib præcedit, minis atque terrore constare; reliquam verò, quæ historiam illam consequitur, plenam esse solatii & promissionum.

Manasses morienti Ezechiæ, bono patri impius filius succedit, anno Mundi 3306. & regnavit LV. annis, & tandem incidit in manus Assyriorum, qui vinctum compedibus adduxerunt eum Babylonem anno M. 3327.

Amon impius patri Manassi succedit, & regnat biennio. Josias octennis Amoni patri per domesticorum proditionem occiso succedit, & annis XXXI. regnat. Anno M. 3375. Josiæ regni XIII. Jeremias adhuc puer ad propheticum munus à Deo vocatur; & huic adjunguntur Sophonias, sive Zephanias, Baruch & alii. Prophetia Jeremiæ versatur in acerbissimis reprehensionibus suorum temporum, increpationibus & lamentis. Deinde verò in consolationibus Ecclesiæ graviter afflictæ; quam promissionibus amplissimis de regno Christi, de multiplici gratia Novi Testamenti, reficit & erigit. Spem etiam facit de Gentibus in Ecclesiam inducendis. Catenis & miseriis obrutus, eò quòd instantium calamitatum admoneret Judæos, expressa Christi patientis effigies extitit. Post expugnatam & incensam urbem benè habitus est à Chaldæis, qui eum carcere eduxerant & Babylonem deduxerant; maluit autem cum pauperioribus ad patriam eversam redire.

Per hoc-ce tempus Nechao rex Ægypti Josiam cùm occidisset, populus Joachasum juniorem ejus filium in Regem unxit, anno M. 3394. sed post tres menses Nechao constituit in solio Eliakim fratrem ejus seniorem, quem Joakim appellavit.

Hoc & tempore, Mundi anno 3397. prophetavit Habacuc, cùm jam immissurus esset Deus Chaldæos in Judæam. Statim Nabuchodonosor Judæam invasit, & Joa-

& Joakim catenis vinxit. Indè initium captivitatis Babylonicæ ab anno mundi 3398. quam per LXX. annos duraturam prædixit Jeremias cap. xxv. Primis autem sex capitibus historiam texit ab initio regni Nabuchodonosoris ad eversum per Medos & Persas Babylonicum imperium. Daniel his-ce diebus adhuc adolescens & pœnè puer cum cæteris captivis abductus est Babylonem. Vixit verò usque ad Cyri tempora, hoc est, ad annum vitæ suæ circiter LXXX.

Joakim postquam tribus annis in fide Nabuchodonosoris permansisset, rebellavit, & à Chaldæis captus abjectus est insepultus. Jeremias captivis Judæis miseram sortem, tum & populis qui in Judæa remanserant, nisi subditi essent Babyloniis, denuntiat. Cum verò multi Pseudo-prophetæ omnia fausta pollicerentur Judæis, si rebellarent, multa mala pertulit. Epistolæ, quam anno M. 3405. scripsit ad Judeos captivos, exemplar exhibet Baruch.

Joakim successit filius ejus Joakin sive Jechonias, qui cùm menses tres & dies decem regnasset, captivus abductus est cum matre & proceribus.

Anno ab hac deportatione quinto, Ezechiel prophetare cœpit usque ad annum XXVII. Coætaneus fuit Jeremiæ, & quæ hic Jerosolymis, ille in Chaldæa prædicavit pariter contra Pseudoprophetas, quò captivus ductus fuerat unà cum Jechonia seu Joachin & Daniele. Hoc anno, qui mundi est 3409. vidit juxta fluvium Chobar celebrem visionem quatuor animalium, à quibus trahebatur currus Dei. Tum & jussus est figurare sive prænuntiare obsidionem Jerusalem. Deus enim per eum & Jeremiam præmonebat Judæos de instantibus malis.

Hoc eodem anno 3409. in locum Jechoniæ substitutus est Mathatias ipsius Josiæ filius, nomine ejus in Sedeciam mutato, qui XI. plenis annis regnavit.

Anno

Anno M. 3414. nono anno Sedeciæ, qui sabbaticus fuit, Hierosolymitani, advenientc adversùs eos cum copiis Nabuchodonosore, servorum libertatem promulgant (*Jerem.cap.34. Jerem.c.39.v.17.*) Cœpta est obsidio mense X. die X. Quo ipso die revelata est Ezechieli in Chaldæa (*cap.24.*) Chaldæi, cùm audissent quòd Rex Ægypti veniret, ut Sedeciæ ferret suppetias, discedunt Hierosolymis; Jeremias verò reversuros & civitatem combusturos prænuntiat capit. XXXVII. Ezechiel cap. XXIX. anno decimo deportati Jechoniæ, decimo mense, M. 3415. vaticinatus est contra Pharaonem & Ægyptum, quòd esset baculus arundineus domui Israel: quod contigit; fugato enim Pharaonis exercitu, Hierosolymitanam obsidionem redintegravit Nabuchodonosor, circa diem XV. tertii mensis, videlicet diebus 390. ante captam urbem, ut ex typo quem enarrat Ezechiel capitibus IV. V. VIII. colligere est. Tum & Jeremias consultus à Sedecia, responsum dedit urbem in manu Nabuchodonosoris tradendam cap. XXXVIII. & cap. XXI. Propterea in foveam conjicitur.

Anno M. 3416. undecimo deportati Jechoniæ, prima die mensis, Deus per Ezechielem Tyro exultanti de miserando Hierosolymæ statu, quam Nabuchodonosor jam-jam capturus erat, prænunciat ab eodem excidium. Eadem occasione & eandem ob causam, & alii Prophetæ minabantur Gentibus vicinis similem vastationem, qua Deus Judæos castigabat; ne de Deo quem Judæi colebant, falsa sentirent. Eodem anno & mense, die verò septima, Deus Ezechieli revelat se regem Babyloniæ contra Pharaonem armaturum. Vaticinia Ezechielis, quæ spectant nationes, non suo tempore relata ab eo vel ab iis qui hæc collegerunt; res ipsa loquitur.

Anno M. 3416. undecimo Sedeciæ desinente, mense quar-

ſe quarto, die nona, perrupta eſt civitas à Chaldæis. Sedecias aufugiens à Chaldæis captus eſt (*Jerem.* 39. & 52.) & apud Nabuchodonoſorem Riblam adductus; ubi occiſis ejus liberis in conſpectu ipſius, occæcatus ac catenis vinctus Babylonem deportatus eſt (*Jerem. ibid.*) In menſe quinto ejuſdem anni, Nabuzardan, præfectus militiæ regis Babylonis Hieroſolymam ingreſſus eſt, & ſequenti biduo, rebus comparatis, decimo die, ipſo ſabbato, in quem videtur mandati executionem diſtuliſſe, Templum Dei ac palatium regis cum reliquis ædificiis concremavit (*Jer.* 52. & 39.) omnibuſque muris Hieroſolymorum circumquaque disjectis, populum & opes cum inſtrumentis domus Dei deportavit Babylonem (*Jer. cap.* 29. 52. *v.* 14.) Nabuzardan poſtquam Templum incendit, Ramam locum conſtituit, ubi de quibuſdam captivis ſtatueret, ſpeciatim de Jeremia, quem vinculis ſolvit; indèque Riblam venit ad Dominum ſuum.

Anno M. 3417. reliquiæ Judæorum, qui remanſerant in Judæa, eunt in Ægyptum cum Jeremia & Baruch, qui eorum arguunt idololatriam, & denuntiant regem Babylonis devaſtaturum terram Ægypti. Sanctus Hieronymus de exitu Jeremiæ ſcribit, quòd apud Thamnus (Taphnes) in *Ægypto à populo lapidibus obrutus occubuit, anno M.* 3420. Baruch, & ipſe propheta, ſcriba Jeremiæ, collegit Prophetias quas ediderat per quadraginta quinque annos, à decimo tertio anno Joſiæ regis, ad quintum annum excìſæ Jeruſalem & Templi everſi.

Anno M. 3430. oſtenditur Ezechieli futura reædificatio Templi & civitatis; quam viſionem incipit enarrare in capite xl. & uſque ad finem vaticiniorum ejus explicat; ſimul quibus legibus res adminiſtrandæ eſſent, poſtquam recuperaſſent Judæi libertatem ſuam.

Anno M. 3434. Nabuchodonoſor, finitis expeditioni-

tionibus, dum quietus esset & florens in palatio, somnium de arbore excidenda habuit, cujus Daniel interpretationem ei aperuit. *Dan.* cap. IV. Exactis à viso somnio mensibus duodecim, structurarum suarum magnificentiam jactans, mente est alienatus, & à suis depulsus per septem annos cum bestiis vitam egit & pœnitentiam: postea regno restitutus est, paulò post obiit. Anno mundi 3442. ei successit filius Evilmerodac.

Anno M. 3449. Baltasar fit rex Babylonis. Primò hujus regis anno, vidit Daniel visionem de quatuor bestiis, quatuor regna designantibus. Ejusdem regni tertio, Mundi 3451. visionem de ariete duorum cornuum, & hirco unius cornu, ac postmodum quatuor cornuum, qui devicit arietem: quorum ille regem Medorum ac Persarum designat nempè Cyrum, hic autem regem Persarum nempe Alexandrum magnum.

Anno Mundi 3466. cùm Baltasar ausus esset in convivio quod celebrabat, pro poculis uti vasis sacris, quæ Nabuchodonosor tulerat de Templo, vidit ignota manu descriptas in pariete literas; quas Daniel solus legere potuit (*Dan. cap.* 5.) Eadem autem nocte à militibus Cyri Baltasar occisus est.

Anno sequenti 3467. primo Darii filii Assueri, de semine Medorum, quo Daniel advertebat septuaginta hebdomadas captivitatis prædictas à Jeremia jam-jam finiendas, habuit revelationem de aliis septuaginta hebdomadibus, quibus, completis Christus occidendus esset. Hoc est, vidit complementum omnium Prophetiarum. Simul & vaticinatus est de regibus Persarum & Græcorum, nempe de Alexandro magno qui invasit regnum Persicum.

Anno M. 3468. Judæi per Cyrum donati libertate in patriam redeunt, cum potestate Templi ædificandi. Cyro autem bellis occupato, vicini Satrapæ, Ju-

dæorum æmuli, ædificationem Templi diu satis impedierunt.

Anno M. 3481. Aggæus propheta, Darii anno secundo, Judæorum negligentiam in exstruendo Templo cœpit carpere, cap. 1. Ejusdem anni mense octavo, populum ad resipiscentiam hortatus est Zacharias propheta, & ad ædificium Templi excitavit variis visionibus & emblematibus, quibus portendebatur ejus gloria.

Ultimus Prophetarum Malachias, quod nomen Hebraicè sonat *Angelus Dei*. Nehemiæ supparem fuisse colligitur ex eo quòd non hortetur populum ad ædificationem Templi, quod Aggæus & Zacharias fecerant, sed eas reprehendat corruptelas, quas Nehemias deprehenderat, nimirùm conjugia cum alienigenis inita, decimarum detentionem, & divini cultus depravationem. Cùm deinde nulla futura esset Prophetarum successio, Malachias populum hortatus est, ut legi Mosis constanter adhærerent, usque dum adveniret summus Propheta Christus; cujus præcursor Joannes Baptista venturus esset in spiritu & virtute Eliæ. Post, inquam, Malachiam Judæi nullos habuere Prophetas: *Voluit nempe Deus ista fame verbi, ut Prophetæ loquuntur, appetentiores Messiæ facere Judæos, qui Prophetas omnes miraculis esset superaturus.*

Inter libros Macchabæorum concordiam inire interesset. Eam confecerat Canonicus Regularis, de quo dixi; & ad prælum paratum erat opus, quod vir doctus Toinartius tentaverat, expertus plenum difficultatis. Quippe his-ce Macchabæorum temporibus deficit historia. Josephus & alii qui historiam Judaicam scripserunt, aut ipsi veritatem non assecuti sunt, aut non satis expresserunt. Cum dicta Harmonia multùm utilis sit, horum auctorum amici non sinent schedas eorum perire.

A pri-

A primis temporibus uſque ad ætatem noſtram tot Scriptores in quatuor Evangeliſtarum concinnanda harmonia ſeſe exercuerunt, ut vix eorum numerus iniri poſſit. Noti Euſebiani Canones, quibus ob oculos ponitur, in quo quiſque Evangeliſta ſive conſentiat ſive diſſentiat cum cæteris; quæ dicat indicta ab aliis: quis abundet, quis deficiat; ex quo ſupplenda ſit hiſtoria Evangelica. *Sanctus Auguſtinus* ſcripſit de conſenſu Evangeliſtarum; quo via aperitur concordiæ inter illos. Diverſa ratione contexi poteſt iſta concordia, ex ſingulis verbis Evangeliſtarum, ita ut fiat perpetuus contextus, & ex notulis intelligatur cujus Evangeliſtæ ſint verba. Alii digerunt ſingulos Evangeliſtas in columnis, ita diſpoſitis, ut ſolo conſpectu lector advertat, quæ quis ſolus, vel cum duobus, vel cum tribus dicat vel prætermittat: ſi duo, vel tres, vel plures conſentiant; in quo diſſentiant præcippuum, ipſa eſt vera ſeries rerum & verborum JESU CHRISTI, juxta tempora quibus ſermones ſuos habuit & opera ſua perfecit.

Inter eos qui ſcripſere concordias Evangelicas magna diſcordia: quod ideo mirum, quia paucorum annorum hiſtoria eſt JESU CHRISTI; & à Nativitate ad baptiſmum ſuum vitam ejus pertexentes, diſſentire non poſſunt. Sed non ita eſt de annis ſequentibus, uſque ad mortem ejus. Aperiam cauſam lapſus, ſimul cur poſt tam diverſa opera ipſe novum opus cuderim. Huic, ut mihi videtur, ſtandum eſt regulæ, Evangeliſtas qui viſa ſcripſere, quippe comites JESU CHRISTI, potiùs maluiſſe res ex ordine referre, quàm perturbare. Cenſendum itaque veram ſeriem ſecutos Matthæum & Joannem, qui interfuere rebus quas enarrant. Hanc Hieronymus rationem reddit, cur *Lucas* in *Actis* Apoſtolorum digerendis temporis rationem habuerit, quia ſcilicet viſa

ſcribat; Evangelium verò prout ab aliis acceperat, non ſecundùm veram ſuam chronologiam proponat.

Attamen eam omnes hactenus præconceperant opinionem de Matthæo, quòd ordinem temporis neglexiſſet. Hoc patet, dicunt, ſtatim ac in manus ſumitur; nam capite quarto memorat Joannem Baptiſtam conjectum in vincula; conſtat verò vincula Herodiana, quibus non aliis vinctus eſt, magis eſſe ſerotina. Quapropter cùm ſuis temporibus reddere quis ſuſcipit, quæ Matthæus enarrat, neceſſe eſt à capite quarto, omiſſis intermediis, ut tranſeat ad decimum quartum.

Temerè, ut puto, iſta opinio præconcepta eſt, quòd Matthæus in ſuo capite quarto carcerem Herodianum memoraverit. Joannes Baptiſta malè exceperat Phariſæos, ſacerdotes, & Sadducæos, hoc eſt, Judæorum proceres. Appellaverat progenies viperarum. Cùm ergo incurriſſet in odium eorum, penes quos erat ſumma poteſtas, non mirum eſt ab his fuiſſe in vincula traditum, Matthæus, inquam, traditum ſcribit; ſed neutiquam nominat Herodem: ita ut alius quærendus ſit horum vinculorum auctor. Ille ſtatim ſe prodit; nempe viri præpotentes, quorum odium in ſe concitaverat, qui rebus religionis præerant. Non mirum ergo eſt ab his traditum in vincula; quaſi ſe falsò venditaret prophetam & præcurſorem Meſſiæ, nempe Angelum de quo Meſſias dixerat: *Ecce ego mitto Angelum meum*. Joannes JESU CHRISTO teſtimonium perhibuerat; quem ergo ut conjunctum cum eo, ſive ſocium, ſive amicum, Phariſæi, Sacerdotes perſecuti fuiſſent. Ergo Jeſus à deſerto reverſus ad locum ubi Joannes baptizabat, cùm audiiſſet hunc traditum, ſeceſſit in Galilæam, quæ alterius principatus erat, nempè Herodi Tetrarchæ ſubdita.

Non multo poſt tempore Judæi liberum Joannem

ſive-

ſiverunt abire, qui & in Galilæam pariter ſeceſſit; ubi auſus redarguere illicitas Herodis nuptias cum uxore fratris ſui, pariter iram ejus accendit, & ab eo in vincula traditus eſt, & tandem occiſus. Semel ac duo illa vincula Joannis Baptiſtæ admiſſa ſunt; ordo capitum Matthæi demonſtrat veram ſeriem hiſtoriæ Evangelicæ, ut amice lector experiri poteris, evolvendo noſtram Harmoniam Evangelicam; & quas de his-ce duobus vinculis diſſertationes edidi.

Neſcio an Morinus, medicus Pariſienſis, Cænomani natus, Actuum Apoſtolorum cœptam cum Pauli Epiſtolis harmoniam abſolverit. Lucas Actuum Apoſtolorum ſcriptor, perpetuus fuit comes Pauli Apoſtoli; cujus hiſtoriam particularem conſcribit in Actis, dum videtur omnium Apoſtolorum ſcribere. Itaque cum ſcire referat qua occaſione, quo tempore ſcripſerit Paulus ſuas Epiſtolas, utilem navabit operam, qui dictam harmoniam Actuum Apoſtolorum cum Epiſtolis B. Pauli contexuerit.

His omnibus adjutus quæ in noſtro Apparatu præſtruimus, quiſquis poterit prælegere Scripturas cum voluptate, utinam non temporanea, ſed quæ initium ſit illius, qua Beati fruuntur in cœlo; ubi non ſcriptam veritatem, ſed rem ipſam intuentur & poſſident. Quo autem ordine diverſæ ſacri Codicis partes ſint evolvendæ, diſci poteſt ex B. Hieronymo, qui his-ce verbis Lætam admonet ut filiam benè inſtituat. *Diſcat*, inquit, *primò Pſalterium: in his ſe canticis avocet, & in Proverbiis Salomonis erudiatur ad vitam. In Eccleſiaſte conſueſcat quæ mundi ſunt calcare. In Job virtutis & patientiæ exempla ſectetur. Ad Evangelia tranſeat, nunquam ea poſitura de manibus. Apoſtolorum Acta & Epiſtolas tota cordis imbibat voluntate. Cùmque pectoris ſui cellarium his opibus locupletaverit, mandet memoriæ Prophetas, Pentateuchum, & Regum*

& Pa-

& Paralipomenorum libros: Esdræ quoque & Esther volumina. Ad ultimum sine periculo discat Canticum Canticorum, ne si in exordio legerit, sub carnalibus verbis spiritualium nuptiarum epithalamium non intelligens vulneretur.

Huic secundæ parti manuductionis nostræ pro coronide apponam verba illa pia & elegantia B. Bernardi ex Epistola ad fratres de monte Dei. *Fortuita & varia lectio & quasi casu reperta, non ædificat, sed reddit animum instabilem; & leviter admissa, levius recedit à memoria. Sed certis ingeniis immorandum est, & assuefaciendus est animus. Quo enim spiritu Scripturæ factæ sunt, eo spiritu legi desiderant, ipso etiam intelligendæ sunt. Nunquam ingredieris in sensum Pauli, donec usu bonæ intentionis in lectione ejus, & studio assiduæ meditationis, spiritum ejus imbiberis. Nunquam intelliges David, donec ipsa experientia ipsius Psalmorum indueris affectus.*

Finis Partis Secundæ.

APPA-

APPARATUS
BIBLICUS,
SIVE MANUDUCTIO AD SACRAM SCRIPTURAM

Tum clarius, tum facilius intelligendam.

AUCTORE

R. P. BERNARDO LAMY
Congregationis Oratorii Presbytero.

LIBER TERTIUS.

APPARATUS BIBLICUS, SIVE MANUDUCTIO AD SACRAM SCRIPTURAM.

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

De exoticis, id est, de extraneis rebus, quarum cognitio Sacris Scripturis intelligendis subservit. Primum de falsis Numinibus, quorum illæ mentionem faciunt: De veri Dei & falsorum deorum nominibus.

ROPOSITUM est nobis in hoc-ce Apparatu omnia congerere quæ sacris Scripturis lucem afferre possunt. Plura eruimus ex moribus, ex ritibus, ex doctrina Judæorum, quibus illustrari possunt; & quæ Scripturis sunt veluti propria: Judæorum enim causa exaratæ sunt. Nunc experiri liceat utrum ex exoticis, hoc est, ex iis quæ extranea sunt, quidpiam adduci possit, quo utiliter noster Apparatus augeatur, & perficiatur incœpta Manuductio. Multa sunt exotica, quæ in sacro Codice occurrunt, & non explicantur, quia tunc temporis satis nota. Mentio, verbi causa, in illo fit falsorum numinum, & religionis qua colebantur, quam dedocendi erant quos alloquebantur Prophetæ. Itaque sermo Prophetarum non intelligitur, ignota

prorſus quam impetebant idololatria. E re igitur viſum eſt non prætermittere ſilentio falſa Gentium numina, & alia ſimilia exponere, quibus explicandis non immorati ſunt Sacri Scriptores, quia aliena erant ab inſtituto. Neque enim ſuſceperant totam naturam patefacere, texere hiſtoriam naturalem animalium, de arboribus, de metallis differere, res omnes ſive naturæ, ſive artis deſcribere, & quod medicorum eſt, morbos explicare. Quæ tamen ubi quis nota & perſpecta habet, viam, in qua alii hærent, planiorem decurrit. Hæc ſaltem breviter peſtringenda ſunt.

Protinùs animadvertam homines qui Deo colendo facti ſunt, quorum ideò motus omnes & affectus ingeniti à natura, ad Deum propendent, Deo carere non poſſe. Idcirco cum verum ignorarent, ne cultui ejus deeſſent, quæcumque numina colebant. Statuerant aras ignoto Deo, quas invenit B. Paulus Athenis (*Act.* 17. 23.) Undè & illa gentilium formula precatoria: *Dii Deæque omnes*. Nautæ in navi Jonæ *invocabant quiſque Deum ſuum, cùm in periculo verſarentur* (*Jon.* 1. 5.) Forſan cùm verum Deum præterire omnes timerent, excitabant Jonam, ut ſuo Deo vota quoque redderet. Ubi per peccatum à Deo homines receſſerunt, lapſi in corpora, quæ jam ſola poterant cogitare, pariter & diligere, inter res corporeas, ſive oculis corporis conſpicuas, quærere cœperunt (omnem enim Dei notionem peccatum nondum deleverat) quibus naturam divinam affingerent, & pro Deo colerent. Pro utilitate autem, quam ex corporibus percipiebant, & pro potentia quam illis ineſſe opinabantur, hæc vel illa pro diis habuere & coluere. Conſtans erat opinio Gentilium, Deos eſſe habendos, à quibus magna utilitas ad vitæ cultum eſſet inventa, ipſaſque res utiles & ſalutares Deorum vocabulis nuncupandas; ut non ſolùm cenſerent inventas à diis, ſed & ipſas divinas. Quis

neſcit

nescit qualia demens Ægyptus portenta colat? Attamen, dicit Cicero, ipsi qui irridentur Ægyptii, nullam belluam nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, consecraverunt. Solem & lunam, quibus inter corpora nihil excelsius, nihil splendidius; elementa quæ utilia sunt, ignem, terram, aquam, aerem, sicut ea omnia à quibus aliquod grande malum infligi poterat, Deos putavere. *Etenim vani homines*, ut queritur auctor libri Sapientiæ (*Cap.*13.) *De his quæ videntur bona non potuerunt intelligere eum qui est; neque operibus attendentes agnoverunt quis esset artifex, sed aut ignem aut spiritum, aut citatum aerem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem & lunam rectores orbis terrarum Deos putaverunt. Quorum si specie delectati deos putaverunt, sciant quantò his dominator eorum speciosior est; speciei enim generator hæc omnia constituit.* Ea innata est animis de Deo opinio, eum esse absolutum, potentem, perfectum, à quo omnia bona & mala proficiscuntur. Dico mala, pœnas quibus malos meritò exercet. Hinc quæ inter causas bonorum & malorum reputata sunt, & inter Deos fuerunt numerata.

Etiam quorumdam hominum fraus adjuvit errorem, & invexit falsorum numinum religionem, quam exempla propagaverunt. Certum est, & argumentis, si vacaret, probarem, primos homines qui imperium in cæteros usurpaverunt, simul sibi divinos honores arrogasse, aut his mortuis delatos, dum aulici proli eorum adulabantur. Hoc est quod idem Scriptor Sapientiæ (*Cap.* 14. *vers.* 15.) docet nos. *Acerbo enim luctu dolens pater, citò sibi rapti filii fecit imaginem, & illum qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit; & constituit inter servos suos sacra & sacrificia. Deinde interveniente tempore, convalescente iniqua consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est, & Tyrannorum imperio co-*

lebantur figmenta. In Ægypto cura & arte, ut nemini ignotum, mortuorum corpora condiebantur, nec obruebantur terra. Viri Principes includebantur arca, quæ imaginem exhiberet alicujus animalis, quo forsan vivus delectatus esset, aut quod pro virtutum ejus symbolo haberetur. Illæ imagines in ædificiis in hunc usum paratis religiosè servabantur: loca cùm colerentur, contigit ut sepulchra mortuorum hominum fierent templa vivorum. Labentibus autem annis, cùm vera Principum imago non appareret, animalia ipsa quæ oculis subjacebant, habita sunt pro Deo: his oblata sacrificia, & tota impensa est religio, quam vero Deo deberi natura ipsa docet. Hoc attestatur Justinus de quodam Damasco Rege *in cujus honorem Syri sepulchrum Arathis uxoris ejus pro templo coluere, Deamque exinde sanctissimæ religionis habent*. Idem Justinus scribit Hephæstionem, jussu Alexandri Magni, post mortem pro Deo habitum.

Cippis, columnis, stelis, sive pilis ornabantur olim sepulchra; quod & viri pii faciebant. Jacob enim erexit titulum super sepulchrum Rachelis (*Gen.* 35. *v.* 20.) Tituli autem illi in Hebræo codice dicuntur *Matzeva*, Græcis interpretibus στήλη, id est, pila, cippus, columna, pyramis, quandoque saxum quadratum, non aliam speciem, quàm saxi, præ se ferens. Attamen hi tituli, seu cippi, columnæ, pyramides, saxa, eodem modo velut dæmoniorum seu deorum idola haberi cœptà sunt. Sol pyramidis specie colebatur Syris: Venus specie pilæ seu quadrati saxi Arabibus. Cùm similes tituli pro simulachris essent, ideò illos prohibet Deus in Levitico (*Cap.* 1. *vers.* 1.) *Nec titulos erigetis, nec insignem lapidem ponetis in terra vestra, ut adoretis eum*. Quandoque Latinus interpres vocem Hebræam reddit *statuas*, ut quarto Regum (*Cap.* 3. *vers.* 2.) *Tulit enim statuas Baal, quas fecerat pater ejus*: ibi

στήλη *statua* nihil aliud est quàm *titulus*, *pila*, *saxum*.

Quin & Idololatriæ promovendæ non parùm contulit malorum Angelorum invidia. Horum princeps ambierat similem Deo fieri, dicens: *similis ero Altissimo*; quod consequi non potuit, detrusus cœlo in inferiores partes terræ. Ab hominibus autem inferioris naturæ, sedem qua deturbatus erat, occupandam esse ægrè ferens, ut haberet socios suppliciorum, primos hominum parentes ad peccandum illexerat, occultus sub specie serpentis. Nactus ergo occasionem tum ex ambitione principum, tum ex errore vulgi, promovit falsas religiones, usus potestate sua, cui homo subditus est peccando. Divinos honores suffuratus est sibi, & idolis, quæ colenda supposuit: videlicet quæ intelligebat tribuenda esse Deo, aut advertebat tribui à viris piis, quales fuere Abel, Seth & posteri ejus, hæc omnia curans tribuenda falsis numinibus; Sive sub his & illis simulacris & nominibus se colendum exhibens, *Immolaverunt filios suos & filias suas dæmoniis*, ut Psaltes queritur de Judæis; qui quidem scientes & volentes non colebant dæmonia; sed sub nomine *Moloch*, dæmonia sibi ab illis exigebant divinos honores; & id ubique, ut Deum imitaretur, qui ubique est.

Potissimùm autem loca conspicua, excelsa, montesque elegerant, qui colebant Dæmonia. Moris est Persarum, ut scribit Herodotus, *altissimas montium summitates ascendere, & Jovi hostias ibi immolare, omnem cæli gyrum Jovem appellantes*. Verumtamen dæmonia, quoniam pleraque illis oblata sacra turpia erant aut inepta, illa ut subtraherent plurium aspectui, fieri voluerant in lucis, sive abditis locis. Passim legimus in Gentilium libris arbores diis sacras fuisse, & sub earum umbris facta sacrificia. Ideò Deus satagens populum suum revocare ab illo errore,

præcipit ut non alio in loco quàm quem ipse elegerat, victimas mactarent. Loca excelsa sæpiùs in Scripturis prohibentur: in Deuteronomio (*Cap.* 16. *verf.* 21.) admonet Deus ne lucus cujuscumque arboris juxta Aram ejus plantaretur. Contra hanc legem peccavit Manasses (4. *Reg.* 6. 21. *verf.* 23.) *qui erexit Aras Baal, & fecit lucos*. Prævaricationem similem exprobrat Isaias Israelitis. *Numquid*, inquit (*Cap.* 57. *v.* 5.) *non vos filii scelesti, semen mendax, qui consolamini in diis, subter omne lignum frondosum immolantes parvulos, in torrentibus subter eminentes petras*. Sic Jeremias (*Cap.* 3. *verf.* 6.) exprobrat Israelitis eos fornicatos esse, id est, idola coluisse *super omnem montem excelsum & sub omni ligno frondoso*.

Non solùm montes, valles, lucos, rupes, & omnia quæ naturæ sunt, mali Angeli implebant sacris suis, sed & ipsa artis opera, quæ scilicet manus hominum elaboraverant. Phœnices idola sua in navium suarum proris & puppibus circumferebant, ut discimus ex Herodoto. Hinc aliqui fabulam Jovis rapientis Europam ad prædones trahunt, quorum navis esset sub Jovis tutela, habens effigiem tauri. Inde, inquam, à Jove raptam Europam veteres commenti sunt. Hujus Alexandrinæ navis, qua Paulus à Melita dicitur in Actis (*Cap.* 23. *v.* 11.) vectus Syracusas, insigne Castores erant; nempe Castoris & Pollucis apposita erat effigies. Cùm autem Gentes illæ idololatræ pertimescerent deos quoscumque; ne alicujus sacra negligere viderentur, erigebant altaria diis deabusque omnibus, ut dixi. Talis erat ista ara Athenis, *Diis Asiæ & Europæ & Lybiæ, Deo ignoto & hospiti:* cujus occasione Paulus Apostolus de uno & vero Deo differens aiebat (*Act. cap.* 17. *v.* 23.) *quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis*.

Omne

Omne honoris genus reddebant Gentiles idolis. Coram incurvabant se, & procumbebant humi. Hoc est quod Latinus interpres appellat *adorare*. Quia verò *adoratio*, sive cultus qui exhibebatur diis, fieret non solùm capite inclinato & flexis genibus, sed & manu ad os admota, idcirco, ut notat B. Hieronymus, Hebræi juxta linguæ suæ proprietatem *deosculationem* pro veneratione ponebant. Ita Psalmo 2. in fonte Hebræo *osculamini filium*, id est, *adorate*. Ad quod alludens Job (*Cap. v.* 31. 27.) & testatus quàm animum haberet alienum ab idololatria, dicit: *Si vidi solem cùm fulgeret, & lunam incedentem clarè, & lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo.*

Non alienum est ab hoc-ce loco observare quòd Gentiles putarent exaudiri à suis numinibus, cùm inanes preces copia verborum abundantes effunderent coram eorum simulacris. Sic prophetæ Baalis (3. *Reg. cap.* 18. *v.* 26.) *invocabant nomen Baal de mane usque ad meridiem dicentes: Baal, exaudi nos.* Continuo sex horarum spatio & contenta voce iterabant illas preces, si quidem sperarent quòd tandem exorarent falsum numen; ut de illis Dominus dicit (*Matth. cap.* 19. *ver.* 27.) *Putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur.*

Deus, ne Israelitæ idololatris similes fierent, vetabat uti iisdem institutis; verbi causa, ne quis more illo, quo idololatræ eorumque sacerdotes solebant, extremam cæsariem tonderet (*Levit. cap.* 19. *v.* 27.) *Neque in rotundum attondebitis comam, nec radetis barbam;* quod facere solebant Arabes, Gentesque vicinæ. *Eodem modo*, inquit Herodotus, *se tonderi aiunt, quo Dionysius tonsus est; tondentur autem in rotundum, tempora subradentes.*

Hoc & adstruit Hieremias (*Cap.* 9. *vers.* 26.) *Visitabo super Ægyptum & super Juda, & super Edom,*

& su-

& super filios Ammon, & super Moab, & super omnes qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto. Per comam intelligi videtur capillus extimus caput ambiens, ita ut cæsaries resecta esset ad modum coronæ, Non alia ergo ratio est cur hoc Deus vetuerit, nisi quod pronos ad idololatriam Israelitas sciret, & quantò plura cum gentilibus communia haberent, tantò faciliùs in eorum instituta transituros.

Eandem ob causam Deus interminabatur Israelitis ne carnem inciderent, & stigmatibus notarent (*Lev. cap.* 19. *v.* 26.) *Et super mortuo non incidetis carnem vestram, neque figuras aliquas aut stigmata facietis vobis.* Stigmata erant in carne incisuræ, quas implebant fuco, atramento, vel aliis coloribus: Hunc enim in modum solebant Gentiles in idoli honorem notare servum, eo indicantes illum venditum. Mos ille invaluerat inter Orientis populos, ut his-ce stigmatibus se signarent; quod asserit Lucianus, loquens de Dea Syria. Omnes notis erant compuncti, alii in vola, alii in cervice. Herodotus autem refert mulieres Ægyptias in luctu, faciem luto illinere solitas, & varia sibi stigmata inurere. De notis inustis in corpore sic loquitur lib. 2. agens de Templo Herculis in littore maris, versus Nili ostia. *Erat in eo littore Herculis Templum, quod nunc quoque est: ad quod si quis cujuscumque hominis servus confugiens capiat sacras notas, σίγματα ἱρὰ sese Deo tradens, eum nefas est tangere.* Ad hunc-ce ritum forsan alludebat Paulus in Epistola ad Galatas (*cap.* 6. *v.* 17.) dicens. *De cætero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto.*

Locus allegatus Levitici prohibet tum stigmata carni suæ incidere, sive carni diversas notas inscribere, tum se lacerare & laniare in luctu; quæ consuetudo erat Gentilium. Rege Scytharum mortuo, illi brachiis circumcidebantur, si fidem Herodoto faciamus. Mos iste

pariter

pariter viguit inter illos Sacerdotes Baal, quos dicebamus contenta voce iteraſſe tandiu importunas preces (3. *Reg.* 18. *v.* 28.) *Clamabant ergo voce magna, & incidebant ſe, juxta ritum ſuum, cultris & lanceolis donec perfunderentur ſanguine*. Sic juxta Lactantium fiebat in Bellonæ ſacris: *in quibus*, inquit, *ipſi Sacerdotes non alieno ſanguine, ſed ſuo cruore ſacrificant; ſectis namque humeris, & utraque manu diſtrictos gladios exſerentes, currunt, efferuntur, inſaniunt*. Decuit ſapientiam ſummi Legislatoris revocare Iſraelitas ab his ce conſuetudinibus.

Falſis autem religionibus, quibus mali Angeli mundum impleverant, ut aſtruerent fidem, conferebant ſive poteſtatem, ſive artem myſtis ſuis & magis; quos certum eſt nonnulla patraviſſe, quæ ordinarias naturæ vires ſuperant, & ejus legibus adverſantur. Etenim quamvis pleraque ſuſpecta ſint, quæ leguntur in antiquis ſcriptis, tamen non poſſumus ſingula in dubium revocare, tot teſtimoniis confirmata. Indubitata ſunt quæ narrantur in ſacro Codice. Magi Pharaonis victi ſunt majori poteſtate, quam Moyſes à Deo acceperat: miracula tamen edebant, ſigna poteſtatis pluſquàm humanæ. Videre eſt toto eo tempore quod à condito mundo elapſum eſt, uſque ad paſſionem Chriſti, quo tempore princeps mundi ejectus eſt foras, artes magicas exercitas. Nihil tam conſuetum erat quàm cantationibus elicere ſerpentes è cavernis, mulcere illos, & venenum eorum extinguere. Has artes non prohibuiſſet Deus, ſi nullæ fuiſſent (*Deut. cap.* 18. *v.* 11.) *Nec ſit maleficus, nec incantator, nec qui Pythones conſulat, nec divinos, aut quærat à mortuis veritatem*.

Vaticinii veritas certum eſt divinitatis argumentum. Intererat ergo dæmonis, quam de ſe opinionem animis Gentium indiderat confirmare, edendo oracula de venturis temporibus. Habuit ſuos Prophetas, qui-

bus

bus & concessa quæpiam rerum futurarum cognitio. Ne cui id mirum videatur, animadvertendum est quemcumque malum Angelum non aliam habere potestatem in homine, quàm quæ carnifici concedi solet ab æquo & potenti judice, qui reos damnat supplicio. Deo peccati vindici servit diabolus, cùm homines in peccatum impellit. Deus ipsa ejus malitia & arte utebatur, permittens ut contingerent quæ prædicta fuerant à suis Prophetis. Ita voluit Deus ut Balaam falsus propheta, quatenus falsorum Numinum cultor, verè tamen nunciaret foreut stella oriretur ex Jacob; hoc enim vaticinio vulgabatur etiam inter idololatras gentes, foreut aliquando promissus Christus oriretur in terris: Profuere, inquam, suis temporibus Balaami vaticinia; ex iis enim factum est ut Magi Orientis adverterint Christum natum, & in Judæam venerint eum adoraturi, excitati nova stella, qua ortum ejus significari intelligebant ex his vaticiniis.

Angeli, quicumque sint, multa ingenii acie & sagacitate prædití sunt, quippe qui incorporei. Cùm ergo plura assequi potuerint conjecturis, non mirum est si inter plurima quæ prænuntiabant, quædam exitum haberent, Deo permittente; errorem enim errore punit; ut qui errant, magis magisque erroribus implicentur; aut saltem fructum non percipiant ex sua scientia. Quid enim profuit Sauli à Samuele, quem excitaverat mulier saga, rescíscere proximam suam cladem? (1. *Reg. c.* 28. *v.* 7.) Dicitur illa habuisse Pythonem; unde & Pythonissa appellatur. Hebraicè autem *Pytho* dicitur *ob*, in plurali *oboth*, id est, *utres*. Dabatur nomen illud Magis, quòd ventres eorum instar utris intumescerent, cùm reddebant oracula, nempe respondebant his qui eos de futuris percontabantur; & ideò ab interpretibus Græcis, & à Josepho illi appellantur *ἐγγαστριμύθοι* id est, *ex ventre loquentes*: voces eorum videbantur quasi è terra exire. Hodie etiam reperire

est qui

eſt qui ea arte valeant, ut intra intimas gutturis partes obſcurum ſermonem efforment, quem qui proximi aſtant, ad ſuas aures è longinquo loco vel è profundo ſpecu pervenire jurarent. Eum fuiſſe morem Pythonum indicat ille Iſaiæ (*cap.* 29. *v.* 4.) locus. *Humiliaberis, de terra loqueris, & de humo audietur eloquium tuum: & erit quaſi Pythonis de terra vox tua: & de humo eloquium tuum muſſitabit.*

Circa artem dictæ mulieris, quæ Pythonem habebat, diverſæ ſunt ſententiæ. Alii putant reipſa permiſſu Dei excitatum à mortuis Samuelem. An verò Deus animam Prophetæ ſubjeciſſet artibus mulieris iſtius? Potuit illa auxilio malorum angelorum illudere Sauli, & ſpeciem inanem Samuelis ponere ante oculos ejus, dum illa ſubtili voce ex ventre loqueretur, ut diximus, quippe ἐγγαστρίμυθος ſive *ventriloqua*. Hanc autem vocem putabat Saul ab inani Samuelis imagine proferri. Præterea illa dæmonum oracula ſemper ambigua ſunt, & accommodata cuilibet eventui futuro. Ea omnia quæ umbratilis Samuel prædixit Sauli, à quocumque viro ſagacis, & cui res hujus principis notæ, poterant annuntiari. Mulier ſaga noverat Saulem Deo eſſe exoſum, loco ejus Davidem ſuffectum à Samuele. Philiſthæos, quibuſcum bellum gerebat, potentiſſimos eſſe. Imago ergo Samuelis, ſive mulier ventriloqua denuntiabat illi cladem, quam videbat imminere. Præterea utebatur verbis ambiguis, dicens: *cras morieris*; craſtinum enim tempus non unius diei ſpatio coercetur. Maimonides quærens cur Rachel furata ſit idola Labanis patris ſui, cùm aufugit cum ſuo conjuge, reſpondet id feciſſe, ne illa idola patri ſuo proderent quam occultabat fugam, ſi fortè, ut ſolebat, ea conſuleret. Divinationibus & auguriis valdè addicti erant Orientales.

Quæcumque fuerit iſta origo idololatriæ & falſorum numinum, diſcimus ex ſacris Scripturis non multo tem-

to tempore poſt mundum conditum, hoc eſt, ſtatim poſt lapſum primi parentis, oblivionem Dei cepiſſe homines; & hac re patuit quantùm lapſus ille noxius fuerit. Cùm homo, ut dictum eſt, Deo carere non poſſit, ubi à vero defecit, illicò ad falſos deos declinavit. Quæritur quo tempore id fieri præcisè incœperit, locus eſt in Geneſi (*Cap.* 4. *v.* 26.) quem ſic reddidit vulgatus interpres. *Seth natus eſt filius; quem vocavit Enos; iſte cœpit invocare nomen Domini.* Ille interpres cenſuit, cùm cæteri homines defeciſſent à Deo, tunc Enos reſtauraſſe cultum ejus; quem illi palam & in piorum cœtu exhibuerit; inſtituens certas precandi formulas. Quidam addunt nomen magnum Dei Jehova, quod in eo loco Scripturæ reperitur in ipſo fonte Hebræo, ab Enos fuiſſe primitùs pronuntiatum. Judæi verò ferè omnes in contrariam ſententiam rapiunt hunc-ce locum. Verbum Hebræum *huchal* utrumque ſonat, & *prophanatum eſt;* & *cœptum eſt.* In hac poſtrema ſignificatione B. Hieronymus accepit; in prima verò complures alii cum Judæis, qui de Enos malè ſentiunt, & ſic vertunt. *Tunc prophanatum eſt in invocando nomen Jehova.* Sic hunc locum Maimonides (*Tract. de idolol. cap.* 1. *n.* 1.) interpretatur. *In diebus Enos*, inquit, *errarunt homines errorem magnum, & obmutuit conſilium ſapientum generationis illius.* Imò ipſe etiam *Enos inter errantes fuit. Hic autem fuit error eorum, ut dicerent, ecce creavit Deus ſtellas iſtas & ſphæras, ut gubernarent mundum. Cùm verò hæc opinio ipſorum corda invaſit, inceperunt ædificare ſtellis Templa, illiſque offerre ſacrificia.* Ita Maimonides primam idololatriæ originem refert ad tempus Enos. Similiter paraphraſtes Chaldæus Onkelos verbum dictum *Huchal* interpretatur in ſignificatione oppoſita vulgatæ Verſioni. *Tunc* inquit, *in diebus ejus ſuperſederunt filii hominum ab invocando nomen Jehova.* Conſtat diu ante diluvium

cœptam

cœptam à Deo defectionem; neque enim totum genus humanum, unica excepta familia Noe, aquis diluvii Deus obruisset, si tanto supplicio peccatum eju s non esset ultus.

Quid autem sit illud nomen Domini, quod in fonte Hebræo appellatur *Jehova*, non erit extra operam quærere; tum & disserere de Dei nominibus, antequam enumeremus nomina idolorum. Deum quandoque Hebræi appellant *nomen*, scilicet cum sine addito pronuntiant *nomen*, intelligunt illud quod Dei est sanctum & ineffabile. In Levitico cap. XXIV. v. 11. filius mulieris Israelitidis missus est in carcerem, eò quòd, ut loquitur Vulgatus, *blasphemasset nomen & maledixisset ei*: in fonte est *ichob*, à verbo *Nachob*, quod idem sonat ac *maledicere*, sed *& expressè nominare*. Unde LXX. interpretes vertunt: *καὶ ἐπονομάσας ὁ υἱὸς τῆς γυναικὸς τῆς ισραηλίτιδος τὸ ὄνομα κατηράσατο. Et nominans filius mulieris Israelitidis nomen maledixit*. Ita ob prolationem nominis Dei videretur reus factus. Postea abstinuere Israelitæ prolatione nominis divini, quod non efferebatur nisi in Templo à Sacerdote, dum solemni benedictione benediceret populo: antea enim non vetita ista prolatio videtur; si quidem ad Moysem reus adductus est, & missus in carcerem, donec nossent quid juberet Dominus.

Decem nomina Dei numerat B. Hieronymus in Epistola sua ad Marcellam. Primum & maximum est *Jehova*, dictum *tetragrammatum*, quòd scribatur quatuor his-ce litteris Hebraicis *jod*, *he*, *vau*, *he*, ut supra dictum est. Conjunctarum sonus ille vulgò *Jehova* effertur; Sed de vera ejus pronuntiatione non convenit inter viros doctos. Non auditum est nomen *Jehova* ante Petrum Galatinum, qui vivebat initio superioris sæculi circa annum 1520. Sanctus Hieronymus magnum Dei nomen non effert, sed tantùm dicit esse nomen quatuor litterarum. Ex illo Apocaly-

psis

psis (*cap. 9. v. 12.*) loco *habens nomen scriptum, quod nemo novit nisi ipse*, liquet Deum habuisse nomen ignotum. Quin ipse Deus in Exodo (*cap. 6. v. 3.*) dicit Moysi nomen suum *Jehova* antea non indicasse Patriarchis. Quapropter vel ex lege aliqua Dei, vel ex religioso timore, ne ex quotidiano usu vilesceret, & nimis leviter & prophanè usurparetur, Judæi abstinebant dicti nominis prolatione, extra usum sacrum & necessarium. Quare, urbe & templo vastatis, totoque cultu Mosaico abolito, pronunciatio sancti nominis periit, simul & notitia deleta est. Accessit postea religioni superstitio: nominis enim dicti consonantes extra Biblicum contextum non scribunt Judæi; sed alias substituunt, veluti duo jod יי. Non illud delent nec frangunt, si vasi vel alii instrumento sit insculptum, & penè adorant. Satagunt illud irregulariter scribere, & corrumpere ejus scripturam, ne si liber fœdè & ignominiosè tractetur, prophanatio sancti nominis fiat. Jam ista religio incesserat animos Judæorum, cum LXX. interpretes Biblia verterunt: vidimus enim, quoties occurrebat, subjecisse consonantibus ejus puncta vocalia nominis *Adonai*, quod idem sonat Hebræis ac *Κύριος* Græcis, Latinis *Dominus*. Hos interpretes Latinus sequitur, nomen Latinum *Dominus* usurpans, dum agitur de nomine ineffabili: cujus cùm pronuntiatio rarior esset, factum est ut diversimodè expressum reperiatur in antiquis monumentis, modò *jao*, modò *jave*, modò *jobe*. Samaritani illud pronuntiant *Jahue*, vel *Jeheve*, vel *Jehave*: Græci, *Jao*: Latini, *Jova*; unde derivatur nomen *Jovis*: nam magno Dei nomine dæmones etiam appellari ambiebant. Illud autem nomen ideò reputatum sanctissimum, quia Deo proprium: nam Grammatici Hebræi observant tria tempora verbi substantivi *sum* in eo contineri, præteritum, præsens & futurum, *sum, fui, ero*. Soli autem Deo hæc tria

con-

conveniunt, ut ab æterno in æternum exiſtat, & ſimul omnia in ſe tempora comprehendat. Appellatur in Apocalypſi (*Cap.* 1. *v.* 4.) *qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt*. Ibi autem ἐρχόμενος *venturus* pro ἐσόμενος *futurus*.

Secundum Dei nomen eſt *El*, id eſt, *fortitudo*. In compoſitione frequens eſt hujus nominis divini uſus; ut in illis nominibus *Eleazar*, *Eliachim*, *Eliſabeth*, *Michael*, *Gabriel*, *Raphael*.

Tertium nomen eſt *Elohim*, quod videtur derivatum ab *El*. Nomen illud communicatum eſt Judicibus & Angelis, quatenus illi vices Dei agunt, judicant, abſolvunt & damnant, proſunt & puniunt. Quartum *Elahe* nomen ſolo numero differt ab *Elohim*, quod eſt in numero plurali. Quintum *Tzabaoth* propriè denotat *aciem ordinatam*: Ita Deus *Tzabbaoth*, ſive Deus virtutum δυνάμεων, hoc eſt, *exercituum* nominatur, ut indicetur potentior potentiſſimis illis regibus quibus magni exercitus parent. Sextum *Elion*, id eſt, *excelſus*, *ſupremus*. Septimum *Eheie Aſcher Eheie*, id eſt, *ero qui ero*, vel *ſum qui ſum*, ut Græci interpretati ſunt. Proprium eſt Dei *eſſe*. Octavum nomen eſt *Adonai*, quod idem ſonat ac *Dominus*. Vidimus hujus nominis puncta vocalia fuiſſe ſubjecta magno nomini Dei tetragrammato; undè in Græca verſione, ubi occurrit, legitur Κύριος, & in Latina *Dominus*.

Nonum nomen eſt *jah*, quod videtur factum ex *Jehova*. Decimum *Saddai*, id eſt, ſufficiens ſibi, quod ſoli divinæ majeſtati proprium eſt, ut ipſa ſuis pollens opibus, nihil indiga noſtri ſit. Inter nomina Dei Judæi numerant *Hamacum*, hoc eſt, locus, quia Deus ipſe ſibi locus eſt, in omni loco eſt, & nullo continetur. *Macum* ſignificat locum; ſed præponitur *he* pronomen demonſtrativum, *hamacum*, quod addit emphaſim.

Cùm in Scriptura de falsis nominibus sermo fit, nempè de Dæmonibus qui habentur aut haberi volunt pro Deo, quandoque appellantur *Eloin*, quod unum est ex decem veri Dei nominibus; sæpiùs verò nominibus contumeliosis, quæ illis magis conveniunt. Scriptura appellat idola, id est, imagines ex ære conflatas vel sculptas. Quid enim aliud erant Dii Gentium, puta vitulus ille aureus, cui ut Deo populus sacrificia obtulit, quàm aurum fusum? Ab effectis autem idola appellantur *molestiæ*, *dolor*, *infirmitas*, *horror*, *pudor*. Sic *multiplicatæ sunt infirmitates eorum* (*Psal.* 15. *v.* 4.) pro multiplicati eorum Dii, multiplicata idola. Propria eorum nomina Judæi refugiebant suo ore pronuntiare. Ibidem Psaltes canit: *Nec memor ero nominum eorum per labia mea.* Ideò alienis utebantur nominibus: vocabant *Elil*, id id est, nihil. Quod facit Paulus (1. *Cor. cap.* 8. *v.* 4.) *scimus quia nihil est idolum in mundo*, id est, quòd omnia idola sint verum *nihil*.

Judæi tres species idololatriæ numerant. Prima qua coluntur Angeli, cultu qui soli Deo debetur. Secunda qua quis universæ militiæ cœli se incurvat, id est, colit solem, lunam, aut aliud aliquod sidus cœleste. Tertia qua coluntur diaboli. Abarbanel plures alias species numerat, qualis est cultus figurarum & imaginum, quæ nunc *Talisman* vocantur, certis horis conflari solitæ, undè virtutem accipiunt. Credebant has figuras posse tum indicare futura, tum multiplicare fructus terræ. Tales figuræ in sacro Codice dicuntur Theraphin, ex quibus, ut putabatur, prodibant signa rerum futurarum; & penes quos erant, vel in visione, vel in somnio docebantur quæ averent scire. Talia *Theraphin* habebat Laban, quæ Rachel filia ejus furata est, & secum abstulit. Ideo querebatur de Jacob: *quare furatus es Deos meos*? Infrà terùm agam de illis *Theraphin*.

Inter

Inter species idololatriæ accensetur divinatio. Erant qui mortuos aut ossa eorum colerent, & quærerent ab eis futura. Qui tali modo futura inquirebat, vocabatur *Ijedoni*, id est, *sciens*, *ariolus*; quandoque *ob*: Nomen illud Hebræum propriè significat *utrem*; Interpretes reddunt Pythonem. Apollo falsum numen Græcorum vocabatur *Pythius*; indè mulieres, quarum ore Apollo, id est, dæmon hoc nomine cultus, edebat oracula sua, vocabantur *pythonissæ*; & *ἐγγαστριμύθοι ventriloquæ*, quia, ut diximus, à ventre illarum & immundis partibus, nonnumquam ex axillis loquebantur submissa voce, quæ videbatur egredi ex telluris cavitatibus, vel à longinquo loco advenire. Quidquid sit, Pytho idem sonat ac *Ariolus*. Lucas scribit in Actis (*Cap.* 16. *v.* 16.) puellam Pythonis malo spiritu, quo obsidebatur, liberatam fuisse ope B. Pauli. Undè liquet reipsa tales extitisse *Pythonissas*, id est, mulieres sagas, quas malus dæmon implebat, patefaciens illis ventura, quæ scilicet suæ cognitioni subjacerent, quæ multa est; nam ideò dictus à Græcis, *Dæmon*, id est *sciens*. Soli Deo patent futura, quæ causas liberas habent: ut autem deciperet suos cultores Dæmon, sive ut arte occultaret quod deerat scientiæ ejus, Pythones ejus responsa ambigua edebant. Pythonica describit his verbis Maimonides (*Cap.* 6. *num.* 2. *de Idol.*) *Cujusmodi est illud opus Pythonis*, inquit? *Ille offert certum suffitus genus, & manu sua vibrat virgam mysticam, ac recepta quædam incantationis verba profert. Mox consulit alium, quasi loquentem secum, & interrogatis respondentem è terra, voce submissa admodum, quam auribus percipere non valeat, sed cogitatione tantum assequatur. Similiter est, qui cranio mortui arrepto, illud suffitu imbuat & incantet, donec præeuntem audiat vocem admodum submissam quæ exeat ex illis, & respondeatur ei. Hujusmodi omnia sunt Pythonica.*

Hæc Maimonides. Videre est his operibus multas fraudes subesse potuisse, quibus sibi conciliabant fidem Pythones, etiam apud Judæos; quod illis exprobrat Isaias (*Cap.* 8. *v.* 19.) *& cùm dixerint ad vos, quærite à Pythonibus & à divinis, qui strident in incantationibus suis.* Juxta aliam versionem *qui pipiunt & mussitant*, quod faciunt ventriloqui. *Numquid non populus à Deo suo requiret pro vivis à mortuis?* Pro vivis mortuos consulat. Vidimus Saulem à mortuo Samuele quæsivisse, quæ esset sors belli, quod gerebat adversùs Philisthæos.

Species etiam idololatriæ erat *Nahas*, id est, *conjectatio, augurium.* Erant qui ex rebus quæ per accidens eveniunt, de futuris judicabant. De illa specie loquitur Ezechiel (*Cap.* 21. *vers.* 21.) *Stetit enim Rex Babylonis in bivio, in capite duarum viarum, divinationem*, id est, augurium, *quærens. Commiscens sagittas*, &c. Quæ verba sic D. Hieronymus ad hunc modum explicat. *Stabit* Rex *in ipso compito, & ritu Gentis suæ oraculum consulet, & mittet sagittas in pharetram, & commisceat eas inscriptas sive signatas nominibus singulorum, ut videat cujus sagitta exeat, & quam priùs civitatem debeat expugnare.* Scilicet nominibus diversarum civitatum inscribebantur sagittæ; quibus commixtis, quæ exibat prima sagitta, inscripta nomine talis civitatis, ostendebat eam primùm esse oppugnandam. Alii pro sagittis utebantur baculis, sive virgis; quod divinationis genus appellatur Ῥαβδομαντεία, id est, divinatio per virgas, usitata apud Orientales, ut disertè de Medis dicitur in fragmentis Dionysii. Illa auguria insectatur Osee (*Cap.* 4. *v.* 12.) *Populus meus in ligno suo interrogavit, & baculus ejus annuntiavit ei, spiritus enim fornicationum decepit eos, & fornicati sunt à Deo suo.* Cùm esset alicui vel iter suscipiendum, vel ducenda uxor, vel quidpiam aliud momenti negotium peragendum,

virgas

virgas certis notis inscriptas includebant vasculo. Prout autem has vel illas educebant, indè captabant auguria.

Jam enumerabo diversa numina, quorum nomen reperitur in sacro Codice. Initium sumam ab illis nominibus, quibus præponitur prima littera Alphabeti: sic ordinem litterarum sequar. *Aaronis vitulus* idolum fuit, quod, ut jam diximus, Aaron conflavit, ut Israelitis rem gratam faceret. Illi memores Ægypti, ut Deum haberent quem oculis corporeis intuerentur, vitulum sive bovem sibi conflari voluerunt, juxta numen Ægyptium. Præcipuum idolum Ægyptiorum dicebatur Apis, habens bovis formam. Jeroboam, ad instar vituli aurei, duos vitulos conflandos curavit, ut avocaret à Templo Hierosolymitano Israelitas, quos à Regibus Juda abduxerat; ne populus reverteretur Jerusalem, ut faceret sacrificia in domo Domini. *Nolite*, inquit (3. *Reg. c.* 12. *v.* 28.) *ultra ascendere in Jerusalem; Ecce Dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti; posuitque unum in Bethel & alterum in Dan.* Nempe unum prope Samariam caput regni, & alterum in extremitate regni.

Adad ex Macrobio est nomen *solis*, quod illi dabatur, quia verè est unus in mundo. *Chad* sive *Ad*, quod derivatur ab *achad* vel *aad*, idem Hebræis est ac unus. De Deo *Adad* sic loquitur Macrobius (*Lib.* 1. *Saturnal. cap.* 18.) *Assyrii Deo, quem summum maximumque venerantur, ADAD nomen dederunt. Ejus nominis interpretatio significat unus.* Hoc nomen *Ada* sive *Adad* dabatur cuipiam numini; pluribus autem nominibus inserebatur, ut in illo *Benadad*, quod fuit proprium cuipiam Regi Syriæ. Sic appellabatur, quasi dicas *filium Dei Adad*. Nomen illud *Adad* pro Deo non reperitur in Latino nostro Codice (*Isa. cap.* 66. *v.* 17.) sed in fonte Hebræo, pro eo enim quod habet vulgata: *Qui sanctificabantur, & mundos se puta-*

bant in hortis, post januam intrinsecus, fontem sic reddit Seldenus: *sanctificantes & lustrantes se, in hortis, post unum in medio*. In fonte *achar achad* vel *ahad*, id est, post *ahad*. Ex præpositione locali *acher*, quæ sonat *post*, liquet de loco fieri sermonem. Igitur *achad* vel *ahad*, id est, *unum* ibi accipiendum pro Templo Idoli, quod *unum* sive *aad* appellabatur: ut sensus hujus loci Isaiæ sit, lustrationes factas idolo, quem vocabant *ahad*, post Templum ejus, in medio hortorum illi idolo dicatorum.

Adonis. Vide infrà in voce *Thamuz*.

Adramelech. Vide infra in voce *Moloch*.

Anamelech. Vide infra ibidem,

Asima nomen est idoli, quod viri de Emath, sive Hamathitæ fecerant, ut dicitur. Quale fuerit illud idolum (4. *Reg. cap.* 17. *v.* 30.) etiam peritiores fatentur se ignorare. Quidam hircum esse volunt, ut Apis bos erat.

Asmodæus, Non quidem erat Deus sive idolum, sed malus dæmon, de quo sermo est apud Tobiam, qui priores conjuges Saræ interfecerat. Nomen illud Hebraicè idem sonat quod *destructor* à verbo *hischmid*, id est, *destruxit, interfecit*.

Astaroth vel *Astarte* erat idolum Sidoniorum sicut & Philistæorum. Est nomen quidem urbis, sed & idoli. *Astaroth* propriè denotat gregem; undè quidam colligunt hoc idolum habuisse formam ovis; quod scilicet sub ovis specie colebatur. Constat Deam *Astartem* non ignotam fuisse Græcis, qui dicunt numen fuisse Sidoniorum, nec aliud quàm lunam. Lucianus & alii id testantur. Cicero dicit esse Venerem. Luna appellatur Venus; quæ Venus & nominatur in Græcorum scriptis *Urania*, id est, cœlestis. Nisi nomen illud accersatur ab Hebræo *Ur*, id est, lux. Jeremias (*Cap.* 7. *vers.* 18.) exprobrat Judæis quod facerent placentas *Melecheth Hasamain*, id est,

id est, Reginæ cœli. Quæ regina non alia judicio Gentilium quàm luna. Idolum Astaroth non in uno loco Scripturæ nominatur.

Baal nomen illud idem sonat Hebræis quod *Dominus*. Lubentiùs nomen illud Hebræi tribuebant falsis numinibus, quibus Gentiles Syri serviebant: undè nomen illud aversabantur, licèt conveniret ipsi Deo, qui verè cœli Dominus est; sed alio ejusdem significationis nomine appellabant, nempe *Adonai*. Nomen ergo *Baal* commune est omnibus diis Gentium; sed distinctionis gratia, (plures enim numero dii illi erant) subjungebatur aliud nomen, ut *Baalphegor*, *Beelzebuth*: ex *Baal* enim Hebræorum factum est *Beel*, & contractè *Bel*; undè *Belus*, quo nomine antiqui Assyrii *solem* designabant, quem & *Beelsamen* nominabant, id est, *Dominum cœli*. Sed & *Belus* nomen est vetustissimi Babyloniorum Regis, qui idem est ac Nemrod Babylonis conditor; quem venerati sunt Babylonii, & pro Deo habuerunt, ut mos erat Deos putare primos reges. Nomen *Baal* etiam significat *maritum, conjugem* in Hebræa lingua. Deus sibi conjugio sociaverat congregationem Israelis, ut quoties illa declinaret à Deo ad *Baalim*, id est, ad falsa numina, meritò censeretur fornicaria. Ad id alludens & ad vocem ambiguam *Baal*, quæ idem sonat ac nomina illa, *idolum* & *maritus*, sic Deus loquitur apud Osee (*Cap. 2. vers. 16.*) Prophetam, promittens quod revocaturus esset Ecclesiam Israeliticam, quam priùs repudiaverat. *Et erit in die illa, ait Dominus, vocabit me vir meus, & non vocabit me ultra Baali*. Vocabis me *aischi*, id est, *vir meus* & non *Baali*, id est, *maritus meus*. Hoc nomine infausto *Baal* non ampliùs uteris, me compellans maritum. *Et auferam nomina Baalim de ore ejus, & non recordabitur ultra nominis eorum*. Adeò

mentem aversam geret à falsis numinibus, ut omnino abstineat nominibus eorum.

Baalberith Deus erat Sichemitarum, quos legimus in Judicibus (*cap.* 9.) Abimelech dedisse *septuaginta pondo argenti de fano Baalberith*. Nomen *berith* Hebræis sonat idem quod *fœdus* Latinis, ut *baalberith* sit *Deus fœderatus*. De illo dicitur in iisdem judicibus (*cap.* 8.) *Postquam autem mortuus est Gedeon, aversi sunt filii Israel, & fornicati sunt cum Baalim. Percusseruntque cum Baal fœdus, ut esset eis in Deum.*

Baalpeor. Vide infra *peor* vel *phegor*.

Baal Zebub, Vide infra *Zebub*.

Baal Zephon. Vide infra *Zephon*.

Castores. Castor & Pollux duo filii Jovis dicebantur, Græcè appellati *διοσκούροι dioscori*, de quorum nomine mensis apud Græcos cognominatus erat, qui allegatur in libro secundo Macchabæorum (*cap.* 11. *v.* 21.) Navigaturus Paulus (*Act. cap.* 28.) ex insula Melite in Siciliam conscenderat navim, cui erat *insigne Castorum παρασήμῳ Διοσκούροις*: scilicet puppi apposita erat figura Dioscorum, id est, *Castoris & Pollucis*, quæ erant duo numina Gentilium.

Chamanim. Idolum erat vel solis vel ignis, ut ipsa nominis origo indicat. *Chama* Hebræis calor est vel sol. *Chamanim* aliis videntur statuæ subdiales, quasi *solares*, vel soli expositæ. Alii dicunt idola illa posita super ædium tecta; & quia soli exponerentur, ideò *Chamanim* dicta. De arabibus sic Strabo loquitur in libro decimo sexto. *Solem colunt, ara super domum excitata, & quotidie in ea libant, ac thus adolent.* Alii volunt Chamanim fuisse ædes vel sacella ad cultum solis parata. Nomen autem illud à vulgato Interprete (*Levit. cap.* 26. *v.* 30. *Isai. cap.* 27. *v.* 9.) redditur. *Simulacra solis*; sæpiùs tantummodò *simulachra*. Constat solem cultum à Judæis idololatris, quem cultum

tutni Josias (4. *Reg. c.* 23. *v.* 11.) sustulit. *Abstulit quoque equos quos dederant Reges Juda soli. Currus autem solis combussit igni.* Jupiter qui dicebatur *Ammon*, ut quidam volunt, accipiebat nomen suum à nomine Hebræo *chama*, quod & pronuntiatur *Ama*, id est, calor. Volunt sub hoc nomine adoratum solem.

Chamos erat Deus Moabitarum. Deducunt Chamos à particula *Caph*, quæ apud Hebræos indicat similitudinem; & à verbo quod sonat *contrectavit*, *palpavit*. Quasi Deus ille *Chamos* dictus sit, quia verè cæcus; oculos enim habens non videbat. *Chamos* exponitur, inquit, Philo, *quasi palpatio*, quod proprium est non videntis.

Chium vel *cium* nomen videtur idoli Ægyptiorum. Legitur in Propheta Amos (*cap.* 5. *v.* 26.) quem locum sic exprimit vulgatus Interpres: *& portastis tabernaculum Moloch vestro, & imaginem*, (in fonte Hebræo ibi vox *chium* occurrit, quæ redditur imago) *idolorum vestrorum, sidus Dei vestri, quæ fecistis vobis*. Græci interpretes habent *& stellam Dei vestri Raiphan*; quos sanctus Stephanus videtur sequi in Actis allegans hunc locum Amos (*cap.* 7. *v.* 43.) *Et suscepistis Tabernaculum Moloch, & sidus Dei vestri Rempham, figuras quas fecistis, adorare eas.* Multùm vexatus est locus iste ab interpretibus. Ut paucis rem absolvam, credo vocem *chium* non esse accipiendam pro idolo, sed in sua significatione, nempe pro *basi*. Nam vox Hebræa est talis significationis. Certum est Gentilibus fuisse templa portatilia, *thensas*, id est, lecticas, sive sacra vehicula, in quibus portabant idola sua, & circumferebant. Igitur propheta exprobrat Israelitis quod honorem exhibuissent *Moloch*; quo nomine designabatur *sol & luna*, sive quodlibet aliud sidus: etenim, ut liquet Stephano interprete, eo in loco Propheta significat ab Israelitis adoratam omnem cœli militiam, id est, omnes stellas.

las. Quasi dicat: portastis tabernacula idoli *Moloch*, & *chium* idolorum vestrorum, id est, basim sive vehiculum idolorum vestrorum, qualiacumque fuerunt. Ad pompam similem paratos equos & currus habebant; quos pius rex Josias sustulit, ut dicitur in 4. Reg. cap. 23. *Abstulit quoque equos, quos dederant Reges Juda soli, in introitu Templi Domini, juxta exhedram Nathamelech eunuchi, qui erat in pharurim. Currus autem solis combussit igni.* Septuaginta autem interpretes, qui in Ægypto scribebant, *Rempham*, sive *Raiphan* nomen alicujus idoli Ægyptii posuerunt. Plerique volunt *chium* denotare lingua Ægyptia *Saturni sidus*. Viris doctis *moloch* idem erat Phœnicibus, quod Græcis *Saturnus*.

Dagon idolum erat Philistæorum. Nomen illud derivari potest à *dagan* frumentum, vel à *dag* piscis. Rabbini aiunt Dagonem à parte inferiori usque ad umbilicum repræsentasse piscem, ab umbilico unà cum parte superiori hominem; ita semipiscis erat. Syros pro Diis pisces habuisse testatur Cicero. Potuere Syri, qui ex commercio maris opes multas colligebant, sub illa forma, sive sub hoc symbolo *mare* tanquam numen coluisse. Cùm in templo Dagon Philistæi Arcam Dei quam ceperant reposuissent, manè semel & iterum invenerunt ejus idolum corruisse, & caput ejus præcisum cum duabus manuum palmis supra limen Templi (1. *Reg. cap.* 5. *cap.* 19. *v.* 28.)

Diana, quæ pro luna habetur, mentio fit in Actis quæ magnificum templum habuit Ephesi; quod fabri argento exprimebant: undè illis plurimus questus.

Gad idolum Syrorum. Nomine *Gad* Hebræi intelligunt fortunam bonam, juxta quod vulgatus Interpres sic ait in Genesi (*cap.* 30. *v.* 9.) *Sentiens Lia quod parere desiisset, Zelpham ancillam suam marito tradidit. Qua post conceptum edente filium, dixit: feliciter, & idcirco vocavit nomen ejus Gad*, Vocem

cem

cem istam *Gad* quoddam sidus etiam notare ajunt.

Hanamelech idem quod *Anamelech*.

Hercules potest numerari inter idola, quæ à pravis Judæis in honore habita sunt. Hercules potissimùm colebatur à Tyriis, qui erant in Judæorum vicinia. Asciverant autem Judæi omnem pravam vicinarum gentium idololatriam. *Misit Jason facinorosus ab Jerosolymis viros peccatores, portantes argenti didrachmas trecentas in sacrificium Herculis*, dicit author secundi Macchabæorum cap. 4.

Melech, *Moloch*, deus erat Ammonitarum. In fonte dicitur quandoque *Milcom*, alicubi *Malcum*, sæpiùs *Melech*. Multi nomen illud Hebraicæ originis esse volunt, & propterea derivant ab *Halach* ambulavit, vel à *Malach* regnavit. Notum ex Scriptura templum *Moloch* fuisse in vicinia Jerusalem in valle filiorum Hennon. Scriptura interdicit Israelitis ne de semine suo darent huic *Moloch*; id est, ne illi offerrent filios suos, & ne consecrarent per ignem, sive, ut habet fons Hebræus (4. *Reg. cap.* 23. *v.* 10.) ne traducerent eos per ignem Moloch. Quæritur utrum infantes in idolo *Moloch* fuerint combusti, an verò per ignem traducti & purgati. Volunt Judæi non mactatos aut combustos, sed duabus pyris extructis per illarum medium infantes traductos solùm, & ad eum modum fuisse purgatos. Verùm aliam sententiam ingerunt verba Psaltis (*Psal.* 105. *v.* 37. & 38.) *Et immolaverunt filios suos & filias suas Dæmoniis, & effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum & filiarum suarum, quas sacrificaverunt sculptilibus Chanaan*. Ergo verior sententia est illos infantes tandiu ustulatos donec expirarent. Non absimilis erat ille cruciatus huic de quo Diodorus Siculus apud Eusebium in Præparatione Evangelica libro quarto narrat juvenes immolatos Saturno, cujus, inquit, simulachrum æreum erat supinis ac pendentibus in terram manibus ut imposi-

tus

tus ipsis adolescens subjectam in foveam igneque plenam volveretur & rueret. Id adstruunt Judæi de Moloch. *Quomodo Moloch*, inquiunt, *factus erat? Erat statua ænea, habens faciem vituli, & manus expansas, instar viri palmas aperientis, ad aliquid ab alio accipiendum: ignem in eam subjiciebant; excavata enim erat*. Hæc Rabbi Jalkut in Jeremiam. His fidem adstruunt quæ faciebant cultores Baal, qui proprio suo sanguine litabant, ut legimus tertio Regum cap. 18. 28. *Qui incidebant se juxta ritum suum cultris & lanceolis, donec perfunderentur sanguine.*

In valle Hinnon erat locus excelsus, Topheth dictus, in quo hæc crudelia sacrificia fiebant. Nomen vallis illius ducunt à *Toph* tympanum *tuphin* tympana, quia sacrificuli, ne lamenta illa & gravissimi ejulatus filiorum à parentibus exaudirentur, tympana pulsabant. Ab horrendis autem illis cruciatibus & igne perpetuo, postmodum locus impiorum, in quo pœnas æternas sustinebunt, vocatus est *gehenna* Hebraicè *ge-ben hennon*, id est, vallis filiorum Hinnon. Vocem *Hinum*, derivant à *nahem*, id est, *gemuit* aut *rugiit*. Pius rex Josias contaminavit illud tophet, quod erat in valle filiorum Hinnon, ne quis ampliùs traduceret filium suum aut filiam suam per ignem. Divus Hieronymus commentans Hieremiam ad caput VII. dicit tophet locum fuisse amœnum & nemorosum, hodieque, inquit, præbet hortorum delicias. Addit hoc-ce nomen lingua Hebræa interpretari *latitudinem*. Non ergo tympana nostra ab hoc-ce loco *topheth* ducta. Primi Arabes qui invaserunt Hispanias, invexere tympana, qualibus nunc utimur. Ergo antiquitùs ignota, inquit Scaliger.

Verisimile est nomen *Moloch* fuisse commune pluribus numinibus. Uti igitur *Baal*, id est, *Dominus*, ita & *Melech* seu *Molech* seu *Moloch*, id est, *rex*, nomen erat commune multis idolis. Gentes, inquam,

diver-

diversæ suum numen dicebant *Moloch*; ad distinctionem autem addebant prænomina, ut *Adramelech* vox composita ex *Adir*, id est, magnificus, & *Melech*, & *Amamelech* sive *Anamelech* quod nomen significat opulentum regem. Arabibus *Gani* sive *Ani* sonat divitem, ut Vossius observat; Adramelech autem & Hanamelech nominantur inter idola Assyriorum.

Mercurius. Neminem fugit Mercurium unum esse ex diis Gentilium, qui fingitur Jovis nuntius, interpres, & viarum præses; cujus numen succenseret his, qui errantibus viam non comiter monstrarent. In Actis Apostolorum Gentiles *vocabant Barnabam Jovem*, *Paulum verò Mercurium*, *quoniam ipse erat dux verbi*. Idem *Mercurii* nomen legitur in Proverbiis (*cap.* 26. *v.* 8.) *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii*; *ita qui tribuit insipienti honorem*. Hebraica veritas habet *in Margemach*; ex qua voce potuit formari *Mercurius*. Quid sit acervus *Mercurii* breviter enarrandum; à sacro enim ritu res orta erat, ad quam interpres vulgatus intendit. Erant apud priscos lapidum acervi Mercuriales in viis publicis & compitis, ad itinera demonstranda congesti, quos transeuntes viatores crebro lapidum jactu in Mercurii honorem augebant. Talem jactum lapidis in hos acervos Mercuriales Maimonides (*De Idol. cap.* 3. *n.* 2.) numerat inter species idololatriæ. Vidimus saxa grandia fuisse sacra Gentilibus; acervis ergo illis qui primùm congesti erant in gratiam viatorum, indidit malus Angelus falsam religionem; ut illi postea non potuerint augeri, sine idololatriæ crimine. Significat autem Salomon loco allegato Proverbiorum, eum qui stultum honestaverit, tantumdem facere, perindè ac si acervum Mercurialem lapidis jactu augeret; neuter sibi beneficia conferri agnoscit.

Merodach, nomen quidem est Regis Babyloniorum; sed & idoli apud Jeremiam cap. 50. v. 2. *capta est Babylon*,

bylon, confusus est Bel, victus est Merodach. In fonte: fractus est Merodach: *confusa sunt sculptilia ejus; superata sunt idola eorum.* In fonte: pudefacti sunt dolores ejus, fracta sunt stercora ejus, id est, idola, sive simulachra. Nomina esse idolorum paraphrastes Chaldæus docet. Significatur autem à Jeremia confusos fuisse cultores Beli & Merodach. Neque enim cùm Babylon capta est, Belus aut Merodach regnabant. Nomina ergo illa, priùs quidem Regum fuere, sed postea diis data; cùm scilicet reges illi in album Deorum adscripti sunt.

Nabo sive *Navo* nomen erat loci & idoli. *Confractus est Bel, contritus est Nabo: facta sunt simulacra eorum bestiis & jumentis onera* (*Isai.* 46. 1.) Nempe illa idola ærea confracta sunt; ut veluti præda asportarentur. *Bel* idem est ac *Baal: nabo* autem Hebræis idem quod *prophetia, divinatio*. Deorum nomina nominibus Principum veluti bona omnia olim adjiciebantur. Ergo à *Nabo* formari potuerunt illa Principum nomina *Nabuchadnesor*, *Nabuzardan*, *Nabonassarus*, *Nabonidus*, *Nabopolassar*, *Nebucadnetzar* seu *Nabognosor*.

Nergal, *Nisroch*, *Nibchas*, & *Thirtak* sunt idola Assyriorum. Postquam Salmanasar rex Assyriæ, exciso Samaritanorum regno, incolas captivos abduxerat, migrare jussit in Samariam colonias de Babel, de Cuth, de Ava, de Hamath, & de Sephar-vaim, ut narratur quarto Regum (*cap.* 17.) fecerunt autem singulæ Gentes sibi Deos suos, & reposuerunt in templis excelsorum quæ fecerant Samaritæ: Gens quæque in civitatibus suis, in quibus habitabant. *Viri enim Babylonis fecerunt Socoth-Benoth.* Vulgatus sequitur LXX. Interpretes: in fonte enim legitur *Succoth-Benoth*, id est, *tabernacula filiarum*; ut *Socoth-Benoth* non tam Deum aliquem Deam-ve, quàm fanum ritusque circa illud sacros denotet. In quo fano, ut ex Hero-

Herodoto discimus, Veneri Babyloniæ prostabant puellæ; quæ in proximis tabernaculis tanquam rem sacram admittebant turpia facinora. *Viri autem Cuthai fecerunt Nergel*, aliter Nergal, *& viri de Emath fecerunt Asima. Porro Hevai fecerunt Nebahaz & Tharthac. Hi autem qui erant de Sepharvaim comburebant filios suos igni Adramelech & Anamelech, Diis Sepharvaim.*

Peor, sive *Phegor*, sive *Beelphegor*, sive *Baalphegor*, idolum erat Moabitarum & Madianitarum. Solius vocis *peor* aut *phegor* quærenda origo est. Vox enim præmissa *baal* jam explicata est. Interpretationem hujus nominis, inquit Origenes, cùm à viro Judæo requireremus attentiùs inter Hebræa nomina, hoc responsum accepimus, quòd *beelphegor* sit species turpidinis; noluit tamen declarare, quæ vel qualis species, vel cujus turpitudinis, honestati, credo, consulens, ne auditum pollueret audientium. Igitur cùm multæ sint turpitudinum species, una quædam ex pluribus *beelphegor* appellatur. *Paar* Hebræis est *aperire*, sive *distendere*. Referunt huic-ce idolo cultum exhibitum à viris obscænis, qui partes inhonestas coram idolo retegerent. Plura scire non eorum interest, quorum Scripturæ castæ sunt deliciæ. B. Hieronymus dicit *Beelphegor* posse Latinè appellari *Priapum* apud Romanos. *Priapus* erat idolum turpissimum, quod oculi casti non auderent intueri, nec aures pudicæ audire descriptionem formæ ejus. Scilicet repræsentatio erat partium, quas pudor occulit, nec sinit nominari. Nomen illud *Priapus* legitur in vulgata versione (3. *Reg. cap.* 15. *v.* 12.) ubi narratur quomodo Asa pius rex *abstulit effœminatos de terra, purgavitque universas sordes idolorum quæ fecerant patres ejus. Insuper & Maacham matrem suam amovit, ne esset princeps in sacris Priapi, & in luco ejus quem consecraverat: subvertitque specum ejus, &*

con-

confregit simulachrum turpissimum, & combussit in torrente Cedron. In fonte legitur, *Miphletzet*, quod ad literam sonat *terriculum*, vel *idolum horrendum*. Septuaginta Græci Interpretes hanc vocem interpretati sunt *σύνοδον*, id est, *cœtum* & *εἴδωλον idolum* & *κατάδυσις lustrum*; quibus diversis nominibus eadem res significatur. Scilicet Maacha, ut solebat fieri in spurcis Veneris aut Priapi sacris, turpem iniverat societatem cum impudicis viris & mulieribus; & in lustris sive specubus, sive in remotis lucorum locis colebat *Miphletzeth*, libidines & obscæna sacra obtegens. Eadem historia describitur in Paralipomenis (*Lib.* 2. *cap.* 15. *v.* 16.) *Sed & Maacham matrem Asa regis ex augusto deposuit imperio, eò quòd fecisset in luco simulachrum Priapi* Miphletzet: *quod omne contrivit, & in frusta comminuens combussit in torrente Cedron*. Absit ut in hac pagina Priapeis sacris, qualia erant apud gentiles, explicandis diutiùs immorer.

Raiphan sive *Remphan*. Vide supra in voce *Chium*.

Remmon vel *Remnon* Numen erat Syrorum, cui dicatum templum. Vox illa derivari potest à *Rom*, quod est *altitudo*. Vox *Ram* idem est quod *celsus*, *excelsus*. Ut *Remnon* sit idem quod *excelsus*. Ea Dei notio animo innata est, ut quod quis pro Deo colit, simul reputet excelsum. Alii pronuntiant Rimmon; quod nomen significat *malogranatum*, cujus arboris in tota Syria ingens copia est & magnus usus; nam fructus ejus non esu modò suavis est, sed & potu; quippe ex ejus succo mustum conficiebatur, ut videre est in Canticis (*Cap.* 8. *v.* 2.) Itaque ob magnam utilitatem, quam infra adhuc explicabimus, potuit fieri ut quodpiam idolum diceretur *Rimmon*, ut aliud numen appellabatur *Dagon* à *Dagan* frumento. Ceres apud Græcos & Latinos reputabatur Dea frumenti sive segetum.

Sesach, quem Vulgatus interpres appellat *regem*

Selach

Selach in Jeremia (*Cap.* 25. *v.*26.) numen erat apud Babylonios juxta Seldenum.

Sirenes nominantur in fine capitis 13. Isaiæ; sed ibi non ponuntur loco numinis. Latinus interpres nominavit eas pro quapiam specie terrifici animalis, quod propheta prædicebat statim irrupturum in domos jucundas & delicatas, ubi omnia nitebant.

Theraphin inter idola recensentur. Tam de origine vocis, quàm de rei forma & usu lites moventur. Incertum an sit vox Hebraica aut Ægyptiaca. In Genesi (*Cap.* 31. *v.* 30.) *Theraphin* vocantur Dei. Paraphrastæ Chaldæi interpretantur imagines vel simulacra. Tum in Græcis versionibus tum in Latinis quandoque redduntur *sculptilia*, quandoque *idola*. Itaque verisimile *Theraphin* fuisse idola sive simulacra, quæ, ut putabant cultores eorum, res futuras poterant indicare. Quoquo modo id fieret, ex iis capiebantur auguria. Rabbini dicunt eos qui *Theraphin* conficerent, respexisse horam certam & annum certum rei convenientem; ut haberi possent pro illis figuris, ex quopiam metallo conflatis, quas astrologi inscribunt certis notis, sub certo planetarum aspectu, & vulgò, ut vidimus, appellant *talismans*. *Theraphin* habuisse figuram humanam ex eo colligitur, quòd Michol loco Davidis *Theraphin*, hoc est, imaginem humanam substravit in lecto (1. *Samuel.* *cap.* 29.) His autem simulachris, qualiacumque fuerint, dæmon ut foveret errorem, poterat communicare aliquam virtutem, quam illa amisere, ubi & ipse dæmon suo imperio excidit.

Thamuz idolum erat Ægyptiorum, cui & Israelitas servisse queritur Ezechiel (*Cap.* 8. *v.* 14.) Viderat enim in ipso Dei Templo mulieres plangentes *Thamuz*. Sic legimus in fonte Hebræo, pro quo *Adonidem* vulgata habet. *Thamuz* autem vox est Ægyptiaca, quam Manetho apud Plutarchum inter-

pretatur *Abstrusum* & *occultum*. Nimirùm sacra illa erant opertanea. Thamuz dicitur esse Osiris rex Ægyptiorum à Tiphone vita privatus, quem amissum quotannis in Ægypto defleri Isis jusserat. Hæc istis præstigiis suis & incantationibus magicis tantam sibi & marito auctoritatem apud Ægyptios comparaverat, ut pro diis haberentur, & mense quarto colerentur. Assyrii autem & Phœnicii *Thamuz* vocabant *Adonidem*; quam interpretationem Vulgatus interpres secutus est. Gentes, ut notat B. Hieronymus, putabant *Adonim* interfectum ab apro, idque mense junio; cujus rei in memoriam instituta est anniversaria ei solemnitas, in qua plangebatur à mulieribus quasi mortuus, & postea reviviscens canebatur atque laudabatur. Mulieres illæ *Adonim* lugentes Veneris cultrices erant; quapropter verisimile est illa sacra *Thamuz* fuisse obscæna, qualia fuere harum mulierum quæ lugebant *Adonim*: quare *Adonidis* nomine interpres noster vocem *Thamuz* reddidit; videtur enim *Adonim* respondere numini *Thamuz*. Maxima pars sacrorum ab Ægypto ad Phœnices, à Phœnicibus ad Græcos & Latinos pervenerunt.

Thirtak. Vide supra in voce *Nergal*.

Zebub. Huic nomini solet præponi nomen *Baal*, quod erat commune multis idolis. Ita legitur *Beelzebub* vel *Baalzebub*, quod erat idolum Philistæorum, maximè Accaronitarum. Nomen autem *Zebub* denotat *muscam*. Sic vocabatur idolum, quod invocabatur ut abigeret muscas, quale fuit quoddam Jovis idolum apud Græcos. Alii volunt sic dictum, quia infestatum à muscis, cum esset perpetuo sanguine respersum. In ambiguo autem est an re ipsa idolum, de quo fit sermo, appellaretur à suis cultoribus *Muscarum Deus*: an verò illa appellatio fuerit à Judæis in ignominiam; ut idolum quodque dicebatur *deus stercoreus*. Videtur potiùs à Philistæis sive Phœnici-

bus

bus appellatum *Beelsamain*, id est, *Dominus cælorum*. Etenim solem illi, quem dicebant cœli Dominum, adorabant. Potuit etiam ab illis nominari *Baalzebain*, id est, sacrificiorum sive victimarum Dominus. Judæi autem per contemptum mutabant nomen honestum in pudendum, appellantes *Beelzebub*; quomodo ex *bet-el*, quod est *domus Dei*, postquam idololatria eo in loco, ad lapidem ubi recubuerat Jacob, exerceri cœpit, fecerunt *Bethaven*, id est, *domus iniquitatis*. In Novo Testamento hoc nomen *Beelzebub* metaphoricè per contemptum diabolo datur. Sicut dicuntur idola *Elilim*, quia sunt nihil. Etenim *Elil* sonat *nihilum*, ut supra observatum est. Etiam *Gillulim*, id est, *stercora* appellantur idola, sive dii stercorei.

Zephon aliis videtur nomen regionis, aliis nomen idoli, quod Ægyptii colerent. Præponebatur nomen commune *Baal*; legitur enim *baalzephon*.

C A P U T II.

De animantibus sacris; quorum scilicet mentio fit in Sacra Scriptura; & quorum proprietates notas habere interest ad eandem Scripturam intelligendam.

QUi brevitati in primis studeam, non enumerabo omnium animalium species, quarum aliqua fit mentio in sacro Codice; iis solùm immoraturus, quorum non satis notæ proprietates.

I.

De animalibus in genere.

Animantia dividuntur ab Hebræis in quatuor summa genera; nempe in quadrupeda, aves, reptilia,

& pisces. Graditur quadrupes, avis volat, reptile serpit, piscis natat. Animantium quadrupedum aliud est *solidipes*, ut equus, mulus, asinus; aliud *bifidum*, ut bos, cervus, capra, ovis; aliud multifidum, ut canis, leo, lupus, felis. Multifidum dicit Moses ambulare super manus suas, tum quia caret ungula, tum quia pedes habet manuum instar digitatos. Distinguit præterea ille legis-lator fissionem & divisionem ungulæ; scribit enim quædam animantia ungulam simul dividere & findere, ex quorum numero est porcus; alia ungulam dividere quidem, sed non findere, quia cohæret adhuc vel à parte superiori, vel ab inferiori. Exemplo sit camelus, cujus ungula supernè divisa est, & infernè cohæret.

Inter aves quasdam rapaces esse & carnivoras neminem latet, quas Moyses immundas esse declaravit, quibus scilicet nec vesci, nec illas in sacrificium offerre licebat. Moyses reptilibus accenset minima quadrupedum, puta mures, & talpas & exanguia omnia, sive supra ventrem serpant, ut vermes, sive quadrupeda sint, ut quæpiam locusta, sive multipeda, ut scolopendra. His adde volucria; quales sunt, præter locustarum nonnullas, muscæ, papiliones. Notum est serpentes reliquum corpus exponere dum feriuntur, ut caput, in quo vitam omnem suam residere sentiunt, servare possint. Tanta celeritate linguam movent, ut triplicem linguam habere videantur, cùm una sit. Eò referendum, quòd maledico, qui linguam in quoscumque exerit & vibrat, more serpentis, lingua triplex tribuitur apud Syrachidem. Serpens in Genesi dicitur supra omnem bestiam callidus; cujus pleraque prudentiæ proferuntur argumenta, puta, quòd cùm senium sentit, quærat petram, & in rimam se insinuans, pronusque per foramen transire nisus, senectutem, id est, veterem pellem exuat. Appetitus, ut dixi, videtur unum curare, ut caput servet illæsum. Addunt, cùm ad fontem

tem venit ut bibat, ante virus deponere. In rei veritatem non inquiro; sed opinor serpentem symbolum esse prudentiæ, quòd corpus flectendo sese insinuet, & per implexas sentes iter sibi expediat.

Pisce nullum est animal fœcundius: ita symbolum est fœcunditatis. Partes ejus propriæ sunt pinna, squama, & branchia. Alii verò pinnas & squamas habent; alii utroque carent, vel alterutro. Hinc oboritur piscium distinctio legalis in mundos & immundos. Ii scilicet in lege habentur pro immundis, quibus squamæ vel pinnæ desunt. Etiam apud Romanos nonnisi squamosos pisces pollucere fas erat. Polluctum vocabant sacrificium vel epulum in deorum honorem institutum.

Cetus Hebræis est piscis maximus. Inter cete alia majora, alia minora sunt. Quędam ex illis papillas habent, quæ in mammis receptæ tanquam in vaginis conduntur; undè illas promunt, ut lactent catulos suos. Tales sunt illæ lamiæ, de quibus Jeremias loquitur in Lamentationibus (*cap.* 3. *v.* 3.) *Sed & lamiæ nudaverunt mammam, lactaverunt catulos suos.* In fonte *tanin*, quod nomen redditur *draco*, *balana*, *cetus*, *serpens*. Hæc autem animalia non reperiri solent nisi in plagis remotis tum maris tum telluris; ita propheta indicabat magnam fuisse solitudinem in Judæa, in quam secederent illa monstra, & liberè educarent catulos suos. Etiam è cetis alia boant & mugiunt; ut balæna; alia verò gemunt, ut Delphin. Scriptura dicit Deum primo homini adduxisse omnia animantia, quibus propria nomina imposuerit. Bochartus, quem in hoc-ce capite exscribo, ex Hebræis nominibus, quibus illa appellantur in Hebræo fonte, ostendere conatur quòd Adam habuerit introspectam eorum naturam, quam Hebræum nomen exprimat. Conatus ille in multorum nominum etymologia feliciter çedit auctori erudito.

II.

De domesticis quadrupedibus.

Hæc de animantibus in genere: nunc de singulis speciebus agendum, & primum de domesticis quadrupedibus. Initium ducit Bochartus supra citatus, & deinceps sæpiùs allegandus, à camelo, qui nomen habet deductum à verbo Hebræo *Gamal*, quod ablactare & retribuere significat. Nullum est animal, quod acceptæ injuriæ memoriam conservet tenaciùs, vel ultionem persequatur acriùs. Camelos olim in Judæa & vicinis locis fuisse frequentissimos ex Scriptura manifestum est. His homines, sarcinæ, cibi, merces, res pretiosæ vehebantur; etiam jungebantur curribus. Horum pili in vestium usum cedebant. Non opus est ut varia camelorum nomina huc afferam. Qui celeritate pollent, *dromades* à Græcis appellantur. Sunt qui per diem conficiant etiam mille & quingenta stadia.

Diversis nominibus insigniuntur equi in Hebræo codice. Notum illos diversi esse coloris. Sex equorum colores in Zacharia recensentur. Equorum usus erat ferè tantùm in bello; undè Deus, cùm induxit Israelitas in terram Chanaam, jussit ut subnervarent equos devictarum gentium, ne illarum exemplo confiderent in curribus & equis.

Vehebantur asinis ipsi Israelitarum magnates. Undè asinus & subjugale sæpiùs idem sonant. Subjugale autem jumentum illud dicitur quo homines vehi solent. Asinos & arasse constat; sed vetabat lex arare bove & asino simul junctis: ad quod allusum putant ab Apostolo (2. *Corinth. cap.* 16. *vers.* 14.) *Nolite jugum ducere cum infidelibus*; qui nempe quasi diversi generis sunt. Viribus æquales esse debent

qui

qui eidem jugo ſubduntur. Aſini & molam circumagebant: indè mola aſinaria, ad diſcrimen hujus quæ manu trudebatur; & ideo dicebatur truſatilis. Prima, inquam, major; quia circumagebatur ab aſino, aſinaria nominabatur.

Muli inter Hebræos cœperunt eſſe in multo uſu circa tempora Davidis. Videre eſt in Scriptura filios ejus ſolitos vehi mulis. Bochartus opinatur ante illa tempora ignotos fuiſſe in terra Iſrael. In verſionibus quidem Græcis mulorum fit mentio; quod ille auctor dicit factum gratis ab interpretibus, & refellit Hebræos qui mulorum inventum tribuunt cuidam Anæ; de quo hæc in Geneſi (*cap. 36. v. 24.*) leguntur. *Iſte eſt Ana, qui invenit aquas calidas in ſolitudine, cùm paſceret aſinas Sebeon patris ſui.* Vocem *Emim*, quam Latinus interpres reddit *aquas calidas*, putant Hebræi ſignificare mulos. Bochartus contendit nomen eſſe populorum fortium; ſcilicet *Emæorum*, in quos impunè inciderit Ana, ideò celebratus. Non licebat Judæis mulorum procreationem procurare, quia lex prohibebat ne animalia heterogenea commiſcerentur inter ſe (*Lev. cap. 19. v. 15.*) *Tanta fuit ſacrarum legum providentia cavendi*, inquit Philo, *ne homines polluerentur coitu nefario, ut disertè cautum ſit ne admittatur ullum animal heterogeneum*. Hujuſce prohibitionis cauſam eandem aſſignat Theodoretus. Verbi cauſa, coitum prohibet lex, puta equi & aſinæ, ne à brutis animalibus ad ratione prædita tranſeat illegitima commixtio. Fœtus autem qui naſcebantur ex heterogeneis, concedebantur ad eſum & uſum; undè non mirum eſt Davidem uſum eſſe mulis.

Elephantes dentibus ſuis, undè ebur, celebres ſunt. In Scriptura autem nullus apparet eboris uſus ante Salomonis tempora, qui cùm ex India elephantos & multum ebur curaſſet in Judæam advehi, grande ſolium ex ebore ſibi conſtrui juſſit, & eburnea palatia,

id est, ebore ornata. Didicit Alexander magnus ab Indis elephantorum usum in bello. Successores ejus, ut Antiochi in Syria, Ptolemæi in Ægypto, in eundem usum adhibuere, ut videre est in historia Machabæorum. Ante autem Alexandri tempora in sola India bellis inservierant hæc quadrupeda.

Boum frequens mentio & multus usus in Scripturis. Laudantur tum ob formam, tum ob fortitudinem. His Judæi utebantur, in frugibus triturandis: indê cùm eo tempore os eorum capistrare lex prohiberet, tunc potissimum pinguescebant, vescentes frugibus ad satietatem usque. Proinde Israelitæ genio indulgentes comparantur vitulæ, quæ soli trituræ assuevit. Boves adhibuere aratro Judæi, ut cæteræ gentes. Usus etiam erat boum in trahendis plaustris. Bovis fœminæ lac utilissimum, ex quo butyrum & casei fiunt. Vituli non solum in cibis, sed & in deliciis veterum Hebræorum erant. Bochartus putat, quod mihi fit verisimile, non arietum, sed bovis cornua in buccinarum usum inserviisse. Arietum enim cornu solidum est, neque cavum quidquam habet, in quo flatus recipiatur. Dicit Hebræorum esse commentum, *Jobel*, significare arietem: nullibi enim in Scriptura hoc adstruitur; sed videre est Græcos interpretes per vocem *Jobel* intellexisse quemdam sonitum buccinæ: ita annus *Jobal* ille erat qui certo sonitu tubæ indicabatur. Ille ergo annus originem appellationis suæ non derivat à cornu arietino, quo fingunt Hebræi promulgatum. Verbum Hebræum *Jabal* idem sonat ac afferre, reducere, ut suo loco dictum est. Afferebat libertatem dictus annus, & veteres possessores in prædia sua reducebat. Boum denique sacer usus erat in sacrificiis.

Quædam sunt vocabula in fonte Hebræo, quæ ovibus & capris communia sunt, ut hæ voces *Tson* & *Seh.* Quanquam autem ubique de illis sermo fiat in sacro Codice, non plura sunt, quæ hic prænotare

pre-

pretium sit. Quæcumque enim proferre possemus, nulli sunt incognita. Oves cibum & vestes ministrant. Lanam autem lino miscere vetitum erat; quæ res admonebat Judæos ne duplici corde essent: Pariter ex capris cibus & vestimenta suppetunt. Ex pilis enim caprarum texuntur vestes. Capræ sunt quarum pili pretiosi sunt; indè in Canticis comparantur crines sponsæ gregi caprarum, nempe pilis caprarum. Josephus & alii sic legerunt textum Hebræum, ubi Michol filia Saul statuam sive imaginem in lecto Davidis ad cervical disposuisse narratur (1. *Reg.* 19. *vers.* 13.) ut putaverint ab eadem Michol suppositum stragulis jecur capræ, quod subsiliret, ut falleretur Saul dum præsentem Davidem crederet, qui vitæ suæ interim fuga consulebat. Scilicet tempore Josephi legebatur *cabed*, id est, *jecur*; sed verior lectio est *cebir*, id est, *magnus*, quam probavit B. Hieronymus. *Cebir* sunt pili magni caprarum, quibus usa est Michol, ut mentiretur capillitiem Davidis.

Hœdum in matris lacte non coquendum esse præcipiebat lex, nempe ut doceremur quàm humani & æqui esse debeamus erga homines, qui nobis sunt similes; quandoquidem in bruta etiam lex ea vetat admitti, quæ speciem habent crudelitatis. Sic illam legem accipiunt Judæi, ut omne lac cum quacumque carne manducare illicitum putent. Undè illi duos semper cultros deferunt, unum ad carnes, alterum ad caseum, tribus incisuris notatum, ut discrimen agnoscatur; nec carnes & lacticinia coquunt in eodem foco, nec in iisdem vasis.

De quadrupedis animantibus domesticis supersunt canes & sues, de quibus non rarus sermo in Scriptura. Hodie Judæi, ut testatur Cunæus, quoties de sue loquuntur, non illud nominant, sed patrio sermone dicunt *davar acher*, hoc est, *res alia*. Cæterum ob eandem causam sollicitè cavent ne per dies azymorum

rum

rum vocem *panis* inter loquendum usurpent. Piaculum immane admisisse existimant, qui per eos dies in causa fuerit, ut quisquam de fermento vel leviter cogitet. Consueverant Judæi nec ore tenus usurpare ea quæ cogitata mentem polluissent (*Ephes. cap.* 3. *v.* 3.) *Fornicatio autem & omnis immunditia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos.* Canes quidem laudantur quia fideles sunt & optimi custodes; sed quia gulæ & libidini, etiam in propatulo indulgent, nomine eorum appellantur homines immundi, inverecundi & voraces. Quin canis licèt mansuetus & cicur sit, attamen ignotos quoslibet latratu sæpè etiam morsu lacessit; nulla injuria provocatus. His de causis homo vilis & maledicus pro cane reputatur. Judæi non alebant sues; ideò in Scriptura dicitur filium prodigum abiisse in longinquam regionem, ubi porcos pavit. Urbs Gadara, in cujus agro paicebantur porcorum greges, Græca fuit, non Judaica. Potissima autem causa propter quam lex prohibebat carnibus suillis vesci, est fæda porcorum fortitudo. Sus multas sordidasque res comedit: volutatur in luto. Huc ergo spectabat ista interdictio, ut se à peccatis atque immunditiis abstinerent Judæi, Sus lutulentum & immundum animal, ventri semper & pabulo servit. Interdixit ergo Deus, verba sunt Lactantii, ne Judæi porcina carne uterentur, id est, ne vitam porcorum imitarentur, qui ad solam mortem nutriuntur, nec prodesse possunt nisi cùm morte afficiuntur.

III.

De feris quadrupedibus.

Inter feras quadrupedas primus est leo. Hujus sunt septem nomina in Hebræo fonte, pro totidem ætatis di-

tis diversis gradibus. Scriptura notat illa omnia in leone terribilia, faciem, incessum, rugitum, ossa, dentes, manum denique, vel digitos aduncos. Primatus inter feras ei defertur: cæteris robore præstat. Ferox est & ad iracundiam pronus. Habitat in solitudinibus; incolis enim regiones viduat. Inhiat prædæ, cui, cùm eam arrripuit, solet accubare. Impavidum est animal, cedere nescium. Ex his-ce leonis proprietatibus crebræ eruuntur in sacro Codice comparationes per se apertæ.

Pardus est animal leoni simile, nisi quod parvum est, & pellem habet nigris maculis distinctam. Pardus ad saltum valdè agilis est, & promptus ad insiliendum in eos quos insequitur; insidiosum enim est animal. Sic à Daniele (*Cap.* 7, *vers.* 6,) cum pardo confertur tertia Monarchia, id est, Alexandri & Græcorum. Alexander licèt regulus Darium regem vicit, & pernicitate incredibili magnam partem habitati orbis annis duodecim subegit. Pardi autem maculæ significant Gentium, quibus Alexander imperavit, mores diversos.

Non omninò constat quid à pardo differant, aut cum pardo quomodo conveniant tygris, lynx, panthera, & leopardus. Multi cum leone tygrim conferunt, quasi sit leonis species, aut animal, exceptis maculis, leoni quàm simillimum. Aliis tygris eadem est cum panthera & leopardo. Lynx etiam varia est, æquè ac pardus & tygris; nec dissimilis pantheræ. Bochartus pantheram & pardum pro eodem animali habet, ut juxta illum differant solo sexu, aut candore, non genere. Panthera fœmina est, cujus mas pardus. Pantherarum autem duplex genus; ut non mirum sit inter illam & pardum ab aliquibus discrimen interponi. Leopardus, ut vox composita notat, nascitur ex pardo & leæna. Observat Bochartus vocem illam non ante Constantini magni tem-

pora

pora auditam esse. B. Hieronymus leopardos appellat, qui tantùm pardi erant.

Ursus animal est villosum, cujus os patulum, in posteriores pedes insurgens, & priorum amplexu suffocans & conterens quem hostem invasit. Pedes autem anteriores ejus manuum formam imitantur. Inter omnes feras nihil est ursa sævius, cùm perdiderit catulos, vel indiguerit cibo.

Lupus animal est rapax. Vespere prædatum se confert. Vespertini lupi dicuntur in Scriptura qui actu prædantur, & sæviores sunt nocte vicina; nimirum quia tota die fame ad rabiem concitati sunt. Hyæna animal est lupo simillimum. Pelle autem & oculis varia est hyæna. Mille, inquam, oculis ejus sunt varietates, sive colorum mutationes. Pellis splendidis coloribus, florum instar distincta est. Quod Jeremias (*Cap.* 12. *v.* 8.) appellat *Tseboa*, non aliud animal esse quàm hyænam contendit Bochartus. Juxta Græcos interpretes, vox illa colorum varietatem indicat. Aliis avis est tincta sive varia, qualis est pavo.

Vulpes animal notum: vescitur cadaveribus; ideò portio dicuntur vulpium hi quorum insepulta cadavera in cibum feris relinquuntur. Vulpes delectantur uvis; hinc in Canticis (*Cap.* 2. *v.* 15.) *Capite vulpes, quæ demoliuntur vineas*. Habitant in solitariis locis; quin, ut lateant magis, in ipsis terræ visceribus lustra habent sua. Versutas esse & subdolas experimento patet; inde vulpes solent appellari quorum mens versuta & subdola est. Si quis quærat undè Samson trecentas vulpes nactus fuerit, quarum caudæ illigans lampades accensas, messem, oliveta, & vites Philistæorum exussit, respondebo magnam in illis locis fuisse vulpium copiam; adeò ut pleraque loca ab illis nomen suum acciperent, ut *terra Sual*, id est, *terra vulpis*, *urbs Hazer Sual*, quasi atrium vulpis.

vulpis. *Schual* Hebræis est quod *vulpes* Latinis. Videtur hoc facinus pervenisse ad aures Romanorum, qui festum celebravere, cujus meminit Ovidius in quarto Fastorum, in memoriam similis eventus: involutas palea & fœno sinebant per circum discurrere, postquam his admoverant ignem.

Animalia quæ in Codice Hebræo dicuntur *Tsiim*, habentur à Bocharto pro felibus feris, sicut *Iiim* pro animale quod lupo minus est; luporum enim genus est, brevitate crurum dissimile, velox saltu.

Onagii, ut nomen indicat, sunt asini feri, sive sylvestres, qui domari non possunt, & solitudine delectantur. Indè homo onager ille est qui ferus, rudis & indocilis est.

Cervus habet pedes firmos & agiles, tam in saltu quàm in cursu; undè dicitur in Psalmis Deum præparasse *pedes cervorum* his qui ejus auxilio fugerant ex periculis. Certum est cervas esse difficilis partus: cùm ergo illæ pavore perculsæ statim enitantur, inter mirabilia tonitruum effecta regius Psaltes (*Psal.* 28. *v.* 9.) enumerat, quòd partum cervarum promoveat. *Vox Domini præparantis cervos*. Tonitru autem appellatur à Psalte *vox Dei*. Cervi in pilis & toto corpore aliquid habent quod mirè placet. Veteres in primis his maximè delectati sunt. Testis cervus ille apud Virgilium, quem pectebat Sylvia, & puro in fonte lavabat, intexens cornua sertis. Ergo non mirum est si uxor viro suo grata & accepta vocetur à Salomone (*Prov. cap.* 5. *vers.* 19. *cap.* 14. *v.* 5.) *cerva amorum*.

Vocem *Akko* quæ in Hebræo fonte Deuteronomii legitur, reddunt Græci interpretes & Vulgatus *tragelaphum*, id est, *hirco cervum*. Plerique conveniunt *Akko* esse hirci speciem. Placet Rabbi Salomoni esse *Ibicem*, quod animal vernaculè dicimus *Bouc estain* ital. *stambecco*. In eodem loco Deuteronomii occur-

rit

rit vox *Dison*, quam Græci interpretes & Vulgaris interpretantur *pigargum*; quod animal eſt inter damarum aut caprarum genera: Nomen habet, ut vox Hebræa indicat, à colore ſuo cinereo. Pariter in loco citato Deuteronomii appellatur *zemer* animalis quoddam genus. Græci & B. Hieronymus interpretantur *camelopardalim*. Eſt autem hoc animal capite camelino, collo equino, pedibus, cauda & cruribus bubulis, albis virgulis rutilas maculas diſtinguentibus, quarum gratia inditum eſt ei nomen *camelopardalis*. Ejus poſteriora humiliora ſunt anterioribus; ita ut à cauda ſedere videatur. Collum verò rectum eſt & in altum erectum. Animal rarum eſt & ſerò notum; in iis enim locis procreatur, quæ non remota ſolùm, ſed tam inacceſſa ſunt, ut ea crediderint veteres prorſus eſſe inhabitata. Cùm ergo parùm veriſimile ſit innotuiſſe Judæis, tempore Moſis, cur ille animalis ignoti eſum permiſiſſet? Veriſimilius eſt *zemer* capreæ eſſe aliquod genus. Denique in eodem allegato loco Deuteronomii vox *jachmur* redditur à Græcis interpretibus & à Vulgara *βούβαλος bubalus*. Sed advertendum eſt olim vocem *bubalus* non acceptam pro bove fero, ut nunc fit. Capreæ genus erat; itaque *jachmur* capreæ aut cervi genus eſt.

Jaal ſive in plurali *jaalim*, alii cervum, alii *damam* exponunt, alii *capream* aut *capreolum*, alii *ibicem*, alii *rupicapram*, alii *tragelaphum*, alii denique *hircum ſylveſtrem*. Ex iis quæ ſacer Codex habet de *jaalim*, colligitur non aliud eſſe animal quàm ibicem, qui juga excelſiora montium incolit; Gallis & Germanis *Bouc eſtaim*, ſive hircus petræ, Italis *Stambecco*. Rupicapræ rupes quidem montium incolunt, ſed non ſummas, ut ibex. Hoc-ce animal ingentia cornua habet à capite uſque ad nates protenſa. Mirandæ pernicitatis eſt, quamquam oneretur caput vaſtis cornibus. Ut fugiat venatorem, ſeſe dejicit deorſum ex locis

excel-

excelsis, sed dorsum admovet rupibus, eum defendunt cornua ejus, à capite ad nates producta.

Opher sumitur in Cantico Salomonis pro capreæ aut cervæ hinulo.

Tsebi Hebræis caprea est; quam vocem Chaldæi efferunt *Tabità*. Hinc *Tabitha*, puellæ nomen à Luca (*Act. cap. 9. v. 36.*) Græcè redditur Δορκὰς, *Dorcas*, id est, *capra*. Quæritur cur in Canticis Sponsus cum caprea toties conferatur. Rationem ferè omnes Interpretes reddunt, quia caprea animal sit perspicacissimum; undè Græcum nomen Δορκὰς illi inditum à verbo δέρκειν, quod idem sonat ac *videre*; sed cùm hæc allegoria Græci capreæ nominis etimologia nitatur, non textu Hebræo, & de sponsi saltibus, aut fuga, aut reditu agatur, nihil aliud puto respici, quàm capreæ in cursu aut saltu agilitatem: cui similis sponsi alacritas, & exequendi celeritas ac facilitas, quidquid agat aut moliatur.

Reem vel *rem* vetustissimi Interpretes *monocerotem* esse voluerunt, id est, animal *unicornu*. Multa autem animalia celebrantur unicornia. Præter rhinocerotem, qui habet cornu in naso, sunt equi & asini, boves Indici, quibus unicum cornu est in fronte, si fides facienda sit antiquis Scriptoribus. Neque enim ulli visa sunt illa animalia unicornia in India & aliis regionibus, quæ navigantibus nunc perviæ sunt. A plerisque monocerotes recensentur inter Chimeras. Itaque Scriptura non fecisset toties sermonem de animali ignoto, nec ab eo similitudinem sumeret. Quin nec unum cornu videtur dare animali, quòd *reem* appellat; loquitur enim de cornibus ejus in plurali. Cùm autem dicat David à Deo exaltandum esse cornu ejus, ut τοῦ *reem*, supple cornu vel cornua, necesse est ut animal illud, qualecumque fuerit, cornua excelsa habuerit; undè jure colligitur non esse Rhinocerotem, cujus cornu depressissimum. Neque

etiam

etiam Uri sunt, sive boves sylvestres, ignota animalia in terra Israelis. Ergo *reem* videtur esse bicornis caprea aut *orix*. Vocem illam notat Bochartus accedere ad nomen Arabicum quarumdam caprarum, quarum cornua longa, acuta & fortia sunt, ea re præstantes sive discrepantes à capreis, quæ ordinariæ sunt. Tale est capreæ illud genus, quod dicitur *Orix*, cujus cornibus pro armis utuntur Æthiopes, Strabone teste. Orix alio hoc-ce nomine appellatur in Scripturà *Theo*, vel *Tho*.

Quod animal appellatur in Hebræo Codice *porcus de sylva* est aper, qui infestus & noxius est agris, quos vastat, ut patet in apro illo Calydonico, quem Ovidius describit. Psalmista (*Psal.79.v.9.*) describens res adversas Judæorum, comparat eos vineæ, quam vastaverat porcus è sylva, id est, aper. Ex Ovidio discimus apros in juncis palustribus degere; quare feras arundinis, de quibus loquitur idem Psalmista (*Ps.78. v.* 31.) opinor non alias fuisse quàm apros.

Simias advexerat in Judæam classis Salomonis. Vocem enim Hebræam *Kophin* Interpretes reddunt simias magno consensu.

Arnebeth Hebræorum est animal immundum & prohibitum. Ipsi Hebræi illud pro lepore habent. Placet aliis esse cuniculum. Lepus ab Arabibus dicitur *arneb*; undè deducit Bochartus *arnabeth* verè esse leporem: putat autem ideò prohibitum in lege, quia proclivis est in libidinem.

Sapham Hebræorum est cuniculus juxta aliquos: aliis videtur majoris muris genus, aliis chærogryllius, aliis hericius, aut hystrix. Sunt qui sic describunt chærogryllium, quem & erinacium appellant, ut formam habeat porcelli spinosi, vernaculè *porc-espi*, ital. *Riccio*.

Achbar Hebræorum murem agrestem sonat, qui agrorum pernicies est. Ergo mures illi qui Philistæo-

rum,

rum, dum captivam arcam tenerent, agros populati sunt, agrestes erant, nempe ex agris ebullierant; quòd non semel contigit. Quin propter multitudinem horum murium agrestium nonnullos populos mutasse sedes historici referunt. Non itaque *achbar*, quivis mus est, sed certa species, nempe muris agrestis. Plerique tamen hoc animal habent pro mure domestico.

Choled Hebræum Hieronymo & plerisque aliis mustella est. Bochartus putat esse murem cæcum sive talpam: undè *achbar* & *choled*, ut congeneres, à Moyse conjunguntur. Nomen illud apud Syros & Arabas denotat talpam, & à verbo deducitur quod *fodere* significat. Fodiunt autem sibi larem talpæ sub terra.

Kippod Hebræum redditur à B. Hieronymo *hericius*. Alii tamen volunt esse testudinem, hi castorem, alii lutram. Sunt etiam qui contendant esse avem. In hericiorum autem genere hystrix numeratur, spinas habens missiles; itaque porcus spinosus.

IV.

De quadrupedibus oviparis.

Inter quadrupedia animalia quædam sunt ovipara. Horum sex species recensentur à Moyse, nempe *Tsab*, *Anacha*, *Coach*, *Letaa*, *Chomet*, *Thinsemeth*. Addi possunt *semamith*; sed ab *anacha* solo nomine differt: & *leviatan*, qui crocodilus est, & ideò inter aquatica animalia numerandus. Ut de his pauca dicamus, primùm *Tsab* est crocodilus terrestris. Sic Hieronymus & Græci sentiunt. Contendunt alii esse bufonem vel testudinem. Crocodilus autem ille non est bellua Ægyptia magnæ molis, sed genus lacertæ in sepibus & maceriis commorari solitæ. Ideò bellua Ægyptia dicta crocodilus, quod crocodilos terrestres similitu-

dine referret. Neque enim nisi mole sua dissimilis est lacertæ.

Coach redditur Græcis & Hieronymo Chamæleo. Nomen Hebræum, quod idem sonat ac *robur*, indicat fuisse speciem robustioris lacertæ. Bochartus credit fuisse lacertam viridem, qui pugnax est. Et lacertæ genus est Chamæleo, ut modò dicemus.

Letaa juxta vetustos Interpretes *Stellio* est, lacerta maximè venenata, similis salamandræ.

Chomet est lacerta in arena degens; undè nomen habet. Hebræis enim *chometon*, quod Græcis ἄμαθος, arena est, ut sentit Bochartus.

Thinsemeth Græcis & Hieronymo talpa est. Bochartus probat esse chamæleonem, nempè lacertæ genus, sic ab Hebræis appellatum, quia ore semper hianti aerem ducat, quo solo vesci creditur, ut referunt auctores. Nomen Hebræum indicat *aspirantem* sive spiritum ducentem. Arabes adstruunt linguam hujusce animalis longam esse, quam emittit ut muscas à se dissitas captet. Dicitur in horas mutari, prout lux solis est vegetior, aut calor ejus intentior. Sed & in metu, aut si aliquid illi objicitur, alios colores induit.

Semamith Græcis interpretibus est καλαβώτης, id est, stellio; quod & sequitur B. Hieronymus. Nomen autem habet illud reptile, quia variis quasi stellis, sive stillis, distinctum est & varium.

V.

De avibus mundis.

Jam de avibus agam, primùm de mundis, initium ducens à columba, de qua plura habent Sacri Scriptores, quàm de reliquis omnibus simul sumptis. Si Hebræis credimus, columba erat Assyriis pro vexillo-

xillo-

xiliorum symbolo; undè in Prophetis *ira columba*, *gladius columba*, ira est & gladius Assyriorum. Ex Gentilium libris discimus columbam fuisse in multo cultu apud Assyrios. Pennæ columbarum tum argenti candorem, tum pallorem auri referunt. Oculi columbarum puri & venusti sunt. Pleræque lacte videntur lotæ, adeò candidæ, sunt aut mundæ. Undè inter symbola integritatis & munditiei recensentur. In voce columbæ aliquid querulum & gemebundum sonat; ideò & amoris symbolum est, sicut & simplicitatis, juxta aliquos qui falsò putant columbas carere felle. Ego verò ut alibi evinco, *simplicitas* in Evangelio idem sonat ac *integritas*. Munda est columba; ut qui integer vitæ, scelerisque purus sit, jure huic assimilari possit. Diu & procul volat columba; undè ex Arca emissa à Noacho: quæ docilis & homini amica, ad nidum suum redit ex locis remotissimis; quare pro tabellaria fuere qui uterentur.

Plura dicere de columba non opus est; adeò enim nota, ut quicumque in Scripturis de illa sermo fiat, obscurus esse non possit. Id unum addam, quod narratur quarto Regum (*Cap. 6. v. 25.*) Samariæ famis tempore quartam partem cabi stercoris columbarum venditam fuisse quinque argenteis. Quæritur ad quos usus illud stercus? Alii dicunt Samaritanos urgente fame hoc stercus in cibum adhibuisse; alii pro ligno usos: alii ut stercorarent agros in urbe inclusos, & sic futuræ fami prospicerent; alii stercus illud fuisse pro sale. Bochartus observat quoddam ciceris genus appellari ab Arabibus stercus columbinum, quia forma sua illud legumen forsan referret stercus columbinum. Cabus tam leguminum quàm frugum, tum & cibi diurni mensura erat. Porro inter cibos usu receptos vix quidquam est cicere vilius. Undè Horatius, *Nec sic quid fricti ciceris probat aut nucis emptor*. Ergo ingenti fame premebantur qui tanto

pretio mensuram diurnam vilis cibi comparabant.

Quam avem fons Hebræus appellat *deror*, non esse hirundinem, sed columbæ feræ speciem, nempe turturem aut palumbum contendit Bochartus. Ut dicit Jeremias (*Cap.* 8. *v.* 7.) *Milvus in cœlo cognovit tempus suum, turtur & hirundo & ciconia custodierunt tempus adventus sui.* Aves migratorias esse indicat Propheta. Experimur singulis annis hirundines vere novo ad nos redire, postquam tota hieme abfuerunt. Plinius observat notabili munditia hirundines egerere excrementa pullorum ex nido; adultioresque circumagi docere, ut foras saturitatem emittant. Hinc factum est, ut ex nido hirundinum dormienti Tobiæ calida stercora inciderint in oculos ejus. Nidum enim hirundo sæpiùs locat intra ipsos ædium thalamos.

Nulla avis grue vocalior est; ideò Ezechias in morbo ejulans cum grue confertur.

Kore, cujus mentio fit in Scriptura, non significari perdicem, ut hactenus creditum est, sed rusticulæ vel gallinaginis genus Bochartus probat. Ex iis quæ de hac avi innuuntur in sacro Codice (1. *Reg. cap.* 26. *v.* 20.) colligere est avem esse montanam. A Græcis Interpretibus redditur nicticorax, sed huncce locum aliter quàm nunc habet textus Hebræus, illi legebant. Græcus & Latinus Interpres Jeremiæ (*Cap.* 17. *v.* 11.) perdicem reddit, quam plerique sentiunt aliena ova suffurari & fovere, & pullos ex iis natos sibi vindicare tanquam suos.

Coturnices alioqui notæ, ideò celebres sunt in Scriptura, quia Deus his pavit Israelitas, in quorum castra vento excitato complurimas immisit. Aves sunt migratoriæ, quas ut aquilones autumno à nobis avehunt, ita austri vere ad nos revehunt. Miram esse ubertatem coturnicum in Arabico sinu asserit Josephus. Cùm advolant in Italiam, ut Plinius adstruit,

harum

harum numero aliquando merguntur navigia, dum illæ velis insidunt. Non incredibile ergo tantam coturnicum copiam immissam fuisse in castra Israelitarum.

De gallo & gallina in Scriptura mentio fit; quid autem de illis dicere possem, priùs ignotum?

Aves *thouciim*, quas classis Salomonis singulis trienniis advehebat, sunt pavones, juxta plurimos Interpretes. Alii volunt esse psitacos. Non prætermittendum silentio vocem *tsippor*, quæ quasvis aves significat, accommodari à vulgato Interprete passeri; sive quod textus originalis dicit de *tsippor*, id est, de omni avi, intelligit de passere; ut *transmigra in montem sicut passer* (*Ps.* 10. *v.* 1.) id est, sicut avis. Ita ubi in Vulgata pro leproso offerendi erant passeres, intelligi possunt quæcumqne aves mundæ.

VI.

De immundis avibus.

Immundas aves eodem ordine proponam, quo Moses de illis differit in Levitico (*Cap.* 11. *v.* 13.) & in Deuteronom. (*Cap.* 14. *v.* 2.) Prima omnium est aquila, rex avium, rostro & unguibus insignis. Pennas in aquilis renasci insinuat Scriptura non uno in loco, ut *renovabitur ut aquilæ juventus tua* (*Psal.* 102. *v.* 5.) Alas aquilæ commendat Scriptura à magnitudine. His rapidissimè fertur, & summo impetu, maximè cùm in prædam ruit. Nulla alia avis sublimiùs sese effert; & huic proprium est ut maximo sit affectu erga pullos suos, quos dorso suo excipit, dum addocet volare, & illi se credere cœlo non audent.

In censu immundarum avium *peres* est ordine secunda. Græci & Hieronymus reddunt *gryphum*. Bo-

chartus vult esse speciem aquilæ, quæ ossifraga appellatur, ut putat à verbo Hebræo *paras*, id est, *frangere*, undè factum est *peres*.

Ozniias in immundis avibus tertia est; *halieatus* Græcis, B. Hieronymo & pluribus aliis. Bocharto *Melaneatus* est, sive *valeria aquila*, quæ robustissima est.

Daa avis, quæ & *Raa* scribitur, juxta Hieronymum & alios, milvus est. *Aja* vultur est. Speciem verò accipitris esse mavult Bochartus, qui *daia*, milvum Hieronymo, habet pro vulture nigro. Vultures aves sunt gregales.

Corvi nigredine sua sunt conspicui. Nemini ignotum hos vesci cadaveribus. Pullos suos robustos expellunt nido, qui deinceps victum sibi quærere coguntur. Ad hoc potuit alludere Psaltes (*Psal.* 146.) cum canit *qui dat jumentis escam ipsorum, & pullis corvorum invocantibus eum:* in fonte, *qui clamant*; nempe clamor ob necessitatem emissus petitionem imitatur. Corvi habitant loca deserta; ideò his usus est Deus pascendo Eliæ, dum moraretur in deserto.

Bath-jaana est alitis genus amans solitudinem, cujus vox tristis & feralis. A Græcis Interpretibus quandoque redditur *siren*; sed ut plurimùm *struthio*. Bath-jaana fœminam credit Bochartus, cujus mas dicatur à Mose *Thachmas*. Hieronymus verò & Græci *Thachmas* interpretantur *Noctuam*. Avium porrò nulla est, quæ nomine impietatis tam malè audiat quàm *struthio*. Cæteris ova fovere & pullos educare curæ est: hæc ova sua, ut Job (*Cap.* 39.) narrat, derelinquit in terra, ut in pulvere calefiant (Africana autem avis est) nec cogitat futurum ut illa pes conterat, & agri bestia comprimat. Duram se exhibet erga pullos suos, ac si non essent sui. Proinde Jeremias (*Lament. c.* 4.) similis immanitatis à struthione sumit exemplum. Harum avium alacritas ex

alis

alis tota pendet; quamvis enim ad volatum sint iis inutiles, tamen illas dum currunt mirè juvant, & sunt tanquam vela in navi. Indè Job (*Cap.* 39.) in fonte Hebræo dicit *struthionem exultare alis*. Nulli alteri avi in pennis tanta pulchritudo, quibus milites galeas suas ornant. Struthio avis procera est. Quando surgit, superat equum & sessorem ejus. Collum habet longissimum, & speciem mixtam ex avibus & camelis. Ex camelo enim collum & pedes sumpsit; ex ave rostrum, alas & plumas.

Sachaph Græci, Hieronymus & alii explicant larum, vernaculè *movette*, ital. *folaga*.

Nets, id est, accipiter; ita enim reddunt omnes Interpretes summo consensu.

Chos nomen avis, aliis nicticorax, aliis upupa, aliis noctua, aliis bubo videtur. Nocturnæ autem aves sunt noctua, bubo ulula, pro quo nomine *ulula* potuit facilè irrepere in Vulgatam *Upupa*. Nocturnæ illæ aves tam sunt inter se similes, ut passim à Scriptoribus promiscuè sumantur. Nomen illud *chos* derivari potest à verbo quod sonat *latere*. Aves nocturnæ per diem latitant. *Chos* etiam Hebræis sonat vasis quoddam genus. Avis autem est Latinis & Græcis dicta onocrotalus, cujus in faucibus inest alterius uteri genus. Huc omnia congerit; mox perfecta rapina, sensim indè in os revocat, ruminantis modo. Vocem habet valdè absonam; proindè Græcis dictus est *ὀνοκρόταλος onocrotalus*, quòd collum in aqua mergens, spiransque, veluti ruditum asini edat.

Salach à Græcis redditur *catarrhacte*. Avis est certæ speciei, cui peculiare est hoc nomen. Solet ex alto in aquas se dejicere; undè suum nomen habet. Vescitur piscibus. Hieronymus *salach* interpretatur *mergulum*.

Jansuph, de qua Isaias (*Cap.* 34. *v.* 11.) redditur

ibis à Græcis Interpretibus & ab Hieronymo. Bochartus putat esse bubonem; tum quia Isaias dicat *Jansuph* reperiri in Idumæa: Ibis autem avis est Ægyptia, quæ extra illam non vivit; tum etiam quia *Jansuph* videtur deducendum à *Neseph*, quod crepusculum & tenebras sonat. Prædicabat Isaias Idumæam fore desertam. Deserta autem, inquit Plinius, bubo incolit, nec tantum desolata, sed dira etiam & inaccessa, noctis monstrum. Idem Plinius inter aves inauspicatas corvum & bubonem numerat; quas aves Isaias dicto loco conjungit.

Thinsemeth, vox ipsismet Hebræis valdè ambigua. Nam in Levitico (*cap.* 11. *v.* 30.) est inter lacertorum species; at ejusdem capitis versu decimo octavo, avis immundæ genus est. Græci *porphiriona* explicant, avem aquaticam, sic dictam à colore rostri & pedum. Hieronymus interpretatur cygnum. Bochartus cum aliquibus Rabbinis putat esse noctuam, cujus insolita forma reliquæ aves obstupescunt. Vocem *Thinsemeth* acceptam in hac significatione deducunt à verbo Hebræo *samam*, quod *mirari* significat.

Kaath in Psalmo centesimo primo Græcis est pelicanus, & Hieronymo, quamvis alibi reddat onocrotalum. Etymon hujus vocis *Kaath* est verbum *Kaath*, id est, *vomere*. Pelicanus conchas jam absorptas revomit, postquam calore ventris apertæ sunt, ut ex iis esculenta legat. Ardearum generi adnumeratur pelicanus, qui & congener est onocrotalo, de quo suprà diximus, exponentes quid sit *chos*. Has duas aves *chos* & *Kaath* conjungit Psaltes loco allegato; ubi ratione planctuum suorum & gemituum, his duabus avibus se confert. Constat Ardeæ esse genus, quæ *Butaurus* vulgò dicitur, quæ boum mugitus imitatur, caput immergens aquis, & spirans, quod & onocrotalos facere vidimus.

Racham mentio fit in Deuteronomio (*cap.*14.*v.*17.) Græcis

Græcis & Hieronymo est cignus. Bochartus ex Arabica lingua probat *Racham* esse vulturis speciem, qui vultur non multùm aquilæ dissimilis.

Hasida multis in locis Hieronymus milvum reddit cum Symmacho. Septuaginta Græci Interpretes & Vulgatus interpretantur *Herodiam* vel *Herodionem*, id est, ardeam, quæ est avis aquatica, cujus aliqua species non dissimilis ciconiæ. Nomen *Hasida*, quod sonat misericordiam & benignitatem, convenit ciconiæ, quæ dicitur pia erga parentes, quos alit ubi senuere. Licèt autem ardea & ciconiæ sint aves aquaticæ, tamen in celsis locis nidulantur. Ciconiæ sunt aves migratoriæ, quæ certo anni tempore adveniunt; undè laudantur in Scriptura, quòd tempora sua noverint; & quia alæ illarum ad volatum instructissimæ sint.

Anapha redditur in Vulgata *charadrion*; cui avi nomen fecerunt *χαράδραι*, id est, hiatus prope amnes & torrentes, in quibus nidificat hæc avis. Bochartus ex nomine Hebræo *Anapha* avem esse iracundam colligit; & ideò putat speciem aliquam aquilæ esse. *Anaph* idem Hebræis sonat quod *irasci* Latinis. Alii interpretantur ardeam, milvum.

Dukiphath Græci & Latinus Interpres explicant upupam, quæ & alio nomine vocatur gallus sylvestris, aut gallus saxatilis. Syris *dik* est gallus, & *cepha* petra; undè factum nomen *dukiphath*. Ideò autem *upupam* immundam habitam verisimile est, quia nidum facit ex humano stercore, quo nempè pro luto illinit nidum suum; præterquam ex cæno & sordibus pastum petit.

Atalleph, trajectis litteris *Aphtalel*, id est, avis tenebrarum, nempè vespertilio, qui vespere tantùm se ad volatum noctis præparat. Alæ ejus pellitæ. Lacte nutrit quos generat; ideò naturæ ambiguæ: medium locum tenet inter aves & quadrupedes. Ut ab aqui-

aquila regina avium incepit Moyses, ita in vespertilione desiit.

Phœnicis avis nulla fit in Scriptura mentio. Attamen sunt qui memoratum contendunt à Job in capite XXIV. vers. 8. ubi in Vulgata est: *in nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies meos*. In versione Græca: *ætas mea senescet sicut truncus* φοίνιξ *palmæ, multo vivam tempore*. In fonte autem Hebræo: *& apud meum nidum expirabo: & sicut arenam multiplicabo dies*. Nomen Hebræum significat quidem *arenam*; sed Judæi volunt hic accipiendum pro phœnice ave, quæ producit vitam in mille, ut inquiunt, annos.

VII.

De serpentibus.

Ephe videtur esse vipera, cujus morsus vastissimis etiam belluis sunt lethiferi. Vivipara est. Cæteri serpentes ova pariunt; sed animal parit sola vipera: verùm, ut testantur Scriptores, ubi ova intra se peperit mox animalia gignit. Quia in Scriptura vix quidquam de una specie serpentum dicitur, quod non sit omnibus commune, indè fit ut Interpretes non sibi constent, dum nomina Hebræa interpretantur. Ergo viperæ nomen potuit patere latiùs, atque indè fieri quòd vocem *ephe* in tam diversa significata distribuunt Interpretes. Conjicit Bochartus voces *chephir* & *sachal* non solùm leonum, sed & serpentum esse nomina. *Achsub* est aspis. Illa se contorquet, & describit sinuosa volumina, ex quorum veluti centro pugnat, caput attollens; ideò quia spiris suis efficit quasi aspidem, id est, clypeum rotundum, aspis dicitur. De hac in Psalmo CXXXIX. dicitur quod habet venenum sub labiis; quod verum est de vipera, quæ circa dentes

tes habet vesicas plenas succo, quem infundit in vulnus, quod mordendo infligit. *Pethen* etiam Interpretes explicant aspidem. Immedicabilem esse aspidis morsum asserunt; undè Psaltes canit (*Psal.* 13. *v.* 3.) *Venenum aspidum sub labiis eorum*, nempè lethiferæ criminationes. Surdam esse aspidem falsum; sed aures obturare, ut vim incantationis prohibeat, antiquitùs creditum: locus autem Psalmi 57. de aspide obturante aures suas sic intelligi potest, ut ille serpens non magis incantantium carminibus afficiatur, quàm si vel surdus esset, vel auribus obtusis. Magos olim carminibus suis sive certis vocibus vim nocendi suam eripere potuisse serpentibus certum est; sed illis quandoque ars non cedebat: tunc magis timendi serpentes. De tali serpente, cujus venenum non posset incantationibus extingui, loquitur Psaltes. Tales illi de quibus Jeremias (*cap.* 8. *v.* 17) *Mittam vobis serpentes regulos, quibus non est incantatio*.

Tseboa est serpens varius, quem hyænam vocarunt Græci & Ægyptii: etenim vox illa Hebræa propriè *tinctum* aut *pictum* sonat; ut serpens alius esse non possit, quàm qui variis coloribus distinctus est. Quam *vallem Seboim* appellat Vulgatus Interpres (1. *Reg. c.* 13. *v.* 28.) alii dicunt *vallem serpentium*, qui *Seboim* dicuntur, nimirum Hyænarum.

Tsimaon, quod nomen occurrit in Deuteronomio (*cap.* 8. *v.* 15.) redditur Hieronymo *dipsas*, qui serpens genus est viperæ; sed hoc-ce nomen *Tsimaon* non esse Dipsadem, sive nomen animalis, sed siticulosum locum probat Bochartus.

Tsepha vel *tsiphoni* est Regulus vel Basiliscus, qui non solo morsu, sed visu & sibilo nocet.

Kippoz, cujus meminit Isaias (*cap.* 34. *v.* 15.) redditur à Græcis, ab Hieronymo & pluribus aliis *Herycius*; suadente scilicet soni vicinitate, quia *Kippoz* non multùm differt à *Kippod*, quod apud Hebræos

nomen

nomen est *Hericii*. Bochartus contendit esse serpentem *Acontiam*, sive *jaculum*; nam nomen Hebræum significat rem subsilientem, qualis est serpens *jaculus*, sic dictus quia jaculorum instar impetu fertur.

Sephiphon est *cerastes* & *Hamorrhous*. Cerastes latet in arenis, aut etiam in rotarum orbitis, prope viam, ut indè viatoribus insidietur. Huic ergo serpenti Jacob assimilat filium suum Dan (*Gen.* 39. *v.* 17.) *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens ungulas equi, ut cadat ascensor ejus retro*. Cerastæ arenam colore referunt; ut vix dignoscantur, & plerique imprudentes illos calcent. Hæmorrhous autem non absimilis est cerastæ, uterque species viperæ: utrique color arenosus & maculosus; etiam cornua habet, ut cerastes. Quin à cornibus suis Græci denominant.

Saraph esse Hydrum & chersydrum, à quibus morsi Israelitæ aspectu ænei serpentis sanati sunt, verisimile est. Latinus Interpres & alii intelligunt *saraph* esse ignitum serpentem, quem Græci *Presterem* sive *causonem* appellant, vel propter igneum colorem, vel quia urit veneno suo. Scilicet post morsum *Presteris*, statim per membra sparguntur pustulæ urentes: Morsis accidit tumor, & dolor continuus & ardens. Hæc conveniunt hydro, qui habitat in paludibus; quæ cùm exsiccatæ sunt, & in sicco degere cogitur, fit *chersydrus*, id est, hydrus *ἐν χέρσῳ in sicco* degens: tunc verè est *saraph*, id est, *ardens*. Loquitur Isaias de *saraph* volante sive alato. Memorant authores in Ægypto serpentes pennatos, qui hydrorum speciem habeant. Constat certis testimoniis alatos serpentes reperiri, quibus pennæ insunt, quales vespertilionibus. Tales potuit Deus immittere in Israelitarum perniciem. Ideò autem Deus formam horum serpentium ardentium ære jussit exprimendam, quia æs maxime in Oriente ignitum sive fulgidum erat, & ideò idoneum ignitis sive ardentibus serpentibus exprimendis.

Plutar-

Plutarchus in libro VIII. Sympoſiorum quæſtione IX. mentionem facit morbi, quo videntur ægrotaſſe Iſraelitæ læſi à ſerpentibus. *Maris rubri incolæ affectionibus novis & nunquam auditis tentati ſunt. Nam dracunculi quidam parvi crura & brachia edentes eruperunt, qui ſi tangebantur, ſtatim emergebant, atque muſculis infixi minimè tolerabiles inflammationes pariebant.*

Thannin duo ſignificat, nempe *Draconem* & *Cetum*, ac ſi cetus ſit draco marinus. De quovis ſerpente interdum hoc nomen uſurpatur. Porro Dracones à ſerpentibus mole præſertim differunt. Viſos Dracones longitudinis pluſquam ſexaginta cubitorum hiſtorici aſſerunt.

VIII.

De inſectis animalibus.

Locuſtæ decem nomina habent in Scriptura. Primùm appellantur *Arbe*, nempè à copia, cùm nullum animal ſit fœcundius. Derivatur *Arbe* à *raba*, id eſt, multum. Secundùm locuſta dicitur *Gob*, à verbo *gab*, quod apud Arabes ſonat *è terra emergere*, ſeu *ſcaturire*. Locuſtæ cùm pariunt, primùm fiunt vermes ovorum ſpecie, qui terra quadam prætenui tanquam membranula ambiuntur, unde evolant: Tertium locuſtæ genus dicuntur *Gazam*, à voce *gazaz*, quod *tondere* eſt & *abſcindere*; præacutis enim ſuis dentibus non ſolùm gramen, ſed & ſegetes atque arborum tenuiores ramuſculos ita corrodunt, ac ſi amputarent. *Gazam* autem interpretatur Hieronymus *Erucam*. Quartum locuſtæ genus nominatur *Chagab*. Quintum *Chanamal*. Sextum *Chaſil*, à verbo *chazal*, quod *conſumere* ſignificat. Septimum *Chargol*. Derivat illud Bochartus à verbo Arabico, quod ſonat

sonat *longa serie ferri*. Non semel locustarum examina integros Poloniæ tractus devastarunt. Octavum *Jelek* è *lingendo*, quia lingua sua lingit sata & fruges. Nonum *Solam*. Chaldaicè autem *solam* est *vorare*, *absumere*. Decimum *Tsolat-sal*, à *tsallal*, quod est *tinnire*, nempe ab alarum strepitu; vel à *tsellel*, *umbra*. Tanta locustarum examina per aerem visa sunt volitare, ut diem eriperent. Attamen in Deuteronomio (*Cap.* 28. *v.* 42.) *Tsclatsal* redditur à Græcis ἐρυσίβη, à vulgato *Rubigo*.

Hæc decem locustarum nomina indicant diversas species, ut ex Joelis (*Cap.* 1. *v.* 4.) textu originali patet ubi residuum *Gazam*, comedit *arbe*, & residuum τοῦ *arbe* comedit *Jelek*, & residuum τοῦ Jelek comedit *chasil*. In Levitico (*Cap.* 11.) quatuor numerantur locustarum species, nimirum *arbe*, *jolam*, *chargol*, & *chagab*; quibus omnibus hoc commune est, quòd sunt alatæ & quadrupedes, & ad esum concessæ. In vulgata nostra occurrit non raro *bruchus*, qui species est locustæ, à Græco βροῦχος, quod nomen Græcum fit à verbo βρύκειν, quod sonat *edere*. Etiam in Vulgata inter species locustarum numeratur *Attacus* & *ophiomachus*, id est, *pugnans cum serpentibus*. Porrò locustæ tanto volant pennarum stridore, ut alites esse credantur; unde Joannes in Apocalypsi (*Cap.* 9. *v.* 9.) *vox alarum earum*, loquitur de locustis, *sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum*. Quid locustis innumerabilius & fortius, quibus humana industria resistere non potest? Tanto ordine volitant, ut ne puncto quidem ungueve transverso declinent. Hoc nuper in hac Provincia Palæstinæ vidimus, verba sunt B. Hieronymi. Ex iis intelligere est quantùm potuerint nocere Ægypto locustæ, quas Moses excitavit. Ventorum autem impetu earum examina huc vel illuc impelluntur, Deo ordinante, qui illis insectis plerumque usus est ad edoman-

edomandos hostes suos. Inter locustas plures mundæ sunt, ut diximus, & his ce plerique populi in Oriente etiam tunc temporis vescuntur. Ergo Joanni non fuit peculiare, quòd locustis & agresti melle, sed quòd cibis uteretur, iisque fortè oblatis. Plurimum de locustis sermonem fecimus, quia creber de illis in sacro Codice sermo.

De muscis pariter loquendum; quarum septem species in Scriptura numerantur. 1. Musca propriè dicta. 2. Apis quæ mel & ceram conficit. 3. Vespa & crabro; sola enim magnitudine differunt; crabro major; utriusque aculeus timendus, venenum enim in vulnus infundunt. 4. Oestrum seu asilus. Solet genus illud muscæ agitare boves, equos, & alia animalia. Bos percussus œstro non ampliùs sui compos est: omni jugo excusso in devia fertur, tanquam rabie percitus. 5. Canina musca, Græcè *κυνόμυια cunomia*, quæ censetur inter muscarum species. Sed B. Hieronymus vult legi in Græca versione *κοινόμυιαν cenomiam*, quasi dicat omnem muscam, aut mixturam muscarum. In fonte Hebræo est vox *arob*, quæ idem sonat ac *colluvies, mixtura*; ideò vulgata habet non *cunomiam*, *cenomiam*. 6. Culex, quem tuba & lancea esse armatum Tertullianus eleganter dicit. 7. Sciniphes, qui sunt palustres culices. Mirum est quòd hujuscemodi bestiolis utatur Deus, ut vindictam repetat ab hostibus suis. Sic cunomias, id est, muscas canes, vel cœnomias, id est, colluviem muscarum immisit in Ægyptios. Quæ verò bestiolę dicuntur in Vulgata nostra *ciniphes* vel *sciniphes*, quibus affecit Deus Ægyptios in fonte *cinnim* (*Exod. cap.* 8. *v.* 17.) à plerisque non habentur pro muscis, sed pro pediculis, quibus vilibus & contemptis animalibus castigatos voluit Ægyptios, inquit Philo. Pediculos non solis hominibus, sed & pluribus aliis animantibus adhærere certum est.

Puli-

Pulicis & mentionem facit Scriptura, cui se comparat David, se vilem homunçionem diçens (1. *Reg. cap.* 24. *v.* 15.) De his-ce insectis & cæteris nihil dici potest quod ignotum sit. Notæ formicæ, & nota sapientia earum, in paranda annona æstatis tempore, pro ventura hieme. Conspicua aranearum in texendis suis cassibus ad capiendas muscas solertia. Casses autem sive fila aranearum, quæ retinent muscas, sed à vespis perrumpuntur, rem nullius pretii indicant. Quis ignorat & quandoque non expertus est à tineis pannos erodi & consumi? Tinea est vermis: verminum autem species diversæ; alii animantibus mortuis, alii arboribus etiam vivis inhærent. Scorpio in cauda aculeum habet, quo cutem aperit, & eadem plaga venenum diffundit. Corpus ejus figura est ovi, in quo caput ita conditum est, ut vix emineat.

IX.

De aquaticis animalibus.

Superest ut de animalibus, quæ vivunt in aquis sermo à nobis fiat; & ille brevis, quoniam de paucis aquaticis animantibus agat Scriptura; & ea tantùm attingamus, quæ non vulgo nota sunt. Cui autem ignotæ ranæ; & ex iis quæ centies expertus est in illis, sine ulla alia doctrina, non percipiat clarè quæ narrat sacer Codex de ranis, quas Deus excitavit è flumine Nilo, & in Ægyptiorum penetralia induxit?

Cùm Matthæus (*cap.* 12. *v.* 40.) dicat Jonam fuisse in ventre ceti, non decet intelligere cetum propriè dictum, quales Balæna, vel Pristis, aut Physeter, quæ ut-ut vastæ belluæ, tamen gulæ meatus habent ita angustos, ut solidum hominem deglutire haudquaquam possint. Quin Thomas Bartholinus Danus asserit ba-

lænas

lænas nec in mari Mediterraneo, nec in mari Persico reperiri: & omnes balænæ, quæ in Gronlandia nostra, inquit ille, & Islandia capiuntur, cujuscumque generis, etiam inusitata corporis mole, vastoque capite, ex cujus lingua sola decem octo tonnæ adipis exprimuntur, tam angustas tamen fauces habent, quæ vix brachium hominis capiant. Proinde ceti nomine piscem aliquem è cetaceis intelligi satius est; nempe piscis magnus erat, qualis canis marinus, cujus tria sunt genera; atque ex iis quidam sunt tantæ magnitudinis, ut cetis robustissimis meritò accenseantur. *Charcarias* alii vocant, ab asperitate dentium & acumine: alii *Lamias* & *Lamnas*, à gulæ vastitate *λαιμός gula*. In horum ventriculo loricati homines integri reperti sunt. Citatus Bartholinus vidisse testatur exuvias *Charcariæ* longiores vicenis pedibus. Ego ipse vidi caput *charcariæ*, cujus rictus ita amplus erat, sive fauces habebat tam patentes, & tam latum œsophagum, ut facilè hominem deglutire potuerit.

Apud Isaiam (*cap.* 27. *v.* 1.) mentio fit *Leviathanis* serpentis, quem Propheta *Vectem* vocat. Bochartus conjectat esse *zyganam*, qui piscis gerit in capite jugum transversum librile; undè nomen Græcum. Quia verò pariter videtur habere formam mallei, dicitur & *piscis malleus*. Leviathanis nomine appellantur pisces cetacei sive magni, etenim magni pisces *cete* appellantur. Itaque de Zygæna potuit loqui Isaias; quem piscem vocant *vectem*, quia ejus caput instar est vectis transversi.

Cùm Tobias in Tigri flumine ablueret pedes suos, in se irruentem piscem vidit, quem excitatus voce Angeli comitis arripuit, & in siccum traxit; & carne ejus sale condita, cibos in decem dierum sibi & Angelo paravit, servato corde, cujus fumo dæmonium pelleret, & felle, quo albugines ex oculis patris abstergeret. Bochartus sentit piscem illum fuisse *silurum*,

qui inter pisces amnicos ratione molis, roboris & audaciæ facilè primas obtinet. Immensa scilicet est huic voracitas, rictus oris maximè patens, labia aspera in limæ modum. Omne animal appetit, demergit natantes equos; ut non mirum sit si insurrexerit in Tobiam, & ille ad aspectum ejus expavevit. Carnes Siluri salitæ sufficere potuerunt in viaticum. Fel ejus adhiberi ad oculorum cicatrices, suffusiones & alias hebetudines medici scribunt. Suffitu quorumdam piscium dæmones pulsos, sunt qui adstruant.

Sic *Behemoth* & *Leviathan* describit Job (*cap.* 40. *&* 41.) ut appareat esse bestias vastæ molis. Undè factum, ut plerique putaverint *Behemoth* esse elephantem: & *Leviathan*, balænam. Bochartus putat *behemoth* esse hippopotamum, & *Leviathan* crocodilum. Utrumque conjungit Job. Nomen *behemoth* significat belluam majoris molis, qualis est hippopotamus, vivens in aquis & in terra: depascitur enim frumentum & fœnum; ideò Job de eo dicit, *fœnum ut bos comedit:* addit virtutem sive robur inesse umbilico ventris ejus. Neque enim telis trajici potest pellis ejus. Ossa illi firma sunt. Talis descriptio convenit hippopotamo. Deus applicavit illi, inquit Job, gladium ejus. In fonte *Hereb*, undè facta vox Græca ἅρπη, latina *Harpe*, quæ significat gladios leviter curvatos, & falcibus similes. Dentes autem exertos habet, molliter flexos, acutos, prælongos, quibus tanquam *Harpe* vel ense curvato in modum falcis fruges demetit & corrumpit. Ideo à Græcis tribuitur illi ἅρπη *Harpe.* Non timet fluvios, ut de eo dicit sacer Scriptor; videlicet qui & sub aquis vivere possit saltem diu. Capitur dolo: circa cubile ejus fossa excavatur, quæ obtegitur cannis & arena; ibi latet arca in quam bellua decidens includitur. Hoc est quod dicit Job, *In oculis ejus quasi homo capiet eum.*

Leviathan & *Thanin* promiscuè sumuntur ad signifi-

fican-

ficandos dracones, quorum formam & flexum aliquo modo referunt, tum quoscumque magnos pisces, phocas, lamias, quorum aliqui mammas habent, & lactant parvulos suos, ut supra vidimus. Crocodilum autem & Leviathanis nomine describi in loco allegato Job, opinatur Bochartus. His quæ diximus de crocodilo addam, quòd sit quadrupes, lacerto viridi non multùm dissimilis: linguam habere brevissimam, & adhærentem maxillæ inferiori; ideò ab aliquibus elinguis dictus est. Rictum habet immanem: pellem squammis horrentem & durissimam. Mole sua & robore stupendus. Nostri instituti non est verba singula quibus Job crocodilum sive leviathanem describit, expendere.

Sanguisuga, quæ inter aquatica animalia numerari potest, nullam in Scriptura fieri mentionem contendit Bochartus. Notat eam dici ab Hebræis *alaka*; & nomen *aluka*, quod reperitur in Proverbiis (*cap.* 30. *v.* 15.) & ab Interpretibus *sanguisuga* explicatur, esse intelligendum de fato, sive de eo quod appensum est unicuique ex decreto Dei; quo modo Arabes sumunt illam vocem. Salomon ait in Vulgata: *sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes affer, affer.* Quas filias sanguisuga habeat vix concipitur; verùm decreti divini duæ filiæ sunt, infernus & perditio; quæ numquam implentur; ut loquitur idem Salomon (*Prov. cap.* 27. *v.* 20.)

X.

De animalibus dubiis vel fabulosis.

Ut saltem brevi sermone perstringam omnia quæ Bochartus fuso & docto opere persecutus est, subjiciam quæ habet de dubiis & fabulosis animantibus. In Deuteronomio (*cap.* 14. *v.* 5.) in fonte nominatur quoddam animal akko. Græca & Vulgata versio red-

dunt *Tragelaphum*, id est, hircocervum. Plerisque visum est fabulosum animal; sed oculati testes Parisiis & in Germania se vidisse referunt.

Gryphes aves auritas, quadrupedes, rostro & alis aquilæ, lupi vel pardi corpore, leonis unguibus, finxit antiquitas & ipsa explosit. Tamen nominantur Gryphes in Levitico & in Deuteronomio. Vocem Hebræam *Peres* Græci verterunt γρύπα, sed verisimile est eos intellexisse γρυπαίετον *gryphaquilam*, nempè speciem aquilæ, cujus nasi vel rostri notabilis est aduncitas. Sic illi Interpretes fictitias illas gryphes neutiquam nobis proponunt credendas.

Raa vel *Daa* avis in immundarum avium censu ponitur. Vulgatus (*Deut. cap.* 14. *v.* 13.) ponit *ixion*, cujus nominis nulla est avis. Bochartus, mutato literarum ordine, legendum putat non *ixion* sed *oxyn*. Avis autem est quæ Græcè dicitur ὀξὺς; quæ visu pollet & volatu. *Raa* idem est ac *vidit*. Quæ avis in Deuteronomio *Raa* appellatur, in Levitico dicitur *Daa*, quod verbum sonat *volavit*.

In Græca versione Job (*cap.* 4. *v.* 11.) fit mentio *Mirmecoleontis*. Putatum est id animal esse speciem Scarabæi, qui infestus est formicis; undè appellatur *formica-leo*. Sepelit se arena, & dum formicæ transiliunt, prodiens ab insidiis eas necat, & his se pascit. Verùm de illo animalculo nec cogitabant Græci Interpretes. In fonte est *laisch*, quod nomen proprium est leonibus quibusdam; inter quos constat aliquos dictos *mirmecoleontes*. Vocem *laisch* de leonibus Vulgatus Interpres explicat.

Constat phœnicem avem, quæ per mille annos vivat, & ipsa suis ex cineribus renascatur, figmentum esse. Verùm quia φοῖνιξ nomen hujus avis, & cujusdam arboris est, nempe palmæ, qui septuaginta Senes vertere in Latinam linguam, putavere mentionem avis phœnicis fieri; sed agitur de patria arbore, quæ

φοῖ-

φοῖνιξ dicitur. Vulgatus Interpres in hunc errorem non lapsus est.

In ipsa autem Vulgata nostra monstrorum, quæ ficititia sunt, nomina leguntur; verùm non proponuntur ut animalia quæ verè existant, sed tanquam spectra *Dæmonum*, in solitariis locis apparere solita. Vocem *jiim* faunos ficarios interpretatur B. Hieronymus in Jeremia (*cap.* 50. *v.* 39.) quæ significat spectra quæcumque terribilia; quales fauni, quibus tribuebant Romani terrores panicos, & quæcumque alia spectra, quæ varias induentià formas in hominum conspectu veniunt, & metum ipsis incutiunt. Faunus scilicet idem Deus qui *Pan*. Itaque nomine Fauni reddidit Hieronymus vocem Hebræam *jiim*; undè *Eima*, terror; quia nomen illud inderet notionem alicujus terriculi. Cur verò Fauni dicerentur *Ficarii*, non ita liquet. Ficus præter fructum denotat tumores, ulcus durum, callosum & rotundum, sive glandulosas eminentias, quibus opplebatur facies Satyrorum, qui iidem sunt ac Fauni. Ficarii ergo illi appellabantur, à turpi eorum facie.

Fauni & Satyri finguntur hircipedes & pilosi. Hircus est animal hirsutissimum. Cùm ergo Ægyptii inter deos hircum retulissent, ideò idola & dæmones *sahirim* appellantur, id est, hirci sive pilosi. In Vulgata nostra Isaiæ *ibi pilosi saltabunt* (*Cap.* 13. *v.* 2.) id est, dæmones, qui in specie hircorum apparuere Beato Antonio.

In versione Græca & Latina Isaiæ (*Cap.* 13. *v.* 22.) occurrit Sirenum nomen in iis locis Scripturæ ubi agitur de luctuoso & ferali in solitariis cantu, qualem Ethnici fingebant esse Sirenum, quarum cantu illecti nautæ incidebant in scopulos. Interpretes nomen illud rei significandæ aptum crediderunt, etiam si nullæ unquam extiterint Sirenes, quarum scilicet superiora essent virginum, inferiora piscium.

Dubitatur quid sit *lilith* Isaiæ (*Cap.* 34. *v.* 14.) Alii putant esse avem nocturnam. *Lilith* venit à nomine Hebræo *lil* sive *lail*, quod noctem significat. Spectri genus esse Veteres summo consensu docent, etsi de specie non constet. Senes Græci reddunt ὀνοκενταύρους *onocentauros*, Vulgatus Interpres *lamiam*, qui piscis est. Terrorem quidem potest incutere piscis ille, quia forma ejus extraordinaria. Quoquo nomine exponatur *lilith*, indicare voluit Isaias rem quæ terrere potest, cujus formidine justus liberatur. *Non timebit à timore nocturno*, ut canit Psaltes (*Psal.* 90.) Onocentauri autem sunt mixtum animal ex asino & homine, quale liquet nullum extare, nisi aliquando biformes esse partus contingat. Certum enim est monstra generari; sed illa diu non vivunt. Quid ergo ipse Vulgatus Interpres usurpat onocentaurorum nomen, dicto loco Isaiæ: *& occurrent dæmonia onocentauris*? In fonte vox jam exposita *liim* legitur. Ibi ergo apud Interpretem vulgatum onocentauri nihil aliud sunt quàm dæmonum spectra. Describit Propheta locum solitarium & ignotum, in quo facilè percellitur animus inani formidine monstrorum, quæ plerumque credit metu potiùs quàm visu. Ibi, inquam, onocentauri ponuntur pro quibuscumque terrificis spectris.

CAPUT III.

De re herbaria, frumentis, leguminibus, arboribus, fructibus & plantis sacri Codicis.

PLantas omnes, de quibus fit aliqua mentio in Sacris Codicibus, enumerabo brevi sermone; neque enim de illis plura occurrunt fusiùs exponenda, sive quia difficilia sint, sive quia scitu utilia. Nomine plantarum complector omnes arbores, frutices, fru-

frumenta, legumina, olera, omnem rem herbariam. Notum est plantas semine provenire, aut plantæ alicujus radice aut propagine, aut avulsione, aut surculo, aut insito & confecto arboris trunco. In Scripturis autem nomen seminis latè accipitur pro quocumque principio, ex quo plantæ nascantur. Significat illud nomen supra dictos omnes nascendi modos. In Genesi (*Cap.* 1. *v.* 11.) sic loquitur Deus. ***Germinet terra herbam virentem facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum juxta genus suum, cujus semen in semetipso sit super terram.*** Ibi semen intelligi debet principium illud quo planta ex planta nascitur, quoquo modo id fiat; sunt enim arbores, quæ semine carent, aut saltem sine semine nascuntur. Quæ autem similitudines in sacro Codice petuntur ex agrorum cultura, ex satione vel insitione, tam apertæ sunt, ut nullum operæ pretium esset his explicandis immorari. Attamen si occurrat quæpiam difficultas circa hæc omnia quæ præsens caput complectitur, licèt concito cursu feramur, non prætermittemus.

Priusquam suscipiam enumerandas diversas plantarum species, præcipuas cujusque plantæ partes in genere exponam; ex quibus multæ ducuntur similitudines in sacro Codice. Primùm *radix* est ima pars stirpis in terra defixa, origo & fundamentum totius, per quam alimentum trahitur & coquitur. E radice *caudex* prodit sive stipes, alimentum in ramos & frondes deferens. In herbis *caulis* dicitur *caudex*. Finditur & funditur in *palmites* sive *ramos*, qui quasi brachia sunt. His innascuntur *gemmæ*, *flores*, *fructus*, *folia*, & *surculi novellæ plantæ*. In vulgata nostra surculus nominatur *virga*; ut *virga de radice David*, pro surculus de radice David. *Stolones* & *propagines* adnascuntur velut soboles. Hæc nemini ignota sunt. Ordine alphabetico recensebo omnes

plantas, de quibus in sacro Codice mentio fit.

Abies est arbor altissima, rectissimaque, cujus pars inferior enodis: Gallicè *sapin*, Italicè, *abete*, Hebraicè *berosch*, Græcà *ἐλάτη elate*; quod nomen etiam datur à vulgato Interprete trunco cæterarum arborum. In Canticis (*Cap.* 5. *v.* 11.) *coma ejus sicut elata palmarum.*

Absynthium. Herba insignis amaritudinis, *absinthe*, *assenzio*. Ex hoc amarissimo frutice Scriptores sacri passim similitudines desumunt, easque impiis accommodant. Sic cùm Deus apud Jeremiam (*Cap.*9.) improbis tristia, acerba, amarulenta minitatur, ac calamitates denuntiat: *Ecce ego*, inquit, *cibabo populum absynthio*. Ubicumque Scriprurarum absynthii fit mentio, maximam atque acerbissimam calamitatem, animique tormentum instare indicatur. Undè stella illa Apocalypseos, qua cadente omnia amaritudine imbuta sunt appellatur *absynthium*.

Ahaloth redditur à vulgato Interprete *Aloe*, quæ herba est amarissimi saporis. Alii *ahaloth* interpretantur *santalum*. Plures sunt nominis arbores crescentes in India, quæ diversi sunt coloris, Gallicè *des santaux*, Italicè *sandali*. Sed & est arbor dicta *aloe*, saltem in officinis mercatorum. *Voyez Pomet histoire dres drogues*. Vide Pometi Historiam Aromatum.

Amygdalus. Arbor, *amandier*, *mandorlo*, quæ mense Januario, aut paulò seriùs, statu cœli adhuc rigido, florescit. Undè ab Hebræis appellatur *schaked*, à verbo *schakad*, id est, *maturavit*, *advigilavit*; quia scilicet inter arbores amygdalus prima flores edit; quò allusum est à Jeremia (*cap.*1. *v.* 11.) Ubi in Vulgata est, *virgam vigilantem video*, in fonte est, *baculum amygdali video*. Quemadmodum amygdalus maturat & accelerat florere verno tempore; sic & Dominus declarat se acceleraturum mala inferre populo. Similiter in Ecclesiaste (*Cap.*12. *v.* 5.) cùm

cùm Salomon de sene agens dicit: *& florebit amygdalus*, significat senem canos accelerare sæpè priusquam putarat. Incautis enim nec opinantibus obrepit senectus. Vel admonetur homo quòd citò albescet canitie, quemadmodum amygdalus, quæ candidissimos in summitate flores producit, ac longè se spectandam exhibet. Ideò cùm vellet Deus insigni miraculo ostendere Aaronem à se electum, fecit ut virga Aaronis florem pulcherrimum emitteret, qualem amygdalus. Ex illa enim, turgentibus gemmis, flores emerserunt; qui foliis dilatatis amygdala protulerunt (*Num. cap.* 17. *v.*8.)

Arborem Hebræis dictam *luz*, quam Judæi habent pro *corylo*, Gallicè *coudrier*, Ital. *Nocciuolo*, Latinus interpres in Genesi (*Cap.* 30. *v.* 37.) interpretatur *amygdalum*, Græci *καρύϊνλω*, id est, *juglandem*, nempe arborem ferentem nuces. Gallicum *coudrier* à nucibus suis etiam *noiselier* dicitur.

Anethum herba boni odoris, *Anet qui ressemble au fenouil*, italicè *Aneto*, *pianta simile al finocchio*.

Arundo, aquaticus frutex, *roseau*, *canna*. Nutanti est cacumine, auraque levissima hinc indè impellitur. Ergo fulcire non potest, nec præsidio esse. In Scriptura dicuntur baculo arundineo inniti, qui spem suam ac fiduciam collocant in illo à quo fulciri non possunt; vel quia summitas ejus acuta perforat manum quæ huic innititur. Nascuntur arundines in locis uliginosis & desertis, quæ non coluntur; ita *feræ arundinis* sunt agrestes feræ. Facili negotio arundo frangitur; ita fragilitatis symbolum est: quò autem Isaias indicet futuram mansuetudinem Christi, qui oneri non esset, nec pede superbo protereret hostes suos, dicit (*Capit.* 42. *versic.* 3.) *calamum quassatum non conteret*; calamus autem & arundo sunt idem frutex. Undè in Matthæo (*Cap.* 12. *vers.* 20. *arundinem quassatam non confringet*:

adeò

adeò lenis erit incessus ejus; id est, adeò se gerer mitem.

Bdellium. Nomen illud reperitur in Latino Interprete, sicut in Græca versione; Græcis autem & Latinis est arbor nigra, gummi genus exsudans, quod & ipsum bdellium vocatur. Verùm alibi observamus Hebræum nomen *Bedolach* non arborem aut gummi, sed gemmam significare.

Borith nomen est Hebræum, quod vulgatus Interpres in Jeremia (*Cap.* 2. *vers.* 22.) expressit tantùm Latinis characteribus; in Malachia (*Cap.* 2. *v.*2.) verò interpretatur herbam fullonum, id est, *smegma*; quod nomen est Græcæ originis, significans, quidquid emaculat & abstergit sordes, Gallicè *du savon*, italicè *sapone.* Interpres Vulgatus *Borith* accepit pro herba, nempe qualis ista est quæ nascitur juxta littora maris, vernaculè dicitur *de la soude*, ital. *soda.* Hæc comburitur, & ex cineribus ejus educitur sal beneficio aquæ. Nimirum hi cineres eluuntur aqua; quæ horum sale sese imbuit. Imbuta commiscetur cum oleo vel cum alia materia pingui, in ollis quibus subjicitur ignis. Concoquuntur aquæ illæ, & in fumos abeuntibus, cum sale oleum concrescit, & conficitur sapo. Operæ autem pretium est advertere fullonem in Scriptura artificem esse, qui purganda, polienda vestimenta accipit. Unde Marcus Evangelista (*Cap.*9. *v.*2.) dicit de vestimentis JESU CHRISTI in Transfiguratione: *qualia fullo non potest super terram candida facere.*

Buxus. *Arbor* exigua, semper virens, *bouis*, *bosso.* Lignum adeò durum, ut cariem non sentiat, & tam ponderosum, ut in aqua subsidat. Ita fit ut si quid illi insculpatur, non facilè obliteretur aut exolescat. Isaias (*Cap.* 30. *vers.* 8.) à Domino jussus est scelera Judæorum describere, atque asservare in monumentis publicis. Non definitur in fonte qua ex ma-

materia Propheta juſſus ſit aſſumere tabulas; ſed quia buxum idoneum erat, ſic loquitur noſter Interpres. *Nunc ergo ingreſſus ſcribe ei ſuper buxum.*

Calamus idem quod canna & arundo; ſed eſt calamus odoratus, qui eſt arundini ſimilis aſpectu, multis geniculatus nodis, caſiæ ſapore, & tactu mollis, & cùm frangitur sciſſilis, intus araneoſus, locum in quo naſcitur ſuaviſſimo replens odore. Provenit in Arabia, in India, & in Syria juxta Libanum montem.

Capparis frutex eſt firmioris ligni, ſenticoſus & humilis, cujus flos & baccæ *des capres*, *capperi*, in ciborum condimentis laudantur eo quòd appetitum excitent. Nomen hujus fruticis uſurpat Eccleſiaſtes (*Cap.* 32. *v.* 5.) tempus ſenectutis deſcribens. *Et diſſipabitur*, inquit, *capparis*. Nomen Hebræum ſignificat appetitum ſive appetendi facultatem, quæ in ſenibus elangueſcit, ſimul & dictum fruticem. Senibus autem nec *capparis* reſtituere poteſt appetitum.

Carduus (*) è numero eſt ſtirpium, quæ ſponte atque invitis colonis quandoque erumpunt, aculeis infe-

(*) *Siquidem Verſionibus habenda ſit fides, nuſquam in Geneſi* carduus *reperitur. Occurrit ſane in fonte* דרדר dardar; *ſed hoc genus eſt ſpinarum, quod Interpretes fere omnes* tribulum *vertunt, quibus & Paulus epiſtolæ ad Hebræos cap. 6. v. 8. adſtipulatur. Solum quod ſciam in Bereſchith Rabbah exponitur* carduus. *Locus ab Auctore noſtro heic allegatus in Vulgata ſic legitur:* Maledicta terra in opere tuo, in labore comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ; ſpinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbam terræ. In ſudore vultus tui veſceris pane, *quæ ad verbum ex LXX. videntur expreſſa. Cæterum duplici in loco* cardui *meminit Vulgatus interpres: primo bis 4. Reg. cap. 14. ubi LXX. habent voces ἄκαν, & ἄκανα, tum bis pariter 2. Paralip. cap. 25. ubi apud LXX. ſemel & iterum vox occurrit ἀχχοὺχ græcis litteris ex hebraica* החוח *tranſcripta, quæ quidem in fonte utrobique legitur.*

infestæ ac sementi noxiæ. Quo-circa cùm Deus maledictionem Adamo transgressori atque ærumnas & vitam laboriosam impendere denuntiat: *maledicta terra*, inquit Genes. (*Cap.* 3.) *in opere tuo*, *in sudore vultus tui vesceris pane tuo*, *spinas & tribulos*, *sentes & cardaos germinabit tibi*. Carduorum multæ species, quæ nullum præstant commodum, nisi cardui quorum aculei; quibus omnes horrent, cum firmiores sunt, pectendis pannis serviunt.

Carex. Herba acuta & durissima, uliginosis & palustribus locis plurima nascens. Indè fit *carectum*, locus caricibus plenus, quales sunt ripæ fluminum, puta Nili, in cujus ripa Moyses expositus est à parentibus.

Carica. Vide *ficus*.

Cedrus arbor est procera, perpetuò virens; folio duro, acuto mucrone, medulla rubente & odorata. Huic æterna materies, cariem non sentiens; undè classibus & domorum tectis ædificandis imprimis est idonea. Proverbialiter *digna cedro* dicuntur, quæ promerentur immortalitatem. Sunt qui putant ligna quæ *sethim* in sacro Codice dicuntur, esse ipsam cedrum. Poma fert similia abietum pomis, *Pomme de pin*, *pine*. Ex cedro defluit resina.

Cicer. Genus leguminis, Gallicè *pois chiche*, italicè *cece*.

Cocus vel *coccum* frutex est habens exiles ramos & folia aculeata, quibus adnascitur *coccus* seu granum tinctorium, quod colorem rubrum ac rutilantem exhibet aspectu gratissimum. Huic, inquam, frutici parvo & surculoso grana ut lentes adnascuntur; quæ scatent intùs parvis vermiculis, quorum sanies coccino tingendo præclara est, & parit eximium illum colorem *l'ecarlate*, *chermisi*, quem nos miramur & adorarunt veteres, quo induti reges & viri divites superbiebant. Coccus in Scriptura sumitur pro ligno ex

quo

quo decerpuntur grana cocci; ut in Levitico (*cap.14. v. 6.*) ubi ex cocco & cedro & hyssopo conficitur fasciculus, ad respergendum leprosum sanguine passeris. Ibi autem lignum *coccus* appellatur *vermiculus*. Nimirum in fonte Hebræo *coccus* appellatur modò *schani*, modo *Tholaath*. Postremum illud nomen vermiculum notat. Cur *coccus* dicatur vermiculus apertum est, quia grana ejus vermiculis scatent. Nomen autem *schani* derivavit vulgatus Interpres à verbo *schana*, iteravit sive *secundò fecit*; undè sæpiùs coccum appellat *dibaphum* sive *bistinctum*. Reipsa purpura bis tincta celebratur à veteribus; sed non ideò aspernanda est conjectura virorum doctorum, qui *Schani* deducunt à verbo *Schanan*, *acuere*: ut *Schani* propriè significet fruticem aculeatum, cui adhæreant grana tinctoria, sive cujus in granis nascantur vermiculi, quorum sanie efficiebatur color coccineus ille, de quo sæpiùs sermo in sacro Codice, qui modò *schani*, modò *Tholaath*, modò simul utroque nomine signifigatur, Nascitur in Gallia arbuscula, cujus folia sunt pariter aculeata qualia sunt *paliuri*, vernaculè *du houx*, *agrifoglio*: illa producit grana, quæ vulgò dicuntur *de la graine d'ècarlate*, *grana*. An sit Hebræorum coccus alii quærant.

Colocynthis: cucurbita sylvestris est, *courge sauvage*, *coloquinte*, *zucca salvatica*, *collaquintida*. Mali citrii sive aurangii magnitudine est. Si extima putaminis pars florescens cultro adimatur, eximiæ nec prorsus ferendæ amaritudinis. Quod indicatur in Regum historia (*Lib. 4. cap. 4.*) Cùm enim Elisæi famulus inter alias herbas ignarus in ollam coquinariam colocynthida conjecisset; & Discipulis Prophetæ apposuisset in cibum; *Mors in olla*, hi exclamavere ad illum; injecta autem farina in ollam, omnem ejus amaritudinem mutavit.

Copher, *cyprus* aut *cyperus* arbor odorata, cujus

fructus

fructus racemorum ad formam succrescit. Frequentissimum est in Palæstina hoc arbustum. Ad mali punicæ proceritatem assurgit. Fertur cyprus similis esse ligustro Gallicè *Troesne*, Italicè *Ligustro*; sed alia arbor est, aromaticum quid maximèque odoratum spirans, cujus nunquam decidunt folia; quæ proprietates non conveniunt ligustro.

Coriandrum, herbæ genus est, Gallicè *coriandre* Italicè *curiandolo*, grana ferens, quæ saccharo integuntur. Agri Parisini, maximè in Albert villa *Aubervilliers*, abundant coriandro.

Crocus, vernaculè *safran*, *zafferano*, emittit flosculum cærulei coloris, in cujus medio velut crocea stamina ac filamenta se proferunt fragrantissimi odoris Crocus cor recreat, ideò non sine ratione in sponsæ hortulo ac viridariis, cùm odoratissimis aliis herbis interseritur (*Cantic. cap.* 4.) Croceus color, *couleur jaune*, *rougeatre*, *color giallo*, *rosseggiante*, dicitur à croco. Ubi in vulgata legimus in Lamentationibus (*Cap.* 4. *vers.* 5.) *Qui nutriebantur in croceis*, id est, qui crocei coloris vestimentis utebantur, *amplexati sunt stercora:* in coccino, ut habet fons. Coccineæ vestes erant vestimenta regia, quas qui priùs induebant, amplexaturi erant sordidas, nempe sortem aliam experti.

Cucumer sive *cucumeris* herba est nota, *concombre*; *cocomero* olim Hebræis usui & Ægyptiis, qui abundabant cucumeribus, peponibus, porris, cœpis, & aliis, de quibus non opus est ut plurima dicamus. Cucumetarium locus est cucumeribus consitus.

Cyminum aut *cuminum*, herba notissima quæ fœniculo *fenouil*, *finocchio*, non dissimilis est foliis suis; Gallicè *cumin*, ou *anis aigre*; Italicè *comino*.

Cupressus aut *cypressus*, arbor procera, caudice oblongo & recto, folio pini, sed molliore, neque ita pungente, odore vehementi. Babylonia regio abundat

dat cupressis, quæ cùm sint picatæ arbores, non ita putredini cedunt. Ex cupressis Arcam à Noe conflatam esse sunt qui credant. Hebraicè *cupressus* vel *cypressus* dicitur *gopher*, ut plerique putant; mihi enim nomen illud Hebræum videtur in genere significare arbores quæ picem habent. Undè quod in Genesi (*cap.* 6. *v.* 14.) Arca Noe dicitur facta ex lignis *gopher*, Vulgatus rectè reddit *ex lignis bituminatis*. Verbum Hebræum *Caphar* significat *picavit*, *pice obduxit*; nec multùm dissimile est *Gophrith*, id est, sulphur.

Dudaim. Vide *mandragora*.

Faba genus leguminis notissimum.

Ficus nota arbor; *figuier*, *fico*. Fici autem arboris fructus duplicis est differentiæ. Caricæ ficus sunt tempestivæ, quæ ab arbore decerpuntur antequam prorsus arescant. Grossi verò sunt quæ non maturescunt, & quas hyems in arbore deprehendit. Dicuntur ab Hebræis *Paggim*; quod nomen de omni acerbo & non excocto fructu usurpatur. Terra promissa laudatur quod sit *terra frumenti & hordei*, *& vinearum*, *in qua ficus & malogranata*; *terra olei olivarum & mellis*. (*Deut. cap.* 8. *v.* 8.) Itaque inter gravissimas calamitates est, si vel bello, vel solis æstu, vel grandine, vel per locustas & insecta ista bona auferantur: Si comedant hostes ficum & vineam (*Jer. cap.* 15. *v.* 17. *& cap.* 8. *v.* 17.) Abjiciunt ficus non folia tantùm arida, sed & fructus; undè ficui deciduæ comparantur quæ ex se dicuntur corruere (*Apoc. cap.* 6. *v.* 13.) *& stellæ de cœlo ceciderunt super terram, sicut ficus emittit*, potiùs abjicit *grossos suos*. Gratam præbet ficus umbram, sub eaque habitare solebant Israelitæ in pace.

Fœnum, Hebraicè *chazir*, ponitur pro gramine, quale sub dio crescit in atriis ex pluviis.

Gith, genus seminis, Græcis *melanthion*, Latinis *nigella*, Galliis *nielle* ou *poivrette*, Italis *nigella*, *gittetone*.

rone. Quasi minutum piper, eò quòd pauperculi hoc semine cibos condire soleant vice piperis.

Grossus, vide *ficus*.

Hedera arbor est, quæ cùm per se stare non possit, arboribus murisve adhæret. Perpetuò viret. Illa umbraculum adversùs solis æstum præbuit Jonæ Prophetæ, ut quidam autumant; sed verisimilius est fuisse aliam plantam, quæ in fonte Hebræo appellatur *Kikaion*, de qua infra sermo fiet.

Hordeum, Gallicè *orge*, Italicè *orzo*. Sic dictum putatur ab oriendi celeritate, quòd ante omnia frumenta sit aridum; ideò in omnium frugum primitias secunda die post magnum azymorum diem offerebatur in Templo manipulus messis hordeaceæ. Hordeum madefactum, deinde siccatum & tostum, appellatur à Latinis *polenta*. Hoc nomine Latinus Interpres reddidit vocem Hebræam *Kali*, quæ significat simpliciter quod tostum est. Ex hordeo potissimùm fiebat id quod in Scripturis appellatur *ptisana*. Hordeum aqua priùs perfusum, in sole postea siccabant; mox ligneo pistillo tantisper tundebant, donec corticem, glumamque exueret. Ita *ptisanæ* sacri Codicis sunt id quod vernaculè dicimus *de l'orge mondè*, italicè *orzata*.

Hyacinthus, Gallicè *vaciet, ou hyacinthe*, ital. *giacinto*. Est genus violæ vernæ colore obscuræ. Sæpiùs fit mentio in Scriptura *hyacinthini coloris*, qui nomen sumpsit ab illo flore, aut gemma ejusdem coloris, quæ hyacinthus pariter dicitur, & perinde ac flos exuberanti cæruleo colore purpurascit.

Hyssopus, Hebraicè *Ezob*. Ambigitur an illud *Ezob* sit hyssopus Latina Gallica *hyssope*, Italica *isopo* herba notissima. Loca Scripturarum ubi de *Ezob* sermo fit, videntur aborem indicare. Jungitur cum cedro & cocco, ut ex conjunctis fiat fasciculus sive aspergillum, quo aspergatur leprosus. Vidimus supra coccum esse arborem. Salomon dicitur disseruisse de plantis, à

tis, à cedro quæ est in Libano usque ad *Ezob* quæ nascitur in pariete. De omni arbore disseruit, inquit Josephus. Ita scriptor historiæ Regum proceras cedros opponit humili arbusculo, quod appellaretur *Ezob*; ut quantùm cæteras arbores proceritate sua vinceret cedrus, tantùm *Ezob* vinceretur, sive humilior esset cæteris arboribus. Sed nec humilis erat *Ezob*, ad instar herbæ. Dicitur enim apud Joannem (*Cap.* 19. *vers.* 29.) quod milites spongiam hyssopo componentes admoverunt ori Jesu. Olim qui in magna turba in exemplum statuebantur, sublimes evehebantur, ut essent conspicui omnibus. Itaque quia Jesus in cruce sublimis erat, nec sola manu milites poterant ad illius os pertingere, spongiam cauli hyssopi circumposuerunt, qui caulis à Matthæo & Marco calamus appellatur. Ita *Ezob* verè lignum, & hyssopo nostrati non similis nisi nomine tenus. Ex hyssopo, qualiscumque fuerit, fiebant aspergilla, quibus lustrabantur immundi; undè aiebat David. *Asperges me hyssopo & mundabor*.

Ilex arbor est glandifera, magnitudine roboris, folio aculeato, lævi cortice. *Espece de cheno qu'on appelle yeuse* ou *euse en Languedoc*: Hebraicè *Elah*. Italicè *Leccio*, *albero ghiandifero*.

Juniperus, Gallicè *genevre*, Italicè *ginepro*, arbuscula quæ pro foliis spinas habet perpetuò virentes; undè & topiario operi idonea est, quod fit vitandi æstus causa: *propre à des ouvrages de verdure*, *acconcio a lavori di giardino*. Ita dicitur quod Elias quieverit sub umbra juniperi (3. *Reg. cap.* 19. *v.* 5.) Etenim hæ arbores nonnullis in locis haud humiles sunt, quales videmus nasci in Gallia. In multam altitudinem assurgunt in Orientalibus plagis. Ex juniperi truncis majoribus incisis defluit per æstatem quędam resinæ species.

Juncus, frutex notissimus, cujus multæ species.

Kikaion. Planta illa est de qua Jonas (*Cap.4. v.6.*) loquitur quam Vulgatus interpretatur *hederam*; Bochartus verò conjicit esse *ricinum*. Etenim non videtur differre ab Ægyptio *Kiki*, de qua planta sic Dioscorides: Kiki sive ricinus *κρότων* (aliqui *sesamum sylvestre*, alii *seseli Cyprium* nominant) appellatur ob similitudinem seminis sui cum ricino animali, quod genus vermis est. Ricinus itaque arbuscula est, parvæ ficus altitudinem habens, grana ferens *ricinis* animalibus similia, folia verò platano similia, semenque in uvis asperis, quòd decorticatum repræsentat *ricinum* animal. Ex hoc exprimitur oleum, quod dicitur oleum *Kikinum*. Judæi dicunt *Kikaion* ab Arabibus appellari *Alkerot*. De ista arbore dicit Kimchi citò illam crescere, & ante officinarum fenestras seri, iis ut umbram præstet. Eadem adstruit B. Hieronymus; ut non dubitandi sit locus, quin ista arbor præbuerit umbraculum Prophetæ. Vetustis tamen Interpretibus *Kikaion* redditum est *κισσὸς hedera*, quia, inquit B. Hieronymus, aliud quod dicerent non habebant. Etiam quidam interpretati sunt *cucurbitam*; cujus, juxta Plinium, duplex est genus, aliud plebeium humi repens, aliud camerarium, quod nempe facili flexibilique ramorum curvitate tecta, pergulas operit. Citò crescit; sic umbraculum potuit citò præbere Prophetæ.

Labrusca, vitis agrestis, uvam proferens gustatu peracerbam, quæ non maturescit. Hunc fructum Deus moribus Judæorum depravatis accommodat apud Isaiam (*Cap.* 5.) Cùm enim eos excoluisset, ut agricola vitem, loco racemorum protulere ei labruscas, id est, pro bonis mala opera.

Lactuca agrestis, sive *sylvestris*, Gallicè *laitue sauvage ou amere*, Ital. *lattuga salvatica, o amara*. Nomen Hebræum *meror* vulgatus Interpres reddit *lactucam agrestem*; sed significat tantummodo herbam amaram.

ram. Judæi numerant quinque species talium herbarum, quibuscum Agnus Paschalis comedendus erat.

Legumina. Frugum duo sunt genera *frumenta* & *legumina*. Leguminum autem esus antiquissimus, & frugalissimus. Quare Daniel his vesci voluit cum sociis suis; tum etiam quia abstinere volebat carnibus, ne sanguinem comederet, quem mactando pecudes non satis cautè Gentes effundebant. Legumina, inquam, illa semina sunt quæ aqua coquuntur, & facilè esui parantur, non ut cæteræ fruges, ex quibus panis conficitur.

Lens, genus leguminis, colore rufum, Gallicè *lentille*; Ital. *Lente*.

Lentiscus arbor est patula, perpetuò virens, acinis rubentibus, maturitate nigris, quæ ut terebinthus gummosum liquorem fundit, quem in insula Chio *mastichem* vocant. Ex hac arbore cuspides conficiuntur, extergendis poliendisque dentibus accommodæ. Lentiscus habetur pro *schino*, cujus mentionem facit scriptor historiæ Susannæ. Vide ad vocem *prinus*.

Lignum. Nomen illud latam significationem in sacra Scriptura habet. Propriè lignum est pars arboris; sed apud Hebræos totam arborem significat. In descriptione justi dicitur Psalmo primo quòd *erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum*, id est, sicut arbor quæ ab aquis irrigata semper viret.

Lilium flos est notissimus, proximam à rosa nobilitatem obtinens, eximio candore; ideò sæpiùs lilii mentio fit in Scriptura tanquam floris præstantissimi. Olim, ut videtur, congregato tritico in acervos, hi acervi vallabantur liliis; ut perfecto ædificio apponuntur coronæ. Quapropter cùm tales acervi, tumentes tritico & sic ornati, res essent jucunda; de Sponsa dicitur in Canticis (*Cap.* 7. *v.* 2.) quòd venter ejus esset sicut acervus tritici, vallatus liliis. Li-

Nn 2 lium

lium dicitur ab Hebræis *Sosanna*, à *sches*, id est, *sex*, quod sex foliis constet. *Lilium convallium*, de quo in Canticis (*Cap.* 2. *v.* 1.) fit sermo, est vulgare lilium; neque enim aliud nomen habet in Hebræo Codice. His-ce nostris regionibus lilia nascuntur tantùm in hortis excultis; sed in Judæa, Syria, Ægypto, Sosiana, passim in agris crescunt. Undè JESUS CHRISTUS Dominus noster *lilia agri vocat*. Sunt qui lilium convallium vertunt Gallicè *muguet*; sed forma non convenit.

Linum, herba notissima, *du lin*, *lino*, quæ cannabis modo in lanæ mollitiem contusa *broyè comme on fait le chanvre*, *gramolata come la canape*, netur in usum intimarum vestium. Est linum quod dicitur *xilinum*, aliter *Gossipium*, quod colligitur ex fruticis pomo sive nuce, quæ plena est specie quadam lanæ molliculæ, quod vulgò appellamus *du coton*, *bambagia*. Scriptura non loquitur de illo ligno sive frutice, & ideò xilinum *ἀπὸ τοῦ ξύλου* appellatur.

Malum punicum, sive *malum granatum*, Gallicè *grenadier*, Italicè *melagrana*, est malus arbor, cujus fructus est malum notissimum, pomi genus, dictum punicum à Punica Carthaginensi regione, & *granata*, quòd rubentibus granis scateat. Undè genæ sponsæ in Canticis (*Cap.* 8.) comparantur malo punico: *ut fragmen mali punici, ita & genæ tuæ*: hoc est, sicut dimidiatus cortex mali granati confracti aut dissecti grana eximii ruboris spectanda exhibet; sic malæ tuæ, ò sponsa, amabili ac gratioso rubore perfusæ sunt. *Rimmon* Hebraicè dicitur pomum illud ex quo mustum conficiebatur. Primus pomi hujus partus flore incipientis *κυτίνος cytinus* vocatur Græcis, in quo cytino flosculi sunt, antequam ipsum malum prodeat erumpentes, quos *balaustia* vocant. Ea medicinis idonea, & tingendis vestibus. Corticis etiam magnus fit usus ad conficiendum co-

rium.

rium. Nucleis ipsis acinorum utuntur medici, ut & radice & semine. Ob utilitatem quam arbor illa præstaret, conjicit Bochartus, idolum, quod dicebatur *Remmom*, nomen suum accepisse. Tintinnabula fiebant forma haud multùm dissimilia malo granato; ita hæc tintinnabula *malogranata* appellabantur. Saltem tintinnabulis permiscebantur in fimbria tunicæ Sacerdotalis, quia, ut dixi, par utrisque forma.

Mandragora, cujus sunt duæ species. Prima foliis suis similis lactucæ est, sed angustioribus, umbrosique viroris. Pomum verò emergit è stirpis meditullio, quod herbaceo stilo incumbit, avellanæ nucis, nonnunquam aut castaneæ magnitudine. Hæc species nomine fœminæ insignitur: Mas verò foliorum magnitudine luxuriat. Pomum quod à media stirpe prodit, orbiculatum est, ovi gallinacei vitello prorsus affine, odore non sine gravitate quadam soporata jucundo, radice crassa, pilosaque, atque in humanæ coxendicis aut cruris formam bifurcata. Fert vulgaris opinio pomum mandragoræ conciliare gratiam & amorem. Hujus pomi fuisse avidam Rachelem sacri Codices referunt (*Gen. c.* 30. *v.* 14.) Cùm enim triticeæ messis tempore Ruben Liæ matri attulisset mandragoras, Rachel sterilis, & sororiæ fœcunditatis æmula, eas sibi concedi offerrique postulavit. Canticum Salomonis (*Cap.* 7. *v.* 13.) indicat mandragoras odoris fragrantia ac suavitate recreasse olim Hebræos, ac manibus contrectari solitas. De mandragoris Græci & Latini interpretati sunt nomen Hebræum *Dudaim*; cujus origo *Dod*, id est, *amor* aut *dilectus amicus*. Ita certum est *Dudaim* esse flores amabiles colore suo & odore; nam dubitare licet an reipsa fuerint mandragoræ nostræ *des mandragores*, *mandragole*. Etenim plurima poma, sicut & plurimi flores, aspectu, odore, gustu placere possunt, & excitare sui desiderium; quæ omnia denotat nomen

Dudaim. Quidam obſervant mandragoras guſtu eſſe jucundas, & tantùm in medicamentis adhibitas, quin in venenis conficiendis: undè concludunt mandragoras noſtras non à Rachele deſideratas ad comedendum; ideò illa *Dudaim* alium quemdam fructum eſſe; & hocce nomine Hebræo ſignificari tubera, Gallicè *des truphes*, Ital. *tartufi*. Redarguit eos Bochartus, quia tubera ſunt fructus veris; triticea autem meſſis erat, cùm Ruben Liæ matri attulit *Dudaim*. Quidquid ſint, odorem emittebant; tubera autem nullum habent, qui eminùs feriat ambulantium nares.

Mentha, herba ſuaviſſimi odoris, Gallicè *menthe*, Ital. *menta*.

Milium genus frugis. *A mille* dictum eſt, propter multitudinem granorum: Gallicè *mil* ou *millet*, Italicè *Miglio*.

Morus, arbor, Gallicè *meurier*, Ital. *gelſo*, Arborum omnium poſtremò floret, nec in folia; floreſque ſe expandit, niſi ver ſtabile ſit, quaſi nolit ferre ullam hyemis injuriam aut aeris inclementiam. David (*Pſal.* 77.) complectitur illam arborem inter vitæ delicias. *Conſumpſit bruchus & locuſta fruges illorum, grando vites, & pruina moros eorum*. Fructus ejus, ubi maturuit, manus ſanguinolento colore inficit. Antiochus rex Syriæ, ut elephantos quos produxerat in aciem adversùs Judæos faceret magis efferatos & in pugna ferociores, his objicienda curavit rubicunda velamina mororum, atque uvarum rubentium ſucco perfuſa. Nam ſanguinolento colore exaſperantur elephantes, atque in hoſtem majori impetu feruntur. *Et elephantis oſtenderunt ſanguinem uvæ & mori, ad acuendos eos in prælium* (1. *Mach. cap.* 6. *v.* 34.)

Myrica, genus humilis virgulti, Gallicè *bruyere*, Italicè *tamerigia*. Creſcit in locis deſertis, quæ nullis arboribus conſita ſunt, nullis frequentata hominibus, raris ac prope nullis culta ædificiis. Indè Jeremias (*Cap.*

(*Cap.* 48. *v.* 6.) denuntians calamitates & tristia quęque obventura, *Eritis*, inquit, *quasi myrica in deserto*.

Myrthus arbuscula, sed in Gallia tantùm frutex atque virgultum, perpetuò virens. Amabilis atque odorata est; ideò olim dicata Veneri à Gentilibus. Oleum ex ejus foliis vel ex ejus floribus exprimitur suavissimi odoris, quo Esther delibuta regi Assuero in matrimonium assumpta est. Hujus arbusti ramis Judæos adornasse ædes suas ac vestibula in encæniis videre est in Esdra (*Lib.* 2. *c.* 8. *v.* 15.) Idcirco cùm Isaias significatum vellet sortem Judęorum futuram meliorem, & pro noxiis infestisque fruticibus, fæcundos, amabiles, salutares, frugiferosq; substituendos: hoc est, pro vitiis virtutes, pro servitute libertatem, pro exilio reditum, ait (*Cap.* 55. *v.* 13.) *pro urtica crescet myrtus*.

Nardus nomen tum herbæ tum fruticis. Nardus herba & nardus frutex folia & cacumina sua spargunt in aristas sive spicas; undè *nardus spicata*. Nardi etiam herbæ plures species numerantur. Nostra lavendula, *lavande*, *spigo*, Latinè appellatur *nardus spicata*; undè oleum exprimitur, quod vulgus appellat *aspicum*, vernaculè *huile d'aspic*, *olio di spigo*. Ex nardo tam herba quam frutice unguentum pretiosum suavissimi odoris conficiebatur, quod dicebatur *pisticum*, quando ex vera nardo erat; πίστις enim Græcis *fidem* sonat. Nardus celebratur in Sac. Codice ob odorem suum & pretium.

Nux, arbor nota, Gallicè *noyer*, Ital. *noce*. Nucum autem, quæ fructus sunt, plurimæ species. In genere, poma quorum pars edulis cortice duro tegitur, appellantur nuces.

Olea & *oliva* tam de fructu dicuntur quàm de arbore. Oleaster est olea sylvestris. Olea autem quæ excolitur fructifera est, fœcunda numerosis baccis, oblonga forma atque ovali, quæ ubi maturescunt, atque nigrescere incipiunt, oleoso pinguique succo turgescunt, ex quo oleum articulis firmandis, foven-

disque membris, tum mitigandis doloribus accommodatum. Eo, inquam, corpora perfusa, non modò nitescunt, sed robur etiam concipiunt, atque ad obeundos labores redduntur habiliora. Ita David (*Psal.* 103. *vers.* 15.) dona Dei recensens memorat oleum datum homini, *ut exhilaret faciem in oleo.* Uberrimus erat proventus olearum in Judæa; undè idem Psalmista (*Psal.* 51.) cùm descripsisset miseram sortem impii, deinde sic explicat felicitatem viri qui Deo confidit. *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei.* Similiter Osee (*Cap.* 14.) *& erit quasi oliva gloria ejus.* Creber de oleo & de oliva sermo in Scripturis. Olivetum locus est in quo olivæ consitæ sunt.

Olus dicitur omnis herba sativa, quæ in usu cibario est, ab alendo, quòd oleribus alerentur homines, antequam fruges repertæ essent. Omnes insuper herbæ hortenses, etiam quæ non apponuntur mensis, solent olera nominari. Ita *mentha* & *ruta* numerantur in Evangelio inter olera.

Paliurus, frutex spinosus & asper, qui nascitur in locis incultis. Undè Isaias (*Cap.* 34. *v.* 13.) paliuro indicat regionem desertam; sic enim loquitur: *& orientur in domibus ejus spinæ & urticæ, & paliurus in munitionibus ejus.* Malos qui nihil nisi malefacere norunt, assimilat Michæas (*Cap.* 7. *v.* 4.) paliuro, *qui optimus in eis est, quasi paliurus.* Quibusdam videtur *paliurus* esse illa arbuscula, quam nos Galli appellamus *houx*, Itali *agrifoglio.* Aliis habetur pro *oxyacantha* sive acuta spina, quæ mense Maio spectatissimè floret, exiguo quidem & minutissimo flosculo, cui in medio rubicundissimæ quædam festucæ insident, quæ candore & suavitate eximia commendabiles sunt, vernaculè *epine blanche*, *ossiacanta.*

Palma arbor in cacumine habet ramos in digitorum modum protensos; ita palmæ manus similis videtur:

detur: unde Latinum nomen. Græci appellant φοίνικα, quia in Phœnicia frequentissima. Judæa maximè inclyta est palmis. Sunt quidem & in Europa, ut in Italia, sed steriles: fructum in maritimis Hispaniæ ferunt, verùm immitem: dulcem in Africa, sed statim evanescentem. Itaque palma meritò fuit insigne symbolum Judææ; undè ubique in Templo expressæ palmæ, & in nummis vetustis, quos cudendos Romani curavere, ut in nummis Vespasiani & Titi videre est arborem palmam, sub qua sedet mulier mœsta cum his-ce litteris *JUD. CAP.* hoc est, *Judæa capta*. Hæc arbor oneri renititur, nec prementibus urgentibusque cedit; ideò insigne in certaminibus victori decerni solet, quod invictum animi robur palma referat. Præterea uti ea arbor non patitur foliorum defluvium, semperque viret; similiter nec marcessit nomen & gloria eorum qui res magnas gessere. Canit igitur Psaltes regius (*Psal.* 91.) *Justus ut palma florebit*. In Apocalypsi (*Cap.* 7.) Martyres qui invicto infractoque animo adversùs Tyrannorum sævitiam substiterant, amicti stolis albis palmas manibus gestare leguntur, in victoriæ argumentum. Cacumen palmæ maximè aspectu jucundum. In Vulgata versione coma Sponsi (*Cap.* 5. *v.* 11.) huic assimilatur. *Coma ejus sicut elata palmarum*. Latinus Interpres parùm secutus est Græcos. βόστρυχοι αὐτοῦ ἐλάται: sed non addunt *palmarum*. Fons Hebræus reddi potest: *cincinni ejus crispi*. In versione septuaginta Interpretum ἐλάτη *elates* modò est *Berosch* species cedri, quam iidem quandoque habent pro abiete, modò pro cupresso, modò pro junipero, modò pro pino. Elate ἐλάτη iis qui de plantis diligentiùs scripserunt, est tenerum palmæ germen, quoddamque prosilientis fructus operimentum. In genere ἐλάτη, ut origo Græca ostendit, est arbor quæ in altum assurgit. Quidquid sit *elate*, huic-ce comam Sponsi fuis-

fuisse similem Græci dicunt. Interpres verò Latinus addidit *elate palmarum*, quoniam vox *elata* obscura incertaque erat. Job (*Cap.* 29. *v.* 18.) dicit *in nidulo meo moriar*, *& sicut palma multiplicabo dies meos*. Juxta fontem *sicut arenam*; nempe anni mei numerari non poterunt. Quidam Hebræi exponunt vocem Hebræam *cachol* de phœnice ave. Æquivocatio est in nomine Græco. Phœnix enim Græcis avis est & palma. Ferunt hanc avem esse annosam; quod & creditur de phœnice arbore sive palma.

Papyrus. Ut scirpus, juncus, arundo apud nos, ita in paludosis Nili aquis papyrus nascebatur, ex qua in tenuissimas membranas dissecta chartæ olim conficiebantur. Inde ob similem usum nomine *papyri* donavimus hanc nostratem chartam, quæ novo invento fit ex linteolis minutatim contusis, atque aqua maceratis. Ex papyro Nili lembos, scaphas, cymbas, aliaque navigia pice oblita construebant Ægyptii, ut ex Plinio discimus: tum ex Isaia (*Cap.* 18. *v.* 1.) qui sic loquitur insectans Ægyptios. *Væ terræ cymbalo alarum, quæ est trans flumina Æthiopiæ:* væ terræ umbræ alarum, id est, quæ navibus abundat, quæ recipit umbram multorum velorum. In codice Hebræo nomen est *Tsiltsal*, quod quidem significare potest *cymbalum*, quidpiam quod tinniat; sed & *Tsel* umbram denotat. Græci verterunt: Οὐαὶ γῆς πλοίων πτέρυγες. *Quæ mittit in mare legatos, & in vasis papyri super aquas*. Secundùm aliam versionem *in instrumentis scirpeis*. Assurgit papyri frutex nonnunquam in octo aut decem cubitorum altitudinem.

Pepones, cucumeris genus notum, Gallicè *melon*, Ital. *popone*.

Pinus, nota arbor, *pin*, pino.

Platanus, Gallicè *plane* ou *platane*, Italicè *platano*. Arbor latè spargens ramos, umbræ tantùm gratia ex-

tia expetita, ἀπὸ τῦ πλάτυς, hoc est, à latitudine, nomen sortita est. Folia ejus insuper lata sunt. Gaudet locis irriguis; undè Sapientia Ecclesiastici (*Cap.* 24. *v.* 19.) de se dicit, *quasi platanus exaltata sum juxta aquam*, cùm vellet significare virum, sapientem conspicuum & gratum esse. Platanus ab Ezechiele (*Cap.* 31. *v.* 8.) numeratur inter arbores proceras. Sed vox *Armon*, quam Latinus interpres reddit *platanum*, in eo loco Ezechielis (*Cap.* 30. *vers.* 37.) redditur à Septuaginta ἐλάτη *elate*. Sed in Genesi ubi eadem vox *Armon* occurrit, illam Latini & Græci pariter interpretantur *platanum*. Hebræi verò *Armon* habent pro castanea arbore.

Pomum generale nomen est omnium fructuum, qui ex arboribus esui apti proveniunt, sive mollium, sive durorum. Quod moneo, ne quis accipiat pro nomine specialis illius fructus, qui Latinè *malum*, deceptus similitudine nominis Gallici *pomme*.

Populus caudicis est proceri & erecti. Duo ejus sunt genera; alba una dicitur ab Hebræis *libneh*, id est, candidi coloris. Populus alba numerosiora habet folia & tremula; Ideò vernaculè dicta *Tremble*. Fureterius dicit arborem dictum à nobis *tremble* esse *populum nigram* Latinorum.

Porrum, genus oleris notissimi.

Prinus nomen est Græcum πρῖνος, *ilex*, arbor notissima de qua supra diximus. Scriptor historiæ Susannæ narrat Danielem arguisse falsi senes inquos judices Susannæ, cùm primus asseruisset à se deprehensam, dum rem turpem faceret, sub *schino*, alter verò sub *prino*; undè Daniel alludens ad etymologiam *schini* τῦ σχίνυ, à verbo σχίζειν, *scindo*, *seco*, & τῦ πρίνυ, à verbo πρίζειν, *serra seco*, *divido*, dixerit primo; *Angelus Dei scindet te medium*; & secundo, *secet te medium*. Hisce allusionibus Africanus antiquus scriptor conabatur probare non Hebræum, sed Græcum esse illum Scriptorem,

ptorem, qui Susannæ historiam commentus esset. Reponebat Origenes his-ce nominibus non quidem usum Danielem, neque iisdem arboribus; sed ut rem exprimeret Græcus Interpres Danielis, pro arboribus quæ nominarentur in textu ejus originali, qui perierat, usurpasse alias arbores, quorum nomen idoneum fuerat simili allusioni faciendæ. *Prinus* autem & *schinus* non sunt arborum nomina in lingua Latina; sed interpres ut mentem eruditi lectoris deduceret ad allusiones, quæ erant in textu Græco, Latinis characteribus Græca nomina expressit.

Quercus nota arbor, vernaculè *chene*, ital. *quercia*, multas habet species.

Rhamnus, Hebraicè *Athad*, Gallicè *bouc-epine*, ou *noirprun*, italicè *ranno*, Rubi genus est candidius & fructicosius, ramos spargens rectis aculeis, non ut cæteri rubi, aduncis. Baccas fert primùm virides, quæ nigræ fiunt maturescendo. Videtur *rhamnus* sive *Athad* in Scriptura poni pro quibuscumque spinis, quæ facilè ignem concipiunt.

Rosa flos è spina nascens, res nota.

Ruta, herba hortensis notissima, vernaculè *rue*, ital. *ruta*.

Saliunca, quam nonnulli *celticam nardum* existimant; pusillus est frutex, non in eam altitudinem assurgens, in quam nostra lavendula, *la lavande*, italis *spigo*, si quidem ab humo se non attollit: quod Virgilius annotavit.

Lenta salix quantùm pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantùm saliunca rosetis;
Judicio nostro tantùm tibi cedit Amyntas.

In Vulgata versione sic loquitur Isaias (*Cap.* 55. *vers.* 15.) *Pro saliunca ascendet abies, & pro urtica crescet myrthus.* Non dubito quin interpres Latinus hæc scribens intueretur versus illos Virgilii. Nomen Hebræum *naatzouts*, quod reddit *saliunca*, non aliud est quàm

est quam *vepretum* sive *virgultum*, nempe genus arboris vilis. Ita mentem Prophetæ Interpres vulgatus expressit.

Salix arbor nota, à saliendi hoc est, crescendi celeritate dicta. Juxta aquas conseri solet; undè in Psalmo 136. dicitur quòd Israelitæ captivi sedentes super flumina Babylonis organa, id est, instrumenta musica, puta citharas suspenderint ad salices. Celeriter assilit, & confestim arborescit salix, ut dictum est; indè Isaias (*cap.* 44.) justos, quos proximè Deus cumulaturus esset bonis, assimilat salici. *Et germinabunt inter herbas, quasi salices juxta perfluentes aquas*.

Schinus. Vide supra *lentiscus* & in voce *prinus*.

Scirpus species junci.

Sentes species spinarum.

Setim. Nomen lignorum ex quibus Deus Arcam fœderis conficiendam præcepit. Septuaginta interpretantur ξύλα ἄσηπτα, id est, ligna imputribilia; ita ut ligna *setim* plurima sint, sive accipi possint pro cedro, cupresso, buxo, & aliis lignis quæ cariei non sunt obnoxia.

Siliqua est folliculus, seu integumentum, cui grana leguminum includuntur & si quid leguminibus simile est. Item siliqua κεράτιον sive siliqua Græca fructus est arboris, qui non comeditur nisi à pauperculis, ut indicat illud carmen Horatii.

. . . . . *vivit siliquis, & pane secundo*.

Talibus siliquis impleri optabat miser ille juvenis, qui cùm deseruisset domum paternam, dilapidatis suis bonis, inopia coactus pascebat gregem porcorum.

Sinapi herba est semen ferens tanta acrimonia, ut cieat lacrymas comedenti. In hybernis condimentis usitatissimum est: *senevè*, *moutarde* italis *senape*. Semen ejus dicitur in Evangelio Matth.

(*cap.* 13.

(*cap.* 13. *v.* 31.) *minimum omnibus oleribus*. Sic habebatur eo tempore quo Dominus in terris versabatur. Sive sic loqui solebant Judæi; granum enim sinapis pro re minima dicitur apud Rabbinos. Præterea minimum appellari potest proportione; nullum enim tam parvum semen tantam rem producit.

Sycomorus Hebræis *schikema* Gallis *sycomore* Italis *sicomoro*. Appellatur etiam ficus Ægyptia. Arbor est fico similis, foliis mori. Ut amplissima describitur à Plinio; non mirum ergo si in sycomorum ascenderit Zachæus, ut qui statura humili esset, posset Jesum transeuntem videre. Obvia arbor erat in Judæa. Isaias (*cap.* 9. *v.* 10.) inducit superbos Samaritanos his verbis loquentes: *Lateres ceciderunt*, *sed quadris lapidibus ædificabimus*: *sycomoros succiderunt*, *sed cedros immutabimus*. Quasi dicerent exiguum nulliusque momenti damnum ac detrimentum quod perpessi sumus, minimo negotio parvisque sumptibus resarcietur. Imò omnia magnificentiùs instaurabuntur ac spectabilius. Pro lateritiis marmoreas ædes erigemus: pro sycomoro, hoc est, vulgari passimque obvio ligno, cedrina laquearia omniaque operosiùs perfici curabimus. Sycomorus fructus edit ignavi gustus insipidos & immaturos, quos non ramis, ut ficus, sed caudice ipso gerit; undè pauperum cibus, vel potiùs boum pabulum. Quare ita se pauperem describit Amos (*cap.* 7. *v.* 14.) *Non sum Propheta*, *& filius Prophetæ*: *sed armentarius ego sum*, *vellicans sycomoros*, id est, stringens ferreis unguibus, ad decerpendos fructus in boum pabulum.

Terebinthus arbor in Syria ac Palæstina spectabilis & amœna, folio ferè lauri, flore oleæ, coloris punicei, baccis primum herbaceis, mox rubris, maturitate nigris. Fundit hæc æstivis caloribus terebinthi-

nam

nam resinam præstantissimam, mirè odoratam. Israelitas, quorum sors futura erat melior, huic-ce spectabili arbori assimilat Isaias (*cap. 6. v. 13.*) *Multiplicabitur*, inquit, *quæ derelicta fuerat in medio terræ; & adhuc in ea decimatio, & convertetur, & erit in ostensionem, ut terebinthus, & sicut quercus, quæ expandit ramos suos.*

Thyina ligna. Hæc advehebantur in Judæam classibus Salomonicis. Fiebant ex illis instrumenta musica, ut nunc fieri solent ex lignis pretiosis colorum diversorum, quæ mittit India, vocantur *Algummim* (3. *Reg. cap.* 10.) & in Paralipomenis (*Lib.* 2. *cap.* 8.) *Almugim* ex *Al* & *mog* composito nomine, id est, ligna quæ non facilè computrescunt ac dissolvuntur. Græci habent ligna πεύκινα, id est, picea. *Thyinorum* lignorum mentio fit in Apocalypsi (*cap.* 18. *v.* 12.) ut mercis pretiosæ. Plinius inter arbores boni odoris recenset *Thyam*. An indè thyina ligna.

Tribulus species est cardui.

Triticum, optimum frumenti genus, vernaculè *le blè-froment*, *frumento*. Res notior quam ut expositione egeat.

Vepretum est ubi species quædam vepris nascitur.

Vicia, leguminis genus jumentorum pabulo destinatum Gallicè *vesce*, Italice *veccia*.

Vitis, quid vite notius?

Urtica notissimum herbæ genus ab urendo dictum, quòd ejus folia tacta acerrimè urant: Gallicè *ortie* Ital. *ortica*. Locis neglectis innascitur.

Zizania. Vox illa non alibi occurrit primitùs, quàm apud Matthæum; ut non possit definiri quæ herba sit, an lolium quod vernaculè dicimus *ivroye* italicè *loglio*, aut aliquid aliud non dissimile. Tantùm constat zizaniorum nomine designari omnem inutilem, vitiosam, noxiamque plantam, quæ sementi ac frugum incremento officiat; quod convenit lolio.

Ante-

Antequam caput iſtud de plantis concludam, breviter dicam quid intelligat Apoſtolus Judas in Epiſtola ſua (*v.* 12.) per *arbores autumnales*. Græcè ſcripſit δένδρα φθινοπωρινά, quòd eſt ex uſu vocabuli *ligna autumnalia*; nimirum ligna quæ florent & fructus conantur parere autumno jam præcipiti, quod tempus dicitur τὸ φθινόπωρον: quia verò ſuperveniens hyems non ſinit ad maturitatem pervenire, acerbi cadunt illi, & humi putreſcunt. Sic quanquam floribus & foliis ſuperbiant ſeductores, fructus tamen, quos ſpecie promittunt, non præſtant. Ligna planè tandem ἄκαρπα, imò bis emortua, ut ſpes reviviſcendi nulla ſuperſit.

Inter alia miranda monumenta vindictæ cæleſtis de ſpurcis libidinibus Sodomitarum, contigit ut in Pentapoli, ubi olim Sodoma & aliæ urbes, nullæ naſcantur arbores, aut fructu, in ſpeciem quidem optimis ſimili, ſed ſi carpas, in pulverem fœdoſque vapores evanido. Teſtis Joſephus (*Lib.* 5. *de Bello Judaico c.* 5.) *Adhuc*, inquit, *divini ignis reliquias*, *oppidorum quinque videre licet imagines*, *& renaſcentes in fructibus cineres*: *qui colore quidem ſunt edulibus ſimiles*, *carpentium verò manibus in fumum diſſolvuntur & cinerem*; vel ut loquitur Tacitus de iiſdem fructibus: *atra & inania velut in cinerem vaneſcunt*. Hoſce fructus intuebatur auctor libri Sapientiæ (*cap.* 10. *v.* 7.) ubi in vulgato Interprete dicit: *Arbores incerto tempore fructus habentes*; non ſuo tempore fructus habentes, ut dicit fons Græcus ἀτελέσιν ὥραις καρποφοροῦντα φυτά: videlicet arbores quæ producunt fructus imperfectos, necdum planè formatos, qui nunquam ad maturitatem perveniunt. Ibi autem loquitur de arboribus Sodomiticis, quæ nunc creſcunt in Pentapoli, quæ ibi nominatur: fons Græcus: *Hæc juſtum*, *pereuntibus impiis*, *liberavit fugientem à deſcendente igne in Pentapolim*.

CA-

CAPUT IV.

De gemmis sive pretiosis lapidibus, de quibus loquitur Scriptura.

PEr gemmas intelligimus lapides pretiosos: illas autem gemmas exponendas suscipimus, de quibus Scriptura sermonem facit; sive agimus de veris nominibus lapidum pretiosorum, quos memorat & exprimit veritas Hebraica. Res magnæ difficultatis est, ne dicam dubia & incerta. Etenim nulla est certa ratio interpretandi hos lapides, ut ipsi Judæi fatentur. Etenim non adjuvant vetusti Interpretes, qui pro lubitu videntur interdum originalia nomina vertisse. Omnes gemmas paucis exceptis, fascia pectoralis summi Pontificis continebat, nec de pluribus aliis sermo fit in sacro Codice; idcirco primus & ferè unicus labor versatur circa pontificias gemmas. In genere autem raritas commendat omnem gemmam, tum & materies. Hæc quæ durior, lucidior, & à maculis purior est, censetur magis pretiosa. Circa gemmas & lapides pretiosos advertendum quód dicit Salmasius, qui magna solertia, si quis alius, rem expendit in exercitationibus Plinianis ad Solinum. *Illud scio*, ait, *incerta illa omnium lapidum nomina esse, nec satis nota magistris ipsis*.

I.

De duodecim lapidibus pretiosis pectoralis fasciæ summi Pontificis.

Gemmæ illæ, quibus ornabatur pannus appositus pectori Pontificis summi, duodecim numero erant, quatuor ordinibus dispositæ. Hunc ordinem exponit

Moyſes, & quamque gemmam nominat, plura alia non addens de his-ce gemmis, nec diverſitates illarum ſermone explicans, cùm conſpectui paterent. Quæquæ gemma inſcripta erat nomine proprio alicujus ex duodecim filiis Jacob. Vulgò dicunt Judæi quod ſingulæ referrent colorem vexilli, quo Tribus cujus nomen gerebant, à cæteris Tribubus diſtinguebatur. Quod ad inſtitutum pertinet, ſedulus quæro quibus nominibus Græcis, Latinis-ve, id eſt, quæ nobis ſint nota, reſpondeant duodecim illi lapides, quos Moyſes nominibus Hebraicis expreſſit.

B. Joannes in Apocalypſi ſua mentionem facit duodecim lapidum pretioſorum; cùm ergo de ejus expoſitione minimè dubitandum ſit, ſi ad veſtimentum Aaronis reſpexiſſet, ſive ſuſcepiſſet eodem ordine quo Moyſes Hebraicè expreſſit, Græcis nominibus explicare hos lapides, id quod quærimus confectum eſſet. Certò, inquam, ſciremus quibus nominibus Græcis & ideò Latinis congruerent nomina Hebræa gemmarum Pectoralis. Sed incertum eſt utrum has gemmas ille intellexerit. Præterea inverſo ordine omnes recenſet: ita ex Apocalypſi (*cap.* 14.) conſtare non poteſt quibus Græcis nominibus reddendi ſint lapides ſacri, id eſt, in ſacro Codice Hebræo expreſſi. Ezechiel enumerat multos lapides pretioſos, qui ideò non fiunt notiores. Utar verbis B. Hieronymi. *In Ezechiele, in Exodo, & in Apocalypſi, & in Iſaia, ſibi omnes lapides & lapidum ordines comparati magnam & legenti & diſſerenti faciunt quaſtionem.*

In his-ce & ſimilibus errare non eſt magnum piaculum. Attamen errare non prodeſt, & quantùm fieri poteſt, ſaltem multo intervallo à veritate non aberrandum. Itaque cùm, uti diximus, & manifeſtum eſt, Interpretes nonnunquam pro lubitu nomina Hebræa reddant nominibus lapidum qui ſibi innoteſcebant, ſontes ipſi adeundi. Nempe expendenda ipſa nomi-

nomina, quibus expressi sunt in fonte; deinde quærendum quæ istis nominibus Græca vel Latina magis vel minùs conveniunt, & qui & quales fuerint ipsi duodecim lapides pretiosi. Exscribam hic Joannem Braunium, qui de vestitu Sacerdotum Hebræorum luculentum commentarium edidit. Methodum sequar quam res ipsa quæ tractatur exhibet. Scilicet de gemmis eo ordine disseram, quo dispositæ erant in fascia pectorali Aaronis. Ea erat dispositio sive ordo duodecim gemmarum in dicta fascia Pectorali. 1. *Odem*, 2. *Phitad*; 3. & *BareKeth*, in ordine primo. Secundus ordo continebat 4. *Nophech*, 5. *Sapphir*, 6. *Jacalon*. Tertius ordo 7. *Leschem*, 8. *Schebo*, 9. *Achlama*, & quartus ordo 10. *Tarschisch*, 11. *Schoham*, & 12. *Jaspeh*. De singulis juxta hunc ordinem fiet à nobis sermo.

I. *Odem*. Prima littera consonans hujus nominis Hebraici est *Aleph*. Radix ejus est verbum *Adam*; undè videretur lapidem illum non alium esse quàm *adamantem*, qui nulli lapidi cedit pretio. Solet quidem *Adamas* derivari à Græco ἀδάμας, quasi diceres *indomitus*, quia nulla vi distringi potest lapis ille, ut etiam ferrum utrinque dissultet, incudesque insuper ipsæ dissiliant, ut ait Plinius. Verum hæc gratis dici lapidarii nostri contendunt. Nomen *Adam*, undè factum *Odem*, idem sonat ac *rubere*, aut *rubrum esse*; undè reddi solet ab Hebræis *pyropus* aut *rubinus*. Latinus interpres cum Græcis interpretatur *sardium*, qui ex Theoprasto lapis est perlucidus, qui dum clarius rubet vocatur *sarda*, quasi *sardii* fœmina; pellucidior autem & saturatior, mas dicitur. Est igneus sardius, inquit S. Epiphanius, & speciem sanguinis refert, similis sardio pisci sale condito, & exsiccato instar nostrorum salmonium, qui intùs egregiè rubent. Latini volunt hunc lapidem sic dictum, quia in Sardinia nascitur. Braunius etymon

ducit à *Sered*, quod nomen in Hebræa lingua significat *rubrum colorem*. Talem colorem fuisse sardii lapidis colligitur ex Apocalypsi (*cap.* 4. *v.* 3.) ubi facies Dei dicitur similis lapidi sardio, quod Veteres explicant de facie Dei irata, quam dicunt ardentem instar ignis, sive propter terrorem Dei, cùm Sardius sit igneus. Cæterùm varia sunt sardiorum genera; non enim sunt omnes ejusdem coloris. Inter sardorum genera ponitur etiam *sardoniches*. Quando sardius rubet; sed non est saturatus, palloris aliquid admixtum habens, *corneolus* vulgò dicitur, quasi carneolus, à carne humana, vel à carne sanguinolenta, vernaculè *cornaline*, *corniola*. Duæ ergo sunt circa *Odem* opiniones. Aliis videtur *adamas*, propter similem nominis sonum. Alii verò ex etymo sive ex significatione nominis Hebræi *Odem* à verbo *Adam*, habent *Odem* pro gemma rubei coloris, sive pro rubino, sive pro sardio.

II. *Phitad* vertitur *topazius* ab omnibus ferè Interpretibus, Josepho, Septuaginta, Hieronymo, Vulgato & aliis. Topazium autem veterum viridem fuisse clamant authores omnes, nempè porri succum non malè exhiberi à colore topazii; ita ut sit è viridi pallens, sicut & *chrysoprasius*, qui est ex genere topaziorum. Alii dicunt esse vitrei coloris, sive similem vitro, cujus color æstimatur viridis. Viridem fuisse lapidem *Phitad* sentiunt Rabbini. Appellatur in libro Job (*cap.* 28. *v.* 19.) *cusch*. Authores autem omnes consentiunt esse in Arabia insulam, quæ olim diceretur *Chitis*, ubi effoderetur topazius. Cuschregio non alia est quam Arabia, inter cujus insulas celebratur, quæ ab hoc lapide appellata est *Topazion*, si hæc insula lapidi nomen non indidit. Lapis *topazius* veterum, qui viridis sit, alius est ab eo, quem nunc gemmarii appellant vernaculè *topaze*, ital. *topazio;* nam hujusce color est aureus.

III. *Ba-*

III. *BareKeth*. Septuaginta, Josephus, Vulgatus & alii *smaragdum*, Gallicè *emeraude*, Ital. *smeraldo*, verterunt. *Smaragdus* nomen suum habet à fulgore. Non mutatur sole, non umbra, non lucernis; sed semper est radians, inquit Plinius. *BaraK* autem, undè venit *BareKeth*, Hebræis sonat *splendere*, *coruscare*, *fulgurare*. Colores smaragdorum varii sunt, secundùm varia genera; omnes tamen virides perhibentur. Omnium gemmarum virentium principatus defertur *smaragdo*. Ideò in Apocal. (*cap.* 4. *v.* 3.) iris dicitur similis smaragdo; scilicet quia nullus color in iride magis est conspicuus, quàm viridis. Smaragdorum Plinius dicit eos esse probatissimos, qui viriditatem puri maris imitantur. In hoc-ce loco Apocalypseos, ubi thronus Dei videtur describi media in iride, tres gemmæ memorantur, *sardius*, *jaspis*, & *smaragdus*. Tres in iride colores apparent, rubeus qui competit sardio, viridis quem certò habet smaragdus, & cæruleus quo colore lucet beryllus; cujus nomine B. Hieronymus reddit gemmam quæ in fonte Hebræo Exodi appellatur *jaspheh*, quod infrà expendemus. Ex hoc autem loco Joannis videtur jaspidi tribuendum colorem cæruleum, cui non omnino dissimilis est viridis color, qui multùm vergit in nigredinem.

IV. *Nophech*. Septuaginta Græcis Interpretibus est ἄνθραξ, id est *carbunculus*, ut redditur ab Interprete vulgato, vernaculè *escarboucle*, ital. *carbonchio*. Carbunculus lapis sic dictus est, quia rubore lucet instar ignis aut ardentis carbonis. A similitudine ignium sic appellatur, inquit Plinius. Carbunculorum autem censet ille eos esse optimos *amethistizontas*, hoc est, quorum extremus igniculus in *amethisti* violam exit, quales carbunculi vocantur *rubini*, Gallicè *rubis*, Italice *rubini*. Lapis qui Chalchedonius vocatur in Apocalypsi (*cap.* 22.) idem est

quem Veteres vocavere *carchedonium*, quem Plinius dicit sic dictum ab urbe *Carthagine*, quæ & dicebatur *Carchedon*. De lapide calchedonio apud antiquos auctores qui de gemmis disserunt, nihil invenitur, cum è contra de carchedonio multa illi dicant: Undè aliqui suspicantur Scriptorum incuria Græca & Latina exemplaria Apocalypseos olim viciata esse, & *calchedonium* pro *carchedonio* irrepsisse: ideò autem carbunculus dicebatur carchedonius, quia ex India mercatoribus Carthaginensibus adveheretur, ut idem Plinius adstruit. Est aliquod genus carbunculi, qui *granatus*, vernaculè *granato*, à pomi punici granis nominatur.

V. *Saphir*. Nomen illud Græci Græcis litteris, sicut Latini Latinis expresserunt. Et nos Galli pariter *saphir*, Itali *zaffiro*. Sapphiros nostras esse cæruleas scimus. Plinius sapphiros veterum hunc colorem habuisse testatur, & purpuræ nigræ illas fuisse similes; nempe quia cæruleus color illarum saturus. Sapphiris autem, quarum non uno loco mentio fit in sacro Codice, talis inerat color, ut videre est in hoc loco Exodi (*cap.* 24. *v.* 10.) *Et viderunt Deum Israel, & sub pedibus ejus quasi opus lapidis saphirini id est, quasi fundamentum, & quasi cœlum cùm serenum est*. Sic apud Ezechielem (*cap.* 1. *v.* 26.) expansum cœli, quod vocatur solium Dei, dicitur simile lapidi sapphiro. At cœli color cæruleus est. Præterea sapphirus in Scriptura assimilatur quoad colorem venis sanguine repletis in albissimo corpore; quæ scilicet turgent sanguine & apparent sub pelle candida. Harum venarum aspectus similis est colori cæruleo. Indè Braunius feliciter, ut mihi videtur, lucem accersit huic loco Lamentationum Jeremiæ, (*cap.* 4. *v.* 7.) ubi in Vulgato legimus: *Candidiores Nazaræi ejus nive, nitidiores lacte, rubicundiores*, id est, magis splendidi & rutilantes *ebore antiquo*, alii

alii reddunt *margaritis*, *saphiro pulchriores*. Nimirum Nazaræi erant corpore sano & eleganti, & venæ sanguine plenæ carnem eorum variè intersecabant, instar rutilarum sapphirorum. Corpora eorum erant candida instar nivis & lactis, imò splendentia tanquam margaritæ, intercurrentibus venulis sanguine plenis, sapphiri instar, cæruleo colore gratissima. Descriptio est pulcherrimi & elegantissimi corporis. Similiter in Canticis (*cap.* 4. *v.* 14.) venter sponsi dicitur *eburneus*, id est, candidus, *distinctus saphiris*, id est venis sanguine plenis, quæ colorem sapphiri habent. Et species sapphiri, quæ aspersa est pulvere aureo, sive notatur certis quibusdam punctis aureis. De hac sapphiro videtur loqui Job (*cap.* 28. *v.* 6.) *Locus sapphiri lapides ejus*, & *glebæ illius aurum*. Tales autem sapphiri minùs pellucidæ sunt & sculpturæ inutiles, ut à gemmariis discimus.

VI. *Jahalon*. Septuaginta & Vulgatus interpretantur *Jaspidem*, Josephus sapphirum; Braunius verò credit esse adamantem, qui cùm omnes gemmas reliquas splendore & pretio superet, in Pectorali non tum deerat. Dicit non alteri gemmæ convenire nomen *jachalon*. Deducit autem nomen *adamas* à verbo Hebræo *Halam*, absorpto *jod*, quod apud Hebræos non est insolens. Certum quòd ex *Halam* potuit fieri *almas*; undè postea *adamas*. Verbum autem *Halam* significat *confringere*, *contundere*; undè *Halmuth*, quod est *malleus*. Duritie sua *adamas*, vulgò *le diamant*, *diamante*, omnes lapides confringit; sed & facile malleo diffringitur: quod suo damno sæpius gemmarios experiri dicit Braunius, arguens antiquos Scriptores qui affirmant incudes dissilire, cùm adamas percutitur.

Non prætermittam argumentum quo nititur conjectura Braunii & aliorum, qui opinantur tempore

Moysis non ignotum fuisse adamantem. Etenim sine adamante aut pulvere ejus artifices non potuissent duodecim lapidibus nomina duodecim Tribuum insculpere. Res nunc constat de sapphiro, quæ absque adamante non potest expoliri, & ulla nota inscribi. Verùm reponi potest olim usitatum fuisse pulverem *semir*, quo expoliebantur lapides pretiosi. De illo pulvere infrà agemus; authores autem qui illum pulverem celebrant, non videntur eum habuisse pro adamante. Præterea Joannes, qui verisimiliter alludebat ad duodecim lapides Pectoralis, nullo modo mentionem facit adamantis. Ambigerem ergo an *jachalom* verè sit *adamas*; sed non possum illum habere pro jaspide, quoniam nomen illud videatur magis convenire lapidi qui in fonte Hebræo appellatur *jaspeh*.

VII. *Leschem* lapis alibi non reperitur quàm in Exodo, ubi describitur Pectorale cum suis duodecim lapidibus. Septuaginta & Vulgatus Interpres cum aliis plerisque interpretantur lapidem *Lyncurium*, quem aliqui putarunt nihil aliud esse quàm optimum succinum. Alii volunt gemmam esse maculis depictam instar *lyncis*. Alii sic appellatam hanc gemmam, quia ex *lyncis* urina oriatur. Contendunt enim hoc-ce animal urinam suam in terra occultare, quæ ubi concreverit, fiat lapis. Sed ista adnumerare decet fabulis. Notum est olim succinum appellatum *ligurium*, quod crederetur nasci in Liguria, quæ Italiæ regio est. Conjicit Braunius lapidem de quo nunc fit sermo, esse *hiacynthum*. Etenim si B. Joannes respexit in Apocalysi ad lapides Pectoralis, *hiacynthus* in eo reperiri debuit, cùm expresse illum nominet. Sed cùm hiacynthorum varia sint genera, credibile est nostrum *leschem* ex illis fuisse qui colore suo accedunt ad succinum; qua de causa *lyncurius* passim ab authoribus vocatur *succinum* & *electrum*. Eosdem fere co-

re colores quos animadvertimus in flore hiacyntho attribuunt hiacyntho gemmæ, nempe cæruleos, rubros, flavos, aureos, & id genus alia. Gemmæ hodie à nostris gemmariis dictæ *hiacynthi*, sunt aureo colore collucentes: qualis est color succini.

VIII. *Schebo* alibi quàm in Exodo non reperitur. Septuaginta Græcis & Vulgato Interpretibus *achates* est, quem Gallicè dicimus *agathe*, Italicè *agata*. Nulla notior gemma quàm *achates*. Lapis ille pulcherrimus variis coloribus imaginibusque decoratus est; ut ferè nihil extet, quod natura in hoc lapide non depinxerit. Ideò potest origo illius nominis derivari à voce Hebræa *akud*, quæ significat *punctatum*, aut punctis & maculis notatum, quales fuerunt hirci Jacob. Si B. Joannes respexit ad lapides Pectoralis, cùm nominat *beryllum*, Braunius sentit esse ipsum *scebo*, de quo nunc loquimur. Est autem *beryllus* una ex virentibus lucidisque gemmis. Inter beryllos quædam gemmæ appellantur *chryso-berylli*, paulò languidiores; fulgore in aurum vergentes. Sculpuntur berylli singulæ forma sexangula, quò color, alioqui hebes & languidus, angulorum excitetur repercussu: vix namque fulgent aliter politæ.

IX. *Achlama*. Septuaginta & Vulgatus Interpres & alii complures intelligunt lapidem *amethistum*, Gallicè *amethiste*, Italicè *amatista*. Lapis ille Plinio violacei coloris est, nomen habens à vini colore, qui in violam desinit. Fulgor purpuræ est in hac gemma: non ex toto igneus, sed in vini colorem deficiens. Vulgò creditur huic gemmæ nomen datum à presidio profligandæ temulentiæ; scilicet quia faciat homines ἀμεθύσους. Quidquid sit, vineo colore est. B. Joannes in Apocalypsi memorat Amethystum; ut si ad lapides Pectoralis respexerit, credibile sit intellexisse *achlama*.

X. *Tarschisch*. Sæpiùs occurrit in sacro Codice lapis

lapis ille. In Exodo, ubi agitur de lapidibus Pectoralis, à septuaginta Interpretibus & Vulgato redditur *chrysolithus*. Sed iidem Græci Interpretes alibi vertunt *ἄνθρακα*, id est, *carbunculum*. Adeò & ipsi dubii erant circa illos lapides, nisi quis suspicetur tota Biblia Hebraica ab iis solis Græcè non reddita fuisse, sed sola quinque Mosis volumina; & ideò non putandos secus pugnare, si iisdem Græcis nominibus quæ extra Pentateuchum occurrunt, res eædem non reperiantur expressæ. B. Joannes in Apocalypsi memorat *chrysolithum*; quæ gemma illi est dicta *Tarchisch*, si ad duodecim gemmas in Pectorali respexit. *Chrysolithus* autem juxta Plinium gemma est aureo colore translucens. Sic dicta est ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ ab aureo: quasi diceres *aureus lapis*. Hanc gemmam hodierni gemmarii quidem non chrysolithum, ut veteres, sed *topazium* vocant. At malè, cùm veterum *topazius* non aureus sed viridis fuerit, uti supra dictum est.

Nomen illud *Chrysolithi*, potuit esse generale & plurimis gemmis attribui; ut omnis lapis, cui aliquis color aureus inesset, chrysolithus dictus fuerit. Nam illæ gemmæ quæ in electri colorem declinant, *chryselectri* dicuntur, & tales sunt fortassis hiacynthi moderni. Nihilominùs illæ quæ aureo colore maximè translucent, & quibus nullum vitium nec alius color immixtus est, verè sunt chrysolithi. Talem fuisse lapidem *Tarschisch* videtur posse colligi ex Daniele (*cap.* 10. *v.* 5. *&* 6.) *Et levavi oculos meos*, inquit ille Propheta, *& vidi, & ecce vir unus vestitus lineis, & renes ejus accincti auro obrizo*, id est, electo, *& corpus ejus quasi chrysolithus*: in fonte, quasi Tarschisch; *& vultus ejus quasi species fulguris, & oculi ejus ut lampas ardens, & brachia ejus, & quæ deorsum sunt usque ad pedes, quasi species æris candentis*. Ibi videtur Daniel nihil aliud intelligere quàm

quàm corpus viri, qui apparebat fuisse instar optimi & fulgidissimi auri. Idem probari potest ex Canticis (*cap.* 5. *v.* 14.) ubi sic loquitur Vulgatus Interpres. *Manus illius tornatiles, aureæ plenæ hiacynthis.* Hebræus verò codex habet, *manus ejus sunt globuli aurei, ornati* sive repleti *Tarschisch.* Hic iterùm aurum & *Tarschich* junguntur. Ergo voce *Tarchisch* intelligitur *chrysolithus*, gemma quæ tota est aurea, & manum instar splendidissimi auri rutilare facit, neque enim manus ejus tantùm dicuntur globuli aurei, sed & ratio statim additur, ob quam ita dicantur, nempe propter annulos aureos, sed præcipuè propter eximias chrysolithos, quibus & annuli, ideoque manus sponsi ornatæ erant.

Nomen quidem *Tarschisch* à plerisque recensetur inter nomina maris, ut supra alicubi dictum est. Indè aliqui volunt gemmam, de qua quæstio est, fuisse marini coloris, Verùm satius est *Tarschis* interpretari regionem. Constat tempore Salomonis fuisse terram in orientalibus orbis plagis, quæ hoc nomine appellaretur, undè optimum aurum & aliæ merces multi pretii advehebantur. Forsan & Chrysolithi, gemmæ quæ referrent colorem metalli, nempe auri, cujus ferax esset *Tarschis*, appellatæ sunt hoc nomine. Urbs quidem erat in Hispania dicta Tharsis; sed illa, ut videtur, non condita fuit nisi post obitum Moysis, cùm Cananæi fugientes à facie Josue, patria relicta, alias sedes quæsiverunt in Affrica, in Hispania & alibi.

XI. *Schoham*. Pluribus in locis Scripturæ nomen hujus gemmæ occurrit, quod diversis nominibus Græcis expresserunt Septuaginta Interpretes. Adeò dubii videntur fuisse circa illam gemmam, sicut circa plures alias. In Genesi enim reddunt *lapidem prasinum*, in Exodo tribus in locis *smaragdum*, & in altero loco *sardium*. In versione Græca libri Job reddi-

redditur *onyx*, & in Ezechiele *saphirus*. Ubique verò noster Latinus Interpres intellexit esse *onychem*. Gemma *onyx* candorem præfert unguis humani similitudine: undè illi nomen; ὄνυξ enim Latinè sonat *unguis*. Braunius opinatur *schoham* esse *sardonychem*, quæ mixtum nomen habet à *sardio* & *onyche*. Sardius, ut vidimus, gemma est rubri coloris, sive carnei coloris; ita, ut loquitur Plinius (*Lib.* 38. *cap.* 6.) *Sardonyches olim, ut ex ipso nomine apparet intelligebantur candore in sarda*, cujus mas dicitur sardius, *hoc est veluti carnibus ungue hominis imposito & utroque translucido*. Ideò autem Braunius *schoham* pro *sardoniche* habet, quia B. Joannes in Apolypsi numerat *sardonichem*, qua voce videtur denotare nostrum *schoham*, saltem si respexit ad duodecim gemmas Pectoralis. Objici posset *Schoham* haberi in sacro Codice, ut in libro Job (*cap.* 28. *v.* 16.) & in Ezechiele (*cap.* 28. *v.* 13.) pro gemma pretiosa; Plinius autem docet sardonichem non fuisse magni pretii. Sed præterquam raritas pretium addat rebus, & idcircò gemmæ certis temporibus fiant viliores quia minus raræ, constát veterum testimoniis quæ profert Braunius, inter gemmas pretiosas semper sardonichem habitam.

XII. *Jaspeh*: Septuaginta senes reddunt *onychem*, Vulgatus *beryllum*, Plinius & Solinus putant beryllum cum smaragdo communis naturæ esse colore surdo. Est & beryllus cærulei coloris, etiam violacei. Inter duodecim lapides qui erant fundamenta civitatis sanctæ, juxta visionem factam B. Joanni, numeratur beryllus, sed non tacetur jaspis; quare miratur Braunius cur gemmam *Jaspeh*, quæ duodecima erat in Pectorali, non intellexerint interpretes esse *jaspidem*, sive *jaspim*. Optima autem jaspis viridis est, & ad smaragdum accedit: *Viret & sæpè translucet jaspis*, ut Plinius (*Lib.* 37. *c.* 9.) loquitur; sed non omnis

jaspis

jaspis viridis est; variis punctis, lineis & coloribus sæpissimè notata reperitur. Forsan quia smaragdo similis est *jaspis*, & beryllo similis sit smaragdus, jaspidem Vulgatus Interpres appellavit beryllum tum in Exodo (*cap.* 28. *v.* 13.) tum in Ezechiele, contra verò, ut vidimus, sextum lapidem Pectoralis videlicet *Jahalon* interpretatus est *jaspidem*. Est autem genus marmoris quod solet appellari *jaspis*, ut puto, quia referat colorem gemmæ jaspidis.

II.

De duodecim lapidibus pretiosis Apocalypseos.

His ita positis, duodecim lapides Pectoralis ferè omnes Joannes in Apocalypsi expressit. Etenim vidimus lapidem, quem vocat *calchedonium*, esse ipsum *carbunculum*, qui olim dicebatur *carchedonius*. Quam gemmam Græci Interpretes & Latinus dicunt *achatem*, vidimus haberi posse pro *beryllo*. Restaret itaque, si B. Joannes voluerit complecti omnes duodecim lapides Pectoralis, ut gemma quæ in fonte Hebræo nominatur *Jahalon*, & quam Braunius habet pro adamante, sit *chrysoprasus* Apocalypseos. Undecim enim aliæ gemmæ memoratæ à Joanne respondent, ut vidimus, aliis undecim nominibus gemmarum quæ insertæ erant Pectorali. Nullam autem *adamantis* mentionem facit Joannes; nec ejus nomen usurpat. In versione quidem Græca & in versione Latina Bibliorum, non semel nominatur *adamas*, quo nomine redditur nomen Hebræum *samir*; sed illud *samir*, undè factum nomen Græcum *σμίρις*, nihil aliud denotat quàm lapidem durissimum; nec in his locis ubi ponitur, indicat lapidem pretiosum, ut apud Zachariam (*cap.* 7. *v.* 12.) *& cor suum posuerunt ut adamantem*; sic in Vulgata, sed in fonte

est *ut*

est *ut samir*. In aliis locis ubi vox illa occurrit, aliud non significat. Pulvis autem in quem reducitur *smiris*, ex Dioscoride, Hesychio, & aliis, adhibebatur à gemmariis ad gemmas expoliendas; undè factum ut *samir* potuerit haberi pro adamante, quia lapis pariter durus esset, quanquam non pretiosus.

Ut apertiora sint quæ hactenus dicta sunt, nec omnino ambiguum & incertum lectorem dimittam tum circa lapides fasciæ Pectoralis summi Pontificis, tum circa hos duodecim lapides pretiosos, quibus fundamenta cœlestis Civitatis ornata fuisse dicit B. Joannes in Apocalypsi (*cap.* 21.) exprimam duodecim nominibus Hebræis hoc duodecim Joannis lapides, nimirùm dicam quibus lapidibus fasciæ Pectoralis responderent; saltem verisimilius est respondisse, ut ex dictis colligimus. 1. Jaspis est Hebræum *Jaspeh*. 2. Sapphirus *Sapphir*. 3. Calcedonius, *Nophech.* 4. Smaragdus *Bareketh*. 5. Sardonix *Schoham*. 6. Sardius *Odem*. 7. Chrysolithus *Tarschisch*. 8. Beryllus *Schebo*. 9. Topazius *Pithad*. 10. Chrysoprasus *Jachalon*. 11. Hiacynthus *Leschem*. 12. Amethystus *Achlama*.

III.

De Margaritis.

Matthæus, Paulus, Joannes, adeóque Christus ipse non semel meminit *margaritarum*. In vetustis autem versionibus veteris fœderis nusquam illæ nominantur; semel Versio *margaritæ* nomen usurpat. Proverb. cap. xxv. 12. pro quo in fonte est *Choli Ketem*, id est, *ornamentum aurium*, in genere, omne ornamentum. Mirum omnes Prophetas de re tam eximia siluisse, maximè cùm in novo Testamento celeberrimæ habeantur. Nemo nescit *margaritas*, quæ gemmis

mis annumerantur, esse uniones, vernaculè *des perles*, *perle* nempe baccas candentes, quæ nascuntur in conchis marinis. Illæ conchæ petuntur ex mari, præsertim ex illo quod Erithreum sive Rubrum appellant; undè margaritæ appellantur *Eritbreo-lapilli*. Tales verò lapillos non ignotos fuisse temporibus Prophetarum contendit Bochartus, & arguit Interpretes quod margaritæ nomine non reddiderint nomina Hebræa, quæ aliis gemmis tribui non possunt, & conveniunt *margaritis*. Loca si requirantur, primus se offeret Moses (*Gen.* 2. *v.* 12.) ubi voce *Bedolach*, cujus proventu celebratur regio Havila, nec bdellium nec cryſtallus videntur significari, quomodo multi exponunt, sed *margaritæ*, quæ in illis locis feliciùs proveniunt, quàm terrarum uspiam. Eodem facit quod Num. (*cap.* 11. *v.* 7.) *Bedolach* confertur manna, quia erat album, & rotundum: quæ duo in margaritis sunt maximè insignia.

In libro Esther (*cap.* 1. *v.* 6.) inter lapides pretiosos, quibus stratum fuisse legitur Assueri cœnaculum, nominatur in fonte Hebræo *dar*, & in paraphrasi Chaldæa *dura*. Bochartus opinatur *margaritam* ibi significari à sphærica forma sic dictam; *dar* enim Arabibus est *unio*. Vulgò tamen *dar* Estheris habetur pro marmore pretioso. In Jobo & in Proverbiis *Peninim* inter res pretiosas censetur aliquoties. Margaritas intelligit quoque Bochartus, & dicit nomen illud semper in plurali occurrere, quia margaritæ plures conseri solent in armillis & monilibus. Quin & prolatis testimoniis docet *πινικὸν Pinicum*, quod ut liquet, derivatur à *Peninim*, in Græcis authoribus accipi pro margarita. Piscatio *pinici* illis est extractio *margaritarum* è fundo maris. In libro Job (*Cap.* 26. *v.* 18.) ubi in Vulgato legimus: *Trahitur autem sapientia de occultis*, fons habet, *extractio sapientia præ Peninim*. Id est, melior quàm *Peninim*, ut liquet

quæri ex iis quæ præcedunt & subsequuntur. Cùm igitur ibi extractio sapientiæ præfertur extractioni הפ. *Peninim*, quis non videt alludi ad modum quo margaritæ ex mari extrahuntur; neque enim lapides pretiosos reperias ex maris abyssis simili modo extrahi. In re tam clara Interpretes ideò cæcutierunt, quia de Nazaræis dicitur in Lamentationibus (*Cap.* 4. *v.* 7.) *corpore rubuerunt plusquam Peninim*, ubi Vulgatus dicit *rubicundiores ebore antiquo*, & alii Interpretes *rubebant corpore magis quàm carbunculi*. Indè scilicet collegerunt *Peninim* non esse margaritas, quæ à candore commendantur, sed rubræ gemmæ aliquod genus. Verùm eo in loco verbum *Adam* non decebat accipere pro *rubere*, sed pro *summo candore esse*; præcedit enim in eodem versu, *nive puriores fuerunt & lacte candidiores*, quibus hæc non cohærebunt, *corpore rubuerunt plusquam peninim*, nisi ad candorem referantur. Etenim idem corpus non potest candidum esse nivis & lactis instar, & simul in modum carbunculi rubere. Ne autem putes novum loquendi genus esse, scias verbum *Adam*, quod quidem *rubere* sonat, quandoque usurpari in alia significatione. Expende quod dicitur in Levitico (*Cap.* 13. *vers.* 19.) Lepra ibi describitur in fonte alba ruberrima, id est, ut liquet, summè candida. Similiter in Canticis (*Cap.* 5. *v.* 10.) sponsus legitur *candidus & rubicundus*, id est, eximiè candidus. Poetæ quoque purpurea vocant quæ sunt summè candida; Horatius enim cygnos appellat purpureos. Bochartus insuper notat verbo *Adam* in Arabica lingua, quæ Hebraicæ dialectus est, significari *candidum esse*.

In loco Estheris *dar* habendum esse pro *margarita* idem Auctor evincit, quia redditur à Græco Interprete *πινικὸν*, qui Interpres, ut apertum est, respexit ad *Peninim* nomen margaritarum. Mirum autem esse non debet *margaritam* numerari inter lapides

des pavimento destinatos in Assueri regia, quasi sit res sine exemplo, ut tam pretiosa merx substernatur pedibus conculcanda. Ex Plinio discimus Pompeium habuisse musæum ex margaritis. Queritur Seneca gemmas calcari.

Ni fallor, sermone attigi omnes lapides pretiosos, de quibus loquitur Codex sacer. Restat explicandum nomen Hebræum *chodchod*, quod legitur apud Ezechielem (*Cap.* 27. *v.* 16.) Græci Interpretes & Vulgatus intactum reliquerunt eo in loco; non illud interpretati sunt. Apertum est ibi *chodchod* esse quampiam ex pretiosis mercibus, quas Tyrii mercatores adveherent. Sunt qui derivant ex *chidod*, quod est *scintilla ignis*; unde habent pro *pyropo*, lapide pretioso qui videtur scintillare. Idem *chodchod* reperitur apud Isaiam (*Cap.* 54. *v.* 12.) ubi à Septuaginta Interpretibus redditur *jaspis*, à Vulgato *sapphirus*.

Vice appendicis adtexam gemmis olim mulieres caput exornasse. *Inaures* Hebraicè *nesamim* & *nisme* nimirùm gemmæ ab auribus earum dependebant. Juvat hic afferre quod dicit B. Hieronymus in caput XVI. Ezechielis. *Verbum Hebraicum* nesem, *excepto Symmacho, qui interpretatus est* ἐπιῤῥίνιον, *omnes* inaurem *transtulerunt, non quòd* inaures *ponantur naribus, quæ ex eo quòd de auribus pendeant* inaures *vocantur; sed quòd circulus in similitudinem factus inaurium, eodem vocabulo nuncupetur. Et usque hodie inter cetera ornamenta mulierum solent aurei circuli in os ex fronte pendere, & imminere naribus.* Sic gemmis & aureis circulis ornatas olim mulierum nares discimus ex his Ezechielis (*Cap.* 12. *vers.* 16.) verbis, *& dedi inaurem super os tuum, & circulos auribus tuis*, &c. Videtur nomen *nesamin* fuisse commune omnibus gemmis, quibus tum omnis facies ornabatur. Facies autem interdum designatur nomine *narium*; ut per gemmas intelligi possint illæ gemmæ quibuscum-

que facies exornatur. Id moris fuit potissimum Mauris, ut adstruit B. Augustinus, apud quos fœminæ sic faciem exornare solitæ, ut super illam ex superiori capite dependerent gemmæ, quæ ornamenta dici possunt inaures, ut pyxis aurea dicitur, quanquam propriè sit vasculum ex buxo.

CAPUT V.

De cæteris rebus naturalibus, quæ cœlo & terra continentur; de cœlo, de metallis; de re vestiaria & cibaria; de aromatibus; quorum omnium prænotionem aliquam habere utile est ad sacras Scripturas intelligendas.

I.

De Cœlo.

JUvat hoc-ce capite complecti cæteras res naturales, de quibus hactenus mentionem non fecimus; quas tamen non ignorasse utile erit huic qui se accingit ad lectionem sacrorum Codicum. Initium sumere lubet ab ipso cœlo, quo omnia continentur. Primùm hoc cum cæteris quæ complectitur è nihilo eductum fuisse, eo tempore quod Scriptura adstruit, non suscipimus comprobandum. Etenim omnium scriptorum & monumentorum auctoritas evincit cæpisse, nec ab æterno conditum, ut contendebat Aristoteles, non diffitens in eo se ab omnium fide dissentire. Nempe sua ætate vulgaris erat opinio non à compluribus annis ortum accepisse. Vulgò quidem opinabantur Philosophi *è nihilo nihil gigni*: nimirum considerabant hominis potestatem; sed cùm Deus omnia possit, & ejus virtute sit quòd omnia corpora actu sunt, ad imperium suum è nihilo oriri potuerunt. Mundus, inquam, opus est Dei, quod exponit Genescos

neseos liber: sic dictus ille liber, quia generationes cœli & terræ explicat. Non autem expectanda diligentior expositio rerum Physicarum; à qua etiam nos sancti Patres revocant. *Multi enim*, inquit B. Augustinus (*Lib.* 11. *de Genesi ad litt. cap.* 9.) *disputant de iis rebus, quas majore prudentia nostri auctores omiserunt, ad beatam vitam non profuturas discentibus, & occupantes, quod pejus est, multùm pretiosa, & rebus salubribus impendenda temporum spatia.*

Animadvertendum sacros Scriptores in iis quæ non erant de instituto suo, & in quibus error non præcavendus viro qui id unum satagit ut à virtutis via non aberret: Animadvertendum, inquam, sacros Scriptores eas opiniones sequi, quas primus rerum conspectus ingerit animis, & ideò quas vulgus probat. Scilicet sæpiùs loquuntur de rebus naturalibus prout apparent, non prout sunt, quia non suscipiebant patefaciendas, & ab instituto alienum esset hisce explicandis immorari. Ita sol & luna appellantur duo luminaria magna, quanquam constet lunam magnitudine sua esse minorem pluribus stellis & planetis; sed judicio oculorum major est: ideò & primis temporibus non aliter sentiebatur; quam sententiam tunc Scriptores sacri secuti sunt. Etenim, ut ait B. Hieronymus in caput 28. Hieremiæ: *Multa in Scripturis sanctis dicuntur juxta opinionem illius temporis quo gesta referuntur, & non juxta quod rei veritas continebat.*

Invictis argumentis evinci potest cœlos, sive spatium illud quo planetæ & cometæ divagantur, esse liberum; alioquin motus suos obire non possent: neque enim materiem cœlorum, si illa esset solida, penetrare possent, quæ moventur & transeunt è cœlo in cœlum. Non ideò minùs dicitur in libro Job (*cap.* 37. *v.* 18.) *Tu forsan cum eo fabricatus es cœlos, qui solidissimi quasi ære fulsi sunt.* Aut ut fons

reddi potest: *An expanderes cum eo cœlos, junctos superioribus nubibus, firmos ut speculum fusum.* Antiquitùs non alia erant specula, quam quæ fierent ex ære terso & polito. Cœlum quod supra nubes est, oculis apparet quasi sphæra concava. Quanquam enim non iisdem intervallis sidera quæ dicuntur fixa & errantia, sive planetæ à terra distent; tamen videntur veluti uni sphæræ concavæ affixa; quæ sphæra sit tersa & polita, instar speculi ænei & splendentis.

Quin & ipsi primi Interpretes, nempè septuaginta senes, qui fontes Græcè reddiderunt, ex vulgi opinione illos interpretati sunt. Cùm enim veluti pro speculo æneo & concavo haberent cœlos, id quod Hebræi appellant *expansum*, sive *expansionem*, nempe cœlum illud diffusum quod omnia complectitur: Cœlum, inquam, cogitantes firmum quasi æneum, semper vocem Hebræam *Rakia*, id est, *expansionem* reddunt στερέωμα, & Latinus Interpretes Græcos sequens, *firmamentum*; undè facta vox Gallica *le firmament*, *& Ital. firmamento*, pro cœlo cui sidera videntur inhærere, sive pro extremo illo ambitu cælorum quem oculi nostri attingunt. Nomen autem Hebræum significat tantum *expansionem*, id est, quasi magni velaminis sive tapetis expansi. Itaque ex eo quod dicitur in Ecclesiaste: *Terra autem in æternum stat: oritur sol & occidit;* non concluditur quies vel motus terræ. Si oculorum judicio stamus, terra stat, sol movetur: An reipsa, & non solum secundùm apparentiam, Scriptores sacri non dijudicant.

Eos ex oculorum sensu loqui indicat quod dicunt aquas supra cœlos esse. Imbres certè defluunt cœlo. Sed notum è terra humenti & tepenti aquas resolutas in vapores ascendere, ex quibus, cùm coguntur, nubes fiunt, & dum liquescunt, effundunt imbres. Regius Psaltes (*Psal.* 103. *v.* 3.) mentes imbuere doctrina non ambiebat, unum sollicitus in Deum cor

amore

amore incendere, dum canebat describens Dei opera prout illa conspicua sunt. *Extendens cœlum sicut pellem: qui tegis aquis superiora ejus*. Quasi imbrium scaturigo esset in ipsis cœlis. Sed qualiscumque sit illa scaturigo, imbres cœlo decidunt, & hoc ex Dei dispositione: quæ licet minùs nota sit, constat tamen Deum mirum esse artificem. Dum reciprocos maris fluxus advertimus certis & perpetuis legibus astrictos; non ideò incerta est nobis Dei potestas, quia fieri potest ut hactenus naturalis causa reciprocationis hujus ignota fuerit.

Scriptura sacra non solis sapientibus parata est, iis nempè qui artes profitentur, & studio litterarum dediti sunt; sed tenuioribus, nec acuto ingenio prædiris. Scriptores sacri se illis attemperant, nec res subjiciunt nisi eo modo quo captui erant idoneæ. Ergo, ut verbis magni Augustini utar, cùm omnibus ferè ea sit consuetudo intelligendi, quæ illis cernendi est; & ideò oratores res omnes quas describunt, rebus notis & expertis assimilent: pariter sacri Scriptores quando de rerum natura sermonem faciunt, eam etiam similem faciunt operibus artis. Ita Deus exhibetur in libro Job (*cap.* 38.) terram condens quasi artifex, qui ædes fabricaturus, primùm fundamenta locat. Ne longum faciam, sermo sacri Codicis, ut linguæ populi qui compellatur, sic opinioni convenit. Scilicet in iis quæ spectant res physicas, puta in systemate mundi (qualecumque sit verum systema) quia sol videtur moveri, non est hujus loci definire an stet. Quia, inquam, sermo quotidianus accommodatus est nostris sensibus, decuit sacros Scriptores, qui sibi non proposuerant differere de rebus astronomicis, loqui de sole tanquam de gigante qui viam initam celeriter emetiretur. Etiam jure dixit Josue, *sta sol*, *ne movearis*, cùm colligendæ victoriæ opus haberet longiori die. Neque enim Josue aliter locutus esset, quanquam re-

ipsa non esset certum terram stare; etenim ipsi etiam qui impugnant quietem terræ, aliter non loquerentur.

Utrum verò verè sol steterit, sive sol, sive terra, plerique quærunt. Modò enim complendæ victoriæ suffecerit tempus, sunt qui putant non opus fuisse tanto miraculo, quo rerum vices cessassent, & tota natura fuisset perturbata. Non tanti erat, aiunt, à Josue una die vinci Amorrhæos, quos postea poterat delere. Verùm & pariter dici posset quòd transitus Jordanis siccati, & casus murorum Jericho ad sonitum buccinæ omnino non erant necessarii, placuerit autem Deo sic demonstrare potentiam suam, & favorem erga Israelitas, quos cum tantis portentis volebat inducere in terram quam patribus eorum promiserat. Si dies victoriæ hujus ideò censeretur productus, quia de loco certaminis non defecerit insolitus splendor, certè aut ipse Josue delusus esset, aut nos luderet; loquitur enim de reali statione solis. Dixit ille: *Sol contra Gabaon ne movearis, & luna contra vallem Ajalon, Steteruntque sol & luna donec ulcisceretur se gens de inimicis suis. Nonne scriptum est hoc in libro Justorum? Stetit itaque sol in medio cœli, & non festinavit occumbere spatio unius diei. Non fuit antea nec postea tam longa dies, obediente Domino voci hominis, & pugnante pro Israel.* Quomodo id factum sit si à me requiratur, respondebo id factum volente Domino qui fecit solem & lunam: qui omnia de nihilo fecit, & de omnibus facit quæcunque vult.

Ut revertar ad id quod dicebam, non pertinere ad religionem opiniones physicas, observabo sive stet sol, & moveatur terra, sol vero giret circa eam; cùm utriusque status firmus sit & hactenus perseveret, meritò supremus artifex laudandus ob summam potentiam & constantiam.

Non

Non autem mirum videri debet si interpres Latinus stellas cæli designet nominibus, quorum Gentiles authores sunt, hanc *arcturum*, illam *oriona* appellans; neque enim aliis nominibus uti potuit quàm notis, & usitatis. Pisces videtur ille Interpres locare sub terra, in illo Deuteronomii (*cap. 4.*) *sive piscium qui sub terra moventur in aquis*. Sed liquet aquas piscium habitaculum dici sub terra, quia aquæ depressiores sunt. Nemo est adeò oratoriæ artis nescius, qui non advertat facundiam & energiam sacrorum Scriptorum, maximè in Psalmis. Haud carent illo decore poetico, quo excultus sermo jucundior est, & magis aptus ciendis affectibus. Gentium poetæ falsò fingunt Neptunum regem ventorum, quos ille claustris & carcere coerceret. Verius & elegantiùs Deum ventis imperantem cecinit Psaltes regius: *qui educit ventos de thesauris suis*. Quia quæ vivunt magis nos commovent, ideò ut vividior sit sermo, ipsis inanimis rebus vitam tribuunt Poetæ & Oratores. Sic in sacra Scriptura animalia cognitione prædita dicuntur: bos dicitur *cognoscere Dominum suum*: mare & venti dicuntur Deo obedire; quanquam obedientia sit virtus creaturæ quæ cognitione prædita est. Sanguis dicitur anima viventium, quia potissimùm vita constat sanguine: anima autem idem sæpius sonat in sacro Codice quod vita, ita de animalibus non aliud innuit hic Codex, nisi vitam in illis esse motum sanguinis.

In genere multa dicuntur de animalibus, quæ illis tribuuntur, tanquam symbolis. Verbi causa, serpens ante lapsum hominis ventre serpebat; posteà ex quo diabolus delituit sub forma ejus, dicitur cœpisse serpere, quia quod à rerum initio natura ejus erat, postea symbolum fieri potuit animalis maledicti à Deo; sicut iris erat in cœlo ante diluvium: necesse est enim ut appareat arcus ille, qnoties nubes roscida opponi-

tur radiis solis: sed post diluvium, pro signo constitutus est, quòd Deus non ampliùs obrueret aquis diluvii omnem creaturam. De hoc-ce arcu Scriptor sacer loquitur, quasi positus sit post diluvium. Vir peritus advertit arcum illum per se signum esse quòd ea die qua apparet, non debeat timeri diluvium. Etenim ut fiat iris necesse est huic partem oppositam cœli esse serenam, quam solis radii penetrare possint usque ad nubem in qua arcus formandus est; itaque totus aer non satis nubibus densatur, ut fiat aquarum diluvium. Arcus, inquam, ille denuntiat serenum tempus.

Pertineret ad hunc locum quærere quomodo in horologio Achaz sol regressus sit decem gradibus, sive lineis, ut hoc portento Isaias confirmaret Ezechiam regem de veritate promissi quod ei nomine Dei faciebat, convaliturum ex morbo quo decumbebat, & de manu regis Assyriorum liberatum iri (4. *Reg. cap.* 33.) Portentum est, sive miraculum, cujus nulla ratio reddi potest, nisi absoluta potestas, cujus in virtute Isaias operabatur; sive potiùs ipse Deus, qui ergo omne id quod perturbaret rerum naturam facilè ipse impediebat.

Ad rem non pertinet expendere, an illud artificium quo, prout lubebat Jacobo, oves pariebant agnos varios, sive maculatos, fuerit omnino naturale. Deus quidem potuit artem Jacobi etiam divinitùs secundare; sed certum est magnam esse vim facultatis ejus, qua in cerebro variæ delineantur formæ. Pars matris est proles dum in utero ejus concluditur, & cum cerebro ejus colligatur. Ideò videmus tùm formam tùm colorem in prole referri rerum quarum imagine mater vehementer commota fuerit. Ergo cùm his-ce temporibus, quibus fœtus conciperent & prægnarent oves, in canalibus, ubi adaquabantur, Jacob disponeret virgas diversi coloris, non mirum est si fœtus

variis

variis diſtincti maculis naſceretur. Revocabo ad pauca capita quæ prænotanda ſuperſunt circa res naturales, de quibus ſit aliquis ſermo in ſacro Codice.

II.

De Metallis.

De metallis differentes conſiderabimus in genere opera ex illis fieri ope mallei, vel admoto igne quo liqueſcunt. Etenim non ſic cohærent eorum partes, ut malleo non poſſint extendi, & ex illis tenuia fila deduci. Ars autem artificum potiſſimùm animadvertenda eſt, qua portione qualibet metalli norunt res planas, cavas, gibbas, rotundas, patulas facere repetitis mallei ictibus, contrahentes, aperientes, ut videre eſt in hujus artis operibus. Illa opera ſolent dici facta ex metallo ductili; cùm verò conflatur metallum, ſive fuſum liqueſcit, & infunditur in typum, formam hujus recipit. Candelabrum Moſis factum eſt ex auro ductili: mare æneum ex ære fuſum eſt.

Omnium metallorum præſtantiſſimum eſt aurum. Varia auri genera memorantur in Scripturis, ſive ſint quæpiam diverſa genera, ſive varia ejus nomina, à natura, à colore, à loco unde eruitur. 1. Dicitur *Tob*, id eſt, *bonum*, quia revera bonum eſt & utile. 2. *Thaor*, id eſt, puriſſimum, quando ſcilicet nihil admixtum habet. 3. in lib. 3. Reg. (*Cap.* 10. *v.* 17.) nominatur aurum *Sagur*, à verbo Hebræo quod ſonat *claudere*, quia aurum claudatur ob pretium. Septuaginta interpretati ſunt *aurum purum* (3. *Reg. cap.* 10.) 4. Aurum appellatur *mupaz*, à quodam loco dicto *Uphes*, vel quia eſt inſtar *Paz*, id eſt, quia micat; *Pazaz* enim Hebraicè eſt *ſubſilire*. Septuaginta interpretantur *aurum probatum* (*Jer. c.* 10. *v.* 9.) 5. *Me-*

ſukak

sukak quia hoc auro obducuntur parietes, inquiunt Judæi. Septuaginta appellant aurum de *mophaz*, & Latinus de *Oppaz*, quod 1. Paralipom. (*Cap.* 28. *v.* 18.) appellant *aurum purum probatum*. 6. *Schachut*, quia netur instar fili, vel quia ducitur instar ceræ. Latinus Interpres appellat *aurum probatum* (3. *Reg.* *c.* 10 *v.* 17.) Septuaginta verò *aurum ductile*. 7. nominatur aurum *Parvain*; Latinus Interpres iterùm reddit *aurum probatum* (2. *Paral. cap.* 3.) Græci verò locum esse aliquem putaverunt, undè aurum adveheretur, puta à *Taprobane* insula quæ videtur derivare suum nomen à *Taph*, id est, littus & *Parvain*, quasi dicas *littus Parvain*. Alibi dictum etiam de Ophir adductum aurum, quæ regio Ophir forsan non alia quàm Taprobane, quæ nunc *Sumatra* dicitur auro feracissima.

In Scripturis, ut in Apocalypsi, opera quæ Hebræus & Græcus codex dicunt facta ex ære polito sive purgato, hæc Latinus interpres dicit facta ex aurichalco. Sunt autem qui distinguant *auricalchum* ab *oricalcho*. Vulgò creditur *oricalchum* dici illud æs quod foditur in montibus; undè quod Latinus Interpres appellat in Apocalypsi *aurichalcum*, in fonte Græco dicitur χαλκολίβανος, quasi ibi fieret sermo de ære effosso in monte Libani. Verùm certis veterum testimoniis constat *orichalcum* esse quidem genus aliquod æris, sed quod fiat quadam admixtione album. Itaque Bocharto χαλκολίβανος non est *æs montis Libani*, sed æs album; *Lebana* enim Hebraicè idem sonat quod *album*. *Aurichalcum* autem, ut nominis origo aperta indicat, est metallum mixtione auri & æris conflatum. Olim ex auro, quod certa portione cum argento permiscebatur, fiebat ἤλεκτρον *electrum*. Nomen quidem illud, solet tribui succino, & crystallo; verùm capite 1. v. 4. versionis Græcæ Ezechielis, ubi ponitur pro verbo Hebræo *Hasmal*,

mal, interpretandum est de aliquo metallo; neque enim ibi *electrum* potest sumi pro succino & crystallo. Non etenim succinus & crystallus splendescunt, quod Ezechiel dicit de *Hasmal*, cùm ponuntur in igne. Succinus in resinam liquescit, crystallus verò amittit splendorem suum. *Hasmal* non fuisse electrum, prout nomen illud significat metallum partim aureum, partim argenteum, sentit Bochartus, sed potius aurichalcum. Probat etymologia nominis *Hasmal*, quod accersit ex Chaldæa lingua, in qua *melal* est *aurum*, & in lingua Hebræa *Nechas* est *æs*. Ex *Nechasmelal* fieri potest per apocopem *Hasmal*. Præterea allegat vetustos testes, qui scripsere apud Babylonios fuisse æs lucidum & purum, rubiginis expers, quod colore ab auro non dignosceretur, ideòque aurichalcum sive æs aureum dici potuerit.

III.

De Stibio & Nitro.

Non semel in Vulgata nostra fit mentio stibii, quo videre est olim Israelitidas mulieres colorem vultus fucasse. Græcè dicitur *στίμμι*, quod nomen respondet Hebræo *Phuch*, quod *fucus* est. Stibium autem, sive *στίμμι*, sive *στίβι*, utrumque habent Septuaginta, lapis est candicans & nitens, qui in argenti metallis invenitur, vulgò *antimoine*, *antimonio*; quo mulieres utebantur in vultu pingendo: non ut candidiores apparerent; imò ut fuscarent oculos. Vetusta lexica docent *stibium* esse colorem metallicum & nigrum. Fucabant se olim mulieres purpurisso ut conciliarent genis & labiis ruborem, cerussa candorem ori & collo, & stibio nigrorem oculis; quos B. Hieronymus in Epistola ad Furiam *appellat orbes stibio fuliginatos*. Una ex filiabus Jobi (*Cap. 42. v. 14.*) nomi-

nominata fuerat *cornustibium*, in fonte *Kerenhapuch*. Nomen Hebræum *Puch* idem sonat ac Latinum *fucus*; sed & vertitur *stibium*: nomen *Keren* radium & cornu significat; *Karan*, radios splendoris instar cornu emittere. Filia illa Jobi *Cornustibium* nigris oculis forsan spectanda erat.

Nitrum Hebraicè dicitur *Nether*. Constat ex Jeremia (*Cap.* 2. *v.* 21.) fuisse rem aptam sordibus abstergendis: *si laveris te nitro*. Græci Interpretes & Latinus noster illud non vertunt. Quæritur an illud nitrum habendum sit pro nostrate nitro, quod salpetra dicitur *du salpetre*, *salnitro*. Peritiores volunt aliud esse genus salis; & salem petræ ignotum veteribus, novitiumque inventum ad bellicorum tormentorum usum.

IV.

De re vestiaria.

Suo loco disseruimus de vestitu Sacerdotum; tum & de iis quæ in vestitu omnium Judæorum attinebant ad religionem, sive quæ præcipiebantur legibus observanda. Sermo ergo ille quem suscipimus, spectat primùm diversa opera quibus conficiebantur vestes & ornabantur. Est opus *Taschbetz* aut *Mischbezeth*, quod *tessellatum*, vel *scutatum*, vel denique *reticulatum* dicere possis; cùm scilicet sic texitur pannus, ut distinctus sit variis maculis, vel orbiculis, quasi totidem oculis. Hoc-ce opus appellatur *ocellatura*. Ocelli illi erant quasi fossæ quæ fiunt in annulis aureis, quibus infiguntur lapides pretiosi. In Psal. 44. v. 14. Sponsa Christi dicitur vestita *in fimbriis aureis*. Fons benè vertitur *in fundis aureis*, quatenus nomen illud *funda* denotat partem annuli, quo gemmæ nectuntur. Scilicet vestis illa sponsæ erat

ocella.

ocellata sive *reticulata*, distincta talibus *fundis aureis*. Tales vestes rigentes auro vix poterant transfigi. In secundo Regum (*Cap. 1. v. 9.*) ubi Saul queritur non posse sibi necem inferre, & ab Amalecita auxilium ad id postulat: *tenent me angustiæ*, inquit, *& adhuc tota anima mea in me est*. Sensus fontis videtur talis esse: *tunica illa ocellata*, facta opere de quo quæstio, *me retinet* vel *impedit* quominùs possim me transfigere gladio.

Est aliud opus dictum *Choscheb*, quod ut etymologia nominis indicat, est opus artificiosissimum, quod ingeniosè excogitatum est, à verbo *Chaschab*, quod est *cogitavit*, sive quod multa indiget cogitatione. Consistebat autem in certis quibusdam figuris & varietate colorum, quare vestes hoc opere confectæ dicebantur *varia*. Vulgatus illas appellat *polymitas*, id est, plurimis liciis textas, ut nomen illud quòd Græcum est, notat: *μίτος* est filamentum; sed & significat vestes pluribus coloribus & grata aliqua varietate colorum atque figurarum distinctas & ornatas. Tale opus & *plumarium* vocat idem Vulgatus, quod nomen significat id quod varium est. *Plumare* est *ποικίλλειν*, nempe *variare*.

Opus *Rokem*, undè *Rekamet*, Vulgatus Interpres pariter interpretatur *opus plumarium*. Ex voce Hebræa Itali formarunt suum *recamare*, pro *acu pingere*. Differunt tamen *Choscheb* & *Rochem*, inquiunt, quod *Choscheb* textum sit nulla adhibita acu; *Rokem* verò acu pictum sit, quod opus *Phrygionicum* dicitur; quia hujus Phryges inventores creduntur. Quæ pectine fiunt opera, difficiliora sunt acu pictis; ideò opera *Choscheb* censentur, id est, artificis excogitantis, nimirùm qui non vulgarem solertiam adhibet. Antequam ultra progrediar, observabo vestem, quam Hebræi nominant *Passim*, qualis fuit Josephi, (quam Vulgatus appellat *polymitam*) fuisse ex diversis fru-

sis frustis, sive portiunculis, quod indicat nomen Hebræum, contextam. Scilicet variata erat tunica Josephi, & multis coloribus distincta, quales erant horum Gallorum vestes, quos Virgilium (*Æneid. Lib.* 8. *v.* 660.) dicebat *lucere virgatis sagulis*: Nempe sagula eorum habebant in virgarum morem deductas vias. Ad hæc ornamenta alludebat Tibullus dum lib. 2. eleg. 3. canit.

Illa gerat vestes tenues, quas fœmina Coa
Texuit, auratas disposuitque vias.

Indè lucem accerso obscuro loco Canticorum (*cap* 8. *v.* 5.) ubi describitur decor Sponsæ: *Coma capitis tui sicut purpura regis vincta canalibus*. Scilicet capilli tui implexi, vernacule *les tresses*, *le treccie*, non minus placent, quam viæ quæ sunt in purpurea veste regis. Verbum fontis *Rehatim* indicat ambulacra, canales, vias per quas discurritur.

Est quartum opus, quod fons Hebræus appellat *Schesch mazschar*. Vulgatus Interpres accipit *Schesch* pro bysso, *Mazschar* verò intelligit filum retortum; ideo reddit *byssum retortam*. Sed *Schesch* est etiam nomen numeri *sex*; ideò volunt quæ opere illo contexta essent velamina, facta esse ex sex filamentis retortis, sive ex sextuplici filo.

Sola quæ difficilia sunt attingimus, & quæ circa materiam vestium minùs nota. Ergo non opus est dicere primum homines foliis, deinde pellibus, sive animalium exuviis se induisse. Pelles erant vestimentum Prophetarum, ut indicat Epistola ad Hebræos (*cap.* 11. *v.* 37.) *Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis*. Ex Suida melote μηλωτὴ est ovina pellis, vel pera confecta ex ovina pelle. Nulla res alia majorem usum unquam habuit in vestimentis, quàm lana & linum, quibus terra Israelis abundabat. Linum à cannabo differt. Linum notatur in fonte hoc-ce nomine *Schech* vel illo *Bad*. In Græca versione

ſione appellatur *βύσσος*; in Latina ſæpiùs *byſſus*, quandoque *linum*.

Non una ſpecies eſt lini; præterquàm certis regionibus linum pretioſius naſcitur. *Goſſipium* vernaculè *coton*, ital. *bambagia*, etiam appellatur *linum Xilinum*, quatenus ex frutice venit, qui poma fert, quibus continetur goſſipium. Frutex ille non viti diſſimilis eſt; unde goſſipium appellatur *lanea vitis*. Jam ſuprà de hoc ce genere lini mentionem feceramus.

Certis pinnis ſive cochleis marinis innaſcitur ſpecies lanæ quæ appellatur *byſſus*. Hoc-ce nomine etiam appellatur linum illud quod Indi ex arboribus legunt. Quæritur ergo utrum Hebræum *Scheſch* ſive *Bad*, ſive *byſſus* Græcæ verſionis, ſive *linum* vulgari Interpretis ſit linum, quale eſt illud cui id nominis damus. Puto non aliud fuiſſe, adductus hoc argumento, quod linum noſtrum, ex quo fiunt retia & funes validiores, dicatur ab Hebræis *Piſchthim*, quo nomine *Scheſch* & *Bad* intelliguntur. Certum eſt autem non ex goſſipio funes fieri. Ex cannabo quidem etiam torquentur funes; ſed veſtes lineæ Sacerdotum ex pretioſiori materia fuiſſe confectas veriſimile eſt.

Et capræ miniſtrabant pilos, ex quibus veſtes conficiebantur; ut diſcimus ex Varrone. In Cilicia tondebantur, ut oves apud alias gentes. Indè ſunt qui putant cilicia ſive ſaccos quos viri pii induebant, ex caprarum pilis fuiſſe factos, non quidem ex tenuioribus ſed craſſioribus; quales illi ſunt quibus mercatores ſolet involvere ſuas merces. Nigri erant illi ſacci; etenim pili candidi in majori pretio erant: indè dicitur in Scriptura cælum indui nigredine & ſacco ſive cilicio, cùm nubibus atris obducitur. *Cilicium* eſt veſtis rudior & vilis; undè induebatur in ſignum luctus. Ex villis capræ videtur Michol paraſſe capillitium, quo ſimulavit Davidem ægrum decumbere in

lecto.

lecto. Legerant Græci Interpretes (1. *Reg.* 19. *v.* 13.) *Caved*, id est, *jecur;* undè sic interpretati sunt hunc locum quasi Michol jecur recens capræ exemptum supposuerit stragulis; cujus, ut dicit Josephus, palpitatione viderentur illa moveri. Sic creditum quòd verè in lecto David decumberet. Fons verò hodiernus sicut & tempore B. Hieronymi habebat *Cabir*, id est, *magnum*, *validum*, *multum*. Sic ergo in vulgata nostra legimus: *Tulit autem Michol statuam* imaginem, *& posuit eam super lectum*, *& pellem pilosam caprarum*. Cappillitium nempe ex magnis & multis villis capræ, *posuit ad caput ejus & operuit eam vestimentis*.

Vestium sericarum usum ignotum fuisse tempore Moysis constare debet, cùm apud Romanos nec sericum cœperit innotescere nisi sub Augusto. Apud Ezechielem (*cap.* 16. *v.* 10.) legitur vox illa *Meschi*, quam nonnulli interpretantur *sericum*; verùm Propheta indicat tantummodo vestimentum aliquod subtile & pretiosum. Etiam vocem *Scherichoth* apud Isaiam (*cap.* 16. *v.* 8.) aliqui habent pro veste serica; sed & illa vox derivari potest à verbo Hebræo *Sarach*, quod idem sonat ac *pectere*, ut *Scherichoth* sint lina benè pexa, quod probat Braunius in docto opere de vestitu Sacerdotum Hebræorum. Inter pretiosas vestes Scriptura sacra solùm numerat byssum & purpuram. Quid sit purpura dicturus sum.

Lana, prout diversimodè tincta erat, dicebatur Hebræis vel *Thechelet*, vel *Argaman* vel *Tholaat schani*. Constat *Thechelet* esse hiacynthum, nempe colorem violaceum sive cæruleum, qui color est cœli sereni, & maris, & aeris nigricantis, quem Galli vocamus *bleu-mourant*, Itali *azzurro*. Sunt qui contendunt colorem *Thechelet* non alium esse à conchylio, nempè à sanguine conchyliorum, quo conchyliatæ vestes inficiebantur. Purpura autem nomen est commune

mune non uni pretioso colori. Erat quippe purpura violacea apud veteres; ut purpura sit omnis vestis coloris pretiosi; undè, ut jam observatum est, *byssus & purpura indumenta ejus*, id est, pretiosa sunt ejus indumenta. Attamen purpura sæpiùs sumitur pro rubro colore; undè sanguis dicitur purpureus. Nomen Hebræum *Argaman* redditur à Græcis *purpura;* ita *Argaman* decet intelligere fuisse rubrum colorem, qualis est in rosa nigricante, aut in sanguine concreto. Purpuræ quæ dicebatur *Tholaat schani*, erat quidam color rubeus, sed rubedine florida, & acuto lumine splendens instar micantis rosæ sine nigritia & saturitate. Græci *Tholat schani* interpretantur colorem coccineum, cui inest igneus fulgor, Gallicè *rouge cramoisy*, Ital. *chermisi*. Vidimus *schani* esse fruticem, in cujus sanie panni tincti dicuntur habere colorem coccineum; qui ideò dicitur vermiculus, undè Gallicè *vermillon*, Italicè *vermiglio*. Arabes animal quod in cocco reperitur appellant *Kermes*; undè procul dubio factum nomen Gallicum *cramoisy*.

Dum loqueremur de cocco frutice, vidimus illum ab Hebræis dici *Schani*, quod nomen datur colori qui educitur è cocco. Quia autem vox Hebræa non multùm differt à *Scheni*, quod idem sonat ac *secundus* vel *duplex*, ideo Latinus Interpres cum Græcis in Proverbiis (*cap.* 31. *v.* 21.) intelligit vestem *Schani* esse vestem duplicem, cùm sit vestis coccinea. Etiam observatum est vestem *Tholaat* sonare Hebræis quod *vermis* Latinis, & *Tholaat Schani* esse vermiculum fruticis hujus qui *Schani* dicitur, cujus sanie tingebantur vestes coccineæ; ut hodie color, quem vernaculè appellamus *escarlate*, *chermisi*, fit ex vermiculis sive ex quadam specie muscarum, quæ materies, qualiscumque sit, nominatur vernaculè *cochenille conchiglia* : de illa enim materia tinctoria audio lites moveri.

Non prætermittendum est Judæos delectatos vesti-

bus laneis albi coloris; quæ vestes cùm facilè sordescant, ideo fullonibus crebro committendæ erant; quorum ars versatur in lavandis & dealbandis laneis vestibus creta, &, ut hodie fit, sulphure. Indè apud Marcum (*cap.* 9. *v.* 2.) *& vestimenta ejus facta sunt splendentia, & candida nimis velut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere.* Cùm nobiles Hebræorum albas vestes sibi deligerent, ideò qui præclaro aliquo stemmate erant insignes vocabantur *chorim*, quasi dicas *albatos*; illi autem qui obscuro loco editi erant, *Chaschuchim*, id est, *obfuscati, obscuri.* Parantur vestes, quibus corpus adversùs frigus & aeris injurias præcingatur; ideò illæ dicuntur *περιζώματα perizomata*, id est, *succinctoria*, quæ Adam & Eva sibi fecerunt ad tegendam nuditatem (*Gen. cap.* 3. *v.* 7.) Vestis totum corpus tegebat, sed *semicintium* partem. Nimirum pannus erat, quod partem anteriorem corporis à cingulo ad pedes præcingebant pauperiores qui forsan ex inopia tunicam integram non habebant.

Penula erat vestimenti genus, quo iter facientes & nebuloso seu pluvioso tempore utebantur antiqui. Talis erat *penula* quam Paulus Troade reliquerat apud Carpum. Non dicam fuisse vestes proprias gaudio, luctui, conviviis, nuptiis: alias talares, laxas, quæ ideo dum fieret iter, altè accingendæ erant. Locus autem Levitici (*cap.* 19. *v.* 19.) exponendus est: *Veste quæ ex duobus texta est, non indueris*, nempe ex lino & lana. Hac lege, ut alibi diximus, Deus ab omni mala permixtione revocabat Israelitas. In illorum gratiam patraverat insigne miraculum, quod Moyses eis in memoriam revocat in Deuteronomio VIII. 4. *Vestimentum tuum quo operiebaris, nequaquam vetustate defecit, & pes tuus non est subtritus, en quadragesimus annus est.* Quod & legimus in secundo Esdræ IX. 21. *Quadraginta annis pavisti eos*

in de-

in deserto, nihilque eis defuit: vestimenta eorum non inveteraverunt, & pedes eorum non sunt attriti: Non solùm necesse fuerat ut in deserto non veterascerent eorum vestimenta, sed ut unà cum eorum statura crescerent; debebant enim successivè parvulis & adultioribus viris quadrare, quod pro magno miraculo habendum est.

V.

De re cibaria.

Rem cibariam ordiamur ab eo pane cælesti quo Deus pavit Israelitas in deserto, qui dictus est *Manna* aut *Man*, mellei saporis, & similis *bdellio*, ut ait Scriptura. Vidimus autem de gemmis differentes ibi *bdellium* accipiendum pro *margaritis*, quarum similitudinem tum candore, tum rotunditate sua *Man* referebat, ut loquitur Vulgatus Interpres (*cap.* 16. *v.* 31.) *quod erat quasi semen coriandri*, fons dicit, ut semen *Gad*, quod Græci reddunt *κορίου*. Omnes interpretes intellexerunt *coriandrum*, herbæ genus, cujus semen sacchato convestitum inter bellaria locum obtinet, ut suo loco diximus.

Salmasius contendit nomen *Man* jam usitatum fuisse Hebræis, antequam pane illo cœlesti nutrirentur. Scilicet jam hoc nomine appellabatur ros cœli pinguior, matutino tempore cœlo difluens, & herbis arboribusque insidens ac concrescens. Igitur quo tempore primùm Israelitis in deserto morantibus cœlestis ille ros cœpit impluere, qui divino munere in alimentum eorum mittebatur, cùm ignorarent quid esset, ex similitudine quam videbant habere cum *Manna* sibi nota, dicebat alter ad alterum Mannam esse, *Man hou*, nimirum *Man hoc*, sive *Man est*: grana enim erant rotunda, minuta, alba, quæ more pruinæ è cœlo descendebant matutinis temporibus, sole

demum orto liquescebant evanescebantque. Non igitur Israelitæ quasi quærentes & interrogantes *quid esset*, quæ communis etymologia est vocis *Man*, sed *Man* esse verè pronuntiabant. Vox *Man* non sonat *quid* sed *quis*. Ut vulgata etymologia probari non possit. Ergo, inquiet aliquis, Manna illud Moysis sic describitur, ut sit ejusdem prorsus coloris, ejusdem figuræ, ejusdem consistentiæ, ejusdemque saporis cum naturali *Manna*; eodem ipso modo, iisdemque horis stillet, eademque demum ratione ad solis radios evanescat; ex quibus sequeretur Moysis manna purè fuisse naturale, saltem quoad substantiam. Etsi conjectura Salmasii vera esset, illud in manna Moysis singulare erat ac mirabile, quod primùm tanta copia circa Israelitarum castra decideret, ut multis hominum myriadibus unoquoque die alendis sufficeret. Secundò quòd singulis Sabbatis intermittenda, die proximè superiori in duplum affluecret. Tertiò quòd hyberna pariter ac æstiva tempestate allaberetur; & corpus nullo alio adhibito cibo sustentaret. Quartò quòd ad solem liquescens non secus ac vulgaris manna, nihilominus tamen induraretur igni admota; adeo ut foret in mortario conterenda. Quintò denique ex uniuscujusque desiderio, erat hujus vel alterius saporis, ut adstruitur in libro Sapientiæ (*Cap.* 16. *vers.* 20.) *Angelorum esca nutrivisti populum tuum*, & *paratum panem de cœlo præstitisti illis sine labore*, *omne delectamentum in se habentem*, & *omnis saporis suavitatem*. *Substantia enim tua dulcedinem tuam*, *quam in filios habes*, *ostendebat*: & *deserviens uniuscujusque voluntati*, *ad quod quisque volebat*, *convertebatur*. Cessavit manna cùm in terram promissam Israelitæ ingressi sunt, & cœperunt comedere de frugibus ejus. Jussus est Moyses asservare in urna aurea, quam reposuit in Sancto Sanctorum, manna ad memoriam tanti

mira-

miraculi conservandam; & hoc est manna quod in Apocalypsi 11. 17. JESUS CHRISTUS dicit se daturum vincentibus. *Vincenti dabo manna absconditum*, hoc est, pascha; verum manna, quale illud fuit quod abscondidit Moyses in urna aurea.

Pertinent ad rem cibariam, molendinæ. Primitùs fruges tostæ in mortario terebantur; posteà inventæ molæ versatiles & trusatiles. Majores quidem circumagebantur à jumentis, asinis, ideo dicebantur asinariæ; minores ab hominibus & frequenter servis, qui flagitium aliquod commiserant. Molas trusatiles habebant etiam Hebræi, quæ constabant lapide superiori & inferiori. His utebantur etiam pauperiores; ut videre est in Deuteronomio (*Cap. 24. v. 6.*) *Non accipies loco pignoris inferiorem & superiorem molam, quia animam suam opposuit tibi*: Sine illis non potest sibi panem conficere; ergo nec vitam sustinere.

Plura addere non opus est in hoc-ce sermone de re cibaria. Neque enim, verbi causa, ignotum quid sit panis *azymus*, hoc est, qui sine fermento paratur. Nota vis fermenti, quo modico farina, cui immiscetur, acescit & calescit. Indè tot petitæ à fermento comparationes. Cùm autem pane fermentando plusculum temporis requiratur, ideo Dominus accelerans egressum Israelitarum ex Ægypto præcepit ut uterentur pane azymo, cujus usus voluit ut retineretur, in rei memoriam; tum etiam ut intelligerent veri Israelitæ esse integram renovationem, quæ non fit in pane fermentato; fermentum enim fit ex veteri massa, quæ acida est. Panis subcineritius dicebatur, qui non in clibano coquebatur, sed super carbones, aut in foco sub cineribus calescentibus; indè habet nomen. Tota res cibaria Hebræorum caret difficultate, quia parabili cibo utebantur. Nondum adinventa illa gulæ hodierna irritamenta, quæ vix explicari possunt.

Non indictum autem prætermittam nomen illud *butyrum*, quia video ambiguum esse. Nunc butyrum nobis est portio lactis pinguior, quæ frequenti agitatione à sero separatur. Verùm cùm Plinius (*Lib.* 18. *cap.* 9.) afferat barbararum Gentium cibum esse; & compertum nobis sit in Italia, & ideo in Judæa talis butyri usum tam ignotum fuisse quàm usitatum est in regionibus septentrionalibus, quæ frigidiores sunt, cùm in sacro Codice nominatur *butyrum*, accipi debet illud nomen in sua propria significatione, pro bubulo caseo. Græcum nomen est hujusce significationis. Quod Hebræi *chemea* appellant à Græcis redditur *βύτυρον butyrum*. Itaque non aliud est quam ipsa pinguedo lactis, ex qua tum caseus, tum id quod *butyrum* appellamus, conficitur, quam pinguedinem sic appellant Hebræi, quia semper calet, & numquam congelatur.

Non alienum est ab hoc loco, in quo de re cibaria agimus, observare veteribus fuisse multiplicem morem triturationis frumentorum. Tribulis, hoc est, tabula clavis ferreis exasperata & ponderosa utebantur, quam ducerent boves supra segetem: sic excutiebant grana ex palea. Lex autem vetabat ne bobus qui tunc tribula traherent, os alligaretur, ne possent degustare fruges quas terebant. Alibi gressibus equorum, aut perticis, sive flagellis exterebantur fruges. Ad triturandi modum alludit Michæas (*Cap.* 4. *v.* 13.) *Surge & tritura filia Sion, quia cornu tuum ponam ferreum, & ungulas tuas ponam æreas, & comminues populos multos*. Similiter Isaias XXV. 10. *Et triturabitur Moab sub eo, sicut teruntur paleæ in plaustro*. Ad quem locum Hieronymus. *Hoc juxta ritum loquitur Palæstinæ, & multarum Orientis provinciarum, quæ ob pratorum & fœni penuriam paleas præparant esui animantium. Sunt autem carpenta ferrata, rotis in serracorum modum revolventibus, quæ*

stipu-

stipulam conterunt & comminuunt. His tribulis stramen comminutum redigebatur in paleam, ut esset aptum pabulum jumentis. In hoc-ce articulo de re cibaria observabo olim militibus Romanis acetum in potum datum; undè his qui servabant cruces in monte Calvariæ, suppetiit acetum, quod Christo Domino obtulerunt cum felle mixtum. Temperabatur acetum alio aliquo liquore. Embamma condimentum quoddam erat, quo intingebantur opsonia.

VI.

De aromatibus.

De aromatibus sive de unguentis, quorum mentio fit in Scriptura sacra, dicturus admonebo nomen illud *unguentum* non esse medicamentum, ut vulgus existimat, & tenacem illam compositionem, qua Chirurgi utuntur ad vulnera sananda; sed commixtionem diversorum odorum, addito oleo, aut balsamo, aut alio aliquo pingui, ad ungenda corpora, deliciarum & luxuriæ causa, inventam. De unguentis loquor, quatenùs describuntur in sacro Codice. Etenim erat commixtio odorum à Deo præscripta, ad ungendum Tabernaculum cum vasis ejus; quæ & commixtio propria esset unctioni Summi Pontificis. Demùm alia erat aromatum compositio; quæ incendebatur in altari odoramentorum, sive thymiamatis; de quibus commixtionibus sive unguentis seorsim dicendum est.

Compositio unguenti, quo Tabernaculum cum vasis suis ungendum erat, his verbis præscribitur in Vulgata versione Exod. (*Cap.* 31. *v.* 23.) *Sume tibi aromata*, id est, res boni odoris, *primæ myrrhæ & electæ quingentos siclos*. Hebræis *myrrha* dicitur *Mor*. Fons sic reddi potest. *Accipe tibi aromatum caput*,

hoc est, quod præstantissimum sit, *myrrhæ ingenuæ quingentos siclos*. Quid autem sit *myrrha* intellige. Arbuscula est in Arabia præcipuè nascens, cujus cortice inciso defluit lacryma sive *stacte*, id est, *gutta*, sive stilla, viridis & amara, quæ eodem nomine vocatur *myrrha*. Ejus virtus est ut corpora imputribilia reddat: Pergit Deus præscribere compositionem dicti unguenti: & *cinnamomi medium, id est, ducentos quinquaginta siclos*. Fons addit cinnamomum sumendum, quod odoratum sit. Nomen illud Latinum vix differt ab Hebræo, nisi forma characterum. *Cinnamomum* autem frutetum est nascens in Æthiopia, cujus cortex odoratus est. Cinnamomi multæ species recensentur, quarum unam vulgus appellat *canellam, de la canelle*, ut Galli loquimur, Itali *cannella*. *Calami similiter ducentos quinquaginta*, in fonte, *& canna boni odoris*. Constat esse speciem sive *arundinis*, sive *calami*, sive *cannæ*, (idem enim significant tria illa nomina) quæ species boni est odoris, locum in quo nascitur suavissimo replens odore. Provenit in Arabia, India, & in Syria juxta Libanum montem. *Casiæ autem quingentos siclos*. Hebraicè *casia* dicitur *Kiddah*. Quod nomen redditur à Septuaginta Interpretibus *Ἶρις*. Frutex est multis surculosisque brachiatus ramis, solo suo cortice commendatus. Hæc aromata miscebantur cum oleo, ut ex his fieret unguentum inungendo Tabernaculo cum supellectili sua. Quo & ungendus erat Aaron & filii ejus.

Alterum thymiama, sive compositionem plurium aromatum, sic ordinat Deus in eodem loco Exodi (*cap.* 38. *v.* 34.) Siccum erat illud alterum thymiama, quod parabatur incendendum in altari incensorum; ideò appellabatur altare thymiamatis. *Sume tibi aromata, stacten, & onycha, galbanum boni odoris, & thus lucidissimum: æqualis ponderis erunt omnia:*

facies-

faciesque thymiama. Hæc in pulverem contusa incendebantur in dicto altari. Ibi autem *stacte* dicitur in fonte *Nathaph*, quod idem sonat ac *stacte*. Etenim *Vathaph* Hebraicè dicit quod Græcum *stacte*, nimirùm stillam sive guttam. Pinguedo est recentis myrrhæ, sive stillæ quæ ex myrrha arbore sponte defluunt. *Onyx* Latinus Interpres sequens Septuaginta Interpretes reddit Hebræam vocem *Schechelet*, quæ est species aromatis. Cùm hæc semel nominata sit in Scriptura, fides adhibenda Græcis Interpretibus, qui interpretati sunt *onychem*. Onyx autem, ut diximus differentes de gemmis, lapis est pretiosus, ex quo antiqui vasa unguentaria faciebant ad ornatum. Undè etiam onyx pro eodem vase sumi cœpit. Sed & onyx est concha cujusdam conchylii, ex quo educitur purpura, quod reperitur in India in paludibus his quæ nardum ferunt. Itaque concha illa odores suavissimos afflat, quoniam conchylia quæ tegit, vescantur nardo. Conchæ illæ sive testæ dictæ sunt *onyches*, Græcè ὄνυχες, id est, *ungues*, quia nihil in illis rugosum, nihil asperum; sed omnia, ut in ungue, levia & polita. Ergo *onyx* aroma nihil aliud est quàm concha cujusdam conchylii.

Galbanus, Hebræis *Chelbna* à *Cheleb*, quod est *pinguedo, adeps*. Nimirùm *galbanus* succus est sive lacryma ex ferula cujusdam herbæ in Syria nascentis. In lingua nôstra nomen suum retinet *du galbanum*, *galbano*.

Thus omnibus notum est.

Ad hæc omnia thymiamata alludebat Sapientia in Ecclesiastico ubi sic loquitur in vulgata versione (*cap. 24. v. 21.*) *Sicut cinnamomum & balsamum aromatizans odorem dedi, quasi myrrha electa dedi suavitatem odoris, & quasi storax*. Hæc spectant primam illam commixtionem, qua fiebat unguentum unctionis Tabernaculi, nimirùm ex myrrha electa,

ex ca-

ex calamo odorifero, ex caſia & oleo. Ponitque eodem in loco Vulgatus *balſamum aromatizans* & *ſtorax*, non nominatis *calamo*, *caſia*, & *oleo*. Sed advertendum eſt in fonte Græco non reperiri vocem *ſtorax*, ſicut nec *balſamum*. Sic Sapientia Græcè loquitur ὡς πάλατος ἀρωμάτων, id eſt, *ut maſſa aromatum*. Scilicet non expreſſit omnia aromata quibus dictum thymiama componebatur. Quid ſit *ſtorax*, quid *balſamum* modò exponam. Quæ autem Sapientia addit, alterum thymiama ſpectant. *Et galbanus*; particula *quaſi* ſubintelligenda eſt. *Et ungula & gutta, & quaſi Libanus non inciſus vaporavi habitationem meam*, Fons Græcus multò limpidior eſt. ὡς χαλβάνη καὶ ὄνυξ καὶ στακτὴ καὶ ὡς λιβάνου ἀτμὸς ἐν σκηνῇ: id eſt, *quaſi galbanus & onyx & ſtacte & quaſi thuris vapor in Tabernaculo*. His omnibus aromatibus conſtabat thymiama quod adolebant in Tabernaculo, ut liquet ex dictis. Ibi Vulgatus *ungulam* appellat quod *onychen* dixerat, quia ὄνυξ eſt *unguis*; & *guttam* dicit quod in Exodo nominaverat *ſtactem*; utrumque autem nomen ejuſdem ſignificationis eſt. *Gutta* Latinum, *ſtacte* Græcum. Denique pro thure Vulgatus ponit *libanum*, quòd Hebræi & Græci *thus* ſic appellant.

Storax autem, cujus mentionem facit Vulgatus Interpres in dicto libro Eccleſiaſtici, eſt quædam ſpecies reſinæ. Reſina in genere humor eſt tenax ex arboribus defluens, aut ex ferulis quarundam herbarum. Ita diverſæ ſunt ſpecies reſinæ: aliæ aridæ; aliæ humidæ ſunt. Storax autem in vulgata verſione Geneſeos (*cap.* 43. *v.* 11.) reſpondet nomini Hebræo *Tſori*; quod Septuaginta Interpretes, & ſæpè Latinus reddunt *reſinam*; & reipſa ſtorax reſina eſt. Aquila Interpres Græcus *Tſori* reddidit *ſtoracem*, nec locus eſt dubitandi litterarum tranſpoſitione ex *Tſori* factum *Stori*, & deinde *Storacem*, ſive *Styracem*, ut hanc reſi-

resinam Plinius appellat, quam scribit gigni in Judæa; ideò Jacob inter munera terræ misit *Tsori*, id est, *Styracem*, sive *Storacem* ad Principem Ægypti. Resina illa retinet nomen suum in nostra lingua; *du storax*, *storace*. Resina autem illa defluit ex arbore quæ cotoneæ malo similis est, fructu majore quàm avellana, specie candidi pruni. Resina illa est perseverantis odoris,

Animadversione dignum est quòd in fonte Græco Ecclesiastici (*cap.* 24.) non legitur ut in Vulgato, *quasi balsamum*; nec in fonte Hebræo Ezechielis (*cap.* 27. *v.* 17. ut in Græca versione. Etenim tantùm legitur *oleum*. In eam opinionem adduco animum, ut credam quòd cùm balsamum succus sit suavissimi odoris, fluens ex arbuscula, quæ in sola Judæa cresceret, Vulgatus Interpres noluerit abesse à Scriptura *balsamum*. Nomen illud videtur significare Hebraicè præcipuum odoramentum, seu princeps odoramentorum, Compositum est ex *Baal*, quòd est *Princeps*, *Dominus*, & *Schemen*, nimirum *unguentum*. Nec mirum est si in antiqui fœderis primis libris balsami non facta sit mentio; Josephus enim plantam, ex qua deflueret balsamum, numerat inter munera oblata Salomoni à Regina Saba. Ita primis temporibus Judæa non fuit balsami ferax.

Unum aroma de quo mentionem non fecimus. *Aloe* explicandum restat. Hoc-ce nomine Vulgatus reddit nomen Hebræum *Ahaloth*. Judæi vero volunt *Ahaloth* esse arbores præstantissimas, quorum ligna siccata aut fructus sunt odoris grati: *Santalum* appellant hanc arborum speciem, ut vidimus. Idem Vulgatus (*in Ps.* 44. *v.* 9.) *Ahaloth* interpretatur *guttam*. Scilicet *Ahaloth*, habet pro stilla defluente ex aliqua arbore. In hoc eodem Psalmo legitur nomen *Kersiot*, quod idem Vulgatus accipit pro *casia*. *Myrrha & gutta, & casia à vestimentis tuis*. Quidquid

quid autem sit *Ahaloth*, certum est *Aloen* quæ in Evangelio nominatur, esse speciem aromatis. Herba hujus nominis habet succum amarissimum, quæ resistit vermibus & putredini, ideò condiendis corporibus idonea.

CAPUT VI.

De morbis quorum mentio fit in sacro Codice.

PLuribus morbis homines subjacent, & his exercentur tanquam pœnis, quas ut peccatores merentur. Plurimorum fit mentio in sacro Codice. Quidam autem olim acriùs & frequentiùs sæviebant; nunc verò quasi deferbuerunt, ita minùs noti. Morbi etiam vulgati possunt habere aliquid reconditi, quod soli medicorum discipuli retegere valent.

Quod medicorum est
Promittunt medici; tractant fabrilia fabri.

Idcirco non ausus essem artes inexpertas tractare, nisi res ipsa jam ex parte esset confecta à viris medicis, à Guillelmo Ader, qui de morbis Evangelicis elegantem libellum composuit; & à Thoma Bartolino, qui de biblicis morbis disseruit. Ex utriusque scripto, tum ex alio penu licuit mihi excerpere quæ Apparatui nostro conveniunt.

Nemo miser nisi reus, & omnis pœna quæ justa est, peccati alicujus pœna est. Ergo homo innocens neque morti, neque morbis quibus mors acceleratur, subditus fuisset. Ex Scriptura Deus plantaverat in medio Paradisi lignum vitæ, quo vescens Adam potuissent morbos, & mortem propellere. Quale sit illud lignum, id est, quæ sit illa arbor, non quæro anxius, nec qui fieri possit ut homo non moriatur; Deus enim qui ex nihilo hominem & totum mundum

dum eduxit, poteſt, ſi voluerit, nos ſervare ab interitu; ſicut veſtes & calceamenta Iſraelitarum in deſerto, ut dicam, non ſenuere, nec uſu detrita ſunt. Diu eſt quod didici occultiores cauſas operum Dei non tentandas eſſe; & eum poſſe omnia quæcumque vult. Cùm autem ſervare poſſit, non quærere decet an poſſit perdere. Certum eſt poſt lapſum Adæ, cùm cœpit ſoboles ejus in vitium ruere, tandem neceſſitatem lethi corripuiſſe gradum, & novam febrium, cæterorumque morborum cohortem terris incubuiſſe. Vidimus quædam peccatis irrogari ſupplicia per manum cæli, ut Doctores Judæorum loquuntur. Nempè ipſe Deus plerumque immiſit morbos, quibus peccata coercerentur. Sic ulturus peccatum quod David admiſerat, recenſens Iſraelitas & numerans eos, peſte populum afflixit. Sic videre eſt in Actis Apoſtolorum (*Cap.* 12. *verſ.* 23.) cùm Herodes oblatos à populo divinos honores non reſpueret; percuſſum ab Angelo, & conſumptum à vermibus expiraſſe. Simili morbo, ſed diuturniori conſumptus periit Joram (2. *Paralipom. cap.* 21. *verſ.* 18.) *Et ſuper hæc omnia percuſſit eum Dominus alvi languore inſanabili; cùmque diei ſuccederet dies, & temporum ſpatia volverentur, duorum annorum expletus eſt circulus: & ſic longa conſumptus tabe, ita ut egereret etiam viſcera ſua, languore pariter & vita caruit.*

Eo in ſenſu non eſt malum in civitate quod non fecerit Dominus, quia vel immittat morbos in pœnam peccati, vel permittat contingere etiam viris piis, qui pœnis revocandi ſunt ab illecebris mundi. *Non permanebit ſpiritus meus in homine in æternum quia caro eſt, eruntque dies illius centum viginti annorum.* Loquitur Deus *capite ſexto Geneſeos*: Nempe contraxit Deus annos vitæ noſtræ. Noluit ſpiritum vitæ, id eſt, flatum, ſive ſpiraculum vitæ indicium,

cium, quem infuderat Adæ, permanere cum homine per plures annos; quia caro eſt, videlicet quia pronus ad res corporeas & totus in illis. Ita fit ut ipſa ſenectus morbus ſit; *& vita noſtra ſit ſeptuaginta annorum: ſi autem in potentatibus octoginta anni*, ut canit Pſaltes (*Pſal.* 89. *verſ.* 10.) id eſt, vita diuturnior poteſt eſſe octoginta annorum, ſed poſtea acerba eſt. *Et ampliùs eorum labor & dolor.*

Utitur Deus malis Angelis, ut judex tortore, ad cruciandos malos. Tradit ergo, quod olim frequentius erat, peccatores torquendos diabolo; qui ſæpiùs ſub morborum naturalium ſpecie latet. Etenim videre eſt pleroſque in Evangelio ægros tum à morbis, tum à dæmonibus qui corpora eorum captiva tenebant. Sed & ipſe Angelus Dei quandoque etiam bonos dolore affecit; nam in Geneſi (*Cap.* 32. *v.* 26.) juxta Vulgatum Interpretem & Joſephum hiſtoricum, Angelus tetigit nervum femoris Jacob, qui nervus ſtatim emarcuit. Juxta quidem Græcos interpretes percuſſa eſt latitudo femoris Patriarchæ; id eſt, ut plerique ſentiunt, percuſſum caput oſſis femoris, quod ſuo ſinu ſeu vaſto coxendicis acetabulo excidit. Etenim cui ſimilis caſus acciderit, licèt os illud non malè reponatur, tamen toto vitæ curſu claudicat. Hoc morbo laboravit, de quo Scriptura dicit: *ipſe verò claudicabat pede*. In piſcina probatica Angelus movebat aquas, iis vim ſanandi conferens. Sic utitur Deus ſive bonis ſive malis Angelis, & qualibet re, tum in pœnam, tum in ſalutem; ut oſtendat poteſtatem ſuam conſuetis naturæ legibus non coerceri. Anima cùm ſemel è corpore egreſſa eſt, non in illud revocari poteſt ulla arte; attamen Eliſæus fovens calore ſuo puerum mortuum, excitavit à morte (4. *Reg. cap.* 4.) Naaman Syrus, juſſu ejuſdem Prophetæ, corpus ſepties abluens in Jordane, mundatus eſt lepra ſua (*ibid. cap.* 5.) Quis cataplaſmati ex maſſa

ficorum

ficorum tantam vim conferat, ut illud appositum protinùs sanare potuerit Ezechiam, ut legimus eum sanatum ab Isaia? (4. *Reg. c.* 20.) Medici quidem cataplasmata parant abscessibus, qui non facilè maturi fiunt, ex ficubus coctis cum hordeacea & triticea farina; sed morbus Ezechiæ videtur fuisse acutior & periculosior, ut tam citò sanari potuerit curatione naturali.

Lutum non aptum inungendis oculis, ut saniores sint. Cæco tamen visum restituit Dominus, luto illiniens oculos ejus: demonstrans sibi propriam potestatem competere faciendi quodcumque vult; neque enim ea fuit potestas luti, quo aperti sunt oculi hominis cæci. Denique in utroque Testamento, ubi legimus à Deo vitæ redditos, aut à morbis liberatos, virtus divina se prodidit eo aperto indicio, quòd auxiliis ejus segnis mora non fuerit, ut contingit, quando medicina naturalis adhibetur. Protinus claudi saliebant, cæci videbant, audiebant surdi, loquebantur muti, leprosi mundabantur, mortui resurgebant. Ut hæc tribui non possint alicui virtuti, quæ divina non esset. Hæc præmittenda putavi iis quæ habeo de morbis dicenda; quos ordine alphabetico exponam, quantùm necesse est ad elucidanda Scripturæ loca ubi de illis sermo fit.

Ariditas manus idem est quod macies manus. Fit autem manus arida & emaciata, defectu alimenti; cum scilicet exhaustis sensim venis & arteriis defraudatur alimento; undè ob inanitionem siccata & arida facta, non possunt ejus nervi & musculi contrahi & contendi. Ita ille cujus manus erat arida, nonnisi postquam à Christo mundatus est, potuit manum extendere (*Math. cap.* 12.)

Cæcitas. Nulla alia pars coporis magis quàm oculus potest morbis infestari & obsideri. Cæcitas multas causas habere potest, quas explicare non est de insti-

instituto. Ideò autem cæcis quos sanavit Christus, visus restitutus majus miraculum fuit, quod cæcitas exsuperet artem medicorum. Cùm venit ex suffusione, quam vulgus Chirurgorum *cataractam* appellat, sanari quidem potest, quando cataracta deprimitur chalibea acicula; sed solo suo verbo, nec medicamentis adhibitis, JESUS CHRISTUS Dominus noster aperuit oculos cæcorum. Si cataractæ depressæ liberos oculos reliquerunt, illæ verbo Domini paruerunt. Solius Dei verbum potest esse tam efficax.

Cancer, tumor durus, inæqualis, aspectu teter, venis in ambitu turgentibus, colore livescens; cui nisi obsistatur, serpit longiùs.

Utque malum latè solet immedicabile cancer
Serpere, & illæsas vitiatis addere partes.

Undè factum ut pro eo quod Paulus ad Timotheum secundò scribens (*cap.* 2. *v.* 17.) dixit in fonte, sermo hæreticorum *ut gangræna serpit*, posuerit Interpres Latinus, *ut cancer*, sensum, non rem secutus; nam gangræna non idem morbus est ac cancer.

Cicatrix est signum quod ex vulnere vel ulcere remanet.

Circumcisio. Illa non fiebat sine gravi dolore, quo & morbus excitabatur, maximè si fieret in ætate provecta. Etenim circumcidebatur sive amputabatur pellicula, quæ tegit glandem partis corporis quam verecundia occultamus nec nominamus. Dolor autem qui ex illo vulnere nascebatur, solebat esse intensior ubi tertia dies advenerat; quod de omnibus est observatum vulneribus ab Hippocrate. *Tertio & quarto die*, inquit ille, *vulnera omnia minimè sunt exagitanda. Et in summa dicam, specilli*, vernaculè sonde, italicè tenta, *quoque omnes admotiones vitandæ his diebus sunt, omniaque alia quibus vulnera irritantur: in totum enim tertius & quartus dies in plerisque vul-*

neribus

neribus exacerbationes parit, & quæ in inflammationes & sordes incitantur, & quæcumque in febres tendunt. Id ignotum haud fuit fratribus Dinæ, qui tertio die ex quo Sichimitæ fuerant circumcisi, ferro eos invaserunt, & facilem de illis victoriam reportarunt, ut narratur trigesimo quarto capite Geneseos.

Eunuchi. Horum alii fiebant excisione testium; quidam veretri etiam cum testibus, qui mingebant fistula ænea. Alii testiculorum attritione. Nimirum puello paulatim testiculi atterebantur, usque dum veluti dissipati evanescerent. Contorquebantur, ut vena quæ alimentum illis defert, velut nodo interciperetur, atque ita illi tabescerent. Hæc observatio lucem affert nonnullis locis Scripturarum (*Levit. cap.* 22. *v.* 24.) *Omne animal quod vel contritis, vel tusis, vel sectis, ablatisque testiculis est, non offeretis Domino.* (*Deut. cap.* 23. *v.* 1.) *Non intrabit Eunuchus attritis vel amputatis testiculis, & abscisso veretro, in Ecclesiam Domini.* Nomen Eunuchi non est semper vitii naturalis sive morbi, sed officii aulici, maximè apud Orientis principes.

Febris dicitur à fervore. Calor est immoderatus, præter naturam in corde existens, & per arterias toti corpori communicatus.

Gangræna. Hujus morbi nomen occurrit in fonte Græco secundæ Epistolæ ad Timotheum (*cap.* 2. *v.* 17.) ut supra dixi, in voce *cancer*. Gangræna autem definitur incipiens partis affectæ corruptela, quæ latè serpit, & nisi compescatur, citò invadit præcordia.

Gonorrhœa. Morbus est, quem Vulgatus Interpres solet appellare *fluxum seminis*; quem qui paterentur lege Moysis ut immundi arcebantur à Templo; eo nimirùm tempore quo fieret illud genitalis seminis profluvium.

Hæmorrhoides sunt effluvium sanguinis per venas

quæ in ano ſunt, dum illæ nimiùm dilatantur. Morbus ille vel apertus vel cæcus eſt. Nempe aliæ hæmorrhoides latent intinſecùs; ſcilicet venæ intra anum valdè tumentes dolorem ingentem excitant. In his quæ apertæ ſunt, tumor eſt conſpicuus. Hunc-ce morbum immiſerat Deus in Philiſtinos, Azotios, quos, ut dicitur in primo Regum cap. 5. Deus percuſſerat in ſecretiori parte natium. Sicut propter Hemorragiam narium, cujus nulla eſt fœditas aut turpitudo; ita propter defluxum à venis hæmorroidalibus quæ ſedem perreptant, aliquos ſive viros ſive mulieres hominum conſortio exploſos fuiſſe non legimus in Scripturis: etenim hic defluxus non tanti eſt momenti, nec tam aſſuetus mulieribus aut importunus & meticuloſus quàm ab utero, quo ſolo defluxu mulier immunda cenſebatur. Igitur non veriſimile eſt mulierem, quæ in Evangelio dicitur *Hæmorroiſſa*, tali à venis hæmorroidalibus defluxu laboraſſe, cùm removeretur à conſortio hominum, ut circunſtantiæ docent. Nam extra urbem occurrit Domino, & oram veſtimenti ejus clam attigit, quia ſibi non id licitum eſſe conſcia erat. Nomen illud *Hæmorroiſſa* indicat tantùm quod hæc mulier profluvium pateretur ſanguinis; quod triplex eſt in mulieribus: unum menſtruum, in partu alterum, tertium inordinatum. Quodnam fuerit in muliere Evangelica ignoramus.

Hydrops aqua intercus eſt, ſive aquoſus humor, aut aquoſus languor. Hydropiſis non una ſpecies. Ille hydropicus, cui ſalutem à Domino redditam narrat B. Lucas (*cap.* 14.) ea procul dubio laborabat ſpecie quæ maximè oculis innoteſcit conſpicua; vel ea quæ dicitur *aſcites*, quæ aquis utris in modum inflat, aut flatu tympani more diſtendit & amplificat, tanta tenſione, ut ad ejus intuitum territi homines toto corpore perhorreſcant.

Inclinata mulier. Non definimus quo genere morbi ægra

bi ægra erat illa mulier de qua loquitur Beatus Lucas (*cap.* 15.) *quæ habebat spiritum infirmitatis annis octodecim, & erat inclinata, nec poterat sursum respicere*. Non, inquam, refero ad aliquod morbi genus illam ægritudinem. Constat quidem quòd malus dæmon, velut immanis tortor, spinam suapte natura in muliere antea erectam contorqueret. Erat inclinata igitur, vel gibbosa simplici illa gibbositate vulgari, quæ fit à semotione & luxatione vertebrarum dorsi. Utrumque enim vitium spinam dorsi inflectere & inclinare potest. Convulsio autem musculorum affectio est, quæ non est interrupta motibus, nec accessionibus distincta, ut epilepsia, quæ corporis convulsio est non perpetua. Dictam autem mulierem convulsam fuisse id suadet quòd graviter afficeretur à morbo, angeretur cruciatibus & dolore, qui sunt assidui veræ & primariæ convulsionis comites. Et ideò dicitur agitata à spiritu infirmitatis, id est, à doloris & morbi auctore dæmone. At illi qui simpliciter gibbi sunt, non ita urgentur; in iis etenim spinæ dorsi in situ solùm & naturali positu afficiuntur, sed musculosæ illorum partes non convelluntur cum dolore, quanquam non ritè suo fungantur officio & munere.

Lepra morbus est fœdissimus & turpissimus, quo affecti ab hominum cætu & necessitudine excludebantur. Lepræ autem nomen ἀπὸ τοῦ λεπρίνειν, quod scabrum fieri & albescere significat, aut ἀπὸ τῶν λεπίδων à squammis, quibus sæpè corpus leprosum scatet. Morbus ille elephantiasis etiam appellatur ab elephanto, ob cutis similitudinem. Contagium habet lepra: leprosus alios attactu & respiratione olida inficere potest. *Ideò omni tempore quo leprosus est & immundus, solus habitabit extra castra*: ut præcipitur in Levitico (*cap.* 13. *v.* 46.) *Expulsi sunt*, ait Josephus, 3. Antiquit. (*cap.* 13.) *omni à civitate, cum nullo pe-*

nitùs convivantes, & nihil à mortuis diffidentes. Notabantur leprosi proprio amictu, lacera veste & pannosa; insuper nudato capite, os habentes veste contectum incedebant juxta præceptum Moysis (*Levit. cap.* 13. *cap.* 45.) Antequam ultra progrediamur, advertendum lepram alium morbum esse quàm impetiginem, Gallicè *feu volage*, Ital. *volatica*; alium quàm *Psoram* sive feram scabiem, *galle*, ou *maladie de S. Mein*, Italicè *scabbia*, *o rogna*; alium quàm pruriginem, *demangeaison*, *gratelle*, Ital. *prurito*, *pizzicore;* alium quàm vitiliginem, quæ cutis vitium est.

Pertinebat ad Sacerdotem discernere inter lepram & lepram, nimirùm statuere quæ vera esset lepra distincta à simplici scabie. Nota autem lepræ lucidus candor, qualis cernitur in impetigine, sive lichene, *feu-volage*, *volatica*. Facies leprosorum quasi furfure plena candescebat; ideò Giezi, quòd oblata à Naaman Syro dona non respuisset, dicitur exiisse leprosus quasi nix (4. *Reg. cap.* 5. *v.* 27.) Pars quæ lepra afficiebatur, reliqua cute erat humilior. Etenim medici observant lepram nasci ex pituita salsa; ita pars morbo affecta siccior fit & candidior; & qui in ea crescunt pili, fiunt ex nigris candidi. Præterea leprosi maculis distinguebantur; quæ enim lepra totam cutem occupabat, minùs periculosa. Verùm non solam cutem inficiebat, sed vivam carnem; ita ut transfixa cute sanguis non exiret, aut fricata cute non appareret rubor. Cùm verò in cæteris partibus corporis malè affectis pili nigri mutarentur in albos, in capite & barba fiebant flavi & tenues; quod contingit iis qui tinea laborant, quorum ex ulceribus manat quidam succus liquidiori melli non dissimilis. Lepra, qui contagiosus esset morbus, vestes & parietes ædium poterat inficere; ut in peste accidit. Nec mirum est id ex indiciis agnosci potuisse; vestes enim ob saniem contractam poterant putrescere, & putredinis maculis di-

lis distingui. Quin experimur vaporibus & exhalationibus etiam puriora vasa argentea protinùs nigrescere. Poterant ergo parietes mutare colorem suum infecto aere, quem leprosus halitu suo & fœtore corrumperet. Id nunc experiri non licet, quia morbo illo Deus nos liberavit; sed nefas dubitare quin hisce notis olim Sacerdotes in veteri Lege lepram à lepra distinguere potuerint, cùm liquidis verbis id dicat Scriptura. Videtur hic morbus specialiter Judæis immissus, quos Deus vellet punire. Lepra enim ædium & vestium, quidquid dicatur, præter naturam est.

Lunaticus est qui statis lunæ temporibus vexatur. Ille verò puer sanatus à Domino qui dicitur Lunaticus (*Matth. cap.* 1.) procul dubio comitiali morbo sive epilepsia laborabat. Etenim (*Marc.* 9. *Luc.* 9.) convellebatur, dentibus stridebat, cadebat frequenter, & interim spumabat ore; quæ symptomata epilepsiam consequi medicis est in confesso. Lunaticus deinde factus fuerat puer ille; nimirùm ad lunæ motum compositus erat morbus ejus. Epilepsia lunæ certis temporibus eadem sævitie, & statis recurrit periodis. Corpora lunæ mutationibus obnoxia experimur, sive diversa pati, prout illa mutatur. Lunaticus Evangelii non simplici morbo laborabat: arreptitius erat, sive occupabatur à maligno spiritu, qui prout sæpiùs ab eo fit, ipsis naturalibus morbis, utitur, ut vim suam exerat vel abscondat.

Lycanthropia. Quanquam hoc-ce nomen non legatur in Scripturis, quoniam occurrit res cui hoc nomen convenit, juvat explicare quis sit morbus lycanthropia dictus. Lycanthropos vernaculè appellamus, *des Loups garoux*, italice *malinconici*. Hi mania melancholica afficiuntur, sive atra bili, quæ intus in corpore pererrans, cancros occultos excitat, & dolores implacabiles, mentem excruciat, ossa exedit:

exteriùs totam faciem deturpat, exulcerat, tumefacit cum deformitate, & quod magis calamitoſum, mentem hominis tranſverſam agit, uno verbo ex homine belluam facit. Hoc morbo, ut videtur, correptus eſt Nabuchodonoſor, quem Daniel (*cap.* 4.) dicit ex hominum abjectum conſortio comediſſe fœnum more bovis, in ſylvis degentem cum feris. Non fera, non canis, non lupus factus erat, ſed vitam agebat in ſylvis, & herbis veſcebatur. Dæmoniacus ille homo, quem Lucas (*cap.* 8.) dicit vinctum catenas dirupiſſe, erat lycanthropicus; ſed & altero morbo afficiebatur, nempè obſidione dæmonis. Qui efferа mania arrepti ſunt, dicuntur lycanthropi, quia aliquando reperti ſunt, quorum atra bilis phantaſiam affecerat, ut ſe in lupos converſos imaginarentur. Illi noctu domo egreſſi lupos in omnibus imitantur, & donec dies illuſceſcat, circa defunctorum monumenta vagantur, lupina inſania, ut dicitur, laborantes.

Menſtrua. Muliebre eſt profluvium menſibus recurrens. Ea eſt mulierum conſtitutio, ut plurimo abundent ſanguine, cùm & fœtum in utero conceptum fovere, & natum enutrire debeant. Quapropter vetulæ, quæ generationi non ampliùs idonea eſt, menſtrua fluere deſinunt. Eo ergo genio mulierum corpus natura compoſuit non perſpirabile, ut detentus ſanguis in uterum conflueret, futura fœtus alimonia; quæ edito fœtu ad mammas refflueret eoſdem in uſus, eſſetque ſummo naturæ beneficio nutrix illa, quæ mater fuit, ſcilicet ne advena & alienigena nutrix dulciſſimum matris nomen ſibi arrogare poſſet. Ubi ergo mulier nec habet in utero, nec editi fœtus nutritioni incumbit, abundat ſanguine, qui ſtatis lunæ periodis ſingulisque menſibus per uteri venas delabitur, magnòque ſalutis commodo ſemel in menſe expellitur. Verùm ſi immoderatiùs id fiat, & extra conſtitutos naturæ limites tertium diem in viraginibus

& ro-

& robuſtioribus, quintum in mollioribus excedat, fluxus inordinatus fit, qui morbus eſt: quali forſan ægrotabat mulier hæmorroiſſa Evangelii. Toto eo tempore quo menſtrua fluerent illis, mulieres erant immundæ, ut jam dictum eſt. Abſtinebant Templo, & ab illarum concubitu mariti. Etenim mulieres in profluvio ſanguinis polluebant quicquid attingerent; indè grande piaculum ad illas accedere.

Muti. De mutis & ſurdis id unum obſervare juvat, quod ea aurium & linguæ ſit affinitas & ſocietas, ut qui ſurdi naſcuntur, ſimul & muti ſint. Etenim ſic à natura facti ſumus, ut non ſolùm quos videmus affectus induamus, ſed & motus facilè exprimamus. Sic, inquam, diſponitur & movetur lingua, ut ſine multo negotio exprimat ſive edat ſonum, quo aures afficiuntur. Itaque ubi illæ impediuntur, nec afficiuntur ſono, lingua non movetur, ut aerem qui ex pulmonibus erumpit, id eſt, vocem fingat in ſermonem. Ideò videre eſt in Evangelio hunc qui ſurdus ſit, pariter & mutum eſſe; & in eo poteſtatem Chriſti elucere, quod cujus aperiret aures, ſimul & loqueretur; nam fieri non poterat ut protinùs lingua, quod conſuetudine non didicerat, efformaret ſermonem. Poteſt quidem fieri ut lingua quibuſdam vinculis impediatur, & organa vocis non aptè ſint diſpoſita. Hoc quidem linguæ impedimentum non naſcitur ex ſurditate.

Paralyſis eſt nervorum reſolutio. Anima quaſi nervorum habenis movet & flectit ſui corporis membra, & percipit quæcumque illi accidunt; Paralytici autem nec movere partes affectas, nec ſentire poſſunt. Igitur Paralyſis definitur motus & ſenſus privatio partium corporis infra caput, à craſſo & frigido humore muſculos imbuente & obſtruente. Itaque verè paralyticus erat ille qui à triginta & octo annis jacebat juxta Probaticam piſcinam, expectans à quo dimitteretur in

hanc piscinam; quippè qui plantis suis insistere & movere pedes non poterat, omninò paralyticus. Similiter & paralyticus erat qui in lecto à quatuor viris demissus est per tegulas in domum ubi Jesus Christus Dominus noster versabatur, cùm porta à turbis astantibus obsideretur.

Quæritur autem an ille puer Centurionis, de quo dicebat ille Centurio (*Math.* 8.) *Domine puer meus jacet in domo paralyticus, & malè torquetur*, reipsa paralyticus erat; observant enim medici paralysim esse affectionem sine sensu & sine motu. Potiùs ergo convulsione conflictabatur, in qua motus non aboleri, sed depravari certum est. Etenim convulsio est nervorum, rigor importunus & acutus, qui modò mentum pectori annectit, modò rectam & immobilem cervicem intendit. Convulsionis comes est inflammatio principii nervorum, cerebri videlicet aut spinalis medullæ; undè tantus dolor. Nervi enim dum præter naturam contorquentur, aut distenduntur, gravissimos sanè excitant dolores. Hæc vera esse possunt; sed cùm mos usitatus loquendi dicat paralyticos quoscumque qui motu capti sunt, quod accidit in convulsionibus, Centurio dixit puerum suum paralyticum esse, cum vellet significare ad Dominum non posse accedere causa petendæ salutis.

Podagra. Ideo non pretermitto hunc-ce morbum, quia in secundo Paralipomenorum (*cap.* 16. *v.* 12.) dicitur rex Asa ægrotasse vehementissimo dolore pedum, & obiisse. Ποδάγρα nihil aliud est quàm arthritis pedum. Cùm enim pedum tantùm articulos noxius humor infestat, articularis quidem morbus fit, sed qui nomen ab affecta parte accipiat. Sic si manuum articulos idem morbus occupet, χειράγρα vocatur.

Sterilitas inter morbos numerari potest. Olim opprobrium erat non posse augere aliqua prole populum Dei.

Stigma

Stigma est nota qua quis inuritur, sive pungitur in carne. Stigmata notæ erant infames, quales inurebantur servis, ex quibus cujus essent agnoscebantur. Paulus Apostolus Epist. ad Gal. (*cap.* 6. *v.* 17.) dicit portare in corpore suo stigmata Christi. Sic vocat res omnes suas adversas, quas religionis ergo pertulerat; & quibus agnosci poterat illum esse Christi servum. Hæc stigmata sive notas opponit circumcisionis cicatrici.

Tabes, idem morbus ac *Phthisis*, id est, consumptio sive corruptio. Totum corpus tabescendo consumitur, & tandem deficit; neque enim protinùs mors accidit: quo morbi genere periit impius Joram, quem supra vidimus percussum à Domino. Morbus ejus haud dubiè fuit *Diarrhœa* seu alvi profluvium, adeò diuturnum & malignum, ut ad tabem & ad mortem deduxerit virum Deo exosum.

Vermes inter genera morborum jure recensemus à quibus erosus Herodes Agrippa obiit, maximis obortis torminibus, ut notat Josephus. Hunc vidimus ab Angelo Domini percussum. Mortuus est σκωληκόβρωτος id est à vermibus erosus; tum extra, tum intra; patiebatur enim tormina. In ipso sanguine putridarum febrium sæpius medici observaverunt vermes: Hinc corrupto sanguine & verminoso, non mirum si totum corpus fiat verminosum. Vermes autem aliud sunt morbi genus, quam pediculi erumpentes acervatim per cutem; cujus non in superficie tantùm, ut furfures, sed in ejus profundo nascuntur. Morbus ille dicitur Græcis φθειρίασις. Hujus pedicularis morbi sicut & verminantis occurrunt exempla. Herodem enim avum Herodis Agrippæ, alii vermibus ex inguine prorumpentibus, alii pediculari morbo excessisse ferunt.

Morbus Jobi. Quis ille fuerit quærunt Interpretes. Sentiunt plerique eam intemperiem à malo dæmone indu-

inductam in ejus carnem, ut ei omnia acciderint mala, quæ in omni lue etiam pudenda deprehenduntur; nec mirum, si quidem datam à Deo potestatem dæmon exercebat, ut magis patientia Jobi cerneretur, quo erat miserior. (*Job.* II. 7.) *Ulcus erat*, ut dicit Scriptura, *à planta pedis usque ad verticem ejus: qui testa saniem radebat sedens in sterquilinio*. In fonte Hebræo nominatur *Schechin* à verbo *Schichan*, Chaldeis *calere*. Ita morbus erat inflammatio. Percussum, inquam, erat corpus Jobi sicca ardentique prurigine, atque odore intolerabili, ut ungues scabendo non sufficerent, sed testa se scaberet. Hoc-ce morbo (*Exod.* 9. 8.) percussit Deus Ægyptios, cùm jussit Moysem cinerem de camino spargere in cœlum, qui pervolavit super viros & animantia; *factaque sunt ulcera vesicarum turgentium in hominibus & jumentis*. Ægyptii vexati sunt intolerabili pruritu & intolerabili dolore: pruritu impellente eos ad scabendum, prohibente autem ulcerum dolore.

Morbus Judæ. Ambigitur quis fuerit. Laqueo se suspendisse dicit Matthæus; sed & in Actis adstruitur quod *pronus factus crepuerit medius*. Quidam, ut concilient Matthæum cum Actuum scriptore volunt abrupto laqueo cecidisse in petram, qua cùm percussus fuisset venter, effusa sunt viscera ejus. Alii verò illa sic atra bile efferbuisse, ut disruptus sit venter, qui intra paucas horas intumuit: & hac disruptione sonus editus est; *crepuit* enim *medius*, quod verbum Græcum λακεῖν denotat. Distentus in hydrope venter vel membrana vesica inflata sic disrumpi potest; quod & fit atra bili, ut dicit illud Virgilianum carmen;

Invidia rumpantur ut ilia Codro.

Tremor numeratur inter varia morborum genera, quo qui corripiuntur, tremuli sunt: agitantur: commoventur motibus haud spontaneis. Causa tremoris plerum-

plerumque est pavor, ardens febris, facultatis motricis imbecillitas. Deus posuit Cain signum (*Gen.* 4. *v.* 15.) ut non interficeret eum omnis qui invenisset eum. Signum illud fuit totius corporis tremor. In nostra Vulgata dicitur: *Egressusque Cain à facie Domini habitavit profugus in terra.* Septuaginta Interpretes transtulerunt *& habitavit in terra Naid.* In fonte Hebræo *Nod*, quod verbum idem sonat quod σαλδιόμενος, id est fluctuans & instabilis ac sedis incertæ. *Non est igitur*, inquit Hieronymus, *Terra Naid, ut vulgatus nostrum putat: sed expletur sententia Dei, quòd huc atque illuc vagus & profugus oberravit.*

CAPUT VII.

De Theatris, ludis Gentilium, de re Gymnastica, sive Athletica, Athletarum moribus, exercitiis, undè crebræ comparationes petuntur in sacro Codice. Nonnulla etiam de veteri militia & de re novali.

NIhil magis alienum videtur ab Israelitarum & Christianorum institutis, quàm theatra, ludi & illa gymnasia, in quibus certabatur à viris nudis cum periculo vitæ, ut turbam spectantem oblectarent. Attamen cùm in sacro Codice occurrant indè petitæ comparationes, & id crebrò, de præsenti instituto est saltem eos vetustos Gentium ritus perstringere; & eò magis, quia minùs apud nos usitati sunt. Etenim his prorsus ignoratis, comparationes quas de re gymnastica accersunt Scriptores sacri, ut pote è tenebris erutæ, non possunt nisi tenebrosæ esse.

Primo ergo animadvertendum est ludis exercendis fuisse loca destinata, quæ theatra dicebantur: Ea forma, ut omnis multitudo ludos spectaret. Cùm his delecta-

lectarentur Gentiles, idcirco frequentia erant; etiam in Judæa, ex quo alienigenis principibus subdita fuerat. Videre est in Actis Cap. XIX. 29. raptos Pauli comites Ephesi in Theatrum, cohibitum verò illum ab amicis ne se daret in Theatrum, concitatam turbam sedaturus. In Epist. 1. ad Corinth. (*cap.* 4. *v.* 9.) ubi in Codice Latino dicit: *Puto enim quòd Deus nos Apostolos novissimos ostendit tanquam morti destinatos; quia spectaculum facti sumus mundo & Angelis & hominibus*: In Græco fonte usurpat vocem θέατρον *Theatrum*, pro quo Latinus interpres posuit *spectaculum*. Hoc-ce sensu in Epistola ad Hebræos scribit capite X. 33. *Et in alterò quidem, opprobriis & tribulationibus spectaculum facti*, in fonte θεατριζόμενοι, id est, expositi quasi in Theatro, ut essemus ludibrio, & pateremur omnes dolores in omnium conspectu; sicut plebis oblectandæ causa rei ad mortem destinati prodibant in theatra, ut eam certando subirent.

Theatrum in genere spectandi locus est. Nunc apud nos nomen illud accipitur pro loco in quo aguntur dramata, hoc est, tragœdiæ, comœdiæ; qui Græcis & Latinis dicebatur scena, sive umbraculum sub quo agebant histriones. Præter carminum recitationem erant multa alia ludicra, quæ hoc-ce nomen *Pentathlum* comprehendit, hoc est, quinque exercitia, quæ constabant his quinque artibus jactu disci, cursu, saltu, jaculatione, luctatione. His-ce quinque exercitiis quandoque erant distincta loca. In stadiis velocitate pedum contendebatur, in hippodromis equorum celeritate, in circo agilitate curruum, in Xistis fiebat lucta, tum & in theatris & in amphitheatris, ubi pugnæ edebantur gladiatorum; sed in his diversorum nominum locis diversa peragebantur. In stadiis enim equi hominesve currebant. Xistus erat porticus, in qua Athletæ per hyberna tempora exercebantur. Hippodromus erat dispositus ad cur-

ad curſus equorum, in quem qui intraret, totus ſimul offerebatur oculis ejus, ut currentes equos intueri poſſet, & judicare de celeritate eorum. Circus omne eſt ſpatium quod circuire equi ſolent: ſic ergo dictus circus à circuitu equorum, eò inquam quòd ibi circum metas equi currerent. In circo igitur contentio erat & de pernicitate equorum, tum & de induſtria aurigarum, qui circa metas impunè flectebant. Amphitheatra diſtinguebantur à theatris forma quæ omnino rotunda. Conſtabant amphitheatra velut duobus theatris.

Nudi Athletæ pugnabant; indè dicta *gymnaſia* ædificia in quibus aut ſe accingebant ad exercitia, aut jam exerciti depugnabant. Græcis *γυμνὸς* ſonat quod Latinis *nudus:* indè *γυμνάζω exerceo*, quia primitùs fiebant exercitia à viris nudis: indè *gymnaſium* pro loco exercitationis; & *ars gymnaſtica*, quæ pertineret ad exercitationem maximè palæſtricam ſive luctatoriam. Antiochus Epiphanes, ut narratur in libro 1. Macchab. Græcos mores induxerat in Judæam, cogebatque Judæos ut ephebos ſive juniores, qui eſſent valido & præſtanti corpore, imbuerent arte gymnaſtica. In illis gymnaſiis cum exuerent veſtes conſpiciebantur: pudebat autem eos apparere circumciſos; quaproter præputium adducebant, nempe arte medica ſatagebant ut pellis quam amputaverant, renaſceretur. Hoc adſtruit ſcriptor Macchabæorum (*Lib.* 1. *cap.* 1.)

XV. *Et ædificaverunt gymnaſium in Jeroſolymis ſecundùm leges nationum.*

XVI. *Et fecerunt ſibi preputia, & receſſerunt à teſtamento ſancto, & juncti ſunt nationibus, & venundati ſunt ut facerent malum.*

Adeò erat Solemne pugilibus in lucta veſtes exuere, ut verbum illud *exuere*, ubi de lucta ſermo eſt, idem ſit ac *exerceri*. Undè Tacitus in libro XIV. Cap. 20.

Cap. 20. Cùm refert quàm varia fama exceptum sit quinquennale ludricum, quod Nero Romæ instituit, ad morem Græci certaminis. Hæc, inquam, queritur Tacitus: *Ceterùm abolitos paulatim patrios mores; funditùs everti per accitam lasciviam, ut quod usquam corrumpi & corrumpere queat, in urbe visatur, degeneretque studiis externis juventus, Gymnasia & otia, & turpes amores exercendo, principe & senatoribus auctoribus; qui non modò licentiam vitiis permiserint; sed vim adhibeant: proceres Romani specie orationum & carminum scena polluantur. Quid superesse, nisi ut corpora quoquè nudent, & castus assumant, easque pugnas pro militia & armis meditentur.*

Postrema verba Taciti potissimùm animadvertenda sunt. Illa indicant morem vetustum pugilum, luctatorum, cursorum, & forsan omnium qui in Gymnasiis sese exercebant; ad quem inhonestum morem Paulus alludere potuit, & ex eo petere comparationem, sicut ipse Dominus parabolam à villico iniquitatis apud Lucam Cap. XVI. Sic Hebræos compellat Paulus capite XII. *Deponentes omne pondus & circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum certamen.* Comparat vitam Christianam Paulus huicce certamini, quo contendebatur de pernicitate pedum in stadio. In fonte Græco est τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα *curramus propositum nobis certamen*, quasi diceret: cursum curramus, certemus certamen; ideò, ut curramus expediti, omne deponamus pondus ὄγκον carnis obesitatem, scilicet *circumstans nos peccatum*, veluti laciniosam & talarem vestem, quæ currentis cruribus circumplicatur.

Ad Artem Gymnasticam liquidò alludit Paulus in prima Epistola ad Corinthios capite nono v. 24. *Nescitis quod ii qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium? Sic currite ut comprehendatis.* Diximus stadia fuisse curricula, in quibus

equi

equi homines-ve currerent, dicta à statione, quia Hercules post confectum uno spiritu tale spatium, constitisset. Qui hoc-ce stadium emensus erat velociori gressu, emerebatur palmam, coronam, præmium, quod Græci appellabant βραβεῖον. Interpres Latinus tantum expressit Latinis literis Græcam vocem, qua intelligendam esse coronam indicant sequentia.

XXV. *Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet: & illi quidem ut corruptibilem coronam accipiat, nos autem incorruptam.* Illud *in agone* ostendit sermonem fieri de certaminibus publicis veluti palæstra, lucta, aut cursu; in quibus qui se exercerent, certa victus ratione utebantur, & corpus variis exercitiis ad certamen præparabant, ut asserit Horatius:

Qui studet optatam cursu contingere Metam:
Multa tulit, fecitque puer, sudavit & alsit,
Abstinuit venere, & baccho.

Inde & argumentum sumebat Tertullianus scribens ad Martyres. *Nempè enim*, aiebat, *& athletæ segregantur ad strictiorem disciplinam, ut robori ædificando vacent: continentur à luxuria, à cibis lætioribus, à potu jucundiore: cruciantur, fatigantur.* Prosequamur quæ dicit Paulus, alludens ad morem Athletarum qui contendebant de velocitate cursus, de robore, de industria; hæc enim quæ sequuntur & pugilatum respiciunt.

XXVI. *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno non quasi aerem verberans.*

Prima pars hujus commatis spectat cursus certamen; in quo proponebatur meta; ad quam cursores dirigerent cursum; nempè in quam quasi in scopum collimarent, non currentes via incerta. Hoc est quod dicit Apostolus *curro non quasi in incertum* ὡς οὐκ ἀδήλως. Etenim mihi proposita est meta quam intueor, ad quam dirigo cursum, scilicet omnia ad Deum referens. Quæ sequuntur attinent ad pugilatum. *Sic pugno,*

gno, in fonte πυκτεύω, id est, sic pugilem ago, cæstibus depugno, *non quasi aerem verberans* irrito conatu verbera intentans, aut ictibus oberrans, ut qui pugnæ imperiti sunt, aut qui tantùm sese parant. Reipsa faciebat Paulus quod pugiles seriò in certamine; ut de Darete pugile canit poeta:

Alternaque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.

Paulus loquitur. 27. *Sed castigo corpus meum & in servitutem redigo: ne fortè cùm aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar.*

Qui crudo cæstu pugnabant, contundebant plagis adversarios; ita corpus eorum lividum reddebant, vibicibus ex plaga relictis. Paulus cùm dixisset pugnam à se committi, & innuisset aliquem adversarium, declarat quis ille sit, nempè propriam carnem, quippe quæ adversetur spiritui. Dicit, inquam, acriter pugnare cum corpore suo; *castigo corpus meum*: In fonte Græco, ὑπωπιάζω; quod verbum idem est ac Latinum *contundo*, *sugillo*, *lividum facio sanguinis nota.* ὑπώπια sunt vibices, tumores orti ex plagis. Sic subdebat sibi corpus suum Apostolus, ne rebellaret adversùs spiritum.

Obversabatur etiam animo Pauli stadium, sive potiùs subibat cogitationem illius quod audierat de cursu in stadiis, dum sic scriberet ad Philipenses III. capite.

11. *Si quommodo occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis.*

Omnia se perferre significat, ut perveniat ad metam, quæ illi proposita est, scilicet resurrectio.

12. *Non quòd jam acceperim, aut jam perfectus sim: sequor autem, si quo modo comprehendam in quo & comprehensus sum à Christo Jesu.*

Quasi dicat Paulus: nondum enim implevi cursum: non attigi metam, ut præmium acciperem.

Aut

Aut jam perfectus sim, nempè quasi jam consummaverim cursum. *Sequor autem*, nempè pergo currere, *διώκω*, id est, prosequor, non deficio, ut tandem comprehendam præmium, assequar Jesum Christum, quem accipiam ut præmium, sive ipse me accipiat, qui me vocans ad currendum, adscripsit Catalogo eorum qui contenderent de præmio.

13. *Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Unum autem quæ quidem retrò sunt obliviscens, ad ea verò quæ sunt priora extendens meipsum.*

Persistit in metaphora cursorum, qui aliquò usque progressi sunt, sed nondum metam attigerunt, qui non observantes passus quos fecerunt, totos se protendunt ad anteriora, sive ad illud quod restat conficiendum.

14. *Ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu.*

Cursus quem decurrebat Paulus *bravium*, id est præmium, non alius erat quam Jesus Christus.

Non semel allusit Paulus ad *agones* illos, id est, certamina quibus contendebatur in stadiis de præmio cursus velocioris. Hos intuens agones dicebat iterùm scribens Timotheo capite IV.

7. *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi.*

8. *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quàm reddet mihi Dominus in illa die justus judex.*

In illa die quæ finis erit vitæ meæ, tanquam meta cursus mei. Agonothetæ, sive judices certaminum, palmam adjudicabant victoribus. Ita Paulus perseverans in metaphora Deum considerat quasi agonothetam, qui illi adjudicabit palmam quam meretur. Dum de athletis sermo est, non prætermittendum eos corpus unxisse oleo, cum sui roboris periculum essent facturi: ideò in symbolum roboris spiritualis in agone mortis, cùm quis infirmaretur,

voluit Deus presbyteros ungere Christianum, qui tunc luctabatur cum Dæmone. Tota vita hominis perpetuus est *agon*, id est certamen; ideò Paulus se habet pro athleta, in fonte Græco scribens Philippensibus cap. IV.

3. *Etiam rogo & te, germane compar, adjuva illas quæ mecum laboraverunt in Evangelio.*

In fonte Græco συνήθλησαν, *simul decertaverunt.*

Sæpiùs etiam ad militiam Paulus alludit. Flavius Vegetius Leges militiæ explicat. Christianus & pius Lector perleget cum voluptate quæ ille Scriptor de Romanis militibus dicit. *Milites Romani*, ait, *nullis voluptatibus, nullis deliciis frangebantur. Sudorem cursu & campestri exercitio collectum nando juventus abluebat in Tyberi. Idem bellator, idem agricola, genera tantùm mutabat armorum. Quod usque adeò verum est, ut aranti Quintio Cincinnato, viro optimo, dictaturam constet oblatam. Ex agris ergo supplendum robur præcipuè videtur exercitus. Nescio enim quomodo minùs mortem timet, qui minùs deliciarum novit in vita.*

Ex Legibus militiæ deducebat Apostolus, eum qui se Christo addixisset, decere ut mentem omninò avocaret à curis terrenis. Ita compellat Timotheum in secunda Epistola capite XI.

3. *Labora sicut bonus miles Christi Jesu.*

4. *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut ei placeat, cui se probavit.*

Ut placeat huic à quo in Catalogum militum adscriptus est, στρατολογήσαντι, ut fons Græcus habet, quod Interpres vulgatus reddit *cui se probavit*. Hanc autem legem adstruit Flavius Vegetius in libro II. cap. XIX. *Nec aliquibus milites instituti deputabantur obsequiis, nec privata iisdem negotia mandabantur.* Hanc legem confirmavit Leo Imperator. *Milites qui à republica armantur & aluntur, solis debent*

bent utilitatibus publicis occupari, nec agrorum cultui, & custodiæ animalium, vel mercimoniorum quæstui, sed propriæ munus insudare militiæ. Quin & nubere, prolemque suscipere vetabantur milites, ut in voto pro pace evincit Grotius, allegans Dionem Cassium in libro LX. & quod dixit Tacitus in XIV. Annalium, veteranos neque conjugiis suscipiendis, neque alendis liberis suetos. Tertullianus respondebat his qui matrimonio opus esse dicebant ad domos regendas, ut loquitur in libro de exhortatione ad castitatem: *scio quibus causationibus coloremus insatiabilem carnis cupiditatem: prætendimus necessitates adminiculorum, domum administrandam, familiam regendam, loculos, claves custodiendas, lanificium dispensandum, victum procurandum, curas communiendas. Scilicet solis maritorum domibus bene est: Perierunt cœlibum familiæ, res spadonum, fortunæ militum, aut peregrinantium sine uxoribus.*

Id omne quod militibus dabatur pro salario, appellabatur Latine *stipendium*, Græce ὀψώνιον; quod ita constabat tum cibario tum pecunia. Inde factum ut salarium quod debetur ministris Ecclesiæ, qui nempe militant Deo, sit appellatum stipendium. Qui militant sub principibus, stipendia ab illis accipiunt; inde Apostolus dicebat eos qui peccato deservirent, etiam recepisse stipendia, sed heu qualia! si quidem peccati stipendium mors, ut ait Apostolus ad Rom. VI. 23. *stipendia enim peccati mors.* Et 1. Corinth. cap. IX. 7. *quis militat suis stipendiis?* alitur enim miles publico sumptu, quo & ministri Ecclesiæ alendi sunt.

Paulus in Epistola ad Ephesios capite VI. admonet virum Christianum decere ut exhibeat se verum militem, qui armis induitur & rebus ad præliandum idoneis.

13. *Propterea accipite armaturam Dei, ut possi-*

tis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare.

Non est nobis colluctatio adversùs carnem & sanguinem, dixerat suprà Paulus, nempè homines qui caro sunt & sanguis, sed adversùs spirituales nequitias, nempè adversùs dæmones malos Angelos. Quapropter, inquit Paulus, accipite, assumite πανοπλίαν τοῦ θεοῦ, omne armaturæ genus, ut possitis in tentationum periculis sustinere hostium impetum.

Vestes veterum erant laxæ, ne essent impedimento, parabant se certamini, has accingendo, & induentes arma. Ad quod alludens Paulus ait:

14. *State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricam justitiæ.*

Nempè sic instituendo vitam, ut argui non possitis alicujus mendacii, nec cujuscumque vitii.

15. *Et calceati pedes, in præparatione Evangelii pacis.*

Ὑποδησάμενοι, calceos habentes vinculis colligatos, ne pedes in illis vacillarent. Milites ocreis pedes & tibias muniebant, tum adversùs ictus hostiles, tum adversùs incommoda viæ asperæ, confragosæ, spinis horridæ. *In præparatione*, ut sitis parati ad suscipiendum iter, per dura & per aspera Evangelium annuntietis. *Evangelii pacis.* Quasi dicat: ut ad bellum estote parati; sed quo reconciliemur Deo, & cum eo pacem habeamus.

16. *In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.*

Scuto milites excipiebant tela immissa ab hostibus & repellebant. *Tela nequissimi* τοῦ πονηροῦ, nempè diaboli, qui appellatur πονηρὸς, spiritus nequam. Scuto non extinguebantur tela ignita; sed quia sermo est de telis diaboli, quibus homines vel ad libidinem vel ad iram accendit, benè dicuntur illa tela extingui, quando superantur tentationes.

17. *Et*

17. *Et galeam salutis assumite, & gladium spiritus, quod est verbum Dei.*

Galea tuetur caput; ideò verè est salutaris: Christus autem verè salus est nostra, in quo omnis spes nostra ponenda est. *Et gladium spiritus.* Finiens hanc armaturam militarem, Paulus admonet pugnandum esse verbo Dei. Non alio armaturæ genere decet Evangelistam uti.

De militia addam, quòd exercitus in Scriptura appellantur *Tsabaoth*, quæ vox dicit ordinem; undè egregia cœlorum & stellarum dispositio appellatur *Tsabaoth*, & ipse Deus Cœlorum, Deus *Tsabaoth*. In exercitibus omnia ordine disponuntur: agmina constant certo numero militum; ut cùm dicitur, vel quinos vel quinquagenos iter habuisse, intelligendi sint more militum sive in exercitu incessisse. Ita in Exodo (*Cap.* 13. *v.* 18.) *armati* ascenderunt filii Israel de terra Ægypti, in fonte *quini* vel *quinquageni*, id est, ordine militari ascendebant. Goliath in capite XVII. Samuelis in fonte vocatur *vir medietatum*, id est, quasi sequester & duellio, pugnam monomachia diremptunus.

Attingam brevi sermone rem navalem, ex qua cognita lux accedit Sacris Scripturis, quæ de navibus & de navigatione non semel loquuntur. Naves constant prora & puppi. Hæc pars est navis quasi postica, prora verò antica, ubi rostrum est sive pars navis acuminata, qua sulcat aquas. Puppis quasi obesa est & latior, ut excipiat impetum ventorum, à quibus impellitur. Extat aquis puppis magis quàm cæteræ partes navis, & in ea ad clavum, sive ad gubernaculum sedet nauclerus, & dirigit cursum navis, prout torquet gubernaculum. Cùm enim illa sit in æquilibrio, innatans aquis quas sulcat, vel minimo motu dirigitur ad quem locum voluerit nauclerus, ut dicit B. Jacobus 11. 14. *Ecce*, inquit, *& na-*

ves cùm magnæ sint, & à ventis validis minentur, circumferuntur à modico gubernaculo ubi impetus dirigentis voluerit.

In puppis summitate pictura erat, quæ repræsentabat numen in cujus tutela erat navis, vel insigne quodcumque quo internosci illa poterat & distingui. Græci appellant *παράσημον*, id est, *insigne*, quo significabatur, ut ita dicam, quæ esset navis. Aliis pro insigni erat aquila, aliis equus marinus. Apud Ethnicos vulgò insignia navium sive tutela erat quispiam Deus; sicut apud Christianos aliquis è numero sanctorum. Navi Alexandrinæ, quam D. Paulus conscenderat Romam petens, in Actis Apostolorum cap. XXVIII. ubi navigatio ejus describitur, *erat insigne Castorum παρασήμῳ Διοσκούροις*, nempè Castor & Pollux, quos Ethnici filios Jovis faciunt.

Per latera navis, inter quæ dicitur Jonas descendisse, cùm orta tempestate timuit, intelligendæ sunt partes, interiora navis, alvus, carina. Naves constratæ sive tectæ erant. Catastromata, sive constrata navium nobis dicuntur, *le tillac du vaisseau, les ponts*, Italis *la coverta, o il palco della nave*. In fundo navis sentina est, in quam ut in partes imas confluunt omnes sordes, & aquæ quæ per rimas perfluere possunt: undè necesse est continuò exhauriri sentina; faceret enim neglecta quod fluctus irruens, ut loquitur Augustinus. Ad hoc faciunt antliæ. Non vacat omnes partes navium enumerare & usum explicare. Vix sufficeret complurium paginarum liber. Annotanda Bolis, qua cognoscitur profundum maris, in quo navis deprehenditur. Ita nautæ cum quibus vehebatur Paulus in Actis XXVII. 28. *summittentes bolidem invenerunt passus viginti.*

In primis necessariæ sunt anchoræ adversùs vim ventorum, ne navis abripiatur in loca aspera, & illidat cautibus, & conteratur. Undè spei symbolum est, ut

eſt, ut videre eſt in Epiſtola ad Hebræos, ubi ſermo eſt de ſpe. VI. 19. *quam*, inquit Paulus, *ſicùt anchoram habemus animæ tutam ac firmam*. Plures anchoræ neceſſariæ ſunt. Nam vi tempeſtatis funes quibus illigantur ſæpiùs rumpuntur; prætereà quò plures ſunt anchoræ, minùs vi ventorum concutiuntur naves. In navigatione Pauli quæ in Actis XXVII. deſcribitur, nautæ *timentes autem ne in aſpera loca incideremus, de puppi mittentes anchoras quatuor, optabant diem fieri*.

Subjicit Actuum Scriptor: *Nautis verò quærentibus fugere de navi, cùm miſiſſent ſcapham in mare, ſub obtentu quaſi inciperent à prora anchoras extendere*. Scapha exiguum eſt & leve navigium in navi paratum, quo, dum illa eſt in alto, nautæ ad quæcumque littora impunè accedant, quod impunè non poſſent ipſa navi; nam pondere ſolo magnitudinis ſuæ multum demergitur ut fluitare non poſſit, ubi non multa aquæ copia eſt. Miſerunt ergo nautæ ſcapham in mare; ſpecie fingentes ſe in ſcapham deſcendere, non fugiendi cauſa, ſed velut anchoras à prora extenſuri, ſive ut anchoras longius à prora figerent, fune eò uſquè prolato; ita navis longiùs removeretur à terra.

Vento vel remis naves feruntur; ſed modò pondus oneris earum infra ſit pondus aquæ, cujus occupant ſpatium, ſive volumen, in æquilibrio ſunt immotæ, niſi vento moveantur, aut proprio aliquo motu aquæ intra quam ſunt, vel denique remis qui inſtar pedum ſunt. Remiges dum incumbunt remis, quos in aquas immittunt, & illæ reſiſtunt, navis repellitur & movetur in partem oppoſitam. Naves verò quarum latera celſiora ſunt, *les vaiſſeaux de haut bord, le navi d'alto bordo*, non poſſunt impelli remis, quia illi ſubjectas aquas attingere non poſſunt, niſi ob longitudinem ponderoſiores evadant. Vento

autem id genus navium movetur; præterquam enim aqua multùm extent, & ſic vento exponantur, aſſurgunt in illis arbores proceræ, nempè malus, cui adhæret antenna, ex qua vela pendent. Antenna autem non immobilis, ſed attolli & torqueri poteſt, ut vento, quo nihil mobilius eſt, & mutationi magis obnoxium vela ſemper opponantur.

Verùm cùm validior eſt ventus, quàm curſus navis regi poſſit, tunc vela colligenda ſunt, nempe ſubducenda tempeſtati: dimittendæ antennæ; & cædendus malus, ut nulla res reſtet, in quam ventis agere liceat; quod factum eſt in navigatione Pauli, quæ deſcribitur Actuum capite XXVII. *Cùmque arrepta eſſet navis, & non poſſet conari in ventum, data navi flatibus, ferebamur*. Id eſt, cum abrepta eſſet navis à loco quò tendebamus; & non poſſet conari: in fonte *ἀντοφθαλμεῖν*, propriè eſt *contrà tueri*, impropriè *obniti*, reſiſtere vento, cui cedere coacti ſumus, & ſequi ejus impetum.

16. *In inſulam autem quandam decurrentes, quæ vocatur cauda, potuimus vix obtinere ſcapham*.

Scaphæ vix compotes fieri, vel ſcapham ex mari in navem attollere; cùm eam demiſiſſent in mare, cauſa alicujus neceſſitatis.

17. *Qua ſublata, adjutoriis utebantur, accingentes navem, timentes ne in Syrtim inciderent, ſummiſſo vaſe ſic ferebantur*.

Adjutoria ſunt funes, catenæ, unci, inſtrumenta. Intelligendi etiam milites, qui adjuvabant nautas; qui timentes ne ventus navim abriperet in Syrtim, id eſt, in locum vadoſum & arenoſum, *ſummiſſo vaſe*, *χαλάσαντες τὸ σκεῦος* (malus, antennæ, vela intelligi poſſunt: *σκεῦος* enim in genere quodvis utenſile ſignificat) omnia tempeſtati ſubduxerunt, ne aliqua parte ventus navem urgeret, ſic ferebantur ſine malo, ſine velis. Illud autem *accingentes* *ὑποζωννῦντες*,

ſive

sive *succingentes* indicat nautas funibus utrinque sub fundum navis adductis latera ejus constrinxisse, ne vi ventorum & fluctuum dissiliret.

18. *Valida autem nobis tempestate jactatis, sequenti die jactum fecerunt.*

Jactum fecerunt nempe mercium & sarcinarum in mare, levandæ navis gratia. Primùm jaciuntur merces; deindè armamenta, ut statim sequitur; postremo & cibaria, ut infra satiati cibo jactaverunt triticum in mare.

19. *Et tertia die suis manibus armamenta navis* projecerunt.

Τὴν σκευὴν, nempè id omne quo instruebatur navis. Quoniam jam projecta erant instrumenta navis, intelligenda sunt illa armamenta, sive instrumenta, quæ servantur in supplementum *les agrez de rechange*, *arnesi di riserva*.

Artem nauticam docere non suscepi; ideo breviter de ventis loquar. *Veteres quatuor omnino servavere*, inquit Plinius libro 11. cap. XLVII. *per totidem mundi partes. Sequuta ætas octo addidit, nimis subtili & concisa ratione. Proximis inter utramque media placuit, ad brevem ex numerosa additis quatuor. Sunt ergo bini in quatuor cæli partibus, ab oriente æquinoctiali subsolanus, ab oriente brumali Vulturnus; illum Apeliotem, hunc Eurum Græci appellant. A meridie Auster, & ab occasu brumali Africus, Noton & liba nominant. Ab occasu æquinoctiali Favonius: Ab occasu solstitiali Corus: Zephirum & Argestem vocant. A septemtrionibus, septemtrio; interque eum & exortum solstitialem Aquilo: Aparctias & Boreas dicti*. Jam diu est quod nautæ numerant triginta duos ventos. In navigatione Pauli nominantur Λὶψ Africus & Corus, qui duo venti sunt occidentales, Africus ab occasu brumali, corus ab æstivo aut solstitiali. In loco Actuum (*v.*14.) circa

circa quem potissimùm nunc versamur, ventus nominatur Typhonicus, nempè secum omnia rapiens, *qui vocatur Euro-aquilo*, ait Vulgatus Interpres. In fonte Εὐροκλύδων, id est, tempestates ciens. Euro-aquilo ventus est flans ab Oriente & ab Aquilone.

In veteri navigatione, cùm nondum pixis nautica nota esset, ubi neque sol neque sidera apparebant, & imminebat periculum gravioris tempestatis, navium cursus sistendus erat; quod in navigatione Pauli contigit. 20. *Neque autem sole, neque sideribus apparentibus per plures dies, & tempestate non exigua imminente, jam ablata erat spes omnis salutis nostra*. Olim nautæ legebant littora, & ex cognitione horum littorum dirigebant cursus navis. Subdit Actuum scriptor 39. *Cùm autem dies factus esset, terram non agnoscebant: sinum verò quemdam considerabant habentem littus, in quem cogitabant si possent ejicere navem*. Nesciebant an terra esset continens, an insula; aut potiùs quæ esset ista terra. Olim, ut dixi, legebantur littora quæ nota essent. Adverterunt autem sinum, *une baye où il y avoit un rivage, un golfo dov' eravi una spiaggia*, scilicet non ibi profundum mare; huc ergo navem, quæ ejectis armamentis & mercibus non onerata appellere poterat, cogitabant ejicere, ut Gallicè loquimur, *le faire èchouer dans ce lieu*, Italicè *farla rompere in questo luogo*.

40. *Et cùm anchoras sustulissent, committebant se mari, simul laxantes juncturas gubernaculorum, & levato artemone secundùm auræ flatum tendebant ad littus*. Sublatis è mari anchoris se huic commiserunt. Sinebant se ferri motu aquarum. In antiquis navibus quandoque erant duo gubernacula ad utrumque latus puppis. Laxant autem nautæ juncturas Gubernaculorum ζευκτηρίας, id est vincula, quando nolunt navem gubernaculo regere, sed permittunt mari, ven-

ri, ventis, quibus laxata gubernacula non obsistunt, Artemon sive artimon hodiernæ artis nauticæ vocabulum est usitatum. Quid verò significet apud antiquos incertum est. Aliis malus est in postica parte navis, aliis velum est; quòd cùm modicum superesset, tamen sustulerunt ad flatum, ut propelleretur navis versùs littus. Etenim jam submiserant malum, & omnia armamenta in mare projecerant. Vento ergo quocumque impulsa navis, satagebant ut ad terram accedere posset.

41. *Et cùm incidissemus in locum dithalassum, impegerunt navem, & prora quidem fixa manebat immobilis, puppis verò solvebatur à vi maris.* Locus διθάλασσος *bimaris*, qui utrinque mari alluitur, isthmus. Intelligendæ sunt tæniæ, quales multæ solent esse non procul à littore, ita tamen ut inter eas & littus mare interluat. Tæniæ propriè dicuntur fasciæ *des bandelettes longues & etroites*, Italicè *benda, o fascia, che s' avvolge al capo, più stretta, che lunga*; sed & lapides sub aquis candicantes, in longum porrecti à fasciarum similitudine, qui territabant nautas. Attamen in tales tænias impegerunt navem, cujus prora arenoso loco impacta manebat immota; puppis verò, quæ restabat in mari, quia subvehi non poterat in terram, solvebatur à fluctibus. Ita non appulerat navis ad littus, sed ad locum vadosùm, ex quo enatandum erat ad terram.

42. *Militum autem,* à quibus servabatur Paulus, *consilium fuit ut custodias* τοὺς δεσμώτας *les prisonniers, i prigioni*, vinctos occiderent, ne quis cùm enatasset, effugeret.

43. *Centurio autem volens servare Paulum, prohibuit fieri*: jussitque eos qui possent natare, emittere se primos evadere & ad terram exire.

44. *Et cæteros alios in tabulis ferebant*: hoc est, permisit Centurio cæteros hos in tabulis ferri, *quos-*

dam

dam super ea quæ de navi erant, nempe in fragmentis navis. *Et sic factum est ut omnes animæ evaderent ad terram*. Hæc de re navali placuit perstringere, ut pertinentia ad Biblicum apparatum.

CAPUT VIII.

Exponuntur pleraque nomina, quorum etymum sive veram originem scrutari interest, ad rerum sacrarum veritatem cognoscendam.

CONgessimus in hunc-ce Apparatum ea omnia quæ saltem delibasse debet Lector, quem tenet studium sacrarum litterarum, ut pleno earum haustu possit se proluere. Collecta & parata sunt quibus indigeat, viam per illas decurrens; modo codices eos sumat qui sermone sibi noto sint exarati; neque enim suscepimus eum imbuere cognitione omnium linguarum, tum earum quibus primitùs Codices illi olim exarati sunt, tum aliarum quibus postea redditi. Non agimus Grammaticos.

Juvabit autem te, quisquis es, de fontibus ipsis potare. Quin & religionis partem aliquam putaverunt viri pii ediscere linguam Hebræam, qua Deus olim in veteri Testamento uti voluit quos afflabat, tum & Græcam, qua Evangelistæ & Apostoli novum Testamentum expresserunt. Lingua Latina notior. Etenim vicinia quasi conjungitur cum Gallica, ut non pariter necessarium sit disserere de idiotismis sive proprietatibus ejus, in gratiam eorum qui sacras Litteras vernaculè redditas legunt. Ne te longo sermone morer, Lector, de nostro instituto non est Grammaticas Hebræas, Græcas, Latinas struere, condere harum linguarum lexica. Quid ergo huic-ce Apparatui nostro jam deesse potest, quod spectet tres illas linguas, quas in crucis titulo possumus dicere sancti-

fica-

ficatas, nisi quasdam voces minùs usitatas exponere; quæ peregrina veste adhuc sunt indutæ, hoc est, non fuere expressæ notis vocibus, sic soni sunt inanes, licèt illis mysteria subsint? Verbi causa, nullius est significationis vox illa *Michael*, cùm advertitur à Gallo solus hujus nominis Hebraici sonus. In Hebræo idiomate nobile indicatur facinus; & hoc-ce nomen instar est complurium verborum. Nomen, inquam, hujus est Angeli, qui his obsistens malis angelis, qui in Deum rebellaverant, & ambiverant huic esse similes, hoc-ce sermone coercuit: *quis ut Deus*? indè dictus *Michael*, idem Hebraicè sonans. Nomina pleraque vel Latina vel Gallica, sive personarum sive rerum, vulgò sunt imposita temerè, & nullius ex se significationis. Sed non ita de multis Hebræis Græcisque nominibus. Habent ex se congruas aptasque significationes: soni sunt, sed qui deserviunt aptè designandis personis & rebus; sicut nomen illud *Michael*, cùm tribuitur dicto Angelo.

Pleraque nomina huc afferam & exponam: sed primùm audiendus B. Hieronymus, cujus hæc præmonitio nunc temporis nobis necessaria est. Sic ille loquitur in præfatione libri de Interpretatione nominum Hebraicorum. *Non statim ubicumque ex A littera quæ apud Hebræos dicitur Aleph, ponuntur nomina, æstimandum est ipsam solam esse quæ ponitur. Nam interdum ex Ain, sæpè ex He, nonnunquam ex Heth litteris, quæ aspirationes suas vocesque commutant, habent exordium.* Quin pleræque litteræ Hebræorum, ut jam diximus, diversimodè efferuntur. Eadem enim littera *Ain* aliis *a*, aliis *o*, aliis *gna* sonat. In quibusdam Græcis & Latinis nominibus hæc littera sonat *e*. Idem est de littera *heeth*, quæ aliis est *cheth*. Undè apud interpretes non eodem modo scribuntur nomina Hebræa. Quibusdam *jeschahija* dicitur, qui in Vulgata nostra Isaias est: *Chizkija*, qui

Eze-

Ezechias. Sic pro *Hierusalem* dicunt asperiore sono *jeruschalaima*. Advertendum etiam eadem littera Latina nos compelli exprimere diversas litteras Hebræas, licèt figura & sono diversas, sed diversitate, quam nobis non licet exprimere. Tales sunt litteræ *caph*, *coph*, etiam plerumque *cheth*. Has tres litteras eodem elemento C exprimimus. Sæpiùs etiam littera *gimel* aut *ghimel* & *ain* sive *gnain* elemento nostro G notantur. Elementum S servit latinè scribendis his tribus litteris Hebraicis *samech*, *tzade*, *schin* & *scin*. Tum etiam in plerisque nominibus quæ in interpretatione à T incipiunt, habere possunt initio vel litteram *teth* vel litteram *thau*. Quod animadvertendum erat, ne diversitas qua nomina Hebræa redduntur, perturbaret.

Quorumdam nominum, quæ frequentiora sunt in sacro Codice, etymologias Hebraicas & Græcas proponam, undè cæteris lux affulgeat, primùm indagans origines ex quibus nomina frequentiùs derivantur. Nomen quandoque proprium personæ augetur adjuncto alio nomine, sive coalescit ex duobus vel tribus nominibus; quorum unum crebrò divinum est, nimirum unum ex divinis nominibus. Illa sunt decem numero, ut dictum est; non singula autem pariter in compositionem nominum veniunt. *Jah* est diminutivum nomen à *Jehova*. Addebatur plerisque nominibus, ut *Isaias*, id est, *salus jah*, id est, *salus Dei*. Sed præ cæteris usurpabatur nomen *el*; undè factum *Michael* quis ut Deus. *Gabriel* fortis Dei, & alia complura nomina, quæ modò recensebimus. Et Deus vocatur *Adonai*; undè factum *Adonias* dominator sive Dominus. Sed plerisque aliis nominibus quam Dei augebantur nomina personarum; maximè illis: *ab*, quod Hebraicè sonat *pater*; undè *Abram* pater excelsus, & *Abraham* pater multitudinis, sive pater multi populi. *Abda* servus; ut *Abdias*

dias servus Domini: *Ben*, id est, filius; ex quo *Banaias*, filius Domini: *Bar* idem etiam sonat quòd *Ben* filius; indè *Barjona* filius columbæ. Nominibus locorum adjungebatur *Beth*, id est, domus. *Bethaven* domus iniquitatis. Hebræis *Cariath* est *civitas*; hujus-ce nominis additamento quædam loca distinguebantur. Et in nominum compositione non raro advertuntur voces illæ, *isch*, id est, vir, *Iscariothes* vir vici Carioth: *melech* rex; undè *Abimelech* pater rex: *Nathan* donum, undè *Nathanael* donum Dei.

Sufficiat hæc in genere advertisse; celebriorum autem nominum etymologias, ordine alphabetico proferam, eas nempe quas animadvertere operæ pretium est. Sed & in genere circa etymologias considerandum est plerasque litteras Hebraicas, licèt pariter Græcis & Latinis idem sonent, figura & potestate diversas esse. Nam, verbi causa, *Abel*, cùm prima littera est *aleph* sive A, significat *luctum*; & nomen est *Abelis* quem Adamus susceperat ex Eva: cùm autem prima littera est *he*, significat *vanitatem*. Ita Amos, si prima littera ejus est *aleph*, idem sonat quod fortis: si verò *ain*, idem quod *manipulus*. Hæc littera quandoque effertur *am*; & non aliter sonat quàm A Latinorum. Sic appellatur Hebraicè *populus*; ex quo factum *Aminadab*, populus spontaneus, *Ammon* populus ejus; sed *Ammon*, quando in principio est littera *aleph*, reddendum est *fidelis* aut *verax*. Littera Hebræa, quam alii *Heeth*, alii *cheth* appellant, & quæ in gutture formatur, eodem nostro elemento *a* exprimitur in plerisque nominibus. Nam *Anna* sonat idem quod gratiosa, à *channan* sive *Annam*, Hebraicè *gratiam fecit*, *misericors*, *gratiosus fuit*. Ita nomina ejusdem soni non ideò habent easdem origines sive significationes, quia non iisdem signis sive litteris in fonte Hebræo exprimuntur.

Abel

Abel per aleph appellatus eſt, quia futurus erat luctui. Pater enim ejus Adam eum luxit interfectum à Cain fratre. Sic non rarò nomina omen & vaticinium erant rerum futurarum.

Ab id eſt, *pater*. Ex *Ab* factum *Abba*, quod erat nomen honoris; unde filiis ſervorum non licebat patres ſuos hac voce compellare. Patrem-familias potiſſimum deſignabat; unde Paulus ad Epheſios (*cap.* 5.) dicit de Deo patre: *ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur*. A quo non ſolùm Judæi, ſed omnes homines ortum ducunt; ut omnium ſit caput. Judæis *Ab* dicitur quod in omni re præcipuum eſt, principale, generale, alias ſpecies ſub ſe complectens. Ita dum loquuntur de prohibitis operibus die ſabbati, vocant prima opera expreſſa in lege, quaſi patres, quæ comprehendunt omnia etiam minutiſſima opera, quæ in ſabbato prohibita ſunt.

Nomen *Ab* pluribus nominibus præponitur. *Abia* pater Domini: *Abeſſalon* pater pacis aut pater retributionis. *Abiathar* pater excellens: *Abram* pater excelſus, *Abraham* pater multorum populorum: quo videre eſt non temerè impoſita nomina huic Patriarchæ. Antequam vocaretur à Deo erat quidem pater excelſus, ſive vir magni nominis; poſtquam autem Deo obediens patriam deſeruit, & in terram Chanaan tranſivit meruit ut fieret pater numeroſæ prolis, *pater multi populi*.

Abaddon in Apocalypſi (*cap.* 9. *v.* 11.) ſic Angelus exterminans Hebraicè appellatur à verbo quod ſignificat perdidit; ejuſdem ſignificationis ac Græcum apollyon, quo ibi Græcè appellari dicitur.

Achab ſonat idem quod frater; & pleriſque nominibus aſſuitur: ita *Achab* eſt frater patris: *Achia* frater Domini: *Achimelech* frater meus rex.

Adam, id eſt, ruber. Sic vocatus eſt primus homo, quia de terra rubra ſumptus.

Ado-

Adonibezech Domini fulgur,

Anna, id eſt, gratioſa.

Annas nomen eſt ferè ejuſdem ſoni ac Anna; ſed habet in principio litteram *ain*, & ſonat reſpondens, affligens. *Ania* eſt reſponſio Domini aut afflictio Domini.

Ariel: ſic appellabatur altare, id eſt, leo Dei, quia igne ſuo devoraret oblatas victimas.

Armagedon. Nomen eſt Hebræum, quo in Apocalypſi (*cap.* 16. *v.* 16.) appellatur quidam locus; etymum ejus incertum. Deduci poteſt ex *Ar* mons & *Chorema* internecio, quaſi mons internecionis, perditionis. *Azarias* auxilium Dei.

Baal idolum. Sonat hoc-ce nomen dominans aut poſſidens. Addebantur huic-ce nomini alia nomina, quibus diſtinguebantur idola diverſa. *Baalgad* idolum fortunæ. *Baal-hamon* idolum populi: *Baali* idolum meum: *Baal-meon* idolum habitaculi vel idolum ex peccato; & alia pleraque. Nomen *Baal* & ſæpiùs effertur Beel, Belus; indè *Beelzebub* idolum muſcæ, & alia.

Bala inveterata ſive defluens. Indè *Balaam* vetuſtas populi, ſive abſque populo. Indè idolum *Bel* ſic dictum, quaſi defluens ſive nihil. Idola dicebantur *nihila*. Vox *Beli* Hebraicè ſignificat *abſque* & contermina eſt voci *Balah*. Nomen *Belial* ſonat *abſque jugo*, filius perverſus.

Banaias, filius Domini. Vox *Ben* filius reperitur conjuncta cum multis aliis nominibus; ſicut & *Bar*, filius: *Barjona* filius columbæ. *Barrabas* filius patris: *Barnabas* filius prophetæ: *Bartholomæus* filius ſuſpendentis aquas. *Ben* pronuntiatur etiam *Bon*: indè *Boanerges* filius tonitrui. *Beniamin* filius dexteræ; & alia plura nomina.

Baruch, id eſt, benedictus. Hinc derivantur multa nomina ut *Barachias* benedicens Domino. *Barachel*

dicens Domino: *Berech* Hebraicè benedixit.

Beer Hebraicè est puteus, ex quo plurima nomina componuntur. *Beerelim*, id est, fors arietum vel fortium. *Bersabee* puteus fons-ve juramenti: appellatur ab Hebræis Batseba; *Bath* autem est filia; ita *Bath-seba* est filia juramenti: uxor Uriæ quæ in vulgata *Bersabee* appellatur.

Beth domus multis nominibus loci adjungitur. *Bethabara* domus transitus; nempe locus ubi vadum in Jordane, & frequens erat trajectum *Bethel* domus Dei: *Beth-Dagon* domus frumenti: *Beth-lehem* domus panis.

Beth-sames domus solis; & alia quàm plurima.

Cadem, id est, oriens; undè *Cadumin* antiqui, Orientales.

Cariath urbs; in plerisque urbium nominibus occurrit: *Cariatharim* civitas civitatum. *Cariath-iarim* civitas sylvarum.

Cephas nomen est Syrium, quod *petram* significat; nomen principis Apostolorum.

Dan judicans; indè *Daniel*, judicans Deus.

David dilectus.

Dibon abundans; indè *Dibon-gad* abundantia filii felicis; & quæpiam alia.

Edom rufus.

Elcana Deus zelotes.

Eliezer Dei adiutorium.

El & *Jah* Dominus conjunguntur.

Elisabeth, id est, Deus juramenti, vel saturitatis.

Eliseus Dei salus vel Deus salvans.

Emanuel nobiscum Deus.

En fons sæpiùs nominibus locorum adjungitur.

Engaddi, id est, fons hœdi: *Endor* fons habitationis.

Engannim fons hortorum.

Esa-

Esaias salus Domini.

Esau faciens vel operans.

Esdras adjutor.

Esther occulta.

Ezechias fortitudo Domini.

Gaba collis; quo quædam nomina locorum componuntur, *Gabata*, *Gabaon*.

Gabriel vir Dei, vel fortitudo Dei.

Gamaliel retributio Dei.

Geth torcular; & hoc nomine quædam nomina augentur: *Geth-remmon* torcular mali punici: *Getsemani* est vallis pinguium sive olei. Nam venire potest à *Gath*, quod est torcular, vel à *Ghe*, quod est vallis.

Hanan gratiosus, pius, misericors, intrat in compositionem complurium nominum. *Hanánias*, gratia Domini sive misericordia.

Hebræus, id est, transitor; à verbo *Avar* transivit. Sic Abraham & posteri ejus videntur dicti Hebræi, quia Euphratem transierant venientes in terram Chananæam.

Hen Hebræis fons est; quod nomen multis aliis nominibus præponitur; ut illis: *Hendor* fons generationis: *Hen-gannim* fons hortorum: *Hen-gadi* fons felicitatis.

Idumæi ab *Edom* quasi *Edomæi*, id est, rufi.

Jad manus, *Jada* confiteri. Ex his-ce nominibus alia componuntur: *Jeddu* manus ejus, vel confitemini.

Judæus, id est, confitens, laudans.

Jerusalem visio pacis.

Jesus servator, quod nomen pronunciatum est diversimodè, *Jesue*, *Josue*.

Jether excellens.

Joachim Domini præparatio: *Joacim* Domini resurrectio.

Job dolens.

Johannes gratia Dei.

Jordanes componitur ex *Jor* rivus & *Dan* nomen loci ex quo fluebat fluvius Jordanes.

Josapha Domini judex.

Joseph augmentum.

Josue Dominus salvator.

Isaac risus. Sic appellatus est puer, quem Sara peperit; quem cùm illi promitteret Angelus, riserat; quippe non putabat se idoneam partui, ob ætatem.

Ismael exauditio Dei.

Israel prævalens Deo; quo nomine Deus ipse appellavit Jacob, postquàm prævaluit, luctans cum Angelo suo.

Lazarus cui auxilio est Deus.

Libanus albus, candidus.

Maria amaritudinis mare, id est, amaritudo amarissima.

Mathat donum; quod nomen frequens est in nominum compositione; *Mathanias* donum Dei: *Matthæus* donatus.

Melech rex; indè multa derivantur nomina.

Melchisedech rex justitiæ.

Melchias rex Dominus: *Melchiel* rex meus Deus.

Melchom rex eorum, *Moloch* regnans.

Messias unctus, Græcè *Christus*.

Nathanael donum Dei.

Nazaræus separatus.

Obed servus, sive *Ebed*. Hinc *Obadias* servus Domini.

Obededom servus hominis.

Ochosias possessio Domini.

Phares divisio; indè Pharisæi, quasi divisi sive separati.

Rab multus; undè *Rabbi* præcipuus doctor.

Ram

Ram excelſus; undè *Rama* excelſa: indè *Ramatha* urbs Syriæ in monte Ephraim.

Rapha medicina: *Raphael* medicina Dei.

Salem pax, perfectio, retributio; indè *Salomon* pacificus, perfectus, & pleraque alia nomina.

Samuel poſitus à Deo.

Sara Domina, princeps. *Sarai* domina mea.

Satan adverſarius.

Saul poſtulatus, commodatus. *Saulus* non aliud nomen eſt.

Sedechias juſtitia Domini.

Semei audiens, obediens. *Semeia* ſive *Semeias* audiens Dominum; indè & Simon audiens.

Thomas geminus; ideò & appellatus eſt δίδυμος quod nomen ejuſdem eſt ſignificationis.

Tob bonus; à quo *Tobias* bonus Dominus.

Urias ignis Domini.

Zacharias memoria Domini.

Omnium nominum quæ in ſacro Codice certis rebus & perſonis propria ſunt, origines non ſuſcepi omnes exponendas; ſed cùm ſint partes Biblici apparatus, volui aliquas perſtringere. Bibliæ vulgatæ ſubjicitur interpretatio Hebraicorum, Chaldæorum, Græcorum nominum; ſed origines illæ certò dignoſci non poſſunt niſi nativis Characteribus deſcriptæ. Nam, ut obſervatum eſt, plures litteræ Hebraicæ, licèt figura & poteſtate multùm differant, non poſſunt tamen niſi iiſdem latinis litteris exprimi; ita ut uno & eodem nomine exponantur plura nomina Hebraica diverſæ ſignificationis. Quapropter neceſſe eſt ut quem juvat propiùs introſpicere origines de quibus eſt ſermo, deguſtet Hebraicam linguam. Tunc adeat apparatum Bibliorum regiorum Antuerpenſium, in quo eſt catalogus nominum propriorum cum eorum origine. Nomina autem illa propriis ſuis characteribus ſcripta ſunt, Hebraica Hebraicè, Græca Græcè; quin &

Hebraica etiam Græcè, quia Latinus interpres sequitur LXX. Interpretes Grecos, efferens illa nomina Hebraica. Igitur absolutissimus est ille dictus catalogus. Subtexam interpretationem quarumdam vocum Hebraicarum, quæ usurpabantur in rebus sacris, & ideò frequenter occurrunt in sacro Codice.

Amen vox Hebraica est, quam Græci retinuere, reddentes ἀμὴν. Hebræis sonat idem quod *verè*, *certè*, *profectò*, *constanter*. Particula est asseverantis, assentientis, confirmantis; quasi dicas *firmum esto*, *verè fiat*, *sit ita*, *ita mihi contingat*. In novo Testamento notat asseverationem & attestationem, jurijurando ratione veritatis & firmitudinis æquipollentem; ut sæpiùs apud Joannem *amen amen dico vobis*. In fine orationis vox conclusiva est, & claudit vel precationem, vel gratiarum actionem, aut votum, aut confessionem, & quamcumque orationem. Videtur propriè esse adverbium affirmandi ab *Aman* fidelis, verax fuit. Christus Dominus ea voce & ea repetita sæpè utitur pro certa asseveratione, fermè jurandi loco. Paulus 2. Corinth. cap. 1, v. 20. dicit promissiones Dei esse *Na* & *Amen*, id est, certas & veras: ναὶ Græcum & *amen* Hebraicum idem significant; ideò interpres Latinus uno verbo *est* utramque vocem reddidit. LXX. Græci interpretantur quandoque *fiat*; ita signaculum est affirmationis simul & voti, sive optantis.

Alleluia sive potiùs *Halleluia* vox crebra in Psalmis, quam vulgata Versio sæpè retinuit. Crebrò erat in ore Israelitarum, qui sese ad laudandum Deum invicem excitabant, *Laudate Dominum*, quæ est significatio *Halleluia*.

Cherubim Josepho sunt ignota animalia; nempe forma composita ex multis animalibus, quæ vix repræsentari potest. *Cherubim* jussu Dei apposuit Moyses propitiaculo sive operculo Arcæ; quasi illa Arca fuisset cur-

ſet currus, qui Hebraicè dicitur *Recabh*, cum particula ſimilitudinis Hebraica *caph*; ut *Cherubim* eſſent quaſi currus ſive vehiculum. Cherubim formam deſcribit Ezechiel compoſitam ex quatuor formis. Pleriſque videntur Cherubim habuiſſe formam puerorum, & indè nomen; nam Chaldaicè *Rub* ſive *Ravia*, cum particula ſervili ſive ſimilitudinis caph, redditur *ſicut pueri*. Cherubini appellantur Angeli, quales fuere cuſtodes Paradiſi, poſtquàm ex eo ejectus eſt Adam prohibentes ne in illum regrederetur. *Ejecitque Adam* Deus, *& collocavit ante paradiſum voluptatis Cherubim, & flammeum gladium atque verſatilem ad cuſtodiendam viam ligni vitæ* (*Gen. cap.* 3. *v.* 24.)

Gehenna componitur ex *Ghe* vallis & *Hennon* nomen proprium viri qui vallem illam occupabat, in qua idolum Moloch colebatur, & Iſraelitæ filios ſuos diis adolebant. Indè factum ut acciperetur pro loco cruciandis in æternum reprobis deſtinato, atque adeò pro ipſo ſupplicio & cruciatu quo afficiuntur cum Satana & angelis ipſius.

Hoſanna, Hebraicè *Hoſchiana*, id eſt, o Deus ſerva ſive fer opem: frequentata exclamatio in diebus lætitiæ, cum cuipiam ut novo regi omnia fauſta adprecarentur populi. In Pſalmo 117. occurrit; repetita à Judæis etiam nunc in feſto Tabernaculorum: undè & ramus quem manu præferunt, appellatur ab eis *Hoſanna*. In hujus feſti lætitia recordantur liberationis Iſrael per Meſſiam, pro quo Jeſum habuere eo die quo Hieroſolymam ingreſſus eſt, eum excipientes cum ramis & acclamatione Hoſannæ.

Meſſias nomen illud venit ab Hebræo *Maſchah*, *unxit*. Sic appellatur ab ipſis Judæis, quem uncti Reges & Sacerdotes in veteri Teſtamento repræſentarunt. Sic pronuntiant Judæi illud nomen ſæpiùs cum hac additione *Melech Hamaſchiach*, id eſt, rex Meſſias. Græcis verò & Latinis, eliſo per ſyncopem

elemento *chet*, & addito ſigma formativo nominis, dicitur Μεσσίας *Meſſias*. χριστὸς ſive *Chriſtus* à χρίω, itidem *ungere* ſignificante. Jeſus Dominus noſter, natus ex Maria Virgine, ſe multis argumentis probavit eſſe Meſſiam, quem promiſerat Deus.

Paſcha. Origo hujus nominis eſt *Paſach*, id eſt, *tranſivit*. Nomen Hebræum *Peſah* à quibuſdam, ut à Theodotione, ſic exprimitur φασὲχ; quos Latinus Interpres ſequens ſæpiùs vertit *Phaſe*. Syri & Chaldæi more ſuo addentes *aleph* vertunt *Piſcha* vel *Paſcha*; quos LXX. Interpretes Græci ſequuntur, quia Judæi ex Babylonia ſervitute redeuntes ſic loquebantur. *Paſcha* ſonat Hebræis *tranſitus*. Nimirùm, ut alibi dictum eſt, feſtum erat ſive recordatio tranſitus Angeli, qui tranſiens per domos Ægypti, his ſolis pepercit, quæ reſperſæ fuerant ſanguine agnorum, quos mandaverat Deus occidendos; qui agni ideò dicebantur *Paſcha*.

Raca vox Syra eſt à Rech, id eſt, vacuus, inanis, cerebro vacuus, mente & judicio carens, ita vox erat convitii.

Sabaoth ſive *Tſebaoth* à verbo *Tſaba* quod eſt *militavit*. Nomen *Tſaba* ſignificat militiam, congregationem populi, exercitum; indè per metaphoram, quæ ſunt ordinata, ut cœli ſidera, tanto cum decore.

Sabbaton venit à *Sabath* quievit, ceſſavit, deſtitit, non ſic quidem ab omnibus operibus, ut poſtea nihil prorsùs agatur; Indicat tantùm quietem & ceſſationem ab illo opere, quod antea agebatur.

Sela eſt ſymbolum ſeu memoriale non modò pauſæ muſicæ, ſed & attentionis, appoſitum ad excitandam devotionem, in locis Pſalmorum, quæ præ cæteris meliùs eſſent decantanda.

Seraphim nomen illud ſignificat quod ignitum eſt. Iſaias hoc-ce nomine deſignavit Angelos, qui carbone igneo

ne igneo os ejus tetigerunt. Appellavit eos *Seraphim* propter illud opus; vel ab aspectus splendore, quia apparebant igniti.

Teraphim sunt imagines, simulacra, idola domestica, quæ Ethnici appellabant deos *penates*, qui ad tuendam amplificandamque rem domesticam colebantur.

Transeamus ad voces Græcas, quæ quanquam publico nostro usu terantur in Gallia, tamen peregrinæ sunt & nullius sensus his qui etymologias earum non possunt accersere ex lingua Græca, si eam non percalleant. Prodest autem nullam vocem ore & aure usurpare, quæ cum suo sono non simul inferat menti claram notionem. Græca lingua cæteris linguis in eo præstat, quòd nomina ejus non temerè sed cum industria cusa sint. Non, inquam, voces ejus signa sunt rerum, solummodò quia sic placuit; sed causa apparet cur unam præ altera primi linguæ conditores vocem delegerint: quapropter Græca lingua facta est significantior. In gratiam eorum qui non delibaverunt hanc-ce linguam, explicabo voces, quas in sua peregrina veste interpretes reliquerunt; in quo peccaverunt, ut apud Ezechielem in cap. 46. v.14. *Et faciet sacrificium super eo cata mane mane sextam partem ephi, & de oleo tertiam partem hin, ut misceatur similæ sacrificium Domino legitimum, juge atque perpetuum.* Ibi vox *cata* præpositio est Græca *κατὰ*, id est, *secundùm.* Præcipitur sacrificium secundùm *mane mane*, nimirùm singulis diebus mane. Voces Græcas quæ sine interpretatione in Bibliis occurrunt, exponam ordine suo.

Abyssus. Nomen illud significat immensum quoddam aquarum profundum & voraginem: eo in sensu accipitur à Judæis, qui Græcè Biblia interpretati sunt. *ἄβυσσος* infinitæ profunditatis vorago, ex alpha privativo & *βυσσὸς* pro *βυθὸς fundum.*

Acro-

Ακροβυστία præputium ex *ἄκρος extremum* & *βύω tego*: nempe præputium pellis est, quæ extremam pudendi partem tegit.

Anathema à verbo derivatur quod significat separarare, devovere. Vocabulum denotat id quod ab usu hominum est segregatum, Deoque consecratum, cum adjuncta execratione in illos qui in proprium usum rem essent conversuri, ut iram Dei vindicem experiantur. Apostolus optabat anathema esse à Christo pro fratribus, hoc est, se devovebat ut in se venirent pœnæ omnes, quæ alioquin in caput fratrum suorum immitti potuissent à Deo.

Angelus. Vox Græca est, nuntius, à verbo *ἀγγέλλω nuntio*: Hebraicè *maleach*. Significat autem ministros potentum, præsertim ad perferenda mandata & expedienda aliqua longiùs à suo Domino remota negotia missos. Ministri Dei, sive quos de cœlo mittit in terras, sive quos in terris præficit sacris rebus, appellantur Angeli, quibus utitur tum ad benefaciendum tum ad puniendum. Inter autem illos Angelos alii rebellaverunt in Deum, & facti sunt mali: alii perstiterunt parentes Dei mandatis & huic ministrantes.

Anti-Christus. Vocula *anti* Græca est, & vulgò indicat oppositionem, contrarietatem; ita ut *antichristus* ille censeatur qui contrarium & se inimicum gerit adversùs Christum; qualis iste describitur qui ante postremum Christi adventum excitabit in terris atrox bellum adversùs omnes qui Christianas leges servabunt.

Apocalypsis est patefactio, revelatio occultarum rerum. Nomen illud proprium libro Scripturæ qui continet multas revelationes Joanni Apostolo patefactas.

Apostata ille est qui deficit à vera fide. *Apostasia* Latinè est *defectio*.

Apostolus. Vocabulum illud Græcum in genere signifi-

significat legatum quemdam seu internuntium ; missum ad peragenda negotia Ecclesiæ aut Reipublicæ. Atheniensibus usitatum in hoc sensu nomen illud. Christianis denotat extraordinarios illos ministros, immediatè ab ipso Christo vocatos.

Archisynagogus. Nomen illud compositum est ex *archi* princeps. Nempe *archisynagogus* erat princeps Synagogæ, primarius vir, caput; Sic Angeli principes appellantur *Archangeli*.

Architriclinus est princeps triclinii sive loci in quo apparabatur convivium.

Areopagus locus erat magni Atheniensium consessus.

Azymus, id est, infermentatus ex *zumos* fermentum, & alpha privativo, ut loquuntur Græci grammatici, locum tenente præpositionis *absque*.

Baptismus lotio est & mundatio, à verbo quod significat tingere, immergere in aqua; & quia qui ex aquis emergunt, loti & candidi & mundi apparent, ideò baptismus sumitur pro lotione & mundatione.

Bravium nomen illud Græcum significat præmium quod datur certantibus ac vincentibus, qui dicuntur meruisse palmam.

Cataractæ sunt in domibus aperturæ sive fenestræ, quibus apertis quæ superiore in loco sunt dejiciuntur, aut effunduntur deorsum. Indè Scriptura utens sermone humano dicit Deum cataractas cœli aperuisse, cùm effudit aquas de cœlis in terras.

Catechesis. *Catechismus*. Nomina Græca sunt, quorum origo est verbum quod significat vivà voce instituere, insonare auribus, resonare tanquam echo.

Catechumeni sunt illi quibus viva voce traduntur prima fidei elementa.

Catholicus idem sonat Græcis quod Latinis universalis.

Chri-

Christus, id est, unctus. Ita idem qui Judæis dicebatur *Messias* à Græcis appellatur *Christus*.

Clerus propriè sors est, sive portio quæ sorte obtigit; indè & pro hæreditate sumitur. Nomen illud tribuitur his qui quasi sorte Deo obtigerunt, facti sunt portio ejus; sive potiùs quorum Deus factus est portio, hæreditas.

Conopeum erat velum quodpiam quod Alexandrini obtendebant lectis suis, ut se se defenderent à culicibus, qui Græcè *conopes* dicuntur. In Ægypto propter stagna & lacus plurimi sunt culices. Qui Græcè scripserunt historiam Judith, forsan more patrio dixerunt Holofernem dormiisse in conopæo suo; quia sic solerent reges Ægypti propter culices molestos.

Dæmon Græcè significat eum qui multa scit; ita in bonam & malam partem sumitur. Homerus omnes suos Deos vocat dæmones; indè nomen illud datum malis angelis, qui conabantur suffurari divinos honores.

Deuteronomium, id est, secunda lex. Nomen libri in quo Moyses jam expositam legem Dei iterat, sive secundò proponit.

Diabolus est *calumniator*, sive falsus accusator. Apud Græcos diabolus dicitur de homine summopere impio; indè hoc nomen accommodatum est pessimo Angelo.

Diaconus à verbo quod significat ministrare. Ita idem est quod minister.

Diadema propriè significat spiram contortam circa caput, qua contenti erant antiqui reges.

Ecclesia. Nomen illud apud Græcos usurpabatur de hominum multitudine, quæ jussu magistratus conveniebat vocata; indè cœtus ille universus ad vitam æternam vocatus nomen suum habet.

Ecclesiastes ille est qui in Ecclesia concionem habet ad populum.

Enca-

Encænia venit à verbo Græco quod propriè significat innovare; quo verbo Græci Scripturarum Interpretes reddunt verbum Hebræum *chanak*, quod de quavis dedicatione, sive prima, sive instaurata usurpatur.

Episcopus idem sonat Græcis quod Latinis inspector, qui superintendit; supervigilat.

Ethnicus idem est quod Gentilis. Judæi solebant se dicere populum Dei; alios omnes appellabant *Goim*, id est Gentes; inde Gentiles, Græcè *Ethnici*. Hoc nomine appellati sunt qui colebant idola, & ignorabant verum Deum, quippe qui in sola Judæa notus erat.

Evangelium est lætum, felix, faustum nuntium; quale fuit illud quo nuntiavere Angeli natum esse JESUM CHRISTUM mundi servatorem.

Eucharistia, id est, *gratiarum actio*.

Exodus est exitus. Hoc-ce nomine liber secundus Moysis dictus est *Exodus*, quia ipsius prima materia est exitus Israel ex Ægypto.

Gazophylacium erat propriè locus in quo servabatur *gaza* sive thesaurus Templi, à verbo Græco φυλάσσω custodio, servo. Hoc etiam nomine appellabatur arca in quam dona mittebantur.

Genealogia sermo est quo recensentur & enumerantur majores, à quibus quispiam genus suum ducit.

Hæresis. Ab initio nomen illud denotabat generaliter quamcumque opinionem sive bonam sive malam, quam quis sequi eligeret. *Hæresis* idem sonabat ac *secta*. Postquam verò Apostoli formam doctrinæ tradiderunt, quam omnes qui Christo dabant nomen, amplexabantur; qui aliam doctrinam elegerunt, *hæretici* appellati sunt, in discrimen eorum qui quod sibi traditum erat sive traditione erat instillatum tenebant. Indè nomen hæresis sumptum fuit in malam par-

partem, non tantùm pro secta, sed pro rebellione adversùs Christi Ecclesiam.

Holocaustum venit ex ὅλον omne & καίω *uro.* Nempe erat sacrificium in quo tota victima Deo adolebatur: Hoc tamen nomine appellantur quædam sacrificia, quibus pars victimæ cedebat ministris.

Idolum propriè *simulacrum* est sive *imago*; sed usu tributum est illud nomen statuis falsorum deorum, qui & ipsi dicuntur *idola*, quia nihil sint quàm simulacrum aureum, argenteum, lapideum, ligneum. Non sunt aliud quidquam. Ideò cùm nomen illud idolum sumitur pro ipso falso Deo quod dicitur repræsentare, jure in Scriptura idola dicuntur nihilum. Deus unus & verus censetur esse: Dii Gentium non sunt. Eo sensu scribebat Paulus: *Scimus quia idolum nihil est in mundo.* Ex idolo derivantur illa nomina, *idololatria*, id est, idolorum cultus: *idololatra*, qui colunt idola. *idolothyta*; Sic nominabantur carnes victimarum, quæ idolis mactabantur.

Iota nomen est litteræ Græci alphabeti, quæ exprimit litteram quam Hebræi appellant *jod*, quæ omnium minima, & quasi dimidiata littera est. Ergo cùm dicit Dominus apud Matthæum (*cap.* 5. *v.* 18.) *Donec transeat cœlum & terra, jota unum aut unius apex non præteribit à lege, donec omnia fiant*, alludebat ad jod Hebræum; quasi diceret: nec dimidiata littera omittetur quin impleatur quod Scriptura prænuntiavit, ἢ μία κεραία *aut unus apex.* Intelligenda sunt illa cornicula, apices, quibus litteræ Hebræorum distinguuntur; puta *daleth* ד & *resch*, ר *nun* נ & *ghimel.* ג Sed quid sint illa κεραία *illi apices*, viri docti disputant. Sunt qui interpretantur *lineolas*, *incisuras*: alii quædam ornamenta, quæ litteris scribæ appingebant.

Laici. λαὸς populus. Ita panes *laici* sunt panes promiscui, quos populo licebat edere.

Mar-

Martyr sonat Græcis testis. Nomen illud dicitur de illo qui Christi doctrinam suo testimonio confirmavit, non oris modò confessione, sed etiam suo sanguine. Nemo velit mortem subire pro doctrina quam putaret falsam; ita Martyres veram credebant Christianam doctrinam, quam suo signabant sanguine.

Mysterium μυστήριον. Vox illa venit à verbo μύω claudo, occludo, comprimo. Mysteria sunt res occultæ, quales sunt sacræ, & quæ non enuntiabantur in vulgus.

Neophytus νεόφυτος, nova planta. Ii dicebantur neophyti, qui quasi recens plantati in Ecclesia erant; ideò nondum benè edocti omnem doctrinam.

Paradisus Græcis est septum, in quo voluptatis causa tum plantæ excoluntur, tum etiam vivæ feræ pascuntur; nempe voluptuarii horti: quo ergo nomine Græci Interpretes vocarunt illum hortum in Eden plantatum, in quo locatus fuerat Adam ante peccatum. Factum indè ut beata illa gloriæ Dei sedes hoc nomine appellata sit.

Parasceve est præparatio: nomen certi diei, nempe antesabbati, quo edulia coquebantur & apparabantur ex lege.

Pentateuchus. Eo nomine quinque libri Moysis appellantur ex *pente* quinque & *teuchos* volumen; ut Pentateuchus sit quintuplex volumen, sive constans quinque libris.

Pentecoste est quinquagesima dies, quæ numerabatur à postridie Paschatis; quæ quinquagesima dies erat festum solemne ab isto numero quinquaginta dierum nomen accipiens; Latinè dici posset *quinquagesima*.

Peripsema. Nomen illud Græcum propriè denotat sordes, ramentum, pulverem qui detergitur; sed & apud Græcos piaculum erat; nimirum ille peri-

psema

psema dicebatur qui in piaculum addicebatur morti, immolabatur, dejiciebatur ex prærupto loco. Apostolus se dicit *Peripsema*, hoc est, se æquè contemptum & infensum populo ac qui morti addicebantur, immolabantur per modum publicæ expiationis.

Phylacteria Græcè sonant conservatoria. Membranulæ erant, in quibus servabantur quædam verba legis. De his-ce phylacteriis copiosum fecimus sermonem.

Presbyter πρεσβύτερος, id est, senior: est nomen quod tribuitur ministris Ecclesiæ, sive quia olim ministri Ecclesiæ, plerumque deligebantur, qui jam essent grandioris ætatis, sive potiùs quia ministri Ecclesiæ moribus senes referre debent, iisque honor debet tribui, ut solet tribui senibus. Est igitur nomen non ætatis, sed officii & dignitatis.

Propheta, id est, *qui ante dicit*, nempe qui prædicit res futuras. Ea est vocis Græcæ significatio; sed Hebræis Græcè loquentibus idem sonabat quod Latinis doctor, litteratus, etiam poeta; undè Paulus scribens ad Titum (*cap.* 1. *v.* 12.) de poeta Græco, qui dixerat Cretenses mendaces esse, hac voce utitur *dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta*. Prophetæ nominantur, qui psalmos, hymnos pangebant.

Proselytus. Hoc-ce Græco vocabulo nuncupabantur qui relicta patria & superstitione; Judaismum erant amplexi; quasi adventitios dicas. *Proselytus* idem sonat quod *advena*.

Pseudo vox est Græca idem sonans quod fallax; falsus. *Pseudo-Apostoli*, id est, falsi Apostoli, sive falsi doctores. *Pseudo-Christi*, id est, falsi Christi. *Pseudo-propheta*, id est, falsi prophetæ.

Pythonissa, Mulier habens spiritum Pythonis, nempe hujus dæmonis qui sub nomine Pithonis celebratur.

tur. Appellabatur Apollo Deus *Pytho*, quòd Pythium ſerpentem interfeciſſet. Sed hoc nomen veriùs deducitur à voce quæ & *ſerpentem* & *magum* ſignificat. *Nachaſch* Hebræis eſt augurari, conjectare; unde mulier quæ conjectationem, augurium, incantationem, magiam exercebat, dicitur *Pythoniſſa*.

Schiſma & ſchiſmatici à verbo quod ſignificat *ſciſſionem*. Schiſmatici ſunt qui ſe ſcindunt à cœtu fidelium.

Synagoga ſonat congregationem & cœtum, & congregationis locum, in quem conveniebant Judæi ad audiendum verbum Dei, à *ſynago*, quod eſt congrego.

Synedrium conſeſſus, ex illis duabus vocibus *ſyn* cum, & *edra* ſella, ſeſſio, ſedes. Propriè conſeſſus erat Judicum, ſive locus ubi illi conveniebant. De Judæorum Synedrio ſermonem fecimus cùm de Magiſtratibus loqueremur; & vidimus majoris ſynedrii locum fuiſſe in Templo.

Tetrarchia eſt quarta pars alicujus principatus, ut Tetrarcha eſſet penes quem eſſet quarta portio; ſed videtur fuiſſe potiùs quaſi dignitas, quæ eſſet in quarto gradu, Rege & Ethnarca inferior, ſed toparcha ſuperior.

Obſervandum eſt in ſacro Codice novi Teſtamenti quandoque adjungi interpretationem Græcam nominis Hebræi; ſic ubi nominatur *Thomas*, additur qui & Didymus dicebatur: nempe Thomas ſonabat Hebræis quod Græcis δίδυμος *didymus*, id eſt, gemellus. Sic idem Apoſtolus, qui *Cephas*, & dicitur *Petrus*; quo nomine ſignificatur Hebraicè & Græcè petra. Sic eadem mulier nominatur *Tabitha* & *Dorcas*, id eſt, Hebraicè & Græcè capra. Sic idem homo dicitur *Elymas* & *magus*: primum nomen Hebræum eſt, ſecundum eſt Græcum.

CAPUT IX.

De partitione Codicis sacri, qua integer ex ordine legi possit spatio annuo.

VIro qui occupatur circa lautioris convivii apparatum, vix huic interdum vacat quidpiam ex hoc convivio degustare: melior est sanè conditio eorum qui ad dapes paratas advocantur. Id mihi ex parte contigit; dum enim totus sum in instruendo copioso Apparatu, in conquirendis, in evolvendis, in exscribendis libris, interea multùm temporis abiit, quod alii uberiori fructu, & suavibus magis deliciis impenderunt soli Codici sacro. Verum necesse erat ab aliquo frangi nucem, ut omnes manderent nucleum, nempe quod tenerum in nuce includitur. Nam, ut spero, jam erit intellectu facilior Scriptura, & ideò lectu jucundior. Sumatur ergo in manus nunquam deponenda. Cùm semel percepta erit ejus suavitas, quispiam non sinat lectionem ejus ullis terminis coerceri. Attamen quoniam omnia ex ordine fieri debent, & viris piis consuetum sit, ut se astringant certis Scripturarum particulis qualibet die perlegendis antequam operi coronidem apponam, quæram quis lectionis sacræ ordo sit sanctior & idoneus magis ut totus codex Scripturarum intra annum evolvatur.

Ante omnia animadvertendum, quòd licèt omnis Scriptura divinitùs inspirata sit; sicut in Templo sancto erant recessus, alii aliis sanctiores, ita sacrum Codicem habere quasdam partes sanctiores, quas qui frequentant id est, qui sæpius perlegunt, sanctiores fiunt. Partem sanctissimam Scripturarum reputo Evangelium, quo continentur verba Christi, & summa doctrinæ ejus, deinde libros Psalmorum. Quotidiè

vaca-

vacamus operibus, de quibus sermo Evangelii, ut summus Magister præmonuit, judicabit. Ergo opera nostra quotidie componenda cum Evangelio, ne imprudenter declinando aberremus. Artifex semper præ manibus habet normam qua opus dirigit. Singulis, inquam, diebus legendum Evangelium, ne ulla pars anni illo vacet, hoc est, ne ullum opus nostrum distortum sit.

Pariter in omnium ore Psalmi versari debent. Homo Deo colendo factus est. Ab eo creatus, sanguine ejus emptus totum huic se debet. Non totum autem se redderet Deo, si vel unum diem elabi pateretur, in quo debitum cultum non ei persolveret. Nullus cultus præstantior est oratione; si tamen excipias sacrificium, quo Christus victima Patri offertur. Etenim oratio est colloquium cum Deo, quod fit, aut cùm Deum laudamus intuentes mirabilia opera ejus, aut pressi inopia & deficientes viribus, opem ejus imploramus. Pauci sunt qui norint Deum compellare aptis laudibus & votis. *Nam quid oremus sicut oportet nescimus; spiritus adjuvat infirmitatem nostram*. Scilicet Spiritus Dei implevit mentem David, & movit linguam ejus, ut laudes Dei aptè concineret ab omnibus decantandas, & oraret Deum eo modo quo exorandus est.

Psalmi ergo sunt Dei encomia. Deus ubique Psaltæ menti obversatur cum virtutibus suis, magnificentia, potestate, sanctitate, majestate. Psaltes laudat Deum ab operibus suis, à condito mundo, à cœlorum ornatu, à splendore & motu solis, lunæ, & siderum, à ventorum vi, à tonitru, à procellis, à glacie, frigore, & calore. Prædicat Deum mundi opificem, rectorem, vindicem scelerum, remuneratorem bonorum. Enumerat beneficia ejus, quæ olim contulit, quæ confert qualibet die: quæ mirabilia fecit in terra, in mari: potissimum astruendo in libertatem Israelitas; & id

decore poetico, quo non vincitur à Græcis Latinis-ve poetis. Iſraelitarum hiſtoriam ſic texit, ut in ea appareant typi Meſſiæ. Quin & prophetam ejus agit; quaſi enim præſens mortem crucis deſcribit, ut carmina ejus non magis veteribus Iſraelitis quam nobis Chriſtianis, non minùs Eccleſiæ quam Synagogæ conveniant, ſuo legitimo ſenſu accepta.

Quæ ergo laudatio dignior Deo, quàm ipſæ laudes quibus ipſe laudari voluit à ſuo Pſalmiſta? ſive quis poſſit digniùs Deum laudare, quàm recitando laudes Dei, Deo inſpirante compoſitas, & animum occupando vivis illis imaginibus omnium Dei virtutum & operum, quas Pſalmi ingerunt? Nec poſſunt aliæ orationes cogitari, veniæ obtinendæ, impetrando auxilio magis idoneæ. Exoramus, cùm auxilio nos indigere, tum & quem advocamus auxiliaturum, id poſſe ſignificamus. Qui, inquam, miſerum ſe fatetur coram Deo, cui ſupplex procumbit, movet ad miſericordiam. An ullibi homo magis exhibetur miſer & auxilio indigus, quam in Pſalmis? An aliquis eſt ad Deum aditus, ut flecti poſſit impervius Pſaltæ? *propter nomen tuum propitiaberis peccato meo*, canit ille Deum compellans. Scilicet ſe indignum reputat qui adjuvetur; & ideò adjutorium Dei magis potentiam ſuam & miſericordiam indicabit impiis, qui bonis illudebant quos putabant à Deo deſertos. *Propter gloriam nominis tui Domine libera nos; & propitius eſto peccatis noſtris propter nomen tuum: ne fortè dicant in Gentibus, ubi eſt Deus eorum, &c.* (*Pſalm.* 78.)

Gentes Iſraelitis infenſæ typos gerebant dæmonum & peccatorum, quibuſcum bella gerenda ſunt nobis. Adversùs hos hoſtes egemus auxilio diurno, ſed & indulgentia, qui quotidie peccemus. Olim manibus Dei flagella excuſſerunt, qui de pœnitentia inſcribuntur Pſalmi hodie non minùs efficaces. Itaque non

ſolum

solum in hebdomade, qui fuit mos Ecclesiæ à primis temporibus, integrum Psalterium esset recitandum; sed singulis diebus ædes publicæ & privatæ, plateæ, urbes, campi à summo mane ad noctem, quin & nocte personare deberent divinis Psalmis.

Igitur quatuor Evangelia & Psalmorum libri demi debent de numero librorum, qui certis anni diebus legi debent: quo ordine, quærimus hoc-ce capite, sive potiùs exponimus ordinem quem vir pius & eruditus sequendum proposuit. Modò meliores horæ collocentur in lectione sacra, videtur non omninò referre, qui libri his vel illis temporibus perlegantur. Sunt qui, quantùm licèt à negotiis, certam partem diei Bibliis impendunt, nulla alia lege astricti, nisi ut posteaquam inceptum cursum emensi sunt, novum ineant, quem annuo curriculo absolvere conantur. Verùm cùm omnium Christianorum cor unum esse debeat & una anima; & quæ fiunt à publico cœtu orationes, sint quasi facta conjuratio, qua vincitur Deus, ut votis annuat; quæ vis illi grata est, ut ait Tertullianus; decet nos, si id fieri potest, omnes iisdem diebus eadem legere & orare.

Ex quo in cœtum coaluere Israelitæ, legem quæ illis data est, ex ordine legerunt in sabbatis (*Act. cap.* 15. *vers.* 21.) *Moyses enim à temporibus habet in singulis civitatibus qui eum prædicent in Synagogis, ubi per omne Sabbatum legitur*. In Kalendario Hebræorum quod supra proposuimus, videre est quam partem Bibliorum legerent quoquo Sabbato. Diximus in hunc-ce finem Biblia Hebraica divisa esse in diversas sectiones. Ecclesia ea in re Synagogam imitari studuit. Olim de ipso Codice Libri sacri legebantur; nondum illi contracti, & quasi mutilati, quales sunt in Breviario. Integer, inquam, Bibliorum codex legebatur sine ullius partis prætermissione. Nunc enim soli, ut ita dicam, quorumdam librorum tituli de-

libantur; quasi sufficeret totum Codicem perstringere,

Quo revocetur antiqua illa consuetudo annuo spatio evolvendi sacrum Codicem, simul ut lectiones privatæ cum publicis Ecclesiæ consentiant, vir pietate & doctrina insignis novam Bibliorum dispositionem proposuerat in libello eleganti, quem Gallicè edidit anno 1669. typis Caroli Savreux. In hac nova dispositione lectio privata cum publica lectione congruit, quantum fieri poterat. Provisum autem est, ne quæpiam lectio oneri sit; quia præ cæteris longior. Quin & diebus solemnibus nulla proponitur, quia tempus non vacat, ob publicas preces & conciones, quibus necesse est interesse. Nihilominùs tota Scriptura legitur, nisi quod quædam genealogiæ & enumerationes omitti possunt. Ut autem quisquis uti possit illa nova dispositione, primùm docendus est quædam spectantia formam anni civilis & Ecclesiastici. Auctor rem ab initio sumit: ego verò paucis expediam; quia jam in majorem molem, quàm par erat, opus crevit.

Quemadmodum annus civilis constat certo dierum numero; ita Ecclesiasticus hebdomadarum. Utque civilis eo anno qui bissextilis appellatur, una die crescit; ita quandoque Ecclesiasticus una hebdomada; habet enim, ut plurimum, quinquaginta duas hebdomadas, aliquando quinquaginta tres. Civilis inchoatur prima die Januarii; Ecclesiasticus dominica illa, quæ dicitur prima Adventus, semper proximior festo Sancti Andreæ, quod incidit in diem trigesimam Novembris. Ita Dominica prima Adventus nunquam inchoatur ante vigesimam septimam diem Novembris, nec post tertiam diem Decembris.

Quæ cùm ita sint, quolibet anno facile est deprehendere initium anni Ecclesiastici. Cætera vero quæ ad annum Ecclesiasticum pertinent, pendent ex die quo sanctum Pascha celebrandum est. Dies ille Pascha-

chalis est Dominica, quæ prima contigit post decimam quartam diem lunæ, quam diem præcedit æquinoctium vernum, quatenus illud fixum est ab Ecclesia in die vigesima prima Martii. Ita dies Paschatis definiri non potest nisi à viris non imperitis Astronomiæ; sed illa dies notatur in publicis Ephemeridibus, & in ordine recitandi Breviarii. Omnibus Breviariis præponuntur tabulæ, in quibus reperire est illum diem, Has tabulas ad calcem operis apponendas curavimus. Ubi notum est festum Paschatis, cætera nota sunt. Quinquagesimo enim die post Dominicam Paschatis, agitur dies Pentecostes, qui pariter Dominicus est. Ab hoc festo ad Dominicam primam Adventus saltem intercurrunt viginti quatuor dies Dominicales; quandoque enim augetur ille numerus, Etenim cùm Pascha non iisdem diebus recurrat; nunc in mense Martio; nunc in Aprili celebretur, quia, ut dixi, id fieri debet Dominica die, quæ sequitur decimam quartam diem lunæ, sive post plenilunium illud quod proximè contingit post æquinoctium vernum: plenilunium autem illud, non iisdem diebus fit per singulos annos; ergo cùm Pascha citiùs occurrit, plures hebdomadæ inter Pentecostem & festum sancti Andreæ interlabuntur.

Licèt Adventus non semper constet quatuor integris hebdomadibus, habet tamen quatuor Dominicas. Dies verò pœnitentiæ dicati in officio Ecclesiastico, sunt septem hebdomadarum, quæ finiuntur ante Dominicam Passionis. Harum hebdomadarum prima dicitur Septuagesima; quæ sequitur, Sexagesima; deinde ex ordine Quinquagesima; post, Quadragesima. Tempus autem quod interfluit inter Adventum & Septuagesimam, modò longius est, modò brevius, prout Pascha seriùs ocyùs venit. Sed tempus illud non est infra tres Dominicas: sicut plures quàm septem Dominicas habere non potest. Ita spatium quod

elabitur à Pentecoste ad Adventum, non excedit numerum viginti octo Dominicarum.

Quatuor autem Dominicæ Adventus, tres quæ semper occurrunt inter Adventum & Septuagesimam, septem à Septuagesima ad Dominicam primam Passionis, duæ Dominicæ Passionis cum Paschate, sex aliæ post Pascha usque ad Pentecostem, & ipsa Pentecoste, & viginti tres post Pentecostem: dicam posteà cur ibi viginti trium Dominicarum mentionem faciam. Hæ, inquam, omnes Dominicæ efficiunt quadraginta septem hebdomadas, quæ ideò fixæ dici possunt, quia semper eodem ordine se subsequuntur.

Quinque autem quæ supersunt, annus enim Ecclesiasticus habet, ut minimùm, quinquaginta duas hebdomadas, modò Adventum præcedunt, modò subsequuntur; ideò illæ Hebdomadæ dicuntur *errantes*. Modò ante Adventum numerantur tantummodo viginti quatuor Dominicæ, modò viginti octo; sicut ante Septuagesimam ab Adventu modo tres, modò septem.

Sola ergo difficultas in distribuendo sacro Codice cuique parti anni Ecclesiastici, oritur ex festis quæ mobilia appellari solent, quia moventur loco, sive non stant in iisdem locis. Verùm huc redit ista difficultas, ut lectiones quæ assignantur hebdomadibus erraticis, fiant vel post Adventum, vel ante Adventum, post Dominicam vigesimam tertiam post Pentecostem. Dico post vigesimam tertiam Dominicam, non post Dominicam vigesimam quartam, cujus lectiones semper postremam hebdomadam occupant harum quæ à Pentecoste ad Adventum labuntur. Ordo quem hic exponimus, multùm simplicior est illo ordine quem tenet Breviarium, in quo dum cuique Dominicæ harum quæ Pentecostem sequuntur, & Adventum antecedunt, lectiones proprias assignat, non omnes illæ Dominicæ numerantur à Pentecoste, sed novus singulis mensibus numerus initur, cujus prima cense-

censetur Dominica quæ proximior est Kalendis mensis præsentis: cùm autem juxta hanc regulam menses quandoque quinque Dominicas habeant quandoque tantùm quatuor Dominicas, fit ut integri libri certis annis non legantur, quibus menses carent ea Dominica, cui hi libri tribuebantur.

Ne hoc contingeret, viginti tribus Dominicis post Pentecostem assignantur propriæ lectiones, nulla mensium habita ratione. Et cùm Dominicæ plures sunt, sive plures quam viginti tres hebdomades, tunc addendæ, quas erraticæ habent lectiones. A prima Dominica Adventus annus Ecclesiasticus inchoatur. Adventus habet quatuor Dominicas, licèt non constet quatuor hebdomadibus semper integris. Dies Dominica, quæ incidit in Octavam natalitiam Domini, appellatur Dominica natalitiorum. Omnibus annis semper tres dies Dominicæ post Dominicam illam Natalitiorum intercurrunt usque ad Septuagesimam. Quæ plures Dominicæ sive hebdomades certis annis recurrunt in hoc intervallo, accensentur erraticis, quas quinque numeramus. Ergo cùm advenit Septuagesima, antequam omnes hebdomades erraticæ intercurrerint, quæ lectiones illis tribuuntur, nec hoc tempore leguntur, in aliud tempus differuntur, nempe post elapsam vigesimam tertiam hebdomadam a Pentecoste; eodem enim hebdomadarum numero crescit illud intervallum, quo minuitur illud quod præcedit Septuagesimam.

Hæc annos ordinarios spectant. Vidimus annum Ecclesiasticum interdum crescere una hebdomade; hoc contingit quolibet quinto vel sexto anno. Hæc hebdomas, quæ anni quinquagesima tertia dici potest, semper reputatur postrema occurrere; ita lectiones ejus hebdomadis extraordinariæ fieri debent ante Dominicam primam Adventus. Habet lectiones quidem proprias; sed ex his-ce libris qui jam lecti sunt; alioquin enim singulis annis tota Biblia non legerentur.

Ite-

Iterùm dicam, ne cui obscura sint quæ dicta sunt, cùm post vigesimam tertiam Dominicam post Pentecostem, plures hebdomadæ supersunt usque ad primam Adventus, accersendæ totidem numero sunt ex erraticis, ut impleatur spatium illud vacuum. Sic unus labor erit singulis annis ad lectiones sacras aptè disponendas, advertere numerum hebdomadarum erraticarum, sive quæ post Dominicam tertiam Dominicarum mensis Januarii usque ad septuagesimam occurrunt; nam tres Dominicæ primæ quæ in mense Januario contingunt, pro fixis habendæ. Tres illæ, inquam, Dominicæ semper præcedunt Dominicam quæ Septuagesima appellatur. Si duæ, verbi causa, tunc intercurrant hebdomades ex quinque erraticis; ergo post vigesimam tertiam Dominicam à Pentecoste, adjungendæ erunt tres reliquæ ex erraticis; sive lectiones assumendæ erunt ex illis erraticis, nisi insuper adjungenda quæ extraordinaria est hebdomas.

Plura dicere non opus est; etenim qui intelligere non possunt hæc quæ dicta sunt, fusiori sermone potiùs turbarentur. Viva voce se tradant docendos his, qui in similibus doctrinis percipiendis magis exercitati sunt. Pius & eruditus auctor dispositionis hujus quam exponimus rationem reddit, cur hanc aut alteram partem Scripturarum certis temporibus adscribens, diversos libros simul conjungat. Ecclesia tempore Adventùs proponit Isaiam legendum, qui vaticiniis suis Adventum Christi celebravit. Deinde B. Paulum, cujus lectio in ea dispositione incipit quarta Dominica Adventus. Connectit auctor cum Paulo librum Levitici, qui in Breviario Romano non legitur. Agit ille liber de sacrificiis, quæ omnia typi fuere hujus in quod offerendum natus est Christus. Hæc legi possunt in auctore circa novam suam sacrarum lectionum dispositionem. Etiamsi non ille evincat aliam dispositionem haud posse excogitari meliorem, attamen certum

tum

tum est quam proponit multa sapientia doctrina, & pietate fuisse digestam. Non opus est ut ultra morer studiosum lectorem; qui hactenus manu deductus sacrum Codicem legendum sumere in manu expetit. Ita finem dicendi faciam, cùm paucis docuero usum sequentium tabularum.

Supra quamque columnam harum tabularum cernere est anni tempora; & in margine columnæ Dominicas dies, & ex ordine ferias hebdomadis. In ipsa columna, è regione Dominicæ & feriarum subsequentium, dispositi sunt numeri, qui indicant quæ particulæ libri, cujus præfertur titulus, tunc legendæ sint. Si verò occurrat sub illis numeris, alios numeros minori charactere subnotari, quorum alter superior, alter inferior est, & characteres inferioris numeri distinguuntur linea interposita; quales hi numeri 38. intelligendum est quod in trigesimo octavo 9-21. capite à versu nono transitur ad vigesimum primum, mediis, ut lubet, prætermissis aut cursim perlectis. Si tales numeri plures superponantur, ut in hoc casu 36 quæ his-ce numeris velut parenthesi includuntur, 0-6 esse prætermittenda, cætera verò perlegenda. Ze- 9-0 ro autem positum ante lineam docet initia capitis prætermittenda, & illud inchoari à versu quem subsequens numerus notat: exempli causa 0-27. inchoandum esse caput à 27. versu: contra verò si zero subsequatur lineam 23-0. docet finiendum caput in 23. versu.

In ordine numerorum quorum forma major, & quibus capita indicantur, cùm zero occurrit sine ullo alio charactere, signum est aut prætermitti capita quæ non indicantur, verbi causa, caput duodecimum Isaiæ, quod non legitur, qui canticum continet, quod feria secunda in laudibus canitur; aut hac-ce die de hoc-ce libro sub quo zero ponitur, nullam partem legi.

F I N I S.

TA-

TABULÆ

In quibus exhibetur nova Codicis Sacri dispositio.

Tempore Adventus.

		Isaias.			Isaias.	
I.			III.			
Domin.	I.	Cap. 1. 2. 3.	Domin.	I.	Cap. 45. 46. 47.	
Feria.	II.	4. 5. 6. 7.	Fer.	II.	48. 49. 50.	
	III.	8. 9. 10.		III.	51. 52. 53. 54.	
	IV.	11.0.13.14.		IV.	55. 56. 57.	
	V.	15.16.17.18.		V.	58. 59. 60.	
	VI.	19. 20. 21.		VI.	61. 62. 63.	
	Sab.	22. 23. 24.		Sab.	64. 65. 66.	
II.			IV.		S.Pau.Rom.	Levit.
Domin.	I.	25. 26. 27.	Domin.	I.	Cap. 1. 2.	Cap. 1.
Fer.	II.	28. 29.	Fer.	II.	3. 4.	2.
	III.	30. 31. 32.		III.	5. 6.	3.
	IV.	33. 34. 35.		IV.	7. 8.	4.
	V.	36. 37. 38.		V.	9. 10.	5.
		9-21.		VI.	11. 12.	6.
	VI.	39. 40. 41.		Sab.	in die natali interpellatur divina, & consueta Lectio; qui dies si ante hoc sabbatum cótingat, præcedentes Lectiones moventur suo loco, ut illud impleant. Si subsequens Dominica sit dies natalis, Lectio quæ huic Dominicæ propria est, fit in eo Sabbato.	
	Sab.	42. 43. 44.				

Tem-

Tempore Nativitatis.

		ad Rom.	Lev.
1. Dom. Nativ.	I.	C. 13. 14.	C. 7.
Fer.	II.	15. 16.	8.
		1. Corin.	
	III.	1. 2.	9.
	IV.	3. 4.	10.
	V.	5. 6.	11.
	VI.	7. 8.	12.
	Sab.	9. 10.	13.
2. Dom. 1. Anni Civilis.	I.	11. 12.	14.
Fer.	II.	13. 14.	15.
	III.	15. 16.	16.
		2. Corinth.	
	IV.	1. 2.	17.
	V.	3. 4.	18.
	VI.	5. 6. 7.	19.
	Sab.	8. 9.	20.
3. Dom. 2. Anni Civilis.	I.	10. 11.	21.
Fer.	II.	12. 13.	22.
		ad Galat.	
	III.	1. 2. 3.	23.
	IV.	4. 5. 6.	24.
		ad Eph.	
	V.	1. 2.	25.
	VI.	3. 4.	26.
	Sab.	5. 6.	27.

Hebdomades erratica.

		ad Philip.	Tobias.
Domin.	I.	cap. 1.	cap. 1. 2
Fer.	II.	2.	3. 4.
1. Hebdomas.	III.	3.	5. 6.
	IV.	4.	7. 8.
		ad Coloss.	
	V.	1.	9. 10.
	VI.	2.	11. 12.
	Sab.	3. 4.	13.

		1. Thes.	Judith.
Domin.	I.	ca. 1. 2.	ca. 1. 2.
Fer.	II.	3.	3. 4.
2. Hebdomas.	III.	4.	5. 6.
	IV.	5.	7. 8.
		2. Thes.	
	V.	1.	9. 10. 11.
	VI.	2.	12. 13.
	Sab.	3.	14. 15.

		1. Tim.	Esther.
Domin.	I.	cap. 1.	c. 1. 2.
Fer.	II.	0.	3. 4. 5.
3. Hebdomas.	III.	2.	6. 7.
	IV.	3.	8. 9.
	V.	4.	10. 11. 12.
	VI.	5.	13. 14.
	Sab.	6.	15. 16.

Hebdomades erraticæ.

		2. Tim.	Oseas.
Domin.	I.	cap. 1.	ca. 1. 2.
Fer.	II.	2.	3. 4.
	III.	3.	5. 6.
4. Hebdomas.	IV.	4.	7. 8.
		ad Tit.	
	V.	1.	9. 10.
	VI.	2. 3.	11. 12.
	Sab.	ad Philem.	13. 14.

		ad Heb.	Joel.
Domin.	I.	ca. 1. 2.	cap. 1.
Fer.	II.	3. 4.	2.
	III.	5. 6.	3.
5. Hebdomas.			Malac.
	IV.	7. 8.	1.
	V.	9. 10.	2.
	VI.	11.	3.
	Sab.	11. 13.	4.

Monitum.

Si citiùs Septuagesima occurrat, Lectiones assignatæ hebdomadis erraticis, quæ absolutæ non fuerint, differentur post vigesimamtertiam Dominicam, quæ Pentecostem subsequitur.

Tempore Septuagesimæ.

		Genesis.
Domin. Septuag	I.	1. 2. 3.
Fer.	II.	4. 5. 6. 7.
	III.	8. 9. 10. 11. 2-32.
	IV.	12. 13. 14. 15.
	V.	16. 17. 18.
	VI.	19. 20. 21. 22.
	Sab.	23. 24. 25. 2--5. 13--19.
Domin. Sexages.	I.	26. 27. 28.
Fer.	II.	29. 30. 31.
	III.	32. 33. 34. 35.
	IV.	36. 37. 38. 39. 0--6.
	V.	9. 0. 40. 41. 42.
	VI.	43. 44. 45. 46. 9--26.
	Sab.	47. 48. 49. 50.
		Exodus.
Domin. Quinq.	I.	Cap. 1. 2. 3.
Fer.	II.	4. 5. 6. 7. 14. 26.
	III.	8. 9. 10. 11.
	IV.	12. 13. 14.
	V.	15. 16. 17. 18. 2-19.
	VI.	19. 20. 21. 22.
	Sab.	23. 24. 25.

In Quadragesima.

		Exodus.
Domin.	I.	Cap. 26. 27. 28.
Fer.	II.	29. 30. 31.
	III.	32. 33. 34.
	IV.	35. 36. 37.
	V.	38. 39. 40.
quinque plagæ.		Numeri.
	VI.	1. 2. 3. 4.
		5-44. 3-32. 18-32.
	Sab.	5. 6. 7. 8. 18-84.
II. Domin.	I.	9. 10. 11. 12. 14-29.
Fer.	II.	13. 14. 15. 16. 5-18.
	III.	17. 18. 19. 20.
	IV.	21. 22. 23. 24.
	V.	25. 26. 27. 28. 5-51.
	VI.	29. 30. 31. 32. usque ad versū 8. deinde addūt. ver. 12. 13. 17. 20. 23. 26. 29. 32. 35. 39.
	Sab.	33. 34. 35. 36. 7-37. 19-0. 41-48.
		Deuteron.
III.	I.	1. 2. 3.
Domin.	II.	4. 5. 6.
Fer.	III.	7. 8. 9.
	IV.	10. 11. 12.
	V.	13. 14. 15.
	VI.	16. 17. 18.
	Sab.	19. 20. 21.

In Quadrages. & Passione.

		Deuteronom.
IV. Domin.	I.	Cap. 22. 23. 24.
Fer.	II.	25. 26. 27.
	III.	28. 29. 30.
	IV.	31. 32. 33. 34. 0-44.
		Jeremias.
	V.	1. 2. 3. 4.
	VI.	5. 6. 7. 8.
	Sab.	9. 10. 11. 12.
Domin. Passion.	I.	13. 14. 15. 16.
Fer.	II.	17. 18. 19. 20. 21.
	III.	22. 23. 24. 25.
	IV.	26. 27. 28. 29.
	V.	30. 31. 32. 0-46.
	VI.	33. 34. 35.
	Sab.	36. 37. 38. 39.
Domin. Palmarum.	I.	40. 41. 42.
Fer.	II.	43. 44. 45. 46. 47.
	III.	48. 49. 50.
	IV.	51. 52.
		Lamentationes
	V.	1. 2. 3.
	VI.	4. 5. Baruc. 1. 2. 3.
	Sab.	4. 5. 6.

Tempus Paschatis.

		Apoc.	Josue.
Domin. Pasch.	I.	*Hæc die non alia fit Lectio, quàm quæ solemnis est in Ecclesia.*	
Fer.	II.	Cap. 1.	Cap. 1.
	III.	2.	2.
	IV.	3.	3.
	V.	4. 5.	4.
	VI.	6.	5.
	Sab.	7.	6.
I. Domin. in Alb.	I.	8.	7.
Fer.	II.	9.	8.
	III.	10. 11.	9.
	IV.	12.	10.
	V.	13.	11.
	VI.	14.	12.
	Sab.	15.	13.
II. Domin. post Pascha.	I.	16.	14.
Fer.	II.	17.	15. 16.
	III.	18.	17.
	IV.	19.	18.
	V.	20.	19. 20.
	VI.	21.	21.
	Sab.	22.	22.

Tempus Paschatis.

		Actus.	Josue.
III. Domin.	I.	Cap. 1.	Cap. 23.
Fer.	II.	2.	24. Judices.
	III.	3.	1.
	IV.	4.	2.
	V.	5.	3.
	VI.	6.	4.
	Sab.	7.	5.
IV. Domin.	I.	8.	6.
Fer.	II.	9.	7.
	III.	10.	8.
	IV.	11.	9.
	V.	12.	10.
	VI.	13.	11.
	Sab.	14.	12.
V. Domin.	I.	15.	13.
Fer.	II.	16.	14.
	III.	17.	15.
	IV.	18.	16.
Ascens.	V.	19.	0.
	VI.	20.	17.
	Sab.	21.	18.

Tempus Ascensionis, & Pentecostes.			
VI.		Actus.	Josue.
Domin.	I.	Cap.22.	Cap.19.
Fer.	II.	23.	20.
	III.	24.	21.
			Ruth
	IV.	25.	1.
	V.	26.	2.
	VI.	27.	3.
	Sab.	28.	4.
Domin. Pentec.	I.	Fit Lectio quæ solemnis est in Ecclesia.	
		Epist. S. Jacobi.	
Fer.	II.	Cap.	1.
	III.		2. 3.
	IV.		4. 5.
	V.	I.Epist.S. Petr.	1.
	VI.		2. 3.
	Sab.		4. 5.
I.		i.Reg.	2.Ep.S.Pet
Do.post Pent. Trinit.	I.	Cap.1.2. 0-11.	1.
Fer.	II.	3. 4. 5.	2. 3.
			I. S.Joa.
	III.	6. 7. 8.	1. 2. 3.
	IV.	9.10.	4. 5.
F.Corp. Christi.	V.	FitLectio solemnis ex Breviario.	
	VI.	11.12.13.	2.&3 Epist.S.Jo
	Sab.	14.	Epist.S. Judæ.

Post Pentecostem.			
II.		1. Reg.	Prov.
Domin.	I.	C.15.16.	1.
Fer.	II.	17.18.	2.
	III.	19.20.	3.
	IV.	21.22.	4.
Octava	V.	23.24.	0.
	VI.	25.26.	5.
	Sab.	27.28.29.	6.
III.			
Domin.	I.	30.31.	7.
		2.Reg.	
Fer.	II.	1.2.	8.
	III.	3.4.	9.
	IV.	5.6.	10.
	V.	7.8.9.	11.
	VI.	10.11.	12.
	Sab.	12.13.	13.
IV.			
Domin.	I.	14.15.	14.
Fer.	II.	16.17.	15.
	III.	18.19.	16.
	IV.	20.21.	17.
	V.	22.23.24. 24.0.	18.
		3.Reg.	
	VI.	Cap. 1.2.	19.
	Sab.	3.4.5. 0-21.	20.

Post Pentecostem.			
		3. Reg.	Prov.
V. Domin.	I.	Cap.6. 7.	C.21.
Fer.	II.	8.	22.
	III.	9. 10.	23.
	IV.	11. 12.	24.
	V.	13. 14.	25.
	VI.	15. 16.	26.
	Sab.	17. 18.	27.
VI. Domin.	I.	19. 20.	28.
Fer.	II.	21. 22.	29.
		4. Reg.	
	III.	1. 2.	30.
	IV.	3. 4.	31.
			Eccl.
	V.	5. 6.	1.
	VI.	7. 8.	2.
	Sab.	9. 10.	3.
VII. Domin.	I.	11. 12. 13.	4.
Fer.	II.	14. 15.	5.
	III.	16. 17.	6.
	IV.	18. 19.	7.
	V.	20. 21.	8.
	VI.	22. 23.	9.
	Sab.	24. 25.	10.

Post Pentecostem.			
		1. Paralip.	Eccl.
VIII. Domin.	I.	C.10. 11. 12. 26-0. 3-7. 9. 14. 24. 37.	C. 11.
Fer.	II.	13. 14. 15. 5. 11.	12. Sap.
	III.	16. 17. 18. 9-15.	1.
	IV.	19. 20. 21.	2.
	V.	22. 23. 24. 7. 24. 7-0.	3.
	VI.	0. 28. 29.	4.
		2. Paralip.	
	Sab.	1. 3. 3.	5.
IX. Domin.	I.	4. 5.	6.
Fer.	II.	6. 7.	7.
	III.	8. 9. 10.	8.
	IV.	11. 12. 13.	9.
	V.	14. 15. 16.	10.
	VI.	17. 18. 19.	11.
	Sab.	20. 21.	12.
X. Domin.	I.	22. 23.	13.
Fer.	II.	24. 25.	14.
	III.	26. 27. 28.	15.
	IV.	29. 30.	16.
	V.	31. 32.	17.
	VI.	33. 34.	18.
	Sab.	35. 36. 22-0.	19.

Post Pentecostem.

		Daniel.
XI. Domin.	I.	Cap.1.13.
Fer.	II.	2.
		Ezechiel.
	III.	1.2.3.
	IV.	4.5.6.
	V.	7.8.9.
	VI.	10.11.12.
	Sab.	13.14.15.
XII. Domin.	I.	16.17.18.
Fer.	II.	19.20.21.
	III.	22.23.24.
	IV.	25.26.27.
	V.	28.29.30.
	VI.	31.32.33.
	Sab.	34.35.
XIII. Domin.	I.	36.37.
		Daniel.
Fer.	II.	3.
		57.88.
	III.	4.14.
	IV.	7.8.
	V.	5.9.
	VI.	6.10.
	Sab.	11.12.

Per Octavam Assumptionis in quamcumque Hebdomadam incidat, singulis diebus unum caput ex Cantico Canticorum legitor.

Post Pentecostem.

		Ezechiel.	Eccles.
XIV. Domin.	I.	Ca.38.39.	C.1.2.
Feria.	II.	40.41.	3.
	III.	42.43.	4.5.
	IV.	44.45.	6.7.
	V.	46.47.48.	8.
		15.21.0.8.	
		Esdras.	
	VI.	1.2.3.4.	9.
		3-59.	
	Sab.	5.6.7.	10.
XV. Domin.	I.	8.9.10.	11.
		2-15.20 0.	
		Nehem.	
Fer.	II.	1.2.	12.13.
	III.	3.4.	14.15.
	IV.	5.6.	16.
	V.	7.8.	17.18.
		8-63.	
	VI.	9.10.11.	19.
		2-28.4-0	
	Sab.	12.13.	20.21.
		2 27.	
		33-36.	
		Job.	
XVI. Domin	I.	1.2.3.	
Fer.	II.	4.5.6.	
	III.	7.8.9.	
	IV.	10.11.12.	
	V.	13.14.15.	
	VI.	16.17.18.	
	Sab.	19.20.21.	

Post Pentecostem.			
		Job.	
XVII. Domin.	I.	c.22.23.24.	
Fer.	II.	25.26.27.	
	III.	28.29.30.	
	IV.	31.32.33.	
	V.	34.35.36.	
	VI.	37.38.39.	
	Sab.	40.41.42.	
XVIII. Domin.		1. Maccab.	Eccles.
Fer.	I.	1.	22.
	II.	2.	23.
	III.	3.	24.
	IV.	4.	25.
	V.	5.	26. 27.
	VI.	6.	28. 29.
	Sab.	7. 8.	30.
XIX. Domin.			
Fer.	I.		
	II.	9.	31.
	III.	10.	32.
	IV.	11.	33.
	V.	12.	34.
	VI.	13.	35.
	Sab.	13.	36.
		14.	37.
		15. 16.	

Post Pentecostem.			
		2. Macc.	Eccles.
XX. Domin.	I.	Cap. 1.	Cap. 38.
Fer.	II.	2.	39.
	III.	3.	40.
	IV.	4.	41.
	V.	5.	42.
	VI.	6.	43.
	Sab.	7.	44.
XXI. Domin.	I.	8.	45.
Fer.	II.	9. 10.	46.
	III.	11.	47.
	IV.	12.	48.
	V.	13.	49.
	VI.	14.	50.
	Sab.	15.	51.
		Amos.	
XXII. Domin.	I.	Cap. 1. 2. 3.	
Fer.	II.	4. 5. 6.	
	III.	7. 8. 9. | Abdias 1.	
		Jonas.	
	IV.	1. 2. 3. 4.	
		Michæas.	
	V.	1. 2. 3.	
	VI.	4. 5. 6. 7.	
	Sab.	Nahum.	
		1. 2. 3.	

Post

Post Pentecostem.				*Hebdomas extraordinaria.*			
		Habaccuc.				I.Ep.S.Pe.	Apoc.
XXIII. Domin.	I.	Cap. 1. 2. 0.		Domin.	I.	Cap. 1.	C. 4.5.
		Sophonias.		Fer.	II.	2.	6.7.
Fer.	II.	1. 2. 3.			III.	3.	8.9.
		Aggeus	Zachar.			I.Ep. S.Jo:	
	III.	1. 2.	1.		IV.	1.2.	10.11.
	IV.	2.	3. 4. 5.		V.	3.	12.13.
	V.		6. 7. 8.		VI.	4.	14.20
	VI.		9. 10. 11.		Sab.	5.	21.22.
	Sab.		12. 13. 14.				

Tabulæ Festorum Mobilium.

Anni Dñi	Litt. Dñic.	Septuagesima.	Pascha.	Pentecostes.	Dñicæ post Pētec.	Dñical. Adv.
1733	d	1.Feb.	5.Apr.	24.Maji	26	29.Nov.
1734	c	21.Feb.	25.Apr.	13.Junii	23	28.Nov.
1735	b	6.Feb.	10.Apr.	29.Maji	25	27.Nov.
1736	A g	29.Jan.	1.Apr.	20.Maji	27	2. Dec.
1737	f	17.Feb.	21.Apr.	9. Jun.	24	1. Dec.
1738	e	2.Feb.	6.Apr.	25.Maji	26	30.Nov.
1739	d	25. Jan.	29.Mar.	17. Maji	27	29.Nov.
1740	c b	14.Feb.	17.Apr.	5.Junii	24	27.Nov.
1741	A	29. Jan.	2. Apr.	21.Maji	27	3. Dec.
1742	g	21. Jan.	25.Mar.	13.Maji	28	2. Dec.
1743	f	10.Feb.	14.Apr.	2.Junii	25	1. Dec.
1744	e d	2.Feb.	5.Apr.	24.Maji	26	29.Nov.
1745	c	14.Feb.	18.Apr.	6.Junii	24	28.Nov.
1746	b	6.Feb.	10.Apr.	29.Maji	25	27.Nov.
1747	A	29. Jan.	2.Apr.	21.Maji	27	3.Dec.
1748	g f	11. Feb.	14.Apr.	2.Junii	25	1.Dec.
1749	e	2. Feb.	6.Apr.	25.Maji	26	30.Nov.
1750	d	25.Jan.	29.Mar.	17. Maji	27	29.Nov.
1751	c	7.Feb.	11.Apr.	30.Maji	25	28.Nov.
1752	b A	30.Jan.	2.Apr.	21. Maji	27	3. Dec.
1753	g	18.Feb.	22.Apr.	10.Junii	24	2. Dec.
1754	f	10.Feb.	14.Apr.	2.Junii	25	1.Dec.
1755	e	26. Jan.	30.Mar.	18. Maji	27	30.Nov.
1756	d c	15.Feb.	18.Apr.	6. Junii	24	28.Nov.
1757	b	6.Feb.	10.Apr.	29.Maji	25	27.Nov.
1758	A	22.Jan.	26.Mar.	14. Maji	28	3.Dec.
1759	g	11.Feb.	15.Apr.	3.Junii	25	2.Dec.
1760	f e	3.Feb.	6.Apr.	25.Maji	26	30.Nov.
1761	d	18. Jan.	22.Mar.	10. Maji	28	29.Nov.
1762	c	7.Feb.	11.Apr.	30.Maji	25	28.Nov.
1763	b	30. Jan.	3.Apr.	22.Maji	26	27.Nov.
1764	A g	19.Feb.	22.Apr.	10.Junii	24	2. Dec.

IN-

INDEX
TESTIMONIORUM SACRÆ SCRIPTURÆ
QUÆ IN HOC APPARATU
EXPLICANTUR AUT CITANTUR.

EX GENESI.

EX EXODO.

XXI. ℣. 1.... *Non contaminetur sacerdos in mortibus civium suorum.*

℣. 2. *Nisi tantum in consanguineis ac propinquis.*

℣. 7. *Scortum & ville prostibulum non ducent uxorem, nec etiam quæ repudiata est à marito....*

℣. 9. *Sacerdotis filia si deprehensa fuerit in stupro, & violaverit nomen patris sui, flammis exuretur.* 172

XXII. ℣. 22. *Si cæcum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si papulas aut scabiem, aut impetiginem; non offeretis ea Domino.* 153

℣. 24. *Omne animal, quod vel contritis, vel tusis, vel sectis ablatisque testiculis est, non offeretis Domino.* 617

℣. 27. *Bos, ovis, & capra, cùm genita fuerint septem diebus erunt sub ubere matris suæ: die autem octavo, & deinceps, offerri poterunt Domino.* 6

XXIII. ℣. 40. *Sumetisque vobis die primo fructus arboris pulcherrimæ, spatulasque palmarum, & ramos ligni densarum frondium, & salices de torrente, & lætamini coram Domino Deo vestro.* 140

℣. 43. *Ut discant posteri vestri quòd in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, cùm educerem eos de Terra Ægypti.* 141

XXIV. ℣. 11. *Cùmque blasphemasset nomen, & maledixisset ei:*

℣. 12. *Miseruntque eum in carcerem.* 487.

℣. 14. *Educ Blasphemum extra castra, & ponent omnes qui audierunt manus suas super caput ejus, & lapidet eum populus universus.*

℣. 15. *Et ad filios Israel loqueris. Homo qui maledixerit Deo suo, portabit peccatum suum:*

℣. 16. *Et qui blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur: lapidibus opprimet eum omnis multitudo, sive ille civis, sive peregrinus fuerit.* 247

XXV. ℣. 20. *Quid comedemus anno septimo, si non seve-*

XIV.

XIV. ℣. 28. *Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus quæ nascuntur tibi eo tempore: Et repones intra januas tuas.*

℣. 29. *Venietque Levites qui aliam non habet partem nec possessionem tecum, & peregrinus ac pupillus & vidua, qui intra portas tuas sunt, & comedent, & saturabuntur.* 164

XVI. ℣. 13. *Solemnitatem quoque tabernaculorum celebrabis per septem dies, quando collegeris de area & torculari fruges tuas.*

℣. 14. *Et epulaberis in festivitate tua, tu, filius tuus, & filia, servus tuus, & ancilla, Levites quoque & advena, pupillus ac vidua qui intra portas tuas sunt.* 141

XVII. ℣. 2. *Cum reperti fuerint apud te intra unam portarum tuarum, quas Dominus Deus tuus dabit tibi, vir aut mulier qui faciant malum in conspectu Domini Dei tui, & transgrediantur pactum illius.*

℣. 3. *Ut vadant, & serviant diis alienis, & adorent eos.*

℣. 4. *Et hoc tibi fuerit nuntiatum audiensque inquisieris diligenter, & verum esse reperieris, & abominatio facta est in Israel.*

℣. 5. *Educes virum ac mulierem, qui rem sceleratissimam perpetrarunt, ad portas civitatis tuæ, & lapidibus obruentur.*

℣. 6. *In ore duorum, aut trium testium peribit qui interficietur. Nemo occidatur uno contra se dicente testimonium.*

℣. 7. *Manus testium prima interficiet eum, & manus reliqui populi extrema mittetur: ut auferas malum de medio tui.* 248

℣. 8. *Si difficile & ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter sanguinem, & sanguinem, causam & causam, lepram & lepram, & judicum intra portas tuas videris verba variari: surge, & ascende ad*

de ad locum quem elegerit Dominus Deus tuus.

℣. 9. Veniesque ad sacerdotes Leviticis generis, & ad judicem, qui fuerit illo tempore: quæresque ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem.

℣. 10. Et facies quodcumque dixerint qui præsunt loco, quem elegerit Dominus, & docuerint te.

℣. 11. Juxta legem ejus, sequerisque sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram, neque ad sinistram. 232

℣. 16. Cùmque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero sublevatus.

℣. 17. Non habebit uxores plurimas. 259

XVIII. ℣. 10. Nec sit maleficus.

℣. 11. Nec incantator, nec qui Pythones consulat, nec divinos, aut quærat à mortuis veritatem. 483

XXI. ℣. 22. Quando peccaverit homo quod morte plectendum est, & adjudicatus morti appensus fuerit in patibulo:

℣. 23. Non permanebit cadaver ejus in ligno, sed in eadem die sepelietur quia maledictus à Deo est qui pendet in ligno: Et nequaquam contaminabis Terram tuam quam Dominus Deus tuus dederit tibi in possessionem. 245

XXIII. ℣. 1. Non intrabit eunuchus attritis vel amputatis testiculis, & abscisso veretro, Ecclesiam Domini. 617

XXIV. ℣. 6. Non accipies loco pignoris inferiorem & superiorem molam: quia animam suam opposuit tibi. 605

XXXII. ℣. 38. De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum. 280

XXXIII. ℣. 8. Levi quoque ait: Perfectio tua, & doctrina tua viro sancto tuo, quem probasti in tentatione. 175

EX

EX JOSUE.

EX LIBRO JUDICUM.

EX I. REGUM.

EX II. REGUM.

to capite ascendebat plorans. 281

XVI. ℣. 22. *Tetenderunt ergo Absalom tabernaculum in solario.* 277

XXI. ℣. 9. *Et dedit eos in manus Gabaonitarum: qui crucifixerunt eos in monte coram Domino.* 245

EX III. REGUM.

IV. ℣. 5. *Habitabatque Juda et Israel absque timore ullo, unusquique sub vite sua, et sub ficu sua.* 551

IX. ℣. 26. *Classem quoque fecit rex Salomon in Asiongaber, quæ est juxta Ailath in littore Maris rubri, in Terra Idumææ.* 62

X. ℣. 22. *Classis regis per mare cum classe Hiram semel per tres annos ibat in Tharsis, deferens inde aurum, et argentum, et dentes Elephantorum, et simias, et pavos.* 62

XII. ℣. 14... *Pater meus cecidit vos flagellis, ego autem cædam vos scorpionibus.* 244

℣. 28. ... *Nolite ultrà ascendere in Jerusalem: Ecce dii tui Israel, qui te eduxerunt de Terra Ægypti.* 493

XV. ℣. 12. *Et abstulit effeminatos de terra, purgavitque universas sordes idolorum, quæ fecerant patres ejus.*

℣. 13. *Insuper & Maacham matrem suam amovit, ne esset princeps in sacris Priapi, & in luco ejus, quem consecraverat: subvertitque specum ejus, & confregit simulachrum turpissimum, & combussit in Torrente Cedron.* 503

XVIII. ℣. 26. *Invocabant nomen Baal de mane usque ad meridiem, dicentes: Baal exaudi nos.* 481

℣. 28. *Clamabant ergo voce magna & incidebant se, juxta ritum suum cultris & lanceolis, donec perfunderentur sanguine.* 483 & 500

EX IV. REGUM.

II. ℣. 2. *Sede hic, quia Dominus me misit usque in Bethel.*

positorum autem & judicum sex millia.

℣. 5. *Porrò quatuor millia janitores: & totidem Psalta canentes Domino in organis, quæ fecerat ad canendum.*

℣. 6. *Et distribuit eos David per vices filiorum Levi...*

℣. 27. *Juxta præcepta quoque David novissima supputabitur numerus filiorum Levi à viginti annis & suprà.*

℣. 28. *Et erunt sub manu filiorum Aaron in cultum domus Domini, in vestibulis & in exedris, & in loco purificationis, & in Sanctuario, & in universis operibus ministerii templi Domini.*

℣. 29. *Sacerdotes autem super panes propositionis, & ad similæ sacrificium & ad lagana azyma, & sartaginem & ad torrendum, & super omne pondus atque mensuram.*

℣. 30. *Levitæ verò ut stent manè ad confitendum & canendum Domino: similitèrque ad vesperam.*

℣. 31. *Tam in oblatione holocaustorum Domini, quàm in Sabbatis & Calendis, & solemnitatibus reliquis juxta numerum, & ceremonias uniuscujusque rei, jugiter coram Domino.*

℣. 32. *Et custodiant observationes tabernaculi fœderis, & ritum sanctuarii, & observationem filiorum Aaron fratrum suorum, ut ministrent in domo Domini.* 167 168

EX II. PARALIPOMENON.

VII. ℣. 8.... *Et omnis Israel cum eo, Ecclesia magna valdè, ab introitu Emath usque ad Torrentem Ægypti.* 68

XV. ℣. 16. *Sed & Maacham matrem regis ex augusto deposuit imperio, eò quòd fecisset in luco simulachrum Priapi: quod omne contrivit, & in frusta comminuens combussit in Torrente Cedron.* 504

EX

EX LIBRO JUDITH.

EX LIBRO ESTHER.

EX LIBRO JOB.

EX LIBRO PSALMORUM.

CIII.

vit

EX LIBRO ECCLESIASTÆ.

EX CANTICO CANTICORUM.

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

℣. 2. *Sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aerem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem & lunam, rectores orbis terrarum deos putaverunt.*
℣. 3. *Quorum si specie delectati, deos putaverunt: sciant quanto his dominator eorum speciosior est; speciei enim generator hæc omnia constituit.* 477
XIV. ℣. 15. *Acerbo enim luctu dolens pater, cito rapti sibi filii fecit imaginem: & illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & constituit inter servos suos sacra & sacrificia.*
℣. 16. *Deinde interveniente tempore, convalescente iniqua consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est, & tyrannorum imperio colebantur figmenta.* 477
XVI. ℣. 20. *Pro quibus Angelorum esca nutrivisti populum tuum, & paratum panem de cœlo præstitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem, & omnis saporis suavitatem.*
℣. 21. *Substantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebat: & deserviens unuscujusque voluntati, ad quod quisque volebat convertebatur.* 604

EX LIBRO ECCLESIASTICI.

XXIV. ℣. 20. *Sicut cinnamomum, & balsamum aromatisans odorem dedi: quasi myrrha electa dedi suavitatem odoris.*
℣. 21. *Et quasi storax, & galbanus, & ungula & gutta, & quasi libanus non incisus vaporavi habitationem meam, & quasi balsamum non mistum odor meus.* 609

EX ISAIA.

I. ℣. 11. *Quo mibi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? plenus sum; holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, et agnorum et hircorum, nolui.* 151

EX JEREMIA.

EX LAMENTATIONIBUS.

EX EZECHIELE.

EX DANIELE.

EX OSEE.

EX JOELE.

EX AMOS.

EX JONA.

EX MICHÆA.

EX

EX ZACHARIA.

VII. ℣. 12. *Et cor suum posuerunt ut adamantem....* 581

X. ℣. 2. *Quia simulachra locuta sunt inutile.* 175

EX I. MACHABÆORUM.

I. ℣. 15. *Et ædificaverunt gymnasium in Jerosolymis secundùm leges nationum:*

℣. 16. *Et fecerunt sibi præputia, & recesserunt à testamento sancto, & juncti sunt nationibus, & venundati sunt ut facerent malum.* 629

VI. ℣. 34. *Et elephantis ostenderunt sanguinem uvæ & mori, ad acuendos eos in prælium.* 558

EX II. MACHABÆORUM.

IV. ℣. 19. *Misit Jason facinorosus ab Jerosolymis viros peccatores, portantes argenti didrachmas trecentas in sacrificium Herculis.* 499

XII. ℣. 43. *Et facta collatione duodecim millia drachmas argenti misit Jerosolymam offerre pro peccatis mortuorum sacrificium, benè & religiosè de resurrectione cogitans:*

℣. 44. *Nisi enim eos qui ceciderant resurrecturos speraret, superfluum videretur, & vanum orare pro mortuis.*

℣. 45. *Et quia considerabat quòd hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam.*

℣. 46. *Sancta ergo, & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut à peccatis solvantur.* 284

EX MATTHÆO.

V. ℣. 22.... *Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio. Qui autem dixerit fratri suo, raca: reus erit concilio...* 230

℣. 25. *Esto consentiens adversario tuo citò dum es in via...* 237

VIII. ℣. 6.... *Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, & malè torquetur.* 624

VI. ℣. 7..... *Putant enim quod in multiloquio suo*

EX MARCO.

EX ACTIBUS APOSTOLORUM.

vermibus, expiravit. 52. 629

XV. ℣. 20. *Sed scribere ad eos ut abstineant se à contaminationibus simulachrorum, & fornicatione, & suffocatis & sanguine.* 252

XVI. ℣. 13. *Die autem Sabbatorum egressi sumus foras portam juxta flumen, ubi videbatur oratio esse.* 100

℣. 22. .... *Et magistratus, scissis tunicis eorum, jusserunt eos virgis cædi;*

℣. 23. *Et cùm multas plagas eis imposuissent, miserunt eos in carcerem.* 244

XVII. ℣. 23. *Præteriens enim, & videns simulachra vestra, inveni & aram in qua scriptum erat: IGNOTO DEO. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis.* 480

XIX. ℣. 29. *Et impleta est civitas confusione, & impetum fecerunt uno animo in theatrum, rapto Gaio & Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli.*

℣. 30. *Paulo autem volente intrare in populum, non permiserunt discipuli.*

℣. 31. *Quidam autem & de Asiæ principibus, qui erant amici ejus, miserunt ad eum, rogantes ne se daret in theatrum:*

XXI. ℣. 24. *His assumptis, sanctifica te cum illis: & impende illis ut radant capita: & scient omnes quia quæ de te audierunt, falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiens legem.*

℣. 26. *Tunc Paulus assumptis viris, postera die purificatus cum illis intravit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec afferretur pro unoquoque eorum oblatio.* 179

XXII. ℣. 3. *Et dicit: Ego sum vir Judæus..... secus pedes Gamaliel eruditus juxta veritatem paternæ legis...* 178

XXVII. ℣. 9. ... *Et cùm jam non esset tuta navigatio, eò quòd & jejunium jam præteriisset...* 137

EX EPISTOLA AD ROMANOS.

EX I. AD CORINTHIOS.

XIII.

EX II. AD CORINTHIOS.

EX EPISTOLA AD GALATAS.

EX EPISTOLA AD EPHESIOS.

EX EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

EX II. AD TIMOTHEUM.

EX

EX EPISTOLA AD TITUM.

EX EPISTOLA AD HEBRÆOS.

EX EPISTOLA B. JACOBI.

Finis indicis Testimoniorum S. Scripturæ.

INDEX

INDEX

RERUM & VERBORUM.

Archi-

BA-

Dra-

Jonas.

vites

ſeu

Pen-

pri-

Typus.

Finis Indicum.

LIBRI
NUOVAMENTE STAMPATI
DA
LORENZO BASEGGIO.

ALlen (J.) Synopsis Universæ medicinæ practicæ, sive doctissimorum Virorum de Morbis, eorumque causis, ac remediis judicia. 8. tomi 2. 1732.

Bidermanni (Jacobi è Soc. Jesu) Epigrammata 12. 1732.

Cabassutii (Jo.) Notitia Ecclesiastica Historiarum, Conciliorum, Canonum, & Ecclesiæ rituum. fol. 1729.

Istoria della Volgar Poesià, Comentarj intorno alla medesima, e altre Opere di Gio. Mario Crescimbeni 4. tomi 6. fig. 1731.

Lettere del fu Signore di Chanteresme tradotte dal P. Alessandro Pompeo Berti 12. tomi 2. 1733.

Manuale Theologiæ Dogmaticæ sive ad tritissimam in fidei controversiis questionem *Ubi scriptum est*? Catholicorum vera, Acatholicorum falsa responsio a quodam Soc. Jesu Theologo collecta 24. 1726.

Melchiori (Bart.) Omnium Homicidiorum examen 8. 1728.

Natalis Alexandri O. P. Institutio Concionatorum cum ideis Concionum per totum annum 4. 1731.

Petavii (Dionysii è Soc. Jesu) Rationarium temporum cum appendice usque ad annum 1732. 8. tomi 2. 1733.

Ragion Poetica, e della Tragedia di Vincenzo Gravina. 4. 1731.

Stradæ (Famiani è Soc. Jesu) de Bello Belgico 8. tomi 2. cum fig. 1730.

Torti (Francisci) Opera Medica 4. Editio nova aucta 1732.

FINIS.

